

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. A. Bronson
VISITATSBERETNINGER
OG BREVE
ved L. J. Koch

FRIDERICIA

COLDING

ASSENS

FRITUM
 BALLEMIN
 MINDE

HADERSLEV

NORDBORG

AABENRAAL

FLENSBOERG

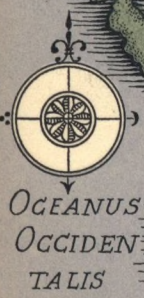
SLESVIG

HUSUM

Lohse

RIBE

Gram

Skrydstrup

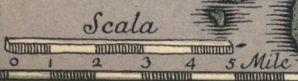
Randerup

Agerstov

Lygum Closter

Bedsted

TÖNDER

HANS ADOLPH BRORSON
VISITATSBERETNINGER OG BREVE

HANS ADOLPH BRORSON

VISITATSBERETNINGER OG BREVE

UDGIVET AF

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURELSKAB

UNDER TILSYN AF

PAUL DIDERICHSEN

K Ø B E N H A V N

HANS ADOLPH BRORSON VISITATSBERETNINGER OG BREVE

VED

L. J. Koch

O. LOHSES FORLAG, EFTF. 1960

**MISSIONSSTRYKKELIST, KREVH.
V/O. SIBURH**

Ved udsendelsen af nærværende bind Visitatsberetninger og breve ønsker Selskabet at bringe direktionen for *Carlsbergfondet* sin ærbødige tak for det tilskud, Fondet har ydet til gennemførelsen af denne udgave, ligesom man gerne vil takke *O. Lohses Forlag, Eftf.* for den interesse, forlaget har vist udgaven.

Brorsons visitatsberetninger og breve slutter sig nær til de ved Selskabets foranstaltning i årene 1951-56 udgivne Samlede Skrifter, men udgør dog en helhed for sig, tilvejebragt for at supplere billedet af digteren Hans Adolph Brorson med det portræt af biskoppen, som de samlede visitatsberetninger og et passende udvalg af embedsbrevene giver.

Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

INDHOLD

Indledning	Side IX
Visitatsberetninger 1742-1763	- 1
Breve 1741-1764	- 167
Person- og stednavneregister ved Albert Fabritius	- 415

INDLEDNING

Visitatsberetningerne

Ribe stift, hvor Brorson blev udnævnt til biskop 5. maj 1741, var et af de besværligste danske stifter, måske det besværligste. Det strakte sig fra Harboøre i nord til Amrum i syd og over til østkysten med byerne Kolding, Fredericia og Vejle. Han fortæller (s. 5), at det tog ham henved 3 dage at komme fra Ribe til Møborg, og herfra var der endda ca. 30 km til nordpunktet.

Datidens veje var elendige. Det ligger bagved, når Christian Vs danske lov 2-17-13 påbyder, at biskopperne på deres embedsrejser skal have fri fortæring »med deris Folk og fire Heste«, og at det i de jyske hede- og klitegne var særlig drøjt at få vognen trukken igennem, siger sig selv. Vi ser da også af auktionen 1764 over Brorsons løsøre, at han virkelig har kørt med fire: »Lædertøy til 2 Stanghopper. Lædertøy til 2 Forløbere. 1 Par Hammelstokke til Forløbere.«¹⁾ Havgus og storm gjorde derovre de lange rejser værre, så man undrer sig ikke over, at auktionen viser »1 Carethe« og »1 gl. Ditto«.²⁾ Så kunne biskoppen da sidde i ly, mens timerne skred.

Brorsons helbred var ikke stærkt. Det er en sag for sig, at han i 1746 havde en streng, langvarig sygdom, der næsten hindrede ham fra at visitere (s. 35 flg.); den kom han sig af. Men i de efterfølgende år hører vi lejlighedsvis, at helbredet var vaklende (s. 47; 53; 241), hvad der jo måtte gøre rejserne særlig byrdefulde. Alligevel ser vi ham gennemføre visitatserne. Og selv i de sidste år, da den ene svære sygdom fra efteråret 1758 afløste den anden (s. 128; 131; 150; 160; 165), drager han ud på ny, så snart det er ham muligt.³⁾ Når hans datter, justitsrådinde

¹⁾ Ribe Stiftsprovstis Registrerings- og Auktionsprotocol 1682-1775, fol. 314. Landsarkivet i Viborg. ²⁾ Anf. skr., fol. 319. ³⁾ Jfr. Hans Adolph Brorson, Samlede skrifter III, 1956, s. 17 flg. Hvor dette værk i det efterfølgende bliver anført, sker det blot med angivelse af bind (I-III).

Fogtmann fortæller, at han på rejserne var ledsaget af sin hustru, »hvis trofaste Omhu og Pleie i hans store Svaghed var ham uundværlig«,¹⁾ gælder det sikkert blot denne sidste tid. Datteren var ved hans død kun 11 år og har ikke kunnet huske længere tilbage. For øvrigt nåede han fra 1759 ikke til de nordligste herreder i stiftet.

Hans visitatser fordeler sig på følgende måde: 1742: 16. 1743: 24. 1744: 32. 1745: 29. 1746: 3. 1747: 27. 1748: 26. 1749: 21. 1750: 32. 1751: 36. 1752: 27. 1753: 24. 1754: 23. 1755: 33. 1756: 21. 1757: 31. 1758: 22. 1759: 21. 1760: 19. 1761: 6. 1762: 18. 1763: 9.

Gerningen som visitator var for Brorson langtfra blot en pligt. Kunne den end på sin vis være tyngende nok, så viser hans visitatsberetninger dog klart, at han gik levende op i den. Hans datter fortæller også, at »hvor han engang havde visiteret, der vilde Ungdommen gjerne, ja med Lyst lade sig overhøre af ham. Naar han i en Menighed fandt sig vel fornøjet med Oplysningen, istemte han ofte selv det Vers af den gamle Psalme: »Jeg er nu glad og meget fro«.«²⁾

Og i sit mindedigt³⁾ skriver Vejlepræsten H. H. Neuchs om Brorsons »Ord paa Visitatz«:

Hvem kunde glemme Dem?⁴⁾ Naar HERren derved rørte
Saa mange Hierter, og saa klare Vidner førte
Om Sin Nærværelse, at Meenighederne
Paa hver en Visitatz, man græde kunde see.

¹⁾ L. R. Tuxen, H. A. Brorsons egne Psalmer og aandelige Sange, 1865, s. XV.

²⁾ Anf. skr., s. XV. Verset lød efter Kingos salmebog:

Jeg er nu glad og meget froe,
Min Frelser er alpha og o,
Begyndelse og ende;
Som mig fører med lof og priis
Til himmerig til paradiis,
Fra jammer og elænde;
Amen, Amen,
Kom o milde
Jesu lilde,
Tøv ey længe,
Lyst til dig mit hierte monne trænge.

³⁾ Tanker ved Doctor Hans Adolph Brorsons, Biskops i Riiber-Stift, Salige Bortgang til Faderen, 1764. ⁴⁾ Dem o: ordene.

Hos nogle flød den Graad, af Syndens bitter Smerte,
 Naar Hand saa levende om Syndens Onde lærte,
 Hos Naade-hungrige og Glædes Taarer flød,
 Naar Hand i Aandens Kraft, forkyndte Naaden sød.

Ser vi nu på visitatsberetningerne, så får vi først et stærkt indtryk af mildhed. Det gælder især bedømmelsen af præsternes prædiken¹⁾. 74 prædikener får prædikatenet *opbyggelig*, 48 prædikatenet *smuk* (herunder 9 *meget smuk*), 20 *grundig*, 15 *bevægelig*, 7 *tydelig*, 4 *opvækkelig*, 4 *udførlig*, 2 *alvorlig*, 2 *solid*, 1 *til Fornøjelse*, 1 *meget vel*, 1 *tilstrækkelig*, hvad der vel også skal opfattes som en anerkendelse. Så kommer *upaaklagelig* 5, *ulastelig* 4 og endelig *skikkelig* 49, hvad der i vor tids sprog vel svarer til ret pæn. Kun i et enkelt tilfælde hedder det, at præsten ikke har gaver til at tale, og i et andet tales der om hans *larmen* o: udskælden på prædikestolen, hvad der for resten siges, at han er holdt op med. *Skikkelig* er altså praktisk talt det laveste og jo i et afgjort mindretal over for de prædikener, Brorson har været glad ved at høre. Og dette har en særlig interesse; for det er næppe tænkeligt, at så stort et flertal af prædikenerne har være holdt af pietister (eller herrnhutisk prægede præster) alene, så vi ser, at Brorson har kunnet føle sig vel ved at høre prædikener, som ikke var af hans særlige åndsretning. Han danner her en modsætning til biskop Hygom i Aarhus.

Noget mindre gunstigt ser han på præsternes katekisation. Her kommer *skikkelig* ind som en afgjort nr. 1 med 38, *smuk* har 26, *opbyggelig* 17, *grundig* 9, *bevægelig* 4, *tydelig* 4, *deilig* 2, *vel* 2, *solid* 2, *udførlig* 2, *til største Fornøjelse*, *til Fornøjelse*, *upaaklagelig*, *nogenledes*, *efterladet*, *uforstaelig* hver 1. De rosende har dog flertal.

Endelig ungdommens præstationer ved overhøringen. Her møder vi øverst en ug-gruppe med prædikaterne *meget herlig*, *deilig*, *ypperlig*, *meget bevægelig*, *trefflig*, *smukt*, *til stor Fornøjelse*, *særdeles munter*, *ugemeen Færdighed*; her er 34, ja i 3 tilfælde

¹⁾ Ofte giver Brorson sin bedømmelse ved to adjektiver. For at undgå for stor vidtløftighed er her kun medtaget det ene, nemlig det, som man kan formode, at han har lagt mest vægt på. Står f. eks. *bevægelig* og *tydelig* sammen, er *bevægelig* foretrukket; står *opbyggelig* og *grundig* sammen, hvad de gør i 15 tilfælde, er *opbyggelig* foretrukket.

hedder det, at de svarede af *egen forfarenhed*. Dernæst en gruppe, som vel kan svare til $mg+$: *munter, fornøjelig, til Fornøjelse, færdig, meget vel, meget god Rede*, her 70. Så en mg -gruppe: *vel, godt, tydelig, god forfremmelse, ganske munter*, 120. En $g+$ -gruppe: *skikkelig, ikke ilde, ulastelig, upaaklagelig, passabel, temmelig vel, heel vel, intet at klage*, 154. En $g\div$ -gruppe: *nogenledes, maadelig¹⁾*, 55. Og endelig en tg -gruppe: *ringe, meget ringe*, 4.

Foruden bedømmelse af prædiken og katekisation giver Brorson ret ofte en kort karakteristisk af præstens person og færd. Atter her finder man mildhed og et lyst syn. I mere end 90 tilfælde er karakteristikken rosende, og kun i 7 tilfælde er der tale om dadel: manglende alvor, efterladenhed med katekisation, uforståelig læremåde, hidsighed, dårligt samliv i ægteskab, drukenskab. Af de ord, der bruges som ros, er det hyppigste *flittig (fliid, flittighed)*, dernæst *retsindig*, så *alvorlig, ustraffelig* og noget sjældnere *redelig, habil, vindskibelig, retskaffen, brav*; i enkelte tilfælde tales der om begavelse eller erudition. Særlig højt har Brorson sat H. H. Neuchs som *en Retsindig, munter og arbejdsom Lærere* (s. 61); han taler om *hans utrættelige hellige Arbejde* (s. 68), om hans *gudelige Nidkiærhed og utrættelige Om-sorg for deres Siæle* (s. 101). I andre tilfælde tales der om, at præsten *retskaffen søger Meenighedens Salighed* (hr. Radoor, Rejsby, s. 86), *med Nidkiærhed har søgt Menighedens Frelse* (hr. Chr. Outzen, Toftlund, s. 122). Men som regel er det blot et enkelt eller et par af de ovennævnte ord.

Man ville gerne vide, om nogle af disse udtryk betegner den pågældende præst som pietist (eller herrnhutisk præget). Snarest kunne man tænke på *retsindig* og *redelig*, der s. 15 og 24 utvivlsomt er brugt om de opvakte. Vi ser nogle gange de to ord brugt om mænd, der vitterlig var pietister: s. 9 (Jens Hygom); s. 53 (Balslev); s. 61 (Neuchs); s. 158 (J. P. Brorson), og i sammenhæng med omtale af opvækkelse: s. 11 (Brasch); s. 45 (Mønnich); s. 84 (Schowgaard); i eet tilfælde er der tale om, at folk har formindsket en præsts indkomster *ventelig af had imod ham for hans Retsindighed* (s. 103), hvad der næppe ville times andre

¹⁾ Ordet *maadelig* havde på Brorsons tid en mindre nedsættende betydning end i nutidssproget, omtrent = nogenlunde, se s. 51.

end pietister. Men at ordene ligefrem skulle stå som en parti-betegnelse alle vegne, hvor de bruges, er dog måske ikke så sikkert.

Som modgrund imod at opfatte Brorson som så mild kunne man pege på de mange tilfælde, hvor han ingen karakteristik giver af præsten, og tyde dette som udtryk for tavs misbilligelse. Men når man ser den varme anerkendelse af prædiken og katekisation, som ofte kommer til orde ved omtalen af disse mænd, bliver denne tydning alligevel helt usandsynlig. Og i flere tilfælde mangler der karakteristik ved præster, som vi ved, at Brorson vurderede højt. Eksempelvis kan nævnes hr. Helt i Vildbjerg, om hvem der ved visitatsen i 1758 blot står, at han *holdt en solide Prædikken* (s. 125), men om hvem biskoppen i en erklæring nogle år efter (s. 352 flg.) skriver, at han er *en retsindig Mand, ja en af de habileste og forsigtigste Lærere i den heele Egn*. Om der gives karakteristik eller ikke, beror da sikkert mest på tilfældighed. Brorson har i hver præstegård gjort sine notater og siden uden større forandring ladet dem gå ind i visitatsberetningen. Han har ikke udarbejdet denne som et hele med gennemført systematik.

Men var han da rent ukritisk? Nej, i slutningsafsnittene kommer han atter og atter ind på den skæbnesvangre forskel, som han fandt mellem præsterne. Lad os gøre et udpluk af disse bemærkninger. 1744 (s. 24) skelner han mellem *Lærestanden* og *Oprigtige Lærere*. 1747 (s. 41 flg.) taler han om, at når præsterne nu mere end tidligere gør sig umage med ungdommens undervisning, sker det *af ulige hensigt*, og han tilføjer, at *mange ere kiødelig sindede*. 1748 (s. 47) hedder det, at *Præsterne fast overalt ere ustraffelige Mænd . . . og deriblandt nogle, som ere meget alvorlige og nidkiære for Guds Ære og Menniskens Salighed*. 1750 (s. 62 flg.) siger han, at *det fejler ikke her og der paa Ret-sindige Lærere, som alvorligen gjøre deres Embede og pryde det samme med et helligt Levnet*, men at *andre lade sig den Sag være mindre angelægen, ja den tiid synes at være kommen, at Hyklere, som i det mindste forhen har levet udvortes ærbar, nu efterhaanden tage Masquen af*. Året efter (s. 73) tales der om mange, som viser flid, *men ere selv endnu i Hiertet uerfarne i de Gudomelige Sandheder*, medens det 1752 (s. 80) fremhæ-

ves, at *iblant de mange, som søge om Præste Kald, ere . . . ogsaa saadane at finde, som har en grundig erfaringhed i Herrens Veje.* 1759 (s. 138) nævner han *den bar udvortes Ærbarhed, under hvilken Kappe kiødelig sindede oftest sniger sig ind i Lære Embedet, som siden noksom viser, at de . . . ingenlunde intenderede Menighedens Salighed,* og han udtaler sin sorg over nogle, som *begyndte i stor Kraft, men hvor dette Salt har mist sin Kraft.*

Kort sagt, Brorson så sine folk an og havde sin mening om, hvordan det var fat med dem. Men han indlod sig ikke på at rubricere dem og over for kirkestyrelsen at udpege, hvem han anså for *kiødelig sindede*. Atter her finder vi en forskel fra biskop Hygom. Men det kan ikke nægtes, at Hygoms visitatsberetninger ved de fyldigere præsteskildringer får en særlig interesse på et punkt, hvor Brorsons står mere magert.

Et eksempel på, at Brorson lagde mærke til, hvordan præster udviklede sig, har vi fra visitatsen i Torstrup 24.4.1751 (s. 65). Han noterer her, åbenbart med tilfredshed, at præsten *befantes nu meere Evangelisk*. Tillige røres der her ved det, som for ham selv var hovedsagen. Man mindes det brev, som Helgolandspræsten Joh. Chr. Ambders, tidligere huslærer hos Nicolai Brorson, sendte til denne (7.12.1735), og hvori der står: »Ich bin . . . insonderheit über dem Punct mit Ihrem Herrn Bruder in Tundern [o: H. A. Brorson] völliig einig geworden, dass der Busswecker Johannes die Sache nicht ausrichten wolle, sondern es müssen die Seelen auch zu Christo Jesu recht geführt werden, und solches will durch nichts als durch dem Reichthum des Erbarmers, oder paucis¹⁾ dem Evangelio stricte dicto²⁾ ausgerichtet werden; es folgt sonsten keine Lebendigmachung . . . Ach Gnade! es muss alles durch Gnade doch erstiegen werden, sonsten bleybt man bey den ersten Bewegungen und im Gefängniss bey Johanne besitzen.«³⁾ Her afspejles jo samtaler, Brorson har ført i sin Tøndertid; men han har vel talt på lignende måde med præsterne ved visitatserne. Og at vi her ser det, der stemte ham sympatisk over for herrnhutismen, er der ingen tvivl om.

Når man læser hans visitatsberetninger, bliver man forbavset ved at se, hvor tit der slet ikke tales om prædikenen, men kun

¹⁾ paucis] kort sagt. ²⁾ stricte dicto] i egentlig forstand. ³⁾ Kirkehist. Saml., 4. række I, 1889-91, s. 674.

om katekisationen. Det har imidlertid den gode grund, at der i så fald ikke er blevet prædikeret. Flere breve, hvori Brorson udskriver visitats i et herred, bestemmer, at der kun skal prædikkes om søndagen, de andre dage blot katekiseres (eksempel s. 240, nr. 88), og visitatsberetningerne viser, at dette har fundet sted fra 1745 og videre gennem hele hans embedstid, naturligvis ikke som en fast skik, men dog sådan, at der er år, hvor det er næsten enerådende, f. eks. 1751. Det viser jo den overordentlige betydning, Brorson har tillagt katekisationen, hvad man også ser af hans monitum fra Varde landemode 1743 (s. 185 flg.). Katekisation var tidens løsen, ganske som fortælling og foredrag blev det hos grundtvigianerne i det følgende århundrede, foreningsliv og bibeltimer i ungdomsarbejdet omkring 1900. Og det gjaldt for Brorson om at få præster, degne og skoleholdere lært, hvordan de skulle bære sig ad dermed, sådan at det førte til kristendoms-kundskab med virkelig forståelse og med grebthed i hjertet. Han påhørte præstens katekisation og gav ham bagefter en kritik, hvis det behøvedes, se s. 68. Og til slutning overhørte han selv børnene og de unge; et smukt eksempel herpå har vi fra visitatsen i Dybe 8.5.1743 (s. 11), hvor ungdommen *svarede af egen aandelig forfarenhed med ugemeen munterhed* og, da han ville slutte, bad ham om at fortsætte. For øvrigt katekiserede han også med de ældre i kirken — ganske som ærkebiskop Söderblom gjorde ved sin visitats i Gustafskirken i København — og synes herved tit at have gjort et dybt indtryk, se f. eks. s. 14.

Mærkeligt nok ser man kun enkelte gange, at han har ladet degne og skoleholdere katekisere for sig; men det må han vel dog have gjort til stadighed. Deres kvalifikationer udtaler han sig atter og atter om. Han kan da næppe have nøjedes med præstens vidnesbyrd om dem. At f. eks. biskop Hersleb hørte dem katekisere, er sikkert nok.

Brorsons interesse for skolevæsenet var for øvrigt stor, hvad der i stigende grad præger hans beretninger, sådan at de i nogen måde skifter karakter fra hans yngre til hans ældre år. Det var kristendoms-kundskaben, som det frem for alt drejede sig om, og da han ved visitatsen i Skanderup 22.4.1750 kom efter, at skolemesteren kun havde gjort sig flid med regning og skriv-

ning, gav han ham offentlig en alvorlig formaning og viste ham tillige, hvordan han skulle forklare Luthers katekismus for børnene (s. 57).

Den store værdi, han tillagde indførelsen af Pontoppidans katekismusforklaring både i kirke og skole, kommer flere gange frem i visitatsberetningerne, men også at indførelsen på sine steder, særlig i Anst og Hammerum herreder, kostede kamp.

Men hvad der egentlig giver hans beretninger deres særpræg, er dels noget levende med mange små og større oplevelser fra hans rejser, dels — og frem for alt — hans interesse for selve menighedens liv. Hos Hersleb f. eks., der var en fremragende visitator, er det væsentlig præstationerne af præster og degne, det drejer sig om, og så at få orden på forholdene med sognenes skolevæsen, imødegåelse af separatister o. s. v. Men med Brorson er det anderledes. Vi ser hans lyst til gennem katekisationerne med ældre at komme folk ind på livet, så det kan blive til en indtrængende samtale med de enkelte, hans evne til at få talt med menighederne om synder, der går i svang — strandtyveri og andet, — sådan at de med gråd og håndslag lover ham, at det nu skal være alvor med deres kristendom, hans glæde over, at en anfægtet sjæl bagefter kommer til ham og finder trøst. Han er optaget af, om menigheden ved visitatsen er *attent* eller — hvad mere er — *bevægelig*. Og han følger de åndelige rørelser i folket, så man ud fra hans visitatsberetninger næsten er i stand til at skrive en opvækkelsens geografi i Ribe stift.

Lad os se et øjeblik på dette! Vi begynder nordfra og har i Vandfuld herred Dybe, hvor Brorson var så glad over ungdommen (s. 11; 49; 118), Ramme: *en smuk opvækkelse* (s. 48) og Engbjerg-Harboøre: *een opvækkelse* (s. 119).

I Skodborg herred Møborg, hvor ungdommen var *særdeles munter til at svare*, menigheden *meget agtsom og bevegelig*, og hvor adskillige *taledede deilig af hiertets overfløddighed og egen erfaring om vor Kiære Frelseres Naade*. Denne opvækkelse var for øvrigt bragt til egnen af folk, som havde tjent *sønder ud* o: i Slesvig (s. 5).

I Ulfborg herred Ulfborg: *nogen Opvækkelse*, og Husby: *en kiøn Opvækkelse* (s. 83-84).

I Hind herred Ringkøbing: *en kiøn opvækkelse*, og Tiim: *nogen*

opvækkelse (s. 45-46); om det sidstnævnte sted hedder det senere, at en del er *til Lunkenhed forfaldne* (s. 83).

I Bølling herred Stavning: *en kiøn opvekkelse* (s. 21; 53), men hvor en stor del senere er *forfalden til Lunkenhed*, hvad Brorson *paa det alvorligste* foreholder dem (s. 98).

I Nørre Horne herred Hemmet: *en kiøn opvækkelse* (s. 44). Præsten, hr. Lemvig ønskede senere at få Pontoppidans salmebog indført i kirken, hvad dog sikkert ikke lod sig gøre (s. 308 flg.).

I Vester Horne herred Nørre Nebel: *nogen opvekkelse* (s. 32).

Så kommer vi længere øst på til Nørvang herred, hvor Sønder Omme viser *nogen Opvekkelse* (s. 31); Hvejsel: ved visitatsen *ubeskriverlig bevægelse, graad, løfte om Alvorlighed i deres Christendom* (s. 31); Sindbjerg (s. 31); Vejle: *en dejlig Opvækkelse* (H. H. Neuchs, s. 68 flg.).

I Holmans herred Vinding: *stor bevægelse og Opvekkelse* (H. H. Neuchs, s. 101; 151), Smidstrup: *en kiøn Opvækkelse* (s. 61).

Endelig den sønderjyske del af stiftet. I Frøs herred havde der i Hygum været stor opvækkelse, mens biskop Hygom var præst der; Brorson fandt den *næsten uddød* (s. 19), *endnu nogle faae levninger* (s. 51), *mestendeel bortdød* (s. 115).

I Hviding herred Hviding: *nogen Opvækkelse* (s. 25), Rejsby: *en kiøn opvækkelse* (s. 26; 86).

I Nørre Rangstrup herred Agerskov: *en dejlig Opvækkelse*, som tager til (s. 55; 88; 131).

I Lø herred Døstrup: *en kiøn opvekkelse* (s. 20; 117), Mjolden (s. 117), Randerup (s. 81) og Ballum (s. 20; 94; 146): ligeså.

I Højer herred Emmerlev: *en kiøn opvekkelse* (s. 21).

Men hvad mente Brorson om de menigheder, hvor han ikke har kunnet notere en opvækkelse? I hvert fald har han ikke ment, at de kristelig set var et intet. Han kan nok sige, at der på mange steder var *dødt og lunken* (s. 15). Men de ved visitatserne atter og atter tilbagevendende bemærkninger, at menigheden var bevægelig, meget bevægelig, hjertelig bevægelig, *paahørte Visitations forretningen med særdeles Andagt og mange Taarer* (s. 17), at nogle eller en del var bevægelige o. s. v., viser, at han i vid udstrækning fandt åndeligt liv. Helt ejendommeligt er det at se på visitatsen 1747 i Hammerum herred. Der påvises her i ingen af sognene nogen »opvækkelse«; men flertallet af menighederne får prædi-

katet bevægelig; kun Nøvling, Sunds og Gellerup må nøjes med attent. For øvrigt har Brorson uden tvivl været enig i, hvad Pontoppidan siger i katekismusforklaringen, stk. 525: »Herren kiender altid Sine, men i Menniskenes Øyne er Forskiellen ey altid aabenbar, derfor kaldes Kirken usynlig, fordi dens Lemmer ere skiulte midt iblant den udvortes store hykkelske Hob«.

Men opvækkelsens mand var Brorson. Her lå hans stræben, og heri ønskede han at have præsterne til medarbejdere, jfr. referatet af hans ordinationstale III, s. 254, og Svane-Sang nr. 304 - XXI. Og når bemærkningerne om menighedens grebthed ved visitatserne fra omkring 1750 træder mere tilbage, skyldes det hans stærke arbejde for skolevæsenet, hvori han netop så et afgørende middel til fremvæksten af kristeligt liv, se f. eks. s. 73.

Som noget af det, der giver hans beretninger deres særpræg, må også nævnes slutningsafsnittene, der ofte giver interessante blik på kirkens tilstand (*Facies Ecclesiæ*). —

Til belysning af Brorsons ejendommelighed vil vi nu meddele nogle beretninger om visitatser fra et par af de andre biskopper. Vi tager først biskop Hersleb:

Høje Tåstrup 28.6.1739. »Præsten [Christopher Heerfordt] prædikede over Søndagens Evangelium [Luc. 5, 1-11], men uden Liv, uden Kraft, spillende Ord. Efter min holdte Tale over samme Text til Opmuntring, begyndte Catechisationen. Schole-Holderen var øvet i at catechisere; Degnen catechiserede skikkeligen, Præsten ikke derudi meget øvet, tvungen, uden Liv. Ungdommen, for største Deel, kunde Catechismi Ord, og uden ad lærte Forklaring; mange kunde ikke læse i Bog; paa u-vante, skiønt eenfoldige Spørsmal vidste lidet at svare; Confirmati noget bedre, dog alt med udenad lærte Ord«.

Agersø med Omø 16.7.1739. »Præsten [Hans Christian Pedersen Bladt] prædikede over 1 Joh: 5. v: 4. Degnen meget eenfoldig; ingen Schole i begge disse Menigheder. Præsten catechiserede, men haart, rud, ingen Opmuntring, bizar. Ungdommen fandtes meget maadelig, og de fleeste gandske vankundige. De Confirmerede var giort nogen Flid med. Præsten og Degnen bleve privat admonerede; Menigheden tiltalt for liden Omsorg for deres og andres Siele, og deres Uvillighed hidindtil, at give noget til Schole-Holderens Løn«.

Ramløse 23.9.1739. »Præsten Jesse Sadolin . . . prædikede over Rom: 15. v: 29. men sad i Prædike-Stolen, læste af Papiret; vilde undskylde det med Svaghed i Foden og slet Hukommelse; men blev advaret for Dovenhed; thi hand kunde gaae, da og vel staae, og syntes kun en ond Vane af Magelighed, som ei bør være. Prædikede ellers gandske slett, uden Sammenhæng, Snak. Schole-Holderen gandske nys kommet, klagede at hand fik kun gandske faa Børn, hvorom Menigheden blev advaret, forkyndt Kongens Villie, og derpaa lagde Straff. Degnen ogsaa nys kaldet, ogsaa uvant, catechiserer haart. Præsten maadelig, og kunde ei mærkes synderlig Flid. Hands Væsen er groft, og uden Følelse. Der fandtes alt for mange, som ei kunde læse i Bog; hvorfor nu blev fastsatt, Menigheden advaret, Præsten instrueret, at nu der er Schole, bør ingen tages frem til Guds Bord første Gang, uden hand kand læse i Bog, hvor meget hand kand uden ad«.

Toksværd 16.5.1740. »Præsten Mag: Christian Lindeman . . . prædikede over Act: 11. v: 23. 24 ret got og opbyggeligt. Der var ingen Schole, hvorfor de Smaa vidste intet; faa kunde læse i Bog. Degnen catechiserede eenfoldigt, og slet hen efter Bogen; dog var hand skikkelig, og intet over ham at klage i Flittighed og Villighed. Præsten catechiserede meget got. De Confirmerede vidste god Grund, og Reede at gjøre, og havde nogenledes Begreb; den øvrige Ungdom kunde ikke stort andet, end læse udenad. Efter slige Omstændigheder blev min Slutnings Tale indrettet, til Formaning, Opmuntring, Advarsel.«

Vejlø 18.5.1740. »Præsten, nu Provst Thomas Borch . . . prædikede over 1. Cor: 15. v: 58, smukt og opbyggeligt. Schole-Holderen havde lært Børnene smukt at læse i Bog, ogsaa noget øvet dem. Degnen catechiserede passabelt, men alt med tilvante Spørsmål og uden ad lærte Svar. Præsten bedre. De Confirmerede syntes at have bedre Begreb, end de kunde forklare sig.«

Stege 29.5.1740: »Provsten [Nicolai Jæger] prædikede over Evangelii [Joh. 15, 26-16, 4] første Ord, u-studeret, liden Sammenhæng, store Ord, ingen Fynd. Capellanen [Johannes Bondæus] prædikede til Aftensang, meget miserabelt, confus, prædikede i alt 20 Minuter.«

Tømmerup 19.7.1740. »Capellanen . . . Friderich Monradt . . . prædikede over Joh: 14. v: 21 meget opbyggeligt og kraftigt. Det

er stor Skade, at den Mand har saa ælendigt og ubehageligt Mæle, skrigende og pibende. Baade Hand og Degnen catechiserede særdeeles got, rett med Fynd og Kraft. Ungdommen var der særdeeles glædelig, rett opvagt, og kunde findes, ikke alleeneste, at der var Kundskab, men og at den hos mange var i Kraft. Jeg veed endnu ingen Menighed, hvor jeg har været saa fornøiet. Den unge Præst arbejder iblandt Dem uafsladelig, og har faaet stor Jndgang hos Dem. Søndag Eftermiddag samles de om ham med stor Begierlighed, og hand omgaaes, ligesom spillende med dem. Ved Guds Naade bringer hand det vidt. Jeg kunde ikke andet, end der udviise min Glæde, priise Gud, og opmuntre dem.«

Derefter biskop Hygom:

Østbirk 5.7.1739. »Sogne-Præsten Hr Iohan Nørholm . . . Hans Prædiken var lærd og dybsindig, men for de eenfoldige maaskee saa meget mindre fattelig, hans levnet er stille og ustraffelig, og hans hierte ingenlunde fjendsk imod Sandheden. Meenigheden og Ungdommen befandtes i sin Christendom og Guds Kundskab tæmmelig vel grundet.«

Ørting 13.7.1739. »Sogne-Præsten Hr Iens Müller . . . Hand er ulastelig i sit Levnet og fandtes at have gode naturens Gaver til at tale Ordet, men ikkun et maadeligt Begreb om det som fornemmelig burde tales over, hvilket mand finder endnu, desværre, paa de fleste Steder, og kand vel ikke være anderledes, saalænge den sande Oplysning og Himmelske Salvelse fattes, der alleene kand gives af den Hellige. Meenighedens og Ungdommens største Viisdom bestod fornemmelig derudi, at de vedste nogenlunde Ordene af Lutheri liden Catechismo.«

Houlbjerg 26.6.1740. »Sogne-Præsten Hr Michel Lerche . . . taledede intet anstødeligt. Hans Levnet er for verden ustraffeligt, hand er fuld af Viisdom, men om det er just den viisdom, som kommer heroven fra, tør ieg ikke sige. Med ungdomen hafde hand vel brugt nogen fliid, men i de fornødenste Grund-Sandheder, og sammes grundige forstand, kraft og virkning fattedes dem endnu meget.«

Borup 1.7.1740. »Sogne-Præsten Hr Thomas Hee haver ey alleeniste gode Studia Academica, men haver ogsaa for faa Aar siden begyndt at annamme, troe og erkiende Sandheden, og det,

saa vidt af mig kunde forfares, uden Skrømt. Hand disponerede sin Text meget vel, forklarede densamme grundig. I hans Prædiken var, foruden excellente naturens gaver, fynd og Kraft, samt Saliggjørelsens vey og Orden rettelig iagttaget. Ungdommen holdt sig iligemaade tæmmelig vel. Jeg talede med Ham om adskillige ting Embedet og den sande Christendom angaaende, og befandt, at Hand med tiden i Guds Rige kand blive endnu til en langt større Mand, dersom hand først kand blive til et mindre Barn.«

Vinding, Bryrup og Vrads 16.4.1742. »Sogne-Præsten Mag. Søren Giessing. Prædikede samme Dag over Ier. 31. v. 34. Hvortil hand vel besidder en slags færdighed, men fattes ham udentvifl paa den rette Grund, følgelig paa den rette Kraft og Eftertryk. Denne Mands Omstændigheder, før hand kom her til Stiftet, ere alt for vel bekiendte, og var at ønske, det [ɔ: at] Guds Godhed, samt den ham vederfarne særdeles Kongelig Naade maatte nu omsider lede hannem til Omvendelse. Ungdommen . . . befandtes heel vankundig.«

Tem 23.4.1742. »Sogne-Præsten Rasmus Liime. Prædikede samme Dag over Zach. 11. v. 7. det bedste Hannem mueligt var. Thi hand er en aldrende Mand, og har ikke de beste enten naturens eller Naadens gaver, at kalde Menniskene ud fra Mørket til Guds forunderlige Lys. J hans Meenighed saae det derfor meget mørkt og jammerligt ud, og med Ungdommen var aldeelis intet for mig at udrette, thi de svarede enten intet, eller gandske daarlige og urimelige ting.«

Mårslet 18.11.1744. »Sogne-Præsten Ole Winther . . . lod see, at hand . . . er en stor og vel-begavet Orator Ecclesiasticus, talede ogsaa dennegang intet imod Sandhed, men alt det, der skulde og burde i anledning af Texten siges til Opbyggelse. Hos Ungdommen fandt ieg derimod slæt fornøyelse, og den allernaadigst anordnede Catechismi forklaring syntes at være dem saare lidet bekiendt . . . Denne Mand lovede imidlertid at raade Boed paa denne Mangel herefterdags.«

Det er meget forskellige hispetyper, vi her står overfor. Hersleb er jo den skrappeste visitator. Om han så ved sin skarpe kritik og sin af og til hvasse optræden har nået mere end Brorson ved at tale folk til hjerte, får stå hen. —

Brorsons visitatsberetninger er ført i pennen af forskellige skrivere. Kun den korte for sygdomsåret 1746 er egenhændig. Selve beretningen er altid stilet til kongen; men den er med en følgeskrivelse til general-kirkeinspektionskollegiet indsendt til dette. Manuskripterne har — især for det første år — ved slid fået en del huller, dog ikke anderledes, end at det udfaldne som regel lader sig rekonstruere.¹⁾

Brevene

De breve, vi har fra Brorson, er næsten udelukkende embedsbreve fra hans tid som biskop i Ribe (1741-64)²⁾. De findes omtrent alle i hans kopibog: 3 store bind, I 1741-53, II 1753-59, III 1759-67 (Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg). Det første bind er begyndt 13.6.1741, en måneds tid efter hans udnævnelse. Forskellige skrivere har ført kopibogen; i adskillige tilfælde finder man dog Brorsons egen hånd, hvad man ikke glæder sig over, da den som regel er meget vanskelig at læse; men når det er den, er det vel i virkeligheden hans koncept til den pågældende skrivelse.

Ved at eftersøge i kancelliets og general-kirkeinspektionens arkiver (Rigsarkivet) finder man i adskillige tilfælde originaldokumentet, som da er benyttet ved gengivelsen i nærværende værk. En sammenligning mellem disse originaler og kopierne viser pålideligheden af det materiale, som foreligger i kopibogen, da der næsten kun er afvigelser i stavemåde og andre rene småting.

Visse sager, som angår forhold i den slesvigske del af Ribe stift (Tørninglen), er endt i det tyske kancelli, hvor deres afgørelse da skulle foreligge. Men eftersøgning af dem såvel i Rigsarkivet, som i Landsarkivet i Åbenrå og i Landsarkivet for Slesvig-Holsten på Gottorp har været forgæves.

Når der i nærværende værk ikke er angivet, hvorfra et brev er hentet, betyder det, at det er taget fra kopibogen. Det er en

¹⁾ Tidligere er dele af visitatsberetningerne udgivet i Hardsyssels Aarvog IX, 1915, s. 93-110; Fra Ribe Amt V, 1919-22, s. 566-82; Vejle Amts Aarbøger 1932, s. 178-85. ²⁾ Fra den tidligere tid et tysk brev til magistraten i Tønder 3.11.1729, Kirkehist. Saml., 7. række II, 1956, s. 525 flg. ved H. Hejselbjerg Paulsen.

uhyre brevmasse, som dens 3 bind rummer. Meget er ganske betydningsløst, f. eks. rejsetilladelser til præster o. lign.; men meget har stor interesse, og det har derfor været en vanskelig opgave at træffe et passende udvalg.¹⁾

Ved udvælgelsen er der i første linie set på, hvad der kunne kaste lys over Brorsons person, hans embedsførelse og hans anskuelser. Men dernæst er der taget hensyn til det tidsbillede, som tegner sig i mange af brevene. Det fremtræder her atter og atter, at den danske kirke dengang i virkeligheden var noget helt andet end nu. Naturligvis var evangeliet det samme, og gudstjenestens form var heller ikke synderlig anderledes. Men når man tænker på, at privat skriftemål over for præsten var betingelse for at komme til alters, og at der i tilfælde af åbenbare synder krævedes åbenbart skriftemål i kirken med syndsbeholdelse over for menigheden, forstår man den umådelige forskel. Den, der afholdt sig fra nadveren i mere end et år, skulle stå åbenbart skrifte, med mindre han opnåede kongelig dispensation. I det hele var kirketugten (»kirkens disciplin«) en vigtig realitet. Præsten og hans beskikkede »medhjælper« blandt sognemændene skulle føre tilsyn med livet i menigheden. Var der noget alvorligt i vejen, måtte den pågældende møde hos præsten for at blive formanet i enrum, og hvis det ikke hjalp, så i overværelse af medhjælperne. Vistes der vedholdende genstridighed, kunne der efter forhandling med provst og biskop blive tale om bandlysning. At slippe uden om kirketugten ved at gå til uden-sogns præst, lod sig normalt ikke gøre; for der var jo sognebånd. Tilladelse til at blive fritaget for dette krævede i hvert fald kongelig bevilling efter erklæring fra biskoppen, og her blev der holdt så stærkt igen, at det sikkert kun blev sjældne undtagelser.

Alt dette, som gav præsten et omfattende arbejdsområde og et stort ansvar, møder vi i Brorsons breve som levende virkelighed.

Et ejendommeligt forhold af helt anden art, som også har måttet indvirke på udvælgelsen af breve, møder vi, hvor det

¹⁾ Tidligere har der været udgivet et lille udvalg ved J. B. Daugaard i *Theologisk Tidsskrift*, 1838, s. 128 flg., og et ret stort ved Dines Pontoppidan i *Kirkehist. Saml. I*, 1849-52, s. 145-222. Desuden H. F. Rørdam, *Præsten Niels Tøxen i Verst*, *Kirkehist. Saml.*, 5. Række I, 1901-03, s. 407-80; 581-646; F. Elle Jensen i *Fra Ribe Amt X*, 1940-43, s. 467-93.

drejer sig om Tørninglen, der i gejstlig henseende hørte under Ribe stift, men i verdslig henseende som en del af hertugdømmet lå under Haderslevhus amts jurisdiktion. Amtmændene her forsøgte stadig at gøre indgreb på det gejstlige område, f. eks. ved at give præsterne pålæg angående deres embedsførelse eller indkalde dem til edsaflæggelse i Haderslev, når en ny konge havde besteget tronen. På den måde opstod der idelige stridigheder mellem amtmændene og Ribebispen. Lejlighedsvis får man det indtryk, at det ikke mindst var de underordnede embedsmænd og advokaterne, som var ivrige for det »haderslebiske« standpunkt¹⁾; men amtmændene var for øvrigt som regel ivrige nok.

Noget mærkeligt var det såkaldte arkidiakonat. Fra gammel tid havde Ribe domkapitel haft tilsyn med de tørninglenske kirker, og dette hverv var blevet varetaget af kapitlets archidiaconus, så han reviderede kirkernes regnskaber, bortfæstede deres tiender og sørgede for deres vedligeholdelse. Imidlertid — vel i forbindelse med, at domkapitlerne i det 17. århundrede gik i opløsning — beskikkede Frederik III 1652 biskoppen som archidiaconus. Den myndighed, som Ribebispen på den måde kom til at udøve over kirkerne i Tørninglen, var åbenbart en torn i øjet på Haderslev- Amtmændene, så her fremkom et særligt stridspunkt.

Brorson førte en lang række kampe med Haderslev både over for indgreb på selve bispeembedets område, og hvor det gjaldt arkidiakonatet. Han viser sig i sine til dels lange erklæringer herom som et juridisk hoved. Flere gange, hvor sagen er kommen ind til det danske kancelli, finder han tilslutning hos den store jurist, generalprokurør Henrik Stampe, og Brorsons standpunkt blev helt igennem det sejrende — så vidt man kan se, også i de tilfælde, hvor den pågældende sag efter at være oversendt til det tyske kancelli ikke har været til at finde. I en af arkidiakonatskonflikterne vanskeliggjorde han for øvrigt sin egen sag ved en lidt naiv godmodighed over for amtmandens overgreb, se s. 359.

Spørger man om bevæggrundene bag disse stridigheder, er der næppe tvivl om, at der i det »haderslebiske« standpunkt spores

¹⁾ Se s. 258, hvor den fredeligsindede amtmand Gyldenchrone efter først at have accepteret Brorsons betragtning siden har ladet sig påvirke i modsat retning, og s. 327, note 3, hvor advokaterne og embedsmændene nævnes.

den tankegang, som i det næste århundrede førte til slesvig-holstenismen. For Brorsons vedkommende kan der efter tidens synsmåde vel næppe være tale om en ligefrem kamp for danskhed, selv om det er let at mærke hans — og stiftamtmand Gabels — irritation over, at Tørninglens præster 1746 ikke kom til at aflægge troskabseden på dansk (s. 194). Måske kan det have spillet ind, at han var født og opvokset i et kongerisk enklave og i modsætning til flere nordslesvigske pietister havde gået i Ribe katedralskole og studeret ved Københavns universitet. Men det sikre er, at han har følt det som sin pligt at hævde Ribe bispestols myndighed.

Med hensyn til arkidiakonaten har vi Stampes udtalelse s. 285: at biskoppen så vidt ham bekendt ikke havde mindste fordel af dette hverv, hvorved det synes udelukket, at der lå økonomisk interesse bag Brorsons kamp på dette punkt. Brorson har formentlig set det sådan, at en svækkelse af hans stilling som archidiaconus ville nedsætte selve bispeembedets autoritet. Og at han har ment, det var i de tørninglenske kirkers interesse at blive styret af archidiaconus, fremgår tydeligt af hans udtalelser.

Hans sammenstød med amtmændene i Haderslev udgør en lang række. Første gang i 1746, hvor det gælder præsternes edsaflæggelse; her optræder Brorson sammen med stiftamtmand Gabel i en stiftsøvrighedsskrivelse (brev nr. 36)¹) Dernæst i 1749 om et indgreb over for præsten i Øster Lindet (nr. 63; 64), i 1752-53 om Hviding herreds gejstlige justitsprotokol (nr. 98; 99; 100), i 1754-55 om beskikkelse af kirkeværge i Rejsby (nr. 112; 116), i 1756 om et indgreb over for præsten i Højrup (nr. 125; 126), i 1757 om en kirketugtssag over for ridefogden i Brøns og hans søn (nr. 127; 128; 130), i 1760 om dispensation fra det tyske kancelli i en ægteskabssag i Hygum (nr. 152), i 1761 om fattigvæsenet i Rejsby (nr. 159), i 1763 om bortfæstning af kirke-tienden i Skrydstrup (nr. 173) og i 1764 om samme sag (nr. 178).

Alle vigtige skrivelser fra Brorson angående de tørninglenske stridsspørgsmål er her medtaget. De lader os se hans udholdenhed i denne kamp, hvor han opbød al sin evne lige til 5 dage før

¹) Skrivelser fra stiftsøvrigheden o: stiftamtmanden (stiftsbefalingsmanden) og biskoppen, findes også i kopibogen, men er her kun gengivet i enkelte undtagelses-tilfælde.

sin død. Men med undren spørger man, om det da virkelig er den samme mand som mystikeren med Jesuskærligheden, der just ved den tid i Svane-Sang skuede den store hvide flok og fornåm, hvordan paradisoererne *giver Tidens Aande-Drag Ævighedens Luft og Smag*. Der kan jo kun svares, at han har haft mere end een side, og at han uden tvivl har set kampen som troskab mod sit kald.

Når det drejer sig om en biskop, vil det altid være en hovedsag, hvordan hans forhold er til præsterne, og det er ikke svært at finde breve, som belyser dette for Brorsons vedkommende. Han har øjensynlig set det som sin opgave at være præsternes støtte. Ganske vist kan han vise strengheid, hvor han møder pligtforsømmelse eller genstridighed, og i nr. 124 ser vi ham levere en vel turneret røffel til provst Høhne i Vester Vedsted. Men gang på gang — også i de tørninglenske sager — forsvarer han præster mod angreb eller forurettelse; han giver dem vel gennemtænkte råd i vanskelige spørgsmål og søger at gavne dem i deres økonomi. I et enkelt tilfælde ser vi, at han er gået for vidt i at støtte en præst, hos hvem han mente at finde nidkærlighed, så han bliver nødsaget til at slå kontra, da han bliver klar over, at det var herskesyge og rethaveri (hr. Fogh i Føvling, nr. 157).

Karakteristisk er hans omsorg for mennesker, som er stedt i åndelig eller legemlig nød: de faldne (nr. 2; 5; 17; 24), de døvstumme (nr. 66; 118; 122, jfr. nr. 84), en morder i Gørding, Malt og Skads herreders arresthus, som han gør alt for at få hjulpet (nr. 161; 162; 163; 165; 168), en kvinde, der har mistet sin fæstemand lige før brylluppet (nr. 175).

Men lad nu brevene tale for sig selv!¹⁾

¹⁾ F. Elle Jensen, *Pietismen i Jylland*, 1944, bringer i afsnittet Ribe Stift en række oplysninger, der virker som supplement både til Brorsons visitatsberetninger og breve. Her skal særlig fremhæves følgende. Visitatsen i Skjern 3.10.1744 (s. 21) jfr. Elle Jensen, s. 69-70 (Hammerich, Michel Knude). Visitatsen i Stavning 4.10. s. å. (s. 21), jfr. E. J., s. 66-69 (P. Wedel, A. Balslev). Visitatserne i Øster Nykirke 12.8.1751 (s. 69), 27.5.1756 (s. 109), 28.5.1758 (s. 126 flg.) og 22.8.1762 (s. 159 flg.) jfr. E. J., s. 64-65 (Haasum, Stalknecht). Brev nr. 27 (s. 186 flg.) jfr. E. J., s. 60, hvor man ser, at den der omtalte Buchs hustru tidligere havde haft en strid med den forrige præst i Skanderup, den skarpt ortodokse provst Blæhr, Niels Tøxens me-

De breve fra Brorson, der fremkom som led i striden om Pontoppidans katekismusforklaring, har ikke kunnet indføjjes på deres kronologiske plads mellem hans andre breve. De ville nemlig ikke kunne forstås uden i nøje forbindelse med modpartens indlæg. Dette er grunden til, at der her i bogen er opstillet en særlig afdeling med breve fra begge sider, indfattet i en ramme, som viser sagens gang (s. 371-414).

Det har ikke været meningen at meddele alle den stærkt for-grenede sags aktstykker. Alene pladshensyn har umuliggjort dette, og ved en udgivelse af Brorsons breve var det vel også mindre rimeligt at medtage Pontoppidans skrivelser til general-kirkeinspektionen og kongen eller akterne i den lange proces for provsteretten, hvor sagen blev behandlet. Dertil kommer, at alt dette med øvrige akter findes om ikke fuldstændigt, så dog i meget fyldigt uddrag ved H. F. Rørdam i Kirkehist. Saml., 5. række I, 1901-03, s. 407-80; 581-646.¹⁾

Indlæggene fra Brorsons hovedmodstander, den lærde præst Niels Tøxen, er så vidtløftige, at det har været nødvendigt at gøre nogle udeladelser, omtrent i samme omfang som hos H. F. Rørdam.

Brevvekslingen mellem Brorson og Tøxen tegner levende for os de to mænds karakter. Lige så levende viser den os de to teologiske standpunkter, som her tørner sammen. Gennem Tøxen udtaler ortodoksien sig med stor skarphed. Hos Brorson møder vi pietismen. Det er næsten, som om to tidsaldre træder frem for os under læsningen. Dog er Brorsons pietisme ikke anderledes, end at det er ham om at gøre at bevare forbindelsen med de store teologer af den ældre skole. Han anfører ikke blot mode-teologerne Rambach og Buddeus, men søger vejledning f. eks. hos Chemnitz og vore danske ortodokse, Brochmand og Hans Wandal.

Uvilkårlig spørger man, hvad det egentlig er for motiver, som ligger bag ved de teologiske anskuelser. Pietismen er en vækkelsesretning. Der skal ske noget. Mennesket skal kaldes op til at

ningsfælle (se s. 397). Brev nr. 38 (s. 195 flg.) jfr. E. J., s. 62: kirketugtssagen med slagterkone i Vejle; hun ville kun gå i kirke, når hun skulle til alters, fordi hun i en stolestadesstrid var dømt til at vige pladsen for en løjtnantsfrue, og da hr. Neuchs bebredede hende det i skriftestolen, forlod hun og hendes mand kirken i vrede, hvorefter Neuchs forment hende nadveren.

¹⁾ Jfr. Jens Møller, Theologisk Bibliothek V, 1813, s. 167-71, med Herslebs fremstilling, der dog ifølge akterne er misvisende på flere punkter.

føle sit ansvar. Dybest set har vi nok her motivet til den stærke hævde af, at budet: »Du skal elske din næste som dig selv« rummer et: »Du skal elske dig selv«. Det er ikke teorier, når Pontoppidan og Brorson indskærper, hvad de med et løjerligt udtryk kalder den ordentlige egenkærlighed; men det, de ser heri, er, som Pontoppidan siger, »en af Gud indplantet Attraa efter at befordre sin sande Velfærd og Salighed«. Han spørger: »Hvad skal du mest see paa og sørge for at befordre til Velfærd?« og svarer: »Sielen som den ædelste og udødelige Deel. Matth. 16, 26: Hvad gavner det Mennisket, om hand vinder den gandske Verden, og tog Skade paa sin Siel?« Og Brorson viser hen til, at Guds forjættelser og trusler grunder sig på budet om kærlighed til sig selv; for hvis mennesket ikke for alvor vil sin egen frelse og salighed, er både forjættelser og trusler jo talt hen i vejret. Det gælder med andre ord det gamle spørgsmål: »Hvad skal jeg gøre for at blive frelst?« (Ap. G. 16, 30), og man kan tænke på Tr. r. Kl. nr. 8, 6: »Det er tiid at sandse vel, Og at sørge for sin siel«.

Og pietismen er en helliggørelsesretning. Der skal ske noget. Omvendelsen skal bære frugt. Det er nødvendigt. Derfor bliver spørgsmålet, om en kristen kan holde Guds lov, så vigtigt. Til lige så vanskeligt. Det går jo ikke an uden videre at svare nej, for så får de uomvendte en sovepude, og den kristne får ingen tilskyndelse til kampen. Slaget er tabt, før det blev begyndt. Så må der altså svares ja, og dog synes dette urimeligt, når man skal blive på sandhedens grund og undgå selvretfærdighed. Pontoppidans svar i stk. 316-17 er derfor med sine forbehold som en dans på line¹). Brorson hævder en paradoksi med både ja og nej — egentlig det interessanteste i hele hans indlæg (se s. 388-89). Man må tænke på, at han har skrevet både Tr. r. Kl. nr. 120, 8:

¹) Pont. 316-17: »Kand man da holde Guds Lov eller Bud? Ja, dersom man ret elsker Gud, da baade maa og kand man ved Christi Kraft holde Guds Bud i en Evangelisk Aands Oprigtighed, endskiønt ikke efter Lovens yderste Strengthed, og derfor ey til nogen Fortieneste, men til sin Troes og Kierligheds Bevisning. Kand vi da fortjene Salighed ved Lovens Holdelse? Ney; thi 1) Er vor Lydighed en Giæld eller skyldig Pligt. 2) Holdes Loven ey ved vor egen Naturs, men ved Guds Naades Kraft, og hvad Gud virker i os, er ey vor Fortieneste. 3) Holdes Loven aldrig saa fuldkommen, at jo den villige Aands Lydighed er beblandet med Kiødets Skrøbelighed; dog anseer og belønner Gud i Naade for Christi Skyld vor ufuldkomne Lydighed.«

Er alt det beste, jeg udretter,
 Kun fuld af ufuldkommenhed,
 Og derfor dybere mig setter
 I daglig bedrings aske ned,
 Dog veed jeg: GUD er ikke vred,
 Men øver kun barmhertighed,

og nr. 219, 6:

Op! op! og spender
 GUDs sandheds belte fast
 Om eders lender
 Mod fiendens haarde kast,
 Sank dine sandser
 I JESu blodig sveed,
 Tag til dit pandser
 GUDs søns retfærdighed,
 Og satans skandser
 Skal revne for dig ned.¹⁾

Spørger man så om motiver bag Tøxens angreb på katekismusforklaringen, må man vist sige, at det dybest set er eet, nemlig at hævde menneskets afmagt og Guds enemagt i frelsens sag. Skal Guds lov forstås i sit fulde alvor, kan der på spørgsmålet, om den kristne kan holde loven, kun svares nej. Arvesynden sidder i os, så længe vi lever, og vort onde kød strider altid mod Anden (s. 373). Derfor nåden alene. Og *Naaden bestaaer i Syndernes naadige Forladelse, dend Naadige Antagelse og Forligelse med Gud, hvor udj Troens Frugter slet Indtet kunde gjøre*. Holdes dette ikke klart, så der bliver bygget på noget som helst hos os selv, bliver syndsforladelsen usikker (s. 376-77). Her er da også motivet til hævdelser af, at retfærdiggørelsen går forud for genfødselen. Intet må forplumre, at retfærdiggørelsen sker ved troen alene; der må ikke kræves en forvandling af mennesket, inden det ved troen uforskyldt får retfærdigheden tilregnet. Ellers berøves de ængstede samvittigheder den eneste sande trøst (s. 377).

På sine steder synes man, der gør sig nogen misforståelse gældende, og undertiden kan man vanskeligt unddrage sig den fø-

¹⁾ Jfr. også Tr. r. Kl. nr. 132, v. 5-8.

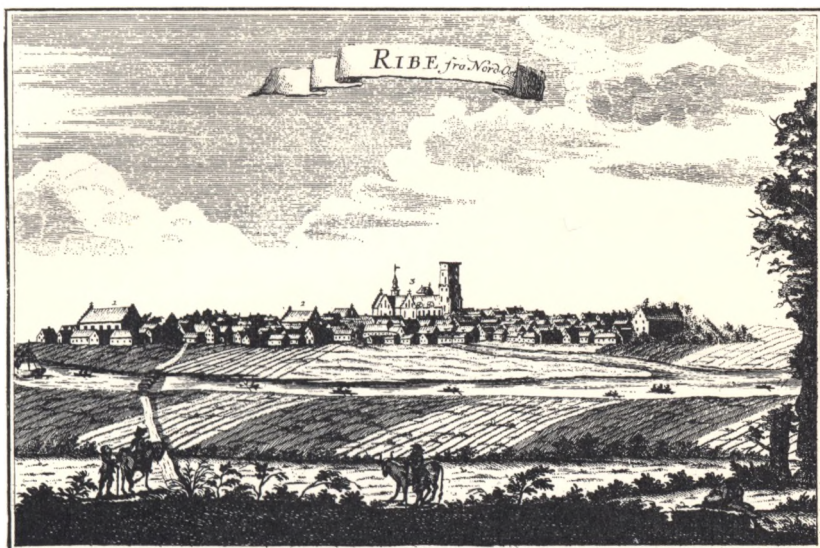
lelse, at her føres en strid om ord. Når Tøxen siger, at *Christi Aand begynder vel i de troende en nye Lydighed, men formedelst Syndsens Levninger i Kiødet kommer samme dog icke her til nogen fuldkommenhed* (s. 374), så er meningen, når det kommer til stykket, vel egentlig ikke langt fra Pontoppidans i stk. 316-17. Men betoningen er en anden, og de forskellige udtryk viser, at hvor pietisten driver på, dæmper den ortodokse af.

Den sidste fase i kampen — striden med menighederne i Sønder Felding og Assing — står som et mærkeligt tidsbillede, vel det mærkeligste i hele den brevsamling, som her udgives. Det er enevoldsmagtens hele styreform og tankegang med den uafkortede Christian Vs lov, som her møder os, og så alligevel med et skimt af det, Brorson kaldte *det milde Danske Herredom* (III, s. 236).¹⁾

At Pontoppidans katekismusforklaring gik sejrende ud af kampen, var en kirkehistorisk begivenhed af stor rækkevidde. og her synes Brorsons brev af 21.8.1744 (s. 406 flg.) at have fremkaldt afgørelsen. I Danmark blev bogen jo fra begyndelsen af det 19. århundrede afløst af Balles lærebog, idet den dog stadig er i brug hos »de stærke jyder«. Men i Norge holdt den sig til ned mod vor tid og har uden tvivl været med til at præge det norske kirkeliv på blivende måde.

Såvel visitatsberetninger som breve er i nærværende udgave gengivet med den stavemåde og tegnsætning, som findes i manuskripterne. Dog er tegnsætningen i ganske enkelte tilfælde ændret, hvor det har været nødvendigt for at få mening i teksten.

¹⁾ Akterne i sagen om katekismusforklaringen findes i Rigsarkivet. Desuden er der afskrifter på Kgl. Bibl., nemlig *Additamenta* 177, 4° (Niels Tøxens kopibog); *Kalls saml.* 93, fol., nr. 18; *Thotts saml.* 350, 4° og *Ny kgl. saml.* 1129 b, 4°. — Foruden i fremstillinger af Danmarks kirkehistorie er striden om Pontoppidans bog behandlet i John Hansen, Hans Adolf Brorson og hans Brødre, 1894, s. 180-183; H. F. Rørdam, *Historiske Samlinger og Studier* IV, 1902, s. 237-40; L. J. Koch, *Salmedigteren Brorson*, ¹ 1931, s. 106-119, ² 1932, s. 108-121; M. Neiiendam, Erik Pontoppidan II, 1933, s. 89-110; K. L. Aastrup, *Den ordentlige Egenkærlighed*, Tidehverv 1935, s. 66-72. I *Kirkehistoriske Samlinger for 1960* vil udkomme en afhandling: »Censuren af Pontoppidans katekismusforklaring« af E. Reitzel-Nielsen, hvori urigtigheden af en oftere fremsat formodning om, at denne censur var foregået på unormal måde, bliver påvist.

1. St Cathrine Kirke. 2. Raadhuset. 3. Dom Kirken. 4. Cancellors Gaard

J. Haas, Jc. 1766.

VISITATSBERETNINGER

[Høyvelbaarne Hr. Geheime-Conference-]

Raad, Kammer-Herre, Ober-Secreterer

samt

Høyædle og Høyærværdige, Høyædle og Velbaarne, Velædle
og Høyærværdige

Samtlige General-Kircke-Inspectores!¹⁾)

Da ieg i følge af hans Kongel. Maytts allernaadig[ste] befaling herved indsender allerunderdanigste efter[ret]ning²⁾ om min visitats i afvigte aar, saa erind[rer] ieg billig med underdanigste og Ydmygste Taknem[melig]hed dend Høye Naade og store Bevaagenhed,³⁾ som [Deres] Excellence og samtlige General-Kircke-Inspect[ores] i afvigte aar har beviist dette Stift, og i særdelesh[ed] kand det aldrig glemmes, at Deres Excellence og [samt]lige Høye Herrer har haft saa naadig og kraftig [ind]seende i de mod Præsterne paa Rønmøe, Farrup og [...]søe reyste Processer, og ved Deres høye Embeders [...]lige Myndighed og nidkiærhed forekommet ubeskri[velig] Jammer, hvorfor det heele Stift velsigner det dy[reba]re General-Kircke-Inspection's Collegium, og de[sto] inderligere sukker med mig til dend Allmægtige Gud, at hand fremdeles vill velsigne Deres Personer med Langvarig Sundhed, deres Huuse med bestandig flor og Velstand, og deres Raad med herlig fremgang, at vor Guds ære fremdeles maae udbredes og hans Salvedes Velbehagelighed⁴⁾ Lykkes ved Deres Excellences og samtlige høye Herrer's uskatter-

¹⁾ General-kirkeinspektionskollegiets medlemmer var på dette tidspunkt: gehejme-konferensråd Johan Ludvig v. Holstein som præses, biskop P. Hersleb, hofpræst J. B. Bluhme, Holmens provst Matthias Hviid samt etatsråd Chr. Støcken. ²⁾ Hvor bogstaverne f og t står sammen som i *efter*, *Stift*, *haft*, er det muligt, at man skal læse fit, altså *eftter*, *Stiftt*, *haftt*. ³⁾ *Høye Naade* går på præses, ekscellencen, *store Bevaagenhed* på de andre medlemmer af general-kirke-inspektionen. ⁴⁾ *hans Salvedes Velbehagelighed* det, at kongen har Guds velbehag, eller: det, kongen har velbehag i o: hans ønske.

lige Arbeide og utrættelige til Christi Riges udbredelse sigtende bemøvelser; hvorfor Gud skal være deres Løn ævindeligen. Ieg forbliver med ald underdanig Soumission¹⁾ og allerstørste Respect

Deres Excellences og samtlige høye General-Kircke-Inspectores underdanigste og allerydmygste Tienere og Forbedere.

Ribe, d. 1 Januar: Ao 1743.

H A Brorson.

Stormægtigste Monarch
Allernaadigste Arve-Konge og Herre.

I allerunderdanigste følge af Deres Kongelige Majesteets allernaadigst[e] Befaling ved General-Kirche-Inspection Collegii Missive²⁾ af 26 No[v.] 1737 anlangendes dend allerunde[rda]nigste aarlige Relation om Meenig[he]dernes Tilstand og Lærernes³⁾ Forhold [...] og Beskaffenhed, indsendes herved all[er]underdanigst Beretning om min i d[et] nu nesten forbigangne 1742de Aar holdne Visitation, neml.

1. I Gram-Herret.

d. 12 April visiterede ieg i Gram-Meenighed, da Provsten Peder Kraglund, en velsindet og flittig Lærere, prædikkede smukt over 1 Pet: 2. v: 25. Ungdommen var vel underviist og meget munter⁴⁾ til at svare; Meenigheden var ogsaa bevegelig⁵⁾).

d. 14 Apr: holdt ieg Visitatz i Nustrup-Meenighed. Præsten Mag: Morup prædikkede over Psal: 110. v. 7., men ieg kunde ikke fatte meget af hans Tale, fordi hand raabte aldt for høyt, som hand ogsaa blev erindret om. Ungdommen svarede u-paa-klagelig og bedre end ieg havde vendtet, efterdi Præsten ikke havde været bekiendt af nogen ret alvorlighed i sit Embede, som ieg vil haabe skal i fremtiden blive forbedret; Meenigheden var særdeeles [...] og meget bevegelig.

d. 15tende ejusdem⁶⁾ Dom: Iubilate⁷⁾ visiterede ieg i Schryd-

¹⁾ Soumission] ydmyghed. ²⁾ Missive] sendebrev. ³⁾ Lærerne] i datiden = præsterne. ⁴⁾ munter] livlig. ⁵⁾ bevegelig] bevæget, rørt, grebet. ⁶⁾ ejusdem] i samme måned. ⁷⁾ Dom:] dominica, Herrens dag. Dom: Jubilate] 3. søndag efter påske. Søndagene i tiden før og efter påske kaldtes med det første ord i dagens gamle latinske introitus (indgangssang). W. Rothe, Det danske Kirkeaar, 4. udg. 1878, s. 239-43.

strup-Meenighed¹⁾). Sogne-Præsten, Thomas Wang prædikkede over Søndagens Evangelium²⁾ u-paaklagelig, Ungdommen giorte ogsaa nogenledes rede for sig og lovede forbedring.

2. I Schodborg-Herret³⁾

d: 20de Augusti reyste ieg herfra paa Visitats nederst nedre⁴⁾ i Stiftet ved Lemvig og kom d: 22de om Aftenen til det Stæd hvor ieg skulde begynde, neml. Møborg.

d. 23de Aug: visiterede ieg i Møborg-Meen[ig]hed. Sogne-Præsten Iohannes von Cappeln holdt en smuk Prædikken over Luc: 10. v: [...]. I denne Kirche havde ieg en stor fornøjelse, ikke alleene var Ungdommen særdeeles mun[ter] til at svare og Meenigheden meget agtsom [og] bevegelig, men her fandtes endogsaa adskillige som taledede deilig af hiertets overflødighed⁵⁾ [og] egen erfaring om vor Kiære Frelseres Naade, Hvilken opvekkelse sagdes her og nogle ander Stæder i Egnen største deels at være foraarsaget af een og anden, som havde tient sønder ud. Ieg erfarede ogsaa, at Præsten catechiserede flittig, Og hans Formand Ionas Bendsen havde været særdeles vindskibelig⁶⁾ i Ungdommens underviisning. Iblant andre velgrundede Catechumenos vare ogsaa tvende Junkere fra Bechmark⁷⁾, som plejede aarlig hver at informere sin Catechumenum af de unge Tienste-folk paa Gaarden.

d. 24 Aug: var ansat til Visitats i Bøfling⁸⁾, men som Præsten ved min Ankomst i Egnen meldede, at hans Brøllup til samme dag var berammet, og begiærede, at Visitatsen til et andet aar motte opsættes, saa skeede det ogsaa.

d. 26 Aug:, som var Dom: 14 post Trinit.⁹⁾ visiterede ieg i Lomborg. Præsten Iohan Eilert forestillede¹⁰⁾ af Søndagens Evangelio¹¹⁾ meget opbygelig: Menniskernes uskiønsomhed mod Guds utallige Velgierninger, som desforuden er alvorlig, [re]delig

¹⁾ Schrydstrup] Skrydstrup. ²⁾ Søndagens Evangelium] Joh. 16, 16-22. ³⁾ Schodborg] Skodborg. ⁴⁾ nederst nedre] o: allernordligst. ⁵⁾ Mt. 12, 34. ⁶⁾ vindskibelig] ivrig, nidkær. ⁷⁾ catechumenos] katekumener, i oldkirken benævnelse for dem, der forberedtes til dåben, her om unge, der går til katekisation, vel konfirmander. Hovedgården Bækmark ejedes af Chr. de Linde, d. 1753. ⁸⁾ Bøfling] Bøvling. Præsten, mag. Jens Nicolai Jespersen Schouboe ægtede 24.8.1742 Karen Olesdatter, der var enke efter forgængeren Peder Pedersen Bhie. ⁹⁾ Dom. 14 post Trinit.] 14. søndag efter trinitatis. ¹⁰⁾ forestillede] fremstillede. ¹¹⁾ Lk. 17, 11-19.

og ustraffelig i sit Embede. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden, som var bevegelig, lovede meer alvorlighed.

d. 27 Aug: visiterede ieg i Lemvig-Meenighed. Provsten Hans Rosenberg prædikkede ove[r] Mich: 6. v: 8. Manden er i sit Levnet [u]paaklagelig, men har ikke gaver til, at tal[e] saa tydelig og forstaaelig, som ieg gi[er]ne ønskede. Af Ungdommen svarede nog[le] meget vel, men andre vare kun maade[li]ge¹).

d. 28 ejusdem besøgte ieg hospitalet, f[or] at erkjendige mig om Tilstanden, og ho[ldt] der en opmuntrings tale til de Fatige.

d. 29 ejusdem holdte ieg Visitats i Ni[ssum] Meenighed. Sogne Præsten Thomas Berg [præ]dikkede ret skikkelig over Proverb:²) 22. v: [. . .]. Ungdommen svarede upaaklagelig, og [Mee]nigheden syndtes ogsaa begierlig efter at [høre] ordet.

d. 30 ejusdem visiterede ieg i Guddom-[Mee]nighed³). Sogne-Præsten Damstrøm prædikkede opbygelig over 2 Corinth. 2 v: 14, 15, 16. Ungdommen var ulastelig, og Meenigheden syndtes bevegelig.

d. 1 Septembr visiterede ieg i Resen-Meenighed, hvor Tilstanden var, som i dend forbemeldte Meenighed.

3. Hierm - Herret.

d. 2 Sept. Dom: 15. post Trinit. visiterede ieg i Ølbye-Kirche. Sogne-Præsten Hans Lund holdt en meget bevegelig⁴) prædikken over Søndagens Evangelium⁵), og deraf grundig forestillede Siælens rette Ro og hviile. Præsten er en meget stille, ydmyg, sagtmodig og kierlig Mand, som lever meget ingetaagen⁶), men flittig og redelig i sit Embede. Ungdommen svarede vel og Meenigheden, som var meget attent⁷), lovede meere alvorlighed.

Herfra vilde ieg forfuldt Visitatzen heele Hierm-Herret igienem, men blev nød til ved en Upasselighed at afbryde.

Overalt⁸) kand ieg om forberørte Præster der nedre i Landet allerunderdanigst vidne, at ingen af dem fører et forargeligt Levnet. Men [det] som der paa Visitatzen særdeles fortrød

¹) *maadelige*] ordet er ikke så nedsættende som nu til dags, omtrent = så nogenlunde, se under 11.7.1749. ²) *Proverbia*] Ordsprogenes bog. ³) *Guddom*] egnens ud-tale for Gudum. ⁴) *bevegelig*] om prædiken: gribende. ⁵) Mt. 6, 24-34. ⁶) *ingetaagen*] tilbagetrukken. ⁷) *attent*] opmærksom. ⁸) *overalt*] i det hele taget.

mi[g var] at ieg fandt sommesteds gandske faae, og somm[esteds] ingen ny Testamenter. Ved efterspørsel forn[am] ieg, at der i Egnen var ingen, som holdte dem [til] Kiøbs. Til derpaa i fremtiden, om mueligt, a[t] raade Bod, taledede ieg med Bogbinderen i Holstebro, som lovede at forskrive dem fra Kiøbenhavn.

4. Nør-Rangstrup Her[ret.]

d. 28 Novembr visiterede ieg i Branderup-Kirche. Sogne-Præsten Nicolai Frøiken prædi[k]kede over Tit. 1. v: 1. og derudi meget smukt for[e]stillede Sandheds erkjendelse, som er til Gudf[ryg]tighed. Hand er en Velbegavet Mand og lever ustraffelig. Ungdommen svarede upaaklagelig. Meenigheden hørte med megen Agtsomhed.

d. 29 Novembr visiterede ieg i Toftlund-Meen[ighed.] Præsten Christian Outzen prædikkede meget opbygelig over Apoc:¹⁾ 3. v. 20. og er en brav Mand i sit Embede og Vandring. Det var glædeligt at høre Ungdommen svare deilig i denne Meenighed, som tilforne har været extreme vankundig.

d. 1 Decembr. visiterede ieg i Beftoft Meenighed. Præsten Augustinus Chrystalsin prædikkede smukt over Hebr: 13 v. 8. Ungdommen svarede ret skikkelig.

d. 2. Decembr Dom: 1 Advent. visiterede ieg i Agerschou Meenighed. Præsten Otto Riese forestillede grundig af Dagens Evangelio²⁾ de Troendes Lydighed imod deres Frelser. Ungdommen var vel grundet³⁾ og munter til at svare; Meenigheden attent og bevegelig.

[5. Hvidding-Herret:]

d. 26 Decembr, Fer: 2da Nativitatis Christi,⁴⁾ visiterede ieg udi Seem-Meenighed. Sogne-Præsten Nicolai Clausen, som er tilfellige Capellan ved vor Frue-Kirche⁵⁾ i Ribe, forestillede af dagens Evangelio⁶⁾ meget opbygelig og grundig Menniskens fordømmelige gienstridighed mod Guds forunderlige Naade, og ungdommens gode forfremmelse viiste frugten af hans utrættelige Ar-

¹⁾ Apoc.] Abenbaringen. ²⁾ Mt. 21, 1-9. ³⁾ grundet] grundfæstet, grundig undervist. ⁴⁾ FERIA SECUNDA NATIVITATIS CHRISTI] 2. juledag. ⁵⁾ vor Frue-Kirche] domkirken i Ribe. ⁶⁾ Mt. 23, 34-39.

beide, da der i andre maader har været mangel paa Anstalter til deres underviisning.

d. 30 Decembr holdte ieg Visitats i Wester-Wedsted-Meenighed. Sogne-Præsten Iens Høhne forestillede meget opbyggelig af samme dags Evangelio¹⁾ de Troendes Fremvekt i Naaden; Ungdommen, som hand trolig har informeret, svarede meget færdig.

Overalt maae ieg bekiende, at Præsterne alle[vegne] flittig har drevet Catechisationen; og endskiønt[t dend] er af ulige virkning, lige som dend ogsaa skeer med [ulige] Kraft og gaver, saa er dog det aller ringeste meget herlig imod dend forrige tid; det samme ieg ogsaa i almindelighed kand sige om Degnene i deres deel; Saa Deres Kongl. Majesteets ævig hukommelse- og priisværdigste Anordning om Catechisationen²⁾ allere[de] har haft en ubeskrivelig Nytte til mange Mennisk[ers] underviisning og opvekkelse, hvorfor Herren [vel]signe og glæde sin Salvete fra nu og indtil [ævig] tid, og fremdeles lyksaliggjøre disse Riger og Lande i mange glædelige aar ved Deres Kongl. Maytts allerlyksaligste og Livsaligste Regimente. ieg er med allerunderdanigste Devotion³⁾

Deres Kongel. Maytts allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe d: 1 Januarij Ao 1743.

H A Brorson.

¹⁾ Søndag efter jul: Lk. 2, 33-40. ²⁾ Anordning om Catechisationen] af 12.3.1735. ³⁾ Devotion] ærefrygt, underdanighed.

1. *Løe Herri dt.*

Dom: 2. p. Epiph:¹⁾ visiterede ieg i Randerup-Meenighed, hvor ieg tilforn har været Præst paa 8tende Aar²⁾; og efterdi ieg ikke har haft Leilighed offentlig at tale i dend Kirche, siden ieg tog Afskeed derfra, Onsdagen efter Dom: 1 Adv. 1729, saa skeede det nu med disstørre affect og Bevegelse til opvekkelse og fornøyelse paa begge sider. Sogne-Præsten Jens Hygom forestillede grundig af Evangelio³⁾: Ægtefolkes Pligt i Henseende til Gud, sig selv og deres Børn. Hand er en rætsindig og ustraffelig Mand, og gjør sig stor flid med ungdommens underviisning, og fattes det ikke der i meenigheden paa tilstrekkelig Kundskab og ustraffelig levnet hos de fleeste baade af gamle og unge.

Dom: 3. p. Epiph: visiterede ieg i Medolden⁴⁾ Kirche. Sogne-Præsten Iohan Hieronymus Clausen, en rætsindig velbegavet og særdeles flittig Siæle-Sørgere forestillede af Evangelio⁵⁾: Troens Forhindringer meget udførlig og grundig. Børnene svarede til megen fornøyelse, og Meenigheden var i særdeles Bevegelse.

2. *Frøes- og Calslund-Herri dt.*

Dend 20 febr. visiterede ieg i Lintrup Meenighed. Sogne-Præsten Michel Boysen forestillede af Act:⁶⁾ 13 v. 26. Guds Kierlighed

På samme måde, som vi s. 3-4 har set ved 1742, ledsagede Brorson år for år sine visitatsberetninger med en følgeskrivelse til general-kirkeinspektionskollegiet (dog ikke bevaret for 1750, 1751, 1759 og 1760). Da disse følgeskrivelser helt igennem har samme indhold og heller ikke i formen afviger synderligt fra hinanden, er de her udeladt på nær den for 1746, der hentyder til Brorsons svære sygdom i det år.

Selve visitatsberetningerne begynder altid som ovenfor s. 4 med henvendelsen til kongen: *Stormægtigste o. s. v.* og derefter en lille indledning, som med 3 undtagelser er omtrent ordret enslydende. Denne begyndelse er her udeladt undtagen ved de 3 år: 1745, hvor landets hjemsøgelse ved kvægpesten nævnes, samt 1746 og 1761, hvor Brorson omtaler sine sygdomme.

¹⁾ *Dominica 2. post Epiphaniam*] 2. søndag efter [Kristi] åbenbarelse o: Hellig tre kongers dag. ²⁾ Brorson var præst i Randerup fra 24.12.1721, til han 3.10.1729 blev kaldet til Tønder, se III, s. 246 og 247. ³⁾ Joh. 2, 1-11. ⁴⁾ *Medolden*] Mjolden, udtalt Mjolen. ⁵⁾ Mt. 8, 1-13. ⁶⁾ *Act.*] Ap. G.

i at sende os sin Søn. Hand gjør sig fliid med ungdommen, som ogsaa svarede skikkelig¹⁾. Og Meenigheden var meget bevegelig.

d. 21 febr: visiterede ieg i Rødding. Sogne-Præsten Ditl. Blanksted prædikkede over 1 Cor: 14 v. 19. og forestillede: Dend mundtlig underviisnings rette beskaffenhed og store Nytte. Manden er ustraffelig, og en vindskibelig Catecheta. Ungdommen svarede ogsaa skikkelig.

d. 23 febr: visiterede ieg i Øster-Linnet. Sogne-Præsten Marcus Buk prædikkede bevegelig over 1 Pet: 1. v. 23. og forestillede: ordets kraft i menniskens hierte. Hand er flittig i Catechisationen og begavet med en god Skolemester, som troligen underviser ungdommen, som ogsaa svarede meget herlig. Meenigheden syndtes ogsaa meget bevegelig.

d. 24 febr: visiterede ieg i Fohl-Kirche²⁾. Provsten Hans Christensen Højer prædikkede af Søndagens Evangelio³⁾ meget smuk om Daabens Herlighed. Ungdommen var upaaklagelig, og Meenigheden ligeledes.

3. Schodborg-Herridt ved Lemvig.

Dend sidste April reyste ieg fra Ribe, og kom d: 4 Maj⁴⁾ til Bøuling under Baroniet Ryssen-Steen, hvor ieg samme dag visiterede. Sogne-Præsten Ianus Schouboe, som er flittig og ustraffelig i sit Embede, prædikkede over Col: 1. v. 9 et 10. har ogsaa en flittig Degn til de unges underviisning. Børnene svarede ogsaa meget skikkelig.

4. Vandfuld Herridt.

d. 5 Maj visiterede ieg i Fialtring Kirche. Sogne Præsten Morten Berg prædikkede meget smuk af Søndagens Evangelio⁵⁾ om Guds børns salige lidelse her i Verden. Manden lever meget ingetogen og gjør sig fliid med de unges underviisning. Ungdommen svarede meget vel.

d. 7 Maj visiterede ieg i Ramme-Kirche. Sogne Præsten Peder Brønndorph en retsindig og alvorlig Lærere og vindskibelig Catecheta, som for 2 aars tid siden mistede sin Præstegaard om natter tide ved en skadelig Ildebrand, prædikkede meget smuk,

¹⁾ skikkelig] ganske godt. ²⁾ Fohl] Fole. ³⁾ Fastelavns søndag: Mt. 3, 13-17. ⁴⁾ Maj] = Maji; i står for j og j for i, se s. 44. ⁵⁾ 3. søndag efter påske: Joh. 16, 16-22.

og forefandt ieg der en veloplyst ungdom og lærvillig Meenighed.

d. 8 Majj visiterede ieg i Dybe Kirche. Pastor Adjunctus¹⁾ N. Brasch²⁾ en meget retsindig og vindskibelig Siæle-Sørgere, viiste af Ioh: 14 v. 6 meget grundig og opbygelig: Iesum dend eeniste Vey til himmelen. I dend Meenighed hafde ieg en særdeles glæde af ungdommen, som svarede af egen aandelig forfarenhed³⁾ med ugemeen munterhed. Ja ieg kand vel sige, at ieg aldrig kunde ønske mig større glæde. Da endelig Tiden og Kræfterne mindede mig at slutte, maatte ieg dog efter disse kiære unge Menniskers indstændige begiæring continuere med Examine, saalænge mueligt var.

d. 9 Majj visiterede ieg i Wandborg Kirche. Sogne-Præsten Emmiche Hiern prædiche[de] over Col: 3. v. 1. og forestillede: Guds børns himmelsindede vandring her paa Jorden. Manden er ustraffelig i sit Embede, Børnene svarede skikkelig, og meenigheden syndtes bevegelig.

d. 11 Majj visiterede ieg i Hove-Kirche. Sogne Præsten N. Schoubo⁴⁾, som er flittig og ustraffelig i sit Embede, prædikkede over Psal. 119 v. 9. og forestillede: ungdommens rette lys til at vandre paa livsens Vey. Degnen, som er en ung Mand, er en flittig og brav Skoleholder. Børnene svarede ogsaa vel.

d. 12 Majj visiterede ieg i Hygom Kirche. Sogne-Præsten Peder Sørensen Bie, som er en ustraffelig Lærere, prædikkede over Søndagens Evangelii⁵⁾ første ord: Nu gaaer ieg hen til dend, som mig udsendte. Ungdommen svarede vel, og meenigheden var bevegelig. Dend gamle Degn der paa stædet hafde en flittig Skoleholdere, som med fliid underviiste Børnene.

d. 16 Majj visiterede ieg i Engberg Kirche. Samme Sogn og særdeles dets Annex Harbo-øer, som er det yderste her i Riber-Stift paa dend Nørre-Ende, og grændser til Thye-Land, har været meget berygtet for letfærdighed og urætfærdighed ved Strand-siden⁶⁾; hvilket da ieg i min Tale alvorligen fore stillede dem, blev der en stor bevægelse af Suk og graad i Meenigheden. Men ieg har ikke dend forhaabning om deres Sogne Præst Rasmus

¹⁾ Pastor Adjunctus] hjælpepræst. ²⁾ Han hed C. A. Brasch. ³⁾ [forfarenhed] erfaring. ⁴⁾ Han hed U. Schoubo. ⁵⁾ 4. søndag efter påske: Joh. 16, 5-15. ⁶⁾ urætfærdighed ved Strand-siden] vel tyveri af strandingsgods, jfr. Holberg, Peder Paars.

Ørting, at hand driver dend sag vidre; thi endskiønt ieg ikke kand laste hans Prædikken, saa har ieg dog siden dend tid fornnummen, at hand skal være meget koldsindig og efterluden til at catechisere. Om hand nu efter giorte formaning vill bedre sig, maa mand ervarte.

d. 17 Majj visiterede ieg i Ferring Kirche. Provsten Christen Bek prædikkede over 1 Ioh. 5. v. 1. 2. Og alvorligen forestillede: Dend saliggjørende Troes beskaffenhed og Kraft. Børnene svarede vel, og Meenigheden var agtsom. Ved denne meget liden Meenighed og fattige Degne-tieneste var dend tid en ung, flittig Degn, som troligen underviiste Børnene, men er siden ved døden afgangen.

5. Løe herridt.

Efter at Landemodet og vor meget vanskelige Hø-bierring var mestendeel til ende, begav ieg mig d. 30 Iulij¹⁾ ud paa Visitatz til dend anden yderste ende i Stiftet, og visiterede d. 4 Aug paa dend Insul Føhr i St Laurentii Kirche, hvor Capellanen I. Petersen med megen munterhed²⁾ forestillede af Søndagens Evangelio³⁾: Et helligt Levnets Fornødenhed og beskaffenhed, i Sogne Præstens Qvædensens Svaghed. Folkene der paa Landet⁴⁾ holder meget fast ved deres gamle Skik og sædvane, som i Klæde-dragt, saa ogsaa andre ting, hvilket er ordets Lærere ofte ikke til liden vanskelighed i deres Embede, allerheldst hvad Skolevæsenets Forbedring angaar. Nogle af børnene svarede skikkelig, andre ringere, mueligt af dend aarsag, at de ikke ret kand explicere sig paa tydsk, saa som det Fresiske Sprog er deres Moders Maal.

d. 6 August. visiterede ieg paa dend Insul Amrom. Sogne præsten Friderich Meklenborg holdt en opbygelig tale om dend sande Christendoms rette art og beskaffenhed. Børnene svarede i Kirchen temmelig vel, men bedre anden dagen dend deel af dem, som ieg forefandt, og examinerede i Skolen. Baade paa Føhr og Amrom har de gudfrygtige Degne, som ere flittige Skoleholdere; men det har kost megen umage, og koster endnu, at faae indført en flittigere Skolegang.

Efterat ieg derfra var kommen hiem og hafde faaet Kirche-

¹⁾ Iulij] = Julii. ²⁾ munterhed] liv, fyrighed. ³⁾ 8. søndag efter Trinitatis: Mt. 7, 15-21. ⁴⁾ Landet] o: øen.

Regnskaberne og adskilligt andet i rigtighed, reyste ieg atter paa Visitatz:

6. *Brusch-Herret*.¹⁾)

d. 17 Sept. visiterede ieg i Colding Kirche, hvor Provsten Mag: Leeh holdte en smuk tale om dend sande og søde Guds Kundskab. Ungdommen svarede meget vel, og Meenigheden syntes meget attent.

d. 18 Sept. visiterede ieg i Harte Kirche. Sogne-Præsten Jürgen Mørk prædikede over Psal: 34. v. 14. Manden er ustraffelig i hans Embede, og alvorlig i hans prædikken. Ungdommen giorte temmelig god rede for sig.

Men her maatte ieg afbryde Visitaten, fordi ieg dagen tilforn hafde faaet Deres Kongl. Maytts allernaadigste Ordre, at være Commissarius med i de extraordinaire Skatters sættelse; som ogsaa brev fra hans Excellence hr Geheime Raad von Gabel²⁾), at vi som snarest maatte samles med de andre Commissarier paa Bramminge³⁾), for straxen at gjøre anstalt til bemelte aller naadigst anbefalet⁴⁾ Commissions begyndelse, som fra dend tid ogsaa continuerede til aarets Udgang med reyser og forretninger i alle Stiftets Kjøbstæder. Imidlertid har ieg dog paa samme reyser erkyndiget mig om Meenighedernes tilstand, saa vit Tidens Korthed kunde tillade, og efterdi ieg var i Holstbro paa en Søndag, saa examinerede ieg ungdommen i samme Meenighed d. 27 Octobr og befandt samme vel Funderet; men erfarede for resten, at byen, som ved meere end eengang erlidte Ildsvaader er geraaden i fattigdom, har dog sin største plage af Processer og indbyrdes ueenighed, ved onde Menniskers tilskyndelse, som lever af andres skade og fortræd. Paa samme Commission fandt ieg Leilighed til at visitere Dom: 21. p. Trinit.⁵⁾ i Veyle Kirche, hvor Provsten Mag. Mouritz Høyer prædikede bevegelig over Søndagens Evangelium⁶⁾). Hand bliver med tiden gammel, og agter at tage sig en huus-Capellan. Ungdommen svarede skikkelig, og meenigheden syntes bevegelig.

Under Commissionens drift⁷⁾) maatte ieg søge dend beqvem-

¹⁾ *Brusch*] Brusk. ²⁾ *Gabel*, Christian Carl, 1679-1748, admiral, sejrherre i slaget ved Femern 24. april 1715, stiftamtmand i Ribe 1725-48. ³⁾ *Bramminge*] Herregård, som ejedes af Gabel. ⁴⁾ *anbefalet*] påbudt. ⁵⁾ 3. november. ⁶⁾ Joh. 4, 46-53. ⁷⁾ *drift*] arbejde.

meste Leilighed til en Ordination, som skeede d. 6 Decembr; paa samme maade profiterede¹⁾ ieg ogsaa tid til en liden Visitation i nærværelsen²⁾, nemlig i

7. *Hvidding-Herridt.*

d. 7 Decembr visiterede ieg i Spandet-Kirche. Sogne Præsten Christopher Kruse prædikkede over 1 Pet: 2. v. 2. Der i Meenigheden fandt ieg fornemmelig fornøden først at handle med³⁾ de gamle i stolene⁴⁾, som vare til deels meget agtsomme og begiærlige, og da tiden derved var forløben, bestilte ieg, at børnene skulle møde mig i Kirchen, naar ieg ved første Leilighed kom dem forbi, hvilket dem forud skulde blive tilkiende givet.

d. 8. Decembr Dom: 3 [o: 2] Adventus visiterede ieg i Wodder-Kirche. Sogne Præsten Søren Biörn viiste af Evangelio⁵⁾ eftter sin foretagne maade i afvigte Aar⁶⁾: hvad der tiende til troens bestyrkelse og et gudeligt Levnets forbedring. Ungdommen var upaaklagelig, og adskillige i Meenigheden heel bevægelige.

d. 9 Decembr visiterede ieg i Arrildt-Kirche. Sogne-Præsten Andreas Slange prædikkede over Slutningen af Fader Vor. Min Antecessor⁷⁾ i Embedet har eftter høy ordre maat reprimandere ham for hans hitzighed mod en gudfrygtig Familie der i Sognet, som hand ansaae for skinhellige, og hans Larmen⁸⁾ mod saadanne paa Prædikke stolen; men denne gang fandt ieg ham meere stille og moderat; haaber ogsaa, at det med tiden bliver

¹⁾ profiterede] vandt. ²⁾ i nærværelsen] i nærheden, nl. af Ribe. ³⁾ handle med] forhandle med, tale med. ⁴⁾ de gamle i stolene] de voksne, som sad i kirkestolene, modsat »ungdommen«, o: børnene og de konfirmerede unge, som ved katekisationen trådte ud på gulvet. Brorsons katekisation gjaldt ikke blot disse sidste, som han ved denne lejlighed slet ikke nåede at få talt med, men lige så fuldt de gamle. Flere steder i visitatsberetningerne viser os dette. Et sted hedder det: *Ungdommen svarede upaaklagelig, men adskillige af de gamle med megen munterhed* (8.3.1745), et andet sted: *Jeg fandt ogsaa i blant de gamle een og anden . . ., som kunde tale meget smukt om dend sande Christendom* (20.5.1745). Eller: *Ungdommen giorte skickelig reede for sig, og ligesaa endeel af de faae nærværende gamle* (30.5.1749); *nogle faae af Ungdommen svarede vel, men nogle kun maadelig, ellers syntes de alle lærvillige, ligesom og de fleste af de gamle* (5.6.1749). I visse tilfælde kunne katekisationen med »de gamle« få karakteren af en stærkt personlig samtale med den enkelte som ved visitatsen i Rejsby 10.3.1745. ⁵⁾ Lk. 21, 25-36. ⁶⁾ eftter sin foretagne maade i afvigte Aar] vel: ud fra den plan, han havde foretaget sig at følge i det forløbne år. ⁷⁾ Antecessor] forgænger. ⁸⁾ Larmen] skælden, udskælden.

aldtid bedre. Meenigheden syndtes attent, og Ungdommen ulastelig. Og saaledes er min Visitatz for afvigte aar i Herrens Navn besluttet¹⁾).

Hvad ellers *Facies Ecclesiæ*²⁾ her i Stiftet i almindelighed angaaer, da er det vist, at uanseet det endnu paa mange stæder er meer dødt og lunken, end mand ved saa stor opvekkelse og herlige Anstalter i Kongens Rige skulde formode, saa kand mand dog aldrig nok fuld takke dend milde Gud, at paa adskillige stæder alvorlighed i Christendommen derimod voxer og tiltager. Dend største vanskelighed i disse tider synes denne, at gode Siæle her og der falder paa stridige meeninger, og endnu meer paa diverse talemaader, som giver aarsag til misforstaaelse og partier iblant redelig sindede³⁾, til ikke liden hinder for ordets fremgang, eller besværing for rætskafne Lærere, og særdeles Bisperne, som kunde have nok at bestille med dend sag alleene ved Herrens naade at faa draget i Lave.

Men ieg har til dend barmherttige Gud dend visse Tillid, at hand ogsaa herudi skal lade os bære Sejer i Christo⁴⁾, og at dend Difference ved en Christelig tolerance og uophørlig overbeviisning af Guds allerhelligste ord skal blive forvandlet til desto større og meere grundet eenighed og Kierlighed iblant de retsindige.

Herren velsigne Deres Kongelige Majtt med Langvarigt og Lyksaligt Regimente, og lade Deres Kongl. Majestæt, Guds Kirches umistelige Fosterfader, see sit Nordiske Sions⁵⁾ fulde Flor

¹⁾ besluttet] sluttet. ²⁾ *Facies Ecclesiæ*] Kirkens udseende el. tilstand. ³⁾ Der må her være sigtet til modsætningerne inden for de vakte kredse (*gode Siæle, redelig sindede, senere de retsindige*). Det er sikkert herrnhutismens fremtrængen, som gør sig gældende modsat den egentlige pietisme. Netop herrnhuternes ejendommelige *talmaader* bidrog til at vanskeliggøre forholdet. Kongen og hele det pietistiske kirkestyre i København stod på det tidspunkt med stærk uvilje mod herrnhutismen. Forordningen af 13.1.1741 om gudelige forsamlinger var bl. a. udtryk herfor, og Brorson må sikkert ved nytår 1744 have vidst, at der kunne ventes en yderligere skærpet kurs over for brødremenigheden. Selv så han med sympati på brødrene (L. J. Koch, *Salmedigteren Brorson* ¹ 1931, s. 126 flg., ² 1932, s. 128 flg.; Jens Holdt, i *Ribe Bispesæde 948-1948, 1948, s. 136 flg.*) og har nødig villet se magtanvendelse. Derudfra forstår man hans efterfølgende henvisning til *Christelig tolerance* og hans ord om, at man ved at overbevise de pågældende af Guds ord skulle kunne fremme enighed og kærlighed. Han har dermed villet anbefale en mildere fremgangsmåde. Christian VI gik imidlertid den modsatte vej ved strenge reskripter af 20.11.1744 og 29.1.1745. ⁴⁾ 2. Kor. 2, 14. ⁵⁾ *Sion*] kirken.

og blomster i dagenes Længde; Og ieg forbliver med allerunderdanigste Devotion

Deres Kongel. Majestæts Min allernaadigste Arve-Herres og Konges allerunderdanigste Arve-undersaat og forbedere

Ribe d. 2 Ian: 1744.

Hans Adolph Brorson.

indfandt, fraad min Daagfor far sin
 Drot. Synliglygheds Gud me,
 siger Deres Konge. Møgt om alle
 Deres fode, og i alle sinde i tal,
 lige yofølgnest har glødt sin lunde
 med Deres Konge Møgt allelygheds
 og langmygste Regimente. ing m
 i allelygheds indsamling

Deres Konge Møgt
 min allernaadigste
 are: Deres og Konges

Ribe d 2 Jan:
 1747.

ullen indskreift om
 sundheds og forbudet
 for Gud

Brorson.

Slutningen af Brorsons egenhændige beretning om sygdomsåret 1746.
 Stærkt formindsket.

1744

Giørding-Herridt.

d. 23 Februarii 1744 visiterede ieg i Iern-ved-Meenighed. Præsten Hr Christopher Fiord forestillede af Evangelio¹⁾ ræt bevegelig²⁾: Israels rette art og forhold i dend aandelige Kamp med Gud. Manden er ellers i sin Vandring og Embede sagtmødig og flittig. Ungdommen svarede ulastelig. Nogle i Meenigheden syntes at være bevegelige.

d. 24 Febr: visiterede ieg i Giørding-Kirche. Sogne-Præsten Hr Neuman forestillede heel opbyggelig: Christi dend Korsfæstes kundskabs ypperlighed af 1 Cor: 2. v. 4. Hand er en flittig Mand i sit Embede, og har gjort sig megen fliid med Børnene, som derfor ogsaa svarede smukt; Og meenigheden var meget attent.

d. 25 Febr holdte ieg Visitatz i Aastrup-Kirche. Dend ærlige og for sin Erudition³⁾ berømmelige, men nu meget aldrende Præpositus⁴⁾ Magr Lauritz Lund prædikkede over Roman:⁵⁾ 5. v. 3, 4 et 5. og forestillede deraf meget smukt: Korsets hemmelighed. Ungdommen var ulastelig. Meenigheden paahørte Visitations forretningen med særdeles Andagt og mange Taarer.

Skads-Herridt.

d. 26 Febr: visiterede ieg udi Øse-Kirche. Sogne Præsten Mag. Hans Sirich prædikkede over Christi Ord paa Korset: Min Gud, Min Gud, hvorfor haver du forladt mig. Ungdommen svarede med megen munterhed. Meenigheden var og her⁶⁾ særdeles bevegelig; men efter Sogne-Præstens formælding er deres tilstand⁷⁾ i almindelighed saa slet, at de ingen Nye-Testamenter kand bekoste sig.

¹⁾ 2. søndag i fasten: Mt. 15, 21-28. ²⁾ ræt bevegelig] rigtig gribende. ³⁾ Erudition] dannelse, lærdom. ⁴⁾ Præpositus] provst. ⁵⁾ Roman.] Rom. ⁶⁾ og her] ligesom i Astrup, hvorom det hed: med særdeles Andagt og mange Taarer, hvad der giver en forestilling om, hvad Brorson mener med bevegelig. ⁷⁾ tilstand] økonomisk tilstand.

Øster-Herridt.¹⁾

d. 28 Febr: visiterede ieg i Aandsager²⁾. I Sogne-Præstens Hr Hans Helsinges Svaghed prædikkede en Studiosus³⁾ navnl.⁴⁾ Jes Jessen af Hierting i Guldager Sogn ret smukt over de ord i Passionen: Der Judas saae, at hand var fordømt til døde — til: indvold udveldtedes, Og forestillede derudi: Judam, som 1) Christi, 2) sin egen Forrædere, og efterdi Sogne Præsten ønskede, at faa ham til sin Capellan, som hand og giorte siden allerunderdanigst ansøgning om, og erlangede, Lod ieg ham Catechisere for mig, som hand og forrettede ret skikkelig⁵⁾. Af ungdommen saa mange som havde været til Confirmation, svarede ulastelig; de andre vare kun maadelige, hvorpaa bemelte unge Capellan efterdags med Guds hielp skal raade bod.

d. 29 Febr: visiterede ieg i Ølgod-Kirche. Provsten Hr Ude Haar prædikkede over de ord i Passionen: Ieg er der til kommen i Verden, at ieg skal vidne Sandhed, hvo som er af sandhed, hand hører min røst; heel vel og grundig. hand er en alvorlig og flittig mand i sit embede. Ungdommen var saare munter til at svare. Meenigheden lod ogsaa see særdeles agtsomhed og alvorlighed i at høre Guds Ord.

d. 1 Martij Dom: Oculi⁶⁾ visiterede ieg i Hodde-Kirche. Sogne-Præsten Hr Peder Fanøe forestillede af Evangelio:⁷⁾ Satans Magt over Menniskene, og Christi magt over Satan. Unge og gamle var muntre til at svare, og ikke mindre agtsomme i at høre.

d. 2 Martii visiterede ieg i Thorstrup. Sogne Præsten Hr Ole Bager prædikkede over de ord i Passionen: hand begyndte at bedrøves, skiælve og bæve, og sagde: min Siæl er bedrøvet indtil Døden. Ungdommen svarede ulastelig.

Skads-Herridt.

d. 4 Martii visiterede ieg i Alslef-Meenighed. Sogne-Præsten Mag. Hans Friis prædikkede over de ord i Passionen: Og Herren vendte sig, og saae paa Peder — græd bitterlig, og forestillede derudi smukt Peders Opreysning af sit synde-fald; og ungdommen svarede skikkelig.

¹⁾ *Øster-Herridt*] Øster Horne herred. ²⁾ *Aandsager*] Ansager. ³⁾ *Studiosus*] her som ofte om en teologisk kandidat. ⁴⁾ *navnl.*] navnlig o: ved navn. ⁵⁾ *ret skikkelig*] rigtig pønt. ⁶⁾ *Dominica Oculi*] 3. søndag i fasten. ⁷⁾ Lk. 11, 14-28.

d. 5 Martii visiterede ieg i Brøndum. Sognepræsten Hr: Hans Wandal Höyer forestillede af Peders exempel i Passionen Christi omgang med de bodfærdige. Ungdommen svarede upaaklagelig.

d. 6 Mart: visiterede ieg i Guldager-Meenighed. Sogne Præsten Hr Johannes Krag forestillede Christi lidelse i Herodis huus og for Pilati Domstoel, og betragtede deri særdeles Guds Kiærlighed og Christi taalmodighed. Ungdommen svarede vel, og meenigheden var meget bevegelig.

Frø s herridt.

d. 16 April visiterede ieg i Hygom-Meenighed. Sogne-Præsten Hr Ancher Svendstrup forestillede Læreres og Tilhøreres pligt af Heb: 13 Lyder eders ledsagere etc.¹⁾ Ungdommen svarede maadelig. For nu 8te aars tid siden, da Biscop Hygum var Sogne-Præst der paa stædet²⁾, blev en stor opvekkelse i Meenigheden, som siden dend tid meget er aftaget og næsten uddød, hvilket ieg alvorlig foreholdt dennem.

Andst-Herrit.

d. 17 April visiterede ieg i Andst-Kirche. Sogne-Præsten Hr Berthram Høyer³⁾ prædikkede over Actor: 20.⁴⁾ giver agt paa eder selv og dend gandske hiord. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var agtsom.

d. 18 April visiterede ieg i Schanderup-Kirke⁵⁾. Sogne Præsten, som nylig var kommen der, Hr Holm prædikkede over dend sande Oplyysning ex Eph. 1. v. 20⁶⁾. Ungdommen svarede nogenledes. Men Pontoppidans Catechismi forklaring var der ikke indført, efterdi deres forrige Sogne-Præst afg. Provst Blehr tillige med Hr Tychsen⁷⁾ i Veerst hafde forkast dend.

¹⁾ Hebr. 13, 17. ²⁾ Peder Hygom (1692-1764), kapellan i Hygum 1732, sognepræst 1736, biskop i Arhus 1737-1764. ³⁾ Om Berthram Høyer skriver Brorsons forgænger, biskop Ancheren i sin visitatsberetning af 31.12.1740: *Sogne Præsten Hr. Høyer i Gamst, som for sin opførsel i Embedets Forretninger er bleven tilrettesat og ved Lande Moedet mulceteret.* Præstegården ligger i Gamst. Brorsons brev af 25.4.1743 (s. 182) til Høyer påtaler dennes onde forhold til hans hustru; i visitatsberetningen har biskoppen åbenbart villet skåne ham; anderledes ved næste visitats 25.4.1750. ⁴⁾ *Actorum* 20] Ap. G. 20, 28. ⁵⁾ *Schanderup]* Skanderup. ⁶⁾ *ex]* ud fra. Ef. 1, 20 skal sikkert være 1, 18. ⁷⁾ N. P. Tøxen, sognepræst i Verst, med hvem Brorson havde en langvarig strid om brugen af Pontoppidans forklaring, endende med Tøxens afskedigelse 1747. Se Kirkehist. Saml. 5. række I, s. 407-480; 581-646, samt nedenfor s. 371 flg.

d. 19 April Dom: Jubilate¹⁾ visiterede ieg i Hiarup-Kirche. Provsten Hr Jens Buch giorte af Evangelio²⁾ en smuk forestilling³⁾ om dend Aandelige glæde. Ungdommen svarede ogsaa vel, Og Meenigheden var bevegelig.

Hvidding Herri dt.

d. 31 Julii visiterede ieg i Høyrup-Kirche. Sogne-Præsten Hr Henning Nissen, en sagtmodig og flittig Mand i sit Embede, forestillede tydelig og vel de Troendes fremvext i Christi naade og kundskab af 2 Pet: 3. v. 18. Ungdommen svarede skikkelig. Meenigheden lovede at skaffe Nye Testamenter, og skikke deres børn til Skole om Sommeren, som hidindtil ikke har været brugeligt.

d. 1 Augusti visiterede ieg i Roager-Meenighed. Sogne Præsten Hr Schmidt forestillede smukt Guds ords ubedragelige Sandhed og herlige Kraft af 2 Pet. 1. v: 19. Ungdommen svarede skikkelig; Over nogle af Meenigheden blev klaget, at de ikke vilde sende deres Børn i Skole til Degnen, som siden er bleven ændret.

Løe-Herri dt.

d. 2 Aug. Dom: 10. p. Trinit. visiterede ieg i Døstrup-Meenighed. Provsten Hr Søren Wedel, som i mange aar med megen fliid og troskab har forestaaet dend Meenighed, forestillede meget smukt af Evangelio⁴⁾ Guds Børns Taarer. Ungdommen er der vel underviist, thi foruden, at Provsten meget alvorligen driver paa deres forfremmelse, saa er Degnen ogsaa til sit Embede meget habiil og flittig. I Meenigheden var ogsaa fra mange aar siden en kiøn opvekkelse.

d. 4 Aug. visiterede ieg i Ballum. Sogne-Præsten Hr Friderich Blechingberg forestillede af Gen: 18. v. 19. udi Abrahams exempel Forældres pligt i henseende til dend sande Gudfrygtigheds Øvelse i deres huuse. Ungdommen svarede maadelig. I Meenigheden er ellers en kiøn opvekkelse.

Høvers⁵⁾ Herri dt.

d. 5 Aug. visiterede ieg i Emmerlef-Meenighed. Provsten Hr. Lars Gram prædikede over Phil. 1 v. 27. og forestillede deraf smukt de troendes værdige vandring efter Evangelium. Ungdom-

¹⁾ Dom. Jubilate] 3. søndag efter påske. ²⁾ Joh. 16, 16-22. ³⁾ [forestilling] fremstilling. ⁴⁾ Lk. 19, 41-48. ⁵⁾ Høver] Højer; egnens udtale er Høwver.

men svarede meget vel. I Meenigheden er ogsaa en kiøn opvek-
kelse. Residerende Capellanen Hr Jens Clausen er og en meget
flittig og retsindig Mand.

d. 6 Aug. visiterede ieg i Dahler Kirche. Sogne-Præsten Hr.
Voss forhandlede¹⁾ dend sag om Guds Ords Kraft af Psal: 119.
v. 5. Børnene svarede nogenledes skikkelig.

Bølling-Herridt.

d. 3 Oct. visiterede ieg i Schierne-Meenighed²⁾. Sogne-Præsten
Hr. Just Hammerig prædikede bevegelig om kierlighed til vor
Næste af Gal: 6. v. 2. Ungdommen svarede skikkelig. I meenig-
heden fandtes hos endeel særdeles attention³⁾. Ellers klagede
Præsten, og især en Mand i Sognet navnl. Michel Knude⁴⁾ om
Sabbathens Vanhelligelse ved drik og Kiøbmandskab, og siden
fornam ieg, at de fornemmeligen sigtede til en Kroe, som af
herskabet til Lunde Nis⁵⁾ var nylig anlagt ved Kirchen, om
dette efter min alvorlige formaning bliver ændret, vill tiden lære.

d. 4 Octobr Dom: 19. p. Trin. visiterede ieg i Stauning-Kirche.
Sogne-Præsten Hr Anders Balslef, som tilforne har været Cate-
chet ved St Nicolai Kirche i Kiøbenhavn, handlede opbyggelig
om syndernes forladelses beskaffenhed og frugt af Evangelio⁶⁾:
Vær trøstig min Søn etc: Ungdommen svarede vel. I meenig-
heden har fra dend tid, da Hr Peder Wedel⁷⁾ i Friderichsborg
blev dends Lærere, været og er endnu en kiøn opvekkelse.

d. 5 Octobr visiterede ieg i Deiberg-Kirche. Sogne-Præsten Hr.
Jürgen Lang handlede om oplysningen af Luc: 11. v. 35. ung-
dommen svarede got, og Meenigheden var attent.

d. 7 Octobr holdte ieg Visitatz i Lem-Meenighed. Provsten Hr
Christen Allerup handlede om det hellige Embedes Kraft af
Matth. 5. I ere jordens salt etc:⁸⁾ Ungdommen svarede nogen-
ledes, men Meenigheden var bevegelig. Provsten er en gammel
mand, har derfor haft en Adjunctum, som nu ved Døden er afgan-
gen⁹⁾; i hvis stæd Patronen med det første beskikker en anden.

¹⁾ *forhandlede*] behandlede. ²⁾ *Schierne*] Skjern. ³⁾ *attention*] opmærksomhed.
⁴⁾ Se s. XXVIII, noten. ⁵⁾ Herregården Lundenæs ejedes af familien Bülow. ⁶⁾ Mt. 9,
1-8. ⁷⁾ Peder Wedel (1698-1761), broder til ovennævnte provst Søren Wedel i Dø-
strup, sognepræst i Stavning 1722, slotspræst på Frederiksborg 1738. Se s. XXVIII,
noten. ⁸⁾ Mt. 5, 13. ⁹⁾ Mourits Christophersen Leuchter var adjunctus fra 1738,
døde 1744.

d. 8 Octobr holdte ieg Visitatz i Ølstrup. Sogne-Præsten Hr Niels Lund forestillede tydelig Guds børns Taksigelse for deres dygtighed til de helliges arvedeel i Lyuset af Col: 1.¹⁾ hand var tilforne Rector i Thisted i Thy, men ved Skolernes Reduction er hand af Deres Kongl. Maytt kaldet til disse smaa Meenigheder med allernaadigst tilladelse, at maae søge promotion²⁾, som ham og hiertelig ønskes, ej allene fordi hand self er en smuk³⁾ Mand, men ogsaa fordi Aalborg-Skole bliver derved friet fra dend Pension, som hand deraf nyder, saalænge hand bliver i Øllstrup. Ungdommen giorte god reede for sig, og Meenigheden var hiertelig bevegelig.

d. 9 Octobr visiterede ieg i Vordgod-Kirche. Sogne-Præsten Hr. Mads Wogelius prædikede grundig over Petri ord 1 Pet: 4. eftersom enhver har annammet en naade-gave etc:⁴⁾ Samme Mand har tilforne været Informator paa Waysen-huset i Kiøbenhavn, siden i nogle aar derefter Capellan paa Ferrøe⁵⁾, men for kort tid siden er kaldet af hans Maytt til denne Meenighed. Saavit ieg kand skiønne, er hand rætsindig og alvorlig i sit Embede. Ungdommen var ellers ulastelig.

d. 11. Octobr holdte ieg Visitats i Bølling. Sogne-Præsten i Ringkiøbing er til dato Sognepræst for Bølling og Sæding, men Capellanen Hr Nicolai Lytken, som boer i Bølling, forretter Embedet. Samme dag prædikede hand smukt over Søndagens Evangelio sc:⁶⁾ Dom. 20. p. Trinit.⁷⁾ og forestillede hedningenes Kald. Ungdommen svarede skikkelig. Meenigheden var bevegelig.

d. 12 Octobr holdte ieg Visitatz i Borres-Meenighed⁸⁾. Sogne-Præsten Hr. Jürgen Hauch forestillede ex Eph. 5. v 1 et 2. Guds Børns Vandring i Kierlighed. Ungdommen svarede skikkelig, og Meenigheden viiste sig meget agtsom.

S k a d s - H e r r i d t.

d. 5 Decemb: visiterede ieg i Ny-Kirche⁹⁾ ved Ravn-søe. Sogne-Præsten Hr Niels Bøg prædikede ret skikkelig; Ungdommen giorte god rede for sig. Meenigheden syntes ogsaa til deels ræt

¹⁾ Kol. 1, 12: stakkende Faderen, som gjorde os dygtige — nu: skikkede — til de helliges arvedel i lyset. ²⁾ N. Lund måtte ved reskr. af 14.10.1740 tvinges til at overtage embedet, hvor han blev til sin død 1753. ³⁾ smuk] agtværdig. ⁴⁾ 1. Pet. 4, 10. ⁵⁾ Ferrøe] Færøerne. ⁶⁾ sc.] scilicet, nemlig. ⁷⁾ Mt. 22, 1-14. ⁸⁾ Borres] Borris. ⁹⁾ Vester Nykirke.

andægtig og devot¹⁾ i at høre og betragte de foresatte²⁾ himmelske Sandheder. Dend dag om Morgenen hafde vi saa nær, som et haar vældt udi en svellendes³⁾ aae, som vi for det meget vandskyld ikke kunde see, og det bageste hiul var alt udskrendtet⁴⁾. Herren være lovet, som reddede os fra saa stor en fare!

d. 6 Decembr Dom: 2 Adventus visiterede ieg i Grimstrup-Meenighed. Sogne Præsten Hr Hans Friis prædikkede om Guds Børns Forberedelse til Domme-dag. Ungdommen var ulastelig, hvis vidre forfremmelse ieg ikke tviler paa, siden hans Søn⁵⁾, som er en rætsindig Studiosus, er kommen hiem, og trolig assisterer sin Fader med Catechisationen. Meenigheden var meget bevegelig.

d. 7 Decembr visiterede ieg i Sneum-Meenighed. Sogne-Præsten Hr. Sidelman prædikkede over 1 Pet: 3. v. 15, og forestillede deraf udførlig og tydelig: De Troendes redebondhed til at giøre rede og Regnskab for deres Christendoms haab. Det fortrød mig paa denne Visitats ingen steds at have forefunden Nye Testamenter, og især i denne Meenighed, hvor tilhørernes tilstand i det timelige er god, saa dend største deel af dem nok kunde forskaffe sig samme, og smerter mig inderlig, at Deres Kongl. Maytts saa hiertelig Lands-faderlige Omhue og forsorg til at forskaffe hans undersatter det velsignede Guds ord i hænderne, paa saa mange stæder ikke naaer sit maal. Sogne Præsten klagede her i særdeleshed over en forargelse, at en Qvindes Persohn, som i tvende Præsters, Fostermoderens⁶⁾ og fleeres overværelse, saavelsom ogsaa kort derefter i hendes Barns Nød hafde udlagt dend til hendes Barnefader, som af alle der for var mistænkt, efter dend tiid dog har udlagt en anden, hvorved da dend efter ald formodning skyldige persohn bliver fri; ieg lovede at andrage sagen for Øvrigheden, som ogsaa er skeet. Herren i naade see til, at dend slags hesselige Forargelse, som hidindtil har været saa gemeen, dog paa nogen maade kunde hemmes. Derforuden da der ogsaa meget klages over Meen Eed i Landet, er mit allerunderdanigste Ønske, at ingen maatte tillades Eeds afleggelse for nogen Ræt, førend dem af Deres Sogne Præst alvor-

¹⁾ devot] from. ²⁾ foresatte] fremsatte, fremstillede. ³⁾ svellendes] svulmende, opsvulmet. ⁴⁾ udskrendtet] skredet ud over kanten (skrænten). ⁵⁾ Hans Christian Friis, som 1747 blev faderens efterfølger. ⁶⁾ Fostermoderen] jordemoderen.

ligen var forklaret, hvad Meen Eed er for en skrekkelig synd, og bevegelig¹⁾ Formaning givet til at vidne dend reene Sandhed.

Hvad ellers facies Ecclesiae hos os er angaaendes, da maa ieg tilstaae, at dend i en kort tiid merkelig har forandret sig, thi uanseet vi aldrig nok kand takke dend milde Gud, som lader sit ords lyys altid meere og meere fremskinne hos os, saa maae vi dog bekiende, at utaknemmighed imod saadan Naade synes at tage meere overhaand, saa dend Barmhiertige Gud maatte kiædes ved saa stoor en naades Beviisning; ja ieg veed ikke, hvad for et Mørke, der allerede begynder at viise sig, i hvor mand ogsaa henvender Øynene. Seer vi hen til de retsindige, da merker vi vel alvorlighed hos dem, men tillige en bedrøvelig Splidagtighed. Seer vi til Lærestanden? da har dend vel neppe nogensinde været meere foragtet; Seer vi til Oprigtige Lærere? Hvor faa ere de, som kand eller vill forstaae hinanden?²⁾ Seer vi til de forblindede Verdens Børn? da har de vel aldrig haft saadan Støtte for deres kiødelige sikkerhed, end just dend omtalte ueenighed iblant dem, som vill være fredens Børn; De synes de har Beviis nok der udi, at ald dend Jver og Nidkærhed i Christendommen, som fordres, er slet intet andet, end dend bare Hyklerie. Herren lade denne sin Bedrøvede Sions Nød gaae sig til Hierte, og samme sin dyre kiøbte Meenighed til trøst og Huusvalelse, forsvar og Beskiærmelse opholde Deres Kongl. Maytt ved bestandig Sundhed og Lyksaligt Regimente i mange mange velsignede aar, tillige med det gandske Kongl. Arve-Huus i vedvarende og altid voxende Velstand og Velsignelse ævindeligen. ieg forbliver i alledybste underdanighed

Deres Kongelige Majests aller und[er]danigste arve-undersaat og forbedere

Ribe d. 15 Decembr 1744.

H A Brorson

¹⁾ *bevegelig* indtrængende. ²⁾ Brorson ser mørkere på menighedsforholdene end året før (se ovenfor s. 15). *Splidagtighed* mellem *de retsindige* er modsætningen mellem pietister og herrnhutere. Denne gør sig også gældende mellem *Oprigtige Lærere* (∴ præster), og her kan tillige være tænkt på de ortodokses uvilje mod pietisterne.

Stormægtigste Monarch!
Allernaadigste Arve-Herre og Konge!

I allerunderdanigste følge Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling fremlegges herved min Visitations Liste for indeværende aar med allerydmygeligste Bøn og Suk til dend allerhøyeste Gud, at hand i det tilkommende og mange paafølgende aar vil udøse alle Velsignelser over Deres Kongel. Majestæt, og glæde det Kiære saa hart hiemsøgte¹⁾ Fæderneland med Deres Kongel. Majestæts vor Allernaadigste Arve-Herres og Konges Langvarige og Lyksalige Regimente.

Min Visitation for indeværende Aar begyndte ieg i Herrens Navn i

Hvidding-Herret.

Dend 8tende Martij visiterede ieg i Hviding-Meenighed. Prousten Clemend Fogh prædikkede smukt om tilbørlig Opsyn med Meenighederne af disse Pauli Ord 1 Cor: 11 v: 34: Men de andre stykker vil ieg forordne, naar ieg kommer. Og da ieg vidre forestillede meenigheden, hvilken forandring der blev, naar Paulus kom, i meenighederne, gav det stoor bevægelse hos mange. Ungdommen svarede ellers upaaklagelig, men adskillige af de gamle med megen Munterhed²⁾. Der har i denne Meenighed for en 7 à 8 aar siden været nogen Opvækkelse hos nogle, af hvilke en pige, som holdtes for een af de bedste, er for et par aar siden gaaet til Frørup-Sogn i Haderslev-Ampt, og derfra til Herrenhut.

¹⁾ Hermed sigtes uden tvivl til kvægpesten, se II s. 390. ²⁾ Som tidligere omtalt, har vi her et af de steder, der viser, at Brorson ikke blot katekiserede med ungdommen, men også med de ældre.

d. 10 Martii visiterede ieg i Reisbye-Meenighed. Sogne-Præsten John Luffe prædikkede over de Ord af Passionen: Men de Ypperste Præster etc — søgte falsk vidnisbyrd imod Jesum; Og forestillede deraf heel opbyggeligen: Christi uovervindelige Sandhed og uskyldighed. Der i Meenigheden er en kiøn opvækkelse. Præsten er retsindig og alvorlig i sit Embede; Ungdommen svarede fornøvelig, Og Meenigheden var meget agtsom, og til deels hierteligen bevæget. I samme Meenighed kom ieg til at tale særdeles vitløftig¹⁾ med en Mand, som aldtid har været meget arrig mod hans Siæle-Sørgere²⁾ og gienstridig imod hans Formaninger; hvorved hand blev meget beveget, og da ieg trængede ind paa ham med formaning til en sand Omvendelse, Lovede hand det med Taarer i Øynene. Præsten, som vedste, at ieg ikke kiendte det allerringeste til ham, og var dog saa særdeles falden paa ham baade een og anden gang, og saae, hvor beveget hand blev, ansaae det for en synderlig Guds Direction, og blev derved meget fornøyet³⁾. Ieg maatte ogsaa paa min Hiem-Reyse Love ham, at komme til dem engang hvert aar, efter hans og Meenighedens indstændige Begjæring.

d. 12 Martij visiterede ieg i Brøns-Meenighed. Personel-Capellanen Niels Ewaldt prædikkede i dend 80 aar gamle Sogne Præstes Peder Dahlers stæd over de ord i Passionen: Da forlode alle Disciplerne hannem, og flyede; og forestillede meget bevægeligen: Iesum Forladt af sine bedste Venner; Og ungdommen svarede meget munter; og eendeel af Meenigheden vare heel bevægelige. Der paa stædet havde ieg og dend glæde, at en Qvindes-Person af samme Meenighed, som ogsaa fra hendes Barndom af har været plaget med Melancolie, gik fornøyet bort fra mig.

d. 14 Martii visiterede ieg i Schierrebeck-Meenighed⁴⁾. I Sogne-Præstens Andreas Foghs Svaghed prædikkede residerende Capellanen Michel Stilling over Søndagens Evangelium Dom: Reminiscere⁵⁾, og i dend Cananæiske Qvindes exempel forestillede Forældres Christelige Omhue for deres børn at opdrage med

¹⁾ Abenbart under katekisationen. ²⁾ *Siæle-Sørgere* er enkelttal. ³⁾ Her og i det følgende møder vi ordene *fornøvelig*, *fornøyet*, som i datiden betegnede noget højere end i nutidssproget, jfr. I, s. 29, noten (om *fornøye*). ⁴⁾ *Schierrebeck*] *Skærbæk*. ⁵⁾ *Dom. Reminiscere*] 2. søndag i fasten, evangelium: Mt. 15, 21-28.

gudelig exempel, hiertelig Forbøn og alvorlig underviisning. Børnene svarede vel; Meenigheden var agtsom. Sogne-Præsten er ogsaa retsindig og flittig i sit Embede. Om Visitatzen i de øvrige Hvidding-Herrets Kirker i afvigte Aar, har ieg tilforne meldet.

Tyrrild-Herret.¹⁾

d. 6te April visiterede ieg i Nørup-Kircke. Sogne-Præsten Peder Stauning lod ieg catechisere over Christi lidelse og død paa Korset, som hand forrettede til største Fornøyelse, og ungdommen svarede med ugemeen færdighed. Ellers var der i Meenigheden kuns meget faa af de gamle. Men dend Fortrydelse, ieg havde over deres udeblivelse, blev mig forsødet ved børnenes desto større munterhed.

d. 7 April visiterede ieg i Bresten-Meenighed²⁾). Sogne-Præsten Jørgen Bang prædikede over Christi Ord paa Korset: Det er fuldkommet. Ungdommen svarede der ogsaa med megen færdighed, saa ieg havde i disse tvende Meenigheder de herligste prøver paa, hvor stor frugt og nytte dend af hans Kongl. Majtt aller-naadigst forordnede Pontoppidans Catechismi Forklaring bringer, naar dend grundig tracteres³⁾ med de Kiære børn; thi de svarede baade med Forklaringens og andre ord meget herligen paa ald dend deel⁴⁾), ieg spurde.

d. 8de April visiterede ieg i Schibbet⁵⁾ Meenighed. Provsten Jacob Iensen catechiserede skikkelig over de Ord i Passionen: Da aabenbaredes en Engel af himmelen, og styrkede hannem. Børnene svarede ulastelig; men af de gamle vare der faa eller ingen til stæde.

d. 10 April visiterede ieg i Ielling-Meenighed. Sogne-Præsten Mag: Moss catechiserede meget bevegelig over Peders Fornægtelse og andre stykker i Passionen. bemeldte Sogne-Præst, som har tilforn informeret Kongens Morianer⁶⁾ i Kiøbenhavn, og for Kort siden er kommen til dette stæd, er rætsindig og flittig i sit Embede, men har et stort huus-Kors af hans Kone⁷⁾), som er en arrig qvinde imod baade ham selv og andre; ieg vilde der-

¹⁾ Tyrrild] Tørrild. ²⁾ Bresten] Bredsten. ³⁾ tracteres] behandles. ⁴⁾ ald den deel] alt det. ⁵⁾ Schibbet] Skibet. ⁶⁾ Kongens Morianer] sorte kammertjenere, som blev undervist i kristendom. ⁷⁾ Marie Christensdatter. En række breve fra Brorson angår denne sag, se s. 190-92; 227-30.

for alvorlig sat hende til rette, men dend sagtmodige Mand bad mig indstændig, og fra min ankomst til min bortreyse, at holde inde dermed¹⁾, saasom hand ellers maatte lide derfor, naar ieg var borte; og kunde da ikke vendte sig en times roe til de mange baade for og i Paaske-fæsten forestaaende prædikkener; saa ieg, undtagen nogle faa formaningsord til Afsked i gandske milde terminis²⁾, maatte tie stille, i sær da hand haabede at faa hende afvendt fra brændeviin, som skal være største aarsag der til, hvilket hans haab dog hidindtil har været forgiæves. Ellers var her i Meenigheden Kuns meget faa af de gamle tilstæde, ligesom Sogne-Præsten ogsaa klagede over, at de vare ligesaa naglæssige³⁾ i at indfinde sig til hans Faste-Prædikkener. Men af de faa tilstæde værende gamle vare nogle heel bevegelige, i sær en gammel Skov-Foget, som siges tilforn at have været excessiv-ugudeligg⁴⁾ med banden og andre grovheder, men nu gandske exemplarisk udi sin Vandring.

d. 11 April Dom: Palmarum⁵⁾ visiterede ieg i Colderup-Meenighed. Dend gamle Sogne-Præst Lauritz Haarslund var i Kirchen, men for hans ringe Kræfters skyld prædikkede Personal-Capellanen Iacob Elling, og forestillede opbyggelig: Sande Christenes lydighed imod Gud og hans Ord, i anledning af Evangelio⁶⁾: Disciplene giorte, som Iesus befalede dem. Ungdommen svarede til fornøyelse. Een og anden af de gamle syndtes bevegelig, da ieg forestillede dend forskrekkelige de Døbte Christenes Ulydighed imod dend naadige Gud; og i sær straffede dend græsselige banden og Sværen⁷⁾, som ieg havde erfaret at græsere i dend Egn.

Malt-Herret.

d. 11 Majj visiterede ieg i Feuling-Meenighed⁸⁾. Sogne-Præsten Iørgen Fogh forestillede skikkelig dend sande Omvendelsens Art, Fornødenhed og beviis af Esaiæ 1 cap. v. 16 og 17. Ungdommen svarede upaaklagelig, men af de gamle var snart ingen tilstæde i denne tall-riige Meenighed.

d. 12 Majj visiterede ieg i Malt-beck⁹⁾. Sogne-Præsten Hr Wibe

¹⁾ holde inde dermed] lade være dermed. ²⁾ terminis] udtryk. ³⁾ naglæssige] efterladne (nachlässig). ⁴⁾ excessiv] overmåde. ⁵⁾ Don. Palmarum] palmesøndag. ⁶⁾ Mt. 21, 1-9. ⁷⁾ Sværen] sværgen. ⁸⁾ Feuling] Føvling. ⁹⁾ Malt-beck] der menes Malt sogn; Maltbæk er en by i sognet.

forestillede af næstforegaaende Søndags Epistel¹⁾ meget grundig og opbyggelig: Christi efterfølgelse; ligesom hand og selv beviser dend samme udi Liv og Levnet; Men klagede over Degnen for drukkenskab, som derfor blev straffet²⁾, og lovede Forbedring. Børnene svarede skikkelig, men af de gamle vare meget faa tilstæde.

*Ierlov-Herret.*³⁾

d. 14 Maj, som var dend store Almindelige Bede-Dag, var ansat til Visitatz i Egtwad-Meenighed⁴⁾, men som ieg af en heftig Colica⁵⁾ blev angreben, blev dend opsat til 15 Dito. Da børnene giorte meget smukt reede for deres Christendom, og Præsten Knud Storm roste sin gamle Degns fliid og Trofasthed i de unges underviisning.

d. 16 Maj Dom: Cantate⁶⁾ visiterede ieg i Høyen Meenighed. Provsten Iens Storm forestillede meget opbyggelig af Evangelio⁷⁾ Dend hellig Aands lære- og leede-Embede. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var bevegelig.

Holmands-Herret.

d. 18 Maj visiterede ieg i Gaverslund. Sogne-Præsten Thiis Morten Steenberg catechiserede opbyggelig om Guds Eegenskaber og Christi Person. Hand har Kuns været kort paa det stæd, men synes ret⁸⁾ alvorlig i sit Embede. Ungdommen svarede skikkelig. Efter Provstens og Sogne Præstens erindring foreholdte ieg meenigheden, at dend forargelige Iuule-leeg iblant dem endnu ikke var afskaffet, hvilken de da ogsaa lovede og gav mig haand paa aldrig meere at skulle skee⁹⁾. De forsikrede mig ogsaa at vilde forskafe deres børn Nye Testamenter, men eendeel af Sognet beklagede, at de vare henlagde til en Kongens Skole¹⁰⁾ i et andet Sogn, neml. Gaarslef, hvilket faldt dem og deres børn meget besværligt.

d. 19 Maj visiterede ieg i Piedsted. Sogne-Præsten Lucas Knub catechiserede over eendeel af de 10 bud-ord og deres forklaring. Børnene vare ulastelige, og Meenigheden lovede med megen be-

¹⁾ I. Pet. 2, 21-25 (2. søndag efter påske). ²⁾ straffet] irettesat. ³⁾ Ierlov] Jerlev. ⁴⁾ Egtwad] Egtved. ⁵⁾ Colica] kolik, underlivssmerter. ⁶⁾ Dom: Cantate] 4. søndag efter påske. ⁷⁾ Joh 16, 5-15. ⁸⁾ ret] rigtig. ⁹⁾ jfr. I, s. 27. ¹⁰⁾ en Kongens Skole] en af de af Frederik IV oprettede skoler på det kongelige ryttergods.

vegelse det samme, som dend forrige, anlages Juule-leeg og Nye Testamenter.

d. 20 Majj visiterede ieg i Smidstrup-Meenighed. Sogne Præsten Mag. Lauritz Londeman, som er svagelig af helbred, catechiserede først noget over dend første Artikel, og siden Personel-Capellanen Fedder over dend hellig aands Embede. Ungdommen giorte smukt reede for sig. Hos en gammel Skole-holdere i Kongens skole i samme bye fandtes en Kiøn aandelig Forfarenhed; hand viiste mig og i sit huus eendeel smukke bøger, men beklagede at Folk der i Eggen vare bange for dem for det Rygtes skyld, som gik i landet, at bøgerne, som vare trykte i det Kongelige Waysen-Huus i Kiøbenhavn, skal indeholde vildfarende Lærdomme. Til saadant Rygte siges i særdeleshed slette Lærere¹⁾ at være aarsag, som enten af høymodighed²⁾ og Eegensindighed stride imod Catechismi Forklaring³⁾, eller af dovnhed heldst seer, at meenighederne bliver i deres Vankundighed, paa det deres egen Kiødelige og lunkne leve- og lære-maade ikke skal blive aabenbaret: Meenigheden blev heel bevegelig, og lovede efterdags retskaffens alvorlighed i deres saligheds Sag, samt disuden, hvad ovenbemeldte tvende Meenigheder hafde forsikret. Ieg fandt ogsaa i blant de gamle een og anden her i Meenigheden, som kunde tale meget smukt om dend sande Christendom; Men her maatte ieg afbryde, og haste hiem, for at overvære dend af hans Kongl. Maytt allernaadigst anordnede extraordinaire beede-Dag i Ribe og Synder-Jylland d. 21 Majj mod Fæ-Sygen.

Hvidding-Herret.

d 7 Julij visiterede ieg paa dend Insul Mandø. Sogne Præsten Hans Iunghans prædikkede over Matth: 7. v: 24, og forestillede deraf Veyen til Himmelen. Ungdommen svarede ulastelig, og meenigheden var bevegelig.

Tyrrild-Herret.

d. 5te Augusti visiterede ieg i Gadberg-Meenighed. Sogne-Præsten Ancher Bork catechiserede skikkelig over dend Anden Artikel. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var attent.

¹⁾ Lærere] præster. ²⁾ høymodighed] hovmod. ³⁾ Catechismi Forklaring] Pontopidans Sandhed til Gudfrygtighed, 1737, se ovenfor s. 19.

N ø r v a n g s - H e r r e t .

d. 6 Aug. visiterede ieg i Synder-Omme-Meenighed. Sogne Præsten Thomas Wellejus, som er en retsindig og alvorlig Mand i sit Embede, catechiserede bevegelig om Selv-prøvelses Fornødenhed og Beskaffenhed. Ungdommen svarede vel; i meenigheden er ogsaa nogen Opvekkelse.

d. 7 Augusti visiterede ieg i Brande-Meenighed. Sogne Præsten Iens Risom catechiserede over det 3die Bud. Ungdommen svarede med megen munterhed og færdighed. Meenigheden syntes ogsaa heel bevegelig.

d. 8 Aug. Dom: 8. p. Trinit. visiterede ieg i Thyregod-Meenighed. Sogne Præsten Hans Biering forestillede af Evangelio¹⁾ dend Falske og sande Christendom. Ungdommen svarede ulastelig; Meenigheden var og til deels bevegelig.

d. 10 Aug. visiterede ieg i Hveisel. Sogne Præsten Hans Arensberg catechiserede over dend Anden Artikel. Børnene svarede ulastelig; Og tilsidst blev en ubeskrivelig bevægelse, saa at de²⁾ med megen graad og høy Røst lovede Alvorlighed i deres Christendom.

d. 11 Aug. visiterede ieg i Uldum-Meenighed. Sogne-Præsten Mouritz Høyer catechiserede opbygelig over dend Anden Artikel. Børnene svarede skikkelig; Meenigheden var agtsom, og til deels saare bevegelig.

12 Aug. visiterede ieg i Sindberg-Meenighed. Capellanen Mathias Wind catechiserede meget opbyggelig over Syndefaldet og Opreysningen. Børnene svarede med megen munterhed. I Meenigheden fandtes ogsaa opvækkelse, og en mængde af Nye Testamenter, som Capellanen har faaet indført, som er andre stæder rart³⁾ at finde.

d. 13 Augusti visiterede ieg i Øster Snede. Sogne-Præsten Iohan Selmer catechiserede over dend 3die Artikel. Ungdommen svarede ogsaa med megen munterhed; Og fandt ieg saavel i denne som foregaaende Meenighed en særdeles Agtsomhed og bevægelse.

¹⁾ Mt. 7, 15-21. ²⁾ formentlig de voksne. ³⁾ rart] sjældent.

*Wester-Herret.*¹⁾

d. 29 Sept: Fest: Michaelis²⁾ visiterede ieg i Jandrup-Meenighed. Sogne-Præsten Niels Hammer, en gammel reddelig og alvorlig Mand i Embedet, forestillede dend sande Ydmygheds rette art; Klagede ellers meget over Lunkenhed hos Tilhørerne, som de efter vidre giorte Forestilling derom, lovede med megen Bevegelse, herefter ved Guds naade at afskaffe. Præstens Søn³⁾, som er huus-Capellan hos sin gamle Fader, syndtes ogsaa alvorlig og reddelig i Embedet.

d. 30 Sept: visiterede ieg i Aal-Kirche. Sogne-Præsten Niels Eilschou, en Rætsindig Lærere, catechiserede meget grundig om Daabens Sacramente. Ungdommen svarede meget vel, efterdi hand ikke alleene selv flittig catechiserer, men ogsaa tilholder Skole-holderne, alvorligen at gjøre deres Embede, dend Korte tid, der holdes skole. Meenigheden var attent og bevegelig.

d. 2 Octobr visiterede ieg i Henne. Sogne-Præsten Thomas Dreier⁴⁾ holdte Catechisation over Synde-faldet og Opreysning. Ungdommen svarede ulastelig. Dette Sogn, i sær Annexet Lønne, har fra Alders tider af været berygtet, ikke alleene for letfærdighed, men end og i særdeleshed for urætfærdighed ved Strand-Siden⁵⁾. Da ieg nu foreholdt dem dette i min ydermeere Forestilling om Synde- og Naade-standen, blev der en stor bevegelse og graad iblant gamle og unge, med de allerbevegeligste Forsikringer om dend sande Christendoms Øvelse herefter. Ja da ieg gik ud af Kirchen, rakte de mig deres hænder, og lovede det samme igien meget bevegelig.

d. 3 Octob: skulde ieg visiteret i Nebbel-Meenighed⁶⁾, men for svagheds⁷⁾ skyld maatte ieg opsætte det til dend 4de ejusdem⁸⁾; Da Sogne-Præsten Henric Wassard catechiserede grundig om Loven og Evangelio. Børnene svarede smukt, u-anseet Skole-holdet er kuns i maadelig tilstand, thi Præsten er retsindig, og gjør sig megen umag med ungdommens underviisning. I Meenigheden er ogsaa nogen opvekkelse. Men her maatte ieg for Warde-Landemodets skyld afbryde Visitatzen.

¹⁾ *Wester-Herret*] Vester Horne herred. ²⁾ *Festum Michaelis*] Michaelifest, St. Mikkelsdag, dengang helligdag med lektie Ab. 12, 7-12, evangelium Mt. 18, 1-10, jfr. I, s. 185. ³⁾ Jens Christian Hammer. ⁴⁾ Han hed Casper Eberhard Dreier. ⁵⁾ jfr. s. 11. ⁶⁾ *Nebbel*] Nørre Nebel. ⁷⁾ *svagthed*] sygdom. ⁸⁾ *ejusdem*] i samme måned.

Hvad ellers om Kirchens Tilstand videre, end i afvigte aar, kand være at melde; da synes det, at dend af Gud tilsendte Lande-plage¹⁾ foraarsager efter Haanden meer eftertanke, baade hos Lærere og Tilhørere. I mine Visitatzer har dends Forestilling²⁾ til haandgribelig beviis paa Guds Øyensynlige Nidkiærhed iblant os, været mangan til Velsignelse, og, da det nu i Besynderlighed kommer an paa Lærernes Alvorlighed i at betiene sig desto meer af denne Leilighed, da ordet finder mindre modstand i menniskens nedslagne gemyther, har ieg ikke forsømt ved alle Leiligheder, og paa alle optænkelige maader der til at gjøre de bevegeligste Opmuntringer. Ved aldt dette fattes det dog ikke disværre paa aabenbare grove synder og laster, og især saadanne, som allermeest fører Guds straf over Landene, neml. 1) Dend Guds Naades og naade-middelers skiændige Foragt, allerheldst hos dem, som deres aabenbare kiødsens gierninger, og derimod af Præsten forgiaeves brugte Gradus admonitionis³⁾ uagtet, per force⁴⁾ vill indtrænge sig til Herrens Bord; dersom Præsten da af⁵⁾ en uforbigængelig og hans tid, kræfter og formue⁶⁾ udmattende Process⁷⁾, admitterer⁸⁾ saadanne til Herrens Nadvere, er derved Kirche-Disciplinen gandske ophævet, til Lære-Embedets og i sær det høyværdige Alterens Sacramentes allerbedrøveligste Prostitution⁹⁾. 2) De mange forvirrede udveje, som ved Processer bruges af adskillige til barne-fædre udlagte og i sær gifte Personer, for at fralegge sig saadanne beskyldninger, og som slige siælden fattes Patroner, saa bliver derved tit heele Slegtskaber, byer og Sogner, Geistlige og Verslige deri forviklede, og vil Præsten i alt dette vise dend tilbørlige Rætsindighed, kand hand ikke oversee sine Fortrædeligheder. 3) dend skrekkelige Meen-Eed ved under-Retter, som ikke alleeneste i sig selv er saa horrible, men maae og ansees som Skiul og Forsvar for alle de andre synder, ja en Moder til dend himmelraabende Rætfærdigheds og uskyldigheds undertrykkelse, heldst efterdi Sagernes udfald beroer fornemmelig paa Vidnernes Udsagn. Men til disse og dislige Scandaler i fremtiden at forebygge seer ieg ingen anden

¹⁾ Lande-plage] kvægpesten, se s. 25. ²⁾ dends Forestilling] fremstillingen o: omtalen af den (kvægpesten). ³⁾ Gradus admonitionis] det første (formanende) trin i kirketugten. ⁴⁾ per force] med vold og magt. ⁵⁾ af] på grund af o: af frygt for. ⁶⁾ formue] evne. ⁷⁾ Process] fremgangsmåde el. ligefrem retssag. ⁸⁾ admitterer] giver adgang. ⁹⁾ Prostitution] beskæmmelse.

Vey og Middel, end om det maatte behage Deres Kongelige Majestæt allernaadigst at befale, at Vidnisbyrd i alle Præstens Embede vedkommende sager skulle aflegges for Stædets Geistlige Ræt, og ingen Person for nogen slags Ræt til vidnisbyrds afleggelse admitteres, førend dend af sin Siæle-Sørgere om dend sags Vigtighed var underviist og til sandheds bekiendelse formanet.

I det øvrige maae ieg i allerdybeste Devotion bekiende, at Herren har kronet Deres Kongl. Majestæts herlige Anstalter¹⁾ med mangfoldige unges og gamles undervisning og oplysning til Salighed, hvilket besegler²⁾ os dend Trøst, at Herren skal høre sin Salvedes bøn for det betrængte Rige, ligesom vore modige Taare for vores uskatteerlige Monarches Langvarige Liv, og Lyksalige Regimente aldrig skal ophøre. Ieg forbliver i allerdybeste underdanighed

Deres Kongelige Majestæts Min allernaadigste Arve-Herres og Konges allerunderdanigste arve-undersaat og troe forbedere

Ribe d. 31 Decembr: 1745.

H A Brorson

¹⁾ Der tænkes vel særlig på indførelsen af konfirmationen 1736, af Pontoppidans lærebog 1737 og på forordningen om skolerne på landet 1739. ²⁾ besegler/ bekræfter.

1746

Deres Excellence
Høy og Velbaarne,
Høyædle og Velbaarne,
Høyædle og Høyærværdige,
Velædle og Høyærværdige,
Velædle og Velbyrdige
Herrer General Kircke-Inspectores.

I stæden for ved denne tiid at indsende min Visitations liste for afvigte Aar, maae ieg underdanigst og ydmygst bede, at Deres Excell., og samtlig gunstige og høystærede Herrer hosfølgende min allerunderdanigste undskylding hos Deres Kongl Maytt¹⁾ paa det beste vilde recommendere, og ieg med alle Velsignelsers inderlige forønskning fra Himmelen over Deres Excellence og gandske høye General Kircke-Inspections Collegium forbliver med underdanigste soumission og største respect

Deres Excell. : og samtlige høystærede Herrers underdanigst og ydmygst hengivneste tiener.

Ribe d 2 Jan: 1747

H A Brorson.

Stormægtigste Monarch,
Allernaadigste Arve-Herre
og Konge.

Som det har behaget Herren i afvigte Aar at hiemsøge mig med en haard og langvarig Svaghed²⁾, Saa har det icke været nogen muelighed for mig at begynde nogen Visitatz førend silde

¹⁾ Deres Majestæt kunne i datiden bruges = Hans Majestæt. ²⁾ *Svaghed*] sygdom; om denne se II, s. 386 samt L. J. Koch, Salmedigteren Brorson, ¹ s. 126-30, ² s. 128-32.

paa Aaret, nemlig d 8de August i Leyrskov i Andst Herred, d 9de i Starup d 11te i Hersleb, begge i Brusck-Herred ved Colding, i hvilcke 3de Meenigheder Præsterne Catechiserede og ungdommen svarede til fornøyelse. Men, da ieg i bemeldte Hersleb Kircke fick den allersørgeligste tidende om Deres Kongl Maytts Herr Faders, Salig og høylovlig Ihukommelse Kong Christian den Siettes dødelige afgang¹⁾, og strax derefter Deres Kongl Maytts allernaadigste befaling om hvad denne Høye Sorg anlangendes, allerunderdanigst skulde foranstalles; maatte ieg afbryde min Visitats i forhaabning, efter aflagte Geistlighedens Eed til Deres Kongl Maytt, samt fuldendte den Høystsalige Konges liigbegængelse, og strax derpaa følgende Varde-Lande-Mode, samme igien at kunde foretagit, men forgiæves, eftersom de dertil fornødne kræfter icke uden at continuere med Medicin og Stilhed vare at forvendte. Imidlertiid, som ieg derved har funden kiendelig forbedring, og got haab om mere Sundhed, end ieg i lang tiid tilforn har haft; Saa har ieg til Herren den tilliid, at ieg ved hans bistand herefter med glæde skal faae indhentet, hvad min Svagheit har hindret. Herlighedens Gud velsigne Deres Kongl: Maytt over alle Deres fædre, og i dette samt utallige paafølgende Aar glæde sin Kircke med Deres Kongl Maytts allerlyksaligste og langvarigste Regimente. ieg er i allerdybeste underdanighed

Deres Kongl Maytts min allernaadigste arve: Herres og Konges allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere hos Gud

Ribe d 2 Jan: 1747

H A Brorson

¹⁾ 6. august 1746.

1747

*N ø r H e r r e d*¹⁾

dend 28 April, som var fierte fredag efter Paaske, visiterede ieg i Aadum. Sogne-Præsten Hr Berthel Agerholm forestillede skickelig af Dagens Text²⁾: dend sande omvendelses beskaffenhed, Ungdommen svarede u-lastelig, og Meenigheden var bevægelig.

H a m m e r u m H e r r e d

d: 30 April som er Dom: Cantate³⁾ visiterede ieg i Felding⁴⁾. Sogne-Præsten Hr Christen Berring prædickede over Søndagens Evangelium⁵⁾ og forestillede deraf skickelig dend Hellig Aands Embede i at overbevise verden. Ungdommen var maadelig og endeel af Meenigheden bevægelig. forrige Sogne-Præst til bemelte Felding og Assing Meenigheder afg Hr Manassis Tøxen, hvis Broder Hr Niels Tøxen i Werst icke vilde antage dend allernaadigst anbefalede⁶⁾ Catechismi Forklaring⁷⁾, har medens han levede, derudi efterfuldt ham, hvilcket er aarsag til, at Tilhørerne i Felding og Assing, alle Præstens Proustens og mine formaninger u-agtet indtil denne stund icke har villet antage og bruge bemelte Catechismi Forklaring.

d: 3 Maj visiterede ieg i Ring⁸⁾ Kircke. Prousten Hr Vitus Bering catechiserede smuckt over de tvende første Parter i catechismo, Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var bevægelig. Pontopidans Catechismus var her saavel som i de andre Meenigheder i Herredet indført, og saa flittig dreven, at det var en stor lyst at høre Børnene gjøre reede for deris Christendom,

¹⁾ *Nør Herred*] Nørre Horne herred. ²⁾ Es. 55, 6-7 eller måske Mt. 3, 8-10, teksterne til Store bededag (4. fredag efter påske). ³⁾ *Dom. Cantate*] 4. søndag efter påske. ⁴⁾ *Felding*] Sønner Felding. ⁵⁾ Joh. 16, 5-15. ⁶⁾ *anbefalede*] påbudte. ⁷⁾ Pontoppidans forklaring; se s. 19, note 7. ⁸⁾ *Ring*] Rind.

men ubeskrivelig møje hafde det kost Prousten og Præsterne at faae samme Bog introduceret, efterdi mange i de andre Meenigheder saa gjerne vilde følge Felding og Assing Sognefolckes exemplar.

d: 5 Maj visiterede ieg i Sneiberg. Sogne Præsten Hr Otto Lassen catechiserede skickelig over dend første Part i catechismo, ungdommen svarede vel og Meenigheden var bevægelig.

d: 6 Maj visiterede ieg i Neuling¹⁾, Sogne Præsten Hr Andreas Hinchel²⁾ catechiserede meget solid over Saliggjørelsens orden, ungdommen svarede trefflig³⁾ og Meenigheden var meget attent.

d: 7 Maj visiterede ieg i Vilberg, en Studiosus af Scharrild i samme Herred lod efter Begiering sig der høre for mig, og prædickede skickelig om Bønnen. Sogne Præsten Hr Christian Spend catechiserede skickelig over adskillig[e] catechismi Parter i sær den 2den part. Børnene svarede vel, og Meenigheden var bevægelig.

d: 8 Maj visiterede ieg i Aulum, Sogne Præsten Hr Niels Snestrup var svag⁴⁾ og kunde ej komme i Kircken, Degnen examinerede Børnene meget smuckt, og svarede ungdommen heel vel, saa mange af dem som var tilstæde; thi dend største deel af dem laae i Meslinger og hidsig Siugdom, som da grasserede der i Egnen. Meenigheden var dend dag i særdelis bevægelse, og med mange taarer lovede herefter med tilbørlig iver at føre deris Christendom.

d: 9 Maj visiterede ieg i Ørre, Sogne-Præsten Mag: Morten Lund catechiserede meget deilig over dend 3die Articul. Børnene svarede med u-gemeen færdighed, og Meenigheden var særdelis bevægelig.

d: 11 Maj, som var Christi Himmelfarts Dag visiterede ieg i Sunds. Sogne Præsten Hr Dinnes Iersin forestillede skickelig af Evangelio⁵⁾ det hellige Prædicke Embede. Børnene svarede vel og Meenigheden var attent.

d: 12 Maj visiterede ieg i Gelderup. Sogne Præsten Hr Iacob Schov catechiserede skickelig over dend 2den Articul særdelis Christi fornedrelse og ophøjelse, Ungdommen svarede skickelig, og Meenigheden attent.

¹⁾ Neuling] Nøvling. ²⁾ Henckel. ³⁾ trefflig] fortræffeligt. ⁴⁾ svag] syg. ⁵⁾ Mk. 16. 14-20.

L ø e - H e r r e d

d: 2 Julj Paa Mariæ Besøgelsis dag¹⁾ visiterede ieg i St: Laurentii Meenighed paa dend Insul Føhr, Sogne Præsten Hr Phillip Qvedensen prædickede smuckt om Guds Lov og Priis. endeel af dend talrige Ungdom svarede skickelig, men resten kun maadelig, aarsagen er fordi det er kun slet bestilt med Skoelerne paa Landet²⁾, fordi Indvaanerne selv tager Skoelemestere dertil, hvilke de kand faae for ringest Løn.

d: 4 Julij visiterede ieg paa Amrom, Sogne Præsten Hr Friderich Mechlenborg prædickede smuckt over 2 Petr. 3,[?]. Børnene svarede skickelig, og Meenigheden var attent og særdelis Søndagen derefter meget bevægelig da ieg maatte blive over for Storm og u-vejr, og derfor samme dag continuerede min visitatz til megen fornøjelse.

H a m m e r u m - H e r r e d

d: 2 Sept: visiterede ieg i Ikast. Sogne Præsten [Hr Gregers Fanøe] catechiserede skickelig. Ungdommen svarede u-lastelig.

G i n d i n g H e r r e d

d: 3 Sept visiterede ieg i Bording. Sogne-Præsten Hr. Christian Ruudberg³⁾ prædickede skickelig over Søndagens Evangelium⁴⁾, og handlede i sær om Christi sagtmodighed og mildhed mod dem som i deris nød vil søge ham. Ungdommen svarede u-lastelig. Meenigheden var attent.

d. 4 7br.⁵⁾ visiterede ieg i Haderup, hvor Sogne Præsten Hr Laurids Braad kort tilforn var begravet. Ungdommen svarede smuckt, og Meenigheden i særdelis bevægelse.

d 5 Sept visiterede ieg i Sevel. Sogne-Præsten Hr Hans Giesting catechiserede skickelig over de 2de første parter i catechismo. Ungdommen svarede skickelig, og nogle af dem i sær hans egne tvende Sønner u-gemeen vel. i Meenigheden var hos adskillige megen attention.

¹⁾ Mariæ besøgelsesdag var dengang helligdag med evangelium Lk. 1, 39-56. ²⁾ Landet] øen, jfr. under 4.8.1743 og 8.9.1756. ³⁾ Ryberg. ⁴⁾ 14. søndag efter Trinitatis: Lk. 17, 11-19. ⁵⁾ 7br.] september.

d: 6 Sept: visiterede ieg i Estvad Kircke hvor Ungdommen svarede skickelig og Meenigheden siuntes begierlig efter Guds ord. Prousten sammesteds Hr Peder Høeg, hørte ieg derefter paa Michaelsdag¹⁾ paa min Hiemrejse prædicke over Evangelio²⁾, da hand smuckt forestillede Christi Disciples sande ydmyghed.

d: 9 Sept: visiterede ieg i Eising Kircke. Sogne Præsten Hr lens Møller catechiserede over endeel af de 5 parter i catechismo, ungdommen i sær de som vare af Annexet Handberg svarede meget vel. Meenigheden var bevægelig.

d: 10 Sept: visiterede ieg i Sahl. Sogne-Præsten Hr Svend Vedel prædicke om Guds og Mammons tjeneste³⁾. Ungdommen var maadelig og Meenigheden bevægelig.

Hierrum Herred⁴⁾

d: 11 Sept: visiterede ieg i Baarberg⁵⁾. Sogne-Præsten Hr Søren Seeman catechiserede smuckt over de 5 parter i catechismo, og ungdommen svarede meget vel. Meenigheden siuntes ogsaa begierlig efter Guds ord.

d: 12 7br. visiterede ieg i Meirup Kircke. Sogne-Præsten Hr Iørgen Lønstrup catechiserede meget bevægelig og tydelig i sær over dend 3die Articul. Børnene svarede vel, og de faae af Meenigheden som vare tilstæde siuntes bevægelige.

d: 14 7br. visiterede ieg i Naur. Sogne-Præsten Hr. Christan Reimer catechiserede over dend 2den Articul enfoldig og tydelig, Børnene svarede skickelig, og tilhørerne siuntes agtsomme.

d: 15 Sept: visiterede ieg i Weirum. Sogne Præsten Hr. Heide catechiserede smuckt over de fornemste stycker af catechismi 5 parter. ungdommen svarede skickelig. endeel af Meenigheden var bevægelige.

d: 17 Sept: som var Dom: 16 p: Trinit: visiterede ieg i Hiern Kircke, hvor en Studiosus af Baarberg N: Hojer efter forlangende prædicke for mig, og af Evangelio⁶⁾ forestillede dødens magt af Christo overvunden; ungdommen svarede u-lastelig, og endeel af Meenigheden hørte ordet med megen Bevægelse.

¹⁾ 29. september. ²⁾ Mt. 18, 1-10. ³⁾ 15. søndag efter Trinitatis, evangelium: Mt. 6, 24-34. ⁴⁾ *Hierrum*] Hjerm. ⁵⁾ *Baarberg*] Borbjerg. ⁶⁾ Lk. 7, 11-17.

Schads Herred¹⁾

d: 22 Octobris²⁾ visiterede ieg i Ierne Kircke. Dend gamle Proust [Hr Maturin Carstensen] af alder 76 Aar var svagelig, og døde nogle dage derefter. icke desmindre prædickede hand dog selv, og af Evangelio³⁾ meget smuckt handlede om en Hierrens tillid til vor Frelser i ald nød og andliggende. Børnene svarede ogsaa ret skickelig. i meenigheden var en Hiertelig Bevægelse. .

d: 23 Octobris visiterede ieg paa dend Insul Fanøe. Sogne-Præsten Hr Niels Friis catechiserede grundig og tydelig, og i dend talrige Meenighed var blant mange en stoer Bevægelse. Ungdommen gjorde ogsaa reede for deris Christendom med megen munterhed.

d: 24 Octobris visiterede ieg paa samme Eiland⁴⁾ i Synderhoe Kircke. Sogne-Præsten Hr Iens Voss catechiserede bevægelig over dend 2den Articul. Ungdommen svarede med megen færdighed, og neppe har ieg nogensteds i dette Aars visitatser mercket større Bevægelse, end i denne Meenighed.

Dette er en kort og almindelig allerunderdanigst fortegnelse af min visitatz her i Stiftet i dette aar, hvorved ieg allerunderdanigst kand forsikre, at ieg derved paa mange Stæder har seet dejlige frugter af de til Guds Riges Befordring hidindtil giorte allernaadigste anstalter; i særdeleshed kand ingen pen beskrive dend Velsignelse, som dend allernaadigst anbefalede ungdommens confirmation i Guds Kircke har tilvejbragt; thi da mand icke kand negte, at det jo her og der i Stiftet er kun maadelig bestilt med Skoelerne, i sær i de vidt begrebne⁵⁾ heede-egne, hvor Sognene bestaar af eeniste⁶⁾ og langt fra hinanden liggende gaarde; saa foraarsager confirmationen at baade Forældre og Børn, Præster og Skoele-Mestere destomeere betiener sig af alle lejligheder til ungdommens underviisning, og retsindige Guds ords Tienere agter det for en af deris største lycksaligheder paa Jorden, at de derved finder tid og lejlighed til at faae de unge dend Saliggjørende Guds kundskab grundig forklaret og indprentet. ligesom det er ogsaa vist, at Præsterne i almindelighed og paa de fleste Stæder nu meere end nogensinde tilforn,

¹⁾ Schads] Skads (Skast). ²⁾ 21. søndag efter Trinitatis. ³⁾ Joh. 4, 46-53. ⁴⁾ Eiland] ø. ⁵⁾ vidt begrebne] vidtstrakte. ⁶⁾ eeniste] enlige.

endskiønt af ulige hensigt, gjør sig umage med ungdommens underviisning; men som det derhos icke kand negtes, at mange ere kiødelig sindede, saa sucker¹⁾ nu det Nordiske Zion om intet meere, end at Høstens Herre meer og meer vil sende tro arbejdere i sin høst, som er og det eeneste og visse middel, hvorved Guds Rige i Landene, og deraf flydende alle slags velsignelser dagligen maae tiltage. og er derfor mit allerunderdanigste ønske, at det meget aandelig gode, som Herren af sin store forbarmelse hidindtil saa rigelig har nedsaet i sin Kircke her i Norden, maae i deris Kongl: Majestæts højstlyksalige Regierings tid komme til sin fulde vext og dejligste Blomster, Gud alsommægtigste til ævig lov priis og ære. Deris Kongl: Majestæt og det gandske Kongelige Arve-Huus sambt alle Deris Kongelige Majestæts Riger og Lande til utallige og ævig blomstrende velsignelser. Herrens vor Guds miskundhed omgive Deris Kongl: Majestæt som en skiold, og give Deris Kongelige Majestæt i tilstundende hellige Juule-Fæst, sambt tiltrædende og u-tallige fleere Nye-aar overvættis og højtidelig glæde i vores Emanuel²⁾ og gjøre Deris Kongelige Majestæts velsignede regierings Aar, saa mange som stierner paa Himmelen. ieg er i allerdybeste underdanighed

Deris Kongelige Majestæts allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe d: 22 Decembr: 1747

H A Brorson.

¹⁾ *sucker*] der menes: beder. ²⁾ *Emanuel*] Immanuel, Gud med os, benævnelse for Kristus, Es. 7, 14; Mt. 1, 23.

Elboe Herred

den 23 Maj, som var Christi Himmelfards dag i den Tydske Kirke¹⁾ i Fridericia, da Provsten Mag. Henric Pontoppidan af Festens Evangelio²⁾ handlede tydeligen om de Tegn som skulde følge Apostlerne; ieg forefant i min Examen ungdommen maa- delig underviist, dog var ieg icke tilfreds med, at de icke vare mere befæstede i at kunde bevise vor Christelige Troes Grund- Sandheder med Bibelske Sprog, allerhelst paa saadan et Sted, hvor der er flere end vor Evang: Lutheriske Religion³⁾ paa det de kunde være i stand til ved Skriften at bevise det de troede; til hvilken Ende ieg fordrede, at Bibelen og i sær det Nye Te- stamente maatte blive Børnene meere bekient, hvorpaa Provsten ogsaa offentlig gaf mig forsickring. I meenigheden mærkede ieg iblandt mange icke liden attention og Andagt.

Om eftermiddagen til aftensang⁴⁾ hørte ieg Capellanen til samme Kirke Hr Bonifacius prædicke, da han meget opbyggelig handlede om Christi Himmelfardt, og hvorledes de Troende dag- lig skal søge de ting, som ere her oven til, ligesom han ogsaa viiser et ustraffelig Levnet, og alvorlighed i sit Embede.

den 24 Majj visiterede ieg i den Danske Kirke⁵⁾ i Fridericia, hvor Sogne Præsten Magr Iens Bergendahl prædicke skickelig om Christi ophøjelse af Phil: c: 2, v: 9, 10: 11: Ungdommen svarede tildels upaaklagelig: i meenigheden fattes icke heller paa nogle, som lader sig Guds ord være angelægen. Capellanen Hr Marcus Clod er en retsindig, flittig og velbegavet Lærere. Over Skole-Holderne blev hverken her eller i den Tydske Mee- nighed ført nogen Klage.

¹⁾ St. Michaelis kirke. ²⁾ Mk. 16, 14-20. ³⁾ Fredericia var den eneste købstad i kongeriget, hvor der var fri religionsøvelse, så her var både en katolsk, en reformert og en mosaisk menighed. ⁴⁾ Tekst: Ap. G. 1, 1-11. ⁵⁾ Trinitatis kirke.

den 25 Maji visiterede ieg i den Latinske Skole sammesteds, hvor ieg fant ungdommen vel disciplineret, og af saadan forfremmelse, som vidnede om samtlige Læreres, og isærdeleshed Rectoris og 3die Lectie Hørers Neumans fliid, hvilcken sidste, alle hans ansøgninger uaget, har informeret udj samme over 20 aar.

den 26 Maji, som var Dominic: Exaudi¹⁾, visiterede ieg i Bredstrup Meenighed, hvor Sogne-Præsten Hr Lunde prædickede meget smuckt og af dagens Evangelio²⁾ forestillede den Hellig Aands gaver: Han var tilfreds med Skoleholderens arbejde, ligesom ieg ogsaa fant ungdommen vel underviist.

d 27 Maji visiterede ieg i Taule³⁾, hvor Sogne-Præsten Hr Andreas Iepsen [Schandorf] meget opbyggelig catechiserede over de fornemste Grund-Sandheder, særdeles Christi Embeder, ligesom og Børnene svarede til Fornøjelse. Han hafde icke heller paa Skole Holderens eller Degns fliid at klage.

Wester Herred⁴⁾

den 10 Jun: visiterede ieg i Qvong, Sogne Præsten Hr Jens Bay holdte en Catechisation over Adskillige Troens artikler, og ungdomen svarede upaaklagelig.

den 11 Jun: visiterede ieg i Lunde, Provsten Hr Morten Thomsen catechiserede skickelig, og ungdommen svarede upaaklagelig.

Nørre Herred

den 12 Jun: visiterede ieg i Synder-Borch: Provsten Magr Lauge Pedersen holdte en skickelig Catechisation, gaf Degnen et got Skudsmaal for Hans Embede og information, Ligesom og Børnene svarede smuckt, men klagede ellers over, at Degnen icke nød sin Rettighed ihenseende til Skolen, som ieg ved Amtmanden Herr Etatz Raad Teilmann strax søgte at faa remederet⁵⁾.

d. 14de Jun: visiterede ieg i Hemmeth, hvor Sogne-Præsten Hr Lemvig holdte en opbyggelig Catechisation, og Børnene svarede meget vel, iblandt hvilcke saavel som flere i Meenigheden fantes en kiøn opvæckelse.

¹⁾ *Dominica Exaudi*] 6. søndag efter påske. ²⁾ Joh. 15, 26 - 16, 4. ³⁾ *Taule*] Tavlov. ⁴⁾ *Wester Herred*] Vester Horne herred. ⁵⁾ *remederet*] forbedret.

den 15 Jun: visiterede ieg i Lønborg Kirke; Sogne-Præstens Hr Johan Helstedes Catechisation var opbyggelig, og ungdomen vel underviist.

Hind Herred.

den 17 Jul: visiterede ieg i Wellinge Kirke. Provsten Hr Henric Hornemann holdte en skickelig Catechisation, og Børnene gjorde ogsaa god reede for sig.

den 18 Jul: visiterede ieg paa Holms land, Sogne Præsten Hr Peder Tafteberg catechiserede skickelig, og ungdomen svarede upaaklagelig. Til samme Insuls Meenighed ligger et gandske smal Klitt, som i Synder og Nor strækker sig en 3 à 4 miile i Længden¹⁾, og da endel af indbyggerne derpaa, helst de, som ligger længst borte, siælden kand komme til Kirke; Saa var det vel at ønske, at samme kunde enten faae en Liden Kirke, eller ogsaa et Bede-Huus, hvor de om Søndagen kunde forsamles, og med Bøn, Sang og Læsning af en opbyggelig Bog nyde undervisning og opmuntring i Deres Saligheds Sag; Vel har de efter Kongelig allernaadigst anordning faaet en Residerende Capellan paa Holms Land, men, foruden at Præsterne kand faae nock at bestille paa samme øe, Saa er det dem dog icke mueligt, at komme der saa tit, som behøvedes, allerhelst overfarten, i sær om vinteren, icke allene er vanskelig, men endog ofte impassable.

den 19 Jul: visiterede ieg i Ringkiøbing. Capellanen Hr Bøgvad prædickede skickelig over de sidste ord af næstforegaaende Søndags Evangelio²⁾; De forlode alle ting, og fuldte ham efter, og deraf forestillede den sande Christi Efterfølgelse: Sogne Præsten Hr Rasmus Mønnich er en Retsindig og velbegavet Lærere; I meenigheden er iblandt nogle en kiøn opvækkelse, og ungdommen svarede smuckt.

den 21 Jul: som var Dom: 6 post Trinit. visiterede ieg i Hee, Sogne Præsten Hr Otto Højer prædickede ulastelig om Kiærlighed til Næsten³⁾, og endeel af ungdomen svarede skickelig.

den 22 Jul: visiterede ieg i Thiim Kirke. Sogne-Præsten Hr

¹⁾ Holmslands Klit: 5½ mil lang. ²⁾ Evangeliet til 5. søndag efter Trinitatis: Lk. 5, 1-11; *næstforegaaende* betyder umiddelbart foregående (næst = nærmest). ³⁾ Evangeliet: Mt. 5, 20-26.

Severin Brasch catechiserede skickelig om Troens Artikler, ungdomen svarede vel, og i Meenigheden var nogen opvæckelse.

den 23 Jul: visiterede ieg i Stadil; Sogne Præsten Hr Lars Schade hafde intet at klage over Meenigheden, ligesom ieg icke heller over Børnene.

den 24 Jul: visiterede ieg i Wedersøe Kirke. Pastor Adjunctus Hr Iørgen Rafn catechiserede deilig over Troens Artikle, og var baade ungdomens giensvar, og Meenighedens attention meget fornøjelig.

Ulfborg Herred.

den 26 Jul: visiterede ieg i Huusbye Kirke. Sogne-Præsten Magr Claus Schovgaard catechiserede skickelig, ungdommen svarede vel, og Meenigheden var bevægelig.

den 27 Jul: visiterede ieg i Stabye Kirke, Sogne-Præsten Hr Ivar Broacker catechiserede skickelig over adskillige Catechismi Parter, og Børnene svarede vel.

den 28 Jul: som var Dom: 7 post Trinit: visiterede ieg i Ulfborg, Sogne Præsten Hr Hans Lassen prædickede skickl: om Guds Forsyn¹⁾. ungdomen svarede ulastelig og Meenigheden var attent.

Gram Herred

den 19 Novembr visiterede ieg i Gram Kirke hvor ungdomen svarede meget vel, og Meenigheden var meget agtsom og bevægelig.

den 20 Novembr: visiterede ieg i Nustrup, Sogne Præsten Magr Ivar²⁾ Morup holdte en Catechisation over den første siide i Pontoppidans Catechismi Forklaring, og ungdomen giorte god reede for sig.

den 21 Novembr: visiterede ieg i Schrydstrup; Sogne-Præsten Hr Vang catechiserede over Saliggjørelsens orden, og ungdomen hafde siden sidste gang³⁾ kiendelig forbedret sig.

Hvidding Herred.

den 1 Decembr: som var første Søndag i Advent visiterede ieg i Spandeth; Sogne Præsten Hr Christopher Cruse forklarede

¹⁾ Evangeliet: Mk. 8, 1-9. ²⁾ Ivar] Wiberg har: Jens. ³⁾ 15.4.1742.

kortelig det gandske Evangelium¹⁾ om Christi Indridelse i Ierusalem, ungdomen svarede skickelig nock, og meenigheden syntes meget begiærlig efter at høre ordet.

den 2 Dec: visiterede ieg i Høyrup; Sogne Præsten Hr Henning Nissen catechiserede over den første Articul, og ungdomen svarede skickelig.

den 3 Decembr: visiterede ieg udj Toftlund Kirke. Sogne Præsten Hr Christian Outzen holdte en smuck og bevægelig Catechisation over den anden articul, ungdomen svarede vel, og Meenigheden var bevægelig:

Viidere har ieg efter mine svage kræfter udj dette aar icke kundet afsted komme: I almindelighed kand ieg allerunderdanigst berette, at Præsterne fast overalt ere ustraffelige Mænd, ligesom de og upaaklagelig forrette Deres Embede, og deriblandt nogle, som ere meget alvorlige og nidkiære for Guds ære og Menniskens Salighed.

Hvad Degne og Skole-Holdere ere angaaende, da veed ieg iblandt dem icke nogen, som besynderlig enten kunde roses eller lastes; men saavit ieg kunde erfare, hafde de giort Deres Embede saaledes at ingen hafde sig Derover at besværg²⁾.

Vor Herres Iesu Naade, som er Hans Kirkes Himmel her paa jorden, i dette og mange paafølgende gode aar overøse Deres Kongelige Majestæt og gandske Høy Kongel: Arve-Huus med fred og Velsignelser foruden ald ende, hvilket i allerdybeste underdanighed ønskes af

Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere hos gud

Riibe d 30 Dec: 1748

H A Brorson

¹⁾ Mt. 21, 1-9. ²⁾ besværg] besvære.

Schodborg Herred.

den 30 Maji visiterede ieg i Beuffling¹⁾. Sogne-Præsten Hr Ianus Schouboe holdte en skikkelig Catechisation over de 2 første parter i Catechismo, af de gamle i denne store Meenighed vare ikkun faae tilstæde, dog uden deres Skyld og Brøde, da de, som ieg fornam²⁾, vare anbefalede³⁾ til Hov-Arbejde⁴⁾. Ungdommen giorte skikkelig reede for sig, og ligesaa endeel af de faae nærværende gamle. Præsten og Meenigheden hafde intet at klage paa hverandre, ligesom og Præsten forsickrede, at baade Degnen og Skole-Holderen ere flittige og ulastelige.

Wandfuld Herred

den 31 Maji visiterede ieg i Fialtring, Sogne-Præsten Hr Morten Berg, uanseet han den tiid var svagelig, vovede sig dog op i Kirken, og holdte en tydelig Catechisation: ungdommen svarede skikkelig, og Meenigheden syntes agtsom: Præsten, som er ustraffelig i Lærdom og Levnet, klagede hverken over Degnen eller Meenigheden.

den 1 Jun. som var Dom: Trinit:⁵⁾ visiterede ieg i Ramme Kirke, Sogne Præsten Hr Peder Brønsdorph, en habil og retskaffen Lærere, holdte en opbyggelig Prædicken om igienfødselsens⁶⁾ nødvendighed og beskaffenhed, i samme Meenighed er en smuk opvækkelse, ligesom ogsaa ungdommen giorte god reede for sig, og især nogle iblant dem, som svarede med megen Munterhed af egen forfarenhed. Der var ingen Klage enten over Lærere eller Tilhørere⁷⁾.

¹⁾ *Beuffling*] Bøvling. ²⁾ *fornam*] fik at vide. ³⁾ *anbefalede*] beordrede. ⁴⁾ *Hov-Arbejde*] hoveri, fæstebondens arbejde for herremanden. ⁵⁾ *Dominica Trinitatis*] Trinitatis søndag, evangelium: Joh. 3, 1-15. ⁶⁾ *igienfødselsen*] se herom I, s. 312. ⁷⁾ *Lærere, Tilhørere*] I denne vending, som bliver mere og mere almindelig i Brorsons indberetninger, er *Lærere* som oftest enkelttal, således her, så meningen er: præst og menighed.

d 2 Jun: visiterede ieg i Dybbe¹ Kirke. Sogne-Præsten Hr Christian Brasch, som er ikke mindre end forrige, en exemplarisk, vindskibelig, og velbegavet Lærere, catechiserede meget opbyggeligt især over den 3die Articul. Ungdommen svarede meget vel, og ikke faae af egen aandelig Forfarenhed. ieg merkede som et fast vidnesbyrd om Præstens utrættelige arbejde, at i den Meenighed næppe een eller anden skal findes, enten iblandt gamle eller unge, som jo er overbeviist om den sande Christendoms nødvendighed. For resten hafde hverken Præsten eller Meenigheden noget paa hinanden at klage.

den 4 Jun: visiterede ieg i Ferring. Provsten Hr Christen Bech holdte en grundig tale om igienfødslen, og siden catechiserede udførlig derom: Børnene svarede meget skickelig, og i denne liden Meenighed var ingen Klage paa nogen af siderne.

Den 5te Jun. visiterede ieg i Engberg Kirke. Sogne-Præsten Hr Rasmus Ørting hafde været og endnu var behæftet med en Bryst Syge, saa han ikke kunde komme i Kirken. Vel holdte han en skickelig Studios:²⁾ nafl. Povel Riis i Huset, som prædickede for ham, men da ieg merkede, at der desuden dog i een eller anden Maade vilde skee forsømelse i Embedet, saafremt han ikke fick en Huus Capellan, eller een af Herskabet til Ryssensteen adjungeret til Med-Arbejdere, handlede³⁾ ieg med Provsten og øvrige vedkommende om den Sag, saavel ved min nærværelse, som siden efter min Hiemkomst skriftlig; Men desimidlertiid behagede det Herren ved døden at bortkalde bemeldte Sogne-Præst, og Herskabet i hans Sted at kalde ovenbemeldte Studios: Riis, som ieg haaber at skulde være een Redelig Siæle-Sørger, og med desto større fliid oprette, hvad formedelst forrige Præstes Svaghed og uformuenhed⁴⁾ kand være forsømt. Tilhørernes tal af begge Meenigheder var kun liden af baade unge og gamle, især de sidste; nogle faae af Ungdomen svarede vel, men nogle kun maadelig. Ellers syntes de alle lærvillige, ligesom og de fleste af de gamle.

Den 6te Jun: visiterede ieg i Wandborg, Sogne Præsten Hr Emmiche Hierm catechiserede om Troen, og var der intet at

¹⁾ Dybbe] Dybe, jfr. under 8.5.1743. ²⁾ Studiosus] her som så ofte brugt om en teologisk kandidat, se det flg. ³⁾ handlede] forhandlede. ⁴⁾ uformuenhed] manglende formåen.

klage paa ungdomens giensvar. Meenigheden, som særdeles flittig og i god mængde indfant sig, syntes meget agtsom.

Den 8 Jun: Dominic 1: post Trinit: var ansat til Visitatz i Hyfvom¹⁾, men formedelst et særdeles Tilfald, ieg fick i min Hals, maatte samme til nærmeste Lejlighed blive udsat, fordi ieg dagen derefter

Den 9 Jun maatte visitere i Hove Kirke, hvor Sogne-Præsten Hr. Urban Schouboe skickelig examinerede Børnene om Christi især præstelige Embede, og ungdomen svarede vel, ikke heller var nogen, som fant sig aarsaget at klage enten af Lærere eller Tilhørere.

Paa min Hiemreise fra dette Herred, som ligger alleryderst i Stiftet, holdte ieg i

H i e r m H e r r e d

Den 10 Jun: visitatz i Giørring²⁾). Sogne Præsten Hr Søren Stafning, een 74 aar gammel, men endnu med gode kræfter, munterhed og flittighed begavet Præst catechiserede smuckt og grundig de novissimis³⁾ isærdeleshed, men i almindelighed over alle Christendommens puncter, sær Loven og Evangelium. Ungdomen giorte god reede for sig, og Meenigheden syntis meget attent. Der var ikke heller nogen Klage enten over Lærere eller tilhørere.

F r ø ø s o g C a l s l u n d H e r r e d e r .

Den 10 Jul: visiterede ieg i Øster-Linnet. Sogne Præsten Hr Marcus Buch, en sagtmodig og reedelig Mand, lider megen Fortræd af en Karl i Stenderup i samme Sogn, nafnl. Jess Hansen, som, uagtet han er udlagt til Barne-Fader, og nogle gange paa adskillige Stæder endog i hans Svaghed for Præsten, har bekiend ikke at være frie for Qvinden, dog i ingen maade vil vise mindste fortrydelse derover, eller imod ordet og Embedet ringeste Lydighed, men derimod [har] udvirket 2de Befalninger fra Geheime Raad og Amt Mand von der Lyhe i Hadersleben (som⁴⁾ er i begge Kongens Riiger og Fyrstendømme⁵⁾) et uhørt exempel) ordre til Præsten, og sidste gang under 50 Rdr. Brøde⁶⁾,

¹⁾ Hyfvom] Hygum. Egnens udtale: Hywwom. ²⁾ Giørring] Gørding. ³⁾ de novissimis] om de sidste ting. ⁴⁾ som] hvilket. ⁵⁾ Fyrstendømme] om hertugdømmerne. ⁶⁾ Brøde] = bøde.

at han bemeldte Jess Hansen til privat absolution skulde antage; hvilket, som et utaaleligt Indgrib i mit Embede¹⁾, ieg til Deres Kongelige Majestæts General Kirke-Inspections-Collegium har andraget²⁾. Bemeldte Person, vilde ieg da søgt at over bevise af Guds ord, eller i det mindste erfaret, hvad ieg paa mit Embets vegne videre med ham burde foretage; men hverken han eller nogen af det Huus møtte i Kirken. Præsten catechiserede skickelig om Guds Velgierninger i det timelige og aandelige, Børnene svarede ulastelig; og ingen hafde at klage enten Lærere eller tilhørere.

den 11 Jul: visiterede ieg i Rødding. Sogne Præsten Hr Detlef Blangsted klagede over, at een og anden i hans Meenighed viiste stor Foragt imod ordet og Lære-Embedet, hvorudj de af forommeldte ej allene i dette nærmest liggende, men endog i andre Sogne i Egnen bekiente Exempel tildels befrygtelig bliver bestyrkede. Han klagede ogsaa over, at Skole-Anstalterne vare ikkun slette, som ieg vil haabe og tragte efter at kunde blive forbedrede; Han catechiserede skickelig især over den Saliggjørende troe, Børnene svarede maadelig, og nogle ringe³⁾. for resten var ingen Klage paa nogen af siderne.

Den 12 Jul: visiterede ieg i Hygom. I samme Meenighed har været en vigtig opvækkelse, medens Biskop Hygom var Præster⁴⁾, siden har mand erfaret, at samme merkelig har aftaget, ja mand har troet, at den var uddød, dog fornem ieg i Visitationen, at der vare endnu nogle faae Levninger af Begiærighed efter Sandheds ord. I Sognet er endnu 2 gode Skoler, som bemeldte Biskop Hygom fick udvirket Kongelig allernaadigst ordre til, men fordi han desimidlertid blev kaldet til Aarhus, kom de først istand efter hans Bortgang. Sogne-Præsten Hr Ancher Svendstrup catechiserede upaaklagelig over den første Part i Catechismo: Ungdomen svarede tildeels vel, men tildeels kun Maadelig, og hafde hverken Sogne Præsten eller Meenigheden noget at klage.

Den 13 Jul: som var Dom: 6 efter Trinitatis, visiterede ieg

¹⁾ Alle kirkelige sager i Tørninglen hørte under biskoppen i Ribe. ²⁾ andraget] indberettet, se skrivelse til kirkeinspektionen af 11.4.1749, s. 215 flg. ³⁾ Her ser man tydelig, at *maadelig* har en mindre nedsættende betydning end i nutidssproget, hvor det i virkeligheden er = ringe. Brorson bruger det vel omtrent = nogenlunde. ⁴⁾ Jfr. visitatsen 16.4.1744.

i Fohl¹⁾). Provsten Hr Hans Højer prædickede udførlig om den hykkelske og sande Retfærdighed²⁾): Ungdommen svarede nogenledes vel, og var i det øvrige ingen Klage paa enten³⁾) af siderne.

Bølling Herred.

den 15 Aug: visiterede ieg i Skierne⁴⁾), Sogne-Præsten Hr Just Frideric Hammerich catechiserede færdig⁵⁾) over især den første Part i Catechismo. De største af Ungdommen svarede meget vel, men de andre kun maadelig, hvor om skeede da formaning til Dem samt Lærere og Forældre.

den 16. August: i Bølling. Sogne Præsten Hr Nicolaj Lytken catechiserede tydelig over især den anden Part i Catechismo. Ungdommen svarede tildeels skickelig, tildels kun maadelig. Og i det øvrige var ingen som hafde at klage enten over Lærere eller tilhørere.

den 17 Aug: som var Domin: 11: post Trinitatis, i Borris Kirke, hvor en Studios. nafnl: Jochum Kock lod sig høre for mig med en Prædicken over de ord af Dagens Evangelio⁶⁾). Gud vær Mig syndere naadig, og deri tydelig forestillede en arm Syn- ders Bøn om Naade, Ungdommen svarede nogen ledes: i Meenigheden blev intet klaget enten over Lærere eller tilhørere.

den 19 Augusti i Vordegod⁷⁾): Sogne Præsten Hr Mads Iacob Vogelius holdte en smuck Catechisation over de vigtigste Stykker i Christendommen: Ungdommen svarede til fornøjelse; og var i denne Meenighed ej heller nogen Klage enten over Lærere eller tilhørere.

den 20 August: i Ølstrup. Sogne-Præsten Hr Niels Lund holdte en Op-Muntrings tale om at erkiende Guds Velgiærninger især i det Aandelige og derefter en Catechisation over de samme, Ungdommen svarede Maadelig, af Meenigheden, som er meget liden, vare kun faae tilstæde, for resten blev hverken klaget over dem eller Lærere.

den 21 August: i Lemb Kirke; Sogne-Præsten Hr Niels Bollerup catechiserede over Troens Artickler; Ungdomens giensvar var upaaklagelig; der var ingen Klage enten over Lærere eller til-

¹⁾ Fohl] Fole. ²⁾ Evangelium: Mt. 5, 20-26. ³⁾ enten] pronomen: en af to; paa enten af siderne: på nogen af de to sider, præst og menighed. ⁴⁾ Skierne] Skjern. ⁵⁾ færdig] dygtigt. ⁶⁾ Lk. 18, 9-14. ⁷⁾ Vordegod] Vorgod.

hørere undtagen over Præste-Konen¹⁾ for continuerlig²⁾ Drukken-
skab, og deraf flydende uskickelighed. ieg søgte vel ved forma-
ninger at bedre den Sag, men, uanseet hun med grædende taare
lovede forbedring, saa var det dog det samme, inden ieg mod
Aften reiste derfra. Hvorfor ieg befalede Provsten med 2de Præ-
ster at anstille et prælimenair forhør i Sagen, hvorover hun
blev bange; Og, saavidt ieg veed, siden den tiid ej været saa
forargelig.

den 22 August: i Stafning³⁾. Sogne-Præsten den Redelige And-
reas Balslev holdte en opbyggelig Catechisation om troens liv
og frugt, Ungdommens færdighed i at svare bar vidnesbyrd om
Mandens desuden bekiente Retsindighed og flittighed i sit Em-
bede. i denne Meenighed har i mange aar været en kiøn op-
vækkelse.

den 24 Augusti: som var den 12 Søndag efter Trinitatis, i
Deyberg Kirke, Sogne-Præsten Hr Jørgen Lang i anledning af⁴⁾
Evangelio⁵⁾ handlede især om den Aandelige døvhed og dum-
hed⁶⁾. Ungdomen svarede tildels ulastelig, og hverken Lærere
eller Tilhørere hafde noget at klage.

Videre Visitatz i dette aar har mit ofte Svagelige Helbred,
og de ved ordinationer (da i dette aar 18 Candidati til Em-
bedet ere indviede) og mangfoldige andre forefaldende Forret-
ninger foraarsagede Forhindringer ikke vildet tillade.

Ved dette nye-Aars tiltrædelse er i det øvrige mit allerunder-
danigste inderligste ønske, at den allermægtigste Gud efter sin
forunderlige Naade imod disse Riger og Lande vil i dette og
mange mange paafølgende Frede-riige⁷⁾ aar lade sine Naader
og Velsignelser blive saa utallige, som Stierner paa Himlen over
Deres Kongelige Majestæt, og det gandske Høy-Kongelige Arve-
Huus, til sit herlige Nafns ære jo meere og meere Lyksaliggjøre
Deres Kongelige Majestæts saa viise og naadige Regimente, at
hans Naades Rige under samme jo meere og meere maae blom-
stre og tiltage i Deres Kongelige Majestæts Arve-Riger og Lande,
han selv intil den høyeste alderdom lade Deres Kongelige Maje-
stæt under sin almægtigste Beskiærmelse sidde paa sin Faders

¹⁾ Karen Christensdatter Stauning. ²⁾ *continuerlig*] vedvarende. ³⁾ *Stafning*] Stav-
ning. ⁴⁾ *i anledning af*] ud fra. ⁵⁾ Mk. 7, 31-37. ⁶⁾ *dumhed*] stumhed. ⁷⁾ *Frede-riige*]
ordspil på kongens navn, jfr. III, s. 279.

Arve-Stoel i allerhøyeste Lyksalighed, og bevare det gandske Høy-Kongelige Arve-Huus som et øje steen i øjet, ja stadfæste Deres Majestæts Kongelige Arve-Throne indtil verdens Ende, i hvilket uafladelige ønske ieg i allerdybeste underdanighed lever og dør

Deres Kongelige Majestæts aller-underdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe den 30 Decembr. 1749.

H A Brorson.

Nør-Rangstrup Herred.

Den 4 Jan: Søndagen imellem Nyt Aars og Hellig 3 Kongers dag¹⁾ visiterede ieg i Aggerskou Kirke. Sogne Præsten Hr Otto Riese holdte en opbyggelig Prædicken om, hvordan og hvorfor Christus blev saa fremmet og landflygtig paa Iorden. I samme Meenighed er en dejlig Opvækkelse, som tager jo meere og meere til, ligesom ogsaa Tilhørerne i almindelighed vare meget agtpaagivende, og Ungdommen færdig²⁾ til at svare.

Den 6 ejusd: som var Festum App: Christi³⁾ i Branderup Kirke. Provsten Hr Nicolaj Freuchen prædikkede smuckt af Evangel:⁴⁾ om Sandheds Kundskab neml: den levende, naar mand lever efter det mand veed, som de viise af Østerland, og den døde, naar mand ikke gjør derefter, som Herodes og Lærerne i Jerusalem. Ungdommen svarede maadelig, som tillige med Lærere og samtlige Tilhørere bleve opmuntrede⁵⁾ til Fyrrihed i deres Saligheds Sag.

Den 11 ejusd: som var Dom: 1 p: Epiph:⁶⁾ i Beftoft Kirke hvor en Studiosus nafnl: Ditlef Outzen lod sig høre med en Prædicken for mig, og baade grundig og opvækkelig forestillede af Evangelio⁷⁾: De Siæle, som i sandhed har funden Jesum, deres⁸⁾ omhyggelighed i at beholde ham til Enden. Ungdommen var ulastelig og lovede at forbedre sig.

Giørding Herred.

Den 30 Jan visiterede ieg i Giørding Kirke. Provsten Hr Jochum Friderich Neumann catechiserede grundig over endeel af de tre Troens Articuler. Ungdommen var upaaklagelig.

¹⁾ Evangelium: Mt. 2, 19-23. ²⁾ færdig] dygtig. ³⁾ Festum Apparitionis Christi] Kristi åbenbarelsesfest, om Helligtrekongersdag. Apparitio = Epiphania. ⁴⁾ Mt. 2, 1-12. ⁵⁾ af biskoppen. ⁶⁾ Dominica 1 post Epiphaniam] 1. søndag efter (Kristi) åbenbarelse o: efter Helligtrekongersdag. ⁷⁾ Lk. 2, 42-52. ⁸⁾ De Siæle . . . deres] de sjæles.

Den 1ste Febr: Dom: Sexag:¹⁾ i Aastrup Kirke. Sogne-Præsten Hr Jørgen Gad holdte en smuck og bevægelig Prædicken om de ting, som hindrede det kraftige Guds Ords fremgang. Han er alvorlig i sit Embede, og hafde intet paa degnen at klage, men berettede at Folk icke vare villige nok at holde deres Børn i Skole, hvorom da skeede alvorlig Formaning og Løfte om Forbedring.

Schads Herred

Den 2 ejusd: som var Fest: Pur: Marie²⁾ i Øsse³⁾ Kirke. Personell Capellanen Hr Carsten Biørn holdte en opbyggelig Prædicken om Guds Børns Sejer over døden. Ungdommen svarede smuckt, og hafde meget forbedret sig, hvilket fornemelig tilskrives fornæfnte Hr Biørn uanseet ieg ikke heller andet kundet merke, end at degnen ogsaa hafde været flittig. Sogne Præsten Mag. Sirich var kort tilforn i en høy Alderdom ved døden bort kaldet.

Løe Herred.

Den 6te Mart: visiterede ieg i Ballum Kirke. Sogne Præsten Hr Friderich Blichenberg catechiserede skikkelig om Syndefaldet og Opreisningen i Christo. Ungdommen svarede skikkelig og ulastelig, og Meenigheden var tildeels attent. Da ieg tilforn hafde spur⁴⁾, at de der i Sognet i dette aar hafde holdet ilde Huus med Fastelavn⁵⁾, som dog mestendeels har været afskaffet, holdte ieg dem det alvorlig for, som hafde en ønskelig Virkning hos mange iblandt dem.

Den 8 ejusdem var ansat til Visitatz paa Rømøe, men, den stærke og bestandige Modvind nødede mig efter nogle dages forgiæves Varten⁶⁾ at reise bort igien med uforrettet Sag.

Andst Herred

Den 20 April: visiterede ieg i Weirst⁷⁾ Kirke. Sogne Præsten Hr Ivar Hagelund catechiserede skikkelig over Saliggjørelsens

¹⁾ Dom. Sexag:] søndagen seksagesima, evangelium: Lk. 8, 4-15. ²⁾ Festum purificationis Mariæ] Marias renselsesdag, kyndelmisse, dengang helligdag med evangelium: Lk. 2, 22-32. ³⁾ Øsse] Øse. ⁴⁾ spur^t] fået at vide. ⁵⁾ Se om fastelavn I, s. 27 og 79 flg. ⁶⁾ Varten] venten. ⁷⁾ Weirst] Verst.

orden. Ungdommen svarede ogsaa skickelig, og blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

den 21 ejusd: i Seest Kirke. Sogne Præsten Hr Christen Humblet catechiserede meget tydelig, grundig og opbyggelig over den første og anden Articul, og Børnene svarede meget smuckt. Præsten som er en Retsindig og Opbyggelig Lærere, klagede hemmelig til mig over endeel frekke Mennisker og at aabenbare ugudelighed gick ofte ustraffet bort¹⁾. Ved slige Omstændigheder maae da Præsten lide meget, hvilket foruden andre Aarsager har tvungen ham til at gjøre allerunderdanigst Ansøgning om allernaadigst Promotion, og kand ieg ikke andet formode, end at hans Retsindige Kiærlighed og Sagtmodighed paa et andet Sted kunde blive til langt større Velsignelse. Ieg hafde gierne talt med bemeldte haarde Folk, men ingen af dem var i Kirken, og saare faae af Meenigheden mere end ungdommen. Da ieg spurte om deres udeblivelses-Aarsag blev mig svaret, at der vilde komme nogle af Infanteriet, som skulde der natten derefter have deres Qvarter.

Den 22 April i Schanderup Kirke. Sogne Præsten Hr Anthonius Holm catechiserede nogenledes over den 1ste og 2den Part i Catechismo. ieg merkede, at Skole Mesteren i Kongens Skole²⁾ hafde allene gjort sig fliid med Børnene i Regnen og Skriven, og det efter de fleste Forældres ønske, men i deres Christendom og Børne Lærdom vare de kun ringe, hvorfor ieg offentlig formanede ham til meere alvorlighed derudj, og tillige viiste ham, paa hvad maade han skulde forklare dem Lutheri Catechismus. Der blev ellers intet klaget hverken af Præst eller Tilhørere.

Den 23 ejusd. visiterede ieg i Hiarup Kirke. Provsten Hr Jens Buch catechiserede smuckt og opbyggeligt om Syndefaldet og Opreisningen. Ungdomen svarede ogsaa meget vel. Den ene Skoleholder var tilstæde og gjorde god Rede for sig, den anden, som var siug, hafde og got Skudsmaal af Provsten.

Den 25 ejusd: visiterede ieg i Andst Kirke. Sogne Præsten Hr Bartram Højer³⁾ catechiserede over Troens Artikler og Daabens Sacramente. Børnene svarede tildeels ret skickelig, og blev intet

¹⁾ bort| hen. ²⁾ Kongens Skole| en af Frederik IV's skoler på ryttergodset. ³⁾ Om Bartram Højer se under 17.4.1744 og under 6.5.1757, hvor det viser sig, at han til sidst har forbedret sig.

klaget over Sogne Præsten eller degnen og Skoleholderen. Ellers har Sogne Præsten i lang tiid levet ilde med sin Hustrue, hvilken han og har beegnet med Hug og Slag. Han undskylder sig med, at hun drikker, som vel og icke gandske kand nægtes, men hendes paarørende sige, at han har forvoldet hende det med sin haarde medfart. ieg har adskillige gange muntlig og skriftlig formanet ham, men, saavit ieg kunde merke, uden frugt.

Malt Herred

Den 26 April Dom: Cant:¹⁾ i Wejen. Provsten Hr Niels Iochum Bützow forestillede smuckt af Evangelio²⁾: den Hellig Aands Straffe-Embede. Ungdommen svarede tildeels skickelig, men nogle vare kun maadelige, som bleve formanede og lovede forbedring.

Hvidding Herred

Den 19 Maji, som var 3 Pintzedag³⁾, visiterede ieg i Roager Kirke. Sogne Præsten Hr Christen Smit var den tiid syg. En Studiosus nafnlig Mathias Friis af Roost⁴⁾ holdte en smuck Prædicken om Christo den eneste Saligheds dør. Børnene svarede skickelig, og blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 20 Maji i Wodder Kirke. Sogne Præsten Hr Søren Biørn catechiserede over den 1ste og anden Part i Catechismo. Ungdommen svarede maadelig. Degnen satte ieg til Rette fordj han undertiiden hafde været beskienket, som lovede forbedring.

Den 21 ejusd: i Arrild Kirke. Sogne Præsten Hr Christopher Hammersteen, forhen meget forfalden til drick, har nu gandske forlat det. Han catechiserede skickelig, og ungdommen var intet at klage over.

Schads Herred.

Den 23 Jun: visiterede ieg i Sneum Kirke. Sogne-Præsten Hr Hans Sidelmann catechiserede smuckt over den anden Articul; Børnene svarede vel. degnen Stephan Nielsen er gammel, men

¹⁾ *Dominica Cantate*] 4. søndag efter påske. ²⁾ Joh. 16, 5-15. ³⁾ 3 *Pintzedag*] dengang helligdag med evangelium: Joh. 10, 1-10. ⁴⁾ *Roost*] landsby i Arrild sogn.

Sogne Præsten berømte¹⁾ de tvende Skole Holdere, hvis fliid med Børnene ogsaa var kiendelig.

Den 24 ejusd: Fest: Ioh: Baptist:²⁾ i Bryndum. Sogne Præsten Hr Albert Christopher Klagenberg prædickede skickelig om Guds i Christo aabenbarede Naade. Ungdomen svarede kun maadelig, aarsagen dertil har fornemelig været, at der i Sognet icke hidtil formedelst adskillige Forhindringer er holdet saa ordentlig Skole, som ske burde. Men som disse Vanskeligheder endelig haabes at være nu til Ende, saafremt der icke kommer noget nyt, saa har Præsten ogsaa lovet med desto større Nidkiærhed at drive paa ungdomens Underviisning.

Den 25 ejusd: i Guldagger. Sogne Præsten Hr Johan Krag catechiserede over den 4 part i Catechismo. Ungdommen svarede vel.

Den 27 ejusd: i Grimstrup Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Christian Friis en Retsindig Mand catechiserede smukt over foregaaende St: Hans dags Evangelio, og især om den gienløsning, som er skeet ved Jesum Christum. Ungdommen svarede meget vel. Var icke heller noget at klage paa Degnen og Skole Holderne. Præsten klagede ellers over en forargelig Ægte Mand, som uanseet alle brugte formaninger af Præsten baade hemmelig og for Medhielperne³⁾, icke vilde entholde sig fra mistænkelig Omgang med sin Naboe Kone, som er en Enke, Manden var icke

¹⁾ berømte] berømmede, roste. ²⁾ Festum Iohannis Baptistæ] Johannes døbers fest, St. Hansdag, dengang helligdag med evangelium: Lk. 1, 57-79. ³⁾ Medhielperne] Om præstens medhjælpere var der allerede 1643 udstedt en reces, som var optaget i Danske Lov 2-9-1 flg. Til medhjælpere skulle beskikkes nogle af de gudfrygtigste og bedste mænd, i købstæderne 2 eller 4 efter sognets størrelse, på landet 2 i hvert sogn. I købstæderne blev de beskikket af stiftamtmanden, biskoppen, præsten samt borgmester og råd, på landet af »kirkens forsvar« (o: stiftamtmanden og biskoppen) med provstens råd. Deres opgave var at fremme et kristeligt levnet i sognet og med det for øje være præstens rådgivere og, når det behøvedes, stå ham bi. De skulle støtte kirketugten ved at ransage forholdene i menigheden og give præsten fornøden meddelelse, desuden virke til de fattiges bedste. Herom skulle de ved tiltrædelsen aflægge ed for præsten i nogle sognemænds nærværelse. Når præsten ikke ved hemmelig formaning kunne få et menighedsmedlem til at forbedre sig, skulle han formane den pågældende i medhjælpernes nærværelse, inden han gik til strengere forholdsregler. Mindst 4 gange om året skulle præsten samles med medhjælperne og ellers så tit, der var grund til det; i særlig vanskelige tilfælde skulle desuden provsten og 2 nabopræster fra herredet være med. Hvad medhjælperne især burde have indseende med, var sådanne laster, som ikke let lod sig afskaffe ved sædvanlig rettergang, såsom prædikens forsømmelse, helligdages misbrug, afholdelse fra sakramentet over et fjerding-, halvt eller helt år, idelig banden, ond forligelse mellem ægtefolk, halsstarrig-

tilstæde, men Qvinden sagde, at hun icke var skyldig, men hun sagde sine egne ord imod med sit forvirrede Øjesyyn og underlige Snak, iblant andet, at hun icke hafde at klage over Manden, hvorpaa mange Mænd i Meenigheden straffede¹⁾ hende og bevidnede, at der var et Skammeligt Rygte om dem. Qvinden er siden efter Loven²⁾ kommen af Sognet og Herredet, og saaledes videre forargelse forebygget.

Den 28 Jun: Dom: 5: p: Trin:³⁾ i Nye Kirke. Sogne-Præsten Hr Niels Bøgh prædickede skickelig om Guds forsyn over sine Børn. Ungdommen Svarede ulastelig, blev icke heller klaget over degnen Michael Wedsted og øvrige Skole Holdere.

Den 29 ejusd: i Darum⁴⁾. Pastor Adjunctus Hr Hans Curtz catechiserede over Herrens Bøn. Ungdommen svarede nogenledes. Af denne store Meenighed var ellers saare faae tilstæde, som undskyldte de fraværende dermed, at de vare tilsagde til Hov-Arbejde, saa ieg icke videre kunde erfare Meenighedens Tilstand. Ønskeligt var det derfor, om Proprietairene kunde faae allernaadigst Ordre paa saadane dage under stor straf icke at maatte kalde deres Bønder til Hovarbejde eller Rejser, thi det er dog tungt, naar mand ofte har reist mange mile med stor Vanskelighed, og dog icke kand komme Bonden i tale for deres Hosbonds Skyld.

L ø e H e r r e d .

Den 10 Sept: visiterede ieg i Visbye. Den gamle Sogne Præst Hr Jens Gregersen fant ieg flittig at drive Catechisationen baade i Kirken og Skolen. som og gaf Skole Holderen et got Skudsmaal. Børnene svarede skickelig i Kirken, men endnu bedre, der ieg anden dagen besøgte dem i Skolen.

Den 15 ejusd paa Rømøe. Meenigheden var attent, lovede at afskaffe den forargelige Iule-Leeg⁵⁾, som hidintil icke var skeet. Ungdommen svarede vel.

hed hos trolovede folk, som ikke ville lade sig sammenvie til ægteskab, desuden drukkenskab, ulovlig åger, gerrighed, letfærdighed og ødselhed. Deres formaninger skulle de lige så vel som præsten give så hemmeligt som muligt. — I visitatsberetningerne er det først fra 1754, at Brorson viser medhjælperne større opmærksomhed.

¹⁾ straffede] irettesatte. ²⁾ Danske lov 6-13-3. ³⁾ Evangelium: Lk. 5, 1-11. ⁴⁾ hørte til Gørding herred, se s. 142. ⁵⁾ Se I, s. 27.

A n d s t H e r r e d .

den 29 ejusd, Festo Michaelis¹⁾ i Lærskou²⁾ Kirke. Sogne Præsten Hr Henric Morville prædikkede udførlig om den Skammelige Last, at foragte sin Næste. Ungdommen svarede ulastelig, og blev intet klaget.

H o l m a n d s H e r r e d :

Den 30 ejusd i Smidstrup Kirke. Sogne Præsten Mag: Lars Londeman er gammel og Svag. Personell Capellanen Hr Iacob Elling catechiserede meget grundig og opbyggelig om Syndefaldet og dets forskrækkelighed, samt opreisningen af samme. Ungdommen svarede meget vel og vidnede om Capellanens og Skoleholdernes Fliid i deres Embeder; der er ogsaa i denne store Meenighed en kiøn Opvækkelse.

Den 1ste Octobr: i Piested. Provsten Hr Niels Høstmarck catechiserede udførlig om Omvendelse, De fleste af Børnene svarede meget vel, og blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 3 Octobr i Gauerslund. Sogne Præsten Hr Thiis Morten Steenberg catechiserede skickelig over endeel af de 2de første Parter i Catechismo: Nogle af Ungdommen svarede skickelig, andre og iblandt dem en stor dreng, meget ringe. Da ieg derfor tiltaledede Degnen, som der er Skole Holder, undskyldte han sig dermed, at forældrene i samme Byer icke sendte deres Børn til ham, hvilke ieg derfor alvorlig formanede. Om Eftermiddagen indfant sig af dem endeel i Præstegaarden, takkede mig for min formaning, som de lovede af yderste Evne at efterkomme, men beklagede, at deres Børn 5, 6: 7: og 8 aar gamle (i hvilken alder de fornemelig skulde lære), hafde en halv miil til den Kongel. Skole i et andet Sogn, som de ere lagde til, og tilbød sig gierne selv at vilde bygge et Skolehuus og salarere en Skole Mester, dersom de maatte befries for deres udgift til forommeldte Skole i et andet Sogn. Provsten lovede at handle derom med Amt Manden.

Den 4 Octobr: som var Dom: 19 p: Trinit: visiterede ieg i Winding Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Henric Neuchs en Ret-sindig munter og arbejdsom Lærere, som i forrige meenighed

¹⁾ *Festum Michaelis*] St. Mikkelssdag, dengang helligdag med evangelium: Mt. 18, 1-10. ²⁾ *Lærskou*] Lejrskov.

Wejle og dets Annex Hornstrup, hvor han har staaet som Personell Capellan har seet ønskelig frugt af sit Embede, forklarede meget opbyggelig efter Textens Anledning¹⁾, hvordan Siælen skal føres til Iesum. Ungdommen var munter til at svare, og blev intet klaget.

Øster Herred.

Den 16 Octobr: visiterede ieg i Ølgod. Provsten Hr Ude Haar en Alvorlig Mand i sit Embede, catechiserede grundig sin sidste Søndags Prædicken om Guds Naades Høytidelige Bryllup²⁾. Ungdommen svarede meget vel.

Den 17 ejusd: i Hodde. Hr Peder Fanø Præpositus Honorarius³⁾ catechiserede over adskillige Stykker af Catechismi 5 Parter. Ungdommen svarede maadelig. Ellers blev af Sogne Folkene klaget over den uenighed som imellem bemeldte Hr Fanø og hans Sviger Søn i nogle aar hafde været og det var og aarsagen, hvorfor ieg foretog visitatz just i den Egn, efterdj ieg i den Sag med Skriftlige formaninger i den Sag intet hafde udrettet. Efter tienesten bleve de venligen forligte, og paa begge sider fornøjede, efter at en imellem dem oprettet Contract, som hafde giort Præsten som umyndig i sit eget Huus, blev casset, og en anden billig Contract igien oprettet.

Den 18 ejusd: som var Dom 21 p. Trinit:⁴⁾ i Andsagger Kirke. Sogne Præsten Hr Jess Jessen holdt en skickelig Prædicken om Troens beskaffenhed og dens virkning. Ungdommen svarede icke ilde. og der var ingen Klage.

Videre i dette aar at visitere, haver mine mangfoldige øvrige Embets Forretninger icke vildet tillade.

Hvad i det øvrige Meenighedernes Tilstand i almindelighed angaaer, da er det vist, at Guds Kundskab paa mange steder her i Stiftet meere og meere udbreder sig ligesom ieg og ved min Sidste Visitatz paa nogle Steder har funden kiendelig Forbedring. Det fejler icke heller her og der paa Retsindige Lærere, som alvorligen giøre deres Embede, og pryde det samme med et helligt Levnet, men det er derhos at beklage, at andre iblandt dem lade sig den Sag være mindre angelægen, ja den tiid synes

¹⁾ Evangelium: Mt. 9, 1-8. ²⁾ Evangelium til 20. søndag e. Trin.: Mt. 22, 1-14.

³⁾ Præpositus Honorarius] Æresprovst, titulær provst. ⁴⁾ Evangelium: Joh. 4, 46-53.

at være kommen, at Hyklere, som i det mindste forhen har levet udvortes ærbar, nu efterhaanden tage Masquen af, og fremstille sig i deres Rette Gestalt¹⁾, hvilket i sig selv saavit kunde være got, dersom det icke udbrød hos dem i saadane gierninger, som endog ere til største Anstød og Forargelse. Saaledes har endog værselige Folk derover klaget til mig, at der vare de Præster, som skulde gjøre sig en fornøjelse af i offentlige Selskaber at være de fornemste i Raillerie usømmelige Discurser, Dantzen og Spillen, hvilket da ogsaa har anlediget mig ved sidste Warde Lande Mode derom at give Erindring, men det var for sine aarsager allerunderdanigst at ønske, at det maatte behage Deres Kongel. Majestæt ved en almindelig Forordning allernaadigst at igientage Lovens 2 Bogs 11 Capit: 1 og 14 Articler²⁾, og særdeles den sidste derhen at extendere og skierpe at in Specie³⁾ ald Slags Dantz, under hvad prætext⁴⁾ det end være maatte, under Høy Straf aldeles skulde være Geistligheden forbuden. Thi om de end icke selv derved bleve bedre for Gud, saa bleve de dog mindre forargelige for andre, og mindre skadelige for Retsindige Præster, som ofte med Bedrøvelse maae befinde, at saadanne Exempler af Almuen meget misbruges til Bestyrkelse i deres Synder: Det som især ønskes og søges af dem, som elske Zions Fred, er, at Guds Meenigheder jo meere og meere maatte blive forsynede med Retskafne Lærere, som af gandske Hierte søge Guds ære og de dem anfortroedes ævige beste. Thi hvor Høy-Priselige end Deres Kongelig Majestæts allernaadigste og til Guds ære sigtende Anordninger om Confirmationen, Skoleholdet paa Landet, Catechisationens idelige øvelse etc: i sig selv ere, saa viser og Forfarenheden, at en indvortes Kiærlighed til Gud, som ogsaa føder en Ret Lydighed imod Kongen, er det kraftigste drivende Middel til saadanne fortreffelige Anstalters Retskafne Efterlevelse.

Sluttelig ønsker ieg allerunderdanigst, at den store Kongernes

¹⁾ Christian VI's tid var jo forbi. ²⁾ Dsk. lov 2-11-1: »Præsterne skulle i al deris Liv og Levnet og Omgængelse sig saaledis anstille, som det Guds Ords Tienere bør, at deris Tilhørere kunde tage gode Exempler af dem, og deris Liv og Lærdom kand svare hin anden til Opbyggelse og uden Forargelse, saa at de ikke selv med deris Liv og Levnet deris Embede vanære; Men sig saaledis altid forholde, som deris Kalds Værdighed udkræver«. 2-11-14 mod gejstlig mands drukkenskab eller »anden Overflødighed, Nattesæde, Letfærdighed i Snak, i Dantz eller noget saadant«. ³⁾ in Specie] i særdeleshed. ⁴⁾ prætext] påskud.

Konge i dette nye Aar og mangfoldige paafølgende efter sin uendelige Rigdoms fylde med utallige naader og Velsignelser vil blive ved at velsigne Deres Kongelige Majestæt, efter sin forunderlige og hidentil øjensynlig fast miraculeuse Naade imod disse Riger og Lande fremdeles naadeligen at bevare Deres Kongelige Majestæts Helligede og umistelige Person fra alle farer, og lade Deres Kongelig Majestæt under sin almægtigste Beskiermelse intil den høyeste Alderdom sidde paa den danske Arve-Throne udj den fuldkomneste Lyksalighed, som i denne ufuldkomne Verden kand ventes, at disse Riger og Lande, og i dem Guds sande Rige, under Deres Majestæts saa naadige, milde og Retfærdig Regiæring meere og meere maae blomstre og tiltage til Guds allerherligste Nafns ære, og Deres Kongel: Majestæts u dødelige ære i tiden og uendelig Velsignelse for Hans Ansigt i ævigheden.

ieg forbliver i allerdybeste underdanighed Deres Kongelige Majestæts Allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere hos Gud

Ribe den 1 Jan: 1751

H A Brorson.

Øster Herred.

Den 24 April, Løverdagen p: Dom: Qvasimod:¹⁾ visiterede ieg i Thorstrup Kirke: Sogne Præsten Hr Ole Bagger, som er ustraffelig og Nidkiær i Embedet, befantes nu meere Evangelisk, han catechiserede over Syndefaldet og den anden Articul ret vel: Ungdommen svarede tildeels vel, nogle vare ringere. Degnen Jens Lunde er flittig og ustraffelig. Skole Væsenet har ikke kundet komme ret i Stand, fordi Sogne-Folkene vare ikke fornøjede med den Skole-Inddeeling, men, siden derudj er skeet nye Forandring efter deres villie, faaer mand da at see, om de efter deres Løfte vil holde deres Børn flittigere til Skole, end de hidintil har ladet kiende.

Vester Herred

den 25 Ejusd: som var Dom: Misericord²⁾ i Janderup Kirke. Den gamle Sogne Præst Hr Niels Hammer er svagelig og kand lidet eller intet udrette. Hans Søn Hr Jens Christian Hammer, som i nogle Aar har været hans Personell Capellan og nu siden efter Faderens til ham givne Afstaaelse af Deres Kongelig Maje-stæt allernaadigst er beskicket til Sogne Præst, paa hvis Lærdom og Levnet intet er at udsætte, prædikkede opbyggelig om Christi Hyrde-Embede: Degnen Henning Günther Studiosus, som har været noget hengiven til Drukkenskab, hvorfor han og er bleven sat til rette, klagede Præsten dennesinde ikke over, men sagde, at han hafde endeel forbedret sig. Ungdommen var tildeels Maadelig, endeel baade af de større og mindre svarede vel, saa mand ikke kunde lægge Skylden paa Lærerne, men meest paa

¹⁾ *Dominica Qvasimodogeniti*] 1. søndag efter påske. ²⁾ *Dominica Misericordia*] 2. søndag efter påske. Evangelium: Joh. 10, 11-16.

Sogne-Folkene, som der saavel som andre Steder ere ikke saa flittige at holde dem til Skole. Ellers vare i Meenigheden ikke faae meget bevægelige.

Den 26 Ejusd: Mandagen derefter i Aael Kirke. Sogne Præsten Hr Niels Eilskou, en Retsindig og flittig Mand catechiserede smuckt over vort Fald i Adam og Opreisning i Christo. Ungdommen svarede meget vel, og mange baade unge og gamle vare meget bevægelige. Degnen Lorentz Reekoff Studios: holder ikke selv Skole, men een anden i sit Sted, som Præsten er vel tilfreds med, og klagede ikke over Degnen, ikke heller blev noget klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 28 ejusd: Onsdagen i Hoe Kirke: Sogne-Præsten Hr Niels Arctander Kingo catechiserede smuckt om Loven og Evangelium. Ungdommen svarede største deels upaaklagelig. Degnen er en gammel Mand og kand icke holde Skole, hvilket forrettes ved en anden, som Præsten var tilfreds med. Ellers blev klaget over Annex Kirkens Oxbye store Brøstfældighed, som ieg og ved min Nærværelse der selv befant at være saaledes. Men, som ieg allerede tilforn i anledning et af Provsten derover tagne og mig tilsendte Syfn¹⁾ derom hafde tilskrevet Patronen nu afgangne Etatz Raad Hein i Fyhn, og hans Enke-Frue siden har ladet tage Syfn og gjøre overslag over de til dens Reparation udfordrede Udgifter, formoder ieg, at denne mangel med første bliver remederet, da ieg ellers ikke skal undlade sligt til Deres Kongelige Majestæt allerunderdanigst at indberette.

Fredagen den 30 ejusd: i Henne Kirke. Sogne-Præsten Hr Caspar Eberhard Drejer catechiserede over adskillige Stykker i Catechismo især om Daabens Sacramente. Ungdommen, saa mange, som vare tilstæde, svarede kun maadelig: Ellers var der kun faae baade af unge og gamle nærværende, Deres udeblivelse blev undskylt med Hoverie og Fiskerie, saa ieg ikke meget kunde erfare om Meenighedens Tilstand. Degnen Jørgen Hansen er retsindig og flittig, men den største Part af Børnene kand icke søge hans Skole formedelst vejens Længde.

Den 1 Maji, som var Løverdagen, i Nebell: Sogne-Præsten Hr

¹⁾ Syfn] Brorson har formerne Siun eller Syn (*siunes, synes*), se III, s. 450. En variant til Siun er Syun, der bl. a. findes hos Kingo (Samlede Skrifter IV, 107). Da Brorson ofte skriver f for v efter vokal, kan han have skrevet Syfn for Syun, og skriveren kan have overtaget dette (P. Diderichsen).

Henric Wassard, en Retsindig og ustraffelig Mand catechiserede sin sidste Prædikken om den gode Hyrde meget grundig og opbyggelig: Her vare kun faae til stæde af samme aarsag, som ovenmelt er, om næstforegaaende¹⁾ Meenighed, men de tilstæde værende vare heel bevægelige, og de unge svarede meget vel. Degnen Søren Colding hafde Præsten intet at klage over.

Den 2 Maji, som var Dom: Jubil:²⁾ skulde ieg have visiteret i Warde. Men, efterdj Sogne Præstens Hustrue³⁾ var falden i en dødelig Sygdom, at han ikke kunde tage imod mig, holte ieg i ovenstaaende Meenighed samme dag atter en Opmuntrings Tale, som mange med stor andagt bivaanede.

L ø e H e r r e d

Den 16 Maji, som var Dom: Rogat:⁴⁾ var ansat til Visitatz i St. Laurentii Meenighed paa Wester Lands Føhr, men formedelst Storm og Modvind kom ieg ikke over Vandet før om Morgenens paa Christi Himmel Farts dag, da ieg samme dag visiterede. Sogne Præsten Hr Philip Qvedensen var svag. Capellanen Hr Petersen forestillede Evangelii Forkyndelse i den gandske Verden som en Frugt af Christi Sejer Rige Himmelfart. Prædikkenen var grundig og tydelig. Ungdomen svarede ulastelig og tildeels færdig⁵⁾. over Lærerne var ingen Klage. Degnen Oluf Sønnen er flittig og retsindig. Sogne Præsten klagede over Een, som til Drukkenskab meget var hengiven, som ieg om Eftermiddagen hafde for mig, og lovede hiertelig ved Herrens Naade forbedring.

Den 23 ejusd: Dom: Exaud:⁶⁾ i Kirken paa Amrom. Sogne Præsten Hr Friderich Mechlenborg forestillede af Evangelio⁷⁾: Faderens Forjættelse sc.⁸⁾ den Hellig Aand. Ungdomen svarede skickelig. Degnen Harcke Knutten er flittig og ustraffelig: og blev intet særdeles klaget enten af Meenigheden eller over Meenigheden.

M ø g e l t ø n d e r B i r k o g H ø v e r s H e r r e d

Den 30 Maji, som var første Pintze dag: i Emmerlef Kirke: Provsten Hr Lars Gram prædikkede grundig og tydelig: han

¹⁾ næstforegaaende] nærmest forudgående o: sidstnævnte. ²⁾ *Dominica Jubilate*] 3. søndag efter påske. ³⁾ Vilhelm Johansen Fabricius var gift med Magdalene Poulsen. ⁴⁾ *Dominica Rogate*] 5. søndag efter påske. ⁵⁾ *færdig*] dygtigt. ⁶⁾ *Dominica Exaudi*] 6. søndag efter påske. ⁷⁾ Joh. 15, 26-16, 4. ⁸⁾ sc.] scilicet, nemlig.

saavel som Capellanen Hr Jens Clausen ere meget flittige i deres Embeder, sær med Syge at besøge. Ungdomen svarede skickelig: I Meenigheden var, som ellers altiid saadan trænge af Folk, at ieg næppe kunde flytte en fod fra Alteret ikke heller komme til at examinere fleere Børn end de faae, som kunde faae rum i det lille Choor: Om den Sag har ieg forhen giort allerunderdanigst forestilling til Deres Kongelige Majestæt¹⁾, saavel som til General Kirke Inspections Collegium, Og saavel Lærere som Tilhørere sukke efter en Naadig Bønning.

Den 31 ejusd: Anden Pintze dag i Dahler Kirke. Sogne Præsten Hr Jørgen Voss handlede af Texten²⁾ om Guds Kiærlighed: Ungdomen svarede maadelig. Præstens Lære Maade befant ieg at være noget uforstaaelig, hvilket han lovede at ændre. Degnen Jens Christiansen er en Redelig og flittig Mand.

Den 1 Jun: 3 Pintze dag var ansat til Visitatz i Møgeltønder Kirke; hvorfra ieg ved Svaghed³⁾ blev forhindret.

Frøø's og Calslund Herreder.

Den 4 August: i Lintrup Kirke. Sogne Præsten Hr Mickel Boysen catechiserede skickelig over adskillige Stykker i Catechismo: Ungdommen svarede ulastelig.

Tyrrild Herred

Den 5 August: i Nørup Kirke: Sogne Præsten Hr Gerhard Carstensen holte en skickelig Catechisation, Ungdomen giorte tæmelig god rede for sig. og i Meenigheden var nogen Bevægelse.

Nørvangs Herred.

Den 6te August: i Wejle Kirke: Sogne Præsten Hr Christian Henric Vinther prædikkede skickelig over Ps 144 v: 12. Ungdommen svarede meget vel. I den Meenighed, hvor det tilforn har været meget dødt og elendigt, har Herren ved itzige⁴⁾ Capellan Hr Hans Henric Neuchs hans utrættelige hellige Arbejde un-

¹⁾ I marginen er her skrevet af en hånd i kirkeinspektionen: *Er i Arbeide*. Om at få Emmerlev kirke udvidet havde Brorson haft en kamp med kirkeeejeren, hvorom breve af 20.6.1750, 22.9.1750, 18.1.1751. ²⁾ Joh. 3, 16-31. ³⁾ *Svaghed*] sygdom. ⁴⁾ *itzige*] nuværende se II, s. 254 og jfr. under 4.10.1750. Om H. H. Neuchs se III, s. 253; 319-323, og L. J. Koch, Salmedigteren Brorson, ¹ s. 94; 144, ² s. 97; 152.

der mange Slags Lidelser og Modstand gjort en dejlig Opvækelse, hvorfor hans Nafn være æret ævindelig.

Den 8de ejusd: Dom: 9 p: Trinit: i Øster Snede Kirke. Sogne Præsten Hr Johan Selmer prædikkede opbyggelig, Ungdomen svarede ret skickelig og Meenigheden var bevægelig.

Den 9de ejusd: i Uldum Kirke. Sogne Præsten Hr Mouritz Højer catechiserede over den anden Articul og nogle andre stykker i Catechismo. Ungdomen svarede vel. Meenigheden, baade Lærere og Tilhørere vare meget bevægede.

Den 11 August: i Hveisel Kirke. Sogne Præsten Hr Jens Jørgen Mandix catechiserede ret skickelig: Ungdomen svarede vel og Meenigheden var meget bevægelig.

Den 12 ejusdem. i Nyekirke¹⁾: Sogne Præsten Hr Haasum catechiserede 1: om den naturlige Guds Kundskab. 2, om den levende og døde Christi Erkiendelse. Han blev alvorlig formanet at vogte sig for Drukkenskab, som han var berøgtet for, og lovede Forbedring. Ungdomen svarede ulastelig: Af begge Meenigheder vare kun faae tilstæde. Degnen Jens Nielsen Holm blev borte. Han et slet og Forargeligt Menniske, er udlagt til Barne Fader af en Enke til hendes i uære avlede Barn; Sagen har været for Provste Retten og Lande Modet, hvor ham blev nægtet at gjøre benægtelses Eed, hvilket ham ved Høyeste Ret blev tilladt. Meenigheden er meget bedrøvet over, at de længere skal plages med saadant et Forargeligt Menniske, og den som de desuden alle nu anseer som en Meen Eedere.

Den 13 ejusd: i Tyregod Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Bering catechiserede skickelig over den anden Part i Catechismo: Ungdomen svarede til Fornøjelse, og blev forresten intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 15 ejusd: som var Dom X p: Trinit:²⁾ i Brande Kirke: Provsten Hr Jens Risom prædikkede smuckt om Christi Nidkiærhed og Langmodighed i Vor Saligheds Forfremelse. Ungdomen svarede meget vel, Og Meenigheden var attent og bevægelig.

Den 18 ejusd: i Synder-Omme Kirke. Sogne Præsten Hr Thomas Wellejus holte en Catechisation med Børnene over foregaaende Søndags Evangelium, som svarede upaaklagelig.

¹⁾ Øster Nykirke. Se s. XXVIII, noten. ²⁾ Evangelium: Lk. 19, 41-48.

Schodborg Herret.

Den 4 Sept: i Møeborg Kirke. Sogne Præsten Hr Johan von Cappeln holte en skickelig Catechisation om Guds Børns Salighed, hvordan den her blev begynt og i Himlen fuldkommet, var ogsaa vel tilfreds med Degnens N: Steurings Tieneste og Opførsel. Og blev intet klaget i Meenigheden

Den 5 ejusd: som var Dom. 13 p: Trinit:¹⁾ i Lomborg Kirke. Sogne Præsten Hr Johan Elert prædikkede smuckt om Christi Kundskabs ypperlighed. Ungdomen svarede vel, og bevidnede derved hans flittighed, ligesom icke heller noget paa Degnen var at sige.

Wandfuld Herred.

Den 6te ejusd: i Hyfvom²⁾ Kirke. Sogne Præsten Hr Peder Bhie catechiserede over den anden Articul. han blev alvorlig formanet at entholde sig fra drukkenskab, og Provsten, som var nærværende, lovede at have nøje Indsigt dermed, og strax at melde mig det, ifald han ikke holte, hvad han hafde lovet mig. Ungdommen svarede maadelig, og Meenigheden syntes bevægelig.

Schodborg Herred

Den 7 Sept: i Tørring Kirke. Sogne Præsten Hr Lars Wadum Catechiserede vel om Daaben, og hafde en Ungdom, som var færdig i at svare. ikke heller blev noget forsømt af Degnen Smit, som i sit 80 aar endnu har til Alting baade kræfter og munterhed. Over Meenigheden blev ingen Klage ført, siden et forargeligt Menniske Jens Weje var for kort siden død, som var meget studsig imod Præsten alletider og engang ved Kirken slog sin Stok i stykker paa Præsten, ja spyttede ham lige i Ansigtet, da han besøgte ham i hans Sygdom: Hvilket altsammen Præsten bar med stor Taalmodighed, ikke heller nogensinde gav ham ringeste aarsag dertil.

Den 10 ejusd: i Lemviig Kirke. Provstens Hr Hans Rosenbergs Søn³⁾ prædikkede for mig og forestillede tydelig og bevægelig af Eph: 4, 1, Guds Børns værdige Vandring efter Deres Kald. Ungdommen svarede kun maadelig, vedkommende bleve derfor desto meere formanede. Meenigheden var ellers bevægelig.

¹⁾ Evangelium: Lk. 10, 23-37. ²⁾ Hygum. ³⁾ Hans Hansen Rosenberg, som blev kandidat 1751.

Samme Dag var ieg i Hospitalet at eftersee Beskaffenheden, talede med Lemmerne om deres Saligheds Beste, og formanede vedkomende at tage sig samme meere alvorlig an.

Den 11 ejusd: var ansat til Visitatz i Nør-Nissum, men da ieg om morgenen i et hart vær var kommen til Præstegaarden, paakom den svare Storm, hvorved skeede saa stor Skade til Lands og Vands saa at hverken ieg eller Meenigheden kunde komme til Kirken, hvilken varede den gandske dag og Natten over, des aarsage ieg

Den 12 ejusd: Dom 14 post Trinit: visiterede først i samme Nør Nissum Meenighed tilig Klokken 6. Sogne Præsten Hr Eric Lemming holte een smuck Catechisation om de 2de ting: at kiende sig selv og Christum: Ungdommen svarede skickelig: og var intet at klage over Lærers Fliid:

Men da den dag var ansat til Visitatz i Gudom Kirke, visiterede ieg og samme dag der som var Dom 14 post Trinit:¹⁾, hvor Degnen Studios: Hee hafde begiært at prædikke for mig og holte en smuck prædicken om Christi Velgiærninger. Ungdommen svarede maadelig, og Meenigheden var attent.

Den 14 ejusd: i Reesen Kirke: Sogne Præsten Hr Anders Wolder catechiserede over de 2de første Parter i Catechismo: Han klagede over, at Folk ikke vare flittige til at holde deres Børn til Skole, hvilke lovede Forbedring. Af ungdommen vare nogle pas-sables, andre ringere, som bleve formanede og lovede Bedring. Meenigheden var attent.

Hierm Herred

Den 15 Sept: i Ølbye Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Lund catechiserede skickelig over adskillige Troens Hovedstykker og Børnene gjorde god Rede for sig: og blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Ulfborg Herred.

Den 17 i Holstebro Kirke. Sogne Præsten Hr Ebbe Kynde prædikkede over 1 Timoth: 4, 8v, og forestillede smuckt, hvorledes Guds Frygt er nyttig til alle Ting: Ungdomen gjorde god Rede for sig. Meenigheden var attent og Eendeel bevægelige.

¹⁾ Evangelium: Lk. 17, 11-19.

Ieg besøgte samme Dag Byens Skole, som fantes i skickelig Stand: Skole Holderen er habil og flittig, men sliges Munterhed trykkes ikke lidet derved, at deres Skole Løn er saa ringe. Siden gick ieg i de fattiges Skole, hvor ieg examinerede de nærværende Børn, og formanede Chordeggen til mere flittighed.

Den 19 ejusd: Dom 15 p: Trinit:¹⁾ i Felding²⁾ Kirke. Sogne Præsten Hr Damianus Knudsen holte en smuck prædikken over de ord: Adspørger først Guds Rige og Hans Retfærdighed. Ungdommen svarede skickelig, Meenigheden hafde et got Lof af Præsten, og blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 20 ejusd: i Winding Kirke. Sogne Præsten Hr Terchil Dorskæus catechiserede over den første og anden Articul. Ungdomen svarede skickelig.

Den 21 ejusd: i Idom Kirke. Sogne Præsten Hr Christian Carl Erichsen catechiserede over det Sprog Es: 9, v: 6: især de ord: Hans Nafn er Raadgiver. Ungdommen giorte skickelig rede for sig. Een Mand i Meenigheden, som egenmægtig negtede Præsten sin Tiende, blev sat til Rette, for Resten blev intet klaget.

Den 23 i Nør Omme Kirke: Sogne Præsten Hr Jørgen Kaars er gamel og blind: Adjunctus og Successor Hr Theodosius Blæhr catechiserede skickelig over de tvende første Parter i Catechismo. og giorte Børnene temmelig Rede for sig. og intet blev klaget over Lærerne, men Præsten klagede, at Skole Væsenet for Omme Sogn icke var i den Stand, som det burde.

Een Miil derfra ligger en liden Kirke nafnl: Thorsted, hvor Lejligheden for Præsten er saare Ringe, desaaarsage forrige Biskopper for at skaane Præsten, have ladet denne liden Meenighed møde sig i Omme Kirke, hvilket ogsaa nu efter Præstens Begiæring skeede. Han nafnl: Hr Thomas Hansen indfant sig der tillige med endeel af hans Meenigheds ungdom, som svarede til ald fornøjelse: Han er ogsaa flittig, og burde ved Lejlighed til et større recommenderes.

L ø e H e r r e d

Den 13 Oct: i Døstrup Kirke. Provsten Hr Søren Wedell, en bekient Retsindig, habil og flittig Lærere prædikkede, som sæd-

¹⁾ Evangelium: Mt. 6, 24-34. ²⁾ Nørre Felding.

vanligt, grundig og opbyggelig over Joh 17, v: 3. Og Ungdommen svarede ypperlig.

Videre at visitere udj dette aar, har mine øvrige Embets forretninger icke vildet tillade.

Facies Ecclesiae giver endnu got Haab; thi uanseet 1. Mange Tilhørere ikke skiønne paa de herlige Naadens Midler, ja, 2, mange Lærere ved at vise¹⁾ en slags flittighed i at fremme underviisningen, ere selv endnu i Hiertet uerfarne i de Gudomelige Sandheder, at ieg ikke skal tale om, 3, at mand til dato endnu icke gandske har kundet faae udryddet Forargelse af den Geistlige Stand, og det just, fordj mand ingen anden Vej har dertil end en vitløftig process: desuden, 4, at det og gaaer somme Steder langsom til med Børnenes underviisning, hvor der ere ingen Byer og mand maae behielpe sig med Løbe-Skole Mestere, som kun paa en gandske kort tiid kand opholde sig paa hvert Sted, Og ieg, 5, reent ud at bekiende, om somme Meenigheders Tilstand intet vist kand erfare, da nogle Proprietairer ingen Samvittighed gjør sig af at bruge dem fast alle sammen til Hov Arbejde ligesaa vel paa de dage, naar Visitatz er ansat, som de andre, ja tit ikke vil lade dem tiid at gaae til Skrifte om Løverdagen, Mand ogsaa, 6, icke kand faae saa gode Degne, som mand ønskede fordj de her ere saa slet aflagde, hvilket er stor Skade og Hinder i Skolernes Opkomst, og ungdommens underviisning. Icke destomindre har mand endnu got Haab om Guds Kirkes Fremvext af følgende Aarsager:

.1, at ungdommens Underviisning er dog de fleste steder ligesaa almindelig, som dens Forsømmelse var tilforn.

.2, at der bliver dog snart et snart et andet Sted mere og mere Opvækkelse.

3. at her og der findes saadane Lærere, som ere brændende og skinnende Lys:

Dersom det var mig tilladt at udbede en Naade for dette Stift i dette gode Nye aar, vilde ieg allerunderdanigst begiære, om det icke allernaadigst maatte behage Deres Kongelige Majestæt at tillægge Degnene Tienden paa Ageren, om icke just 3die Deelen imod Præsten, da 4de 5te eller 6te Parten, at de arme Degne med des mere Lyst og uden hinder kunde forrette deres

¹⁾ ved at vise] samtidig med at vise.

Embeder, hvilket vilde blive vore Skoler til forventelig særdeles Nytte:

Ald Naadens Gud, alle Kongers Konge og alle Herrers Herre, som i dette aar saa uventelig har sat Deres Kongelige Majestæt Det gandske Kongel: Arve-Huus, ja alle Deres Kongelige Majestæts Riger og Lande i den dybeste Sorg og Bedrøvelse, ved at fratage os saa dyrebar og umistelig en Dronning¹⁾, han selv, som har saaret, vise nu paa alle derved saarede og især Deres Kongelige Majestæts dyrebare Person, at han kand trøste og glæde langt over ald den deel²⁾ i Verden bedrøve kand, og oversvømme Deres Kongelige Majestæts Hierte og gandske Kongel: Arve Huus med aandelig og Himmelske Trøst, samt alle de Vel-signelser, som kand styrke, glæde og i mange mange aar opholde Deres Kongelige Majestæts Høystpriseligste og lyksaligste Regimente, Hvilket uafsladelig ønskes af mig, som i allerdybeste underdanighed forbliver

Deres Kongelig Majestæts Allerunderdanigste arve-Undersaat og forbedere

Ribe den 30 Dec: 1751.

H A Brorson.

¹⁾ Dronning Louise død 19. december 1751. ²⁾ *ald den deel*] alt det.

Brusch Herred

Tiisdagen den 25 April: i Harte Kirke. Sogne Præsten Hr Jørgen Mørck catechiserede nogen ledes over noget af den første Tafle¹⁾, Troens Artikle og Daaben, Ungdommen svarede ret skickelig. Degnen Niels Christensen blev sadt til rette for uartighed imod sin Moder: Skoleholderen Hans Lauridsen lovede efterdags at bruge meere Fliid.

Onsdagen 26 Apr: i Colding Kirke. Sogne Præsten Hr Matthias Bakke holdte en opbyggelig Prædikken over Marc: 1. 15v: og derudj forestillede Salighedens Grund, Vejen dertil og Saligheden i sig selv. Ungdommen svarede kun maadelig, hvortil fornemmelig er aarsag, at det med Skole Væsenet der paa Stedet intil for kort tiid siden har været slet bestilt²⁾. Men da nu en Skole Mester meere er beskicket, og adskillige Anstalter foyede til denne mangels afhjelpning, saa haaber mand at Frugten deraf med tiden skal blive kiendelig.

Den 27 Apr: visiterede ieg i Eltang Kirke. Provsten Hr Jørgen Seidelin catechiserede over den Første og Anden Part i Catechismo: Hand gav Degnen Brockman et got Skudsmaal for hans Retsindighed og flittighed, men samme beklagede at forældrene vare ikke flittige i at sende deres Børn til ham. Skoleholderne Mads Lund i Bierthe³⁾ og Hans Michelsen i Eltang bleve formanede bedre at tygge Catechismi Ord for de unge. Eendeel af dennem svarede skickelig.

Den 28 Apr: som var den Store Bede-Dag i Alminde Kirken. Sogne Præsten Mag: Ole Westphal, som tillige er residerende Capellan i Colding, forestillede af Texten⁴⁾ skickelig og tydelig:

¹⁾ den første Tafle] det første, andet og tredje bud, der lærer pligterne mod Gud og tænktes at have stået på den ene af de 2 stentavler, som Moses fik på Sinaj, 2. Mos. 31, 18; 5. Mos. 5, 22. ²⁾ slet bestilt] slet bevendt. ³⁾ Bierthe] Nørre Bjært, landsby i Eltang sogn. ⁴⁾ Sandsynligvis Es. 55, 6-7.

Guds Velbehagelighed udj en Ret Bede-Dags Holdelse. Eendeel af Ungdomen svarede skickelig, Degnen, som tillige er Skole-Holder, gjør sig Fliid med Børnene.

Den 30 ejusd: Dom: Cantate¹⁾ i Starup Kirke: Sogne Præsten Hr Blicher prædikkede skickelig om Christi Bortgangs Fordeele for os: Confirmati svarede vel og eendeel af de andre²⁾: Men eendeel kun maadelig: Feylen der som flere Steder, bestaar derudj, at en stor deel af Meenigheden er henlagt til andre Kongelige Skoeler, som ligge saa langt borte, at Børnene udj deres beste Skole aar vanskelig ja undertiden umuelig kand gaae saa lang og tit Farlig en Vej, Og naar Bønderne, foruden at contribuere til bemeldte Skoler, ikke selv vil holde en duelig Skoleholder til deres Børn, som siælden skeer, saa er ungdomens Forsømmelse uforbigængelig³⁾; Og er det meer end beklageligt at den Høysalige Konges Friderici Qvarti Høy Priseligste Omhue og Gavmildhed til saa mange Skolers Opbyggelse, ikke halfparten har naaet sit Gudelige Øjemerke⁴⁾.

Den 1 Maji i Hersleb Kirke. Sogne Præsten Hr Niels Friborg catechiserede smuckt om Saliggjørelsens orden, Ungdomen svarede ogsaa meget vel.

Hvidding Herred

Den 22 ejusd, som var Anden Pindze-Dag⁵⁾ i Wester Wedsted Kirke: Sogne Præsten Hr Jens Høhne forestillede [i] sin Prædikken Guds Børns Salige Tilstand i Naadens Rige. Ungdomen svarede vel. Præsten hafde klaget over 2 Mænd i Meenigheden, som søgte paa adskillige maader at gjøre ham fortræd og forringe hans Indkomst, og da Mændene ikke vare tilstæde, skeede derom Formaning i almindelighed.

Wester Herred.

Den 27 Jun: visiterede ieg i Lunde. Provsten Hr Mag: Morten Thomsen catechiserede om Skabelsen, Synde Faldet og Opreisningen: De faae unge, som vare tilstæde, svarede tildeels got,

¹⁾ 4. søndag efter påske, evangelium: Joh. 16, 5-15. ²⁾ *Confirmati*] den konfirmerede ungdom; *de andre* er vel skolebørnene, måske dog også de ældre i menigheden. ³⁾ *uforbigængelig*] uundgåelig. ⁴⁾ *Øjemerke*] formål. ⁵⁾ Evangelium: Joh. 3, 16-21.

til deels kun maadelig. Ellers var deres Tal saavel som de gamles ikkun liden, og allesammen icke over 30.

Den 28 Jun: i Qvong Kirke. Sogne Præsten Hr Jens Bay catechiserede om alterens Sacramente. Ungdomen var største deels kun maadelig: Præsten klagede over Degnens Forsømmelse og uordentlighed hvorfor han blev straffet¹⁾ og truet med remotion²⁾).

Den 29 Jun: i Hemmeth Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Jørgen Lemviig catechiserede om det ene nødvendige, Uskyldigheds-Synde- Naade- og Herligheds Stand. Ungdomen svarede meget vel.

Den 1. Jul: i Lønborg Kirke: Sogne Præsten Hr Johan Helsted catechiserede om Synde Faldet, og Opreisningen: Ungdommen svarede skickelig. Ellers vare de fleste borte af gamle og unge og undskyldte sig med Hov-arbejde.

Den 2 Jul: Festo Visitat: Mariæ³⁾ i Oddum. Sogne Præsten Hr Bertel Aggerholm prædikkede om Mariæ hilsen. Ungdomen svarede maadelig.

Tyrrild Herred.

Den 13 August, som var Dom: 11: post Trinit:⁴⁾ i Bresten Kirke: Provsten Hr Jørgen Bang forestillede smuckt Troen som alle gode Gierningers Kilde. Ungdomen svarede vel, og blev intet klaget over noget. Degnen, som nylig var komen til Stedet, men længe har været Skoleholdere i Egnen, blev rost af Provsten for sin Flittighed og ustraffelige Vandring:

Den 14 Aug: i Skibbet Kirke. Sogne Præsten Hr Casper Elovius Einsperg catechiserede skickelig om Synde Faldet Opreisningen og Naadens Midler. Ungdommen svarede vel.

Den 15 Aug: i Jellinge Kirke: Sogne Præsten Hr Poul Wedell⁵⁾ catechiserede om Synde- og Naade-Standen grundig og opbyggelig, ligesom han ogsaa er flittig og retskaffen i sit Embede og Forhold. Ungdomen svarede meget vel, og blev intet klaget.

Den 17 Aug: i Collerup Kirke: Sogne Præsten Hr Lars Haaslund har været en Redelig og flittig Mand i sit Embede, men er nu aldrende og kand derfor intet synderligt i Embedet forrette.

¹⁾ *straffet*] irettesat. ²⁾ *remotion*] afskedigelse. ³⁾ *Festum Visitationis Mariæ*] Mariæ besøgesdag, evangelium: Lk. 1, 39-56. ⁴⁾ Evangelium: Lk. 18, 9-14. ⁵⁾ Såvel den forrige sognepræst, mag. Moss som hans slemme hustru (se under visitatsen 10.4.1745) var døde 1750.

Personell Capellanen Hr Hans Stalknegt catechiserede opbyggelig om Naadens Midler og især om Daaben. Han er en Retsindig Mand og flittig i sit Embede. Ungdomen svarede meget vel og blev intet klaget

N ø r v a n g s H e r r e d

Den 20 Aug: som var Dom. 12 post Trinit¹⁾ i Greis Kirke. Vice-Pastor Hr Peder Borch prædikkede smuckt og opbyggeligt om Siælens Lægedom ved Christum. Sogne Præsten Hr Jens Using er endnu svag paa sindet. Ungdomen gjorde god Rede for sig, og hafde ingen enten Lærere eller Tilhørere at klage.

H a m e r u m H e r r e d

Den 8 Sept: visiterede ieg i Sneiberg Kirke. Sogne Præsten Hr Johan Joachim Henric Kock catechiserede skikkelig over den 4 Part i Catechismo, Børnene svarede vel, Degnen, som sidste Visitatz var bleven admonitus²⁾ hafde efter Sogne Præstens Vidnesbyrd forbedret sig, og blev intet klaget.

Den 9de ejusd: i Neufling³⁾. Sogne Præsten Hr Andreas Henckel catechiserede ret skickelig over den Anden Articul, Ungdomen svarede skickelig og endeel meget vel.

Den 10 ejusd: Dom 15 p: Trinit: i Vilberg Kirke. Sogne Præsten Hr Christian Spend forklarede skickelig af Texten⁴⁾: Christi Alvorlige Formaning til at flye Gierrighed og en hedensk Sorg for dette Livs Ophold. Ungdomen svarede ulastelig og tildeels meget vel. Degnen Matthias Winder blev berømt⁵⁾ af Sogne Præsten for sin Fliid og Alvorlighed.

Den 11 Sept: i Aulum: Sogne Præsten Hr Hans Steenberg catechiserede grundig om Igieløsningen. Ungdomen gjorde god Rede for sig, og Degnen blev roest, som en troe og flittig Mand. Samme dag falt en Karl, da han vilde sætte sig ned paa et Sted, hvor der hafde været en Benk, men nu af en hændelse nedfalden, baglends ned af et høyt Pulpitur, og blev, Gud skee lov, dog uden Skade.

¹⁾ Evangelium: Mk. 7, 31-37. ²⁾ *admonitus*] formanet. *Sidste Visitatz* var 5.5.1747, s. 38. ³⁾ *Neufling*] Nøvling. ⁴⁾ Mt. 6, 24-34. ⁵⁾ *berømt*] berømmet, rost.

Den 13 Sept: i Ørre Kirke. Sogne Præsten Mag: Morten Lund catechiserede skickelig over den Første Articul, Ungdomen svarede vel, Degnen Lars Alexandersen blev af Præsten berømt for sin Retskafne Vandring og flittige Skolehold.

Den 14 ejusd: i Giellerup Kirke. Sogne Præsten Hr Jacob Schou holdte en smuck Catechisation om Alterens Sacramente, Den gamle Degn fick et got Vidnesbyrd om sin ustraffelige Vandring, og fliid med Skolehold. De unge svarede ogsaa skickelig og tildeels meget vel.

Den 15de ejusd: i Rind Kirke. Provsten Hr Vitus Bering holdte en smuk Catechisation om den Hellig Aands Embeder, roeste Degnen Jørgen Thorlund for sin Fliid med Ungdomen og skickekkelige Levnet. Ungdomen gjorde ogsaa god Rede for sig, og blev intet klaget.

Den 17 ejusd: som var Dom. 16 post Trinit:¹⁾ i Skarrild Kirke. Sogne Præsten Hr Arend Bisted prædikkede skickelig om den nødvendige Forberedelse til en Salig Død, catechiserede ogsaa efter Prædikken om den Anden Articul ret smukt. og blev intet klaget.

Den 18 ejusd: i Felding²⁾ Kirke. Sogne Præsten Hr Christian Bering catechiserede skickelig over den første og anden Articul: I denne Meenighed og især dens Annex Assing satte Sogne Mændene sig op mod Pontoppidans Catechismi Forklaring, Men efter at samme efter Deres Kongelige Majestæts nærmere allernaadigste Befalning er introduceret, saa kunde og Ungdomen nu gjøre skickelig Rede for sig. Degnen blev alvorlig advaret at endholde sig fra Drukkenskab, som tilstod sin Forseelse og lovede meget bevægelig at rette sig derefter: I øvrigt klagede Sogne Præsten, at Eendeel af Assing vare endnu frekke og fremturende i Striid, Process og tildeels Drukkenskab, hvorom ieg alvorlig handlede, men p. d:³⁾ ingen af dem indfandt sig i Kirken.

L ø e H e r r e d

Den 18 Octobr: visiterede ieg i Medolden Kirke. Sogne Præsten Hr Johan Hieronymus Clausen holdte en meget opbyggelig Prædikken over Luc 15, v: 22, om Christi Retfærdighed som de

¹⁾ Evangelium: Lk. 7, 11-17. ²⁾ Sønder Felding. ³⁾ p. d.] proh dolor, desværre.

Troendes allerdejlige Klædning: han underviser baade med Lærdom og Levnet eftertrykkelig og uafsladelig: Børnene svarede meget vel, og blev intet klaget, og sluttede ieg da her min Visitatz med Glæde.

Facies Ecclesiae er efter min Indsigt ikke anderledes, end ieg tilforn allerunderdanigst har meldet; Det Haab, mand kand gjøre sig om Forbedring, understøttes derved, at der iblant de mange, som søge om Præste Kald, ere, Gud skee Lov, ogsaa saadane at finde, som har en grundig erfarenhed i Herrens Veje, og Herren give Lykke til, at Skolerne¹⁾ med Gudelige saavelsom retskafne Lærde Mænd maatte forsynes, saa vilde ufejlbarlig saadane gode Candidati Ministerii²⁾ deres Tal altid blive større til ubeskrivelig Velsignelse for Kirken, og alle Deres Kongelige Majestæts Riger og Lande;

Men for alle ting, at Herren uendelig vil velsigne sin Salvende og Kirkens Foster Fader, og krone Deres Kongelige Majestæts Milde og Naadige, Viise og Lyksalige Regjæring med mange mange Naade- og Frydefulde aar og dage her paa Iorden, og siden med en ævig Herlighed i Himlen, derom sukker med den gandske Kirke og alle Deres Kongelige Majestæts troe Undersaatter i allerdybeste underdanighed til min Død

Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste arve-Undersaat og forbedere.

Ribe d 2 Jan: 1753.

H A Brorson.

¹⁾ Skolerne] latinskolerne. ²⁾ Candidati Ministerii] teologiske kandidater.

1753

L ø e H e r r e d

Den 2 Febr: som var Mariæ Renselses dag i Randerup Kirke. Sogne Præsten Hr Iens Hygom forestillede af Evangelio¹⁾ grundig og bevægelig Guds Børns Salige Tilstand i tiid og ævighed. Hos Eendeel af Tilhørerne var særdeles bevægelse ligesom der ogsaa i Meenigheden fra for mange aar siden har været een kiøn Opvækkelse Ungdommen gjorde god Rede for sig, og blev ej heller noget klaget over Lærere eller Tilhørere.

G i ø r d i n g H e r r e d

Den 31 Maji, Christi Himmelfarts Dag i Iernved Kirke. Hr Christopher Fiord forestillede af Evangelio²⁾ skikkelig og forsvarelig Christi Himmelfart: Meenigheden var bevægelig, og blev ikke noget klaget af Lærere og tilhørere — Ungdommen gjorde ogsaa god Rede for sig.

M a l t H e r r e d.

Den 1 Iun i Feuling³⁾ Kirke, men ingen af den store Meenighed mødte undtagen 2 Mænd ikke heller af Ungdomen flere end 5 Dreng og 7 Piger: Sogne Præsten Hr Iørgen Fog vidnede, at det var dem alle betimelig bekientgiort og desuden skeet alvorlig Formaning til Meenigheden. Bøndernes almindelige Paaskud er Hov-Arbejde, som dog paa saadane tider er saa utilladelig og forbuden.

Den 2 Ejusd: i Brørup Kirke. Den gamle Svage Sogne Præst Hr Peder Winding catechiserede om Christi Person og Embeder: den der værende Capellan pro Persona Hr Peter Ussing, blev meget berømt⁴⁾ for hans Retsindighed og Flittighed i Embedet,

¹⁾ Lk. 2, 22-32. ²⁾ Mk. 16, 14-20. ³⁾ Feuling] Føvling. ⁴⁾ berømt] berømt, rost.

som og ligger fast¹⁾ paa ham allene. Degnen I. Bang var intet paa at klage og Meenigheden var attent.

Den 3 Ejusd, som var Dom: Exaud:²⁾ i Folding Kirke. Sogne Præsten Hr Peder Wiibe prædikkede skikkelig om den Hellig Aands Vidnesbyrd. — De fleste af Børnene svarede kun maadelig, Skylden gav Sogne Præsten paa Forældrenes Forsømmelighed i at holde deres Børn til Skole, som derfor ogsaa bleve formanede, og lovede forbedring.

Gram Herred

Den 10 Iun, som var 1ste Pindze dag³⁾ i Gram Kirke. Sogne Præsten Hr Anders Thorup prædikkede om Guds Kiærlighed imod dem, som elskte ham og holdte hans Bud: Der blev intet klaget over ham eller Personell Capellanen Hr Hans Schack Kraglund, som er baade habil og villig til at assistere i Embedet. Skoleholderen i Gram Bye blev berømt for hans flittighed ligesom ogsaa Børnene svarede skikkelig.

Den 11 Ejusd, 2den Pindze dag i Nustrup Kirke. Sogne Præsten Mag: Ivar Morup er gammel og Svag og trænger med tiden til een Personell Capellan: Hans Søn Studios: Iver Morup prædikkede over Evangelium⁴⁾ upaaklagelig. Ungdommen svarede ikkun maadelig, blev ellers intet klaget over Lærerne, men allesammen baade Lærere og Tilhørere formanede til meere Alvorlighed i deres Saligheds Sag.

Den 12 ejusd 3 Pindze dag i Schrydstrup Kirke. Provsten Hr Thomas Wang hafde begiært, at een hos ham værende Studios: Peder Hegelund maatte prædikke for mig, som ogsaa skeede over dagens Evangelium⁵⁾ ret skikkelig og Opbyggelig: Ungdommen svarede ulastelig, og blev i øvrigt intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Hind Herred.

Den 26 Iulii i Hee Kirke. Sogne Præsten Hr Otto Højer catechiserede over den Anden Part i Catechismo. Degnen Oluf Nielsen, som forestaaer Hoved-Skolen, fick af Præsten got Skudsmaal for sit Arbejde baade i Skolen og Kirken. De 2de øvrige om-

¹⁾ *fast* næsten. ²⁾ *Dominica Exaudi*] 6. søndag efter påske, evangelium: Joh. 15, 26-16, 4. ³⁾ Evangelium: Joh. 14, 23-31. ⁴⁾ Joh. 3, 16-21. ⁵⁾ Joh. 10, 1-10.

gaaende Skoleholdere bleve ligeledes berømte for deres flittighed og skikkelighed. Præsten hafde over Meenigheden intet særdeles at klage. Ellers vare kun faae baade af gamle og unge, Aarsagen foregaves, at de vare til Hove¹⁾, de af ungdommen, som vare tilstæde, svarede vel.

Den 27 ejusd: i Tiim Kirke. Sogne Præsten Hr Severin Brasch om Gienløsningens Fornødenhed og Christi Stænder²⁾: Degnen Studios: Christen Mouritzen Thiim, som holder selv Hoved Skolen og besørger tvende meere med een Løbe-Skoleholder, og er nylig kommen, tegner sig flittig: Sogne Præsten klagede intet over Meenigheden isærdeleshed, ej heller de over ham. I denne Meenighed har for eendeel Aaringer været en smuk Opvækkelse, hvoraf efter Sogne Præstens Sigelse nogle ere endnu bestandige, men andre igjen til Lunkenhed forfaldne! Ungdommen svarede i det øvrige vel.

Ulfborg Herred.

Den 28 Iul: i Ulfborg Kirke: Provsten Hr Hans Lassen catechiserede skikkelig over sin sidste holdte Prædikken og tilsidst om Loven og Evangelio. Degnen Iohan Skiønning, som i 5 aar har været fra sin Forstand er endnu i samme tilstand. Provsten roste Substituten³⁾ Peder Nielsen for hans Christelige Opførsel og utrættelige Fliid med Skolehold hver dag Sommer og Vinter: Omgangs Skoleholderen i Raasted Sogn Iens Andersen blev og berømt for hans Flittighed: Et par til Drukkenskab hengivne i Meenigheden klagede Provsten over, som ald formaning uagted continuerede i deres Synd i hvilken henseende blev føyet Anstalt, at de, efter igjen skeede forgiæves formaning i Medhielpernes overværelse, skulde til viiste Forbedring holdes fra Sacramentet. Ungdommen svarede meget vel: I dette Sogn har i nogle aar været nogen Opvækkelse og var Meenigheden største deels meget attent.

Den 29 Iul, Dom 6 post Trinitatis i Stabye Kirke: Sammesteeds prædikkede en Candidatus Ministerii Christopher Nøragger af Fialtring, som er foreslagen til Personell Capellan sammesteds og forestillede skikkelig af Texten⁴⁾: Christi Forklaring over det

¹⁾ til Hove] på hoveri. ²⁾ Christi Stænder] Kristi fornødenhedsstand og ophøjelsesstand. ³⁾ Substituten] stedfortræderen. ⁴⁾ Mt. 5, 20-26.

Femte Bud: Sogne Præsten Hr Iens Christian Wendelin er een retsindig Mand og alvorlig i sit Embede og hafde intet at klage paa Degnen Studios: Holst og Skoleholderen i Nør-Sognet; Børnene svarede skikkelig og nogle særdeles vel.

Den 30 ejusd i Huusbye Kirke: Sogne Præsten Mag: Claus Schowgaard catechiserede vel over Troens Artikke: han er Redelig og flittig i sit Embede: Degnen Christen Mogensen Lein ønskede han meere Oprigtighed. I disse Meenigheder har for een 12 aar siden været en kiøn Opvækkelse, hvorved den paa slige Steder, hvor Skibe ofte strander, gængse Strand-Tyverie¹⁾ meget er formindsket, men langt fra gandske hemmet. Ungdommen svarede ulastelig og tildeels meget vel.

Hind Herred

Den 31 Iul: i Wejersøe²⁾ Kirke. Sogne Præsten Hr Iørgen Rafn catechiserede sin sidste Prædikken om den Retfærdighed, der overgaaer de Skrifteklogeres [!] og Pharisæers, og det grundig og bevægelig. Han er een Retsindig, Velbegavet og Alvorlig Lærere: Degnen var han og vel tilfreds med: Meenigheden var meget attent, og lovede herefter bedre at iagttage Deres Hiemsøgelses tiid³⁾:

Disse sidst anførte tvende Naboe Præster forbandt sig⁴⁾ i min Nærværelse ved ald Lejlighed at opmuntre hverandre til meere Iver og Nidkierhed i deres Embede.

Den 2 August i Stadel Kirke. Sogne Præsten Hr Lars Schade catechiserede Skikkelig sin sidste Prædikken om Troens og Levnets Retfærdighed: Deg[nen] fick Vidnesbyrd om ustraffelig Forhold i Liv og Æmbede, og blev ikke heller noget klaget over Meenigheden: Ungdommen svarede vel.

Den 3 August: i Ringkiøbing Kirke: Provsten Hr Rasmus Mønnich, som er een bekient Retsindig brav og habil Lærere, prædikkede efter Sædvane grundig og opbyggelig af Prov:⁵⁾ 22 c: v: 6: om Ungdomens Underviisning, men beklagede at de meeste og best underviiste af hans Ungdom laae i Meslinger, uanset de faae Børn, som vare tilstæde, gjorde smuk Rede for sig. Den

¹⁾ Jfr. s. 11; 32. ²⁾ Wejersøe Vedersø. ³⁾ Hiemsøgelses tiid besøgelsestid, Lk. 19, 44. ⁴⁾ forbandt sig] forpligtede sig. ⁵⁾ Prov.] Proverbia, Ordsprogenes bog.

Residerende Capellan Hr Iens Bøgvad er een i Lærdom og Levnet ustraffelig, men derhos meget svagelig Mand.

Den 5 August Dom 7 post Trinit: i Wellinge Kirke hvor een Studios: Nafnl: Holst, som er Degn i Stabye, men ønskede gjerne at promoveres, hafde begiert at prædikke for mig, hvilket ogsaa skeede ret skikkelig. Sogne Præsten hafde intet at klage over Meenigheden, ligesom de ikke heller over ham eller Degnen. Ungdommen svarede elastelig:

Ierlou Slaus Herred

Den 12 ejusd Dom 8 post Trinit: i Højen Kirke. Provsten Hr Iens Storm viiste af Evangelio¹⁾ grundig og tydelig: Forskiællen imellem de sande og Falske Christne i tiid og ævighed: Degnen Michael Melchior Studiosus blev intet klaget over, men Skoleholderen Iacob Faaberg Studios: blev roost for hans flittighed og Skikkelighed: Ungdommen gjorde ogsaa god Rede for sig.

Den 19 ejusd, Dom 9 post Trinit: i Egtved Kirke. Sogne Præsten Hr Knud Storm forestillede af Evangelio²⁾: Hvad de Aandelige Huusholdere hafde at gjøre og lade. Degnen Studios: Snitkiær, som tillige er Skoleholder, blev berømt for troeskab i hans Embede. Ungdommen svarede til Fornøjelse.

Wester Herred

Den 4 Oct: var ieg i St Iacobi Kirke i Warde, hvor en Studiosus nafnl: Hans Rosenberg catechiserede for mig, og den nærværende Ungdom ogsaa gjorde smukt Rede for sig. Bemelte Candidatus kand ogsaa ved nærmere øvelse ventes at blive een god Lærere i Guds Kirke.

Schads Herred.

Den 5 Octobr: i Ierne Kirke. Sogne Præsten Hr Iohannes Bøtker catechiserede skikkelig sin sidste holdte Prædikken: Ungdommen gjorde ogsaa skikkelig Rede for sig, Degnen Iohannes Brinck Studiosus er een flittig Skole Holdere. Af de gamle vare kun faae tilstæde.

¹⁾ Mt. 7, 15-21. ²⁾ Lk. 16, 1-9.

Giørding Herred

Den 6te Octobr: i Wilslef Kirke. Sogne Præsten Hr Knud Lang catechiserede smukt over sidste Søndags Evangelium: Ungdommen svarede vel: Skoleholderen blev berømt for hans visende fliid og troeskab. og blev for resten intet klaget over Lærere eller Tilhørere.

Frøøps og Calslund Herred.

Den 7 Octobr: Domin: 16 post Trinit:¹⁾ i Hiortlund Kirke. Sogne Præsten Hr Peder Thuun prædikkede grundig og tydelig om den Aandelige baade Døds og Opstandelses visse Kiende tegn: Ungdommen svarede tildeels vel og deels Maadelig.

Hvidding Herred.

Den 14 ejusd Dom 17 post Trinit: i Reisbye Kirke: Sogne Præsten Hr Andreas Radoor forestillede af Evangelio²⁾ grundig og alvorlig den sande og Falske Christendoms ulige Beskaffenhed og frugt. I denne Meenighed har for mange aar siden været een kiøn Opvækkelse, og findes derudj endnu ikke faae Siæle, som alvorlig tragte efter Himmelen; ikke heller kand andet skiønnes, end at Nærværende Sogne Præst, som i dette aar er kommen til Stædet, ogsaa retskaffen søger Meenighedens Salighed: Ungdommen svarede til fornøjelse: Degnen er een dygtig og flittig Skoleholder, og exemplarisk i sin Vandring.

Paa dette Sted sluttede ieg i Herrens Nafn min Kirke-Visitation for dette aar, som ieg formedelst andre Embedets Forretninger og forefaldende Forhindringer ikke oftere har kundet foretage; og da ieg ikke har observeret noget besynderligt, som til Guds Kirkes saa inderlig forønskede forbedring kunde være at proponere³⁾ uden hvis⁴⁾ ieg forhen i mine Visitations-Lister allerunderdanigst har forestillet, og med hvis igientagelse ieg ikke understaaer mig at opholde Deres Kongelige Majestæt, saa slutter ieg ogsaa med det allerunderdanigste og inderligste Ønske, at den allermægtigste Himlens og Iordens Regenter, som selv har sadt Deres Kongelige Majestæt som een Enevolds Herre paa den Kongelige Danske Arve-Throne, og intil denne tiid saa forunderlig og herlig har Lyksaliggjort Deres Kongelige Maje-

¹⁾ Evangelium: Lk. 7, 11-17. ²⁾ Lk. 14, 1-11. ³⁾ proponere] fremføre. ⁴⁾ hvis] hvad.

stæts saa naadige og Retfærdige Regiæring, fremdeles i dette indtrædende og mangfoldige paafølgende glædelige Aar, under sin allerhøyeste Beskiermelse vil bevare og opholde Deres Kongelige Majestæts Helligede og for disse Riger og Lande umistelige Person, byde alle sine utallige Naader og Velsignelser at hvile over Deres Kongelige Majestæt, at Deres Kongelige Majestæts Velsignelser maae overgaae Deres Fædres Velsignelser og naae til de ævige Høyes Grændser¹⁾, han selv jo meere og meere lyk-saliggjøre Deres Kongelige Majestæts priisværdigste Regiæring, at derunder Biergene maae drybe med Fred og Floderne med Retfærdighed²⁾, han ogsaa jo meere og meere udbrede sit herlige Naades Rige i Deres Kongelige Majestæts Riger og Lande, og lade sin Kirke under Deres Kongelige Majestæts, som dens Rette Foster Faders, Nidkiære Forsorg blomstre og tiltage, han gjøre Deres Kongelige Majestæts Regimente ligesaa langvarigt, som lyksaligt og Frederiigt³⁾, at endog vore Efterkommere, længe efter vore dage, der under maae sidde eenhver under sit Viintræ og Figentræ med Fred⁴⁾, og naar Deres Kongelige Majestæt mæt af dage, skal nedlægge den Forgiængelig Krone, da give Kongernes Konge Deres Kongelige Majestæt den uforgiængelig ærens og Herligheds Krone i det Rige, som varer ævindeligt:

Den samme allerhøyeste Gud, som saa herlig har bygget det Kongelige Danske Arve-Huus og sadt det som een Forundring for den gandske Verden, blive fremdeles ved efter sin uendelige Mis-kundhed at beskierme, udbrede og stadfæste Høystsamme, at det maae blive staaende som Zions Bierg⁵⁾, saalænge Verden staaer, og lade aldrig af denne Høy Velsignede Stamme fattes een Mand at sidde paa sin Faders Throne⁶⁾, intil alle Riger og Regiæring med tiden faar een Ende, hvilket allerunderdanigst og allertro-pligtskyldigst ønskes af mig, som intil min Død i allerdybeste Devotion forbliver

Deres Kongelige Majestæts Allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe d 31 Dec 1753.

H A Brorson.

¹⁾ 1. Mos. 49, 26, ældre oversættelser. ²⁾ Jfr. Sl. 72, 3; Es. 45, 8; Joel 3, 23; Am. 9, 13. ³⁾ *Frederigt* ordspil på kongens navn. ⁴⁾ Jfr. 1. Kong. 4, 25; Mik. 4, 4. ⁵⁾ Jfr. Sl. 125, 1. ⁶⁾ Jfr. Sl. 132, 11; Ap. G. 2, 30.

Nør Rangstrup Herred.

Den 13 Jan: Dom: 1. post Epiph:¹⁾ i Aggerskou Kirke. Sogne Præsten Hr Otto Riese prædikkede opbyggelig og hafde een smuk Ungdom, som gjorde god Rede for sig: Degnen er een gamel og skrøbelig Mand: men Skoleholderne gav Præsten et got Skudsmaal: I denne Meenighed har fra for eendeel aaringer siden været een kiøn Opvækkelse. i øvrigt blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 16 ejusd: i Branderup Kirke. Sogne Præsten Hr Anders Bruun holdte een meget bevægelig Prædikken og er een retsindig og meget alvorlig Lærere: Ungdomen svarede skikkelig. blev ej heller noget klaget over Degnen, som tillige holder Skole i det halve Sogn, men særdeles blev roost Skoleholderen i Rurup Bye, som, skiønt han er meget svagelig og gebrækkelig, er derhos meget habil og flittig som og tillige i Levnet Christelig.

Den 20 Jan: Dom: 2 post Epiph: i Toftlund Kirke. Sogne Præsten Hr Christian Outzen prædikkede smukt over dagens Evangelium. og er alvorlig i sit Embede: Ungdomen gjorde god Rede for sig: Meenigheden var Attent: Degnen og Skoleholderen upaaklagelige.

Elboe Herred.

Den 30 Maji i Taule Kirke: Sogne Præsten Hr Barthold Hoe catechiserede smukt om Christi Embeder: Ungdomen svarede skikkelig. Sogne Præsten berettede om Degnen Jens Herup Studios: , at h[an]d forrettede sit Embede upaaklagelig, om Skole Holderen Lorentz Michelsen, at han var flittig i sit Embede og

¹⁾ *Dominica 1. post Epiphaniam*] første søndag efter (Kristi) åbenbarelse o: efter Hellig 3 kongers dag.

ulastelig i Levnet, om Medhielperne¹⁾ Jep Basse og Iver Hansen at de vare gandske skikkelige Mænd, og om Forældrene i Meenigheden, at de flittig holte deres Børn til Skole om Vinteren.

Den 2 Jun: som var Første Pindse dag, i Bredstrup Kirke: Sogne Præsten Hr Johan Christian Lunde forestillede meget smukt af Evangelio²⁾: Den Hellig Aands Lære Embede: Ungdomen svarede til fornøjelse: Degnen Anders Thorstensen har tilforn ikke været af beste Leve Maade, men nu efter Præstens Beretning meget har forbedret sig, og forretter sit Embede upaaklagelig: Skoleholderen Michel Due gjør ogsaa sin Tieneste nogenledes upaaklagelig: Medhielperne Marius Hansen og Niels Andersen berattedes at være skikkelige Mænd.

Den 3 Jun: Anden Pindse dag: i den Danske Kirke i Fridericia: Sogne Præsten Hr Marcus Clod forestillede af Evangelio³⁾ meget grundig og opbyggelig: Guds Kiærlighed som den eeneste Grund til Menniskenes Salighed og Menniskenes egen Uvillie, som den eeneste Aarsag til Deres Fordømmelse: Ungdomen svarede vel: og var i denne Meenighed een tæmelig stor Bevægelse og Attention, ligesom og denne opbyggelige Læreres Embets Førelse ikke har været uden Velsignelse. Den residerende Capellan Hr Johannes Neuman er ogsaa een i Lærdom og Levnet ustraffelig Lærere. Skole Holderen fick af Sogne Præsten Vidnesbyrd for Flittighed i sit Embede og ustraffelighed i Levnet

Den 4 Jun: Tredie Pindse dag: i den Tydske Kirke i Fridericia: Sogne Præsten Mag: Henric Pontoppidan er vel gammel, men derhos ved tæmelig Vigeur: Den ved denne Meenighed staaende Capellan Hr Valentin Bonifacius prædikkede samme dag og i anledning af Evang:⁴⁾ sidste ord forestillede Christi Tilkomsts herlige Nytte: Ungdomen svarede nogenledes: og i øvrigt blev intet klaget enten af Lærere eller tilhørere.

¹⁾ Medhielperne] se under 27. juni 1750, s. 59. Medens Brorson tidligere kun et par gange har nævnet medhjælperne i sine visitatsberetninger, kommer de pludselig her i 1754 til hyppig omtale, så man får et stærkere indtryk af deres betydning. Når omtalen af dem dog ikke er gennemført ved alle sognene, må det vel skyldes, at Brorson ikke altid har husket dem, når han gjorde sine notater under visitatsen. Han fortsætter omtalen af dem det følgende par år. ²⁾ Joh. 14, 23-31. ³⁾ Joh. 3, 16-21. ⁴⁾ Joh. 10, 1-10. i anledning af] ud fra.

Andst Herred.

Den 6te Jun i Seest Kirke. Sogne Præsten Hr Christen Humblet catechiserede ret skikkelig over Saliggjørelsens Orden: Af de unge vare nogle, men af de gamle ikkun saare faae tilstæde. Ungdommen giorte meestendeels god Rede for sig: Degnen Hans Christian Trane berattedes at være ustraffelig i sit Embede, ligeledes Skoleholderen Jens Hansen. Den eene af Præstens Medhielpere var død, og den anden Svend Gydesen var efter Beretning een gandske skikkelig Mand.

Den 7 Jun: i Hiarup Kirke: Provsten Hr Jens Buch catechiserede skikkelig over den første og anden Articul: Ungdommen, som i god mængde var tilstæde, svarede vel. Degnen Peder Schourup og Skoleholderen Anders Andkiær ere flittige i deres Embeder og skikkelige i deres Levnet, ligesom og Medhielperne Jens Sørensen Bastrup og Kield Jørgenen bleve berømte for at være gandske skikkelige Mænd. Forældrene ere ogsaa i almindelighed flittige i at holde Deres Børn til Skole.

Den 9 Jun: Dom: Trinit: i Schanderup Kirke. Sogne Præsten Hr Johan Anthonius Bartholomæus Holm handlede i anledning af Evangelio¹⁾ om Igienfødelsen: Ungdommen svarede maadelig: Degnen Studios: Augustinus Hwolgaard lever efter Præstens Beretning Christelig og skikkelig. Lauge Jørgensen Skoleholder i Schanderup ligeledes skikkelig og habil til Embedet. Anders Anthonisen Buch og Søren Terpager, Medhielpere berattedes ogsaa at være skikkelige Mænd. ligesom og, at der i Sognet ikke var nogen aabenbare Forargelse:

Ginding Herred

Den 1ste August: i Eising Kirke. Sogne Præsten Hr Jens Møller prædikkede upaaklagelig: Ungdommen svarede ulastelig: Degnen Jørgen Winchel i Eising er een skikkelig Mand, og efter Præstens Beretning passer vel paa sit baade Degne- og Skole-Embede, i hvilket sidste han om Vinteren har een Medhielpere. Degnen udj Handberg (som nu er Annex til Eising, men tilforn har været et separat Kald for sig selv) Graus²⁾ Madsen Studios: er af samme Caraktere, og meget habil til Skolehold, som han

¹⁾ Joh. 3, 1-15. ²⁾ Graus] vel jysk udtale for Graves.

der i Sognet eene forestaaer. Præsten har fire Medhielpere i Hoved Sognet og to i Annexet, med hvis Forhold han var gandske fornøjet. Ligesom og med Forældrene ihenseende til at holde deres Børn til Skole.

Den 2 August: i Estvad Kirke. Sogne Præsten Hr Jens Morsing prædikkede opbyggelig over Texten Luc 18, v: han var faae dage tilforn ankommen til Meenigheden, og kunde derfor om sammes Beskaffenhed ikke give nogen udførlig Underretning: Ungdommen svarede ellers ret skikkelig.

Den 3 August i Sevel Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Giesten prædikkede over 1 Timoth: 4, 7. Ungdommen svarede ulastelig: Degnen Henric Gerner Studios: har været noget forfalden til Drukkenskab, men efter Præstens Beretning tegnede sig til noget bedre, som da blev alvorlig formanet og lovede Bedring: I Sognet er i alt 4 Skoleholdere, hvoraf den eene Palle Leth holder Hoved Skolen, som berettedes at være een gandske skikkelig Mand og de 3 øvrige ere omgaaende Skoleholdere, som Sogne Præsten ogsaa var tilfreds med: Samme Beskaffenhed har det ogsaa med hans Medhielpere Lars Bech og Christen Gadgaard: Præsten hafde ikke heller at klage over Forældrene ihenseende til Deres Børns Skolegang —

Den 4 Aug: som var Dom 8 post Trinit: i Sahl Kirke. Sogne Præsten Hr Svend Wedell synes at blive skrøbelig, og med tiden kand behøve een Medhielpere i sit Embede: Der prædikkede for mig een Studios: nafnl: Christian Peder Frisenberg, grundig og opbyggelig: , som siden af Kirkens Patronesse har faaet Successions Brev paa dette Kald, Degnen Studios: Hans Braad blev af Sogne Præsten berømt for skikkelighed i Levnet og Flittighed med Skoleholdet, som han selv samt ved tvende andre med Præstens Samtykke antagne Personer for hele Sognet forestaaer: I øvrigt blev ingen Klage Maal ført enten af Lærere eller Tilhørere:

H i e r m H e r r e d

Den 5 August i Borberg Kirke. Sogne Præsten Hr Christen Høeg¹⁾ prædikkede opbyggelig over Text: Ps: 91, 14-16 v: Ungdommen svarede vel. Degnen Johannes Dorskæus fick af Sogne

¹⁾ 1757 adlet Hielmcrone.

Præsten got Vidnesbyrd saavel om hans ustraffelige Vandring, som Flittighed med Skoleholdet, som han i den halve District af Sognet selv forestaaer, og i den anden lader forrette ved een omgaaende Skoleholder, som Præsten ogsaa var fornøjet med: Der blev ellers klaget over Skole husets slette Tilstand, hvormed da blev skrevet til Forvalter Rasch paa Londenis¹⁾, som siden har indberettet, at der var foyet Anstalt til samme Skole-huses Reparation. i Annexet Ryhe²⁾ er een for mange aar siden af Frue Margaretha Retz, da Ejere af Ryhehauge³⁾, stiftet Skole, og var paa Skoleholderen der paa den tiid intet at udsætte. Præsten har i begge Sogne 4 Medhielpere med hvis Forhold han var fornøjet. Ligesom han ikke heller hafde noget at klage over nogen kiendelig Forargelse i Meenighederne: Forældrene vare og flittige i at holde deres Børn til Skole.

Den 7 Aug: i Naur Kirke. Sogne Præsten Hr Christian Nislef hafde een skikkelig Ungdom, og gav Degnen Jacob Holst Vidnesbyrd om et ustraffeligt Levnet og nogenledes Beqvemhed til Skoleholdet, som han i Hoved Sognet eene forestaaer. Ligeledes Skole holderen i Annexet Ziir⁴⁾ Peder Dahl om flittighed i sin information og Levnets ustraffelighed, saavel som og hans Medhielpere Graus Kiærgaard og Niels Kiærgaard i Hoved Sognet, samt Christen Jacobsen og Niels Thomsen i Annexet om de dem paaliggende Pligters iagttagelse: han hafde ikke heller at klage over offentlige Forargelser i Meenighederne, eller Forældrene ihenseende til flittighed i at holde deres Børn til Skole.

Den 8 ejusd i Hierm Kirke: Sogne Præsten Consistorial Raad⁵⁾ Thomas Just Jermiin, som tillige er Provst i Herredet, holdte en grundig Prædikken over Jac 1, 22: Capellanen pro persona Hr Jeppe Hejt fick et got Vidnesbyrd om hans Retsindighed og troeskab i sit Embede. Consistorial Raaden bevidnede ogsaa, at Degnen Studiosus Christen Hierm fører et ustraffeligt Levnet samt vel og upaaklagelig forretter Skoleholdet i Hoved Sognet, hvor der for dets vitløftigheds⁶⁾ Skyld er endnu een aparte⁷⁾ Skoleholder nafnl: Christen Carstensen, som og berettedes at være skikkelig i Levnet og at vise ald muelig Fliid med Ungdommen.

¹⁾ Londenis] herregården Lundenæs i Skjern sogn. ²⁾ Ryhe] Ryde. ³⁾ Ryhehauge] herregården Rydhave. ⁴⁾ Ziir] Sir. ⁵⁾ Consistorial Raad] titel, som til ind i 19. århundrede tildedes ældre, ansete præster. ⁶⁾ vitløftighed] stor udstrækning. ⁷⁾ aparte] særlig, ekstra.

I Annexet Giemsing¹⁾ er een Skoleholder for hele Sognet, som ogsaa er habil dertil og flittig derudj: og som det da ikke mangler paa deres side, saa ere og Forældrene efter Beretning flittige i at holde deres Børn til Skolen, hvilket ogsaa Børnenes gode Giensvar ved overhørelsen end ydermere bevidnede: Medhielpere er der tvende i et hvert Sogn, paa hvis forhold ikke heller noget var at udsætte.

Den 9 August i Wejrums Kirke: Sogne Præsten Hr Søren Listo prædikkede upaaklagelig, og Ungdommen svarede ulastelig: Degnen Eiler Holck Studiosus har tilforn været forfalden til Drukenskab, men nu er meget skikkelig og holder upaaklagelig Skole for hele Sognet. iøvrigt blev ikke noget Klagemaal ført enten af Lærere eller tilhørere.

Den 12 August: i Meirups Kirke: Der prædikkede efter Begiæring een Studiosus nafnl: Jens Steendorff over Texten 2 Cor: 4, 6: 7: Sogne Præsten Hr Jørgen Lønstrup var med tilstedelse fraværende i Kiøbenhafn, men den tilstæde værende Meenighed saavel af gamle som unge, hos hvem fandtes stor Bevægelse og Attention, og hos de sidste munterhed og færdighed i at svare, gav et meget berømeligt og ønskeligt Vidnes Byrd om hans Fliid, Nidkierhed og Troeskab i sit Embede.

Ginding Herred

Den 13 August: i Haderups Kirke. Provsten Hr Knud Henric Sadolin holdte een Skikkelig Prædikken over Texten Es: 45: v: 22: Meenigheden var attent, og Ungdommen svarede til fornøjelse: Degnen Niels Mortensen var, efter Provstens Beretning, upaaklagelig i sit Forhold, og nogenledes skikket til Skoleholdet. Formedelst Sognets vitløftighed holdes ellers omgaaende Skoleholdere, med hvilke Provsten var fornøjet, ligesom han ikke heller i andre maader klagede over nogen, enten Medhielpere eller andre i Meenigheden.

Den 14 Ejusd: i Bording Kirke: Sogne Præsten Hr Christian Rubergs Prædikken var skikkelig og Ungdommen ulastelig: I denne Meenighed var ellers een meget stor Bevægelse og Attention.

¹⁾ *Giemsing*] Gimsing, hvortil Struer, dengang kun en ladeplads for Holstebro, hørte.

i øvrigt blev intet klaget enten over Degnen Josva Lund, Medhjælperne, eller Meenigheden.

L ø e H e r r e d

Den 22 Sept: Dom: 15 post Trinit: i Ballum Kirke: Sogne Præsten Hr Friderich Blichenberg prædikkede ulastelig, var ej heller noget at udsætte paa Degnen Thomas Pedersen. Skoleholderne i Baadsbøll og Ballum bleve meget rooste for deres Fliid med ungdommen, særdeles den sidste: og blev i øvrigt intet klaget. i denne Meenighed er fra for mange aar siden een kiøn Opvækkelse.

S c h a d s H e r r e d

Den 10de Octobr: i Alslef Kirke. Sogne-Præsten Mag: Hans Friis, som tillige er Provst i Herredet, er en gammel og svag Mand. Capellanen pro persona Hr Abraham Jessen holdte een grundig og opbyggelig prædikken over Texten Joh 3, 36 v: Ungdommen, som svarede vel, bar vidne om vedkommendes Fliid og Flittighed i deres Embede: for resten blev intet erindret eller klaget enten af Lærere eller Tilhørere:

Den 14 ejusd: var ansadt til Visitatz i Norbye Kirke paa Fanøe, og den 16 ejusd i Synderhoe Kirke paa bemelte Ejland; men formedelst een ved samme tiid paakomen og i nogle dage vedholdende sterk Storm blev ieg hindret fra at komme derover, saa ieg blev nødt til der at indstille min Visitatz, som ogsaa for indeværende aar dermed i Herrens Nafn blev sluttet.

I det øvrige er, som alletider saa og især ved dette nu forestaaende Nye Aars Tiltrædelse mit allerunderdanigste og inderligste ønske over Deres Kongelige Majestæt og gandske Høy Kongelige Arve-Huus, at den allerhøyeste gode Gud ikke allene i dette men endog¹⁾ mangfoldige paafølgende Nye Aar efter sin forunderlige Naade og Trofasthed imod disse Riger og Lande under sin høyeste og mægtigste Beskiærmelse vil bevare Deres Kongelige Majestæts umistelige helligede Person, som et øjesteen i Øjet²⁾, byde sine uendelige Naader og Miskundheder hver dag og time at formeeres over Deres Kongelige Majestæt, og lade Deres Kongelige Majestæt intil den høyeste Alderdom

¹⁾ endog] også. ²⁾ Jfr. 5. Mos. 32, 10; Sl. 17, 8; Zak. 2, 12.

sidde paa den Danske Arve-Throne udj allerhøyeste Lyksalighed, at ikke allene disse Riger og Landes under Deres Kongelige Majestæts saa viise, Naadige og retfærdige Regiæring blomstrende Floor og Velstand maae blive ligesaa varig, som stor og herlig, men endog at den store Kongernes Konges herlige Naades Rige under Deres Kongelige Majestæts Glorværdigste Scepter jo meere og meere maae tiltage og udbredes til Guds allerherligste Nafns ære og Deres Kongelige Majestæts uendelige Velsignelse ikke allene i tiden, men endog i Ævigheden.

Den samme allerhøyeste Gud, som saa forunderlig har bygget, saa herlig ophøyet og mægtig udbredet det Høy Kongelig Danske Arve-Huus, gjøre fremdeles sin Naade og Barmhiertighed endnu større og større imod Høystsamme, og forunde disse Riger og Lande den uskatteerlige Naade at beherskes af denne Høy Velsignede Kongelige Stamme intil dages Ende: i hvilket allerunderdanigste ønske ieg med allerdybeste Soumission forbliver

Deres Kongelige Majestæts Allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere hos Gud

Ribe d 20 Dec 1754.

H A Brorson.

1755

Nør Rangstrup Herred

Den 26 Februarii udj Beftoft Kirke: Provsten Hr Augustinus Chrystalsin prædikkede skikkelig om Passionen, Ungdomen svarede ulastelig. Degnen Studios: Møller er ustraffelig i Levnet. Ikke heller blev noget klaget paa de øvrige Skole Holdere, eller Medhielpere enten i Hoved Sognet eller Annexet.

Bølling Herred.

Den 30 Apr: i Skiærne¹⁾ Kirke: Sogne Præsten Hr Just Friderich Hammerich holdte een opbyggelig Prædikken over Text: Psal: 50, 15 v: Ungdomen svarede vel: Degnen Friderich Hammerich holder den eene af de tre i Sognet værende Skoeler, med hvem saavel som øvrige tvende Skoleholdere Præsten var fornøjet: Forældrene berettedes at være flittige i at holde deres Børn til Skoele; og Medhielperne Michel Nielsen og Ole Frandsen [i] at gjøre deres Embeder.

Den 1 Maji i Bølling Kirke: Sogne Præsten Hr Nicolaj Satterup prædikkede over Joh: 14,6 meget tydelig og opbyggelig: Ungdomen svarede til Fornøjelse og hafde meget forbedret sig:²⁾ Degnen Michel Falck er skikkelig i Levnet, og holder Skoele i Hoved Sognet, som Præsten var fornøjet med: Skoleholderen i Annexet Jacob Borup blev ikke heller klaget paa: i begge Sogne ere 4 Medhielpere, som efter Beretning ere skikkelige Mænd, ligesom Forældrene flittige nok i at holde deres Børn til Skoele — forresten var ingen aabenbare Forargelser i Meenighederne.

Den 2 Maji i Borris Kirke: Provsten Hr Jørgen Hauch prædikkede ulastelig over Text: Gal: 6, 7 v: Ungdomen svarede til

¹⁾ Skiærne] Skjern; i 1744 hed det *Schierne*, præsten dengang *Hammerig*, nu *Hammerich*. ²⁾ Se under 16. august 1749.

deels meget vel: Degnen Hans Bruun Studios: holder Skoele for hele Hoved-Sognet, og er derudj flittig, saavel som i Levnet skikkelig: i Annexet Faster forrettes Skoleholdet af Milther Nielsen, hvorpaa intet var at udsætte: ikke heller paa Forældrene ihenseende til deres omhue for deres Børns underviisning:

Den 4 Maji, som var 5te Søndag efter Paaske¹⁾: i Wordegod Kirke: Sogne Præsten Hr Mads Jacob Wogelius holdte een skikkelig Prædikken om Bønnen: Ungdomen svarede aldeles ulastelig: Degnen Jess Pedersen holder Skole i Hoved Sognet, og Peder Nielsen i Annexet Wium, som begge berattedes at være habile dertil: Medhielperne i begge Sogne var Præsten fornøjet med, og ikke heller var noget at klage paa Forældrene ihenseende til flittighed i at holde deres Børn til Skoele:

Den 5 Maji i Ølstrup Kirke: Sogne Præsten Hr Jonas Zimmer prædikkede smukt over Act: 20, 28 om Lære-Embedet: Ungdomen svarede ogsaa vel og vidnede om den med dem hafde trofaste Fliid og Møje: for resten blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere:

Den 6te Maji i Lemb Kirke: Sogne Præsten Hr Niels Bollerup prædikkede solid om udvælgelsen i anledning af Text: 2 Thess: 2, v: 13: Ungdommen var intet at klage paa: Degnen Jep Lauridsen er meget gammel og nogenledes skikket til Skoleholdet: Medhielperne hafde Præsten ikke heller noget at udsætte paa.

Hind Herred

Den 8 Maji, som var Christi Himmelfarts Dag udj Nye Sogns Kirke paa Holmsland: Sogne Præsten Hr Peder Taffeberg forestillede smukt af Evangelio²⁾: hvad der befordre og forhindrer Menneskenes Salighed: Ungdommen svarede nogenledes; med Degnen Studios: Christopher Bylows Skolehold var Sogne Præsten saavel som den Residerende Capellan Hr Peder Spandeth ikke gandske fornøjet: Forældrene berattedes og ikke at være villige nok i at sende deres Børn til Skoele: saa blev og klaget, at eendeel i Meenigheden vare forfaldne til Drukkenskab: I det øvrige bleve samtlige formanede til alvorlighed i deres Saligheds Sag —

¹⁾ Evangelium: Joh. 16, 23-28. ²⁾ Mk. 16, 14-20.

Bølling Herred:

Den 10de Maji i Dejberg Kirke: Sogne Præsten Hr Jørgen Bang var kort tilforn ankommen til Meenigheden, og kunde derfor ikke gjøre nogen ret Forklaring om dens Beskaffenhed: Imidlertid befandtes den tilstæde værende Ungdom at gjøre skikkelig Rede for sig: og blev i det øvrige intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 11 Maji, som var 6te Søndag efter Paaske, i Stafning Kirke. Sogne Præsten Hr Andreas Balslef holdte een grundig og opbyggelig Prædikken over Evangelium¹⁾: og Ungdomen giorte og god Rede for sig. Degnen Anders Iversen er ustraffelig i Levnet, og holder den eene Skole i Sognet: Den anden forrettedes ved een Persohn nafnl: Niels Pedersen, som intet var at udsætte paa: forældrene berettedes ogsaa at være flittige nok i at holde deres Børn til Skole: Ellers klagede Sogne Præsten, at een stor deel i denne Meenighed, hvor tilforn har været en kiendelig Opvækkelse, igien efterhaanden vare forfaldne til Lunkenhed, hvilket dennem da paa det alvorligste blev foreholdet, og af een-deel paa een meget bevægelig maade lovet Forbedring.

Frøø's og Calslund Herreder.

Den 18 Maji, som var 1ste Pindse Dag i Fohl Kirke: Provsten Hr Hans Højer holdte een opbyggelig Prædikken af Dagens Evangelio²⁾ om den hellig Aands Tempel: Ungdomen svarede tildeels ulastelig. Degnen holder ikke selv Skoele, men een Persohn dertil, som intet blev klaget over.

Den 19de ejusd: i Rødding Kirke: Sogne Præsten Hr Ditlef Blangsted prædikkede i anledning af Evang.³⁾ skikkelig om Troe og Vantro som Veje til himmel og helvede: Degnen Johannes Wellejus er gammel og svag: i hans Sted forretter Skoeleholdet i Hoved-Sognet een Persohn nafnl: Morten Iversen, hvis Forhold er upaaklagelig: i Annexet Skrave i Kjøbenhoe⁴⁾ holdes Skoele Sommer og Vinter: Den da værende Skoeleholder Peder Pedersen hafde et got ord for sin Flittighed og ustraffelighed. Ungdomen svarede ulastelig.

Den 20 ejusd som var 3die Pindse Dag i Lintrup Kirke:

¹⁾ Joh. 15, 26-16, 4. ²⁾ Joh. 14, 23-31. ³⁾ Joh. 3, 16-21. ⁴⁾ Københoved.

Sammesteds lod sig efter Begjæring høre for mig een Studios: nafnl: Johan Arendt Dyssel, som ogsaa holdte een skikkelig Prædikken over dagens Evangelium¹⁾: Degnen Laurids Wellejus er ældgammel og Svag og hannem derfor adjungeret een Persohn nafnl: Niels Mortensen, Sogne Præsten Hr Michel Bøysen hafde intet at udsætte paa Skoleholderen, ikke heller at klage over Forældrene ihenseende til deres Børns flittige Skolegang.

Giørding Herred.

Den 3 Jun: i Giørding Kirke: Provsten Hr Jochum Friderich Neumann catechiserede smukt de novissimis²⁾. Degnen Friderich Hansen er Retsindig og ustraffelig men derhos svagelig i Sindet, saa han ikke selv kand holde Skoele, som i hans Stæd forrettes af een Persohn nafnl. Boe Jepsen, der intet blev klaget paa: i Annexet Weirup er een Skoleholder nafnl: Anders Andersen, som blev berømt for sin Flittighed og ustraffelighed: Foruden disse ere i begge Sogne omgaaende Skoleholdere, som Provsten ogsaa var tilfreds med: Ungdommen svarede skikkelig, og Meenighederne fick det Vidnesbyrd, at de vare meestendeels frie for aabenbare Forargelser.

Den 4 Junii i Aastrup Kirke: Sogne-Præsten Hr Niels Holgersen Olivarius catechiserede i anledning af foregaaende Søndags Evangelio³⁾ om den hellige Skrift: Ungdommen giorte god rede for sig: Degnen Jens Gadberg er flittig i sit Embede og Skolehold i Hoved Sognet, hvor des foruden endnu er een Skoleholder, som ogsaa var upaaklagelig: i Annexet Starup ligeledes 2de Skoleholdere, der ogsaa vare ulastelige. I det øvrige hafde hverken Præsten eller Meenigheden noget at klage.

Schads Herred.

Den 5te Jun: i Øsse Kirke: Sogne Præsten Hr Ole Hierrild prædikkede smukt over Rom 8, 13: Ungdommen svarede gandske skikkelig: Degnen Peder Pedersen holder Skoele for eendeel af Hoved Sognet flittig og ustraffelig: Desforuden 2de omgaaende Skoleholdere som Præsten forrige Vinter ikke var fornøjet med. i Annexet Neiberg⁴⁾ ligeledes 2de omgaaende Skoleholdere, som

¹⁾ Joh. 10, 1-10. ²⁾ de novissimis] om de sidste ting. ³⁾ Lk. 16, 19-31 (til 1. søndag efter Trinitatis). ⁴⁾ Neiberg] fejl i st. for Næsbjerg.

Præsten intet hafde at sige paa: han klagede ellers over Forsømmelse i at søge Kirken og holde deres Børn til Skole og Catechisation, helst¹⁾ confirmandos²⁾, som Meenigheden efter alvorlig Formaning lovede at vilde forbedre.

Den 7 ejusd: i Grimstrup Kirke: Sogne Præsten Hr Hans Christian Friis holdte een meget opbyggelig Prædikken over Apoc: 3, 20 v: Ungdommen svarede meget vel. Degnen Studios: Hans Friis boer i Annexet Aarre, og holder der flittig Skoele for hele Sognet; Hoved Sognet er inddeelt i 4 Skole Districter, som upaaklagelig bliver forsynede³⁾: Præsten klagede, at nogle i Hoved Sognet vare forsømmelige i at komme til Kirken med deres Børn, samt i at sende dem til Skoele, som da bleve formanede og lovede bedring.

Den 8 ejusd: Dom 2 post Trinit: i Nyekirche. Sogne Præsten Hr Niels Bøgh forestillede af Texten⁴⁾: Guds Godhed og Menniskenis Utaknemelighed: i Hoved Sognet ere 3 Skoleholdere, og i Annexet Faaborg 4, som intet blev klaget over: Ungdommen svarede skikkelig, og blev i øvrigt intet klaget enten over Lærere eller tilhørere —

H o l m a n d s - H e r r e d :

Den 29 Jun som var Dom: 5. post Trinit: i Smidstrup Kirke. Sogne Præsten Hr Jacob Elling holdte een skikkelig Prædikken om een Christens Flittighed i sin Saligheds Sag⁵⁾: Ungdommen svarede vel: Degnen Studios: Lauge Halling er ulastelig i Levnet: Skoleholderen i Hoved Sognet Jacob Hansen upaaklagelig i Levnet og flittig i Lærdom. i Annexet ligeledes een Skoleholder Henric Luxdorff, som ogsaa fick Vidnesbyrd for skikkelig Levnet, og at være nogenledes habil til Skoleholdet: de 2de Medhielpere i hver Sogn var Præsten fornøjet med: de meeste af forældrene berettedes at være flittige i at holde deres Børn til Skoele.

Den 30 Jun: i Winding: Sogne Præsten Hr Hans Henric Neuchs, som tillige er Residerende Capellan i Wejle, prædikede meget opbyggelig over Act 20, 27 v: Ungdomen svarede til stor Fornøjelse. Chordeggen Jesper Roetsteen i Wejle er Degn

¹⁾ helst] især. ²⁾ confirmandos] de børn, der skal konfirmeres. ³⁾ forsynede] bejente. ⁴⁾ Lk. 14, 16-24. ⁵⁾ Evangelium: Lk. 5, 1-11.

til samme Meenighed, og lader sin tjeneste Forrette ved Skoleholderen paa Stedet Studios: Bang som er skikkelig i sin Opførsel: Sogne Præsten var ogsaa tilfreds med Medhielperne samt Forældrene for deres flittighed i at holde deres Børn til Skole. I denne Meenighed er een stor bevægelse og Opvekkelse, der noksom bærer Vidne om deres Læreres gudelige Nidkiærhed og utrættelig Omsorg for deres Siæle.

Den 1 Jul: i Gauerlund Kirke: Sogne Præsten Hr Thiis Morten Steenberg holdte een grundig og tydelig Catechisation: Ungdomen var ulastelig: Degnen Stud: Jacob Ursin er ustraffelig i Levnet, og med fliid forretter Skoleholdet i Andkiær: Den øvrige Part af Sognet ligger til Piested Skoele: Paa Medhielperne saavel som forældre ihenseende til deres Børns flittige Skolegang blev intet klaget.

Den 2 Jul, som var Mariæ Besøgelses Dag i Piested Kirke: Studios: Jens Høstmarck prædikkede samme dag i anledning af Evangelio¹⁾: om Guds Lov og Priis: Provsten Hr Niels Høstmarck gav Degnen Stud: Hans Bull Vidnesbyrd om een skikkelig Opførsel: Skoleholderne Hans Christensen i Hoved Sognet og Laurids Rønne i Annexet om flittighed i deres Embede, og forældrene i almindelighed den berømmelse af tilbørlig Omsorg for deres Børns underviisning.

N ø r v a n g s H e r r e d .

Den 6te Jul: Dom 6 post Trinit: i Øster Snede Kirke: Sogne Præsten Hr Johan Selmer forestillede af Evang:²⁾ Evangelii herlige fortrin frem for Loven: Degnen Studios: Henric Møller upaaklagelig i Levnet, men holder ikke Skoele. Der ere 2de Skoleholdere i Sognet, som berittedes at være ustraffelige og flittige, og 4 Medhielpere, som alle upaaklagelig gjøre deres Embede.

S c h a d s H e r r e d .

Den 6te August i Brøndum: Sogne Præsten Hr Albert Christopher Klagenberg: prædikkede skikkelig efter forrige Søndags Evangelium³⁾ om Guds svare domme over Naadens Foragtere. Ungdommen svarede maadelig: Degnens Studios: Thomas Høbergs Forhold berittedes at være meget god og hans Skolehold

¹⁾ Lk. 1, 39-56. ²⁾ Mt. 5, 20-26. ³⁾ Lk. 19, 41-48 (til 10. søndag efter Trinitatis).

i Hoved Sognet upaaklagelig: Over Skoleholdet i Annexet Nebell¹⁾ blev intet klaget, ikke heller over Medhielpere, hvoraf ere tvende i hver Sogn:

W e s t e r H e r r e d .

Den 7 Aug: i Janderup Kirke: Sogne Præsten Hr Niels²⁾ Christian Hammer holdte een skikkelig Prædikken om Omvendelsen: Ungdommen svarede ogsaa skikkelig: Degnen Henric Gynther Studios: holder Skoele for det meeste af Hoved-Sognet, som han i de sidste aaringer vel har forestaaet, ligesom han og i den tiid har været ustraffelig i sit Levnet. Skoeleholderen i Annexet Billum var Præsten ogsaa fornøjet med, ligesom og Medhielperne, hvoraf 3 ere i Hoved Sognet og 2 i Annexet, intet var at udsætte paa.

Den 8 August: i St Jacobj Kirke i Warde. Sogne Præsten Hr Wilhelm Fabricius holdte een opbyggelig Tale i anledning af Apoc: 14, 13: om Guds Børns salige Død: Chordegne Michael Hoffman var ustraffelig i Levnet: Med Skolevæsenet samesteds hafde det hidintil ikke hafdt nogen ret Skik, fornemelig formedelst forrige privilegerede Skoleholderes Alderdom: men da han nu ved Døden var afgaaet, haabede Sogne Præsten at faae Skole-Væsenet paa een bedre Fot: Eendeel af ungdommen svarede vel, andre ikkun maadelig.

Den 10 Aug: Dom: 11 post Trinit: i Aael Kirke: Der holdte een Studios: Nafnl: Thomas Hillerup een meget grundig og opbyggelig Prædikken over Evangelium³⁾: Sogne Præsten Hr Niels Eilskou klagede at Degnen Lorentz Reekoff var forfalden til Drukkenskab, og derfor ikke i stand til at holde Skole, som altsaa forrettedes ved andre, dem Præsten intet hafde at klage over: Degnen er efter alvorlig Formaning givet tiid til at forbedre sig, men i mangel deraf truet med lovlig Tiltale: Forældrene berettedes i almindelighed at være flittige i at holde deres Børn til Skole. Ungdomen giorte ogsaa ulastelig Rede for sig:

Den 12 ejusd: i Henne Kirke: Den gamle Sogne-Præst Hr Casper Eberhard Drejer var svag⁴⁾, hans Adjunctus og Successor⁵⁾

¹⁾ Vester Nebel. ²⁾ Wiberg har Jens, ligeså her, s. 65. ³⁾ Lk. 18, 9-14. ⁴⁾ *svag*] *syg*. ⁵⁾ *Adjunctus og Successor*] medhjælper og efterfølger.

Hr Andreas Samsing Fibiger ikke heller tilstæde: Degnen viser een sand Christelig Vandring og utrættelig Flid med Ungdommen, som ogsaa svarede vel.

Nørre Herred

Den 13 ejusd: i Synder Borch Kirke: Sogne-Præsten Hr Søren Borch holdte een opbyggelig Prædikken: Degnen Niels Hatting er retskaffen baade i Levnet og ungdommens Underviisning som ogsaa giorte god Rede for sig: I det øvrige var ingen Klage i Meenigheden enten af Lærere eller Tilhørere:

Wester Herred

Den 14 August i Nebell¹⁾ Kirke: Studios: Peder Eggers prædikkede skikkelig over Os:²⁾ 6: 6 v: Ungdommen var maadelig: Sogne Præsten Hr Henric Wassard berettede at Degnen Søren Colding er skikkelig til sit Forhold, og gjør sit beste med Skoleholdet, som han i Hoved Sognet eene forestaaer. Ligeledes var han ogsaa fornøjjet med Skoleholderne i Annexet³⁾, Medhielperne, og Forældrene ihenseende til deres flittighed i at holde deres Børn til Skoele.

Schads Herred.

Den 17 August: Dom 12 p: Trinit i Norbye Kirke paa Fanø: Sogne Præsten Hr Niels Friis prædikkede alvorlig om den Aandelige Døvhed⁴⁾: Ungdommen svarede til fornøjelse: Degnen Studios: Rasch er ustraffelig i sit Levnet: i Meenigheden ere 2 Skoler, hvoraf Degnen forestaaer den eene til ungdomens nytte, og een a parte⁵⁾ Skoleholder den anden, hvis Lære- og Leve- maade er retskaffen og opbyggelig:

Den 19 Aug: i Synderhoe Kirke. Sogne Præsten Hr Poul Zacharias Rafn holdte een grundig Prædikken over Jacob: 1, v. 22: Ungdomen befandtes at have god Kundskab: Degnen Mads Hansen er Christelig i sin opførsel og flittig i Skoleholdet, som han for hele Sognet forestaaer: Der har været nogen Misforstaaelse imellem Præsten og Meenigheden eller nogle af dem, reisende sig deraf, at disse, ventelig af had imod ham for hans Retsindig-

¹⁾ Nørre Nebel. ²⁾ Os:] Hoseas. ³⁾ Lydum. ⁴⁾ Evangelium: Mk. 7, 31-37. ⁵⁾ a parte] særlig, ekstra.

hed i sit Embede, have søgt at formindske hans retmessige Indkomster, som han ikke kunde taale at miste, men slig Fornærmelse og deraf flydende Misforstaaelse formodes efter denne dag ved Herrens Naade at skulde ophøre efter Vedkomendes mig ved samme Visitatz givne Forsikringer.

Nør-Rangstrup Herred

Den 23 Nov: Dom: 26 p: Trinit: i Aggerschou Kirke: Sogne Præsten Hr Otto Riese holdte een opbyggelig Prædikken af Dagens Evangelio¹⁾: om Evangelii Trøst for de fattige i Aanden: Ungdommen svarede vel: Den gamle Degn er emeritus, men den unge Degn Hans Jensen har et meget got ord for sin gudelige Vandring og retskafne Fliid og Troeskab i sit Degne Embede og Skolehold.

Og da ieg paa dette Sted sluttede min Visitatz for dette Aar, saa slutter ieg og denne derom forfattede allerunderdanigste Relation²⁾ med det allerunderdanigste inderligste ønske og Bøn, at den store Kongernes Konge, som af ævighed har udseet og i tiden sadt Deres Kongelige Majestæt Paa den Danske Arve-Throne, i dette nu indtrædende og efter hans Naadige Villie mangfoldige glædelige og velsignede aar under sin mægtigste Beskiærmelse naadeligen vil opholde og bevare Deres Kongelige Majestæts for disse Riger og Lande uskatteerlige Persohn paa denne Høy-Kongelige Throne, blive ved at gjøre sin Barmhiertighed jo større og større imod Deres Kongelige Majestæt og det gandske Høy-Kongelige Arve-Huus, byde alle sine Naader og Velsignelser at hvile og formeeres over Deres Kongelige Majestæt, jo meere og meere lyksaliggjøre Deres Kongelige Majestæts priisværdigste Regimente, at Miskundhed og Sandhed maae møde hverandre, Retfærdighed og Fred kysse hverandre³⁾, og især i disse Deres Majestæts Glorværdigste Scepter underlagde Riger og Lande jo meere og meere at udbrede sit herlige Naades Rige, intil Jerusalem bliver beskikket⁴⁾ og sadt til Lov paa Iorden; og naar Deres Kongelige Majestæt i mange mange gode Aar og længe, efter vore Dage har siddet som een Herskere i Guds

¹⁾ Mt. 11, 25-30. ²⁾ Relation] beretning. ³⁾ Sl. 85, 11. ⁴⁾ Jerusalem bliver beskikket] vel: det nu Jerusalem bliver oprettet.

frygt og da mæt af dage skal aflægge den Forgiængelige Krone, da give den ævige Ærens Konge Deres Kongelige Majestæt den uforgiængelige Livsens og Retfærdigheds Krone i det Rige, som varer ævindeligt, i hvilket allerunderdanigste ønske ieg efter allerskyldigste Pligt i allerdybeste Devotion forbliver

Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe den 26 Decembr: 1755

H A Brorson.

1756

Schads Herred.

Den 25 Mart: i Darum¹⁾ Kirke: Sogne Præsten Hr Hans Curtz prædikkede over Passionen skikkelig: Ungdommen svarede tildeels vel, og hafde siden sidste gang²⁾ forbedret sig. Paa Degnen Studios: Peder Askou blev ikke klaget, ikke heller over Skoleholderne, Medhielpere, eller Forældre ihenseende til deres Børns Skoele Gang.

Den 26 ejusd: i Sneum Kirke: Sogne Præsten Hr Hans Sidelman holdte een grundig og opbyggelig Prædikken over Passionen: Ungdommen svarede vel: Sogne Præsten gav Degnen Studios: Stephan Nielsen det Vidnesbyrd, at han forretter sit Embede upaaklagelig: Samme Vidnesbyrd gaves ogsaa Skoleholderne i Hoved Sognet og Annexet, saavel som Medhielperne: og blev ellers intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Øster Herred.

Den 28 ejusd, som var Midfaste Søndag i Thorstrup Kirke. Sogne Præsten Hr Ludvig Pontoppidan prædikkede skikkelig over det første af dagens Evangelio³⁾: Ungdommen svarede største deels til Fornøjelse: Degnen Jens Lunde Studios: berettedes at være gandske skikkelig i Levnet, og holder Skoele for Hoved Sognet flittig og upaaklagelig: i Annexet Horne, som er meget større end Hoved Sognet, ere 3 Skoleholdere, som Præsten og var tilfreds med: i hvert Sogn tvende Medhielpere, hvoraf de to i Hoved Sognet ikke vare som de burde, hvorforre ogsaa 2de andre efter Præstens Forslag dertil ere blevne beskikkede: de tvende i Annexet vare efter Beretning skikkelige Mænd: iligemaade var Præsten fornøjet med de fleste Forældre ihenseende til deres Flittighed i at holde deres Børn til Skoele.

¹⁾ hørte til Gørding herred, se s. 142. ²⁾ 29.6.1750. ³⁾ Joh. 6, 1-15.

N ø r r e H e r r e d .

Den 29 ejusd: i Hemmeth Kirke: Sogne-Præsten Hr Hans Jørgen Lemviigs Prædikken over Texten Act: 20, 26-29 v: var opbyggelig: Ungdomens Giensvar bar vidne om vedkomendes derudj viiste Fliid og Troeskab: Degnen Jørgen Henric Serup Studios: er ustraffelig i sit Levnet, og efter Fundatzen holder Skole for det halve af Hoved Sognet med fliid og vindskibelihood: i det andet halve af dette Sogn er en aparte Skoleholder, og i Annexet Wium een Skoleholder, paa hvilke begge intet var at udsætte: i et hvert Sogn ere 4 Medhielpere, som vare ustraffelige og giorte deres Embede: Forældrene berettes tildeels at være Flittige i at holde deres Børn til Skoele.

Den 31 Mart: i Lønborg Kirke: Provsten Hr Johan Helsted prædikkede skikkelig over den deel af Passionen, som i den uge tilfalt at forhandles¹⁾: Ungdomen befantes ulastelig: Degnen Christian Bartram Hammerich Studios: fick Widnesbyrd om skikkelig opførsel og upaaklagelig Fliid med Skoleholdet, som han for den største deel af Hoved Sognet forestaaer: i Annexet Egvad 2de Skoleholdere som Provsten nogenledes var fornøjet med. I hver Sogn vare 4 Medhielpere, som intet var at klage paa: Forældrene tildeels flittige i at holde deres Børn til Skoele.

Den 1 April: i Oddum Kirke: Sogne Præsten Hr Peder Højer prædikkede over Text: Ps: 69, 22: Ungdomen giorte skikkelig Rede for sig. Degnen Lars Frueboll er Christelig i sit Levnet, og flittig i sit Embede: Der i Sognet har været nogen confusion med Skole-Væsenet, som dog nu ved nærmere efter Deres Kongel: Majestæts derom ergangne allernaadigste Befalning forfattede Fundatz formeenes at være afhiulpen: I øvrigt blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Ø s t e r H e r r e d .

Den 2 Apr: i Ølgod Kirke: Provsten Hr Ude Haar prædikkede opbyggelig over Text: Joh 19, v: 34. Ungdomen svarede tildeels vel: Degnen Gregers Andersen er ustraffelig i Levnet, og flittig i sit Skolehold, som han for det halve af Sognet forestaaer. Endnu er een aparte Skoleholder i Hoved Sognet og een i Annexet

¹⁾ *forhandles*] *handles*.

Strellef, som Provsten var fornøjet med: I hvert Sogn tvende Medhielpere, som intet var at klage paa. Forældrene mestendeels flittige i at holde deres Børn til Skole:

Den 4 Apr. som var 5te Søndag i Faste, udj Hodde Kirke: Sogne Præsten Hr Peder Fanøe er ældgammel, og befatter sig ikke mere med Embets Forretninger: hans Capellan pro Persona og Successor Hr Povel Rich prædikkede opbyggelig over Dagens Evangelium. Ungdommen var ulastelig: Degnen Søren Rasmussen, som boer i Annexet Tistrup, holder Skole sammesteds upaa-klagelig: i Hoved Sognet forrettes Skole Holdet ved omgaaende Skoleholdere, som intet blev klaget paa: Forældrene berattedes at være flittige nok i at holde deres Børn til Skole.

Den 5 April i Andsagger Kirke: Der prædikkede for mig efter Begiæring een Studios: nafnl. Matthias Jessen over 2 Cor: 5, 20: hvilket Sprog han opbyggelig forklarede: Ungdommen svarede skikkelig nok: Sogne Præsten Hr Jess: Jessen gav Degnen Jess Nybroe Vidnesbyrd om ulastelig Forhold og Fliid med Skoleholdet, som han for hele Sognet forestaaer: berattede ellers muntlig, at Skole Væsenet der hafde sin Vanskelighed formedelst dispute¹⁾ imellem Lods-Ejerne, og da derom siden skriftlig Forestilling er indkommen, er samme remitteret²⁾ til Amt Mandens og Provstens Betænkning og, om mueligt, afgjørelse i Conformite af³⁾ Deres Kongelige Majestæts Lov og seenere Skole-Anordninger, saa denne Vanskelighed formodes enten allerede at være eller med første at vorde hævet: I Sognet ere 2de Medhielpere, som Præsten fandt sig fornøjet med:

Nørvangs Herred.

Den 23 Maji Domin: Rogate⁴⁾ i Uldum Kirke: Sogne Præsten Hr Mouritz Højer prædikkede smukt i anledning af Evangelii⁵⁾ sidste Ord om Faderens og Sønnens Kiærlighed ihenseende til Menniskenes Forløsning: Degnen Jens Wellinge og 2de Skoleholdere saavel som Medhielpere vare efter Præstens Beretning ulastelige: Ungdommen maadelig —

Den 26 ejusd: i Hveisell Kirke: Sogne Præsten Hr Jens Mandix prædikkede skikkelig over Text: Eph: 5 v: 5: Degnen Studios:

¹⁾ dispute] uenighed. ²⁾ remitteret] tilbagesendt. ³⁾ i Conformite af] i overensstemmelse med. ⁴⁾ Dominica Rogate] 5. søndag efter påske. ⁵⁾ Joh. 16, 23-28.

Toxwerth befandtes upaaklagelig, Ungdomen skikkelig underviist, og for resten intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere:

Den 27 ejusd: i Nyekircke: Sogne Præsten Hr Lorentz Stal-knegt¹⁾ holdte een opbyggelig Prædikken over Dagens Evange-lium: Degnen Studios: Christian Carl Hader, som boer i Annexet og der holder Skoele, har efter Sogne Præstens Vidnesbyrd paa nogen tiid forbedret sit Levnet, samt upaaklagelig forrettet Skoleholdet. Saa var og Præsten fornøjet med de tvende i Hoved Sognet værende og een a parte Skoleholder i Annexet Gifve: Ungdomen svarede ogsaa til fornøjelse:

Den 29 ejusd: i Tyregod Kirke: Sogne Præsten Hr Hans Bering prædikkede over Text Ps: 68, 19. Degnen Laurids Jensen Holstebro Studios: er gammel, men efter Præstens Beretning upaaklagelig holder Skoele i Hoved Sognet: i Annexet Wester er een Skoleholder, som Præsten og var fornøjet med: Ungdomen befandtes at være skikkelig underviist. Præsten havde 2 Medhielpere i hvert Sogn, men paa dennem intet at udsætte.

Den 30 Maji, som var 6te Søndag efter Paaske i Brande Kirke: Hvor een Studios: nafnl: Peder Søltoft holdte een skikkelig Prædikken over Dagens Evangelium²⁾: Sogne Præsten Consistorial Assessor³⁾ og Provst Hr Jens Risom gav hans Degn Peder Brandt got Vidnesbyrd om ustraffelig Forhold og Fliid med Skoleholdet, som der i Sognet forrettes af ham og een Anden omgaaende Skoleholder, hvorpaa ikke heller noget var at udsætte; Ungdommen befandtes ogsaa at have tæmelig god Kundskab: Medhielperne berettedes at være ustraffelige og at efterkomme deres Pligt.

Den 1 Jun: i Synder Omme Kirke: Sogne Præsten Hr Thomas Wellejus har formedelst Alderdom een Adjunctus og Successor neml: Hr Hans Jørgensen Bang, som holdte een opbyggelig Prædikken over Rom 1, 16. Ungdomen var intet at klage paa: Degnen Christen Friis, som holder Skoele i Hoved Sognets eene District var upaaklagelig saavel i Levnet som Embede: i Hoved Sognet endnu een og i Annexet Hoven 3 omgaaende Skoleholdere, som finge samme Vidnesbyrd: og ligeledes Medhielperne, hvoraf tvende i hvert Sogn.

¹⁾ Se s. XXVIII, noten. ²⁾ Joh. 15, 26-16, 4. ³⁾ Consistorial Assessor] det samme som konsistorialråd, se s. 92.

Jerlou Slaus Herred

Den 2 ejusd: i Grindsted Kirke: Sogne-Præsten Hr Claus Haagen prædikkede opbyggelig: Ungdommen giorte skikkelig Rede for sig: Degnen Niels Abraham Brochman Studios: fører efter Præstens Vidnesbyrd et anstændigt Levnet, og upaaklagelig forestaaer Skoelen i Hoved Sognet. Men isærdeleshed blev Skoleholderen i Annexet Heinsvig meget berømt for sin Beqvemhed¹⁾ til og Troeskab i Skoleholdet. I begge Meenigheder 4 Medhielpere, som Præsten var fornøjet med: Forældrene gaves ogsaa det Vidnesbyrd, at de vare størstedeels flittige i at holde deres Børn til Skoele.

Møgeltønder Herred.

Den 3 Sept: i Møgeltønder Kirke: Da værende Sogne Præst sammesteds Hr Christopher Schultz²⁾ prædikkede om Troens Retfærdighed over Text: Gal: 3, 11: Af Ungdommen svarede nogle vel, men nogle kun maadelig: Paa Degnen, Skoleholderen og Medhielperne blev intet klaget, ikke af Tilhørerne over Lærerne.

Løe Herred.

Den 5te ejusd som var 12 Søndag efter Trinit: Udj Amrom Kirke: Sogne Præsten Hr Friderich Mechlenborg forestillede af Evangelio³⁾: Christum som Siælens Rette Læge: Ungdommen svarede vel: Degnen Hartke Knutten har god Berømtelse for sin Fliid med Ungdomens Underviisning og ustraffelige Vandring. Da ieg een Nat og Dag hafde været paa Søen, for at komme til fast Land igien, men formedelst een meget sterk vedvarende Østen Vind blev nød til ej allene at gaae tilbage til Amrom, men endog at blive der til paa 17de dag, saa skeede ved den Anledning, at ieg visiterede i den Kirke 3de Søndage i Rad, som var den 12, 13 og 14 Søndag efter Trinitatis.

Den 8 Sept i St Laurentii Kirke paa Wester Lands Føhr⁴⁾:

¹⁾ *Beqvemhed*] Egnethed. ²⁾ Christopher Schultz blev 22.10.1756 forflyttet til Roskilde domkirke. ³⁾ Mk. 7, 31-37. ⁴⁾ Det må vel være fra Før, at Brorson efter visitatsen dør søgte at komme over til fastlandet; men da han på grund af stormen måtte opgive det, har det af en eller anden årsag været nødvendigt at gå ind til Amrum, hvor han så blev de mange dage. Sandsynligvis er han sejlet fra Før onsdag den 8. september om aftenen, er kommen ind til Amrum torsdag den 9. om aftenen og er herfra taget over til fastlandet søndag morgen den 26., altså på Amrum til paa 17de dag.

Den unge Præst Hr Christian Carl Qvedensen, som er sin gamle og svage Fader Hr Philip Qvedensen adjungeret med Succession, holdte een opbyggelig Prædikken om Christi Kundskabs Ypperlighed, ligesom hans fra Ungdom af paa samme Land¹⁾ viiste ustraffelige Vandring tillige med gode Eruditions²⁾ og Lære-Gaver, Fliid og Retsindighed giver det beste haab om megen deraf flydende Velsignelse. Ungdommen hafde siden sidste gang vel forbedret sig, og Degnen Oluf Sønnen, som forestaaer den største Skole paa Landet, er meget habil, troe og flittig: Over de andre Skoleholdere blev intet klaget:

M ø g e l t ø n d e r H e r r e d

Den 31 Octobr: som var 20 Søndag efter Trinit: i Emmerlef Kirke. Den Residerende Capellan Hr Jens Clausen, som det den Dag tilfaldt at prædikke, holdte een grundig og opbyggelig Prædikken over Evangelii sidste ord³⁾: Sogne Præsten Provst Gram var fornøjet med sin Degn, Skoleholder, Medhielpere og Meenigheden i almindelighed, og disse ogsaa med Lærerne. I denne Meenighed existerer endnu den Vanskelighed, at een stor deel deraf ikke kand [faae] Rum i Kirken at høre Guds ord, hvorom ieg tilforn har giort Deres Kongelige Majestæt allerunderdanigst Forestilling.⁴⁾

Den 1 Nov: som var Alle Helgens Fæst udj Dahler Kirke: Sogne Præsten Hr Wilhadus Christian Zoëga prædikkede opbyggelig over de Ord i Texten⁵⁾: Salige ere de Reene af hiertet. Degnen Jens Christiansen er meget skikkelig i Levnet, og flittig i Skolehold, som han tillige med een anden der for Sognet forestaaer: Ungdommen svarede ogsaa til Fornøjelse: For Resten blev hverken klaget over Lærere eller Tilhørere.

Dette er, Allernaadigste Konge! hvis⁶⁾ ieg med sandhed allerunderdanigst har kundet referere om befundne Tilstand i de Meenigheder, som ieg i dette aar for andre Embets Forretninger og Forhindringer har hafdt Lejlighed at visitere: Hvad Præsterne i samme Meenigheder angaaer, saa er det ikke at nægte, at der

¹⁾ Land] om øen. ²⁾ Erudition] dannelse, lærdom. ³⁾ Evangelium: Mt. 22, 1-14. ⁴⁾ Se under 30.5.1751. ⁵⁾ Mt. 5, 1-12. ⁶⁾ hvis] hvad.

jo er een kiendelig Forskiæl imellem dem saavel ihenseende til Deres Læregaver, som Fliid og Retsindighed i deres Embede; Imidlertid er dog deres Forhold saavit mig hidintil er bekient, i almindelighed ustraffelig: Herren jo mere og mere udsende Retskafne og med Aand og Naade udrustede Lærere, ved hvis troe Tieneste upaatvilelig kunde formodes endnu bedre Frugt og Nytte af de til Guds Kirkes Forbedring tiid efter anden giorte i sig selv fortreffelige Anstalter, hvoriblant den allernaadigst anbefalede Ungdomens Confirmation i deres Daabs Naade, ihenseende til den af dens retsindige Brug saavel for Gamle som Unge flydende herlige Nytte, er uskatteerlig: Sluttelig er ved dette aars Slutning for Deres Kongelige Majestæt og gandske Høy Kongelige Arve-Huus mit allerunderdanigste inderligste Ønske, at den Allerhøyeste Himlens og Iordens Regentere, som efter sin aldrig noksom prisede Godhed og Barmhiertighed, har værdiget disse Riger og Lande den uskatteerlige Naade at beherskes af Deres Kongelige Majestæt, vil blive ved at gjøre sin Naade og Barmhiertighed jo større og større, ved at gjøre Deres Majestæts Priisværdigste Regiæring ligesaa langvarig, som lykkelig og Frederiig: Herren vor Gud byde alle sine Velsignelser i dette aar Ia hver Dag og Time derudj at hvile over Deres Kongelige Majestæt, at Deres Majestæts Velsignelser maae overgaae Deres Store For-Fædres Velsignelser til de ævige Høyets Grændser: han bevare Deres Majestæts Helligede og for disse Riger og Lande umistelige Persohn, befale sine Engle at bære Deres Majestæt paa Hænderne¹⁾, lade Deres Majestæt være som een Signet-Ring paa hans høyre Haand²⁾, ja indsluttet i hans Faderlige Hierte. Hand, den store Ærens Konge udbrede jo meere og meere sit Naadis Rige udj Deres Majestæts Riger og Lande, og velsigne alle Deres Kongelige Majestæts derhen sigtende allernaadigste Anordninger, at mange mange af Deres Majestæts Undersaatter derved maae blive hans Rigis Undersaatter og derfor velsigne Deres Kongelige Mjestæt og prise den ævig Velsignede Gud i tiid og Ævighed: Herren Vor Gud bygge Deres Majestæts Arve-Stoel Fra Slægt til Slægt, og lade af Deres Majestæts Høy Velsignede Stamme aldrig fattes een Mand at

¹⁾ Sl. 91, 11-12. ²⁾ Jer. 22, 24.

sidde paa sin Faders Throne¹⁾, intil alle Riger og Regiæringer
i Verden skal have een Ende:

ieg forbliver i allerdybeste Devotion Deres Kongelige Maje-
stæts Allerunderdanigste arve-undersaat og Forbedere

Ribe den 28 Dec 1756

H A Brorson.

¹⁾ Jfr. Sl. 132, 11; Ap. G. 2, 30.

Den 12 Apr: som var 3die Paaske Dag, i Seem Kirke, Annexet her til Ribe: Den eene af Præsterne Hr David Grønlund¹⁾ forestillede efter Sædvane grundig og alvorlig: Christi Kundskabs ypperlighed: Ungdomen svarede til fornøjelse: Degnen fick et got Skudsmaal om sin troeskab i at undervise Ungdommen og opbyggelige Vandring.

Malt Herred.

Den 3 Maji i Feuling Kirke: Sogne Præsten Hr Jørgen Fog forestillede skikkelig af Rom 6, 19-22 de døbte Christnes Pligt i at tiene Herren: Degnen Studios: Jens Baggesen²⁾ som forestaaer Hoved-Skolen i Bobüll³⁾, blev berømt af Sogne Præsten for baade information og Opførsel: ikke heller blev noget klaget paa de 3 øvrige Skoleholdere, som underviser Børnene om Vinteren. Især blev Peder Hansen, Skoleholder i Annexet Holsted, roest for sin retskafne baade Vandring og Skolehold. Ungdomen svarede meget vel. og i Meenigheden, som var særdeles bevægelig, fandtes ingen sær⁴⁾ Forargelse.

Den 4 Maji udj Wejen Kirke: Provsten Hr Niels Jochum Bützow af 1 Tim: 4, 7: 8: forestillede smukt: Gudfrygtigheds Rette art og herlige Frugt: Degnen Terman Mortensen informerer hele Sognets Ungdom, og fick baade han og Skole Holderen i Annexet Leborg⁵⁾ Vidnesbyrd om ustraffelig Vandring og flittig Skole-Arbejde. Ungdomen svarede overalt upaaklagelig, og eendeel meget vel. og Over Meenigheden blev intet klaget.

Andst Herred

Den 5te Maji udj Weerst Kirke: Efterdj her kun vare 6 Mænd i denne Meenighed tilstæde, som undskyldte de andre med, at

¹⁾ Jfr. III, s. 221; 252. ²⁾ Digteren Jens Baggesens farfader. ³⁾ sikkert fejlskrift for Tobüll. ⁴⁾ sær] særlig. ⁵⁾ Læborg.

de vare i Torf-Skiæren for Øvrigheden, blev Prædikken opsadt til een anden gang. Sogne-Degnen Hans Lassen Brygger Studios:, som og er Skoleholder i Kongens Skoele, blev intet klaget over, men derimod Skoleholderen Jens Friis i Annexet Becche¹⁾ blev angivet som forsømmelig i sit Embede, hvilket Sogne Præsten Hr Iver Hagelund lovede at rette, om mueligt, eller og sligt betimelig at andrage²⁾. Meenigheden efter Præstens Beretning, forbedrer sig og især i Annexet Becche, hvor tilforn har været nogle sær grove Mennsker, men nu efterhaanden enten ere geraadede i Fattigdom eller og bortdøde: Ungdomen svarede upaaklagelig.

Den 6te Maji udj Andst Kirke: Sogne Præsten Hr Bartram Højer af Texten paa samme almindelige Faste og Bede-Dag³⁾ forestillede: Guds Raad til Menniskenes Salighed: Han har tilforn været i Rygte særdeles for ond Forligelse Maal med sin Hustrue, for hvilken Sag han og tilbørlig er sadt til rette, saa der nu ikke denne sinde blev klaget over ham:⁴⁾ Degnen Studios: Eric Binderup hafde et got ord for sit Embede og Opførsel: I Hoved Sognet er een Kongelig Skoele, som hele Sognets Ungdom søger til; Skoleholderen sammesteds blev intet klaget paa, men den i Annexet Giesten blev berømt baade for Lærdom og Levnet. De fleste af Ungdomen svarede ulastelig —

Den 8 Maji Dom: Cant:⁵⁾ i Malte⁶⁾ Kirke: Sogne Præsten Hr Peder Wiibe forestillede opbyggelig: Den Hellig Aands Straffe-Embede. Over Degnen Studios: Jens Bredenberg, som er Skoleholder i Hoved Sognet, saavelsom ogsaa Niels Mortensen, som Skoleholder i Annexet Folding, blev intet klaget, ikke heller over Meenigheden: Ungdomen svarede nogenledes:

Frøø's Herred

Den 30 Maji 2den Pindse Dag i Hygom Kirke: Sogne Præsten Hr Christian Arnold Dyssel forestillede af Evangelio⁷⁾: Verdens Kiærlighed til Mørket mere end til Lyset. I denne store Meenighed har tilforn været een skøn Opvækkelse, som synes nu mestendeel at være bortdød⁸⁾: Degnen Hans Ewald, som tillige er Skoleholder for den østre Part af Sognet, fick got Vidnesbyrd

¹⁾ Bække. ²⁾ *andrage* indberette. ³⁾ Forordningen om Almindelig Bededag af 27. marts 1686 påbød faste på denne dag. ⁴⁾ Se under 17.4.1744 og 25.4.1750. ⁵⁾ *Dominica Cantate*] 4. søndag efter påske. Evangelium: Joh. 16, 5-15. ⁶⁾ Malt. ⁷⁾ Joh. 3, 16-21. ⁸⁾ Se under 16.4.1744 og 12.7.1749.

om Troeskab i Embede og skikkelighed i Levnet, ligesom og Michel Pedersen Skoleholder for den Vestre Part af Sognet: Ungdommen svarede maadelig Og blev klaget over Folkenes Uvillighed i at skikke deres Børn til Skoele, hvorom skeede alvorlige Formaninger og Løfter om Forbedring.

Gram Herred

Den 1ste Jun: [o: 31 Maj] Tredie Pindse Dag i Gram Kirke: i Sogne Præstens Hr Anders Thorups Sted prædikkede een Studios: nafnl: Fogtman som forestillede opbyggelig af Evangelio¹⁾: Christum som Dør og Indgang til ald Naade og Salighed. Degnen Peper er een habil og Redelig Mand. Skoleholderen i Gram Peter Marcusen er berømt for een Redelig og flittig forfaren Skole Mand. Jacob Hansen Skoleholder i Thiseth var maadelig, og har lovet forbedring: Lars Andersen Fridsch er svagelig, men derhos retsindig og flittig forestaaer Skoleholdet i Kastrup — Ungdommen svarede vel og meenigheden var meget alvorlig i at høre Ordet.

Den 3 Jun: [?] i Nustrup: Personel-Capellanen Hr Peder Hege-
lund holdte een opbyggelig Prædikken over Eph 2, 10 om den Salige Forandring og Frugt, som Omvendelsen førte med sig. Degnen Studios: Hybschman er ustraffelig: Skoleholderne Hans Clausen i Becche²⁾, Oluf Nielsen i Gabel³⁾ og Jens Pedersen i Nustrup har, hver for sig, et got Rygte om deres gode Skolehold og Opførsel: Meenigheden var bevægelig og Ungdomen ulastelig —

Den 4 Jun: [?] i Schrydstrup Kirke: Provsten Hr Thomas Wang forestillede af Joh 3, 14: Troen til den korsfæstede Jesum: I dette lidet Sogn er kun een Skole, som Degnen Hans Jepsen efter Provstens Forsikring troeligen og forsvarligen forestaaer: Ungdommen svarede upaaklagelig: Provsten klagede over, at Meenigheden ikke var barmhiertig imod de Fattige og Nødlidende: hvorom da skeede alvorlig og bevægelig Formaning —

Frøø's Herred.

Den 6te [o: 5te] Jun: Trinit: Søndag i Øster Linnet Kirke: Sogne Præsten Hr Marcus Buch handlede af Evangelio⁴⁾ om Men-

¹⁾ Joh. 10, 1-10. ²⁾ Bæk. ³⁾ Gabøl. ⁴⁾ Joh. 3, 1-15.

niskets Igienfødsel: Degnen, som holder Skoele for den hele Ungdom i dette lidet Sogn, er baade retsindig og flittig: Ungdommen svarede ogsaa heel ulastelig.

Hvidding Herred

Den 2 Jul: Mariæ Besøgelses Dag i Skiærbech Kirke. Den Residerende Capellan Hr Jansen, som det tilfaldt samme Dag at prædikke, forestillede grundig af Evangelio¹⁾: De ulyksalige Rige 3: aandelig indbilte Rige. Ungdommen svarede kun maadelig: Sogne Præsten Hr Anders Fog klagede over, at Ungdommen ikke flittig indfant sig til Skoelen, da²⁾ Degnen Studios: Winder er baade habil og flittig ligeledes Skoleholderne i Hiemsted og de andre smaae Skoler i Sognet vel forsynede: Meenigheden efter derom giorte Nødvendig Forestilling lovede herudj forbedring.

Løe Herred.

Den 3 Jul: Dom 4 post: Trinit:³⁾ udj Medolden Kirke: Sogne Præsten Hr Hans Schou holdte een Opbyggelig Prædikken om Barmhiertighed, dens Art og Frugt: Ungdommen svarede vel. Der har i denne Meenighed været een smuck Opvækkelse, som ogsaa endnu er i god Stand: I øvrigt blev intet klaget enten af eller over Lærere eller Tilhørere:

Den 10 Jul: Dom 5 post Trinit:⁴⁾ i Døstrup Kirke: Sogne Præsten Hr Johan Peter Brorson⁵⁾ forestillede tilstrekkelig: Deres Forhold, som nyde Guds Velsignelse — Ungdommen svarede meget vel, og i Meenigheden er fra forrige tiid een kiøn Opvækkelse. Degnen Studios: Peder Ludvigsen er een sær⁶⁾ habil og flittig Skoleholder: Ligeledes blev ikke heller klaget over de øvrige i Sognet.

Hvidding Herred

Den 17 Jul: Dom: 6 post Trinit: i Brøns Kirke. Sogne Præsten Hr Matthias Wind forestillede af Evangelio⁷⁾ Guds Børns Salighed ihenseende til baade Troens og Levnets Retfærdighed: Ungdommen svarede vel: Degnen Peder Ewald, som tillige er Organist, gjør sit Embede forsvarlig: og ligeledes Skoleholderen upaa-klagelig.

¹⁾ Lk. 1, 39-56. ²⁾ da] skönt. ³⁾ Evangelium: Lk. 6, 36-42. ⁴⁾ Evangelium: Lk. 5, 1-11. ⁵⁾ Brorsons brodersøn, søn af Nicolai Brorson. ⁶⁾ sær] særlig. ⁷⁾ Mt. 5, 20-26.

Schodborg Herred.

Den 6te August: i Møeborg Kirke: Sogne Præsten Hr Peder Borgen prædikkede skikkelig over Text: 1 Cor: 15: 11: Ungdommen svarede største deels ulastelig: Degnen Studios: Jørgen Støfring hafde efter Præstens Beretning forbedret sit Levnet, og holder Skole for Hoved Sognet, som han nogenledes upaa-klagelig forestaaer: i Annexet Nees 2de Skoleholdere som Præsten var fornøjet med.

Den 7 Aug: Dom: 9 post Trinit i Beufing Kirke. Sogne Præsten Hr Janus Schouboe forestillede af Evangelio¹⁾ smukt: Menniskenes Huusholding i Verden. Ungdomen svarede til fornøjelse: Degnen Peder Munch Studios: berettedes at være skikkelig i sit Forhold, og holder Skole for hele Hoved Sognet, som han med fliid og Nytte forestaaer: i Annexet Flynder een Skoleholder, som Præsten intet hafde at klage paa. Forældrene i almindelighed holde Deres Børn flittig til Skoele.

Wandfuld Herred

Den 9 August i Fialtring Kirke: Sogne-Præsten Hr Morten Berg kand formedelst Alderdom og Svaghed intet forrette i Embedet. Personel Capellanen Hr Christopher Nørager prædikkede skikkeligen over Rom 12, 1: Ungdommen var kun maadelig, men blev lovet og kand og ventes Forbedring, da Skoleholderen Jens Clausen for Hoved Sognet eragtes baade at være habil og ustraffelig, og ligeledes Jens Hald udj Annexet Trans —

Den 10 Aug: i Ramme Kirke. Sogne-Præsten Hr Peder Brønsdorff forestillede skikkelig af Text: Matth 7, 13: Den brede fordømmelses og snevre Livsens Vej: Ungdommen svarede vel: Degnen, som er eeneste Skoleholder i dette lidet Sogn, var død: i øvrigt blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.

Den 11 Aug: i Dybe Kirke. Provsten Hr Christian Arend Brasch prædikkede over Act: 10, 33, og deraf grundig og bevægelig forestillede: Evangelii Sødhed for hungrige hierter. Ungdommen giorte god Rede for sig, og er i Meenigheden een kiøn Opvekkelse: Degnen Hans Christian Friis er ustraffelig i Levnet, og duelig til Skoleholdet, som han for hele Sognet forestaaer: forældre ere ogsaa flittige i at holde deres Børn til Skoele.

¹⁾ Lk. 16, 1-9.

Den 13 Aug: i Wandborg Kirke: Der prædikkede een Studios: nafnl: Morten Skive over Ps: 34, og forestillede Guds Børns Raad imod ald Verdens Møje: Ungdomen befandtes ulastelig: Sogne Præsten Hr Emmicke Hierm var fornøjet med Degnen Eskild Høyland Studios: som holder Skole for hele Sognet, saa og med Forældrene ihenseende til Deres Børns Skolegang.

Den 14 Aug: Dom: 10 post Trinit: i Hove hvor een Candidatus Ministerii¹⁾ Hans Rømmer prædikkede skikkelig over Dagens Evangelium²⁾. Ungdommen svarede tildeels vel, deels ogsaa kun maadelig: Sogne Præsten Hr Urban Schovboe bevidnede, at Degnen Ole Høyland var nogenledes skikkelig i Levnet, og holder upaaklagelig Skole for hele Sognet, men klagede over nogle forældre, som ikke vilde sende deres Børn til Skole, hvilke alvorligen bleve formanede.

Den 15 Aug: i Hyfvom Kirke: Sogne Præsten Hr Peder Bihe prædikkede over Matth: 24, v: 5 — han var affældig og udygtig til Embedet, hvorfore han og hafde resigneret samme til forommelte Rømmer, og siden den tiid er død: Ungdommen svarede kun maadelig. Degnen Søren Jensen berettedes at være ustraffelig i Levnet og upaaklagelig at forestaae Skoleholdet for hele Sognet:

Den 16 Aug: i Engberg Kirke: Sogne-Præsten Hr Poul Christian Ries prædikkede smukt om Troens Retfærdighed 2 Cor 5. Ungdomen befandtes at være vel underviist. Der er og i disse Meenigheder een Opvækkelse fra forrige tiid, særdeles i Annexet Harboer. Degnen Jens Jensen Qvist Studios: er ustraffelig i forhold: i Hoved Sognet, som er meget lidet er ingen Skole, men de faae Børn der søger Skolen enten i Hyfvom eller Annexet Harboer hvor der er een stor Skole, og intet paa Skoleholderen at klage.

Den 18 Aug: i Ferring Kirke. Sogne Præsten Hr Gregers Lund forklarede grundig og opbyggelig Vejen til Livet af Joh: 17, 3. Ungdomen gjorde meget god Rede for sig. Degnen Peder Nør, som i denne liden Meenighed er eene Skoleholder, er flittig og ustraffelig: Meenigheden var meget bevægelig og efter dens Sogne Præsts Vidnesbyrd meget lærvillige og ustraffelige.

¹⁾ *Candidatus Ministerii*] cand. theol. ²⁾ Lk. 19, 41-48.

Hierm Herred

Den 21 Aug: Dom 11 p: Trinit i Giørding Kirke: Sogne Præsten Hr Jens Bering prædikkede opbyggelig over Dagens Evangelium¹). Ungdomen svarede til fornøjelse. Degnen Johan La Grolet berettedes at være ustraffelig i Levnet, men holder ikke Skoole formedelst Alderdom. i Hoved Sognet Een og i Annexet Buur 1 Skoleholder, som Præsten intet hafde at klage paa.

Brusch Herred.

Den 13 Sept i Harthe Kirke: Sogne Præsten Hr Laurids Haagen prædikkede udførlig og Opbyggelig om Troen til Christum: Degnen efter skeede Formaning lovede mere Alvorlighed og Fliid i sit Embede. Ungdommen svarede vel: og Skoleholderne for baade Harthe og Bramdrup var intet at klage paa.

Den 14 Sept i Colding. Sogne Præsten Hr Matthias Bakke holdte een opbyggelig Prædikken over Luc 14, 17. Ungdommen svarede til fornøjelse. Der i Byen ere tvende Danske Skoeler²), som ere flittige og ustraffelige: i det øvrige blev intet klaget enten af Lærere eller tilhørere.

Den 15 Sept: i Eltang Kirke: Provsten Hr Jørgen Seidelin prædikkede over Act: 11 v: 23: Ungdommen var kun maadelig: Degnen Studios Wilhelm Brochman ustraffelig, og paa de tvende Skoleholdere i Hoved Sognet og een i Annexet var intet at udsætte.

Den 18 Sept: Dom 15 post. Trinit: i Herslef Kirke. Sogne Præsten Hr Niels Friborg holdte een skikkelig Prædikken over Evangelium³) om at adspørge⁴) først Guds Rige. Ungdommen svarede meget vel: Degnen Jens Møller er ustraffelig og flittig i sit Embede: Samme Vidnesbyrd gaves ogsaa Skoleholderne saavel i Hoved Sognet som Annexet.

Den 19 Sept i Starup: Der prædikkede for mig een Studios: nafnl: David Fog over Phil 3, 14. Ungdommen gjorde skikkelig Rede for sig. Sogne Præsten Hr Blicher hafde intet at klage paa Skoleholderne i Sognene som berettedes at være ustraffelige: men Degnen Jess: Johansen var noget forfalden til Drukken-skab og blev alvorlig formanet, ligesom og Præsten siden har

¹) Lk. 18, 9-14. ²) Danske Skoeler] til forskel fra den latinske skole. ³) Mt. 6, 24-34. ⁴) adspørge] i ældre dansk: søge, stræbe efter.

indberettet, at den da skeede Formaning har tient til hans Forbedring.

Foranstaaende er Allernaadigste Konge! een kort Beretning om Tilstanden i forskrevne¹⁾ Meenigheder, saaledes som ieg ved Visitatzen har befunden og herved med Sandhed kand bevidne samme; og da ieg tilforn allerunderdanigst har forestillet, at til Guds Kirkes Forbedring intet høgere er at ønske, end at Ret-skafne Læreres Tal jo mere og mere maatte forøges saa refererer ieg mig allerunderdanigst dertil og i øvrigt slutter denne Relation med det allerunderdanigste inderligste ønske, som og er alle Deres Majestæts troe Undersaatters uafladelige Suk og Bøn, at den uendelig gode Gud, efter sin forunderlige Naade imod disse Riger og Lande, ikke allene i det indtrædende men endog²⁾ mange paafølgende gode aar under sin mægtigste Beskiærmelse naadeligen vil bevare Deres Kongelige Majestæts alledyrebareste Persohn, som et øjesteen i øjet³⁾, og hver dag og time uendelig mangfoldiggjøre sine Naader og Velsignelser over Deres Kongelige Majestæt, at Deres Majestæt længe efter vore Dage maae sidde paa den Danske Arve-Throne, som een Herskere i Guds Frygt, og ikke allene Vi men endog vore Efterkommere under Deres Kongelige Majestæts lyksalige og frederige Regiæring maae sidde eenhver under sit Viintræe og Figentræe med Fred⁴⁾: Herren jo mere og mere udbrede sit Naades Rige i Deres Majestæts Riger og Lande og saaledes lyksaliggjøre alle Deres Majestæts derhen sigtende priisværdigste Anstalter, at Deres Majestæt selv deraf maae høste de ønskeligste Frugter ikke allene i tiden men endog i ævigheden: Herren blive ved at gjøre sin Miskundhed og Sandhed stor over det gandske Høy Kongelige Arve Huus, bygge Deres Majestæts Stoel fra Slægt til Slægt, og lade disse Riger og Lande beherskes af denne Høy Velsignede Stamme indtil Verdens Ende:

hvilket efter allerskyldigste Pligt i alledybste underdanighed ønsker Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste arveundersaat og forbedere

Ribe den 21 Dec 1757 —

H A Brorson.

¹⁾ [forskrevne] ovennævnte. ²⁾ endog] også, ligeså i det efterfølgende. ³⁾ Jfr. 5. Mos. 32, 10; Sl. 17, 8; Zak. 2, 12. ⁴⁾ 1. Kong. 4, 25.

1758

*J Spandet Kirke*¹⁾

visiterede ieg d 12 Martii Domin: Iudica²⁾. Sogne Præsten Hr Andreas Boysen forestillede opvækkelig af Evangelio³⁾ Sandheds Forsvar. Degnen Christian Stock er en retsindig duelig og flittig Skoelholder. Ungdommen svarede skikkelig og blev ikke klaget over nogen enten Forsømmelse eller Forargelse i denne lille Menighed.

J Toftlund Kirke

d 18de Martii, som var Mariæ Bebudelses Dag. Sogne Præsten Hr Christian Outzen har indtil hans høye Alderdom med Nidkiærhed søgt Menighedens Frelse. Denne Sinde begjærede hand, at hans Søn Iohannes Outzen⁴⁾, som er Ministerii Candidatus, maatte prædikke for mig, som og meget opbyggelig af Dagens Evangelio⁵⁾ forestillede Evangelii søde Budskab. Paa den gamle Degn, navnlig Hans Iørgensen blev intet klaget, men i sær har den unge Marcus Pedersen et got Skudsmaal for sin gode Forhold og retskafne Skolehold. Derforuden ere Skoleholdere navnlig: Ies Rasmussen om Vinteren i Stenderup, og en i Orrup⁶⁾ nav[n]l: Niels Olufsen, som fik got Skudsmaal baade for Lærdom og Levnet i sær det sidste. Ungdommen svarede vel, og intet blev klaget. Bemeldte retsindige gamle Lærere blev ved Døden bortkaldet d 25 Iulii derefter, da hans sidste Svaghed begyndtes, gik hand Dom: 8 p: Trin: sidste Gang paa sin Prædikke Stoel, og holdt en kort men meget alvorlig og bevægelig Afskeeds Tale til

¹⁾ I indberetningen for 1758 er en anden skriver kommen til. Det har medført visse forandringer i opstillingen m. m., særlig at herrederne ikke nævnes. ²⁾ *Dominica Iudica*] 5. søndag i fasten, hvortil nu (siden 1770) Mariæ bebudelsesdag er henlagt. ³⁾ Joh. 8, 46-59. ⁴⁾ Chr Outzen havde kun een søn, Ditlev Outzen, der 1758 blev kapellan i Bevtøft. ⁵⁾ Lk. 1, 26-38. ⁶⁾ Ørderup.

Menigheden, gik derpaa hiem, lagde sig strax til Sengs og bortsov 9ende Dag derefter.

J Høyrup Kirke

d 19 Martii Domin: Palmarum¹). Sogne Præsten Hr Iens Scher-ning holdt en opbyggelig Prædikken over Dagens Evangelium²) om Iesu glædelige Jndtog til Ierusalem. Degnen Friderich Iohansen holder Skole Sommer og Vinter i den største Bye Arnum, og fik af Sogne-Præsten et got Vidnesbyrd baade for sin Lærdom og Levnet. I den mindre Bye holder Hans Sellund Skoele om Vinteren, som og viser sin Fliid og Retsindighed. Ungdommen svarede gandske vel. Den største Forargelse i denne Menighed har i nogle Aar foraarsaget en ung Karl af Iylland nav[n]lig Anders Pedersen, som gav sig ud for en Læge bildte alle syge Folk ind, at de vare forhæxede, og satte derved vidt og bredt Spliid og Forbittrelse imellem Naboer og Gienboer, Venner og Frender, og uanseet bemeldte Person var gandske dum baade i aandelige og naturlige Ting, saa fik hand dog stor Tilløb alle-vegne fra, saa man maae skrækkes ved at see, hvor stærk Over-troe hersker blandt den gemene Mand. Denne Sinde bekiendte Sogne Præsten, at han holdt sig stillere, lod sig af ham og Degnen undervise i Catechismo, saa hand havde nu bedre Haab om ham.

J Farup Kirke

Dom: Cantate³). Sogne-Præsten Hr Carsten Volqvartz forestil-lede opbyggelig af Evangelio⁴): Den hellig Aands Sendelse, som en Frugt af vor Frelseres Blod Daab Luc: 12[,50]. Den kiære Mand har siden sin Ankomst til Menigheden gjort sig stor Umage med Skolen at faae i Stand, men intet har kundet udrette, hvilket hand nu som ofte tilforn væmodig beklagede. Der skeede i den Henseende i sær alvorlig og bevægelig Formaning til Meenig-heden, hvorpaa og de, som før havde satt sig imod, gave mig deres Løfte, at vilde bygge det omtvistede Skoele Huus. Degnen Hans Pedersen er flittig i sit Embede, men den ommeldte Man-

¹) *Dominica Palmarum*] palmesøndag. ²) Mt. 21, 1-9. ³) *Dominica Cantate*] 4. søndag efter påske, 23. april. ⁴) Joh. 16, 5-15.

gel paa Skoeleholds Jndretning foraarsagede, at Ungdommen til deels svarede kuns maadelig.

J I k a s t K i r k e

Fer: 1 Pentec:¹⁾ Sogne Præsten Hr Peder Bering prædikkede skikkelig over Dagens Evangelium²⁾, og forestillede kortelig efter hans svage Kræfter: den hellig Aands Trøst. Ydermeere forklarede Præsten paa giorte Spørsmaal. 1 At Degnen Niels Nyboe holder Skoele. 2 At hans forhold er ulastelig. 3 At der i Sognet er endnu en Skoleholder navnlig Poul Gregersen, hvis Opførsel er upaaklagelig. Ungdommen svarede vel og Menigheden bevægelig³⁾. Fremdeles paa det Spørsmaal, om der gik nogen offentlig Forargelse i Svang i Menigheden, svarede hand: at hand med læmfædig og kiærlig Formaning haabede for nærværende Tiid at udrydde, og saa vidt mueligt at forebygge sligt, og dersom dette Haab slog ham feyl, skulde hand det paa sine Steder nærmere andrage⁴⁾.

J G i e l l e r u p K i r k e

Fer: 2 Pent:⁵⁾ Sogne Prsten Hr Ole Petersen forestillede tydelig og grundig Guds store Kiærlighed i hans Søns Sendelse til Verden. Degnen Claus Linroth holder Skoele, og fik et got Skudsmaal for hans skikkelige Forhold. Desforuden er endnu en Skoleholdere navnlig Niels Sørensen, som upaaklagelig opagter⁶⁾ sit Embede. Ungdommen svarede vel, og over offentlig Forargelse blev intet klaget.

J S u n d s K i r k e

Fer: 3 Pent:⁷⁾ En Studiosus nav[n]lig Iens Steendorph⁸⁾ prædikkede ulastelig i Vacancen, siden Sogne-Præsten Hr Iacob Scharschov Giesten var kaldet til Sneiberg i samme Herred, og blev da forestillet⁹⁾ af Evangelio Ioh 10¹⁰⁾ Christi Hiords Faare-

¹⁾ *Feria 1. Pentecostes*] 1. pinsedag, 14. maj. ²⁾ Joh. 14, 23-31. ³⁾ Meningen er enten, at menigheden var bevægelig, eller at den *svarede* bevægelig, altså om katekisation med de voksne, se ovenfor under 7.12.1743. ⁴⁾ *andrage*] indberette. ⁵⁾ 15. maj; 2. pinsedags evangelium: Joh. 3, 16-21. ⁶⁾ *opagter*] varetager. ⁷⁾ 16. maj. ⁸⁾ var bleven kandidat 1753. ⁹⁾ og blev da forestillet] og der blev da (af prædikanten) fremstillet. ¹⁰⁾ 3. pinsedags evangelium: Joh. 10, 1-10.

stie Dør og Dørvogtere. Degnen Andreas Fritz og Skoleholderen Søren Olesen havde begge for Skolehold og øvrig Opførsel got Vidnesbyrd. Ungdommen svarede skikkelig, og intet blev klaget.

J Ø r r e K i r k e

d 17de Maji. Sogne Præsten Hr Schandorph catechiserede meget opbyggelig over Christi Forløsnings Almindelighed, og at Gud vil give alle den hellig Aand, som bede ham derom. men Degnen Lars Alexandersen var død, og havde et got Rygte af en retskaffen Troeskab i sit Embede. Børnene svarede got, og vidnede om deres Lærers Fliid. Udi Annexet¹⁾ er en Omgangs Skoleholdere, paa hvis Opførsel intet var at sige. Meenigheden var bevægelig, og intet blev klaget.

J A u l u m K i r k e

d 19de Maji. Sogne Præsten Hr Hans Steenberg holdt en tydelig Catechisation med Børnene over adskillige Stykker i Catechismo og i sær om Troen til Christum, vidnede og, at Degnen Andreas Aale forestoed sit Embede og Skolehold for den hele Menighed upaaklagelig. Ungdommen svarede skikkelig, og intet blev klaget.

J V i l b e r g K i r k e

d 21 Maji. Sogne Præsten Hr Lorentz Helt holdt en solide Prædikken om Helliggiørelsen. Degnen Friderich Schandorph i Hoved Sognet, og Niels Riis i Annexet²⁾ opagte Skole Embederne til kiændelig Nytte. Ungdommen svarede vel, og ingen offentlig Forargelse var i Menighederne.

J N e u l i n g K i r k e

d 22de Maji. Sogne Præsten Hr Andreas Hinkel prædikede grundig over Jgiefødselsens Nødvændighed og Beskaffenhed. J Hoved Sognet holder Degnen navnlig Niels Ballum Skole, paa hvilken intet enten i Henseende til Lærdom eller Levnet blev paaanket. J Annexet Sinding forrettes samme af en Omgangs Skoleholder navnlig Christen Olesen upaaklagelig. Ungdommen svarede temmelig vel, og intet blev klaget.

¹⁾ Hodsager. ²⁾ Timring.

J Snejberg Kirke

d 23 Maji. Sogne Præsten Hr Iacob Scharschou Giesten holdt en smuk Catechisation over de fornemmeste Stykker i Catechismo, særdeles Jgienfødselen. Angaaende Degnen Thomas Møller forklarede Præsten, at hand holder Skoele, at hans Forhold nu er skikkelig, og at hand har levet ædruelig i nogle Aar. En anden Skoleholder navnlig Christen Olesen Kiær blev berømt for hans Fliid og Skikkelighed. Ungdommen svarede vel, og intet blev klaget.

J Felding¹⁾ Kirke

d 24 Maji. Studiosus Bierman Sogne-Præstens Hr Iohan Georg Biermans Broder havde begiært at prædikke, som og skeede upaaklagelig over Texten Eph: II, 8. 9. 10. Skoleholdet blev af Degnen Ole Andersen Friis og en anden navnlig Ole Pedersen upaaklagelig opagtet. Ungdommen svarede skikkelig, og intet blev klaget.

J Scharrild²⁾ Kirke

d 25de Maji. Sogne Præsten Hr Arndt Bidsted var svagelig, og en Studiosus navnlig Christian Svitzer³⁾ havde begiært at prædikke for mig, som og skeede over Psalm: XVI, 3. opbyggelig. Degnen Lauritz Ebbesen holder Skole, og fik derfor saavelsom hans øvrige Opførsel got Skudsmaal. Om Skoleholderen i Annexet Arnborg navnlig Erich Ottesen vidnede Præsten ligeledes. Ungdommen svarede vel, og intet blev klaget.

J Rind Kirke

d 26de Maji. Provsten Hr Vitus Bering var svagelig, derfor prædikkede hans Søn Studiosus Peder Bering⁴⁾ skikkelig over Ioh: XVI, 33. Degnen Iørgen Thorlund forestaaer hele Sognets Skolehold med Fliid og Troeskab. Ungdommen svarede meget vel, og intet blev klaget.

J Nyekirke⁵⁾

Dom: I p: Trin:⁶⁾ Sogne Præsten Hr Stalknecht prædikkede af Evangelio⁷⁾ om og imod Verdens Børnes ulige Tilstand her og his-

¹⁾ Sønder Felding. ²⁾ Scharrild] Skarrild. ³⁾ var bleven kandidat 1755. ⁴⁾ var bleven kandidat 1754. ⁵⁾ Øster Nykirke. ⁶⁾ 28. maj. ⁷⁾ Lk. 16, 19-31.

set. Ungdommen svarede vel, og Menigheden var bevægelig. Over Degnen Niels Hadelér blev ey heller klaget. J disse Menigheder Nyekirke og Annexet Give har tilforn hærsket en grov Vankundighed, men ved den itzige¹⁾ Læreres flittige Arbejde er L: D:²⁾ skeet en stor Forandring og kiændelig Opvækkelse.

J Felding ved Holstebro³⁾

d 6te Augusti Dom 11 post Trin: Sogne Præsten Hr Damianus Knutzen forestillede grundig af Søndagens Evangelio⁴⁾: vor Frelseres kiærlige Anviisning til en Gud tækkelig Bøn. Degnen Niels Qvam forestaaer Skolen i Felding Sogn upaaklagelig, og har i nogle Aar været ustraffelig. J Annexet Tviis er en omgaaende Skoleholdere, navnlig Iens Pedersen, som fik et meget got Vidnesbyrd for baade hans Underviisning og Opførsel. Ungdommen svarede meget vel, og Menigheden var bevægelig.

J Vinding Kirke

d 7de Augusti. Sogne Præsten Hr Terchel Dorschæus forestillede tydelig af Psal: CXXX en sand Omvendelse. Degnen Andreas Højberg forestaaer Skolehold i Vinding Sogn upaaklagelig, og holder tillige en omløbende Skoleholdere i samme Sogn, som ingen klagede over. J Annexet er og en omløbende Skoleholder, som er ustraffelig. Ungdommen svarede meget vel.

J Nør Omme Kirke

d 8de Augusti. Sogne Præsten Hr Matthias Bering, som til Embedet nyelig var ankommen, forestillede udførlig af Rom IV, 5. den Articul om Retfærdiggjørelsen. Degnen Henrich Gredsted forestaaer Skolehold i Bregninge Sogn, hvor han boer, upaaklagelig. J Omme Sogn er efter Fundatzen en Omgangs Skoleholdere, navnlig Clemend Christensen Stabye, som er retskaffen og flittig i sin Gierning. Ungdommen svarede skikkelig.

J Bølling Kirke

d 9de Augusti. Sogne Præsten Hr Nicolai Satterup catechiserede den Articul om Retfærdiggjørelsen paa en grundig og

¹⁾ itzige] nuværende. ²⁾ L: D:] laus deo, Gud være lovet. ³⁾ Nørre Felding. ⁴⁾ Lk. 18, 9-14.

opbyggelig Maade. Degnen Michel Falch forestaaer Skolehold for Bølling Sogn med megen Fliid og Frugt i et ustraffeligt Levnet. Ungdommen var særdeles munter, og svarede meget vel. J Menigheden var og en hiertelig Bevægelse, og stor Ærbødighed for Guds Ord. J Annexet Sæding er en Omgangs Skoleholder, navnlig Iacob Nielsen, som havde et got Rygte for sin Fliid og ustraffelige Vandring.¹⁾

J Vilslef Kirke

d 1 Octobris Dom: 19 post Trin: Sogne Præsten Hr Knud Lang forestillede grundig og opbyggelig den Artichel om Syndernes Forladelse²⁾. Degnen Iacob Bruun er gammel og svag, i hans Sted forestaaer Skoleholdet en anden, hvis Forhold er gandske skikkelig. J Annexet Hunderup er ogsaa en Skoleholder, hvis Forhold er upaaklagelig. Ungdommen svarede vel, og intet blev klaget.

J Hvidding Kirke

d 5 Novembris Dom: 24de post Trin: Sogne-Præsten Hr Christian Friderich Hammer forestillede smukt af Evangelio³⁾: Guds Kiærlighed og Troefasthed i at drage Siæle til sig. Degnen er ulastelig. Ungdommen svarede vel, og Menigheden var bevægelig.

Da mit Forsæt var nu herpaa at ville visitere i Schads og Vester Herreder, faldt ieg i en haard Sygdom, hvoraf ieg endnu ey fuldkommen er restitueret, og fik da min Visitats for indeværende Aar en for mig ligesaa besværlig som uformodentlig Ende.⁴⁾

Hvad ellers Menighedernes Tilstand angaar, da ere ey allene de allerfleste Lærere upaaklagelige i Embede, og ustraffelige i Levnet, men end ogsaa iblandt dem ikke faa, som med sand Gudelig Jver søger Siælenes Frelse. Ordets Frugt anlangende, da kand ikke nægtes, at mange verslig sindede endog tit ved⁵⁾ et

¹⁾ I Sæding voksede ved den tid Søren Kierkegaards fader, Michael Pedersen Kierkegaard op (født den 12.12.1756). ²⁾ Evangelium: Mt. 9, 1-8. ³⁾ Mt. 9, 18-26. ⁴⁾ Jfr. III, s. 17. ⁵⁾ ved] samtidig med.

udvortes ærbart Levnet viser imod Ordet og Embedet saa stor Foragt, at de endog gjør sig en Ære af at være det bekiendt, ikke desto mindre er det dog tilforladeligt, at paa mange Steder iblandt den gemene Almue ey allene den Grovhed i Lærdom og Levnet kiendelig aftager, men endog den sande saliggjørende Kundskab i sær hos de unge jo meere og mere tiltager, hvilket er i Særdeleshed en Frugt af den allernaadigst anbefalede¹⁾ uskatterlige Confirmation og Catechisationer.

At der er opkommen en Dissensus og Disharmonie ihenseende til den sande Christendoms Førelse er bekiendt, men derimod er ogsaa bemeldte Catechisationer, hvor de ret drives, den beste Præservativ, at de unge i Begyndelsen derved kand saaledes indtrykkes den sande Lærdoms Form, at de ikke af Mangel paa Kundskab tør²⁾ lade sig omdrive af hver Lærdoms Vind³⁾, og i det øvrige, dem som ere redelige, kand hans Jld, som renser Levi Børn, i sin Tiid lættelig sammensmelte.

Overalt⁴⁾ maae dette Nordiske Zion⁵⁾ nok skiønne paa Guds forunderlige Naade, og med desto større uafladelig Taknemlighed og Lydighed erkiende de gyldne Tider, i hvilke vi og vore Forfædre har nydt den store Herlighed Guds Saliggjørende Ords rene Lærdom langt over 200 Aar samt den ædle Fred, da nu næsten 100 Aar ey er seet blodigt Sverd i hele Danmarks Rige,⁶⁾ hvilken Lyksalighed, som har ingen Lige, efterdi den af Guds store Barmhiertighed og mit iblandt de bedrøveligste andre Landes Uroeligheder⁷⁾ ald Verden til Forundring endnu florerer under Deres Kongelige Majestets allermildeste Regimente; Saa sukker desto inderligere med mig hver Christen Siæl, at den uendelige gode Gud vil med denne ønskelige Fred fremdeles pryde Deres Kongelige Majestets hulderige⁸⁾ Scepter, krone Deres Kongelige Majestets uskatterlige Liv med mange velsignede Aar og Dage, med Held og Helsen, Kraft og Styrke, Naade og Glæde, samt alt det som kand give Deres Kongelige Majestet et langvarigt og lyksaligt Regimente, og omsider med ævrig Herlighed

¹⁾ anbefalede] påbudte. ²⁾ tør] behøver at. ³⁾ Ef. 4, 14. ⁴⁾ overalt] i det hele. ⁵⁾ Zion] om kirken. ⁶⁾ Brorson må mene, at der ikke i selve kongeriget har været kamp med indtrængte fjendtlige tropper. Han ser bort fra de tabte skånske landsdele og fra hertugdømmerne (Altona og Tønning 1713-14). ⁷⁾ Den preussiske syvårs-krig 1756-63. ⁸⁾ hulderige] milde, kærlige.

og Salighed i Himlen. ieg forbliver med allerunderdanigst Devotion

Deres Kongelige Majestets allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere.

Ribe d 29de Dec: 1758

H A Brorson.

1759

Nør Rangstrup Herred

i

Aggerschou Kirke den første Søndag i Faste¹⁾). Sogne Præsten Hr Otto Riese forestillede af Evangelio²⁾): Den Lærdom om Guds Børns Fristelser. Den gamle Degn Hans Hessel er emeritus, den unge Degn Hans Jensen giver Sogne Præsten det Vidnesbyrd, at han er retskaffen i sit Embede, og forestaaer Hoved Skolen nemlig i Aggerschou Bye med megen Fliid og Troeskab. De andre Byer, nemlig Vellerup Boulund og Gistrup³⁾) holder hver en Skole Mester til deres Børn, som intet blev klaget over. Ungdommen svarede vel, i Menigheden har og i mange Aar været en smuk Opvækkelse, og blev intet klaget.

Men for Vinterens Haardhed, og at ieg efter min i afvigte Aar udstandne haarde Svagthed ikke var kommen ret til Kræfter, maatte ieg afbryde Visitatzen, som og formedelst andre forefaldende Embeds Forretninger og Forhindringer ikke blev igien begyndt førend i

Tyrrild Herred

Den 2den Junii i Schibbet Kirke, da Provst Einsperg prædikede over Esai. 44, 4 og forestillede Forjættelsen om den Hellig Aand. Ungdommen svarede vel. Degnen Niels Tvede, som holder Skole for Menighedens Børn paa den ene Side af Aaen⁴⁾), er ustraffelig, Eeder undtagen, som han blev lastet for, og forresten er han flittig i sit Skolehold. Iens Sørensen, Skoleholder paa den anden eller Nørre Side af Aaen er og siden 6 Aar ædruelig og ustraffelig. Aabenbare Forargelser vidnede Provsten ey at findes i Menigheden.

¹⁾ 4. marts. ²⁾ Mt. 4, 1-11. ³⁾ Geestrup. ⁴⁾ Vejle å.

Den 3die Junii Fer: 1 Pentecostes¹⁾ visiterede ieg i Bresten Kirke. Sogne Præsten Hr Lorentz Buchholtz forestillede opbyggelig: Den aandelige Fred. Ungdommen svarede vel. I Menigheden var stor Attention og Bevægelse. Degnen Iohan Carl Stroberg (født i Halle) er ene Skoleholdere i bemeldte Sogn, undtagen i en Bye Torschind²⁾, som ligger under Liim-Skov-Skole i Nørup Sogn, paa hvis Lærdom og Levnet var intet at klage.

Den 4de Junii Fer: 2 Pentecostes visiterede ieg i Nørup Kirke. Sogne Præsten Hr Rasmus Haunstrup holdt en grundig Prædikken over de Ord i Texten³⁾: Gud sendte ikke sin Søn til Verden, at han skulde dømmes Verden, men at Verden skulde blive salig ved ham, og forestillede: Faderens Kiærlighed i at sende, og Sønnens i at komme til Verden. Degnen Peder Hobolt Studiosus er ustraffelig i Lærdom og Levnet. Her i Sognet ere 2de Skoleholdere, Niels Christensen i Lime, holder Skole der baade Sommer og Vinter, har et meget got Lov for baade Skolehold og øvrige Forhold. Han holder 2de omløbende i andre Byer, i dette Sogn, som intet blev klaget over. Niels Jensen i Liim-Skov holder Skole der fra efter Michels Dag til Paaske, og er i Liv og Embede upaaklagelig. J Annexet Randbølle er en Skoleholder, Lauritz Pedersen, som holder Skole fra Michels Dag til Paaske, ligeledes upaaklagelig i Lærdom og Levnet. Han holder desuden en omløbende Skolemester i Almstock og Ryberg. Ungdommen svarede meget vel. J Menigheden blev intet klaget, undtagen af Præsten privatim over visse, som vare seene i at holde deres Børn til Skolen.

Den 5te Junii Fer: 3 Pentecostes visiterede ieg i Ielling Kirke. Sogne Præsten Hr Povel Wedel af de Ord i Texten⁴⁾: Jeg er kommen, at de skulde have Livet, forestillede grundig: Christi Tilkommelse i Kiødet som Grund til Siælenes aandelige og ævige Liv. Degnen Christian Neuchs Studiosus er aldeles ustraffelig i Lærdom og Levnet, og forestaaer Skolen i Iellinge. Simon Petersen er Skoleholder i Annexet Hover, som han forsvarlig har forestaaet i et ustraffeligt Levnet. Ungdommen svarede vel, Menigheden var heel bevægelig, og ingen aabenbar Forargelse at fornemme.

¹⁾ *Feria 1. Pentecostes*] 1. pinsedag, evangelium: Joh. 14, 23-31. ²⁾ Tørskind. ³⁾ Joh. 3, 16-21. ⁴⁾ Joh. 10, 1-10.

Andst Herred.

Den 22de Augusti visiterede ieg i Schanderup Menighed. Sogne Præsten Mag: Peder Vinther forestillede tydelig af Ebr 10, 24, Den Christendoms Pligt at opmuntre hverandre til en gudelig Vandring. Degnen Augustinus Holgaard Studiosus, en gammel retskaffen Mand, er efter Sogne Præstens Attest tillige med sin Hustrue et Exempel for Menigheden, men, efterdi han er nu 71 Aar gammel, har han for 5 Aar siden maattet overgive Skolen til en Skoleholdere, navnlig Lauge Iørgensen, som forestaaer Kongens Skole i Schanderup upaaklagelig, og fører et skikkelig Levnet. J de 2de smaae Byer Lunderschov og Gilballe¹⁾ holder Mændene selv en Skoleholdere i hver Bye. Af Dollerup Bye gaaer somme til Kongens Skole i Andst, og af Gilballe gaaer somme til Seest Kongelig Skole. Menigheden har forbedret sig ihenseende til deres Christendom, og Ungdommen svarede meget skikkelig.

Elboe Herred.

Den 24de Augusti visiterede ieg i Trinitatis eller den Danske Kirke i Fridericia. Sogne Præsten Hr Marius Clod af Exod:²⁾ 20, 5 forestillede meget grundig: Guds Vrede over Syndere, som ikke vil omvende sig. Han viser sig meget alvorlig og troefast i sit Embede, ligesom og over den Residerende Capellan til samme Menighed Hr Iohannes Neuman intet blev klaget. Ungdommen svarede og allesammen meget vel. Skoleholderen Iohan Lobedantz er ustraffelig i Levnet og flittig i sit Skolehold. Blev ellers klaget over endeel Forældre, som ere forsømmelige i at lade deres Børn gaae i Skole.

Den 25de Augusti blev den af Deres Kongelige Majestet allernaadigst kaldede Rector til Fridericiae Latinske Skole Mag: Iohan Neuchs dertil af mig introducered.

Den 26de Augusti Dom 11 post Trinit: visiterede ieg samme-steds i den Tydske eller St: Michaelis Kirke. Sogne Præsten, den gamle Provst Mag: Henrich Pontoppidan, kand i sin høye Alderdom fast intet mere udrette i Embedet³⁾. J hvis Sted Personell Capellanen Hr Iens Bergendahl forestillede smukt af Evangelio⁴⁾: Den bøyede Siæls frimodige Adgang til Naade-Stolen, som og er flittig i sit Embede, hvilket og blev forsikkert om den Residerende

¹⁾ Gelballe. ²⁾ Exodus] 2. Mosebog. ³⁾ Jfr. III. s. 233 flg. ⁴⁾ Lk. 18, 9-14.

Capellan til samme og Erritzøe Menighed Hr Valentin Bonifacius, og intet klaget over Skoleholderen V: Lund. Ungdommen svarede tildeels ulastelig.

Den 27de Augusti visiterede ieg i Taulov Kirke. En Studiosus navnlig Christopher Liicht prædikkede for mig og forestillede smukt Retfærdiggjørelsen ikke af Loven men af Evangelio af Texten Rom: 3, 20. 21. 22. Degnen Iens Horup var for kort Tiid siden ved Døden bortkaldet. Skoleholderen i Kongens Skole i Nebel Bye, navnlig Lorentz Michelsen er troe i hans Embede, og ustraffelig i hans Levnet. J de smaae Byer, som ligger noget langt fra Skolen, holder Bønderne selv Skoleholdere, saadanne, som Sogne Præsten er tilfreds med, til de smaae Børn, som ey formedelst Veyens Længde kand komme til Kongens Skole. Ungdommen svarede skikkelig. J Menigheden er efter den retsindige Sogne-Præstes Hr Barthold Hoe hans Vidnesbyrd en stor Deel, som baade ere villige at annamme Guds Ord, og at tage det til Hierte, ey heller merkedes nogen grov Forargelse der, undtagen 2de til Drik hengivne, som hidindtil ikke har ladet sig overtale til nogen Forbedring.

Den 29de Augusti visiterede ieg i Bredstrup Kirke. Sogne Præsten Hr David Fog, som før har tient troe og flittig der i Menigheden som Capellan pro Persona, var Søndagen tilforn introducered som Sogne Præst. Øverste Collega¹⁾ i Fridericiæ Skole I: Brylov havde begiært at prædikke for mig paa denne Reyse, som og skeede i denne Menighed til Fornøyelse. Degnen Anders Torstensen Studiosus er gammel, ham er i Embedet adjungered en Studiosus Mads Ierlou, hvilken Sogne Præsten giver det Skudsmaal, at han er retsindig, troe i sine Forretninger og hele Forhold. Skoleholderen i Kongens Skole, Clemend Due, forestaaer sit Embede upaaklagelig. Menigheden er gandske skikkelig, som gierne annamme Ordet, og her næsten ingen grov Ugudelighed findes efter Sogne Præstens Forsikkring, hvis Ungdom ogsaa svarede vel.

Nørvangs Herred.

Den 31 Augusti visiterede ieg i Veile Menighed. Catechet Roesteen havde begiært der at prædikke for mig, som og skeede

¹⁾ Collega] nærmest, hvad der nu kaldes adjunkt.

skikkelig over det Sprog Actor:¹⁾ 20, 27. J det øvrige lovede baade han og Skoleholderen Christian Møller at vise større Flid med Ungdommens Underviisning.

Den 2den Septembr: visiterede ieg i Collerup. Sogne Præsten Hr Christen Thissenius forestillede af Evangelio²⁾ Dom: 12 post Trinit:, hvorledes Syndernes deres Tiid bliver forlænget ved Christi og hans Troendes Forbønner. Degnen Iørgen Drejer er 66 Aar gammel. Han tillige med hans Sviger-Fader har der været Degn 106 Aar. Skoleholderen i Collerup Sogn Hygom Bye, navnlig Marcus Christensen er i Lærdom og Levnet ustraffelig. Den anden nemlig i Vindelev Sogn og Bye, navnlig Bertel Matzen er flittig i sit Skole Embede. Ellers blev af Sogne Præsten klaget over Forsømmelse i at søge Kirken, Menigheden efter skeedte Formaning lovede Forbedring. Sogne Præsten besværede sig og siden hemmelig over Søndags Arbeyde, hvilket Klagemaal ofte forekommer, helst, hvor Bønderne med Hov-Arbeyde ere meget besværede. Ungdommen svarede maadelig.

Den 3die Septemb: visiterede ieg i Greis Kirke. Mons: Grundahl, Candidatus SSti Ministerii³⁾, prædikkede meget vel af 1 Tim 2, 4. om Guds almindelige Naade. Degnen Michael Qvist holder Skole for Ungdommen i Greis Sogn flittig og ustraffelig. J Sindberg Sogn forestaaer Skoleholdet Hans Højer ved Sindberg Kirke upaaklagelig. Menigheden var meget attent. Ungdommen svarede skikkelig.

Den 5te Septembr visiterede ieg i Øster Snede. En Studiosus Peder Vinther lod sig der høre med en Prædikken for mig over psalm⁴⁾ 51, 3. Degnen Henrich Møller Studiosus er i sit Embede ustraffelig. Magnus Hansen Skoleholder i Nørre Sognet og Peder Grimstrup i Sønder Sognet forestaaer deres Embeder ulastelig og fører en skikkelig Vandring. Ungdommen svarede skikkelig. J Menigheden var ingen Forargelse efter Sogne Præstens Vidnesbyrd, og intet blev klaget paa begge Sider.

[Schads Herred.]⁵⁾

Festo Michaelis den 28de Septemb:⁶⁾ visiterede ieg i Sneum Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Sidelman forestillede opbyggelig

¹⁾ Actorum] Ap. G. ²⁾ Mk. 7, 31-37. ³⁾ Candidatus Sacrosancti Ministerii] cand. theol. ⁴⁾ psalm] Salme. ⁵⁾ I originalen urigtigt anbragt efter visitatsen i Sneum. ⁶⁾ Festo Michaelis] på Mikælsfesten; St. Mikkelsdag var jo 29. september; den 28. må være fejlskrift.

af Dagens Text¹⁾ og i Andledning af Exordio²⁾ Ierem: 32, 19. Iesu aabne Øye over vort Forhold mod de umyndige. Degnen Lars Bech Studiosus forestaaer Skolehold i den Østre Deel af Hoved Sognet upaaklagelig, og er i sit Levnet og Forhold i og uden Kirken ustraffelig. J Annexet Tiereborg er en Skole, hvilken i mange Aar Peder Truelsen har forestaaet gandske skikkelig. Sogne Præsten gav Menigheden det Skudsmaal, at de største Deels vare skikkelige i deres Opførsel, samt flittig søgte Guds Huus.

Dom: 16 post Trin:³⁾ visiterede ieg i Guldagger. Sogne-Præsten Hr Iohan Krag forestillede af Evangelio:⁴⁾ Guds Børns Trøst i Liv og Død, han har meget forbedret sig i sin Prædikken. Degnen Christen Borch Studiosus skal holde Skole for Middel Parten i Sognet. Christen Matzen forestaaer Skolehold i Hierting. J de andre smaae Torper⁵⁾ holdes omgangs Skole. Ungdommen svarede gandske upaaklagelig.

Mandagen d 1 Octobr visiterede ieg i Alslev. Den gamle Provst og Sogne Præst Mag: Hans Friis er svag og skrøbelig. Pastor Adjunctus og Successor Hr Abraham Iessen holdt en smuk Catechisation med Børnene om Døden og Dommen, Himmel og Helvede. Degnen Antonius Borchman Studiosus, og Skoleholder for det hele Sogn nemlig begge Byer Alslev og Toftnis⁶⁾ blev intet klaget over. Otto Friderich Blech Foer-Herre⁷⁾ fordem ved Armeen i Kong Friderich den 4de og Christians den 6te Tiid, forestaaer Skolen i Annexet Hostrup til vedkommendes Fornøyelse. Menigheden var bevægelig og uden nogen Forargelse. Ungdommen svarede ogsaa vel.

W e s t e r H e r r e d .

Den 7de 8tobris Domin: 17 post Trinitat: visiterede ieg i Lunde Kirke. Sogne Præsten Iohan Herman Brorson⁸⁾ forestillede Guds Folks herlige Sabbath her og hisset⁹⁾. Degnen Ian Lorentz Breum Studiosus forestaaer Skolen i Annexet Outrup,

¹⁾ Mt. 18, 1-10. ²⁾ i *Anledning af Exordio* ud fra indledningsordet. ³⁾ 30. september. ⁴⁾ Lk. 7, 11-17. ⁵⁾ *Torper* udflytterbyer. ⁶⁾ Der står *Toftmus*, utvivlsomt fejlskrift. *Toftnis* = Toftnæs, Brorson har ofte nis for næs. ⁷⁾ *Foer-Herre* måske = fodermarsk(alk), kgl. embedsmand med overopsyn over staldvæsenet. ⁸⁾ H. A. Brorsons søn, opkaldt efter provst Johan Herman Schrader i Tønder. ⁹⁾ Evangelium: Lk. 14, 1-11.

og Niels Pedersen i Hoved Sognet Lunde, over begge blev intet klaget, men alle klagede over Folkenes Uvillighed i at sende deres Børn til Skolen. Ungdommen havde til deels forbedret sig.

[*Frøø's Herred.*]

Den første Novembris paa alle Helgenes Dag visiterede ieg i Hiortlund Kirke. Sogne Præsten Hr Peder Thun forestillede af Evangelio¹): Korsets Herlighed. Enhver af disse 2de smaae Menigheder har sin Degn. Degnen i Hoved Sognet Hiortlund, Iørgen Pedersen forestaaer Skolen for hele Sognet. Han frygter Gud og er flittig i sit Embede. Thøger Matzen, som er Degn for Calslund Sogn holder og Skole for det hele Sogn, og blev og roost af hans Flittighed og Redelighed. Menigheden var meget bevægelig, og Ungdommen svarede vel.

Den 2den Novembris visiterede ieg i Lintrup Kirke. Sogne Præsten Hr Michael Boysen forestillede af Text: Rom: 12, 1. Den fornuftige Guds Dyrkelse²). Den gamle Degn H: Vellejus er emeritus. Den unge Degn Niels Mortensen er i hans Embede ustraffelig saa vel som i hans Levnet. Her i Sognet ere 5 Skoleholdere, een i hver Bye. Søren Christiansen i Lintrup, Christian Nielsen i Melbye³), Matz Iepsen i Thorne⁴), Matz Iørgensen i Daure⁵), Morten Pedersen i Vimtrup allesammen ulastelige. J Annexet Hierting, som bestaaer af den ene Bye og een eneste Gaard Gastrup Gaard, er en Skoleholdere navnlig Mads Nielsen, som og er ulastelig.

Den 4de Novembris Dom: 21 post Trin: visiterede ieg i Rødning Kirke. Sogne Præsten Hr Detlev Blangsted forestillede af Evangelio⁶) Korsets Nytte. Degnen Thomas Wonsill Studiosus, attestatus⁷), en redelig habil Person vilde gierne holde Skole, men Bye Mændene kand ikke blive enige om at bygge et Skole Huus, uanseet Sogne Præsten har holdet an⁸) derom i mange Aar, og Amtmanden af Hadersleb givet mange Befalninger derom. J Bredstrup⁹) Bye holder Frue Grævinde Schach en Skoleholder, som hun betaler, navnlig Iens Pedersen, han har et got Lov for sin Retsindighed og Flittighed. J Annexet Schrave Sogn fore-

¹) Mt. 5, 1-12. ²) I Rom. 2, 1, hvor det nu hedder: »dette er jeres åndelige gudsdyrkelse«, stod der i ældre oversættelser: »hvilket er Eders fornuftige gudsdyrkelse.« ³) Mejby. ⁴) Tornum. ⁵) Dover. ⁶) Joh. 4, 46-53. ⁷) attestatus] med attest for teologisk embedseksamen (»attestats«). ⁸) holdet an] anmodet. ⁹) Brændstrup.

staaer Peder Nielsen Skoleholdet i Kiøbenhoe¹⁾). Sogne Præsten giver ham et got Vidnesbyrd om Troeskab og Flittighed. J den Bye Lange Tveed holdes en Skolemester om Vinteren.

Og her maatte ieg for denne Sinde afbryde min Visitatz, som adskillige andre Embeds Forretninger ikke har tilladt i dette Aar videre at fuldføre.

Hvad ellers Facies Ecclesiæ her i Stiftet angaaer, da er Klinten blant Hveden vel altfor kiendelig, og, da Superstitionen²⁾ alt mere og mere svinder, saa yttre sig i dens Sted meer end tilforn Foragt mod Guds Ord og Lære Embedet; Thi jo mere Naturalismus lader sig merke i den lærde Verden, og hos Folk af Anseelse, jo mere synes gemeen Mand her og der ogsaa at faae en Smag deraf. Det er vel heller ikke at nægte, at den forhen befundne grove Forargelse i Lære Standen var i visse Maader ikke saa farlig, som den bar udvortes Ærbarhed, under hvilken Kappe kiødelig sindede oftest sniger sig ind i Lære Embedet, som siden noksom viser, at de med deres Befordring til Embede ingenslunde intenderede Menighedens Salighed, men allene deres egen syndige Magelighed at søge og fremme. Jeg maae desværre og tilstaae, at blant dem, som i stor Kraft ere indgaaede i Embedet findes og Exempler, at dette Salt har mist sin Kraft. Ikke desto mindre kand ieg dog Gud til Ære bekiende, at Guds Kundskab i sær ved de anordnede Catechisationer paa mange Steder tiltager, og derimod Forargelserne jo mere og mere aftager, da blandt Lærerne ey allene mange ere arbeysomme og flittige i deres Embede, men endog ikke faa ret brændende og skinnende Lys.

Og, da vi aldrig nok kand fuldtakke den grundgode Gud, at han endnu saa rigelig skiænker os sit hellige Ords rene og saliggjørende Lærdom med de hellige Sacramenters rette og salige Brug, samt den uskatteerlige Fred med utallige Velgierninger under Deres Kongelige Majestets frederige og allerlyksaligste Regimente, saa bede vi desto inderligere Nat og Dag, ja hver Christen Siæl og Blods Draabe i det hele Stift sukker og raaber med mig til ald Naades Gud, som nu med Fred og Glæde lader sin Salvende indtræde i det store Enevolds Aar³⁾ disse Riger og

¹⁾ Københoved. ²⁾ Superstitionen] overtroen. ³⁾ Hundredåret for enevoldsmagten 1660.

Lande til ubeskrivelig Hiertens Trøst og Viderqvægelse, at han fremdeles vil gjøre dette Nordens Souveraine Scepter saa fast og varig som Himlens Pool, og Deres Kongelige Majestets Dage og Fornøyer¹⁾ saa mange, som Stierne paa den udstrakte Befæstning²⁾, ja han ald Barmhiertigheds Fader for sin eenbaarne Søns Skyld, overøse alle Velsignelser over Deres Kongelige Majestets allerdyrebareste Person og gandske Kongelige Arve Huus, at i Deres Kongelige Majestets Lande under Deres Kongelige Majestets frederige Enevolds Spiir maae blomstre hans dyrekøbte Menighed jo mere og mere alle Dage indtil Verdens Ende. Det ønsker i allerdybeste Underdanighed

Deres Kongelige Majestets allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe den 28de Decembris Ao 1759.

H A Brorson.

¹⁾ *Fornøyer*] glæder, se I, s. 29. ²⁾ *den udstrakte Befæstning*] om himmelhvælvingen, 1. Mos. 1, 6 flg. (ældre oversættelser).

1 Giørding Herred.

Den 8de Maji visiterede ieg i Giørding Kirke. Provsten Hr Iochum Friderich Neuman, en opbyggelig Lærere holdt Catechisation over de vigtigste guddommelige Sandheder. Degnen Peder Rose Studiosus forestaaer Skoeleholdet i Giørding upaaklagelig, og fører et skikkeligt Levnet. Der er foruden¹⁾ i det Sogn 3de à parte Skoeleholdere, som holde Skoele om Vinteren, nemlig i Ilsted Tange og Lourup. De 2de første Steder har ingen været den sidste Vinter; men Provsten haabede, at det skulde blive bedre, med Skoeleholderen i Lourup er han tilfreds. i Annexet Veirup er en Skoeleholdere, ved Navn Christian Lundholm flittig og upaaklagelig i Lærdom og Levnet. Ungdommen svarede upaaklagelig, og i Meenigheden blev intet klaget.

Den 9de Maji derpaa visiterede ieg i Aastrup. Sogne-Præsten Hr Niels Holgersen Olivarius prædikkede grundig og tydelig over Esai 54, 13. om den sande Guds Kundskabs Beskaffenhed Fornødenhed og Frugt. Degnen Iens Gadberg forestaaer Skoelehold i Hoved Sognet upaaklagelig, og er ustraffelig i sit Levnet. Derforuden er der i Sognet 2de omløbende Skoeleholdere. I Annexet Starup ere 2de Skoeleholdere, een udi Øster og een udi Vester Sognet, som Sogne-Præsten er vel tilfreds med. Ungdommen svarede gandske vel. Meenigheden var bevægelig, og offentlig blev intet klaget.

2 Schads Herred.

Den 10de Maji visiterede ieg i Øsse Kirke. Sogne-Præsten Hr Ole Hierrild holdt om Guds frygt en beqvem²⁾ men gandske kort Tale, fordi man længe forgiæves havde biet efter de fleste af Meenigheden. Hoved Skoelen i Hoved Sognet Øsse forestaaer

¹⁾ foruden] desuden. ²⁾ beqvem] passende.

Degnen Peder Pedersen til Fornøyelse, ligesom han og fører en udi alle Maader ustraffelig Vandring. J den Vester Part af Sognet holder de Byer Vesterbeck, Schamstrup og Carlsgaard¹⁾ en omløbende Skoeleholder. J den Øster Part holder de Byer Haltrup Graulund Hostrup og Abildheede en omløbende Skoeleholdere. Sogne Præsten vidnede vel, at bemeldte Skoeleholdere gjorde, hvad de kunde, men ønskede hellere, at Bønderne vilde give noget meere, at de kunde faae nogle beqvemmere²⁾, ønskede ogsaa, at Tilhørerne i denne Meenighed vilde flittigere besøge Guds Huus, hvorom da skeede alvorlig Formaning. J Annexet Nesberg er 2de omløbende Skoeleholdere, En i Øster og een i Vester Sognet, som i dette Aar var bedre end den bemeldte i Øster Sognet, ligesom ogsaa Tilhørerne i Almindelighed i dette Sogn vare flittigere end de i Hoved Sognet. Ellers vare her i Meenigheden, som meldt er, kun faa tilstæde, ey allene af de gamle, som vare befaledede at gaae i Hov-Arbeyde, men endogsaa af de unge, saa man for den Aarsags Skyld paa de besværlige Visitatz Reyser mangelstedes lidet kand udrette, og derfor saare at ønske, at en haard Straf blev paalagt Proprietairer, som paa saadanne Dage ved Hov-Arbeyde og deslige holder deres Bønder fra Kirken.

Den 11te Maji Dom: Rogate³⁾ visiterede ieg i Grimstrup. Sogne-Præsten Hr Hans Christian Friis, en troe og flittig Lærere forestillede af Evangelii⁴⁾ første Ord meget grundig og opbyggelig: Den troende Bøns 1 Beskaffenhed 2 Forhindringer 3 og Frugt. J Hoved Sognet Grimstrup ere 4re Skoeler. Lauritz Pedersen holder Skoele i Grimstrup upaaklagelig, ligeledes 2) Poul Nielsen i Roesthøye⁵⁾ med god Fliid og Troeskab. 3) Men den i Roest⁶⁾, som Byemændene havde taget dertil fra Bettelstaven, var Sogne Præsten ikke vel tilfreds med, Den ligesaa 4) Michel Pedersen i Hiortkiær⁷⁾. J Annexet Aarre forestaaer Degnen Hans Friis Studiosus Skoelehold for heele Sognet til god Fornøyelse. Ungdommen svarede allesammen meget ønskelig. Meenigheden var af ugemeen Attention og i stor Bevægelse, og med mange Glædes Taarer takkede Gud for deres troe Siæle-Sørger, og bade om, at Herren vilde opholde ham med⁸⁾ dem.

¹⁾ Kalsgårde. ²⁾ beqvemmere] bedre egnede. ³⁾ *Dominica Rogate*] 5. søndag efter påske. ⁴⁾ Joh. 16, 23-28. ⁵⁾ Rovsthøje. ⁶⁾ Rovst. ⁷⁾ Hjordkær. ⁸⁾ med] sammen med.

Den 13 Maji visiterede ieg i Nyekirke. Sogne Præsten Hr Lauritz Bay forestillede af Ier: 9, 24. Christi Kundskabs Herlighed. J Hoved Sognet ere 3 Skoeler, for Nør Sognet i Ohme¹⁾, Øster Sognet i Raunsøe og Størsbøll, Vester Sognet i Nørup. Disse Skoelehold forrettes af omløbende, som intet blev klaget paa. J Annexet Faaborg ere 4 Skoele Districter 1) i Faaborg, hvor I: Lauritzen Lund holder Skoele upaaklagelig, ligeledes 3de omløbende i de andre Districter, som der intet blev klaget paa. Sogne-Præsten, som nyelig er ankommen, har gjort sig Umage for, og fattet got Haab om at faae Skoele Væsenet paa en bedre Fod.

3 Giørding Herred.

Den 14de Maji visiterede ieg i Darum. Sogne Præsten Hr Hans Curtz forestillede af Luc 11. Den 3die Bøn: Skee din Villie som i Himlen saa og paa Jorden. J Hoved Sognet Darum ere 2de Skoeler. Hoved Skoelen forestaaer Degnen i Darum Bye Peder Aschov Studiosus selv tillige med en Medhielpere, navnlig Niels Christensen begge med megen Fliid i et ustraffeligt Levnet. Den 2den Skoele nemlig i Lille Darum forestaaer Skoeleholderen Iens Hansen upaaklagelig. J Annexet Bramminge, som er et lidet Sogn, af 6½ Gaarde vidt adspredte imellem farlige Aaer og Bekker, holdes om Vinteren en Omgangs Skoeleholder, navnlig Hans Møller, som og er flittig og ustraffelig.

Den 15de Maji Fer: Ascensionis Christi²⁾ visiterede ieg i Iernved Kirke. Præsten³⁾ Hr Christopher Fiord handlede om Christi Himmelfarts herlige Frugt for alle Troende. Over Degnen, som holder Skoele for Sognet, blev intet klaget. Ungdommen svarede upaaklagelig, og Meenigheden var meget bevægelig.

4 Nør Rangstrup Herred

Den 29 Jun: Dom: 4 p: Trin: visiterede ieg i Branderup Kirke. Sogne-Præsten Hr Ditlev Outzen forestillede af Evangelio⁴⁾: Christi alvorlige Formaning til Kiærligheds Øvelse efter vor himmelske Faders Exempel. Degnen Friderich Evald forestaaer Skoe-

¹⁾ Omme. ²⁾ *Feria Ascensionis Christi* Kristi himmelfartsdag, evangelium: Mk. 16, 14-20. ³⁾ Præsten i Jernved kaldes ikke sognepræst, da han var »vicepastor«, idet biskoppen havde sognekaldet som præbende. ⁴⁾ Lk. 6, 36-42.

len i Branderup Bye om Vinteren i Lærdom og Levnet upaaklagelig. J Rurup er en vanfør men kostelig¹⁾ Skoelemester ved Navn Michelsen, han kand hverken staae eller gaae, men er meget vel oplyst, og har saa stor baade Beqvemhed²⁾ og Lyst til Information, at der ere faa hans Lige i at informere Børn, han informerer baade Vinter og Sommer. Sær³⁾ Forargelse var der ikke, og Ungdommen svarede vel.

5 Holmands Herred.

Den 3die Jul: visiterede ieg i Smidstrup Kirke. En Studiosus, navnlig Anders Brestrup⁴⁾ forestillede af Texten Luc: 1, 33. Christi Kongeriges Værdighed. Degnen Lauge Halling Studiosus begynder at aldres, fører et skikkeligt Levnet, har faaet en Adjunctum Degnens Søn af Hodde, Studiosum Hans Martinus Ørbeck, som har et meget got Ord⁵⁾. J Sognerne Smidstrup og Schiærup ere 2de Kongelige Skoeleholdere, som leve upaaklagelig, den første i Smidstrup heder Hans Koed, ustuderet, læser flittig for Ungdommen, hvor der er stor Freqventz⁶⁾. Den anden i Schiærup Henrich Loxtorph fører et skikkeligt Levnet, men der er ikke saa stor Freqventz. Ungdommen svarede vel, og ingen offentlig Klage blev ført. Meenigheden var bevægelig.

Den 4de Iulii visiterede ieg i Piedsted. Hvor da prædikede en Studiosus, ved Navn Peter Lobedantz over Texten Matth: 13, 17 - 49. Degnen Studiosus Hans Bull catechiserer Børnene i Kirken og i Huset, naar de skal confirmeres, er i Lærdom og Levnet ustraffelig. J Piedsted Sogn, som bestaaer kun af Piedsted Bye, er en Kongelig Skoele. Skoeleholderen Hans Christensen, er en retsindig flittig habil og aldeles ustraffelig Lærere. J Annexet Gaarslev er og en Kongelig Skoele. Skoeleholderen Lauritz Bønnellykke er en skikkelig flittig og ustraffelig Mand. J Meenigheden er ingen sær Forargelse, men Provsten⁷⁾ vidnede, at han ikke havde seet nogen af hans Sognemænd drukken i 6 Aar. Ungdommen svarede vel.

Den 5te var ansatt til Visitatz i Gauerlund Kirke, men, efterdi smitsom Sygdom grasserede i Meenigheden og Præstegaarden,

¹⁾ kostelig] der menes: udmærket. ²⁾ Beqvemhed] skikkethed. ³⁾ sær] særlig. ⁴⁾ var bleven kandidat 1755. ⁵⁾ got Ord] godt lov. ⁶⁾ Freqventz] søgning. ⁷⁾ Provsten] Niels Jensen Høstmark.

(hvoraf ogsaa Præsten kort efter døde) maatte ieg denne Sinde drage den Meenighed forbie.¹⁾)

6 Hvidding Herred.

Dom: 7 p: Trin:²⁾) visiterede ieg i Vodder Kirke. Sogne-Præsten Hr Nicolai Georg Overbeck forestillede af Evangelio³⁾) skikkelig: Den Lærdom om Guds Forsyn. Aarsagen, hvorfor ieg denne Sinde visiterede der, var fornemlig for den Forargelse ved Herrens Naade at faae undersøgt og ophævet, som Præstens onde Forligelse med sin Hustrue⁴⁾) havde foraarsaget, og, som af alle Omstændigheder var da at slutte, at Præste-Konen var uskyldig i hans onde Suspicion⁵⁾), da hendes Opførsel og Rygte er i alle Maader og allevegne ustraffelig, men han derimod saa vidt at ynke, at en Slags Gemyts Sygdom befandtes Aarsag til hans gandske ugrundede Suspicioner og Mistanker, saa blev dette alvorlig forestillet, baade for og efter Guds Tienesten, hvorpaa det onde Rygte har begyndt at sagtes⁶⁾). Foruden dette klagede Meenigheden over, at der var undertiden Disputer imellem Præsten og Degnen i Kirken, som blev undersøgt, og vedkommende formanet til Sagtmodighed og Lydighed⁷⁾). Ungdommen svarede maa-delig, vil haabe, at alting herefter bliver bedre.

7 Løe Herred.

Den 31 Iulii visiterede ieg i St: Laurentii Kirke paa Vesterlands Føhr. Den gamle Sogne-Præst Hr Philip Qvede[n]sen er svag og ofte sengeliggende, hans Søn, Hr Christian Carl Qvede[n]sen, Adjunctus og Successor er en habil og flittig Lærere. Den Residerende Capellan, Hr Iens Kirkerup, en opbyggelig Lærere forestillede af Texten 1 Joh: 2, 28: Die wahre Christliche Beständigkeit. Degnen Oluf Sonnen forestaaer Hoved Skoelen i Oldsum meget troeligen og i en gudelig Vandring. J Sogne Præstens District er derforuden 3de Skoeleholdere, Broder Boysen i Klintum, en god Skoeleholder i Lærdom og Levnet, dog noget for gelinde⁸⁾). Lorentz Iohansen i Tufftum troe og flittig, der-

¹⁾ Præsten Thiis Martin Ovesen Steenberg døde 3. august 1760. Jfr. nedenfor s. 152. ²⁾ 20. juli. ³⁾ Mk. 8, 1-9. ⁴⁾ Han ægtede 1757 Marie Elisabeth Schindler. ⁵⁾ Suspicion] mistanke. ⁶⁾ sagtes] tage af. ⁷⁾ Præsten til Sagtmodighed, degnen til Lydighed. D. L. 2-15-6. ⁸⁾ gelinde] lemfældig, mild; ordet er ofte bevidnet i samtidens dansk, så det behøver ikke at gengive, hvad der er sagt Brorson på tysk.

foruden holder Peter Brohren Skoele i Süderende om Vinteren, som og er en god Skoelemester. Over en Mand i Oldsum, navnlig Sønnich Peters, klagede Sogne-Præsten, at han tit falder i Drukenskab, og da viser sig ofte barbarisk mod sin Hustrue og Børn, hvilken blev i Præstegaarden alvorlig satt til rette, som og med megen Bevægelse lovede Forbedring. J den Residerende Capellans District ere 3 Skoeler, nemlig i Duntzum, Uttersum, Heddehusum, hvor Byemændene holde i hver Bye om Vinteren en Skoelemestere, som Præsten er tilfreds med. Ungdommen svarede vel.

Ellers fortaalte Sogne-Præsten, at en liden Hyrde Dreng havde fortaalt ham for kort Tiid siden, da han røgtede sine Creaturer, at have hørt efterfølgende: fürchte dich nicht, denn ich bin ein Engel der Heiligen, du bist ein Kind Gottes und ein Erbe des ewigen Lebens. Hütte dich, dass du dich nicht von der bösen Welt, deinem Fleisch und Bluth und dem Teuffel verführen lässtest, denn er gehet umher wie ein brüllender Löwe. Sey getreu und wancke nicht, du wirst dreymahl gesegnet werden, die andere aber nur einmahl, nur ein mahl. Christus, Christus, Christus ist (NB det er en Vers af en Psalme) nun fahre ich hin zu meinem Vater. Dette siger Drengen at have hørt uden at have seet nogen. Sagen ansaae ieg heel mistænkelig, allerhelst¹⁾ ved hans Opførsel var ikke noget særdeles got bemærket, og bad Derfore Sogne-Præsten vel at observere, og referere mig, om noget meere blev foregivet herefter af denne Dreng enten seet eller hørt, men siden er derom intet meldet.

Dom: 9 p: Trinit:²⁾ visiterede ieg paa Amrum. Sogne-Præsten Hr Friderich Mechlenburg forestillede af Evangelio³⁾: De bodfærdiges Tilflugt til Iesu Vunder for Guds strenge Dom. Degnen Harche Knudten forestaaer Hoved Skoelen i Nebel Sommer og Vinter flittig og vel. Olde Peters holder Skoele i Norddorff Sommer og Vinter i Lærdom og Levnet retskaffen. Broder Broders holder ligeledes upaaklagelig Skoele i Syddorff Vinter og Sommer. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden søger Guds Huus meget flittig.

Dom: 10 p: Trin:⁴⁾ visiterede ieg i Ballum Kirke, hvor da efter Begiæring prædikede en Studiosus af Rømøe, navnlig Rasmus

¹⁾ allerhelst] især da. ²⁾ 3. august. ³⁾ Lk. 16, 1-9. ⁴⁾ 10. august.

Neve og forestillede: vor Frelseres Ynksomhed over Ierusalem forestaaende Fordervelse¹). J Sognet ere følgende Skoeler 1) For Nør District holdes bestandig Skoele baade Sommer og Vinter i Vaabenhuset af Degnen Thomas Pedersen, en meget habil men nu ældgammel Skoele mand, eller Substitut, som paa nærværende Tiid er Lauritz Pedersen, hvilken med Retsindighed og Flittighed Skoeleholdet forestaaer. 2) For mellemste District holdes Skoele i Bodsboell²) af Iørgen Hansen baade Sommer og Vinter, som i 24 Aar tilvisse i dette Sogn aleene har holdet Skoele upaaklagelig. 3) For Sønner District holdes Skoele af Iens Iørgensen den hele Vinter og den meeste Tiid af Sommeren upaaklagelig. J Meenigheden har i mange Aar været en smuk Opvækkelse. Ungdommen svarede upaaklagelig.

8 V e s t e r H e r r e d .

Den 3die Octobris visiterede ieg i Henne Kirke. Sogne Præsten Hr Andreas Samsing Fibiger holdt en smuk Catechisation over Saliggjørelsens Orden. Degnen Iørgen Hansen holder Skoele i den Vester District om Vinteren. J Nørre Districten Iørgen Christensen om Vinteren flittig og ustraffelig. J Sønner Districten har hidindtil holdet Skoele Anders Nielsen troelig og ustraffelig. Jngen stor Forargelse blev der klaget over. Sogne-Præsten holder Catechisation hver Fredag i de 3de Vinter Maaneder i Kirken. Derfor har han og Formænd faaet noget Siælegifts Korn, som Høylovlig Jhukommelse Kong Christian den Tredie har efter Reformationen tillagt ham i steden for Siæle-Messe³), og med samme continuerer han endnu, skiønt uden Betalning i 3 Aar, da ved Hennegaards separate Bortsælgelse Sagen vel af Sogne-Præsten blev forestillet, og siden er søgt hos Det Høy priselige Rente-Cammer, men endnu ikke afgjort.⁴) Ungdommen svarede vel.

¹) Evangelium: Lk. 19, 41-48. *Fordervelse*] ødelæggelse. ²) *Bodsboell*] Bådsbøl. ³) *i steden for Siæle-Messe*] som erstatning for, hvad han i den katolske tid fik for at holde sjælemesse. ⁴) Efter ordene i 3 Aar står der i originalen punktum, og det efterfølgende *da* begynder med stort bogstav. Dette er her ændret for forståelsens skyld. Meningen må være: Præsten har stadig ret til kornydelsen; men den er i 3 år ikke bleven erlagt, fordi Hennegård — som den helt eller hovedsagelig har påhvilet — er kommen på andre hænder. Ved den lejlighed gjorde præsten ganske vist opmærksom på sagen, og da det ikke har hjulpet, er der sket henvendelse til rentekamret; men endnu er der ikke derfra kommet nogen afgørelse.

Den 4de Octobris visiterede ieg i Nebel Kirke. Sogne-Præsten Hr Henrich Wassard catechiserede over de vigtigste Stykker i Catechismo. Degnen Søren Colding holder Skoele for Hoved Sognet om Vinteren, upaaklagelig i Lærdom og Levnet. For Annexet Lydom holder Iens Sørensen Skoele upaaklagelig. J Meenighederne er ingen særdeles Forargelse. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var meget attent.

9 Nørre Herred.

Den 5te Octobris Dom: 18 p. Trinit: visiterede ieg i Nørre Borch Kirke. Sogne-Præsten Hr Søren Borch prædikede af Evangelio¹⁾: om Kiærlighed til Gud, dens Nødvendighed og Beskaffenhed. Degnen Niels Hatting holder Skoele for heele Hoved Sognet Synder Borch troe og flittig. Peder Christensen holder Skoele for Annexet Nør Borch, ogsaa flittig og retsindig i alle Maader. J Meenigheden var ingen sær Forargelse. Ungdommen svarede meget vel, og Meenigheden var bevægelig.

10 Vester Herred.

Den 6te Octobris visiterede ieg i Qvong Kirke. Sogne Præsten Hr Iens Bay forestillede smukt af Eccl:²⁾ 12, 1, De unge Aars rette Brug. Degnen Iochum Ditlev Richter Studiosus holder Skoele i Hoved Sognet upaaklagelig ligeledes i Annexet Lyne Hans Dimmersen. J Meenigheden fandtes ingen sær Forargelse. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var meget attent.

Den 8de Octobris visiterede ieg i Iandrup Kirke. Sogne-Præsten Hr Iens Christian Hammer catechiserede ret skikkelig over de 2de første Parter i Catechismo. Degnen Henning Gynther Studiosus holder Skoele i Hoved Skoelen for Iandrup Sogn upaaklagelig. J Hylderslev og Kiærup holder 2de Skoelemestere [Skoele] i de 4re Vinter Maaneder, som hidindtil har intet været at klage over. J Billum Sogn bliver Hoved Skoelen ved Kirken betient af Peder Rygaard, som samme Skoele vel forestaaer. Desuden er der i Sognet en Skoeleholder i Kielst Bye, som læser der for de smaa Børn, som ikke kand gaae til Hoved Skoelen. Bør-

¹⁾ Mt. 22, 34-46. ²⁾ Ecclesiastes] Prædikeren.

nene svarede vel, og Meenigheden var bevægelig. Ellers beklagede Præsten meget, at han havde stor Fortræd af en Proprietair i Nærværelsen¹⁾ nemlig Sebastian Wøldike paa Wisselberg²⁾, som i mange Maader søgte at gjøre ham Fortræd og Afbrek i hans Rettigheder, det samme har og Nabo Præsten Hr Abraham Iesen i Alslev klaget over, og var det at ønske, at ingen maatte lovlig tiltale en Præst ihenseende til hans Rettighed, førend Stiftamtmanden og Biskopen kunde skiønne, at hans Fordring efter Formodning var ret, eller og, at saadanne skulde give dobbelt i Mulct og Omkostning, naar Dommen gik dem imod; Thi, da der ere faa Præster, som har baade Villie og Evne til at forsvare deres Rettigheder med Process, saa er derover meget geistlig Gods kommen bort, som de selv og Efterkommere³⁾ tit maae lide Trang for, og dog aldrig kand haabes at vorde restituered.

Hvad ellers Guds Kirkes Tilstand i Almindelighed angaaer, da bliver den rare⁴⁾ dyrebare Naadens Tiid, fuld af alle Velsigelser til Liv og Siel, vel ikke saa troelig iagttaget, som den burde og kunde, det fattes adskillige Steder paa retskaffen Jver og Alvorlighed i Salighedens Forarbeydelse⁵⁾ baade hos Lærere og Tilhørere, imidlertid kand dog ikke nægtes, at, hvad bekjendte retskafne Lærere angaaer, da mærker man hverken deres Tal eller Fliid at formindskes. Men det som allermeest nu bekymrer vort Nordiske Zion, er hendes fromme Landsens Faders svage Omstændigheder⁶⁾, thi, uanseet alle Poster fra Kiøbenhavn melde derom intet andet end det som er ønskeligt, saa blive vi dog ikke glade, førend Herren glæder os med vis Forsikkring om vor allernaadigste Konges fuldkomne Restitution.⁷⁾ Herren være Selv Deres Kongelige Majestets Styrke, give Deres Kongelige Majestet fuldkommen Helbred, og opholde Deres Kongelige Majestet derved til den sildeste Alder og højeste Fuldkommenhed af ald

¹⁾ i Nærværelsen] i nærheden. ²⁾ Wisselberg] gammelt herresæde Visselbjerg i nabosognet Alslev, Skads herred. ³⁾ Efterkommere] efterfølgere. ⁴⁾ rare] sjældne, herlige. ⁵⁾ Fil. 2, 12. ⁶⁾ Omstændigheder] helbredstilstand. ⁷⁾ Den 18. november 1761 var Frederik V faldet, da han steg af hesten, hvorved han brækkede benet. På grund af hans almindelige helbredstilstand trak sygelejet længe ud, og man frygtede en overgang for, at der skulle gå koldbrand i benet. Da han endelig kom op, faldt han en god uges tid efter igen og brækkede på ny sit ben. Først i maj 1761 var helbredelsen så vidt fremskreden, at han kunne begynde at gå med stok. Se Charlotte Dorothea Biehls Breve: Interiører fra Kong Frederik Vs Hof, udg. af L. Bobé, 1909, s. 77-82 (A. Fabritius).

Velsignelses Fylde til Liv og Siæl, i hvilket Ønske lever til sidste Stund i allerdybeste Underdanighed

Deres Kongelige Majestets allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe d 30 Dec: 1760.

H A Brorson.

Stormægtigste Monarch
Allernaadigste Arve Konge og Herre!

At ieg afvigte Kirke-Aar fast heel igiennem har været af Gud hiemsøgt med megen Sygdom, dette har ieg ved anden Lejlighed understaaet mig Deres Kongelige Majestet allerunderdanigst at andrage¹⁾); Thi efterat ieg første Jule Dag²⁾), da ieg gik til Kirken at prædike, blev ufornodentlig angreben af en stærk Norden-Vind og gandske forkølet, saa har ieg siden den Tiid udstaaet 3de store smertelige Sygdomme, af hvilke ieg den sidste ej endnu har forvunden, følgelig kun vidst af faa Helbreds Dage, af hvilke de fleeste har været fra Pindse Festen til Landemodet d 17 Iun.: da ieg og i Herrens Navn begyndte min Visitatz saaledes:

Fer: 1 Pentec:³⁾ visiterede ieg i Brørup Kirke udi Malt Herred. Sogne Præsten Hr Peder Ussing forestillede af Evangelio⁴⁾): Den sande Kiærligheds Beviis. J Hoved Sognet Brørup er en Skole i Thuesbull⁵⁾), som Degnen Peder Bang Studiosus forestaaer. Derforuden holder nogle i de længst bortliggende Byer undertiden en Omgangs Skoleholder, som Sogne Præsten intet havde at klage paa. J Annexet Lindknud Bye er en Skoleholdere for hele Sognet, som informerer Sognets Ungdom fra Mortens Dag⁶⁾ til St: Peders Dag⁷⁾), den nu værende Hans Pedersen Ulv er kun maadelig, gjør dog sit Beste. Ungdommen svarede maadelig og intet blev ellers klaget.

Fer: II Pent:⁸⁾ visiterede ieg i Vaarbasse i Slaus Herred. Sogne Præsten Hr Ioachim Evald forestillede af Texten⁹⁾): Guds Evangelium sendt af Himlen. Degnen Studiosus N: Tang holder Skole for den hele Meenigheds Ungdom til Fornøjelse. J Annexet Greene er og kun en Skole, hvilken Studiosus Lauge Fanø forestaaer

¹⁾ andrage] indberette. ²⁾ første Jule Dag] 1760. ³⁾ Feria 1. Pentecostes] første pindsedag; 10. maj. ⁴⁾ Joh. 14, 23-31. ⁵⁾ Tuesbøl. ⁶⁾ 11. november. ⁷⁾ 29. april. ⁸⁾ 11. maj. ⁹⁾ Joh. 3, 16-21.

upaaklagelig. Ligesom ogsaa Ungdommen svarede vel og intet blev klaget.

Fer: III Pent:¹⁾ visiterede ieg i Lind[e]balle Kirke, som er Annex til Ringhøy²⁾. Sogne-Præsten Hr Ancher Borch forestillede af Evangelio³⁾: Døren til Himlen. J Hoved Sognet Ringhøy ere 2de Skoleholdere. J den Østre Deel holder Degnen Peder Brøgger Skole upaaklagelig. J den vestre Deel Henoch Clausen ogsaa upaaklagelig. J det ene Annex Lindeballe forestaaer Skolen Ieremias Brøgger, som er sin Faders Adjunctus, upaaklageligen. J det andet Annex Gadberg forestaaer Skolen for hele Sognen Iørgen Høxbroe en gammel Mand dog upaaklagelig. Ungdommen svarede vel.

Dom: Trinitat: d. 17 Maji visiterede ieg i Hornstrup Kirke, som er Annexet til Veile. Sogne-Præsten Hr Provst Vinther forestillede af Texten⁴⁾: Jgienfødselsens Nødvendighed Beskaffenhed og Frugt. Hoved Skolen forestaaer i Hornstrup Degnen Anders Sindberg, som Meenigheden klagede over, og Provsten lovede, at Degnen skulde holde en Karl, som Skolen forsvarlig kunde betiene, hvormed Meenigheden blev fornøjet. Den anden Skole i Sognet i Byen Breballe⁵⁾ forestaaer en Person navnlig Niels Galten upaaklagelig. Ungdommen svarede ogsaa skikkelig.

den 18de Maji visiterede ieg i Vinding Kirke. Sogne-Præsten Hr Hans Henrich Neuchs forestillede af Texten Act: XIX, 2. 1) Hvad Paulus i sin Kirke Visitatz fornemlig søgte efter og spurgte om. 2) Hvad Svar han fik, 3) Hvad Velsignelse denne Visitatz førte med sig. Sognets Skole i Vinding Bye betienes af en Student navnlig Iens Falchenberg, der tillige er Substitut for Catecheten i Veile, som er Degn til Meenigheden, hvilken Falchenberg Sogne-Præsten gav det Skudsmaal, at han med Fliid og ikke uden Velsignelse forretter sit Embede og fører et Christeligt Levnet, ligesom ogsaa Ungdommen svarede meget vel, og da de mange der tilforn i Svang gangne Uordener med motvillig⁶⁾ Betlerie Fylderie og dislige ere i denne Præstes Tiid Gud skee Lov gandske blevne dæmpede; Saa er derimod nu en herlig Opvækkelse i Meenigheden.

¹⁾ 12. maj. ²⁾ Lindeballe var ligesom Gadbjerg fra 1684 til 1866 anneks til Ringive, der her kaldes Ringhøy. ³⁾ Joh. 10, 1-10. ⁴⁾ Joh. 3, 1-15. ⁵⁾ Breballe. ⁶⁾ motvillig] genstridig.

Derpaa visiterede ieg

den 20 Maji i Alminde Kirke. Sogne-Præsten Mag: Vestphal, som og er Residerende Capellan i Colding forestillede af Actor:¹⁾ XVI, 17. Læreres og Tilhøreres Pligt. Degnen Niels Sørensen, som ogsaa er Skoleholdere i den Kongelige Skole for hele Sognets Ungdom forretter samme Embede upaaklagelig, ligesom og Ungdommen svarede ulastelig, og intet blev klaget.

Samme Tiid var en Visitatz udskreven i Gauerslund og Seest Meenigheder, men, som paa det første Sted baade Præsten og hans Hustrue der laae i Sprinkel²⁾, og døde begge deraf³⁾, og fra det andet Sted ogsaa kom Bud, at de for Sygdoms Skyld i Præstegaarden maatte undskyldte sig, drog ieg hiem til Ribe for at foranstalte, hvad i det forestaaende Landemode skulde foretages, hvilket ieg og Gud skee Lov med nogenledes Helbred fik overstaaet, men strax derpaa faldt i den anden Sygdom, som tilforn allerunderdanigst er meldet, hvilken ogsaa med sin Recidiv⁴⁾ saaledes har svækket mig, at ieg siden ingen Visitatz har kunnet foretage.

Hvad i Almindelighed Meenighedernes Tilstand her i Stiftet angaaer, da har vi Aarsag at prise Herrens Naade imod Os; Thi om det end desværre ej allevegne findes i Lære-Standen, som man ønskede, og Naadens Foragt mangelsteds voxer, saa har vi dog Gud skee Lov mange retskafne Siæle-Sørgere, hvis Arbeydes Frugt er derimod ikke mindre kiændelig, ligesom ieg kand med Sandhed vidne, at Guds Rige her i Stiftet altmere udbreder sig, hvilken Herrens Godhed er desmere forunderlig i denne Tiid, da han lader sine svare Domme gaae over Christenheden, og desimidlertiid giemmer og fremmer sit Nordiske Zion under saa sød Lye og Læ af Deres Kongelige Majestets lyksalige og livsalige Scepter, ja endog nu atter afvigte Kirke-Aar har reddet den fra saa stor en Sorg, som Deres Kongelige Majestets umistelige Liv fra saa høj en Fare⁵⁾, hvorfor hans Navn være velsignet ævindeligen. Samme uendelig grundgode Gud bevare fremdeles Deres

¹⁾ Actorum] Ap. G. ²⁾ Sprinkel] vist plettyfus. ³⁾ Der foreligger en forveksling med hensyn til tidspunktet, idet præsten i Gauerslund Thiis M. O. Steenberg allerede var død 3.8.1760, hvad Brorson har meddelt i beretningen om dette år, se ovenfor s. 144. Brorsons notat fra 1760 om den påtænkte visitats og præstefolkenes død må vel have forvildet sig ind imellem notaterne om 1761. Steenbergs hustru døde 7.7.1760. ⁴⁾ Recidiv] tilbagefald. ⁵⁾ Se ovenfor s. 148.

Kongelige Majestet som sit Øjesteen, forlænge Deres Kongelige Majestets lyksalige Regimente til højeste Livs Alder og krone Deres Kongelige Majestet og gandske Kongelige Arve-Huus med ald timelig aandelig og ævig Velsignelse. Hvilket i allerdybeste Underdanighed beder til sidste Stund

Deres Kongelige Majestets allerunderdanigste arve- undersaat og forbedere

Ribe d 28 Dec: 1761

H A Brorson.

Nør-Rangstrup Herred.

Den 27de Maji visiterede ieg i Toftlund Kirke. Sogne-Præsten Hr Owe Thorning prædikede skikkelig om en gudelig Vandring. Degnen Marcus Pedersen holder Skole for Ungdommen i Toftlund Bye Sommer og Vinter, undtagen, at han i denne Sommer noget er bleven derfra forhindret imidlertiid¹⁾ han maatte lade bygge noget ved sit Huus, er ellers flittig i sit Embede og heel skikkelig i sit Levnet. J Stenderup Bye er Iess Rasmusen Skoleholdere, som iligemaade er skikkelig og flittig. Det samme blev og forsikkert om Peder Hansen Selland, Skoleholdere for Ordrup²⁾ Bye saa vel som ogsaa om Peder Christensen Selland, Skoleholdere for Allerup Bye. Ungdommen svarede til deels skikkelig. Meenigheden er ikke med de beste, og viser ej den Frugt, som man af deres salige Læreres Hr Christian Outzens mange Aars utrættelige Fliid og Arbejde skulde ventet.

Den 28de Maj: visiterede ieg i Beftoft Kirke. Sogne-Præsten Hr Peder Gutfeld prædikede meget opbyggelig over Texten Rom: 3, 24. 25. han er en velbegavet og retsindig Lærere. Degnen Christen Møller Studiosus gjør sit Embede ustraffelig. J Beftoft Bye er Skoleholder Peder Dynesen, som har et got Vidnesbyrd, at han med megen Fliid og i en gudelig Vandring har underviist de Unge. De andre Skoleholdere saa vel i Hoved-Sognet som Annexet Tiislund holde Skole om Vinteren upaaklagelig. Ungdommen svarede ulastelig, og over Meenigheden blev intet klaget.

Gram Herred.

Fer: 1 Pentecost:³⁾ visiterede ieg i Schrydstrup Kirke. Provsten Hr Thomas Vang forestillede af Evangelio⁴⁾: Den Hellig Aands

¹⁾ imidlertiid] medens. ²⁾ Ordrup. ³⁾ Fer: 1 Pentecost:] 1. pinsedag; 30. maj. ⁴⁾ Joh. 14, 23-31.

Embede. Han er en gammel redelig ustraffelig Lærere. Degnen Hans Iepsen holder Skole for hele Sognet med god Renommé baade for hans Information og Levnet. Ungdommen svarede vel. Meenigheden var meget bevægelig, og blev ikke klaget uden over en Mand navnlig Lauge Iørgensen af Hørluck¹⁾, som er gienstridig mod sine Naboer.

Fer: 2 Pentecostes²⁾ visiterede ieg i Nustrup Kirke. Sogne-Præsten Mag: Iohan Arendt Dyssel viiste af Evangelio³⁾ tydelig og smukt: Et kort Begreb af Guds Evangelio. Han er flittig alvorlig og ustraffelig i sit Embede og prædiker grundig og bevægelig. Degnen Ludvig Hübschmann blev intet klaget over af Meenigheden. J Becche⁴⁾ Bye holder Skole for Ungdommen Oluf Nielsen. Sogne-Præsten giver ham det Skudsmaal, at han er meget troe og flittig baade i Lærdom og Levnet. J de øvrige Byer Nustrup Kollsnap Gabel⁵⁾ Brunde-Lund Aalkiær Skibelund leje Bønderne Skoleholdere om Vinteren. Ungdommen svarede vel. Paa Meenigheden blev intet klaget undtagen hvad om den forargelige Leeg i Becche Bye 1te Adv: Søndag tilforn allerunderdanigst er andraget.⁶⁾

Fer: 3 Pentec:⁷⁾ visiterede ieg i Gram Kirke. Sømmesteds lod sig høre for mig en Studiosus navnlig Claudi af Øster Bye, som forestillede af Evangelio⁸⁾ tydelig og opbyggelig: Iesum den sande Livsens Dør. Sogne-Præsten Hr Anders Thorup var og tilstæde og klagede intet over Meenigheden. J Gram Sogn ere 3de Skoler, hvorudi holdes Skole baade Vinter og Sommer, nemlig 1) J Gram har Peder Marcusen forestaaet Skole-Embedet i mange Aar upaa-klagelig og lever skikkelig. 2) J Tisseth er Skoleholderen Anders Iensen retsindig flittig og exemplarisk i sit Embede. 3) i Kastrup holder Skole Lauritz Frisch, som mange Aar har be-tient samme Embede med ald muelig Fliid og upaaklagelig. J de andre smaa Byer nemlig Skioldager Vester Linneth Enderupschov og Aarup holde Bønderne paa hvert Sted for deres egne Penge nogle at holde Skole om Vinteren. Ellers blev intet særdeles klaget over Meenigheden. Ungdommen svarede vel.

¹⁾ Hørløk. ²⁾ 31. maj. ³⁾ Joh. 3, 16-21. ⁴⁾ Bæk. ⁵⁾ Gabøl. ⁶⁾ I skrivelse til kancelliet af 28. januar 1762 om en leg, hvori »Guds Ord med Det hellige Lære Embede samt høyyærdige Sacramenter skal være ved en skammel: efterelse under saa mange Tilskuers Latter vanæret og prostitueret.« ⁷⁾ 1. juni. ⁸⁾ Joh. 10, 1-10.

Vester Herred.

Den 1te Iulii visiterede ieg i Aal Kirke. Sogne-Præsten Hr Niels Eilschov holdt en smuk Catechisation over Slutningen af den 1te Part i Catechismo: Jeg er Herren din Gud stærk nidkiær.¹⁾ han er retsindig og alvorlig i sit Embede. Degnen Christen Pedersen underviser Ungdommen i Synder Sognets Skole fra alle Helgens til St: Peders Dag²⁾, er i Lærdom og Levnet ustraffelig. Nør Sognets Skole forestaaer Niels Gūdesen som ligeledes er ustraffelig i Lærdom og Levnet. J Vester Sognets Skole underviser Christen Iensen Giædberg de unge flittig, og er skikkelig i sit Levnet. Ungdommen svarede vel, og blev intet klaget over Meenigheden.

Den 2den Iulii Festo Visit: Mariæ³⁾ visiterede ieg i Hoe Kirke. Sogne-Præsten Hr Lambert Borch forestillede grundig og opbyggelig af Evangelio⁴⁾: Guds Børns opbyggelige Omgængelse. Degnen Lauritz Foss Studiosus forestaaer Skolen udi Hoe Sogn flittig og ustraffelig. Udi Annexet Oxbye ere 4 Skoler. Udi Oxbye Bye er Niels Pedersen Skoleholder til Fornøjelse, som er alvorlig og flittig. J Blaavand Ib Hansen, som forestaaer Skolen meget vel. J Mosevraae Iens Nielsen ligeledes upaaklagelig ja meget skikkelig. J Vejers Søren Bakkesen retsindig og duelig. Ungdommen svarede meget vel. Meenigheden var bevægelig, og ingen sær Forargelse deri. Der er ingen Kroe i begge Sogner, og Folket lever meget ædruelig, som dog største Deels ere Søfarende.

Schads Herred.

Den 4de Iulii visiterede ieg i Brøndum Kirke. Sogne-Præsten Hr Albert Christopher Klagenberg forestillede af Evangelio Dom: 4 post Trinit:⁵⁾ ret skikkelig: Guds Barmhiertighed. Degnen Thomas Hoeborg Studiosus 85 Aar gammel forestaaer Hoved Skolen og er af exemplarisk Fliid og Vandring. J Giesinge holdes en Skole for Børnene i samme Bye saa vel som og for Kiersing og Spangsberg Mølle. J Annexet⁶⁾ holde Bønderne for de smaa Byer Nebel og Lüstrup⁷⁾ selv en Skoleholdere. Eenboelne⁸⁾ forsyne selv deres Børn med Skolehold, ja mestendeels lære dem selv

1) »Jeg er Herren din Gud, en stærk, nidkier Gud«, Pontoppidans forklaring, stk. 278. 2) 1. november til 29. april. 3) *Festo Visitationis Mariæ*] på Mariæ besøgelsesdag. 4) Lk. 1, 39-56. 5) Lk. 6, 36-42. 6) *Annexet*] Vester Nebel. 7) Livstrup. 8) *Eenboelne*] enbol: ensomt beliggende gård uden for byen.

til Sogne-Præstens Fornøjelse. Paa bemeldte Lærere blev intet klaget, ej heller over Meenighederne. Ungdommen svarede skikkelig.

Den 5te Iulii visiterede ieg i Ierne Kirke. Sogne-Præsten Hr Johan Bøtker holdt en smuk Catechisation om Guds Barmhiertighed i andledning af foregaaende Søndags Evangelio¹). Degnen Iohannes Brinch Studiosus holder Hoved Skolen i Ierne Bye gandske skikkelig og ustraffelig i Lærdom og Levnet. Derforuden er der i samme Sogn 2 Skoler nemlig i Øster og Vester Sognet, som Bønderne selv besørger med Skoleholdere, saadanne, som Præsten er fornøjet med. J Annexet Schads Sogn underholder Bønderne af Krogsgaards Gods en Skoleholdere og af Sneumgaards Gods samt øvrige egne Skoleholdere²), over hvilke intet blev klaget. Børnene svarede meget vel, og Meenigheden var attent.

Den 7de Iulii visiterede ieg i Norbye Kirke paa den Insul Fanoe. En Studiosus navnlig Peder Eggers forestillede af 1 Ioh: 2, 3. opbyggelig, hvor salige de ere, som have den rette Christi Kundskab. Sogne-Præsten Hr Niels Friis var og tilstæde, som er en flittig og ustraffelig Lærere. J bemeldte Norbye Sogn ere 2de Hoved Skoler nemlig i Byen, hvor Degnen Lauritz Uhrne Studiosus boer og Renderne, samt Norbye holder han Skole gandske vel. Ved Odden holdes Skole for samtlige Oddens Børn af den privilegerede Skoleholdere Søren Andersen gandske upaaklagelig.³) Derforuden er en liden Skole ved samme Odd, hvor de mindste Børn indfinde sig at lære abc og at stave af en gammel C[h]ristelig Qvinde, som deri viser megen Fliid og kand ej ernære sig paa anden Maade. Ungdommen svarede gandske munter. Meenigheden var bevægelig, og blev intet klaget over nogen.

¹) Lk. 6, 36-42. ²) Mindre klart. Meningen er vel, at bønderne af Sneumgårds gods samt de øvrige holder deres egne skoleholdere. ³) Danske Atlas, Tomus V, 1769, s. 720: »Norbye [Sogn] ligger i en Rekke som en Halvmaane, og deeles ligesom i 4. Byer, 1) Renderne, 2) Byen, 3) Norbye, 4) Odden. I den sidste Deel boer de fleste Indbyggere, for Segladsens Skyld, thi de har Havnen strax ved deres Huse«. Renderne, nu Rindby; nr. 3 Norbye = Nørby. Sætningsperioden: *J bemeldte Norbye Sogn . . . Skole gandske vel*, har en uklarhed, som ikke synes at kunne hæves ved ændret tegnsætning; der er formentlig faldet nogle ord ud. Meningen må være, at den ene hovedskole ligger i *Byen*, hvor degnen bor, og betjener tillige *Renderne* og *Norbye* (Nørby); den anden ligger i *Odden*. — Man kan spørge, om de uklarheder, der findes her og ved den forudgående visitats, skyldes skriverens uagtsomhed eller Brorson selv, hvis yderst svage helbred i efteråret 1762 (se s. 160) nok kunne give forklaringen.

Den 8de [Iulii] visiterede ieg i Sønderhoe Kirke, hvor Adjunctus og Successor Hr Owe Thiesen Foss prædikede opbyggelig over Texten Psalm: 73, v: ult:¹⁾ om deres Lyksalighed, som holde sig nær til Gud. Sogne-Præsten Hr Poul Zacharias Ravn var og tilstæde. Han er en meget retsindig men skrøbelig Lærere. Degnen Mads Hansen holder Skole for den hele Meenigheds Børn upaaklagelig, og holder en Medhielp, Michel Nielsen, som intet blev klaget over. Meenigheden var bevægelig og Ungdommen svarede meget vel.

L ø e H e r r e d

Den 1te Augusti Dom: 8 post Trinitat: visiterede ieg i Døstrup Kirke. Sogne-Præsten Hr Iohan Peter Brorson en retsindig og flittig Mand i sit Embede forestillede bevægelig af Evangelio²⁾: Falske Lærere. Degnen Iens Daniel Ludvigsen holder Skole i Døstrup Vinter og Sommer, er meget habil flittig og ustraffelig i sit Embede. J Sognet er derforuden 4 Skoler nemlig i Vinum Lourup Drengsted og Nør-Volm³⁾, hvor Sognemændene i hver Bye lønner hele Vinteren igiennem en Skoleholdere, som Sogne-Præsten er tilfreds med. Ungdommen svarede gandske vel, og Meenigheden var bevægelig.

I e r l o u o g S l a u s H e r r e d e r.

Den 15de Augusti Dom: 10 p: Trinit: visiterede ieg i Grindsted Kirke. Sogne-Præsten Hr Claus Haagen prædikede bevægelig om Christi medlidende Hierte⁴⁾. J Grindsted Sogn er 2de Skoler, Hoved-Skolen holdes af Degnen Iohannes Vellejus Studiosus i Grindsted Bye ved Kirken, som er en god Skoleholder i Lærdom og Levnet. Derforuden holdes en omløbende Skolemester i Vester Sognet for Byerne Eegs Bye Tiisborg⁵⁾ Urup og Dyvelsreche⁶⁾. J Annexet Heinsvig er en Skole i Klinche⁷⁾, som holdes for Heinsvig Sogn Dousling⁸⁾ og Riisbøll i Vaarbasse Sogn af Lars Lyngs en meget habil Skoleholdere. Ungdommen svarede skikkelig, og Meenigheden var bevægelig. Ligesom og intet over samme blev klaget.

¹⁾ v. ult.] versus ultimus, sidste vers. ²⁾ Mt. 7, 15-21. ³⁾ Nørre Vollum. ⁴⁾ Evangelium: Lk. 19, 41-48. ⁵⁾ Vist fejlskrift for Tudsborg. ⁶⁾ Dyvelsrække. ⁷⁾ Klink. ⁸⁾ Vist fejlskrift for Donslund.

N ø r v a n g H e r r e d .

Den 16de Augusti visiterede ieg i Sønder-Omme Kirke. Sogne-Præsten Hr Hans Iørgensen Bang holdt en smuk Catechisation og er ustraffelig i Lærdom og Levnet. Degnen Christen Friis i Lærdom og Levnet ustraffelig holder Skole i Hoved Skolen for Schovsende Blent Østerbye og Kirke Bye i Degne Boeligen. En Løbe Skoleholder underviser Børnene i Catechismo i den Østre Deel af Sognet. J Hoven Sogn Annexet ere 3de Løbe Skole-mestere. Een for den Nordre Deel af Sognet, Een for den Søndre og Een for den Vestre Deel. Ungdommen svarede smukt, og intet blev klaget paa Meenigheden.

Den 17de [Augusti] visiterede ieg i Brande Kirke. En Studiosus ved Navn Therchel Friis Møller prædikede smukt over Ioh: 8, 51. om De Troendes Udødelighed. Sogne-Præsten Hr Knud Søltoft laae elændig syg af en tærende Svaghed, som for kort Tiid siden har endet hans Dage. Degnen Peder Nielsen informerer Børnene i Brande Skole, som er i Lærdom og Levnet ustraffelig. J Uhre Skole informerer Organisten¹⁾ Niels Nielsen Børnene, som er habil flittig og ustraffelig. Ungdommen svarede skikkelig og Meenigheden var bevægelig.

Den 18de [Augusti] visiterede ieg i Tyrregod Kirke. Sogne-Præsten Hr Hans Bering og Sønnen Hr Niels Galthen Bering Adjunctus og Successor vare tilstæde og ere begge ustraffelige. Degnen Peder Bering Studiosus holder Skole for Tyregod Bye upaaklagelig. Man klagede eller[s] hart over Kirke Ejeren Anders Nielsen Vong paa Hastrup²⁾ for den elændige Degne Boelig der paa Stedet, og har ieg aldrig seet nogen slettere. J Annexet Vester er en Omgan[g]s Skoleholdere for Vester Lund og Linneth Bye. Ungdommen svarede upaaklagelig, og Meenigheden blev intet klaget over.

Dom: 11 post Trinit: den 22de Augusti visiterede ieg i Nye-kirke. Sogne-Præsten Hr Lorentz Stalknegt en retskaffen og flittig Lærere forestillede af Evangelio³⁾ grundig og bevægelig den Lærdom om Bønnen. J Hoved Sognet forestaaer Skolen i Vonge Bye Iohan Højenhoff, som er ustraffelig i Lærdom og Levnet. Derforuden findes i samme Sogn 2de omløbende Skole-

¹⁾ Organisten] Det var næppe mange landsbykirker, som dengang havde orgel
²⁾ Hastrup] hovedgård i Tyregod sogn. ³⁾ Lk. 18, 9-14.

mestere, som intet blev klaget over. J Annexet Gifve forestaaer Skolen Gustav Hadelers, som intet blev klaget over. Ungdommen svarede vel og Meenigheden var bevægelig.

A n d s t H e r r e d .

Den 24 Augusti visiterede ieg i Andst Kirke. Sogne-Præsten Hr Iens Høstmarck holdt en opbyggelig Prædiken om Naadens Tiid af Texten Luc: 19, 42. han er retsindig meget troe og flittig i sit Embede. Personell Capellanen Hr Peder Hegelund, som forrige Præst i sin Alderdom og Svaghed havde antaget er der endnu, og ønskes allernaadigst Befordring, da han er flittig og ustraffelig i sit Embede. og behøves ikke meere paa dette Sted¹). Degnen Erich Binderup Studiosus forestaaer sit Embede upaaklagelig. J Hoved Sognet Stor-Andst er en Kongelig Skole. Skoleholderen Hans Horskiær er retsindig og flittig. J Gamst Bye holdes en ung Person til at informere de smaa Børn. For Annexet Giesten er udi Øster Giesten Bye ogsaa en Kongelig Skole. Skoleholderen Anders Falck fandtes i Lærdom og Levnet upaaklagelig. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var bevægelig.

Da derefter atter²) var indkommen adskillig Klage over Skoleholds Forsømmelse i Andsager Sogn udi Øster Herred, saa havde ieg udskrevet en Visitatz i samme Herred at begynde strax efter Varde Landemode d 7 Septembris; men, som ieg var svag, da ieg rejste ud, saa tog Sygdommen paa Rejsen saaledes Overhaand, at alt Haab om Livet var borte, kom dog L: D:³) hiem i 4de Uge derefter, men saa svag, at ieg siden ikke har funden Kræfter til min Visitatz denne Sinde videre at kunde fortsætte.

Hvad Kirkens Tilstand iblandt Os er angaaende, da kand vi aldrig nok prise den forunderlige Guds Naade og Barmhiertighed, som hidindtil ej alleene har bevaret Os den uskatteerlige Lande-Fred men endog den saliggjørende Lærdom reen og uforfalsket iblandt os. Er desværre ej enten saadan Nidkiærhed iblandt Lærere eller saadan Skiønsomhed iblandt Tilhørere, som kand svare til vor Besøgelses Tiid og de gyldne Naades Dage, som vi leve i, saa har vi dog Gud skee Lov mange Steder baade

¹) Peder Hegelund fik først embede 1767. ²) Se under 5. april 1756. ³) L: D:] laus deo, Gud være lovet.

muntre Zions Vægtere, og saadanne Ordets Hørere, som lade det u[d]trykkelig tilsyne i deres Levnet. Den atheistiske ja antichristiske Sæd, som i disse sidste Tider meere end nogen-sinde tilforn ytrer sig¹⁾, har dog endnu ikke ret kundet bryde igiennem. Deres Kongelige Majestets derimod viiste allerpriseligste Nidkiærhed har tilstoppet mange Munde, som vare opladt mod Himlen, Herren slaae igien alle sin Salvedes Fiender paa Kindbeenet²⁾, ja den Herre Herre, som hidindtil saa ofte og øjensynlig har bevaret Deres Kongelige Majestet i allerstørste Farer, og i sær i dette sidste Aar været en gloende Muur omkring Kongen og hans Lande til ald Verdens Forundring³⁾, han fremdeles af Naade forlænge os vor allernaadigste Landsens Faders og Guds Kirkes Foster Faders uskatteerlige Liv i ald forønskelig Held og Hilsen⁴⁾ Fred og Flor indtil sildeste Alder, og sætte Deres Kongelige Majestets Arve Huus som Zions Bierg, der ikke skal ryste⁵⁾, mens der er en Dag paa Herrens Himle, hvilket i allerdybeste Underdanighed ønsker og beder til sidste Stund

Deres Kongelige Majestets allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Ribe den 28 Dec: 1762

H A Brorson.

¹⁾ Jfr. III, s. 330 flg. ²⁾ Jfr. Job 16, 10 (Chr. VI). ³⁾ Zak. 2, 9. Hentydning til den truende krig med Rusland, som blev afvendt ved Zar Peter III's mord 17. juli 1762. ⁴⁾ Hilsen] helsen. ⁵⁾ Sl. 125, 1.

1763¹⁾

I Hvidding Herred

Den 19de Maj i Roager Kirke. Sogne Præsten Hr Christen Schmidt holdte en skikkelig Catechisation over den første og anden Part i Catechismo. Udi Roager Sogn er een Skole nemlig Kirkebye, som betienes af Degnen Nis Andersen for heele Sognet, saasom Kirkebye, Obeling²⁾ Roager og Vesterbeck. Hand haver af Sogne Præsten et got Vdnesbyrd baade i henseende til Hans Lærdom og Levnet. Ungdommen svarede meget vel. Over Menigheden blev intet klaget.

Den 20de Maj i Brøns Kirke. Sogne Præsten Hr Matthias Vind catechiserede Børnene i den 2den Artickel. Degnen Ægidius Peter Holm forestaaer Hoved-Skolen i Brøns og haver et got Vidnesbyrd. For Astrup og Søndernes holder Skole Andreas Iohansen, en habil og flittig Mand. Havervad og Obeling³⁾ holder en Skoleholder om Vinteren. Ungdommen svarede meget vel, og der blev intet klaget.

den 22 Maj Feria Ima Pentecostes⁴⁾ i Skiærbeck Menighed. Sogne Præsten Hr Hans Rahr af de ord i Texten⁵⁾: Havde J mig kiær, da glædede J Eder, at Jeg sagde: Jeg gaaer til Faderen, forestillede skikkeligen: Den rette inderlige Kierlighed til Christum. Capellanen Hr Thøger Iansen prædikede smukt over Aftensangs Texten⁶⁾ om den Hellig Aands Embede. Degnen Harmen Diderichsen forestaaer Hoved-Skolen i Skiærbeck Bye ved Kirken. J de andre Byer leies om Sommeren en Skoleholder. Ungdommen svarede kun maadelig. Lærerne undskyldte Sig med Tilhørernes Uvillighed i at lade Deres Børn gaae flittig i Skole og Catechisationer: Des Aarsag skeete og til baade Lærerne og Tilhørerne alvorlig Formaning.

¹⁾ Ny skriver med en helt anden skrift og visse små ændringer, f. eks. *haver for har*. ²⁾ Øster Abølling. ³⁾ Vester Abølling. ⁴⁾ *Feria prima Pentecostes*] første pinse-dag. ⁵⁾ Joh. 14, 23-31. Ordene: *at Jeg sagde* fandtes i den ældre oversættelse, men er nu udeladt. ⁶⁾ Ap. G. 2, 1-11.

II L ø e H e r r e d

Den 23 Majj Feria Iida Pentecostes¹⁾ i Meolden²⁾ Kirke. Sogne Præsten Hr Gotthard Hansen holdte en opbygelig Tale over de første Ord i Texten³⁾ om Guds forbarmende Naade imod det ganske menneskelig Kiøn, hvor stor den er og hvor troelig den skal bruges. Degnen Mads Hansen forestaaer Hoved-Skolen i Meolden Bye: Derforuden holde Sognemændene i Ottersbüll en Skolemester om Vinteren i Deres Bye. Over begge blev intet klaget. Ungdommen svarede meget vel.

Den 24 Majj Fer: IIItia Pentecostes⁴⁾ i Randerup Kirke. Sogne Præsten Hr Iens Hygom er ved Døden bortkaldet, om hvis utrættelig Arbeide og Flid, i sær med Ungdommen at underviise, samme gav et got Vidnesbyrd med Deres grundige og muntre Giensvar. Af Evangelio⁵⁾ blev forestillet: Iesus den eeneste og rette Himlens Dør. Skolen for dette heele lidet Sogn forestaaer Niels Larsen over hvilken intet blev klaget.

III M a l t H e r r e d

Den 29 Iulii i Vejen Kirke. Sogne Præsten Hr Hans Føg holdte en bevægelig Prædiken over Guds Ords Kraft i de Troende af Texten Ioh: VI. 68. Udi Hoved-Sognet Vejen holder Degnen Termand Mortensen Skole for heele Sognets Ungdom i 5 Vinter Maaneder og haver et got Skudsmaal baade for Hans Underviisning og Opførsel. Udi Annexet Læborg holder Christen Iørgensen Skole i Gammelbye for det heele Sogns Ungdom; Men som det om Vinteren er vanskeligt for Børnene af de Byer Ugebye, Drostrup og Kioldberg at møde i den Skole: Haver Sogne Præsten giort Forslag paa, at der maatte holdes en Skole i hvær Bye, hvormed man og haaber forestaaende Vinter at kunde gjøre en Begyndelse.

IV B r u s c h H e r r e d.

Dominic: 9na⁶⁾ post Trinitat:⁷⁾ i Starup Kirke. Sogne Præsten Hr Iens Høyer forestillede af Evangelio⁸⁾: Taknemlighed som een af de vigtigste Pligter i Christendommen. Degnen Ies Iohan-

¹⁾ *Feria secunda Pentecostes*] anden pinsedag. ²⁾ *Meolden* eller som ovenfor s. 9 *Medolden*] *Mjolden*. ³⁾ Joh. 3, 16-21. ⁴⁾ *Feria tertia Pentecostes*] tredje pinsedag. ⁵⁾ Joh. 10, 1-10. ⁶⁾ *9na*] *nona*, niende. ⁷⁾ 31. juli. ⁸⁾ Lk. 16, 1-9.

sen blev denne gang intet klaget over. Skoleholderen i Kongens Skole i Aagaard, Iohanes Matthiesen er en flittig Lærere. Annexet Nebel er henlagt til den Kongl: Skole i Harthe.

V I e r l o u S l a u s H e r r e d

Dominic: 11ma post Trinitat:¹⁾ J Høyen Kirke Hvor Monsieur Lauritz Satterup Collega²⁾ i Fridericiæ Latinske Skole forestillede heel opbyggeligen af Evangelio³⁾: Sande Tilbederes salige Sinds Forfatning, holdte derpaa en smuk Catechisation over samme Materie. Provsten Hr Iens Storm var og tilstæde og gav Menigheden i Almindelighed et got Skudsmaal. Ungdommen svarede meget vel paa alting. Degnen Michel Melchior, Studiosus er flittig og ustraffelig. Skoleholderen i Kongens Skole i Høyen Bye Iens Svarfar, Studiosus er en gandske upaaklagelig Lærere. Annexet Ierlou⁴⁾ er henlagt til den Kongelige Skole i Ammersbøll⁵⁾ i Østed⁶⁾ Sogn, hvilken Rasmus Møller til Fornøjelse forestaer.

V I Ø s t e r H e r r e d

Dominic: 18va post Trinitat:⁷⁾ i Andsager Kirke. Sogne Præsten Hr Ies Iessen forestillede udførlig af Evangelio⁸⁾: Kierlighed til Gud og vor Næste. Udi samme Sogn⁹⁾ skulde Degnen Ies Nybroe holde Hoved-Skolen i Andsager Sogn for samme Bye og dertil Hørende District; Men i hvor gierne Degnen end vilde gjøre sit Embede, kand Hand dog ikke faae Vedkommende Beboere efter Fundatzen at indfinde sig til samme Skoles Jstand-sættelse; Thi vel har Forrige største Lodseiere skienket nyt Eegeunder-Tømmer til en Skolestue af 4 Fag, og nu værende største Lodseier Cancellie Raad Saxesen til Lindberg¹⁰⁾ besørget samme Skole-Stue opført imod forventede Refusion af Sognets Hartkorn efter Fundatzen; Men Bønderne have til Dato ikke vildet bekvemme sig samme Bekostning at erstatte. hvorover Degnens Skolehold ganske forhindres, da Hans District desuden ikke vil holde samme Skolestue ved lige og levere behørig Brændsel dertil efter Fundatzens Lydende: Foruden den derved foraarsagede

¹⁾ 14. august; 11ma] undecima, ellefte. ²⁾ Collega] svarer omtrent til adjunkt. ³⁾ Lk. 18, 9-14. ⁴⁾ Jerlev. ⁵⁾ Ammitsbøl. ⁶⁾ Ødsted. ⁷⁾ 2. oktober; 18va] decima octava, attende. ⁸⁾ Mt. 22, 34-36. ⁹⁾ Jfr. under 5.4.1756 og s. 160: Klage over Skoleholds Forsømmelse i Andsager Sogn, 1762. ¹⁰⁾ Lindbjerggård, hovedgård i nabosagnet Ølgod.

bedrøvelig Skolegangs Hinder, lider ogsaa derved Degnen Afgang i sine meget tynde Indkomster; da Hand ingen Indkomst haver af Skole-Børnene, og da derforuden endog nogle af Beboerne uforsvarligen nægte Ham den Skieppe Rug, Hand, som Degn, aarligen haver nydt hos enhvær, og vil I dends Stæd give ham en skieppe Byg, endelig indeholde¹⁾ De dend smaa Redsel²⁾ af Æg og Smør, som Loven allernaadigst bevilger Degnene, saa maae Hand derved med sine liide Mangel paa daglig nødtørfdig Underholdning.

I de andre 2de Districter er hidindtil holden omløbende Skoleholdere; Men som Børnene ved dem ikke kand profiteere noget af Mangel paa ordentlig Skole-Stue at samles udj; Saa er den Sag ved oprettet Fundatz af 21de Decembris afvigte Aar vel bleven remederet; Men som ieg ved min Nærværelse paa Visitatzen fornemmer, at Største Lods Eiere til Lindberg ikke endnu haver exequeret Fundatzen til Skolevæsenets Jstandsættelse, og man ved Erindringer og Formaninger intet meere synes at kunde udrette, Sogne Præsten derimod er meget bekymret over, at Ungdommen ganske er skilt ved den Høystfornødne Underviisning ved betimelig Skolegang, og naar Alderen minder Dem at tænke med Deres Børn til Confirmation, overiiles af Forældrene med Paastand at antages, uanseet de viide enten lidet eller slet intet.

Videre vilde min tunge Alderdom og svage Kræfter denne sinde ikke tillade min Visitation at fortsætte.

Hvad ellers Kirkens Tilstand i Almindelighed angaaer, da kand allerunderdanigst bevidnes, at de fleeste af Lærerne føre et ustraffeligt Levnet og forrette Deres Embede upaaklageligen, og om der end findes her og der nogle modige³⁾ og selvraadige, som hellere vil være Menighedens Herrer end Exempel, og i Tillid til Deres Lovkyndighed ingen Formaning antager; Saa er Deres Tal Dog kun lidet, da vi derimod have, Gud skee Lov! ikke faae retskafne Christi Tienere, som distingvere sig med priselig Nidkierhed og utrætteligt Arbeide i Herrens Viingaard⁴⁾.

Hvad Tilhørerne angaaer, da kand man ikke klage over Dem, naar man undtager nogle gienstridige, som ikke vil holde Deres Børn i Skole. De andre søge Guds Huus flitteligen, og fattes ikke

¹⁾ indeholde] tilbageholde. ²⁾ smaa Redsel] småredsel, en afgift af tødevarer. D. L. 2-15-10. ³⁾ modige] overmodige. ⁴⁾ Mt. 20, 1 flg.

heller paa saadan, som beviise Deres Troe med en sand gudelig Vandring.

Over alt¹⁾ kand vi ikke nok fuldtakke den grundgode Gud, at Vi af Hans blotte Naade under Deres Kongelig Mayestets lyk-salige Regimente endnu nyde den sande Evangeliske Lutherske Religions Frihed, for hvis skyld vore Troes Bekiendere liide saa ubeskrivelig Forfølgelse og Elendighed paa mange andre Steder. Og endskiønt det er ikke et god Omen²⁾, at Religionen forsmaaes, som dog er Grund til alle Stænders Lyksalighed, og at det salig-gjørende Guds Ord jo længere jo meere foragtes, ja endog paa den Tiid, da Herrens tugtende Haand er endnu udstrakt over Landene; Dog ansee Andre³⁾ derimod disse haarde Hiemsøgelsler for idel Naade, ihenseende til den farlige Kriig, som Gud hid-indtil saa forunderlig og faderlig har afvendt, ihenseende til vor store Utaknemmelighed, som længe siden har gjort os til ald Naade uværdige: ja ihenseende til den ædle Lande-Fred, hvor-med Herren saa længe til ald Verdens Forundring har prydet Deres Kongelig Mayestets Arve-Throne.

Denne uskatteerlige Fred med alle legemlige og aandelige Vel-signelsers Fylde gjøre Deres Kongelig Mayestets lyk-salige Regi-mentes Dage som Himlens Stierner, og hviile over Deres Konge-lig Majestets Arve-Huus evindeligen! Jeg forbliver i allerdybeste Underdanighed

Deres Kongelig Mayestets allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere

Riber Bispegaard. d: 28 Decembris 1763.

H A Brorson.

¹⁾ *over alt*] i det hele. ²⁾ *Omen*] varsel. ³⁾ *Dog ansee Andre*] eftersætning til *Og endskiønt det er ikke et god Omen* o. s. v. Vi ville sige: så anser andre dog.

I Brorsons embedstid skete følgende forandringer i general-kirkeinspektionskollegiets sammensætning: Etatsråd Erik Jessen blev medlem 1745; hofpræst J. B. Bluhme døde 1753; biskop L. Harboe blev medlem 1756; biskop P. Hersleb døde 1757, provst M. Hviid 1759; kgl. konfessionarius Fr. Pedersen Qvist blev medlem 1759; gehejmeråd Chr. Støcken døde 1762, præses, grev J. L. Holstein 1763; han afløstes af gehejmeråd Otto Thott.

BREVE

Nr 1

Til Cancelliet.

Udj allerunderdanigst følge Deres Kongl Maits allernaadigste Befaling af 25 Aug: sidst angaaende at de Studiosi, som i Halle l[æ]gger sig efter Studium Theologicum, skal holde sig [til] de der værende Professores Lange og Franck¹⁾, og med sammes Testimoniis sig ved deres Bortreyse forsyne, som de ved Deres Hiemkomst til Biskopen skal indsænde indberettes herved allerunderdanigst, at forbem[el]t[e] Deres Kongl Maits allernaadigste Befaling til Publication paa behørigte Stæder til Vedkommendes Efterrætning allerunderdanigst er udstædt. Forblivende i alledybteste underdanighed Ribe d 1 Sept: 1741.

Nr 2

Paa indlagte Maren Iørgens Klage-Maal og Begiæring²⁾, med hos følgende Attest vilde De behage med forderligste³⁾ at tilstille mig Deres Betænkende og Erklæring saa vel i henseende hændes Forhold og Saligheds Sag som paa hvad Fundamente hun af Dem nægtes Den begiærte Skrifte-Sæddel⁴⁾, for derefter at admitteres⁵⁾ til Alterens Sacramente, hvorfra ingen bodfærdig Syndere kand udeluckes, i hvor stor hans Forseelse og er, i Vænte heraf tillige med indlagte Breves Tilbagesændelse forbliver Ribe d 18de 7teb⁶⁾ 1741.

¹⁾ Joachim Lange (1670-1744), professor i Halle 1709-44. Christian VI, som af og til havde rådspurgt ham i kirkelige spørgsmål, søgte 1740 at få ham ansat som professor i København, hvad ikke lykkedes. Gotthilf August Francke (1696-1769), søn af August Herman F., professor i Halle 1727-69. Når de danske Studiosi skulle holde sig til disse to professorer, lå der vel deri, at man ikke ønskede dem under påvirkning af Christian Wolff, der 1740 på ny var bleven ansat ved universitetet i Halle, hvorfra han havde været forvist siden 1723. ²⁾ Brevet angår samme sag som nr. 5 og må ligesom dette være til hr Mejer i Møgeltønder. ³⁾ med forderligste] snarest. ⁴⁾ Skrifte-Sæddel] attest for at have været til skrifte, anvendt ved flytning til anden menighed. ⁵⁾ admitteres] antages. ⁶⁾ 7teb] september.

Nr 3

til Hr Bloch i Maltbech¹⁾)

Paa Deres ærede under 25 hujus²⁾), hvori De forlanger min Dispensation i at lade det Barn (som Deres Hustrue er høy frugtsommelig med) efter en lykkelig Forløsning hiem Døbe og blive uden Kirke til Moderens Kirke Gang mældes udj Giensvar, at ieg icke understaaer mig (ihvorgiærne ieg hafde ønsket at tiene Dem og Deres Begiæring) at dispensere det, som Kongens Lov³⁾ saa directe befaler, og tillige sætter 20 Rd Mulct for Præsten som gjør det, og 50 Rd for den, som lader Sacramentet forrætte i nogen Huus, hvor Fornødenhed det ikke udkræver; Skulde Barnet efter Fødsel befindes svagelig, er det en Sag, som har Lovens Medhold Ribe d 30 Sept: 1741

Nr 4

til Hr Fog i Bechbølling⁴⁾)

Af Deres ærede under 10de hujus erfarer ieg Deres 2de Andragende, hvorpaa De min Resolution er begiærendes, da ihenseende til dend første Post neml Mads Terchelsens Barn, som d 7 hujus er funden dødt hos Moderens Iohanne Christens Daatters Bryst, siden Syns Forrættningen under 8 hujus reent ud siger at icke allerringeste Kiænde-Tægn, som kunde foraarsage Døden, var at see eller fornemme paa det døde Barn, undtagen en Gevext eller Grøde⁵⁾ paa den venstre Side, som det var fød med; Moderen desuden forklarer, at Barnet forhen hafde været siugelig, er det sluttelig⁶⁾), Barnet maae være død naturlig Død, saa Forældrene saa vel befries desaarsage for Mulct, som for Kirkens Disciplin⁷⁾).

Angaaende den anden Post, nemlig Iørgen Sørensen af Faur-schov, hans formastelige og ulovlige Forhold med hans Broder Lars Sørensen *ibidem*⁸⁾), har Deres Velærværdighed gjort meget

¹⁾ Præstegården i Malt sogn lå dengang i landsbyen Maltbæk. ²⁾ hujus] i denne måned. ³⁾ D. L. 2-5-2. ⁴⁾ Præstegården i Føvling sogn ligger i landsbyen Bækbølling. ⁵⁾ Grøde] svulst. ⁶⁾ er det sluttelig] må man slutte. ⁷⁾ Kirkens Disciplin] kirketugt; der menes at stå åbenbart skrifte, hvad moderen havde måttet, hvis hun havde »ligget sit barn ihjel«, D. L. 6-11-14. ⁸⁾ *ibidem*] samme steds.

vel i det de har holt ham fra Sacramentet i den uforligelig Tilstand, men siden de nærmer berætte, at hand og Broderen ere forsonede, og at dend skyldige førstkommende Søndag har begiært at komme til Alters, kand samme Ham, saa længe Sagen uden Lov-Maal¹⁾ er bielagt, icke nægtes, finder dog fornøden, at D: Vel: en Dag forinden kalder ham for sig og Medhiælpere²⁾, og forestiller ham i en Sum saa vel hans skammelige og Naturstridige Forhold imod hans Broder, som hans store Formastelse, der agtede med saa haardt og uforsonligt et Hierte at møde sin Gud, til sin egen Siæls Skade og Fordærvelse; Med meere, som D: Vel: efter Persohnens Tilstand finder fornøden at paamine Ham om. Ribe d 11te Oct: 1741.

Nr 5

til Hr Mejer i Møgeltønder.

Af Deres tilstillede Erklæring paa Maren Iørgens Klagemaal³⁾ seer ieg de undslaar dem for at meddele Hænde Skudsmaal, eller Skrifte-Sæddel, maaskee enten i Anledning af Forordningen af 9de Februar: 1706, eller og paa Fundamente, hun for begangen Leyermaal i Hændes Ægtestand ved Dom skal være forviist Grevskabet Schackenborg, har desuden siden den Tiid paa 2 Aar opholdt sig i andre Meenigheder, hvorfra hun intet Beviis foreviiser; Men lad nu dette arme Menneske være en aabenbare Synderinde, som⁴⁾ er bekjændt, og hun self tilstaaer, lad hende være forviist Grevskabet, er det da forsvarlig enten for Gud eller Samvittigheden, at lade hende saaledes hengaae, som et vildfarende Faar uden Hyrde, fra dem er hun forviist, andre vil icke antage hende uden Beviis, og det nægtes hende fra den Meenighed, hvor hun sig har opholdt, og sin Feyl offentlig deprecere⁵⁾, hvad er det andet end at nægte hende det, som ingen enten Guddommelig eller Menniskelig Lov udelukker hende fra og maaske aabne Dørren for et større onde? Hun har jo udstaaet Kirkens Disci-

¹⁾ *Lov-Maal*] rettergang, retssag. ²⁾ *Medhiælpere*] se s. 59. ³⁾ Se nr. 2. ⁴⁾ *som*] hvilket. ⁵⁾ *deprecere*] afbedet, om åbenbart skriftemål, hvor den pågældende ved gudstjenesten måtte indstille sig for Guds Menighed offentlig at afbede samme sin begangne Forseelse hos Gud og Forargelse hos Menigheden, Ritualet 1685, kap. 4, art. 2.

plin, og er engang igien antaget i Kirken¹⁾), hvor kand hun da nu udeluckes, saalænge det icke kand gotgiøres, at hun er i det Tall, som Lovens pag: 240 Art: 2 fremture i Synden²⁾), og lad være den Verslige Lov udelukker hende fra Grevskabet, den maae og kand dog icke efter Forseelsens Beskaffenhed udelucke fra Guds Meenighed, som har Guds Ord paa sin Side, der antager end ogsaa de største Syndere; hvorfor min kiærlige Begiæring er til Deres Velærværdighed, udj hvis Meenighed hun sig har opholdt, og sidst nydt Alterens Sacramente, at de lader sig dene Sag være angelegen³⁾), og udvirker et slags Dimission fra Herskabet for hende, og lad det være efter hendes Merite, hvorpaa de kunde tægne hvad Dem er beviist hendes Saligheds Sag angaaende, paa det hun en anden Stæd kunde vorde admittered⁴⁾), og i fald Herskabet samme skulde nægte, De da som Pastor Loci⁵⁾ giver hende et Brev med til det Stæds Præst, hvor hun sig nu opholder, til Beviis om hendes Forhold og Saligheds Sag, hvorved hun igien kand blive antaget i Kirken; Er det endhværs Pligt at kalde Dem tilbage som vænder Ryggen, hvormeget meer da saadan en vild-farende, der baade kiænder sin Feyl og begiærer, at hielpes til Rætte? Jeg vil da med faae Ord have Dem Sagen anbefalet hvor næst ieg ønsker Guds Velsignelse over Dem. Ribe d 14de Octob: 1741.

Nr 6

til Hr Bloch i Ramme!

Til Giensvar paa Deres Skrivelse, anlangende den Qvindes-Person, som i Deres Meenighed ved sit urene Lefnet, saa vel som ustadige⁶⁾ Bekiændelse [volder Forargelse], mældes korteligen, at det forstaaer sig selv at bemælte Qvindes-Person icke kand admitteres til Alterens Sacramente, uden foregaaende offentlig Deprecation⁷⁾), ey heller til offentlig Deprecation admitteres, før-

¹⁾ Efter den offentlige syndsbekendelse fik den skriftende af præsten tilsagt syndernes forladelse og deltog derefter i altergangen. ²⁾ D. L. 2-5-25: »Præsterne skulle holde efterskrevne fra Naderens Sacramente. 1..2. Dem, som forhærdeligen hænge ved nogen vitterlig Kætterj«. Der skulle dog sikkert i stedet for 2 stå 4: »Saa mange, som haarnakkeligen leve i nogle aabenbare Laster o. s. v.« ³⁾ *angelegen*] magtpåliggende. ⁴⁾ *admittered*] antaget, nemlig til sakramentet. ⁵⁾ *Pastor Loci*] stedets præst. ⁶⁾ *ustadige*] upålidelige. ⁷⁾ *offentlig Deprecation*] åbenbart skriftemål, se *deprecere*, s. 171.

end man finder Tægn hos hende til en sand Hiertens Bodfærdighed, at hun smærteligen føler hendes heslige Synder, og lærer da i saadan Hiertens Anger i en sand Troe at indflye til den korsfæste, og opstandne Iesum, viisendes rette Poenitentz¹⁾ Frugter i hændes Levnet, da og ellers icke hun til aabenbare Skriftemaal kand annammes; Saa det er det allereeneste, som Der: Vel: i denne Sag med idelig Underviisning og Formaninger har at tragte efter ved uafladelig Suck og Bøn for det arme vildfarende Faar, hvortil ønskes Naade og Kraft ved Vor Herre Iesum Christum. Ribe d 21 Nov: 1741.

Nr 7

til Hr Q[v]eedensen paa Vesterlans-Føer.

Saasom mig er berættet, at Pontoppidans Catechismus²⁾ paa Vesterlans Føer icke endnu er bleven introduceret i Skoelen og Catechisationen i Kirken, da vilde³⁾ Deres Velærværdighed ufortøvet og uden allerringeste Ophold derudj se Deres Kongl Majestæt[s]⁴⁾ allernaadigste Befaling allerunderdanigst efterlevet hvorpaa ieg vil med første vente Der Velærværd: skriftlige Forsickring. Ribe d 13 Dec: 1741

Nr 8

til Hr Christen Bech⁵⁾

Paa Deres ærede af 19 hujus, angaaende Landsoldatens Iens Ole Christensens Møllers Leyermaale samt den derover ved Schodborg Wandfuld Herreds Ting d 7 Dec: sidste ergangne Sentence⁶⁾, hvorudover De begiærer min Betænkning, mældes udj Giensvar, at hvor beklagelig det end er, at see saa store og ofte igientagne Delicta⁷⁾, icke anderledes i Følge Loven at blive afstraffede, som⁸⁾ faaer hæfte paa Dommerens Ansvar, kand ieg

¹⁾ Poenitentz] bod, anger. ²⁾ Erich Pontoppidan, Sandhed til Gudtrygtighed, Forklaring over Sal. Doct. Mort. Lutheri Liden Catechismo, trykt efter kgl. befaling af 19.7.1737, påbudt indført i alle kirker og skoler ved kgl. reskript af 22.8.1738. ³⁾ vilde] ville, konjunktiv, således hyppigt i brevene. ⁴⁾ Deres Majestæt] for Hans Majestæt. ⁵⁾ Sognepræst i Ferring, provst i Vandfuld herred. ⁶⁾ Sentence] retskendelse. ⁷⁾ Delicta] forseelser. ⁸⁾ som] hvilket.

icke andet end falde i Forundring over Dommerens Urimelighed, der vil dømme icke Alleneste over det som er baade over Hans Fornuft, og udenfor Hans forum¹⁾, men endog dømme en Præst til at absolvere en Synder enten hand er bodfærdig eller icke, enten Præsten kand gjøre samme med eller imod Hans²⁾ Samvittighed.

Jeg vil icke tale om det var Dommerens Sag eller icke, Delinquenten til aabenbare Skriftemaal [at dømme], som en ting der hører hen under Geistlig Øfrighed, da Loven og Forordningerne ere tydelige nok i den Post, Og enhvær rætsindig Siæle Sørger understaaer sig vel icke sine *prævia ac publica Deprecatione*³⁾ at absolvere slig forargelig en Synder, men allen[e] give dette endelige Svar, at Delinquenten Ole Møller kand icke antages til Alterens Sacramente uden foregaaende aabenbare Skriftemaal, men at Præsten for den Meenighed, hvor han skal absolveres, seer sig for Hand icke kaster Helligdommen for Hundene⁴⁾, ieg meener icke antager saa *notorium Peccatorem*⁵⁾ ad *sacram Synaxin*⁶⁾, uden foregaaende Prøver og Kiænde-Tegn paa en sand Bodfærdighed, saaledes som Hand agter at svare for Gud og sin Samvittighed, som herudj er Dommer, hvilket maae tiene Dem til Giensvar for denne Tiid, forbl: Riibe d 27 Ian: 1742:

Nr 9

til Hr Christ: Bech⁷⁾

Deres Velærværdighed har største Ræt derudj, at det er meget beklageligt, at see, store og ofte igientagne Delicta, som dend ovenmælte Ole Chr: Møller har begaaet, icke anderleedes end som den paa Scoddborg Wandfuld Herred afsagde Dom indeholder, skal straffes, som de⁸⁾ faaer hæfte paa Dommernes Ansvar, imidlertid er det himmelfast at Sogne Præsten ingenlunde bør at admittere dene Delinquent ad *publicam deprecationem*⁹⁾, uden

¹⁾ *Forum*] retssted, retsomsråde. ²⁾ *Hans*] sin. ³⁾ *sine prævia ac publica Deprecatione*] uden forudgaaende og offentlig syndsbe kendelse. ⁴⁾ Mt. 7, 6. ⁵⁾ *saa notorium Peccatorem*] så vitterlig en synder. ⁶⁾ *ad sacram Synaxin*] til den hellige nadver. *Synaxis* (egl. samling, fællesskab) er en græsk betegnelse for nadveren. ⁷⁾ Dette brev angår samme sag som det forrige, men er vel en mere privat følgeskrivelse til provst Bech. ⁸⁾ *de*] o: De. ⁹⁾ *ad publicam deprecationem*] til åbenbart skriftemål.

foregaaende Prøver og Kiænde-tægn paa en sand omvændelse, thi hvad den afsagde Dom angaaer, da kand den ingenlunde vinculere¹⁾ Præsten, som in Ecclesiasticis²⁾ i ingen Maader dependerer³⁾ af noget Verslig foro, hvilket De behagelig Sogne-Præsten vil tilkiænde give. Ribe d 27 Ian 1741 [o: 2]

Nr 10

til Hr H: Hornemann⁴⁾

Paa Deres Andragende, angaaende Maren Niels Daatters Barn, som er taget dødt op hos Hænde, mældes udj Giensvar, at ihvorvel de nærværendes kand vidne, at Barnet forhen var svag, og Natten igiennem jamret og græd, ey heller er for[e]viist nogen Syns Forrætning, som kunde vidne, om Barnet var opprimeret⁵⁾, saa dog siden Moderen icke veed til visse om Barnet i Søvne ved Hændes Bryst kunde være opprimeret, hun og desuden for begangne Leyermaal skal deprecere publice, kunde hun med det samme afbede Hændes Uagtsomhed, og tryge Søvnagtighed, udj Hændes Barns Svaghed, som hun bedre kunde opagtet⁶⁾; hvad mulcten angaar, da siden hun er fattig kand hun for samme forskaanes, Ribe d 13 Feb: 1742

Nr 11

til Hr Peder Vinding!⁷⁾

Af Deres under 8de hujus seer ieg dend tvil de staaer udj at tage Niels Iensen af Gierndrup og Margaretha Friderichs Daatter af Adversbøl⁸⁾ til Alters, formedelst qvinden befinder sig nær ved hendes Barns-Byrd, og hun hafde først Trolovelse d 22de Dec: sidste og Bryllupet afvigte 25 Ian: a: c:⁹⁾ med bemælte Niels Iensen, saa [De] desaarsage er tvivlraadig, om de uden foregaaende publique absolution¹⁰⁾ Dem tør admittere i Anled-

¹⁾ vinculere] binde, forpligte. ²⁾ in Ecclesiasticis] i kirkelige sager. ³⁾ dependerer] er afhængig. ⁴⁾ Sognepræst i Velling. ⁵⁾ opprimeret] ligget ihjel. ⁶⁾ opagtet] passet på. ⁷⁾ Sognepræst i Brørup-Lindknud. ⁸⁾ Fejlskrift for Adversbøl. ⁹⁾ a. c.] anni currentis, i det løbende år o: d. å. ¹⁰⁾ publique absolution] offentlig tilsigelse af syndsforladelse = åbenbart skriftemål.

ning af den udj Loven allegerede¹⁾ 23 Art: pag 691²⁾), hvilken Art: vel egentlig har sit Øyemeed til, hvor Casus³⁾ forefalder at Fæste-Manden bortdøer, før Vielsen skeer, for at beskierme den Efterlevendes Ære, hvor Trolovelsen er Terminus a quo, siden den afdøde icke kand tilstaae eller fragaae; og siden den næst⁴⁾ foregaaende Art: udj Loven kalder de Børn Ægte, som ere fødte Af Ægte viede Forældre, endogsaa før Forældrenes Sammenkomst udj Ægteskab, kand samme Art: her have Stæd, saa Forældrene privatim absolveres⁵⁾, og døbes Barnet for Ægte-Barn etc: Ribe d 9de Mart: 1742.

Nr 12

til Hr Michel Bøjesen

Siden Apollone Christens Daatter Barnefød i Calslund Sogn og Bye, i Deres Sogn Linterup⁶⁾ skal være besvangret af en Kaarl, nafnl[ig] Peder Michelsen, og formedelst Svaghed og Frygt [at] døe i Barsel Seng er begiærendes forinden publice at blive absolvered⁷⁾; Saa kand Deres Velærværdighed i slig Casu antage bemælte qvindes Person til publicam Deprecationem et Absolutionem⁸⁾, førend Hun gjør Barsel og paa forlangende, allerhelst hun med indlagte Attest beviiser, hendes Bøder ere betalte og Loven siger, Deprecationen bør skeep, hvor Forseelsen er begangen. Riibe d 28 Ap: 1742

Nr 13

til Mag: Hans Allerup⁹⁾.

Siden ieg af Deres med itzige¹⁰⁾ Post under 5te Maj seer, At den Ting, som hindrer Dem i at antage Offer Pedersen Staufning til aabenbare Skriftemaal, er den Dispute¹¹⁾, som er imellem

¹⁾ *allegerede*] anførte. ²⁾ D. L. 5-2-33 (tallet 23 er fejlskrift): »Egtebarn skal det og holdis for, som af Fæstefolk fødis, dersom de have været trolovede, og Vielsen haver været berammet, og Fæstemanden døer forinden, med saa Skiel at det kand bevisis og forfaris, at Barnet er avlet, siden Forældrene vare af Præsten trolovede.« ³⁾ *Casus*] o: det tilfælde. ⁴⁾ *næst*] nærmest. ⁵⁾ *privatim absolveres*] kommer til privat skriftemål, altså undgår det åbenbare. ⁶⁾ *Linterup*] Lintrup. ⁷⁾ Der menes åbenbart skriftemål, der i hendes tilfælde var nødvendig betingelse for at kunne få nadveren. ⁸⁾ *publicam Deprecationem et Absolutionem*] offentlig syndsbekendelse og afløsning. ⁹⁾ Sognepræst i Ringkøbing. ¹⁰⁾ *itzige*] nu ankomne. ¹¹⁾ *Dispute*] uenighed.

Hr Bye Foged Fossum paa Kongens og Hr Forvalter Rasch paa sit Herskabs Vegne, hvo Bøderne skal tilhøre, da som samme qvestio¹⁾ endnu er uafgiort, faaer det derved have sit forblivende, indtil vides, hvo til Bøderne er berættiget med mindre Absolvendus²⁾ vil deponere Bøderne hos en sufficient³⁾ Mand, til Sagen af Vedkommende bliver afgiort, eller og Hr Forvalteren vil være Borgen, ifald de tilkommer Kongen; Herom vilde De give Forvalteren en liden Notice, forbl: Riibe d 8de Maj 1742.

Nr 14

til Hr T: I: Iermiin⁴⁾

Af Deres under 10 hujus seer ieg, De ligesom vilde undslaae Dem for Provste Embedet i Hierm Herred, saa vel ihenseende til Embedets Vigtighed, som at de er Iunior i[n] Officio⁵⁾, Men siden Herreds Brøderne næsten indstæmmig voterer paa Dem, og det er icke saa meget Aarene som Habilité der gjør Manden, og ieg i dessen Andledning⁶⁾ engang har givet Dem mit Votum⁷⁾ og constitueret Dem ad interim⁸⁾ til samme Embede, indtil De ved forestaaende Riiber Landemode dertil solenniter kand vorde indsatt, faaer det derved have sit Forblivende, hvor efter de vilde behage at rætte Deres Leylighed. forblivende pp:⁹⁾ Ribe d 15de Maj 1742.

Nr 15

til Mag: Moritz Højer i Weile¹⁰⁾

Da Hr Iens Ussing Sogne Præst for Greis og Sinding [o: Sindberg] Meenigheder i Følge den ved Provste Rættten i Weile Kirke d 3de April sidste aflagte Dom, samt Hs Excellence Hr Geheime Raad og Stifts Befalings Mand von Gabells og min, i andledning af samme Dom skeede Jndkaldelse til næst afvigte¹¹⁾ Riiber Landemode icke har vildet indfinde sig, som hans Paategning

¹⁾ *questio*] spørgsmål. ²⁾ *Absolvendus*] den, der skal have absolution. ³⁾ *sufficient*] økonomisk sikker. ⁴⁾ Sognepræst i Hjerm. ⁵⁾ *Iunior in Officio*] yngre o: yngst i embedet. ⁶⁾ *i dessen Andledning*] af den grund. ⁷⁾ *Votum*] stemme. D. L. 2-16-2: »Præsterne i hvert Herret med deris Superintendent maa udvælge sig een Provst iblant sig selv, hvilken de agte duelig dertil.« ⁸⁾ *ad interim*] indtil videre. ⁹⁾ *p p:*] præter plura o: med mere. ¹⁰⁾ Provst i Nørvang herred. ¹¹⁾ *næst afvigte*] nærmest foregående.

paa benæf[n]te Brev saa vel som Udeblivelse fra Mødet bære klarlig Vidne om, og desaaarsage i bem[el]te Synodo¹⁾ blev besluttet, saa vel denne som andre Hr Iens Ussings uforsvarlige Forhold allerunderdanigst at forestille Der: Kong: Majt, har ieg taget den Sag i Betænkning angaaende de Personer i Hr Iens Ussings Meenigheder, som hand vegrer sig ved uden foregaaende offentlig Absolution at antage til Sacramentet, at samme i Vente at bringe Hr Iens Ussing paa bedre Tanker, icke længere saaledes kand henstaae, til Anstød [for] de udelukte fra Sacramentet og Forargelse for Meenighederne, Desaaarsage hermed paa Embedets Vegne anbefaler²⁾ Velærværdige Hr Selmer, Sogne Præst for Øster Sneede og Hr Mouritz Højer³⁾, begge Hr Ussings Naboe Præster udj Nørvangs Herred, at antage de Personer til privat Absolution og Alters Sacramentis Brug, som af Hr Ussing enten allerede [ere] eller herefter fra Sacramentet uden billig og lovlig Aarsager, maatte vorde udelukkete, og dermed continuere⁴⁾ indtil nærmere Ordre, paa det at icke nogen skrøbelig Siæl i Døds Nød eller anden Tilfælde formedelst Hr Ussings Præsumption eller præjudice⁵⁾ skulde geraade i nogen slags Fare paa Deres Siæls Vegne, og vilde Deres Velærværdighed denne min Ordre for benæfnte Præster med allerfordderligste bekiaendt gjøre, samt indberætte mig, at samme er Dem til hænde kommen; Sluttelig vilde Deres Velærværdighed have nøye Indsigt med, at icke nogen sig hos de benæfnte fremmede Præster af Hr Ussings Meenigheder til Sacramentet skulde indsnige, som efter Kongl Majets Allernaadigste Lov og Forordninger derfra bør udelukkes. Riibe d 4de Iulij: 1742.

Nr 16

Til Provst Højer i Weile⁶⁾

Det er Deres Velærværdighed alt for vel bekiaendt, hvorlidet Sogne Præsten for Greis og Sinding [o: Sindberg] Meenigheder, Hr Iens Ussing ved de hid til dags brugte milde Motifer⁷⁾ har været at bringe til Resonable Opførsel saa vel imod Øfrighed,

¹⁾ Synodo] landemode. ²⁾ Anbefaler] pålægger. ³⁾ Sognepræst i Uldum. ⁴⁾ continuere] vedblive. ⁵⁾ Præsumption, præjudice] forudfattet mening, fordom. ⁶⁾ Se det foregående brev. Nærværende brev er fra stiftsøvrigheden (Vi) og først mod slutningen fra Brorson personlig. ⁷⁾ Motifer] o: henstillinger.

som udj det anfortroede Embede, de[s] aarsage Vi for iche at fortfare med ham efter hans Forseelser og Lovenes Rigueur¹⁾ allerunderdanigst haver understaaet os at forestille D: K: Majt Sagen, som derpaa allernaadigst har reflecteret og resolveret saaledes, at Hr Iens Ussing sættes en Capellan, der skal forestaae Embedet med Videre, som maatte erfares af dend Kongl allernaadigst Befaling, hvoraf følger indlagt herhos en vidimered²⁾ Copie, som De Personligen haver at forelæse Forbenæfnte Hr Iens Ussing, og tillige udj allerunderdanigst følge allerhøystbem[el]te Kongl Allernaadigst Befaling betyde oftbenæfnte Hr Iens Ussing efterdags iche meere at befatte sig med Præste Embedet, indtil der kunde erfares Hand saaledes er sindet, at det hannem enten self Allene eller conjunctim³⁾ kunde betroes, og at⁴⁾ Meenighederne iche desimidlertiid skal lide nogen Mangel paa Lærere, Saa befaler ieg *Hans Adolph Brorson*⁵⁾ her med alle Herreds Præsterne udj Nørvangs Herred, at besørge forbemælte Greis og Sindberg Meenigheder, ligesom i andre Vacancer, indtil en Cappellan af Deres K: M: bliver sadt og beskicket, som Embedet kunde forestaae, imidlertiid indberætter Deres Velærværdighed med nærmeste Post, at paaberaabte Kongl allernaadigst Befaling er Hr Iens Ussing ankyndiget⁶⁾, og denne vores Ordre Dem indhændiget og efterlevet. Ribe d 25 Sept: 1742.

Nr 17

til Hr Michael Bøjesen⁷⁾

Een Qvindes Person af Hierting Anne Henricks Daatter har været for mig, klaget, at hændes begangne Synd ængster hende, begiærer derfor at antages til Offentlig Absolution og Alterens Sacramente, skulde herudj være Alvorlighed, og hændes Bod ræt og af Hiertet, som Deres Velærværdighed self nærmere kand erfare, kand hændes Begiæring iche vel nægtes hende, eller [?] sligt fornæmmer saadan en stachels Synderinde, der sucker efter at komme i Naade og Venskab med Gud. Riibe d 1 Octo 1742.

¹⁾ *Rigueur*] strengthed. ²⁾ *vidimered*] bekræftet. ³⁾ *conjunctim*] i fællesskab (med kapellanen). ⁴⁾ *at*] for at. ⁵⁾ Da det her drejer sig om et rent gejstligt anliggende, som ikke vedkommer stiftamtmanden, tager biskoppen alene ordet. ⁶⁾ *ankyndiget*] forkyndt, meddelt. ⁷⁾ Sognepræst i Lintrup-Hjerting, jfr. nr. 12.

Nr 18

Til Sr¹⁾ Broholm

Jeg har med stor Mishag læst de Klagemaale og Besværinger, som Eders Provst og Sogne Præst Mag Allerup foraarsages at lade indløbe over Eder, og kand ieg iche noksom forundre mig over Eders Conduite og Forhold, saa vel i henseende til Eders Embeder, som til den af Eder self for Provste Rættten in Ianuario 1741 giorte skriftlige Forpligt²⁾; Thi naar ieg paa den eene Side efter saae de Poster, som Provsten ved Requisitionen af 15 Aug ult³⁾ har æsket af Eder, der alle grunder sig paa Loven, Forordninger, Ritualet og Billighed og paa den anden side beseer Eders Besvarelser, der kand iche fortiene Nafn af andet end Udflugter, har ey heller andensteds Grund end i Eders egen Hierne, ja er snarere som et Beviis paa Eders Uføyelighed imod Eders Sogne Præst, den J dog i følge Loven er ald Lydighed skyldig⁴⁾, allerhelst hvor intet uden lovligt og billigt paaæskes⁵⁾, kand ieg iche andet end hermed paa miit Embedets Vegne alvorligen tilholde Eder, Henrich Broholm, at J herefter saaledes opfører Eder, saa vel i de Eder anbetroede Embeder med dessen Opagtning⁶⁾, Orden og Skik, som i Omgang og Ærbødighed mod Eders Sogne-Præst, at ieg iche i Fald derom ydermere lovlig Klage skulde indkomme over Eder, skal nødes til efter Lovens Bydende at procedere, hvilket J dog vilde tage til Eftertanke, og lade Eder være efterrættelig; etc: Ribe d [16] Oct: 1742.

Nr 19

til Provst Mag: Allerup⁷⁾.

Følger hermed de tilsændte Requisitions Puncter tillige med et Brev til Sr Broholm, som ieg har sænt aaben til den Ende, at Deres Velærværdighed hannem samme i Medhielperes Overværelse forelæser, og derefter indberætter mig, at dessens⁸⁾ For-

¹⁾ Sr] Sieur; Broholm var degn (i Ringkøbing) og kunne ikke kaldes hr., hvad der var præsternes titulatur; derimod kunne han bæres med det franske ord. Til ham skrives heller ikke De, men I. ²⁾ Forpligt] løfte. ³⁾ ult] ultimo, sidst o: d. å. ⁴⁾ D. L. 2-15-6. ⁵⁾ paaæskes] kræves. ⁶⁾ Opagtning] varetagelse. ⁷⁾ Se det foregående brev. ⁸⁾ dessens] fejlskrift for dessen, dets.

kyndelse (som mælt er) hannem er skeed, paa det hand i manglende Fald icke kand fragaa, denne min Admonition¹⁾, hannem jo er insinuered²⁾, etc: Ribe d [16] Oct: 1742

Nr 20

til Hr Mag Hans Allerup³⁾

For icke at fare for strængeligen fort med Deres ubetænksomme og selfraadige Chor Degn Henrich Broholm, da hand à la rigueur⁴⁾ læt kunde løbe an paa sit Embede, vilde Deres Velærværdighed tage 2de sine Medhielpere til sig, og i Skolen foreholde Ham min admonition, og i Fald De derefter formærker, at hand bliver semper idem⁵⁾ og fremturer i sin Fortrædelighed, vilde De behage mig samme at tilmælde, da man faaer finde paa Andre og saadanne Raad, som om det ellers er muelig, kand bringe ham til Raison og Lydighed hvilket er det ieg for denne tiid finder for tjenstligst, allerhelst man har med et opiniatre⁶⁾ Msk at gjøre, der lidet regarderer⁷⁾ sin egen Velfærd. Ribe d 16 Octo 1742.

Nr 21

til Provst Rosenberg i Lemviig.

Deres bæerede Skrivelse af den 3 Adv: a: p:⁸⁾ og derudi givne Erklæring paa Magistraten i Gandingen⁹⁾ deres Skrivelse, anl¹⁰⁾ Jomfrue lingen Custis Arve-Part, har ieg rigtig erholdet, som ogsaa skal blive vedkommende bekiaent giort. Det forhen giorte Forslag anl: en Catechete, er mig usigelig kiært, og skal ieg gjøre min yderste Fliid til derudj efter ald Muelighed at tiene Dem, saa snart ieg faaer Deres Meening anlagende hans Salarium¹¹⁾, hvortil ieg beder [og] haaber, at De vil viise ald muelig Raisonabilité¹²⁾, efter som De derved icke allene kand vente

¹⁾ Admonition] formaning. ²⁾ insinuered] tilstillet. ³⁾ Medens nr. 19 er en officiel embedsskrivelse, som giver provst Allerup den fornødne bemyndigelse over for degnen og medhjælperne, har Brorson ladet nr. 20 følge med som en mere privat anvisning med det formål at redde embedet for Broholm. ⁴⁾ à la rigueur] ved streng fremfærd. ⁵⁾ semper idem] stadig den samme. ⁶⁾ opiniatre] stivsinde. ⁷⁾ regarderer] tager hensyn til. ⁸⁾ a: p:] anni prioris, forrige år. ⁹⁾ Gandingen] kendes ikke, måske skrivefejl for Gardingen o: Garding i Sydslesvig. ¹⁰⁾ anl] anlangende. ¹¹⁾ Salarium] salær, løn. ¹²⁾ Raisonabilité] rimelighed; Rosenberg skal jo afgive en del af sin indtægt til kateketen.

sig en stor Lindring i Deres vitløftige Embede, men endogsaa en ubeskrivelig Glæde af Ungdommens kiendelige Fremvext, naar der kand blive meere arbejdet paa dem, hvilken Ungdommens deylige Grøde at see ieg holder for den allerstørste Glæde her i Verden, og hvad derpaa andvændes, kommer 1000 fold igien! Ja bliver Deres Dages Forlængelse og Alderdoms Krone, om Gud vil lade¹⁾ Dem saa længe i denne stridende Kirke, for uden at Deres Velærværdigheds høye og dobbelte Embede[s] persvasions²⁾ Kraft [tiltager], thi endskiønt endhvær Præst er skyldig at fremstille en vel underviist Ungdom, saa bør det i sær at staae i fuld Blomster i en Provstes Meenighed, som bør i Sandhed være et Speyl for alle de andre, og af det unge Mandskab, som David taler om Psal: VIII, 3 bør de være som Lif Regiment. Er det iche sant ieg skriver min hiærte³⁾ Hr Provst, derfor for Guds Skyld stræb med den Sag af yderste Efne. Jeg forbliver etc: Ribe den 7de Ian: 1743.

Nr 22

til Hr Højer i Aandst.⁴⁾

Da ieg før vilde troet, at Havet skulde brænde end at Deres til mig gjorde dyre Contestationer⁵⁾ for Guds Ansigt saa snart skulde blive glemte, og derfor i Begyndelsen ingenlunde vilde troe det Rygte, som mig kom for Øren om deres onde Forhold imod Deres Kiæreste⁶⁾, saa har ieg desværre faaet alt for stærk Confirmation⁷⁾ derpaa som meget har nedslaget mig, og veed snart ikke, hvad man mere skal begynde⁸⁾, naar en Lærere, som burde foregaae sin Menighed med et exemplarisk Levnet, ikke skammer sig ved at give dem saadant Exempel, som endog de, som har alleneste nogen Undseelse for den ærbare Verden, skammer sig ved at lade høre om sig, end ogsaa saa fremturende, og det efter de allerstærkeste gjorde Forpligtelser⁹⁾, som ieg da ikke saa hiertelig havde glædt mig over, dersom ieg kunde havt

¹⁾ lade] lade blive. ²⁾ persvasion] overtalelse. ³⁾ hiærte] kære. ⁴⁾ Jfr. s. 19; 57 flg.; 115. Aandst] Anst. ⁵⁾ Contestationer] forsikringer. ⁶⁾ Kiæreste] hustru. ⁷⁾ Confirmation] bekræftelse. ⁸⁾ begynde] gribe til. ⁹⁾ Forpligtelser] løfter.

mindste Tanke om, at de ikke skuldet betyde mere. De er overbeviist om i Deres Samvittighed, hvor nødig ieg vil giøre noget Menneske Fortræd, end sige en Siæle Sørgere, men De veed og, at ieg har et Embede, som ikke er at spille¹⁾ med hverken for mig eller andre, og det maatte falde mig for haardt i min sidste Stund, dersom ieg af Magelighed syndig Sindsomhed²⁾ Menneskes Venskab eller Vrede lod det saa gaae som det kunde, ja Herren maatte snarlig komme over mig med en svar Dom, som fordum over Eli for hans utidige Barmhiertighed³⁾; Jeg har hørt, at den sidste Handel⁴⁾ er ved Provsten af Højen hans Mellemhandling componeret⁵⁾, hvor ved det da ogsaa denne Sinde maae have sit Forblivende, saa fremt de vil love mig med bedre Hierte end sidste Gang, at det ved den Høyestes Biestand aldrig mere skal høres, og dertil søge Kraft af det Høye ved en hiertens bodfærdig og troende Bøn; thi dens Mangel er allene Aarsag til ald den Jammer, men skulde ogsaa denne min Formaning være frugtesløs, saa vil ieg med Guds Hielp see min Samvittighed frelst og Forargelsen dempet med ald den Alvorlighed, som Sagens Vigtighed udfordrer, ieg vil herpaa strax ervarte Deres skriftlige Svar, som med ald Oprigtighed forbl Ribe d 25 April 1743.

Nr 23

Til Provst Winther i Veile.

Den anmeldte Casus⁶⁾, at Peder Sørensen af Vindinge efter at han havde været til Skriftemaal om Løverdagen ikke indfandt sig om Søndagen til Alters, men kørte med sin Vogn for Amtsforvalteren af Colding fra Veile, hvor han var ansagt at møde samme Dag om Morgenen Klokken 10 med videre, skal ieg ikke glemme paa sine Steder at anmelde. Jmidlertiid, hvad Manden Peder Sørensen selv angaaer, og den Straf, som han ved samme Forargelse har at lide, da bliver samme denne Gang saaledes modereret, at han for sin Fattigdoms Skyld forskaanes for Mulct, men, paa den Dag han gaaer til Guds Bord, Menigheden paa

¹⁾ spille] lege. ²⁾ Sindsomhed] findes ikke i nogen dansk (jysk, gldansk) ordbog, men må vel betyde sindighed (P. Diderichsen). ³⁾ 1. Sam. 3, 13). ⁴⁾ Handel] sag. ⁵⁾ componeret] ordnet. ⁶⁾ Casus] tilfælde, hændelse.

Prædikke Stolen forestilles, hvor skrækkelig en Synd det havde været, dersom det var skeet af det hellige Sacramentes foragt eller Ulydighed imod Gud og Kirke Ritualen; men efterdi Deres Velærværdighed veed, at det er skeet af Eenfoldighed og Uvidenhed, og derfor ogsaa selv intercederer¹⁾ for ham, saa er det paa den Maade eftergiven, at Deres Velærværdighed beder, Menigheden ikke tager Forargelse derover, men sukker med ham, at det maae være en Opvækkelse for ham med desto større Hiertens Undseelse Ydmyghed og Alvorlighed samme hellige og høyværdige Himmel Spise at nyde etc: og efterdags saaledes føre sit Levnet, at det maae være den hele Menighed til Opbyggelse, hvortil Gud give ham sin Hellig Aands Naade for Iesu Christi Skyld, og ieg forbliver etc: Ribe d 11te Iun 1743.

Nr 24

Til Hr Bakke i Colding.

Paa Deres Velærværdigheds gode Skrivelse, som ieg ved min Hiemkomst fra Visitatzen paa Øerne²⁾ rigtig har erhholdet, anlangende den Rytters aabenbare Skriftemaal og Altergang, som, efterat han for Tyverie er dømt til Arbeyde i Jern i fæstningen et Aars Tiid, nu atter igien skal have staalet, og just i den Tiid, da han af Deres Velærværdighed blev præpareret³⁾ til at staae Skrifte med videre, tiener til Giensvar, at, saalidet som ieg tviler paa, de jo af yderste formue stræber efter, at Hans Kongl Majestets allernaadigste Befalning bliver saasnart mueligt være kand, efterlevet, saa vist formoder⁴⁾ ieg ogsaa, at de Hrr Officerer, efter Deres Forestilling under Dem frist og Tiid til at gjøre Deres Embede med det fattige⁵⁾ Menneske, at faae det ved Guds Naade til aabenbar Skriftemaal og det høyværdige Alterens Sacramente retskaffen præpareret, saasom det er ingenlunde Hans Kongl: Majestets Villie, at saadanne aabenbarlig uberedte skal jages hen til Skriftemaal eller Guds Bord, og æde sig selv

¹⁾ *intercederer*] går i forbøn. ²⁾ Visitats på Før og Amrum 4.-6. august 1743. ³⁾ *præpareret*] forberedt. ⁴⁾ *formoder*] formener, stoler på. ⁵⁾ *fattige*] stakkels.

Dommen¹⁾), men dertil bruge retskaffen Forberedelse, hvortil Herren selv give Naade paa begge Sider for Iesu Christi Skyld. Ribe d 19de Aug. 1743.

Nr 25

Varde Landemode d. 9.10. 1743²⁾

Af monita.

... 2. Efterdj fornemmes, at Catechisationen i Kirkerne ofte ere ligere en Prædichen end Catechisation, Saa vilde D[omi]ni Præpositi³⁾ have flittig indseende, at Lærerne i Deres Catechisationer bruge mange Spørsmåale om dend samme ting, og saa længe gjør Qvæstioner⁴⁾ af det som Børnene svarer, ind til dend Guddommelig Sandhed, som der handles om, bliver tydelig fattet af de unge, hvilket da ogsaa er de Gamle, tit meget eenfoldige og i Guds Kundskab ugrundede, saa vel som de unge Til Grundig overbeviisning, Naar Sagen er paa dend maade ved mange qvæstioner og Giensvar illustreret, og med et eller andet Sprog af Skriften med Børnene examineret, tygget og bestyrchet⁵⁾, da er det samme Got at Præsten med en eftertrycheligg opmuntring legger unge og Gamle den forhandlede Guddommelige Sandhed paa Hiærte til formaning eller Trøst efter Sagens Beskaffenhed, dog kortelig, at de Strax igien besinder sig, hvad de har at forrette, neml: Catechisation,

Over alt⁶⁾ ønsker ieg, at de, som vil være Aandelige Fædre og Mødre, maae indrætte saadan hellig forhandling hvis egentlige Scopus⁷⁾ er de unges og vandkundiges salige underviisning, iche efter deres egen, men de eenfoldige Børns svage Capacité⁸⁾, og ved den Hellig Aands Kraft og Naade selv smage i inderste

¹⁾ 1. Kor. 11, 29. ²⁾ Der holdtes årlig 2 landemoder, for Ribe stifts vedkommende St. Hans landemode i Ribe i juni og St. Dionysius' landemode i Varde i oktober. Ved disse lejligheder gav biskoppen de såkaldte monita, påmindelser eller formaninger, som findes indført i landemodeprotokollen. Brorsons monita er udgivet af Elle Jensen i Fra Ribe Amt X, 1940-43, s. 467-93 (de mere lige gyldige i uddrag). Det her meddelte monitum er et af de mange vidnesbyrd om den vægt, Brorson lagde på katekisationen. ³⁾ *Domini Præpositi*] d'hrr. provster. ⁴⁾ *Qvæstioner*] spørgsmål. ⁵⁾ *bestyrchet*] slået fast. ⁶⁾ *over alt*] i det hele. ⁷⁾ *Scopus*] mål, formål. ⁸⁾ *Capacité*] fatteevne.

hiærtens Grund de livsaligste Himmelske Sandheder, som de bør at meddeele andre, at det maae skee, med Hiærtens lyst og Gudeligg eenfoldighed i Vor Herres Iesu inderlige Kiærlighed.

Nr 26

Til Hr Provst Bech¹).

Det er mig kiært at fornemme af Deres under 21de hujus, at den Sag imellem Hr Emmiche Hierm og Michel Raaberg er forliigt og saaledes afgjort; Betræffendende den arme Christen Katkiær, som gaaer endnu hen i slig elændig Tilstand allene af Mangel for en Siæle Sørger (som er en skammeligg Sag, og staaer ilde hos dem der af Gud er satt til at bringe en arm og vildfarende Syndere paa rette Vey igien) Da haver Deres Velærværdighed efter denne min Ordre at anbefale²) Hr Peder Bie Sogne Præst for Hygom Menighed, at han, udi hvis Menighed bemeldte Katkiær forhen har været antaget³), tager sig samme an, veyleder og bringer ham udi hans Saligheds Kundskab saaledes, at han derefter kan antage ham til Sacramentets Nydelse, dog at han først deprecere publice⁴), fordi han, siden han sidst saa vidt er bekiendt, communicerede⁵) udi Hygom Sogn, har udelukt sig selv fra Kirkens Samfund. Hvad bemeldte Katkiærs legemlige Underholdning angaaer, er det en Sag ieg overlader til de Fattiges Directeurer, allerhelst⁶) ieg kand ikke forestille mig, at Kiærligheden iblandt Christne skulde være saa kold, at et Armt Menneske skulde lide Nød i Mangel af nødtørftigg Underholdning. J øvrigt haver Deres Velærværdighed at indberette mig, at det er Dem indhændiget⁷) og Hr Peder Bie ankyndiget. forbl: Ribe d 28 April 1744.

Nr 27

Til Hr Holm⁸)

At ieg lod min til Dem givne muntlige Ordre angaaende Iens Iacobsen Buch og Hustrue⁹) i Dollerup deres Antagelse til Sacra-

¹) Sognepræst i Ferring, provst i Vandfuld herred. ²) *anbefale*] pålægge. ³) *antaget*] o: til skrifte og altergang. ⁴) *deprecere publice*] står åbenbart skrifte. ⁵) *communicerede*] gik til alters. ⁶) *allerhelst*] især da. ⁷) *indhændiget*] kommet i hænde. ⁸) Sognepræst i Skanderup. ⁹) Se s. XXVIII, noten.

mentet henhvile, skeede ihenseende til¹⁾ Medhielperens Anthonii Buckis formenende²⁾ Jndsigelse derudi, men, da bemeldte Anthoni Buck har indfunden sig hos mig med en Attest, og derved angivet sig baade som Anklagere (uden at biude sty til Sagen³⁾), og som Vidne tillige i en og den samme Sag, (uden dertil af nogen at være kaldet) har ieg ihenseende til Omgangen⁴⁾ og Grunden derudi ikke anderledes derpaa reflecteret, end at Deres Velærværdighed (efter den Aftale, som blev giort imellem Os sidst, da bemeldte Buchis Hustrue anden Gang af mig og det i Provstens og Deres Nærværelse blev forhørt) haver at tage oftbenævnte Buch og hans Hustrue til privatam Absolutionem og Sacramentets Nydelse, thi længere at nægte de arme Mennesker (som aldrig til mig skriftlig ere anklagede end sige overbeviste eller dømte for at irre⁵⁾ i nogen af Troens Fundamentale Articler) Kirkens Gode, finder ieg ikke forsvarligt, og derfor refererer mig til min Dennem i denne Sag givne Ordre, da de ellers⁶⁾ haver At indberette mig, at dette er Dem tilhænde kommen, forblivende etc — Ribe in Majo 1744⁷⁾.

Nr 28

Til Hr Wellejus i Omme!⁸⁾

Deres Velærværdighed har ræt derudj at det iche staar i min Magt at Dispensere i Iens Castofts aabenbare Skriftemaal, men Hand bør paa dend og ingen anden maade Offentlig for heele Meenigheden at afbede sin forargelige Synd; Og er det et aabenbare beviis paa hans u-omvendte Hiærte, at Hand endnu farer fort [udj] at forkaste saa mild en Refselse, for saa stor en for-

¹⁾ *ihenseende til*] af hensyn til. ²⁾ *formenende*] o: forventede. ³⁾ *biude sty*] byde støtte, yde hjælp. Attesten gav vel ikke nogen virkelig oplysning. ⁴⁾ *Omgangen*] fremgangsmåden. ⁵⁾ *irre*] fare vild, fejle. ⁶⁾ *da de ellers*] idet De i øvrigt. ⁷⁾ Den her omtalte Jens Jacobsen Buch og hans hustru må åbenbart have været beskyldt for falsk lære, hvad Brorson har afvist som uberettiget. Som de kirkelige forhold var på det pågældende tidspunkt, kan der næppe være tvivl om, at det har drejet sig om herrnhutisk påvirkning. Fra Skanderup var der jo også kun et par mil til den danske herrnhutismes hovedsæde i Stepping. Det var kun naturligt, at Brorson, som så med sympati på brødrethrenigheden, holdt hånden over ægteparret. Når man ved, hvor dybt hele forholdet med herrnhuterne gik i ham (se s. 15; 24), kan man undre sig over, at det kun et par gange lader sig ane i hans breve; men netop derfor har det her gengivne brev interesse. Det kan ses som et eksempel på den holdning fra hans side, som gav herrnhutismen forholdsvis lyse kår i Ribe stift, se Jens Holdt, anf. skr., s. 140. ⁸⁾ Sønder Omme.

argelse; thi ieg er vis paa, dersom Hand hafde minste sand Kundskab om sin Elendighed og Guds rætfærdige Nidkiærhed imod Syndere, samt ubegribelige Naade imod dem som af inderste Hiærte kiænder, angrer og fortryder deres Synder, og med knused og synderslaged Hierte indflyer til dend for [deres] skyld saarede og knusede Frelserer, da skulde Hand i Sandhed bede og tigge sin Sognepræst om, at Hand maatte have dend naade, offtentlig at afbede sine synder, og annammes Til Iesu Legems og Blods samfund. Deres Velærværdigheds omgang og forhold imod ham er gandske rætsindig, hvormed De og saa fremdeles Continuerer, om Hand maatte der ved i Naadens tiid bringes til en sand Omvendelse, for at undgaae dend ævige fordømmelse; Mens¹⁾ skulde det indtet frugte, vil ieg vendte Deres giænsvar til videre Resolution anlangendes tillysning til Band²⁾, og ieg forb: Riibe d 3 Martij 1745.

Nr 29
Til Cancelliet!³⁾

J anledning af, at Deris Kongel: Majestet af særdelis Landefaderlig Omsorg for Deris med dend skadelige fæ-sygdom⁴⁾ hiemsøgte undersaatte i Hertug-dømmene Slesvig og Holstein, har befaled en extraordinaire Bededag i bemelte Førstendømme til først kommende 9de Aprilis, har adskillige af Riiber-Stift, som grændser til de Stæder, hvor bemeldte Sygdom grasserer, givet mig tilkiende, at de inderlig ønsker efter allernaadigst Befaling at maatte ogsaa holde saadan Bededag; Og som ieg iche understaar mig at dølge denne deris Længsel for Deris Kongelig Majestet, allerhelst bemeldte fordærvelige Plage allerede er i Riiber Stift begyndt, nemlig: i Løe Herred; Saa tager ieg mig dend allerunderdanigste friehed, herved allerunderdanigst at forestille, om det maatte behage Deris Kongelig Majestet allernaadigst at

¹⁾ Mens] men. ²⁾ Band] D. L. 2-9-11: »Dersom . . . Paamindelse og Refselse intet vil frugte, men meere foragtis, da skal Sognepræsten, efterat hand sig med Provsten og Superintendenten derom raadført haver, trende Søndage lyse til Band . . . Men om disimidlertid ingen kiendelig Forbedring bevisis, da skal Præsten siden ved Navn udelukke samme Person af Guds Meenighed og Samqvem«. Om måden se ritualet 1685, kap. 7, art. 1. ³⁾ Her efter originalen, Rigsarkivet, jyske tegnelse 1745, 48. ⁴⁾ Kvægpesten, se II, s. 390.

paabyde en Bededag i dend henseende, enten i Riiber Stift, eller ogsaa den deel af Stiftet, som kaldes Synder-Iylland, nemlig: Schackenborg, Trøiborg-gods samt Tørning Lehn¹⁾, hvilket sidste *quoad Ecclesiastica*²⁾ ogsaa ligger til Riiber Stift og omkring Riibe paa alle Kanter, Hvilke alle sammen, som grændser til de inficerede Stæder, med Øerne og Riiber Bye er i alt 43 Sogner; og i fald dette mit allerunderdanigste forslag maatte finde allernaadigst approbation, vil ieg derom Deris Kongelig Majestets allernaadigste vilie og Befaling, saa vel om Tiiden som Bønner og Texter, allerunderdanigst afvarte³⁾; Ieg forbliver: Riibe d 29 Martij 1745.⁴⁾

Nr 30

Til Cancelliet!⁵⁾

I anledning af indelligende fra Provst Gram udj Emmerløv, da samme question formodentlig oftere vil forefalde, understaar ieg mig hos Deris Kongel. Majestet allerunderdanigst at forespørge, hvorledes med slige Personer, der før forordningens Bydende og Publication⁶⁾ af Landet ere undvigte, skal forholdes, om de ved tilbagekomst skal liide paa deris Gods med videre efter Forordningens Bydende, eller og, om dend Allernaadigste forordning allene extenderer sig til dem, som efter dend Publication her af Riigerne til de forbudne Stæder ere henreiste, hvor om ieg vil allerunderdanigst udbede mig Deris Kongelig Majestets allernaadigste villie og Befaling til allerunderdanigst efterretning for mig, der udj allerdybeste allerunderdanighed forbliver: Riibe d 27 Martij 1745⁷⁾

¹⁾ Tørninglen, der hørte til hertugdømmet, medens Lø herred, Schackenborg og Trøjborg var kongerigske enklaver. ²⁾ *quoad Ecclesiastica*] hvad det kirkelige angår. ³⁾ *afvarte*] afvente. ⁴⁾ Ved kgl. resolution af 23.4.1745 blev efter Brorsons forslag for de nævnte 43 sogne fastsat en særlig bededag den 21. maj med samme tekster som i Slesvig og Holsten og med salmer, som Brorson selv skulle udvælge. ⁵⁾ Her efter originalen, Rigsarkivet, oversekretærens brevbog 1745, 117. ⁶⁾ Der sigtes til forordningen af 29.1.1745, hvorefter alle, som rejste ud af Danmark og Norge for at begive sig til herrnhutiske menigheder, skulle have deres efterladte midler og ejendomme samt arv og andre rettigheder forbrudt. En meget bitter pille for Brorson, der i sin visitatsberetning et år før (2.1.1744, se s. 15) havde tilrådet kristelig tolerance og påvirkning med Guds ord. — Emmerlev var et af de steder, hvor herrnhutismen havde slået rod. Brevets anledning er, at en kvinde derfra 1744 var rejst til Herrnhut og nu ventedes at komme tilbage. ⁷⁾ Svaret 11.4.1745: »at det efter forberemte den 29 Jan sidstl allernaadigst udgangne forordning vil have sit forblivende.«

Nr 31

Til Hr Heide i Veirum.

Det Arme Mske, de melder om, som er besvangred i Hr Hans Lunds¹⁾ og nu kommen til Veirum Sogn, kand iche antages til Confirmation og aabenbare Skriftemaal, før Hun har faaet dend behøvende Oplysning om Hendes Saligheds Sag; Og da hun alt er 24 Aar Gammel og iche har været til Confirmation, er det ventelig hun er af slet Begreb og des aarsage vil bruges des større fliid med Hende, og i fald hun af modtvillighed iche vil lade sig underviise eller der til anvende dend tiid hendes Tilstand kand tillade, kand det siges Hænde, at hvad Hun iche her vil lære kand Hun blive tvungen til at lære i Viborg Tugt Huus; Betræffende Hændes Barne Fader, hvor om tviles dend rætte er udlagt, faar Hendes Siæle sørger ved alle Lejligheder naar Hun underviises see at bringe Hende til Sandheds Bekiendelse, som ieg meener lader sig vel giøre, naar hun Ræt kommer i Oplysning om Hændes syndige Tilstand og tillige dend fare hendes Siæl sættes udj ved en falsk Bekiendelse. Riibe d 31 Maj 1745.

Nr 32

Til Provsten Hr Iacob Iensen i Vilstrup!²⁾

Jeg har forlænge siiden her udj Riibe hørt det slette Rygte, som gaar om Sognepræstens Mag: Mossis Hustrue udj Iellinge, i henseende til Hendes slette forhold imod bem[el]te Hændes Mand, med videre hendes anden usømmelige opførsel, og da ieg, ved min nærværelse paa Visitatz der i Herredet³⁾, fornam, at Hendis opførsel svarede saaledis til Rygtet, at ieg for forargelsis skyld og der af flydende meere onde iche kunde undlade sligt at lade undersøge, blef ieg af dend Gode Guds Mand Velærværdige og Høylærde Mag: Moss, ved Hans medliidelige forbøn og kiærlige obtestation⁴⁾, saaledis betaged og bunden, at ieg for hans skyld, som ieg inderlig elsker, og i haab om Bedring, iche talte med hende der om uden et par Ord til afsked, hvor ved

¹⁾ Hr. Hans Lunds sogn var Ølby, nabosogn til Vejrum i Hjerm herred. ²⁾ Præstegården i Skibet sogn, hvor provst Jacob Jensen var præst, lå i Nørre Vilstrup. ³⁾ Se visitatsen i Jelling 10.4.1745, s. 27 flg. ⁴⁾ obtestation] indtrængende bøn.

ieg, paa det bevægeligste, allene bad hende være God ved den Gamle Mand; Mens¹⁾ da ieg Des være! maae erfare, at hun i sligt forargelig forhold og ondskab endnu skal fremture, og det kunde blive dem, som bør have indseende med sligt, til ansvar og gremmelse i sin tiid, i fald saadant, der kunde have en være²⁾ suite³⁾, i tiide iche blev Remedered⁴⁾; Alt saa finder ieg det nødvendig, oft benæfnste Magr. Mossis Hustrues forhold og opførsel, ved et Provsterættis vidne⁵⁾, in toto⁶⁾ at lade undersøge og forhøre, fra Hendes ankomst til Iellinge til Datum; Til hvilken Ende Deris Velærværdighed her med bliver beordret i denne Sag at udstædde Stæfnemaal paa forlangende af Hr Iørgen Bang i Balle⁷⁾, som her med bliver beordret indbem[el]te Provste Rættis vidne som Actor at undersøge og føre, hvor til kand indkaldes baade saa mange, som har været i Hændes tieniste, saa og de fornæmmeste i Sognerne, hvad de endten selv er viidende eller har hørt og seet, da⁸⁾ samme Provste Rættis vidne indsendes til min eftersyen og nærmere Foranstaltning; og haver Deris Velærværdighed ufortøvet at tilstille Hr Iørgen Bang Gienpart af denne min Ordre til h[an]s Efterrætning; Til Assessores kand tages 2de af Herrids Brødrene og indberættis mig i øfrigt, at dette er Dem tilhændekommen; forbl: Riibe d 8de Iunij 1745.

Nr 33

Til Hr Iørgen Bang!

Jeg hafde tæncht Magr Mossis Hustrue⁹⁾ i Iellinge, som ieg dend 8de Iunij sidst hafde beordret Dem at actionere for Hendes slette opførsel imod Hendes Mand med videre, som rygtet gick, efter Hendes derfor til mig gifne forpligt, skulde bedret sig, gaaet i sig selv og fattet en anden Levema[a]de¹⁰⁾; Mens da ieg dis være imod forhaabning maae fornemme, at Hun efter slig lemfældig medfart bliver iche bedre, da Hun efter berætning d: 17. hujus om aftenen skal have slaaed Degnens vindever i Ielling ind, opslaget Huusets Døre, slaged Degnen og Hustrue

¹⁾ Mens] men. ²⁾ være] værre. ³⁾ suite] følge. ⁴⁾ Remedered] afhjulpet. ⁵⁾ vidne] vidneførsel. ⁶⁾ in toto] i sin helhed. ⁷⁾ Præstegården i Bredsten sogn, hvor hr. Jørgen Bang var præst, ligger i Balle. ⁸⁾ da] o: hvorefter. ⁹⁾ Se foregående brev. ¹⁰⁾ Egentlig provsteretssag har altså endnu ikke været rejst.

i deris eget Huus, oprasset dem særlig ham i ansigtet, brugt adskillige skiælds og forargelige Ord, saa det var at befrygte, at i fald slig rasende ugudelighed iche blev hemmet, denne Qvinde til sidst kunde falde til det som endnu er være, med at gjøre ulyche paa sig eller andre; Til sligt derfor at forekomme og til afstraffelse for det begangne haver Eders Velærv: som Actor at undersøge, iche alleene hvad af Hende kand være be-gaaet imod Degnen i Iellinge og Hustrue afvigte 17 hujus, som meldt er, men end og ald Hendes ulovlige og ugudelige opførsel siiden Hun kom her i egnen, efter min til Dem og Provsten under 8de Iunij sidst ergangne Ordre, Og naar ommeldte ved tings eller Provste vidne saaledis er undersøgt, indsendes det til mig til eftersiun og derpaa følgende nærmere Ordre og haver Eders Velærv: her om at give Provsten Notice, at h[an]d paa forlangende derefter k[an]d meddele Dem Stefnemaal; Jeg forb: Riibe d 21 Oct. [1745]

Nr 34

Til Hr Bang i Bresten!¹⁾

Af dend tilsendte extract seer ieg da endelig at Magr. Mossis Hustrue er kommen til eftertanche om Hendes forargelige og U-christelige opførsel imod Hendes Mand og andre; Og siden Hun samme for Rættten har kiendt og tilstaaed godvillig, i haab Sagen mod hende under gifne Løfte Af²⁾ Bedring maae henfalde; Saa for at viise, at sligt Rættens medfart imod en Qvinde, iche har sigtet til andet, end at bringe Hende til eftertanche og en Christelig opførsel, samt at see slig forargelse her med og af-skaffed, mældes Deris Velærv: til efterrætning, at dend imod be-m[el]te Magr Mossis hustrue anbefalende³⁾ Sag, under Hendes gifne Løfte om Bedring, for denne sinde maae henhvile, dog med de Vilkor, at saa fremt ermelte Mag: Mossis Hustrue her efter igien skulde henfalde til slig uchristelig og forargelig Opførsel, endten imod Hendes Mand eller andre, da denne Sag at staae aaben og i sin fulde Kraft imod hende til afstraffelse efter Loven. Riibe d: 8de Ian: 1746.

¹⁾ Se de 2 foregående breve. ²⁾ Af] om. ³⁾ anbefalende] vel fejlskrift for anbefalende o: påbudte.

Nr 35

Til Provsten udi Lemviig!¹⁾

Den adjungerede Degn af Reesen har været her hos mig, og beklaget sig, at hand nyder indtet af det, som hannem efter Skole-Fundatzen og meddelte Kaldsbrev er tillagt, hvad Lyse-Pengene²⁾ angaaer, efter Fundatzen, Da er der om skreven til Amt manden Hr Justitze Raad Teilman, som samme ved execution efter forordningen lader inddrive, fra dend tiid hand sig har tilbuden at holde Skoele; Mens angaaende de 10 Rdr, som hand aarlig af Degne Kaldets Jndkomster bør nyde, saa vilde Deris Velærv: see derhen Og tage sig den sag som nærmeste Øfrighed, saaledis an, at den adjungerede Degn og Skoleholdere nyder de ommelte 10 Rdr af Degnen fra hans Kalds Brevs Datum af, da hand var in Loco³⁾ og parat at antage Skolehold og hvis⁴⁾ videre hans embede medfører, og iche skylden hos ham, om sligt fra bem[el]te Datum iche er begyndt; Og forseer⁵⁾ ieg mig saa meget des meere til, at Deres Velærv: seer denne Sag nu mindeligen een gang for alle afgjort, siden ieg kiædes ved oftere at overløbis med Klagemaal i saa billig en Sag, som sigter til intet andet end [at] see Hans Kongel: Majts allernaadigste og Gudelige Øyemærke⁶⁾ efterlevet ved Ungdommens retskaffene underviisning i Deris saligheds Sag udi bem[el]te Sogner; thi skal ieg endel[ig] nødis til ved Fischalen og Forordningens tvang at lade vedkommende bringe til lydighed og Raison, faaer de tache sig selv for, hvad deraf kand flyde, Jeg vil herpaa vente underrætning forb: Riibe d: 25de Iunij 1746.

Nr 36

Til Cancelliet.⁷⁾

Efter Deris Kongl Majts til os under 8 Aug sistleden ergangne allernaadigste befaling, haver Geistligheden udi Riiber Stift for

¹⁾ Hans Rosenberg. ²⁾ Lyse-Pengene] pengene for at sørge for alterlys. ³⁾ in Loco] på stedet. ⁴⁾ hvis] hvad. ⁵⁾ forseer mig til] fortrøster mig til, stoler på. ⁶⁾ Øyemærke] hensigt. ⁷⁾ Om troskabseden til Frederik V efter tronbestigelsen. Stiftsøvrighedsskrivelse, som har været undertegnet af stiftamtmand Gabel og Brorson. Vi møder her den spænding mellem Ribe og Haderslev angående Tørninglen, som senere skulle volde Brorson så megen fortrædelighed. Jfr. s. 189.

Os Deris Allerunderdanigste Troeskabs Eed efter dend allern: Anbefalede og os tilskichede Formular Corporlig¹⁾ aflagt, og derforuden skriftlig under Deris Haand udgivet; Hvilke skriftlig Eeder Vi efter her hos allerunderdanigst needlagde Specification, i Dag liigeledes i 2de paqver med Posten haver oversendt, derhos Vi allerun: maae forestille Deris Kongel. Majt, at Vi vel haver indkaldet de under Riiber Biskopdømme henhørende Geistlige udi Thørning Lehn, at aflegge Deris Kongl Maytt deres allerunderda: Troeskabs Eed for Os udi Riibe, og det paa Fundamente²⁾, at De ved Deris Embeders tiltrædelse altid haver aflagt Eed udi Riibe, hvor de af mig Biskop Brorsen bliver ordineret og at de ellers henhører under Riiber Landemode og Deris Kalds Breve af det danske Cancellie bliver expederede, hvorføre Vi og formeente at Deris allerunderdanigste troeskabs Eeder paa dansk burde aflegges og til det danske Cancellie indsendes. Men Hr Geheime Raad og Amptmand Von der Lühe har uden at give den minste efter Rætning derom, indkaldet dem til Hadersleb hvor de haver mødt, og efter dend tydske Formular deris Allerunderdanigste troeskabs Eed aflagt, som formodentlig til det tydske Cancellie vorder indsendt.

Vi leve efter allerunderdanigst pligt udi allerdybeste Devotion

D: Kongl Majts

Bramminge³⁾ og Riibe d 20 Octob 1746.

Nr 37

Til Hr A: B:⁴⁾

Som ieg tiid efter anden foruden mange andre Ting, skal høre om ham, at Hand meget negligeret skal tractere⁵⁾ sit Æmbede, og i sær legge saare liden fliid paa sine Prædickener, hvilket nock maae enhver, som har haft noget med hans Befordring Til Lære Embedet, og i sær mig, hiærtelig bedrøve. Saa bliver hand herved ej alleene alvorlig paamindet og advaret at betæncke sit Embedes vigtighed og det forestaaende Regnskab for enhver Siæl, som ham er betroet, men end og herved anbefalet, at skrive

¹⁾ Corporlig] retsudtryk om mundtlig ed. ²⁾ paa Fundamente] på det grundlag. ³⁾ Bramminge] hvor Gabel boede, se s. 13. ⁴⁾ Brorson har vel villet undgå, at man på bispekontoret skulle se, hvem den pågældende var. ⁵⁾ tractere] behandle.

hver Prædicken, som hand holder her efter, og mig om en 4 à 6 Uger foreviise dem, som hand fra nu af til den tiid har holdet, da hand ved den Tiid kand vente Brev fra mig, naar hand til den Ende sig hos mig skal indfinde. Jmidlertiid inberetter hand mig med første Post, at hand dette mit Brev har bekommet, og for Resten er betænckt paa at bruge Alvorlighed, saa fremt ieg iche skal bruge den saaledes, som mit Embede fordrer. ieg er for Resten med megen veemodighed og Bekymring

hans tjenstvilligste tiener

Riibe d: 14 Iuni: 1747

Nr 38

Til Capellanen Neuchs i Weyle!

Hans forhold med Slagter Konen i Wejle¹⁾, saaledes som hand mig den har tilmæddet, har ieg iche det ringeste imod, meget meere approberer samme, saa vel som ald anden gudel[ig] nidkiærhed for Kirke Disciplinen at fremme og handthæve, at Meniskene dog engang maatte vaagne op af Søvne, og iche saa skammelig undertræde ordet og Sacramenterne, og derved med magt trætte Guds Godheds, taalmodigheds og Langmodigheds Riigdom, og nøde ham til at føre sine svare Domme over Os: Gud veed, hvor giærne Mand vil bruge ald taalmodighed og Lemfældighed med arme vandkundige Mskr, om mand paa den maade dog kunde frelse nogle, men at give Guds Helligdomme til Rov for enhver, og tillade dem Sacramentet, det livsalige Kiærligheds maaltid, som viiser ey Alleene minste skiønsomhed mod Vor Guds Kiærlighed og naade imod Os arme syndige Mskr, men end ogsaa tvert imod Selv aabenbarer, ja forsvarer deres uforligelighed og bitterhed, derfra frie Os Kiære Herre Gud²⁾. Dersom bem[el]te Kone Allereede kand have fortrødt sin synd, og vil lade sig lede til omvændelse, er det mig iche imod, saafremt Mand skulde finde det tienligt denne sinde at bære over med hende; hvis iche, og hun ey heller i Præstens og Medhiælpernis nærværelse vil bekiende Hendes Synder, give Guds Ord

¹⁾ Se s. XXIX, noten. ²⁾ Jfr. Luthers forklaring til den første bøn i Fader vor.

og Naade Rum, kand Hun til Sacramentet iche antages. Dette maae alvorl: i agt tages, og saa fremt Provsten iche for alderdoms og Svagheds skyld er i stand til, at see aabenbare ugudelighed anseet¹⁾ efter Kongl: Ritual, Lov og Forordninger, Saa maae min kiære Hr Neuchs, som den der ogsaa derpaa har aflagt sin Eed, desto meere Vigilere²⁾ derfor, alt efter som Sagernes Beskaffenhed det udfordrer: Lige som ieg iche vil være mindre villig end skyldig til paa alle optænkelige maader med Raad eller Daad der udj at gaae ham til haande, hvilket ieg og gjør desto glædeligere Efterdi ieg er forsichret om hans Gudelige baade Retsindighed og prudence³⁾. Herrens Vor Guds ansigtes lys bære ham frem i ald hans udgang og indgang⁴⁾, det ønsker af inderste hiærte Velærv: Riibe d 20de Iunij 1747.

Nr 39

Til Amtmand Bülow i Colding!

Da ieg ved min fraværelse i Embeds Sager iche før har kundet besvare Deres Høy og Velbaarenheds høystærede missive⁵⁾ af 4de Iulii; Saa har ieg nu til giensvar derpaa tjenstlig vildet melde, at den Decision⁶⁾, som formeenes at skulde gives af mig i Niels Hiortlunds Sag, er efter min tancke her gandske unødig. Sogne Præsten i Grinsted, efter hans aflagde dyre Eed paa, med ald Nidkiærhed at holde Kirke Disciplinen ved lige⁷⁾, paastaaer⁸⁾, at Niels Hiortlund i den Meenighed, som hand har forarget, publice skal deprecere, der imod kand indtet decideres, uden Niels Hiortlund beviiser sig at være uskyldig og Præsten at handle imod Kongl: allernaadigste Lov, Ritual og Forordninger. Nu tilstaaer ieg giærne, at Niels Hiortlund til sligt at undgaae søger mange udveye og i sær anstiller sig som en uskyldig forfuldt Mand, som maae nødes til at søge Skiul og Redning under Deris høy Velbaarenheds Protection. Men kiendte Hand hvor vederstyggeligt

¹⁾ anseet] = straffet. ²⁾ Vigilere] være årvågen. ³⁾ prudence] klogskab, forsigtighed. ⁴⁾ Sl. 121, 8. ⁵⁾ missive] sendebrev. ⁶⁾ Decision] afgørelse. ⁷⁾ I præsteeden hed det: »Promitto, me summa diligentia allaboraturum, ut . . . Disciplina Ecclesiastica diligenter exerceatur« (»jeg lover, at jeg med største omhu vil arbejde på, at . . . kirkedisciplinen bliver omhyggeligt udøvet«). ⁸⁾ paastaaer] kræver.

det er for Herren at misbruge den uskateerlige øvrighedens Beskiærmelse, som er de elendiges og uskyldiges rette Asylum¹⁾ af Gud Selv forordnet²⁾, da skammede Hand sig ved at træde sin Øvrighed under øynene; og der som det maatte behage Deris høye Velbhed af Herreds Protocollen at lade sig hans opførsel (eller en liden deel der af) notificere, er ieg forsichret paa, Deres Høye Velbaarenheds over alt bekiendte Retsindighed langt fra iche skal lade ham i den Sag nyde nogen assistance, men der imod en dygtig Jrettesettelse, som, efter mine tancker, er det nærmeste middel, hvorved hand kand bringes fra sine mange udflugter til alvorlig at tænche paa sin arme Siæls Beste; ieg er med allerstørste Respect. Riibe d 13 Aug. 1747

Nr 40

til Obrist Leutenant Antischou paa Harra[l]dskiær³⁾:

Saa meget mindre ieg har kundet tvile paa, at den brøstfædige Skibbet Kirke efter Provsternes paa egne og mine vegne derom giorte erindringer efter saa Lang tiid maatte være fuldkomen repareret; Saa meget mere uformodentlig⁴⁾ var det mig af nu værende Hr Provst Stafnings til mig indsendte sidste tagne Kirke-Syn, at forneme, at same Kirke endnu staaer i sin forrige og daglig forværende meget elendige tilstand, saa hverken Præst eller menighed derunder kand bierge sig for Vind eller Regn; Efter saadane omstændigheder vilde ieg da her ved fornemme, om Hr Obrist Leutenant nu uden allerringeste videre Anstand⁵⁾ vil bruge alvorlighed, i at kiøbe, og lade hiemhente de fornødne Materialier til Kirkens Reparation, og stille mig strax sufficient caution⁶⁾ for at same reparation næst Guds hielp førstkomende Foraar betimelig skal blive foretagen, og lofforsvarlig til Ende bragt; eller og ieg i dessen mangel⁷⁾ Sagen for Majestæten saadan som den er allerunderdanigst skal andrage⁸⁾, saasom ieg efter saa lang patience⁹⁾ paa ingen anden maade kand frelse min Samvittighed, og befrie mit Embede fra dertil self at være

1) *Asylum*] tilflugtssted. 2) Rom. 13, 3-4; 1. Pet. 2, 14. 3) *Haraldskiær*, hovedgård i Skibet sogn. 4) *uformodentlig*] uventet. 5) *Anstand*] udsættelse. 6) *sufficient caution*] fyldestgørende forsikring. 7) *i dessen mangel*] i mangel deraf. 8) *andrage*] fremstille. 9) *patience*] tålmodighed.

ansvarlig, hvorpaa ieg med allerførste vil ervarte Deres gode Svar, og i det øfrige med megen Estime forbliver Høyædle og Velbaarne Hr Obristleutenants Ribe d 6 Oct 1747

Nr 41

Til Hr Oberst Leutnant Antischou!¹⁾

Deres Velbaarenheds meget ærede af 12 Oct: har ieg ved min Hiemkomst fra Varde Landemode Rigtig erhholdet, og, da ieg der af seer Deres Velbaarenheds nidkiærhed for at befordre den Kirke Reparation, som ieg paa Embeds vegne har været nød til at fordre, samt Deres dyre forsikring, at icke alleene Hvad endnu skee kand strax skal blive forbedret, men end og den fulde Reparation V: D:²⁾ til først kommende foraar til Ende bragt; Saa har ieg med Hiertens glæde accepteret den mig gifne Caution, og haaber om Gud sparer Liv og Helbredt til kommende Sommer paa en Visitatz Reyse til Fridericia³⁾ og Veile samme Reparation med fornøjelse at erfare, forblivende med megen Consideration Riiber Bispegaard d 25de Oct: 1747

Nr 42

til Hr Højer i Gamst.⁴⁾

Det smerter mig inderlig, at der atter er tvistighed imellem ham og hans Kiæreste⁵⁾, vil dog haabe, at det icke er saa slemt som Rygtet gaaer; Imidlertiid maae han, saasart i verden mueligt er, sende mig en Attest fra hans Kiærestes nærmeste paa-rørende, at h[an]d og hans Kiæreste ere igiæn venlige forligte, hvis ieg icke skal nødes til at gjøre det, som er mig saa meget imod. I mænd elsker Eders hustruer, ligesom Christus har elsket Meenigheden og givet sig self hen for Hende⁶⁾, Smagte vi en Draabe af den Christi Kiærlighed, skulde det icke fattes os paa taalmodighed; Jeg vil med det første forvente ovenstaaende, og forbliver : Riibe d 31 Oct 1747

¹⁾ Se forrige brev. ²⁾ V. D.] volente deo, om Gud vil. ³⁾ Brorson visiterede i Fredericia 23.-25. maj 1748. ⁴⁾ Jfr. nr. 22. Præstegården i Anst sogn ligger i Gamst. ⁵⁾ Kiæreste] hustru. ⁶⁾ Ef. 5, 25.

Nr 43

Til Hr Moenich i Ringkiøbing!

Som ieg af Deris Velærværdigheds seeniste Skrivelse meget ugiærne maae fornemme, hvorledis Chordeggen udi Ringkiøbing Henrich Broholm¹⁾ endnu fremtuurer udi sin gienstridighed og ulydighed ligesom forhen i Deris formands tiid imod sin Sogne Præst, Provst og Biskop, og saadan hans adfærd og opførsel iche længere kand Tolereres, Saa vilde Deris Velærv: paa mine vegne alvorligen betyde bem[el]te Henrich Broholm, at hand precise holder Chor Sang ved den tiid og time, som Deris Velærværdighed tilsiger og befaler ham, da ieg i mangel af hans forbedring agter at give hannem prøver paa at ieg er hans øfrighed som hand under hans Embets Fortabelse bør og skal være hørig og lydig, Jeg vil i øfrigt med første vente mig underrettet, at dette er Dem tilhændekommet. Forb: Riibe d: 19 Dec: 1747.

Nr 44

Til Hr Tranders i Varde

Til Giensvar paa Deris sidste af 7 hujus meldes herved at det tilforn her i Stiftet har været praxis naar nogen fra Een eller anden til vores Evangeliske Lutherske Religion har vildet overgaae hand da efter foregaaende nøye underviisning af Stædets Sogne Præst er bleven examineret udi Provstens og 2de Præsters nærværelse, som tillige i fald de saa synes har frihed at qvæstionere²⁾ bem[el]te Persohn, og naar hand da er befunden at være underviist udi de Guddommelige sandheder, haver Provsten udi hans Paahør ved Dag og Datum udi Herrets Protocollen omstændelig indført Conversi³⁾ attraae og forlangende, at indlæmmes udi Vor Kirkes samfund, samt h[an]s aflagde Troes Bekiendelse med videre med Personens Egenhændige underskrift, saaledes at være Hans Egen forlangende og hiertens Meening i Iesu Christi Aasiun, Hvilket de 2de nærværende Præster til vitlerlighed underskriver, Hvor efter hand til privatam Absolutio-

¹⁾ Jfr. nr. 18; 19; 20. ²⁾ *qvæstionere*] stille spørgsmål til. ³⁾ *conversi*] den omvendtes.

nem et publicam Communionem¹⁾ er admitteret²⁾, hvilket er skeet saaledes, at Præsten paa dend Dag Persohnen vilde gaae til Skrifte, traade frem paa Kirke Gulvet og først ved en liden Tale og opmuntring gav de nærværende Confitentibus³⁾ tilkiende denne Siæls Tillæggelse til Meenigheden med opmuntring til de tilstædeværende om Forbøn og tacksigelse til Gud samt glæde over hans samfund med den i Gud sande Kirkes Gode og derpaa i Iesu navn kalder ham ud af Stoelen hvor hand sidder og leder ham med sig op til Skrifte Stoelen hvor hand absolveres: Dagen der efter som er Søndag⁴⁾ anmelder Præsten Den Gand-ske Meenighed med faae ord, at [hand] har forlanget at over-gaae [fra] N: Religion til Vores Evangeliske Lutherske, tilforn udi Provstens og 2de Præsters overværelse er examineret og be-funden underviist udi den saliggjørende Evangel: Lutherske Re-ligion, i Gaar er gaaet til Skrifte og i dag i Iesu navn agter at gaae til Alters; Hvilket dog iche maae skee med den omskrevne Vægter udi Varde som tilforn har været Catholsk, men nu be-giærer at vorde indlemmet udi Vor Kirkes Samfund, med mindre h[an]d om de Guddommelige sandheder tilstrækkeligt er oplyst og fører et ustraffeligt Lefnet. forb: Ribe d 20 Decembr 1747.

Nr 45

Til Hr Nissen i Høirup

Det er bleven mig berettet, hvorledes adskillige udj Arnum Bye i Deris Sogn skal vægre sig ved at lade deris Børn gaae til Skole, saa der skal være de Børn, som er 14, 16 og 18 Aar, som iche engang kiender Bogstaver, des Aarsage ieg herved vilde have Deris Velærv: ombedet, at De efter Deris Embets pligt med ald fliid seer derhen⁵⁾, at ungdommen i Deris anfortroede Meenighed Rætskaffen bliver underviist, og ingen af dem til Confirmation antaget, førend de har en tilstrækkelig Kundskab og underviisning i de Guddommelige sandheder, da ieg ej heller tviler paa, at jo Degnen udi Deris Sogn er lige saa villig som

¹⁾ *privatam Absolutionem et publicam Communionem*] privat skriftemål (afløsning) og offentlig altergang. ²⁾ *er admitteret*] har fået adgang. ³⁾ *Confitentibus*] skriftebørn. ⁴⁾ Skriftemål holdtes normalt om lørdagen. ⁵⁾ *seer derhen*] sørger for.

pligtig til at gaa Dem der udj tilhaande, saa vel i henseende til de smaae Børn, som i sær i henseende til de ældre, som til Confirmationen lader sig tegne; forb: Riibe d: 22 Dec: 1747.

Nr 46

Til Degnen Friderich Iohansen Eleitz i Arnum.¹⁾

Saa kiært det er mig af Eders Skrivelse at erfare Eders omhue og nidkiærhed for Ungdommens Rætskafne underviisning, Saa ondt gjør det mig ogsaa af samme at fornæmme adskillige af Sognemændenis uvillighed i at sende deris Børn til Skole, og, som ieg i den Henseende har tilskrevet Eders Sogne Præst, vil ieg haabe, at den Sag finder sin rigtighed; forb: Riibe d: 22 Dec: 1747.

Nr 47

Til Hr Wiibe i Maltbech!²⁾

De mangfoldige i nogen tiid forefaldne Forretninger har hindret mig, at ieg iche har haft tiid videre at besvare Deris Velærv: gode Skrivelse af 24de Nov: Hvad Deris Huus Besøg angaa[a]er da gratulerer ieg Hiærtelig der til, og er forsichret at den iche skal være uden Velsignelse, Jmidlertiid maae ieg tilstaae, at saa nødvendig og nyttig den er, saa stor Viisdom og forsigtighed behøver dend ogsaa, allerhelst naar den iche tilforn proh dolor!³⁾ har været brugt, men først af Deris Velærværd: skal indføres: De veed uden min erindring, at den samme Lov, som paabyder den⁴⁾, og alle tider og Stæder forsvaret Sagen i sig selv, er den Norma, som m[an]d der ved maae i Agt tage. mig synes, naar mand gick i enfoldighed der efter og iche videre, saa skulde Herren Velsigne det saaledes, at deres indretning til en sand opbyggelses fremvext skulde da falde af sig Selv, naar mand betiener sig af de Leyligheder, som Herren der under viser, taalmodeligen bærer alle de vidrigheder⁵⁾, som Sagens novitet⁶⁾ og den imod Vor Egen Salighed i allerhøyeste maader stridende

¹⁾ Se det foregående brev. ²⁾ Om Maltbæk se nr. 3. Hr. Wiibe var bleven sognepræst i Malt 1744. ³⁾ *proh dolor*] desværre. ⁴⁾ D. L. 2-7-1 flg. ⁵⁾ *vidrigheder*] ubehageligheder, vel på grund af det tilsyn med familiens liv, som D. L. kræver ⁶⁾ *novitet*] nyhed.

Menniskelige Natur forarsager. Der til hører ogsaa, at mand beder den kiære Frelsere om wiisdom og naade til at Lempe sig efter Personernis, tidernis og Stædernis omstændigheder, ej i den meening til at hykle for nogen, men for at fange dem¹⁾ og med Paulo bliver alle alle ting, at mand k[an]d vinde nogle²⁾, ieg forbliver Riibe d: 27 Dec: 1747

Nr 48

Resolution paa Hr Møünichs indgivende af Ringk[iøbing].

Udi de Kiøbstæder hvor Sogne Præsten og Capellanen haver hver sine visse Skrifte Børn, er det vel brugeligt, at de som flytte fra Sognet, tage deris Skrifte Sæddel af den Præst, hos hvilken de bestandig har gaaet til Skrifte; Men paa de Stæder, hvor Confitentes³⁾ søger snart den Eene, snart den anden Præst, lige som det k[an]d falde sig, er det baade billigt og Ræt, at Sogne Præsten alleene udstæder Skrifte Sædler, allerhelst i Ringkiøbing, da Capellanen sammestæds udi Annexet Rindum alleene udgiver oftbenæfnste Skrifte Sæddeler. Riibe d 26 Janr: 1748

Nr 49

Erklæring til Cancelliet

Af Sogne Præstens paa Rømøe Hr Christian Gerhart Neves indhentede Erklæring, samt hosføjede Bielægger⁴⁾, som herved til Deris Kongl: Maytts allernaadigste eftersyn allerunderdanigst nedlægges, maatte det behage Deris Kongl: Majt: allernaadigst at erfare, at den gandske Sag har sin første oprindelse af jdel Børneværk og fort sættes formedelst et uforsonligt had, Supplicantinden Mette Iørgens har fattet mod hendes Egne saa nær paa-rørende fattige Slægtninger, som Hun efter saa mange Aars forløb vil have landet⁵⁾ forviist, fordj et af deris Børn har slaget hendes datter over nacken, eller paa Skuldrene, uagtet Hende der for tilstrækkelig satisfaction er bleven tilbuddet, Og, omend-

¹⁾ Lk. 5, 10. ²⁾ 1. Kor. 9, 22 (»jeg er bleven alt for alle, at jeg dog for alting kunne frelse nogle«). ³⁾ Confitentes] skriftebørnene. ⁴⁾ Bielægger] bilag. ⁵⁾ landet] søn, jfr. s. 12; 111.

skiøndt Sogne Præsten (som Supplicanterne foregiver) maintine[r]¹⁾ disse fattige folk, for saa vidt de lider uskyldig, og i Almindelighed straffer ugudelighed og ufordragelighed, gjør han dog icke andet, end det hans Embede med fører, saa ieg icke kand see, at de des Aarsage burde Dispensereres fra at gaa til Skrifte og Communion hos hannem, som deris ordentlig beskichede Sogne Præst; Jmidlertiid som bem[el]te Sogne Præst selv skriver at det skulde være meere til lættelse for hans Samvittighed, end Bekymring for ham selv, om de i deris allerunderdanigste ansøgning bleve bønhrørte, Saa indstilles i allerdybeste underdanighed alle ting til Deres Kongl: Mayts allernaadigste Resolution, Riibe d 10 Feb: 1748.

Nr 50

Til Hr Magr Lund i Ørre!

Paa Deres Velærv: gode Skrivelse, anl: det fattig Msks liig, som staar i aaben grav i Ørre, meldes kortelig udi giensvar, at, hvor Præsten icke selv er forsickret om at den afdøde har hengt ved nogen Kiætterrie²⁾, icke heller nogen indstiller sig som samme derfor beskylder med forsikring, saadant at vilde lov formelig beviise, der har Præsten icke fornøden at gjøre sig ringeste betænckning om at lade den afdøde nyde Jords paakastelse. Andet er om nogen i den fald har med villie og forsæt gjort dem³⁾ fortræd, som da skulde gjøre mig ondt, og ieg efter Deris videre derom forventende forestilling vil stræbe at remedere⁴⁾, forb: Ribe d 13 Febr 1748.

Nr 51

til Hr Winding udj Præstkiær⁵⁾.

Oluf Jørgensen af Deris Meenighed har meget besværg⁶⁾ sig over til mig, at det var for hart for ham at staae aabenbare

¹⁾ maintinerer] støtter. ²⁾ Ritualet 1685, kap. 9: »De, som ikke ere af den rene og rette Bekiendelse med voris Kirke, blive i Kirkegaardene begravne iblandt andre afdøde Christne, dog uden nogen Jords Paakastelse af Præsten, Tale, eller Ligprædiken over dennem.« Magister Lund må have anset det for tvivlsomt, om den pågældende afdøde havde været af den rette bekendelse. Har det været noget med herrnhutisme? Om Lund se visitatserne 9. 5. 1747 og 13. 9. 1752. ³⁾ dem] Dem (Lund). ⁴⁾ remedere] råde bod på. ⁵⁾ Præstkær er præstegården i Brørup sogn. ⁶⁾ besværgel] besværet.

Skrifte; Dersom Deris Velærværdighed synes det er nock, at h[an]d for denne sinde slipper med i medhielpernis overværelse for Dem at bekiende sin Synd, og love Bedring, samt give noget efter hans efne til Sognets fattige, er ieg og dermed tilfreds, som i øfrigt med ald Naades ønske forbl: Riibe d 27 Febr 1748.

Nr 52

til Hr Bacche udj Colding.

Udj giensvar paa Deris gode skrivelse af 9 hujus skulde ieg icke undlade herved at melde, at hvad angaaer Hans Jørgen Langendorph som er fød og opdragen i den Papistiske Religion, men nu begiærer at indlemmes udj vor Kirkes Samfund, da torde ieg icke afraade Deris Velærværdighed, fra at tage imod hannem, ihenseende enigheden og opbyggelsen imellem ham og hustrue, som er af vores Kirke, derved kunde blive desto større, deris Børn i vores Religion troeligen opdragne, hand self med Guds hielp og naade ved Deris Velærværdigheds idelige og grundige formaninger og overbeviisninger, ledsaget til de Guddomelige Sandheders nærmere Kundskab og øvelse. Men, hvad maaden er angaaende¹⁾, da er det fornødent, at hand publice i Meenighedens paahør bliver Examineret i Christen Dommens Hovedpuncter, særlig i dem, hvorudj vores Kirke fra den Catholske differerer, hvilket skeer en Søndag og strax efter Prædicken, efter at det først samme Dag af prædickestolen er bekient giort, og Meenigheden formanet til hiertelig forbøn for hannem, hvorpaa Deris Velærværdighed udj Ministerial Bogen indfører hans Nafn samt dag og datum, naar h[an]d er examineret, og i vor Kirkes Samfund antaget, hvorefter hand da til privat absolution og communion kand admitteres. Ieg forbliver med ald Velsignelses ønske Ribe d 15 Mart 1748.

¹⁾ Mærkeligt nok er anvisningen i dette brev forskellig fra den, der er givet i nr. 44 til præsten i Varde angående en tilsvarende sag. Der henviser Brorson til, *hvad der tilforn her i Stiftet har været praxis*, og man må vel antage, at han i mellemtiden har fået oplyst, at man anden steds (i København?) fulgte en mindre indviklet fremgangsmåde, som han så har optaget.

Nr 53

Til Provst Bering i Rind!¹⁾

Da ieg af Deris Velærv. seeneste Skrivelse under 16de hujus meget ugiærne fornemmer, at det ommældte liig udi Ørre endnu staar udi aaben graf²⁾, maa ieg slutte, at Mag Lund i bem[el]te Ørre endnu icke har faaet mit Brev, som ieg lenge siden derom har tilskrevet ham, thi vilde Deris Velærv: det allersnarest muelig er, fornemme hos ham, om hand samme mit Brev har faaet, og hvis icke, da forstændige³⁾ ham at han uden Betænckning kaster jord paa liiget at det k[an]d blive begravet; men skulde h[an]d der udi findes vægerlig⁴⁾, da vilde Deris Velærværdighed selv paa-tage sig den umage at kaste jord paa dette liig eller og anbefale een af Naboe Præsterne samme forrætning: forb: Ribe d 26 Martij [1748]

Nr 54

Erklæring til Cancelliet!

Supplicanterne har i deris allerunderdte Memorial⁵⁾ besværget sig over Capellanen Hr Spandet⁶⁾ udi 2de henseender

1) at hand vil aftvinge dem 3de Høytiids offer om Aaret ligesom ved Sogne Præsten Hr Taffeberg, ved hvilken ligesaa ubillig som ugrundet Beskyldning de snarere efter min allerunderd: formeening anklager sig selv for ulydighed og opsetsighed imod Deris Kongl: Mayts allernaadigste Rescript af 2den Martij 1742, som befaler at Capellanen paa Holmsland skulde nyde Høy tiids offer, da de understaar sig at skrive, at Capellanen vil tvinge dem det af, som h[an]d efter allerhøystbem[el]te Rescript er berettiget at nyde, omendskiøndt det er bekiændt hvorledes hand hidindtil med megen taalmodighed har liidt saare stor afgang udi hans des uden Ringe Jndkomster, da Hand 3de Høytiids Dage icke har haft en eeneste skill: til offer, hvilket Hs Excell: Hr Geheime Raad og Stiftsbefalmd: von Gabel og ieg ansaae saa ubillig at Vi derom vilde gjort allerunderdanigst forestill[ing]: just som D: Kongl: Mayts allernaadt: Rescript af 9 Febr sist afvigte ankom,

¹⁾ Provst i Hammerum herred, hvor Ørre ligger. ²⁾ Se nr. 50. ³⁾ forstændige] forklare. ⁴⁾ vægerlig] uvillig (som vægrer sig). ⁵⁾ Memorial] andragende. ⁶⁾ Spandet var kapellan på Holmsland.

som *expresse*¹⁾ befaler at saadanne Capellaner skal nyde offer til alle 3de høy tiider, hvilket siden er Supplicanterne allerunderdanigst bekiendt giort, og mand skulde haabe de allerunderdanigst lader sig være efterretlig.

2) Klager De over at Capellanen tilholder sig Fiske deel, og Ret ved Havet — lige som Sogne Præsten af Arrilds tiid nydt haver, og skal det der med efter Provstens indhentede Erklæring have følgende Beskaffenhed: Ved Fiske tiiden, saa vel om Vaaren som Efter høsten, plejer Præsten at faae saa meget, som paa eengang er fisket og bringes i Land, eller og hvad enhver efter deres godhed og gafmildhed vilde give ham, hvorføre og Capellanen samme tiid har indfundet sig hos havet, for at tage imod hvad enhver godvillig vilde unde ham, hvor til h[an]d og af adskillige iblandt fiskens²⁾ Folkene skal være begiært og opmuntred, og er det ligesaa ubeviislig som ubillig skrevet, at h[an]d tilholder sig saadan fiske deel, som en Ræt eller Rættighed. J øfrigt berætter Provsten som kiender Supplicanterne, at fast ingen eller dog gandske faae af dem som har underskrevet Memorialen ere Fiskere, og dog klager de: omendskiøndt andre, som i saa fald kunde synes at have meere aarsag icke har underskrevet eller vilde underskrive bem[el]te Memorial; Hvorføre det allerunderdanigst indstilles til Deris Kongl Mayts Naade, om det icke maae være Capellanen tilladt fremdeles paa saadanne tiider at være tilstæde lige som Degnen baade der og andre Stæder ved Haf siden (saavidt mig er vitterlig) for at imodtage hvad enhver godvilligen hannem vilde unde, da det staar i Supplicanternis Egen magt om de vil give noget eller icke, da hand langt fra icke prætenderer det som en Rættighed, men alleene følger Præsters og Degners paa slige Stæder gamle skik og sædvane. Riibe d 2 Ap: 1748.

Nr 55

Erklæring til Cancelliet³⁾.

Ieg skulde vel først have indhentet Provstens Hr Rosenbergs Erklæring over Supplicantindens allerunderdanigste andragende

¹⁾ *expresse*] udtrykkelig. ²⁾ *fiskens*] fiskends, af jysk fiskende el. fiskind = fiskeri, se J. Kinch, Ribe Bys Historie II, 1884, s. 865; 869 (•Fiskinds Folk•). ³⁾ Af denne skrivelse, hvis indhold er uden interesse, er kun begyndelsen medtaget som et tidsbillede med hensyn til samfærdselsforholdene.

men — foruden at Lemviig ligger 24 Mile her fra Stædet, hvorfra samme formedelst¹⁾ Posten gaaer kun engang om ugen, icke kunde ventes før 3 a 4 Ugers forløb, er det mig bekient, af hvad aarsag Provst Rosenberg indeholder bemelte Supplicantinden tilfaldne arv: . . . Ribe d 8 Maji [1748].

Nr 56

Velærværdige Do²⁾ Pastores³⁾ Hr. Andreas Hanchel i Neufling⁴⁾ og Hr Christian Spend i Wildberg anbefales herved, saasnart de denne min ordre har bekommet, straxen at forføje sig til Ørre Præstegaard for at betyde Velærværd. Hr M. M. Lund⁵⁾ samme steds, at det er aldeles min villie og befalning at h[an]d strax kaster jord paa det liig, som endnu staaer i Ørre Kirkegaard i aaben graf⁶⁾, Men skulde h[an]d fremdelis vegre sig derudj, da besørger de denne Sag samme dag til ende bragt hvorved den Ældre af dem forretter jordspaakastelsen alt ifølge deris Eed, loven og især de[nnes] pag 286 § 3⁷⁾ hvorefter de mig udfaldet conjunctim⁸⁾ straxen indberetter. Ribe d 14 Maji 1748.

Nr 57

Til Provst Bering i Rind.⁹⁾

Det gaar over min Forstand, hvordan M. M. Lund kand foregive og paastaae at h[an]d ingen ordre fra mig har faaet anlangende jords paakastelsen paa det saa tit omskrevne liig i Ørre Kirkegaard. Men at h[an]d k[an]d faae den endnu engang, og ieg in casu novæ exceptionis¹⁰⁾, dog straks kand faae den høystfortrædel[ige] Sag til ende: Saa besørger Deres Velærværdighed indlagte

¹⁾ *formedelst*] fordi. ²⁾ *Do.*] domini, herrer. ³⁾ På Brorsons tid synes det endnu ikke at have været almindeligt at kalde præsterne »pastor«; han bruger i hvert fald kun enkelte gange denne benævnelse og da særlig til præster i Slesvig. Præstens titulatur var »hr.«. På latin var det vel noget andet. — Om brevets anledning se nr. 50 og 53. ⁴⁾ *Neufling*] Nøvling. ⁵⁾ *M. M.*] Morten Mortensen. Det pågældende lig er altså blevet stående ubegravet i det mindste fra begyndelsen af februar til midten af maj. ⁷⁾ D. L. 2-11-3: »Ingen Præst maa sig med andens Kald bevare, enten med Guds Tienistis Forrettelse, Ligprædiken, eller i andre Maader, uden det skeer efter den rette Sognepræstis Begæring, og med hans Villie, eller Superintendentens Befalning.« ⁸⁾ *conjunctim*] i fællesskab. ⁹⁾ Følgeskrivelse til det foregående brev. ¹⁰⁾ *in casu novæ exceptionis*] i tilfælde af ny indsigelse (fra mag. Lund).

min ordre herved Brødrene i Neufling og Wildberg ufortøvet tilstillet og efterlevet. om nogen skulde finde for got at andrage Sagen for Majestæten, seer ieg det for min Person gierne, men i slig fald aldeles vil prætere satisfaction¹⁾ for ulydighed, paa det vor allernaadigste Konge i anledning af slige exemplar icke skal falde paa de tanker, at man i den geistlige Stand agter subordination enten for unødigt eller i det ringeste arbitraire²⁾. ieg er med ald Naades ønske, tjenestberedvilligst tie[ner]. Ribe d 14 Maji 1748.

Nr 58

Til Consistorial Raad Iermin³⁾.

Deres velædle Velærværdigheds gode skrivelse af 1 hujus har ieg rigtig erholdet, og gjør det mig hiertelig ont deraf at erfare saa mange bedrøvelige Tidender, hvor af de fleste er Dem til Besværing og Bekymring, især er det meget fortrædeligt at høre Deres Capellans slætte forhold, og deraf flydende sinistre⁴⁾ omstændigheder, det er icke mueligt, at hand paa anden maade end lov og dom kand Removeres⁵⁾ fra Embedet, ieg har i lige Casu⁶⁾, hvor der var Propria Confessio⁷⁾ forhen i Magr Kaalun[d]s Sag⁸⁾ gjort forespørsel hos Kongen, om det icke ved samme burde have sit forblivende og hand uden videre Process burde være afsat, men fick derpaa til Svar, at Sagen ved Lands Lov og Ræt burde afgjøres, icke heller kand forinden nogen Successor antages, saa der vel des imidlertid følger leilighed, at Jeg et Stæd paa Visitatz kunde høre den for[e]slagne Persohn Prædiche. Som jeg ellers seer, at saadan Langdrag i tiden vil blive Der: Vælædl: Vel: besværlig, saa blev vel dend korteste vey for Dem til Deres soulagement⁹⁾ i fremtiden, det som De ellers saa lenge har ønsket sig neml: at der kunde kaldes en egen Præst til Wenøe¹⁰⁾ saa fremt Hr Consist: nogen ledes kunde udfinde middelvey¹¹⁾ til sammes værelse og ophold¹²⁾; Det vil væl icke være saa læt at gjøre, men

¹⁾ *prætere satisfaction*] kræve oprejsning. ²⁾ *arbitraire*] vilkårlig, noget, man kan gøre eller lade, som man vil. ³⁾ Sognepræst og provst i Hjerm, se nr. 14. ⁴⁾ *sinistre*] ugunstige. ⁵⁾ *removeres*] fjernes. ⁶⁾ *Casu*] tilfælde. ⁷⁾ *Propria Confessio*] egen bekendelse. ⁸⁾ Magister H. W. Kaalund blev afsat 1745 som sognepræst i Vorbasse. ⁹⁾ *soulagement*] lettelse. ¹⁰⁾ *Wenøe* var anneks til Hjerm. ¹¹⁾ *middelvey*] vej til at skaffe midler. ¹²⁾ *værelse og ophold*] bolig og udkomme.

tungere er det dog, rebus sic stantibus¹⁾, baade for den lille Mee-nighed²⁾ og dem som skal betiene dend, og er der i det Slesviske Insuler som have egne Præster og dog icke ere større end Venø; kand Deres Vælædl: Vælærv: derfor gjøre nogen antagelig forslag, skal ieg stræbe af yderste magt samme at Secundere³⁾, og skulde det være mig kiært, om ieg kunde faae Deres Bref derom 10 à 12 Dage i det seeneste af Dato at om herren spare liv og helbred ieg da kunde faae noget i den Sag udrættet, medens Hans Maj var udj Colding. Jeg er i øvrigt med etc:⁴⁾ Riibe d 15 Maji 1748.

Nr 59

Til Cancelliet!

Naar ieg efter Deres Kongl Mayts allerndte Befal: og min allerunderdanigste skyldighed skal give min sandfærdige Erklæring om Supplicantens Niels Hiortlunds allerunderdanigste Memorial⁵⁾, er det til Sagens desto meere oplysning nødvendig, at ieg allerunderdanigst beretter at hem[el]te Niels Hiortlund, omend skiønt han, saa vel i denne hans allerunderdte Supplique, som ellers vil passere for en eenfoldig og fattig Bonde, ved misbrug af det ham betroede Pund, samt havende lyst til Processer og Retter gang, derudi saaledes er øvet og drevet, at hand i snedighed (ieg vil icke just skrive underfundighed) har faae der er hannem voxne, hvoraf han nok som har givet prøver ved de mange for Rættens brugte protester, protocollationer og udflugter hvor om udførlig vidner de adskillig for Geistlig og verslig Ræt holdte forhør og førte Tings vidner, som til Deris Kongl: Mayts allernaadte eftersyn tillige med denne min allerunderdanigste Erklæring hafde blevet oversendte, der som de icke vare saa mange og viitløftige, at Posten dermed for meget vilde graveres⁶⁾. Dend ellers deraf om ham havende Idee bestyrkes fremdeles ved nøje Betragtning af hans øvrige omgang og opførsel, hvor af ieg alleene herved allerundt: vil anføre et og andet exempel: For nogle Aar siden skeer det, at en Smeds Kone af Waarbasse Sogn, som levede heele Meenigheden til Forargelse, af Sogne Præsten

¹⁾ *rebus sic stantibus*] som tingene forholder sig. ²⁾ *den lille Meenighed*] på Venø. ³⁾ *Secundere*] støtte. ⁴⁾ Se videre om Venø-sagen nr. 65. ⁵⁾ Jfr. nr. 39. ⁶⁾ *graveres*] besværes.

samme Steds vorder afholden fra Sacramentet; Saa snart Niels Hiortlund fick det at høre, erbød hand sig strax at vilde paa-tage den Sag og see hende uden publique absolution eller længere Henstand til Sacramentet forhiulpen, Derpaa bliver en attest om bemte Kones ulastelig Forhold skrevet, og af Sognemændene underskrevet, saa snart nu Niels Hiortlund hafde faaet samme giver hand i Smedens Nafn en klage ind til mig over Præsten at han nægtede at antage hende til Sacramentet, omendskiøndt hand formeente hende at være uskyldig, hvilket hand af hos følgende attester vilde beviise; Men som Mandens mig forhen bekiendte Natural foraarsagede hos mig nogen mis tancke om attesternis rigtighed, lod ieg samme loflig undersøge, hvor da befandtes, at icke alleene Original attesterne tildeels i Stilen Differerede fra de til mig indsendte Copier, men end og Lovens Eed under Originalerne med anden Haand Pen og Blek var undertegnet, Da det af tings vidnet under 22 Sept. 1744 ved mange Vidners Eedelig udsigende beviises at benæfnte Eed icke var under attesterne, da de af Sognemændene blev underskrevne. Iens Smid har og for Rættten forklaret, at hand hafde lovet Niels Hiortlund, som hand hafde betroet at skrive for sig og Hustrue i Sagen 2de Original attester, lige saadan som Bye mændene hafde underskrevet dem, uden noget derpaa meere at skrive, end var skrevet ved underskrivelsen, men da Niels Hiortlund leverede ham attesterne tilbage, vare de lige som de nu ere med Eed underskrevne, og, omendskiøndt nu Niels Hiortlund fragaar, at attesterne af ham icke saaledes ere forfalskede, saa (i fald hand icke selv har gjort det, som dog endnu er uafgiort) er det efter forberørte omstændigheder allene et beviis paa, at han, for at befrie sig selv for tiltale har faaet en anden til at skrive Eeden under attesterne, da de vare i hans forvaring, hvilket han icke selv, da hans Haand efter formeening var bekiendt, har understaaet sig, at ieg icke skal melde om, hvorledes h[an]d i et Brev til Smeden af 18 Maj 1743 skriver, at hand den samme Sag angaaende har været hos mig paa Lydomgaard i Vester Herret (omendskiøndt ieg aldrig har været paa det Stæd, mindre seet eller talt Niels Hiortlund¹⁾ der) og i et andet uden Dato har hand icke undseet

¹⁾ talt Niels Hiortlund] talt med Niels Hiortlund, se II, s. 243, v. 10, 8.

sig ved at skrive same Mand til, at hand for desto snarere at gaa sin Sag vel igiennem, har foræret mig 2 Specier, og min Famulus 4 mk. d.¹⁾, hvilken Beskyldning vel i sig selv er temmelig nær gaaende, men da Herren veed at det er en grov Calumnies²⁾ og usandfærdighed, saa er det mig ogsaa nok, at hand samme siden for Rættens har fragaaet; hvorledes hand i øfrigt har opført sig ved det af Stifts Provst Stokkemærk her i Riibe til Greene Sogne mænd paa Samme Sogns pro officio³⁾ allernaadigst tillagde Konge korn tiende udgifne Fæste Brev, hvorudi en Mands navn er udraderet og Niels Hiortlunds igjen⁴⁾ indskrevet, samt hvorledes hans omgang har været imod hans Egen gamle Fader, med hvilken han forhen offentlig har procederet, er Gud og hver Mand i egnen bekiendt; hvorledes hand tver[t]-imod hans dyre Eeder og Contestationer⁵⁾ har vildet forurette Grindsted Sogne Mænd ved Tiendens oppebørsel med videre det vilde Deris Kongl: Mayt: allernaadt: behage at erfare af Sogne Præstens Hr Claus Haagens indhentede Erklæring, som her hos in Copia til D: Kongl: Mayts allernaadigste eftersyn allerunderdanigst nedlægges; Og, som da saadant hans omgang var heele Meenigheden bekiendt, hand icke heller efter Sogne Præstens derom først i eenrum og siden i Medhielpernes overværelse giorte formaninger har vildet erkiende og Deprecere sin gifne store forargelse, er Præsten nødtvungen mod saadan et i sin forargelse fremturende Lem⁶⁾ at bruge Kirkens Disciplin, og kand ieg icke see at Præsten derudj har forseet sig, men meget meere, om hand ved saadan Niels Hiortlunds ubodfærdige tilstand hafde continueret i den forhen snarere formegen end forliden brugte lemfældighed, thi, som hand er en Huus holdere over Guds Hemmelige ting⁷⁾, saa staar hand ogsaa til Regnskab og ansvar for sammes administration, og Guds ord tilholder ham nøje at paa agte, at Perler icke skal kastes for Sviin etc:⁸⁾ ja Deris Kongl: Mayts paa Guds ord grundede Lof forbyder i den af Præsten i hans Erklæring allegerede⁹⁾ Articul uden publique Absolution at antage dem til Sacramentet, som ere overbeviiste Meen Eed med videre¹⁰⁾; Thi kand ieg icke andet end paa Præstens vegne

¹⁾ mk. d.] mark danske. ²⁾ Calumnies] bagvaskelse. ³⁾ pro officio] på embeds vegne. ⁴⁾ igjen] i steden for. ⁵⁾ Contestationer] forsikringer. ⁶⁾ Lem] lem på menighedens legeme, Ef. 5, 30. ⁷⁾ 1. Kor. 4, 1. ⁸⁾ Mt. 7, 6. ⁹⁾ allegerede] anførte. ¹⁰⁾ D. L. 2-5-18.

Allerunderdanigst udbede D: Kongl: Mayts allernaadigste Handthævelse over ham i Hans Embede, med allerunderdanigst Forbøn, at hand, som foruden den 2de gange erlitte Fæe styrtning¹⁾ har maattet gjøre saa store Bekostninger paa Tings vidners førelse etc., fra videre process mod denne vit løftige Mand allernaadt: maatte forskaanes, hvor ved icke alleene andre Rætsindige Lærere meget vilde opmuntres til at forrette Deris Embede med ald alvorlighed efter Guds ord og Deris Kongl: Mayts allernaadigste lov og Forordninger, men end og andre, som kunde være lige sindede med Niels Hiortlund derved afskrækkes baade fra deres onde levnet og forsæt ved processer at fatigere²⁾ deris Siæle Sørgere hvis ringe Indkomster, fattige omstændigheder og øvrige Embets forretninger forbyder dem at udholde samme, og kunde da denne Sag uden videre process allerlettest vorde afgjort, om det maatte behage D: Kongl: Maytt derudi selv allernaadigst at Decidere, at Supplicanten Niels Hiortlund uden foregaaende publique Deprecation i Grinsted Kirke, til det højværdige Sacramente icke maa admitteres, samt at h[an]d til aabenbare Skrifte icke maa antages førend hand viiser meere lydighed imod hans lærere, som skulde gjøre Regnskab for hans Siæl³⁾, og lader sig af Guds ord lede paa den Rette vey til Salighed (paa hvilken maade den foragtede Kirke Disciplin, som dog burde være en Muur og giærde mod dend i Christne Lande herskende ugudelighed og der af flydende Guds Rætfærdige Dom og vræde nogenlunde kunde vedligeholdes), thi som Processer er denne Mands Element, saa er og hans hensigt ved den allerunderda[nigs]te ansøgte Commission slet intet andet end ved Rættergang og derved Tusinde brugte Konster at fatigere og overvælde Præsten og saaledes bane sig vejen til det Høyværdige Sacramente at nyde uden nogen sin Synds Erkiendelse, eller forsæt om allermindste levnets-forbedring: ieg indstiller alle ting til D: Kongl: Mayts Høy Kongl: Naade og nidkiærhed for Guds ære og hans Kirkes Beste, og Herren den Store over Hyrde⁴⁾ skal derfor uendelig velsigne og glæde Deris Kongl: Maytt: i tiid og ævighed. Ribe d: 16 Aug: 1748.

¹⁾ *Fæe styrtning]* kreaturers død. ²⁾ *fatigere]* udmatte. ³⁾ Hebr. 13, 17. ⁴⁾ *over Hyrde]* overhyrde, 1. Pet. 5, 4.

Nr 60

Til Provst Horneman i Velling!

Hvad den ommeldte Sag anlangende om enten Provsten eller ogsaa Sogne Præsten paa Stædet er berettiget Residerende Capellaners Børne Daab og Hustruers introduction¹⁾ med videre at forrette, som i Kongl: Mayts Lov og Forordninger icke decideres, meldes kortelig til Giensvar, at ieg for min Person tager i Betænkning²⁾ der med at molestere³⁾ Cancelliet, uden mand kunde af 2de M[ul]igheder vise den eene at være meest probable; Jeg har indhentet efterrætning derom fra et andet Stift, og erfaret, at det der gaar uliige og enten efter praxin⁴⁾, eller, hvorledes vedkommende selv i mindelighed sig derom kand foreene, ieg kand icke nægte, at de fleeste, ja end og af Provsterne self, som ieg i den Sag har Consuleret, inclinere for⁵⁾ den meening, at det skulde tilfalde Sogne Præsten, ligesom det saaledes er Praxis her i Riibe og fleere Stæder; Alt dette har dog til Dato icke kundet overtale mig til gandske at consentere i⁶⁾ den meening, men maae overlade det til Deris Velærværdigheds Egen eftertancke, og hvordan De selv med vedkommende kand komme til Rætte, icke heller giærne Deciderer der udj, uden det af mig paa Embets vegne bliver Æsket⁷⁾, i slig fald begge Parter da indsender mig deris Paastand og probationer⁸⁾. Hvad dernæst angaar Deris forespørsel, hvorledes med Encke Pensionens fastsettelse paa Holmsland i henseende den nu værende Residerende Capellan skal forholdes, da bliver Dem herved D: Kongl: Mayts allernaadigst Befalning til aller[underdanigst] Efterretning communiceret; ieg er med ald Naades ønske Deris Velærværdigheds Riibe d. 3 Sept: 1748.

¹⁾ introduction] Ritualet 1685, kap. 3, art. 3: »Barselqvinder skulle holde sig nogle Uger inde af Kirken efter deris Barnefødsel og siden af Præsten indledis. Dette skete ved gudstjenestens begyndelse, idet præsten kom ned til kirkens indgang og holdt en kort tale til den unge moder, hvorefter hun »med sit Følge« gik ind i kirken og ofrede til præsten på alteret. ²⁾ tager i Betænkning] er betænkelig ved. ³⁾ molestere] besvære. ⁴⁾ efter praxin] efter skik og brug. ⁵⁾ inclinere for] hælder til. ⁶⁾ consentere i] slutte mig til. ⁷⁾ Æsket] krævet. ⁸⁾ probationer] argumenter.

Nr 61

Varde Landemode d. 9. 10. 1748.

Af monita.

1) Da en Siæle-Sørger i sit hellige og vigtige Embede kand have god Bistand af sine Medhiælpere¹⁾ naar hand flittig bruger dem efter Lovens pag: 258-262²⁾ allerhelst om de ere saadanne, som de pag 255 og 257³⁾ beskrives; Saa vilde D[omi]ni Præpositi et Pastores⁴⁾ vigilere for⁵⁾, at det her efter med dobbelt nidkiærhed kand oprettes, hvad her udi hidintil er manglet eller forsømt og at saadanne Medhiælpere om deres Embedes Pligt ved alle Leiligheder alvorligen bliver formanede.

Nr 62

Til Provst Winther og Hr Neuchs i Weile.

Af Deres gode Skrivelse har ieg erfaret den besynderlige Casus med det i Døelsmaal fødde Piige Barn udi Farverens Frideric Swartzes huus i Weile; og var det meget got at Sagen saa betimelig og alvorlig blev eftersøgt og udforsket; men paa deres Spørsmål, hvad nu videre derved er at gjøre meldes udi gien-svar, at den af Eva Konnings forrættede Daabs Actus⁶⁾ er efter mine tancher gyldig, efterdi det er beviist, at derved har været essentialia Baptismi⁷⁾, som bestaaer i at døbes med vand i Nafn Gud Faders, Søns, og Hellig Aands, men om det da skeer enten ved neddyppelse under vandet, som in Ecclesia primitiva⁸⁾, eller ogsaa ved vands udøvelse, som nu er brugelig, og om samme overøvelse skeer engang eller 3de gange eller fleere, det hører icke ad essentialia actus baptismatis⁹⁾ 1) fordi Skriften intet derudi udtryckelig determinerer¹⁰⁾ 2) der som det nogensinde hafde været anset som essentialia¹¹⁾ i Guds Kirke, at denne af-toelse skulde have skeet paa en vis determineret maade, saa

¹⁾ Om medhjælperne se s. 59 flg.; 89. ²⁾ D. L. 2-9-3 og 2-9-7,8. ³⁾ D. L. 2-9-1 og 2-9-2. ⁴⁾ *Domini Præpositi et Pastores*] d'hrr. provster og præster. ⁵⁾ *vigilere for*] våge over. ⁶⁾ *Daabs Actus*] dåbshandling. ⁷⁾ *essentialia Baptismi*] det for dåben væsentlige. ⁸⁾ *in Ecclesia primitiva*] i den ældste kirke. ⁹⁾ *ad essentialia actus baptismatis*] til dåbshandlingens væsen. ¹⁰⁾ *determiner*] bestemmer. ¹¹⁾ *essentialia*] væsentligt.

kunde ingen have forladt den første brugte, og siden have antaget den nu brugelige aftoelse, hvilket dog de hellige Fædre uden Betænkning har gjort, og det af den grund, for at spare deres sundhed, som skulde døbes, *quia gratia non destruit naturam*¹⁾, saa at den 3de gange brugelige udødselse er allene fornøden for at følge Ritualet, men icke til Daabens *essentia*. hvorføre ieg ogsaa har tilskrevet Provsten i Høyen, at, saa fremt det anmeldte Baerns Daab efter Loven endnu icke i Kirken var Confirmeret og publiceret²⁾, han da ufortøvet føyer den anstalt, at det strax nu skeer. Hvad dernæst Barne Moderen Ellen Olufs Datter angaar, da bør hun efter Loven udstaae Kirkens Disciplin og i det øvrige vil saavel hendes som de 3de ved Barne fødselen overværendes forhold i saa lang en tiid at dølge Sagen med alle sine omstændigheder den Verslige øvrighed til videre afstraffelse anmeldes. ieg forbliver Riibe d: 2den April 1749

Nr 63

Til General Kirke Inspectionen!

Jeg maae herved underdanigst og ærbødigst forestille Deres Excellence og Høje Herrer følgende: for kort tiid siden i Oster Linnet Sogn udi Thorning Lehn³⁾ her under Stiftet *quoad Ecclesiastica*⁴⁾ sorterende, forfaldne Casus: Der er for nogen tiid siden i samme Sogn besvangret en Qvinde nafnl[ig] Kirsten Lauritz Datter, som til Hendes Barne fader ved aabenbare skriftemaal der i Osterlinnet Kirke har udlagt en karl nafnlig Ies Hansen, som tiende i Gaarde med Hende, og da hand saadant nægtede, haver de begge været indkaldede for hans Excellence Hr Geheime Raad og Amtmand von der Lyhe i Hadersleben, hvor Sagen saaledes blev afgjort, at Qvinden inden en vis Determineret⁵⁾ tiid, skulde sværge, at hand var hendes Barne fader, og naar det var skeet, vilde hand kiende sig skyldig og underkaste sig den derved fortiente straf; kort der efter førend Qvinden gjorde den paalagde Eed er benæfnte Ies Hansen bleven syg, og da hans

¹⁾ *quia gratia non destruit naturam*] fordi nåden ikke ødelægger naturen. ²⁾ *Confirmeret og publiceret*] bekræftet og kundgjort. ³⁾ *Thorning Lehn*] Tørninglen. Til skrivelsens indhold jfr. s. 50 flg. ⁴⁾ *quoad Ecclesiastica*] med hensyn til det kirkelige. ⁵⁾ *Determineret*] bestemt.

Siæle Sørgere Hr Marcus Buch, Sogne Præst for Osterlinnet Mee-nighed efter begiæring kommer til ham, for at betiene ham med Sacramentet, har hand først efter Embets pligt foreholdet ham denne hans begangne Synd, og har da samme les Hansen giort denne Bekiendelse, at hand har haft utugtig omgiængelse med hende, og at hand saa snart hand kom til helbred igien, vilde for denne sin begangne synd underkaste sig Kirkens Disciplin, som af hosfølgende 2de Mænds attest sub A¹⁾ naadigst og gunstigst kand erfares; hvorefter da Præsten efter Lovens 2 Bogs 5 C: 18 Art: har betient ham med Sacramentet; Men da benæfnte karl igien var bleven frisk, har hand iche vildet giøre hans giorte Løfte fyldest, men er gaaet ind med en Memorial²⁾ til høymbemte Hs Excellence som hans verslige øvrighed og udvirket en ordre, som herhos følger L: B:³⁾ og da Sogne Præsten iche strax kunde resolvere⁴⁾ til at admittere ham til Sacramentet, har hand atter erhvervet en ordre, sub Litt: C: at Præsten inden 14 Dage under 50 Rdrs Brøde⁵⁾ skulde antage ham; da nu Præsten saae dette har hand tilskrevet mig, som sin Biskop, og forlanget min Resolution i denne Sag, da⁶⁾ ieg ogsaa har given ham det svar, som hosfølgende Copie deraf sub Lit D: udviiser, for nu at legitimere saa vel Præstens som min Forhold i denne Sag, maae ieg underdanigst og ydmygst forestille, at endskiøndt det nu kunde være andraget, som Præsten iche har handlet ret, fordi hand iche har efterlevet forbemelte Resolutioner, saa haaber ieg dog, at Deris Excellence og Høystærede Herrer skal finde, at h[an]d iche derudj har forseet sig, naar tages i naadigst og Gunstigst Betragtning, saa vel Qvindens imod Karlen giorte Beskylding, som i sær hans Egen frivillige i 2de Mænds overværelse for Præsten i hans Sygdom aflagde Bekiendelse og Løfte af bemte 2de Mænd under tilbuden Eed attesteret; ja ieg formeener at Præsten iche kunde giøre anderledes uden at løbe an imod 3de Kongl: Befalinger, den første af 1 Oct: 1629 sub Lit E, den anden af 26de Martij 1653 sub Lit: F: som begge befaler

At Provster, Præster og meenige Clericie i Riiber Stift, som boer i Haderslebhuus Lehn NB aldeles og uden nogen Exception

¹⁾ sub A] under (littera) A. ²⁾ Memorial] ansøgning. ³⁾ L: B:] Littera B. ⁴⁾ resolvere] bestemme sig. ⁵⁾ Brøde] bøde. ⁶⁾ da] o: hvorefter.

in rebus Ecclesiasticis¹⁾ skal rette dem efter Ordinantzen²⁾ og andre Kongl: Forordninger som enten allerede udgangne ere, eller her efter udgaar.

Den 3die af 23de Julij 1684 sub Lit G som ligeledes befaler At Provster, Præster og meenige Clericie, som bor i Haderslebhuus Amt og hidtil under Riber Biskoppelig Jurisdiction have været, skal her efter uden nogen exception sig in Ecclesiasticis efter den Danske lov aldeles rette og forholde, saa og være undergifne hvis³⁾ Kongelige Befalinger som i slige tilfælde allerede udgangne ere, eller herefter udgifne vorder; hvilke 3 Allerhøystbemte Kongl Befalinger, særdeles det sidste af 23 Julij: 1684 tilige med et andet Rescript af 20 Maj 1670 [ere] Allernaadt: Confirmerede udi høyst saligste Kong Christian den Siettes til min Formand afg[ang]e Biskop Anchersen allernaadigst ergangne ordre af 18 Janr: 1732 sub Lit: H hvor det i Slutningen saaledes heder:

Vi ville ellers herhos allernaadigst, at det herudinden efterdags ved forberørte 2de Allernaadigste Kongl Befalinger skal have sit forblivende. Hvorved ieg formeener tillige tilstrekkelig at have beviist, at Præsten i denne undisputerlig puur Ecclesiastiske Sag ingen anden bør tage ordres af end mig, som hans af Gud og Kongen foresatte Geistlige øvrighed.

Hvad nu min i denne Sag givne Resolution angaar, da haaber ieg ogsaa, at Deres Excellence og Høystærede Herrer i Betragtning af foranførte omstendigheder, finder, at ieg iche derudi anderledes kunde have fremgaaet, uden at have handlet imod Loven, Ritualet, mit Embets pligt, og aflagde dyre Eed, og uden at gjøre mig delagtig i fremmede Synder⁴⁾, til desto større forargelse for den alt læderede⁵⁾ Meenighed, og kand ieg jo iche ansees at have handlet uret, fordi Hr Geheime Raad og Amtmand Von Der Lyhe har behaget at befale noget i en Sag, som alleene efter foranførte 4 Kongl: Rescripter henhører under Riber Biskopelig Jurisdiction, og ligesaalidet af ham burde Decideres, som [af] Stift Amtmændene i Danmark⁶⁾; thi som Vore Aller-

¹⁾ in rebus Ecclesiasticis] i kirkelige sager. ²⁾ Ordinantzen] Kirkeordinansen af 1537. ³⁾ hvis] hvilke. ⁴⁾ 1. Tim. 5, 22, ældre oversættelser; [fremmede] o: andres. ⁵⁾ læderede] krænkede. ⁶⁾ Danmark] kongeriget, modsat hertugdømmet Slesvig, hvortil jo Tørringlen hørte.

naadigste Konger have saavel ved NB Loven, som udgangne aller-naadigste Forordninger givet et hvert baade geistlig og verslig Embede den behøvende og tilkommende myndighed, saa haver de ogsaa tillige foreskrevet enhver deres rette greenser, og dersom enten ieg eller nogen anden overtræder den samme, kand Vi jo ingen beskyldte uden Os selv om Vi formeener Os fornærmede fordi Vores Resolution icke bliver efterkommet, ieg har aldrig i mindste maade foretaget mig noget som kunde være en andens Embede præjudicerligt, hafde ogsaa gjerne ladet dette passere, dersom denne Sag i sig selv icke var mit Embede saa nærrørende, at ieg derved handlede uret, om ieg icke søgte, saavit mueligt, at forekomme at Embedet icke gandske skal betages den samme af Gud og Kongen betroede Myndighed, ja, det som meere er, ieg handlede uforsvarlig i henseende til de forhen allegerede Kongl: Rescripter, dersom ieg ved min taushed vidende var Aarsag udj at samme icke med den allerunderdanigste pligt-skyldigste lydighed bleve efterlevede; Og af disse Aarsager er ieg underdanigst og erbødigst bedende, Deres Excellence og høje Herrer vilde være saa naadig og gunstige¹⁾ at forestille Hans Kongl: Maytt Sagen, og udvirke en Kongl: Allernaadigste Befaling, at de af allerhøystbemte Hans Kongl: Mayts Høistsaligste Forfædre og herr Fader af høylovligste ihukommelse allernaadigst udgivne Befalninger bør fremdeles som hidindtil næsten i 120 Aar forblive en Regel og Rettesnoer, hvilken Amtmanden i Hadersleben, som Thorning Lehns verslige og Biskopen i Riibe, som dets Geistlige øvrighed i deres forretninger bør lade sig allerunderdanigst være efterrettelig — og, da ieg formoder, at denne min Ansøgning er i sig selv billig og retmæssig, saa venter ieg ogsaa med desto større Tillid Deres Exc: og høye herrers naadigste og Gunstigste assistence.

I særdeleshed beder ieg at denne uskyldige Præst der har et meget lidet Kald og desuden haft den Besværlighed at hand ved Embets Tiltrædelse paa Egen Bekostning uden dertil at nyde nogen hjælp har maattet opbygge sin reent øde²⁾ Præsteg[aa]rd, og derover endnu sidder i meget fattige omstændigheder, fra videre fortrædeligheder i denne Sag allernaadigst maa vorde for-

¹⁾ naadig] om excellencen, derfor enkeltal; *gunstige*] om de andre medlemmer af general-kirkeinspektionen, derfor flertal. ²⁾ øde] ∅: forfalden.

skaanet, da hand dog iche har gjort andet, end hvad hand efter hans Eed, Loven og de forhen allegerede Kongl: Rescripter var pligtig, Men, skulde nogen have noget imod Præsten i henseende til hans forhold i denne Sag, de da maa blive befalede at lade ham tiltale for Provste Rættten, som er hans og øvrige Thorning Lehnske Præsters rette forum Competens¹⁾; thi da disse Præster alle faae Deris Kalds Breve af det Kongl: Danske Cancellie, blive ordinerede af Biskopen i Riibe, og ved Deres Embets tiltrædelse, ligesom alle andre Præster i Hans Kongl: Mayts Riger og Lande, aflegge deres Eed paa, at være dend danske Lov og Ritual underdanige, og de i deres Embets forretninger efter atter Allerhøystbemte 4 Kongl: Rescripter ingen anden har at rette sig efter end samme Allernaadigste Lov Ritual og forordninger, Saa er det jo ogsaa deraf Soleklar, at de, naar de formeenes i deres Embede at have forseet sig, for ingen anden Ræt kand eller bør indstæfnes, end den hvor oft benæfnte Danske Lov, Ritual og Forordninger er Dommerens eeneste Rættesnor. thi det var en uhørt Sag i et Land, hvor Retfærdighed og Naade ligesom trettes om fortrinet, at en Præst, som under hans Embets fortabelse skal rette sig efter den Danske Lov, skal indstæfnes og dømmes for det forum, hvor hand umelig kand vinde sin Sag, fordi de Love, som der dømmes efter ere Differerede fra den Danske Lov og Forordninger. Hvilken min formeentlig velgrundede Deduction²⁾ Deres Excellence og høje Herrer desto snarere naadigst og gunstigst skal bifalde, naar de vil behage at lade sig Referere følgende for nogle Aar siden forefaldne Casus, og derpaa ergangne Kongl. Allernaadigste Resolution: En Provst udi Hvidding herred under Thorning Lehn nafnl[ig] Hr Peder Dahler var tillige med sine Assessores indstæfnet for Landemodet her i Riibe, desisterede sig³⁾ vel ogsaa, men fremlagde en protest sub Litt I under formeening, at Landemodet, hvortil fra Provste Rættten var Apelleret, iche var deres Rætte Værne ting, men da saadan Deres exceptio fori⁴⁾ blev den høysaligste Kong Christian VI Refereret, behagede det Allerhøystbemelte Hans Maytt ved allernaadigst Rescript af 18 Janr: 1738 at befale at disse Præster for saadan deres Protest imod deres værne ting, skulde udi et extraordinaire

¹⁾ *forum Competens*] retsgyldige værneting. ²⁾ *Deduction*] bevisførelse. ³⁾ *desisterede sig*] indfandt sig. ⁴⁾ *exceptio fori*] indsigelse mod værnetinget.

dertil anbefalet Landemode gjøre Stiftamtmanden og Biskopen en Deprecation¹⁾, og betale en Dicteret mulct, af hvilket Kongl: Rescript ieg gjerne hafde fremsendt Copie, men da Originalen er i Hr. Stift Amtmandens Archiv, og altsaa formedelst Hans fraværelse icke har været at bekomme; saa sendes sub Lit K: en Rigtig Extract af Landemodets Protocol om det [i] denne Sag passerede. Naadigste og Høystærede Herrer! ieg formoder, at Deres Excellence og høystærede Herrer, af foranførte indtil Dato uigienkaldede 4 Kongl: Rescripter, og formeentl: udisputeerlige Beviser, har erfaret; at denne udgifne ordre icke alleene [er] mit Embede til præjudice, men end og stridende imod de forhen allegerede Kongl: Befalinger. Deres Excellence og Høystærede Herrer seer ogsaa at ieg icke begiærer andet, end at mit Embede maae blive Handthævet i den Myndighed, som Gud og Kongen har betroet samme, og Endelig at Præsten icke har forseet sig, ja at Hand icke kunde gjøre anderledes, uden at overtræde de saa ofte forhen allegerede Kongl: Rescripter, som hand dog efter hans allerunderdanigste skyldighed burde præferere²⁾ hans Exc: Hr Amtmandens Resolutioner, hvorføre ieg ogsaa har den stadiige tillid til Deres Excellences og Høystærede Herrer over alt bekiennte høye Retfærdighed, at Deres Excellence og høystærede Herrer, som Hans Kongl: Mayts høye tilforordnede udi General Kirke Inspections Collegio alle Retsindige og fortrængte Præsters Rætte Tilflugts stæd icke tillade, at denne fattige og tillige uskyldige Præst for et forargeligt Menniskes skyld bliver paaført nogen vitløftig og kostbar process, hvorved icke alleene foraarsages, at hand maae gjøre sit Embede suchende³⁾, men end og blive[r] at befrygte, at andre Præster, hvis Leilighed det icke er at udholde en fortrædelig process, ved dette exempel vilde blive afskrækkede fra at vise den nidkiærhed imod Aabenbare forargelser, som Siælenes høye værdighed, Embedets vigtighed og deres aflagde dyre Eed udfordrer. At ieg icke skal melde om, at der ved forargelser og ugudeligheder befrygtelig vilde blive overflødigere til Guds retfærdige Dømmes formeerelse over Lande og Riger, hvorfor ieg ogsaa desto inderligere underdanigst og Ærbødigst anholder om Deres Excellences og høystærede Herrer

¹⁾ Deprecation] afbigt. ²⁾ præferere] give fortrin for. ³⁾ Hebr. 13, 17.

høyformaaende forestilling for Hans Kongl: Maytt: om en allernaadigst Resolutions erholdelse, til Beskiærmelse og hanthævelse for Præsten og mig i Vore Embeder, for hvilken saavel som ald anden Deres Excellences og høye Herrers Naade og forsorg for Guds Kirke og dens Tienere den store Over Hyrde mangfoldig vil velsigne Deres Excellence og høystærede Herrer, hvilket uaf-ladelig ønskes af mig, som med underdanigst soumission og største Estime forbliver Deres Excellences — Riibe d 11 April 1749.

Nr 64

til General Kirke Inspectionen.

Da ieg under sidstafvigte 11 Apr:¹⁾ har taget mig den frihed underdanigst og ærbødigst at forestille Deres Exc: og Høye Herrer een for nogen tiid siden forefalden Casus udj Oster Linnet Sogn under Thørning Lehn angaaende et Menneske nafnl[ig] Jess Hansen, som er udlagt til Barne fader af en qvinde med hvilken han selv i hans Sygdom har tilstaaet at have haft utugtlig omgang med videre, og Sogne Præsten Hr Marcus Buck atter vee-modig har beklaget sig, hvorledes Herreds foged Hofmann, som i hans Principals hans Exc: Hr GeheimeRaad og Amtmand von der Lyhes absence er befuldmægtiget hans Embede at betiene, har decreteret paa hans indgivne Protest, saaledes at for bemeldte Hr Buck intet andet er at forvente, end en Injurien Process for verslig Ret, hvormed bemeldte Herreds foged stærkl:²⁾ truer; Saa vilde ieg herved underdanigst og ærbødigst bede, at Deres Excell: og høystærede Herrer vilde behage at tage i naadigst og Gunstigst overvejende fornæfnte min under 11 Apr indgivne Memorial med alle derudj anførte sandfærdige omstændigheder, og især de 4re tillige indsendte til denne Dag uigienkaldede Kongl: Befalninger af 1 Oct 1629, 26 Ma[rtij] 1653, af 23 Jul 1684 og 18de Ian: 1732, da ieg er i den underdanige og visse forhaabning at de naadige og Høye Herrer finde, at Præsten er gandske uskyldig og derfor bør hanthæves i hans Embede, hvilket i mine tanker lættest kunde skee, dersom det maatte

¹⁾ Se det foregående brev. ²⁾ stærkl:] vel: stærkelig.

behage Deres Exc: og Høystærede Herrer i denne Sag at interponere¹⁾ Deres af Gud og Kongen betroede høye Myndighed, og befale Herrets foged Hofmann, som forretter hans Exc[s] vices²⁾ i hans fraværelse, at endholde sig fra denne puur Ecclesiastiske Sag, og tilkiendegive denne Jess Hansen, at dersom h[an]d har noget imod Præsten i denne Sag, h[an]d da bør søge ham for hans Rette forum competens som er Provste Retten, hvorudj ieg saa meget venter Deres Ex: og Høye Herrers naadigste og gunstige bifald, som ieg i min forrige Memorial formeener tydelig at have Demonstreret, baade at denne Sag allene efter allerhøystbemeldte 4re Kongl: Befalninger henhører under Biskopen af Ribe, og at Præsten i denne Sag for ingen anden Ret kand eller bør indstefnes end Provste Retten, som efter Loven er hans rette værne-ting: Naadigste og Høystærede Herrer! denne arme fortrængte Præstes aabenbare uskyldighed og min Samvittighed nødtvinger mig til atter at fremkomme med denne Sag, og Deres Ex: og Høystærede Herrers overalt bekiente priselige Retsindighed og høye omsorg for Guds Kirke, samt dens redelige og fortrængte Lærere gjør mig aldeles forsickret at Deres Exc: og Høye Herrer icke tillader, at atter allerhøystbemeldte 4re Kongel: Befalninger blive tilside satte, og Præsten i denne Sag ydermere fatigeret³⁾. i vente Deres Exc: og Høye Herrers naadige og gunstige Svar med første, forbliver ieg⁴⁾. Ribe den 20 Iun 1749.

Nr 65

til Cancelliet.

Da ieg paa min Visitatz i Hierm Herred⁵⁾ er kommen i erfarung, hvorledes beboerne paa den liden øe Venøe⁶⁾, som er annecteret til Hierm og Giemsing Meenigheder her under Stiftet

¹⁾ *interponere*] gøre gældende. ²⁾ *vices*] embedspligter. ³⁾ *fatigeret*] fortrædiget. ⁴⁾ Sagens udfald foreligger i reskript til biskoppen i Ribe af 20.3.1750: »Kongen har ladet reskribere Amtmanden [i Hadersleb] paa nye, at han ei i Fremtiden skal tillægge Præsterne i Torning-Lehn nogen Befaling i deres Embeds-Forretninger, men overlade sligt til Biskopen over Ribe-Stift. Men som det besvangrede Qvinde-Menneske ei har aflagt den hende tilkiendte Eed, at Bonden var hendes Barnefader, og hun for nogen Tid siden ved Døden er afgangen, saa er, efter Ansøgning, under denne Dags Dato expederet Bevilgning, at han maa være befriet for Kirkens Disciplin for det beskyldte Leyermaal«. ⁵⁾ Visitatz i Hjern herred 10.6.1749 (i Gørding); sandsynligvis sigtes der tillige til visitatsen i selve Hjern sogn 17.9.1747. ⁶⁾ Se nr. 58.

høyligen ere at beklage, ihenseende til at Deres Præst, som boer paa det faste land, undertiden om vinteren formedelst den sær vanskl: og farlige overfart, som endog har kostet en Præstes liv, icke kand komme der til landet¹⁾ at forrette sit Embede med Prædicken, sacramenternes administration, Syges betiening og besøgelse i Deres døds stund med videre; Saa har det alletider lagt mig meget paa hierte, hvorledes disse arme indvaaneres høye trang paa nogen maade kunde afhielpes, hvorføre ieg ogsaa har bedet Hr Consistorial Raad Thomas Just Iermin, som er sogne Præst til Hierm og Giemsing, samt dette venøe, paa det nøyeste at eftertænke Sagen, og søge at udfinde et middel, hvorledes saadan mangel kunde remederes, som ieg da D: K: Majestæt til forventende allernaadigste approbation allerund: vilde forestille; til hvilken Ende han ogsaa ved denne nu der værende Capellan-vacance har tilskrevet mig hosfølgende hans²⁾ originale brev, hvorudj han icke allene godvillig afstaaer samme venøe kald, og lover paa egen bekostning at lade opsætte til Præsten et beboeligt huus, men endog gjør det Forslag, at den Sogne Præst, som paa øen blev beskicket skulde tillige nyde Degnens og Skoleholderens indkomster, paa den maade, at h[an]d ved en anden skulde forsyne Degne Stolen, og selv informere ungdomen, hvilket, ihenseende [at] Meenigheden er kun liden, ogsaa gierne kunde lade sig gjøre, allerhelst bemeldte Consistorial Raad erbyder sig at fornøje Degnen, for de faae indkomster hanem af dette lidet kald kunde tilkomme; Men, Allernaadigste Konge! om end alle disse indkomster til en Sogne Præst bleve henlagde, saa vil det dog blive gandske lidet for ham, da Sognets hartkorn allene skal være noget over 50 Td., desaarsage mand med desto større vished kunde vente at faae en retsindig mand dertil, dersom det maatte behage D: K: M: som selv allernaadigst har jus vocandi³⁾, af høy Kongel: Clemence⁴⁾ at give Præsten allernaadigst løfte om promotion⁵⁾ efter 6 aars troe tjeneste, og allernaadigst forunde ham Kalds Brevet gratis. ieg indstiller alle Ting allerunderd til D: K M allernaadigste Resolution, og herudj saa meget desto meere allerund: implorerer⁶⁾ Deres K. M. naade

¹⁾ landet] øen. ²⁾ hans] sit o: Jermins. ³⁾ jus vocandi] kaldsret. Man må huske, at kaldsretten til mange præsteembeder tilhørte private »patroner«, hvad den altså ikke gjorde i dette tilfælde. ⁴⁾ Clemence] mildhed. ⁵⁾ promotion] forflyttelse, forfremmelse. ⁶⁾ implorerer] anræber.

og mildhed, som dette allerund: forslag sigter til Guds ære, og disse D: K. M: fattige undersaaters aandel. og ævige Velfærds Befordring — forbl.¹⁾ Ribe den 23 Iun 1749.

Nr 66

Til Hr Fabricius [i Varde.]

Hvad Deres Velærværdighed udi indhættede Erklæring over Oluf Lassens memorial angaaende hans i Varde Hospital værende Døve og Dumme²⁾ Broders Christen Lassens antagelse til det høyværdige Sacramente har berettet nemlig at bemælte Christen Lassen ved tydelig tegen viiser at hand har Kundskab Om Gud og mange Guddommelige ting, i særdeleshed om igien Løsning og Alterens Sacramente, og har stor Begiærlighed efter at nyde samme, det har ieg for nogle Aar siden ved en Besøg i Hospitalet meget Uventelig og med største forundring fornummet hvorføre ieg da ogsaa strax for daværende Provst og Sogne Præst³⁾ i manges paahør erklærede, at bemelte Persohn til Alterens Sacramente kunde og burde admitteres, vidste icke heller andet end det Jo var skeet førend lang tiid derefter: Deres Velærværdigheds Erklæring [og] pro sententia affirmativa anførte Relationes⁴⁾ ere uomstødelige og med Luthero og andre Vore Kircke Lærere vid: Brockmann: p: m: 477 seq.⁵⁾ Osiand: Theol: Casua Part: 3: p: m: 450⁶⁾, Dedeckenn: Cans: Vol: 1: p: m: 293⁷⁾ overensstemmende saa ieg hiertelig glæder mig Over, at Deres Vælærværdighed med saa kiærlig og med bedende hierte antager sig dette fattige⁸⁾ Menniske ynskende samme ved dette Hellige Maaltiid een Høytidelig Iubel Fæst og ald naade og velsignelse over Deres Velærværdigheds Gandske Kiære Huus og forbliver Riibe dend 8de Septembr: Anno 1749:

¹⁾ Venø blev udskilt som særligt sognekald 25.7.1749 og Adam Friderich Grib udnævnt til sognepræst der 2.1.1750 (for 6 år). ²⁾ *Døve og Dumme*] døvstumme; dum = stum. ³⁾ R. E. Svitzer, † 1747. ⁴⁾ *pro sententia affirmativa anførte Relationes*] de til forsvar for den bekræftende mening anførte beretninger. *pro sententia*] konjunktur af P. Diderichsen; der står *presententia*. ⁵⁾ Ikke lykkedes at finde. I nr. 118 er Brochmands behandling af problemet angivet, se s. 286. ⁶⁾ Johan Adam Osiander (1622-97). Den anførte bog findes ikke på Kgl. Bibl., men på Univbibl.: *Theologia casualis*, pars III, 1680, s. 450: *An mutis possit exhiberi Eucharistia et surdis*. ⁷⁾ Georg Dedecken (1564-1628); uvist, hvilken bog der sigtes til. Iflg. auktionsprotokollen for Ribe købstads provsti 1682-1774, fol. 322 b ff, ejede Brorson Dedeckens *Thesaurus Consiliorum*, 2 bd. ⁸⁾ *fattige*] stakkels.

Nr 67

Varde Landemode d. 8. 10. 1749

Af monita.

... 2, Da mand ... heel ugierne maae fornemme, at adskillige Præster af blot Magelighed uden anden vigtig aarsag, lader oftest Deres prædickener forsyne¹⁾ ved andre, særdeles ved Degnene; Saa anbefales²⁾ Præsterne efterdags selv at forrette Deres Embeder, saa ofte de ikke derfra ved uomgiengelige aarsager ere forhindrede, ligesom og Provsterne dermed efter Lovens tilhold vilde have nøje indseende, og om alvorlig Formaning ej kand hielpe, det nærmere indberette.

Nr 68

Til Provst Bech³⁾

Da Deres Velærværdighed har indberettet at der sist afvigte 17 Søndag efter Trinitatis udi Engberg Kircke ikke er holden nogen Guds Tieneste, Som Sogne Præsten for Hyfvom⁴⁾ Meenighed Hr Peder Bhie paa Hr Morten Berg i Fialtring Hans Vegne efter derom given Skriftlig forsikring burde Have forsynet, Saa har ieg under denne dags Dato befalet Sogne Præsten for Dybe Meenighed Hr Christian Brasch som actor disse tvende Pr[æ]ster for en der til anordnet Provste Ræt at indstefne, Hr Morten Berg for at fremleg[g]e hvis⁵⁾ Hand til sin Befrielse eragter fornøden, Hr Bhie derimod i saa fald for Hans udviiste forsømmelse i sit Embede nærmere Saggivelse⁶⁾ at imodtage og dom at lide; Lige som og deres Velærværdighed her ved bliver beorderet med tiltagne assessores at holde en Provste Ret, Og paa forlangende af den beskikede Actor at meddele Stefnemaal da⁷⁾ de [udi] Sagens Drift⁸⁾ forholder dem efter hans Majestæts allernaadigste Lov og forordning. J det Øvrige venter [ieg] Derres Beretning med forderligste at dette er dem indhændiget Og ieg forbliver med ald naades Ønske. Riibe dend 20 Octobr A 1749:

¹⁾ forsyne] besørge. ²⁾ anbefales] pålægges. ³⁾ Sognepræst i Ferring. ⁴⁾ Hyfvom] Hygum, se s. 50. ⁵⁾ hvis] hvad. ⁶⁾ Saggivelse] = anklage. ⁷⁾ da] hvorhos. ⁸⁾ Sagens Drift] sagens førelse.

Nr 69

Til Hr Provst Mønnich i Ringkiøbing.

Da Deres Velærværdighed har indberettet den uorden der i Ringkiøbing gaar i Svang med Communionen, at Mænds og Qvinders Personer sætter sig¹⁾ iblant hinanden paa Alterfoden, uagtet det i Ritualet er befalet at Mændene skal sidde paa dend høyre og Qvinderne paa dend venstre Side. Saa vilde De af Prædickestoelen tilkiændegifve Meenigheden, at de efterdags holder sig saadan Hans Majest: allernaadigste Anordning allerunderdanigst efterrettelig, Og skulde med saa kiærlig advarsel imod forhaabning endda intet frugte, vilde De det nærmere indberette. Jeg forbliver med ald naades ønske Ribe d 4 Novembr 1749

Nr 70

Velærværdige og høylærde Hr Provst! (Bech i ferring)²⁾.

Da Sogne Præsten for Hyfvom Meenighed Hr Peder Bhie udi indkomne Skrivelse har tilstaaet og veemodig beklaget den af ham begangne forseelse med Kirke tjenestens forsømmelse i Engberg d: 17 Søndag post Trinitatis sidst afvigte, samt bedet, at den imod ham, som en fattig Præst, desaaarsage anlagde Sag maatte ophæves imod en taalelig Mulctes paalæggelse til fattige Præste Ænker Og Deres Velærværdighed udi vedfuldte Skrivelse har beviidnet hvad bemelte Hr Bhie til sin Befrielse desuden har forestillet, næmlich at Degnen paa Harboøer skal have lovet at forsyne tjenesten paa forskrevne³⁾ 17 Søndag efter Trinit: og den indløbne forseelse ingen anden Aarsag har haft end den fattede tillid til Degnens giorte Løfte, Saa kand den imod ham anbefalede Sag efter slige omstændigheder være nedlagt⁴⁾ dog med dend Condition⁵⁾, at han herefter meere forsigtig i sit Embede frem gaar, og betaler efter hans tilstand samt Deres Velærværdigheds siigelse en Mulct à 6, 8 à 10 Rdr, og da i Deres Herred ere endeel fattige Præste-Encker, saa kand Deres Velærværdig-

¹⁾ sætter sig] der menes: knæler. I ritualet 1685 hedder det: »sætte sig ned paa knæ omkring Alteret«. ²⁾ Se nr. 68. ³⁾ forskrevne] ovennævnte. ⁴⁾ nedlagt] ophævet. ⁵⁾ Condition] betingelse.

hed den Dicterede Mulct iblandt dem paa Deres Samvittighed uddeele, og mig de derfor givende qvitteringer siden indsende: Hvad De i det øvrige i bemelte Skrivelse melder om Degnens paa Harboer Tygge Hassings adskillige gange imod Dem udviiste utilbørlige forhold er mig meget ukiert at forneme, og skal efter Derres derom nærmere forfattende skriftlige andragende blive føjet anstalt til Sagens lovlige paatale. jeg er med ald naades ønske Deres Velærværdigheds tjenest-beredvilligste tiener
Ribe d: 8 Dec: 1749

P: S: forestaaende¹⁾ min Resolution om Sagens ophævelse vilde De saavel Hr Peder Bhie, som den anbefalende²⁾ Actor Hr Brasch i Dybe til efterretning bekient gjøre.

Nr 71

Til Herr Baron Holberg!³⁾

Da ieg af Deres Velbaarenheds mig med denne Post indhændigede høystærede Skrivelse erfarer at Mons Bierum icke, som sædvanligt har kundet betale de paa dette aars studii Skat⁴⁾ og Cathedricum⁵⁾ resterende 324rd 4mk 9sk. Saa sender [ieg] her indsluttet i Banco Sædler 320rd lige som ieg ogsaa skal besørge de manglende 4rd 4mk 9s. betalte, hvorimod ieg udbeder mig den eene af de tilsendte Designationer⁶⁾ med paa tegnet qvitering remitteret forblivende med særdeles Høyagtelse. Ribe dend 9 Decembr 1749

Nr 72

Til Hr Provst Bang i Balle.

Da ieg af Deres Velærværdigheds Skrivelse af 22 hujus med megen Mishag har erfaret Præstekonen i Iellinge Mad: Mossis continuerende forargelige Levnet⁷⁾, Saa biefalder ieg Deres giorte forslag, saadan hendes forhold Hans Kongelige Majestæt aller-

¹⁾ forestaaende] foran stående. ²⁾ anbefalende] som skulle have været beskikket. ³⁾ Holberg var universitetets kvæstor 1737-51. ⁴⁾ studii Skat] en afgift af hver kirke til Københavns universitet. ⁵⁾ Cathedricum] en afgift fra kirketiendeejere og præster til biskopperne og universitetet. ⁶⁾ Designationer] fortegnelser (over vær-dierne). ⁷⁾ Jfr. s. 27 flg. samt nr. 32, 33 og 34.

underdanigst at forestille; Men da ieg forinden behøver at være underrettet om alle Hændes fra dend første tiid imod Hændes Mand og andre i Ord eller Gierning beviislig forøvede Ondskaber, Hvor udi samme ongefæhr bestaar, saa vil ieg derom med første vente Deres udførlige Relation, forblivende med ald Naades ønske. Ribe dend 29 Ianua[r] — 1750.

Nr 73

til Cancelliet,

Sogne Præsten for Ielling og Hover Meenigheder udi Tyrrild Herred og Colding Huus Amt her under Stiftet Mag: Henric Moseses hustrue¹⁾ har fra hendes ankomst fra Kiøbenhafn der til Stedet og indtil denne Tiid, ungefæhr 6 aar ikke alleene op ført sig meget u Christelig imod bemeldte hændes Mand, som hun, uden mindste Aarsag, med Hug og Slag ofte ilde har med handlet, men endog imod hendes Huusfolk og Naboer, som hun Paa en hænde meget u anstændig og undertyden voldsom Maade har beggnet, saa at saadan hændes fast over hele Landet bekiente forhold har været og endnu er til største forargel[se]. Vel har ieg forhen med formaninger søgt at see slig forargelse forebygget og desuden i anledning en over hænde indkommen Klage foranstaltet hændes forhold lovlig under søgt, hvor hun da for dend i slig hen seende anordnet Provste Ret self til deels har tilstaaet saadan hendes forhold og bem[el]te Sag [blev] ophævet paa de condit[ioner] at samme i Mangel af hændes Løftes opfyldelse skulde staa hænde aaben, og hun derfor under kaste sig ald dend Straf som Loven Dicterer imod forargelige Mennisker, Men saadan hendes i Protocollen indførte forpligt uagtet, har hun dog hidindtil continuert i hendes forige strafværdige opførsel; og end skiønt mand derfor længe har ønsket at faae slig u Gudelighed hæmmet, saa har mand dog holdet betænkeligt hidintil nogen videre Søgs Maal imod hende at anlægge, i henseende til at hændes Mand, der er liggesaa uhørt et Exempel paa en alt for viit Gaaende Taalmodighed, som hun der imod paa ondskab og u Gudelighed, formodentlig af frygt for et Være²⁾ onde ikke har

¹⁾ Se det foregående brev. ²⁾ Være] værre.

vildet eller torde[t] klage over hænde. Men da dend i saa lang tiid med hænde hafde Taalmodighed ikke har haft anden Virkning, end at hun altiid er gaaen videre i hendes ondskab, Provsten i Herredet des uden har indberettet mig, at han ved sin for nogen tiid siden i Iellinge Kirke holte Visitatz paa Giorte Spørsmål til Meenigheden om det onde og Slette om Mag: Mosses Hustrue roullerende Rygte var saaledes, har faaet det svar: det var desto være alt for sant og at befrygte, at der engang til sidst vilde skee ulykke: Og det altsaa vil være uomgiengelig fornøden at hun sig selv til vel fortient Straf og andre til excempel, lovlig vorder tiltalt og Dømt; Saa beder ieg herved allerunderdanigst Deres Kongelig Majestæt allernaadigst vilde bevilge, at alt hvis¹⁾ hidindtil enten for Geistlig eller Verslig Ret findes ført imod hænde være sig Vidner, Doms acter, Giorte Forliger etc eller hvis²⁾ Tings Vidner³⁾ med videre maatte eragtes nødig endnu at er hverves, af vedkommende Rettens Betienter paa slet Papier⁴⁾ og uden nogen Betaling beskreven⁵⁾ maatte med deeles: ieg forbliver i allerdybeste underdanighed Riibe dend 15 Maj 1750

Nr 74

Til Cancelliet

J allerdybeste underdanighed indberettes herved at Sogne Præsten for Iellinge og Hover Meenigheder i Tyrild Herred her i Stiftet, Magr Peder Henric Moss ved Døden er bortkaldet⁶⁾, hvilket vacante Embedes Indkomster aarlig kand være ongefæhr 300 Rd, hvad Ius vocandi dertil angaar, da, siden Provsten ved dette Døds falds indberetning har meldet, ikke at kunde sige tilvise, enten det tilkommer Deres Majestæt som Eyer af Hoved-Sognet Ielling, eller Major Schack Bruchtorph til Grundeth⁷⁾, som eyer annexet Hover, ved denne Vacance at kalde, har ieg derom tilskrevet Velbemelte Herr Majoren og venter med første hans Svar

¹⁾ hvis] hvad. ²⁾ hvis] hvilke. ³⁾ Vidner] vidneudsagn. ⁴⁾ slet Papier] ikke stempepapir. ⁵⁾ beskreven] skrevet. ⁶⁾ Se det foregående brev. ⁷⁾ I pastorater med mere end eet sogn og ikke samme kirkeejer gik kaldsretten (*Ius vocandi*) ved embedsledighed på omgang mellem kirkeejerne, i dette tilfælde kongen og herremanden på Grundet i Hornstrup sogn. Denne var major Schack Brockdorf (her: *Bruchtorph*).

om og paa hvad fundamente han formeener sig dertil berettiget, og saa snart ieg faaer samme og dend Behøvende oplysning i Sagen skal ieg min nærmere allerunderdanigste relation indsende. Riibe dend 26 May: 1750.

Nr 75

til hans Høy Grevel: Exc: H. von Holstein.

Da Sogne Præsten for Iellinge og Hover Meenigheder Mag: Moss og hans Hustrue kort Tiid derefter begge ved Døden ere af Gangne¹⁾, og haver efterlat 3 umündige Børn, hvor af dend ældste er i sit 7de aar og dend Yngste nogle faae uger Gammel i saae armelige Omstændigheder, at de ikke kan vente at nyde noget i arv efter Deres forældre hvilken Bedrøvelig Tilstand er saa meget mere Beklagelig, som de ikke vides at have nogen paa rørende enten paa fæderne- eller Møderne-Siden, som kunde antage sig dem; Saa tager ieg mig herved dend frihed i anledning Provstens til mig herom indkomne Beretning, underdanigst at forestille om ikke disse fattige Børn af Successore i Kaldet kunde nyde nogen aarlig afgift som i det allerringeste maatte være 60 Rdr for hvilke Penge Deres underholdning og opdragelse hos skikkelige folk af Provsten med mit Raad og Samtykke kunde Besørges intil de enten selv kunde fortiene deres Brød eller paa anden Maade Blive forsørgede; Og er ieg her udi saa meget meere forsikret om Deres Høy Grevelig Excellences Naadige forsorg for disse 3 umyndige fader- Moder- og Venneløse Børn, som ellers for nærværende Tiid ikke vides anden udvey til Deres underholdning og Successor af de Øvrige Kaldets Jndkomster kand have fornøden udkomme²⁾. ieg forbliver Riibe dend 19 Iuni 1750

Nr 76

Til Hr Provst Risom i Brande

Da der under 15 Iunij sidstleden er bleven anordnet en Provstet Ret imod Chordeggen og Klokkeren i Weile Anders Roetsteen,

¹⁾ Se det foregående brev. ²⁾ Kongen resolverede: 60 rd. Årlig til børnene fra eftermanden i kaldet (skr. fra Brorson til provst Bang 27.7.1750).

fordi hand til hemmelig Skriftemaal i Veile har antaget en Rytter Navnl[ig] Clemens lensen, som endnu ikke havde været til Confirmation; er bemelte Roetsteen i anledning deraf indkommen med forestilling af 25 Passato¹⁾), hvorudi hand til sin befrielse melder.

1) At saadan hans forseelse er begaaet dend 19 Ian: sid[st]-leden, da Klokker Myhlenstet dagen tilforn ved døden var afgangen, og hand altsaa ikke havde det Allerringeste at rette sig efter, uden sin Formands exempel.

2) at hand dend tiid og længe derefter var aldeles uvidende, om det Kongel: Rescript af 2den [o: 7.] Ian. 1741.²⁾ som han Contesterer³⁾ for dend levende Gud saaledes at være i Sandhed.

3) at hand hart ad umuelig kunde Præsumere⁴⁾, at en Rytter, som virkelig stod i Kongens Tieneste, og følgerig havde aflagt den sædvanlige Troeskabs Eed, ikke skulde have været til Confirmation. med videre; thi bliver Deres Velærværdighed herved tilmeldet, at den imod Chor-Degnen af forommelte Aarsag anlagde Process efter saadanne og flere af ham anførte Omstændigheder kand være ophævet, hvilket ogsaa under denne dags Dato er den Anbefalede⁵⁾ Actor Hr Neuchs tilskrevet, dog at hand betaler i Mul[c]t til fattige Enker Een Rixdaler, som Deres Velærværdighed imodtager, og med andre Contingenter til Varde Lande Mode besørger indleveret. I det øvrige vilde Deres Velærværdighed alvorlig formane Chordeggen herefter i sit Embede meere forsigtig og varlig at fremgaae. Jeg forbliver med ald naades Ønske Ribe den 8 Sept. 1750

Nr 77

Varde Landemode d. 14. 10. 1750

Af monita.

... 3. Da ... det ... meget ugiærne maa fornemmes, at en og anden iblant Præsterne meget letsindig tractere deres Embede,

¹⁾ Passato] i forrige måned. ²⁾ I reskriptet står der: »Alle de, som ville communicere, skal melde sig forud, og lade deres Navne antegne hos Klokkeren, de Bekjendte ved Bud eller Seddel, de ubekjendte og ledige Folk og Tyende selv personlig, og anvise deres Pas, saa og et Beviis om deres Confirmation, hvorom Klokkeren nøie skal informere sig.« ³⁾ Contesterer] forsikrer. ⁴⁾ Præsumere] forestille sig. ⁵⁾ Anbefalede] beskikkede.

og undertiiden kommer saa uberedte paa Prædikestolen, at de neppe selv vide hvad de ville sige, saa endog den eenfoldige Almue kand forstaae det, og støde sig derover; Saa bliver herved, til sligt, saa meget mueligt er, at forekomme, befalet, at samtlige Præster herefter i en dertil indrettet Bog indfører i det mindste en udførlig Disposition over den fornemste Jndhold af deres hver Søn og Hellig Dag holdende Prædikener, som de alletider ville holde i den Stand, at de ved Provstens og Biskoppens Visitatzer kand foreviises, saafremt de ikke i dets Mangel for ulydighed imod denne paa Kongel[ig] Allernaadigst Befalning Grundende Andordning vil vorde andseete.

Nr 78

til Høy Velbaarne frue Grevinde [Schack] paa Gramgaard.

Dend af Deres Høy Grevelig Naade fornyelig Beskikkede Degn til Møgeltønder Laurids Hanssen, som hidintil skal have været Korn-Maalder paa Gramgaard, har for kort tiid siden været hos mig, for at Blive examineret¹⁾ og derefter at nyde Collatz Brev²⁾ paa same Embede; Men da ieg ved overhørelse befant ham heel Vankundig og uskikket dertil, har ieg for at Viise ald muelig føyelighed ladet ham gaae hiem i tanker, han maa skee kunde recolligere³⁾ sine Sager, Desimidlertiid er mig fra Sogne-Præsten Hr Schultz i Møgeltønder, som om denne Vocation⁴⁾ maa have faaet underretning, foruden andre omstændigheder, som ved denne Sag skal være indløbne, bleven berettet, at bemelte Lauritz Hansen for nogen tiid siiden af en Qvinde nafnl[ig] Inger Cathrine Diderichs datter i Andst Kirke⁵⁾ skal være udlagt til Fader til hændes i uære avlede Barn, hvilke omstændigheder anledige mig herved underdanig at forestille, om det ikke maatte behage Deres

¹⁾ D. L. 2-15-1: »Til Dægne skal herefter alleene forordnis Studentere, som skulle tage deris Kaldsbrev paa Embedet af den, som Rettighed haver at kalde, og saa overhøris af Superintendenten, om de dertil dygtige ere.« Da der imidlertid ikke var »Studentere« nok, måtte man ofte nøjes med ustuderede mænd, hvad man f. eks. ser af Brorsons visitatsberetninger, hvor adskillige degne ikke får tilføjelsen »studiosus«; men prøven hos biskoppen måtte de jo underkaste sig. ²⁾ *Collatz Brev*] biskoppens bekræftelsesbrev, hvori den pågældende anbefales som ret kaldet og skikket til embedet. ³⁾ *recolligere*] igen få samling på. ⁴⁾ *Vocation*] kaldelse. ⁵⁾ Ved åbenbart skriftemål, hvor barnefaderen ifølge ritualet kap. 4, art. 2 skulle angives af den skriftende barnemoder.

Høy Grevelig Naade til dette Vacante Degne Embede, som er et af de beste i hele Stiftet, at beskike en Retsindig og habil Studiosus hvilket ieg saa meget meere underdanigst vil bede og formode, som derved ikke allene Baade Præsten og Meenigheden Bedre kunde være tient, men endog Hans Majestæts allernaadigste Lov og forordning efterkommes: ieg forbliver med ald underdanigst Soumission. Riibe dend 24 Octobr 1750.

Nr 79

til Hr Provst Lassen i Ulfborg

Da Deres Velærværdighed har indberettet, at der i Stabye Præsteg[aa]rd afvigte aar af tvende Tien[ste] folk er begaaet et Leyermaal, og de derved forfaldne Bøder efter Loven saa vel som et senere Kongl: Rescript tilhører fattige Præste-Encker; Saa vilde Deres Velærværdighed tilkiende Give Sogne Præsten Hr Wendelin, at han af fornæfnte tjeneste folk kræver og imodtager samt til Deres Velærværdighed leverer deris i saa maader forbrudte Bøder at same med de øvrige Contingenter til første Riiber Lande Mode kand indkomme. I det Øvrige bør Qvinden des aarsage ingen ophold skee i hendes Saligheds Sag¹⁾, da²⁾ ieg ikke tviler paa, at Jo Deres Velærværdighed saa vel som Sogne Præsten alvorlig vigilerer for, at de fattige Præste Enker derover intet i deres Rættighed afgaaer. ieg forbl: Ribe dend 4de Ianuarii 1751.

Nr 80

til Velærværdig Hr Provst Foch i Hvidding

Hvad Deres Velærværdighed har indberettet angaaende, at Sogne Præsten Hr Thorning paa Mandøe har Copuleret Præste Enkens samesteds Mad: Iunghans Datter til en Persohn naf[n]l[ig] Giesten her af Ribe, hvilket Deres Velærværdighed anseer at være Dem til præjudice³⁾ med videre i denne Sag paa Deres side

¹⁾ Der tænkes vel på hendes åbenbare skriftemål og forberedelsen dertil. ²⁾ da] hvorhos. ³⁾ præjudice] tab af rettigheder.

anførte argumenter, Det haver ieg af Deres derom indkomne Skrivelse under 14 pass.¹⁾ erfaret, Og vilde ieg icke undlade derpaa herved i Giensvar at melde, at saa meget ieg er forsickret, at De icke herudi handler af privat interesse, saa lidet finder ieg, at Hr Thornings foretagende herudi kand ansees at være Dem præjudicerlig, ihenseende til²⁾ det efter den i Deres Skrivelse allegerede pagina i Ritualet allene til kommer Provsten at forrette Liig Prædickener, Brudevielser og Børne-Daab, som Skee hos Sogne Præsterne³⁾, være sig dem self eller NB: deres Nærpaarørende hvortil Mad: Iunghans icke kand henføres, icke heller anderledes ansees end et Lem i Hr Thornings Meenighed uagtet hun Nyder det Beneficium som er almindeligt for alle Præste-Encker i Landet, hvilket ieg overlader til Deres Videre eftertancke — ey paatvillende at De Jo ved Sagens overlæggelse skal blive af lige Meening med mig; hvorfor ieg icke heller har vildet sende Deres andragende til Hr Thornings Erklæring, med mindre Deres Velærværdighed skulde forlange min endelige Decision, som da efter først indhentet Erklæring gierne skal vorde med deelet. ieg forbl: Riibe dend 26 Januarij 1751.

Nr 81

til Høyædle og Høyærværdig Hr Biskop Hersleb⁴⁾

Da ieg alletider har agtet det for en Besynderlig ære og glæde om ieg i nogen maade kunde udrette noget til Deres Høyædle Høyærværdigheds Fornøyelse; Saa er det mig nu saa meget kiarere dertil at Have fundet Lejlighed ved anledning af Deres Høyædle Høyærværdigheds høystærede af 23 pass angaaende den forlangte underretning om de Præster her i Stiftet, som have været 50 aar i noget virkeligt Embede, Hvorom ieg med første skal tilskrive samtlige Provster, og saasart deres Relationer derom indkommer, skal have den ære samme Deres Høyædle Høyærværdighed at communicere, Hvad dernæst angaaer Extracten af

¹⁾ pass.] f. m. ²⁾ i henseende til] under hensyn til, at. ³⁾ Ritualet 1685, kap. 9, slutn. ⁴⁾ Om Herslebs forhold til Brorson se L. J. Koch, Salmedigteren Brorson, ¹ s. 131 flg., ² s. 133 flg.; Brorsonstudier, s. 11-35. Brevet er her gengivet efter originalen, Kgl. Bibl., gl. kongl. saml., nr. 1094, fol., hvor også et senere brev (4.3.1752) findes, som meddeler, at de sidste af de ønskede oplysninger nu sendes.

Lande Mods Protocolterne, da omendskiønt ingen Student for denne tiid vides her i Byen, som denne Commission kunde paa-drages¹⁾, skal ieg, naar mine øvrige Embets Forretninger det vil tillade, søge med lige Fornøjelse at fyldestgiøre Deres Høyædle Høyærværdigheds forlangende ved tiid efter anden at meddele udtoge af Lande Mods Protocolter, som her ved Stifts Kisten²⁾ Haves, forblivende i det øvrige næst alle Guds Naaders og Vel-signelsers inderlig forønskning i dette begynte og mange paa-følgende Nye Aar med skyldigst Høyagtelse. Ribe d 1 Febr 1751.

Nr 82

til Velædle og Velærværdig Hr Consistorial Raad Iermiin!³⁾

Sogne Præsten Hr Grib paa Venø Har klagelig andraget for mig at hans omstændigheder der ere saa slette at han icke seer sig istand til længere at kunde Subsistere ved Hans Jndkomster som efter Beregning næppe aarlig kand importere⁴⁾ 30 Rdr og at han derfor Bedre kunde Været tient med at tage endog det ringeste Condition, end forblive i Kaldet, med videre. Som ieg nu af mange aarsager meget nødig saae, at Han skulde blive til sinds at fra sige sig Kaldet, som saaledes næppe nogen anden skulde imodtage, og derfor formodentlig igien Vilde blive annec-teret til Hierum⁵⁾ og Giemsing, saa ønskede ieg gjerne at Deres Velædle Velærværdighed kunde giøre noget forslag, Hvorledes han og Successores paa en eller anden maade kunde Soulageres⁶⁾. Og kunde det intil videre være Ham en stor Lindring om Deres Velædle Velærværdighed, som forhaabentlig er skeet en Tieneste ved denne Meenigheds Separation⁷⁾, af den store Velsignelse, Gud i det timelige har Betroet Dennem⁸⁾, efter Deres eget gode Behag intil videre og saalænge De self fant det for got, [vilde beslutte] aarlig at Contribuere noget til hans nødtørfte under-holding hvorom ieg saa meget mere herved ergivenst⁹⁾ vildet have Dem an modet, som ieg allerede fornøyer mig i det Haab

¹⁾ paa-drages] pålægges. ²⁾ Stifts Kisten] en til bispeembedet hørende kiste, hvori stiftets brevskaaber og værdipapirer opbevaredes, jfr. D. L. 2-22-12. ³⁾ Se nr. 58 og 65. ⁴⁾ importere] indbringe. ⁵⁾ Hierum] Hjerm. ⁶⁾ Soulageres] lettes, hjælpes. ⁷⁾ Separation] udskillelse fra Hjerm-Gimsing pastorat. ⁸⁾ Konsistorialråd, provst Thomas Just de Jermiin, adlet 1750, var ejer af hovedgården Avsumgård i Vejrum sogn, som han 1778 fik oprettet til et stamhus. ⁹⁾ ergivenst] ærbødigst.

at Deris Velædle Velærværdighed dertil skal findes saa meget meere villig, som for nærværende Tiid intet andet middel vides til at forekome den ellers Befrygtelig paafølgende og baade Dem og mig ubehagelige forandring¹⁾. ieg Vil med første herom er-varte Deres behagelige Giensvar forbl: Ribe dend 16 Febr. 1551.

Nr 83

Til Hr Bakke i Colding

Paa Deres Velærværdigheds Skrivelse under 13 hujus hvorudi De har forespørt sig, hvorledes Skulde forholdes med dend omskrevne Rytter Clemen Iensen, som, i Vejle, uden at være Confirmeret, har sneget sig til Sacramentet²⁾, [om] dend derved Givne forargelse Publice Bør Depreceres, Bliver herved i Giensvar meldet, at da forordningen af 2 Sept: 1745 Befaler at de som for³⁾ deres Confirmation Begaaer Leyermaael et[c] skulde først confirmeres og siden strax efter udstaae Kirkens Disciplin, saa vil det ogsaa i denne Sag, hvor endeel Omstændigheder Qvadrere⁴⁾ og Straffens Maaede er dend samme, paa samme Maade forholdes at han først Confirmeres og siden efter Confirmations Dagen publice absolveres; og har ieg intet imod, at det sidste ligesaaavel som det første forrettes af Derres Velærværdighed naar De dertil har dend Sogne Præstes tilladelse, i hvis Meenighed forseelsen er begaaet. ieg forbl: Riibe d 23 Mart: 1751.

Nr 84

til Velærværdige Hr Provst Fog i Hvidding

Hvor gierne ieg end ønskte at den omskrevne Michel Nielsen kunde antages til det Høyværdige Sacramente, kand ieg dog af de af Deres Velærværdighed indberettede omstændigheder ikke slutte, at det fattige⁵⁾ Meniske er istand dertil. ieg har tilforne Raadet Hans Venner, At Een af Naboe Lauget eller i Byen som var kient med Ham og som Han Best forstod og som kunde

¹⁾ at Venø kommer tilbage til Hjerm. ²⁾ Se nr. 76. ³⁾ for] før. ⁴⁾ Qvadrere] stemmer overens. ⁵⁾ fattige] sikkert = stakkels.

have Naade til paa det eenfoldigste at gjøre Ham de Nødvendigste Sandheder Bekient, var det eeneste Midel, som ieg Vidste, Thi uanseet Lærernes underviisning af og til er fornøden, vilde samme dog uden Bemelte assistence Lidet og Langsom udrette. ieg Forbl: næst en Glædelig og velsignet Fæstes¹⁾ erønskning Ribe dend 10 April 1751.

Nr 85

Til Hr Græve v: Holstein.²⁾

Deres Høygræfl: Excellence har mueligt endnu i naadigst Erintring, at ieg i Aaret 1749 allerunderd[anigst] forrestillede Beboerne paa den liden Øe Venøe her under Stiftet deres beklagelige tilstand, ihenseende til, deres præst, da Kaldet var annecteret til Hierum og Giemsing Meenigheder boede paa fast Land, og ofte om Vinteren formedelst den sær³⁾ Vanskelige overfart, i endeel uger icke kunde komme dertil Landet⁴⁾ at forrette Guds tjenesten, hvorpaa da allerhøyst bem[elte] Hans Majest: efter derom Giorte Allerunderd: forslag allern[aadigst] Resolverede at Venøe skulde separeres og have sin egen Præst, hvortil da ogsaa allern[aadigst] blev beskicket den endnu der Værende Sogne-Præst Hr Adam Friderich Grib. Men saa ønskelig saadan forandring var i sig selv i Henseende til disse fattige Beboere, saa beklageligt er det ogsaa at indkomsterne ere saa ringe at han deraf icke kand have sin nødtørftig Jndkomme, Hvilket han udi Skrivelse til mig Veemodig har beklaget, og som han derudi har amodet mig om at forrestille Deres Høygræfl: Excell: hans omstændigheder, i det underdanig Haab, Ved Deres Høygræfl: Excellences Høye Naade til noget bedre at blive forhiulpen, saa har ieg saa meget mindre kundet undlade herved at udbede for ham Deres Høygræfl: Excells: Naade til promotion ved forrefaldende Vacance, som ieg har en hiertelig medlidenhed med ham i henseende til han aldrig har søgt dette Kald og desuden i henseende til hans solide studium og ustrafel: Vandring, saa vel som ogsaa [hans] særdeles gode Læregaver Meriterer⁵⁾ en vigtig [rigtig?]

¹⁾ Påskedag 11. april. ²⁾ Se nr. 58, 65 og 82. ³⁾ sær] særlig. ⁴⁾ Landet] øen. ⁵⁾ Meriterer] fortjener.

station¹⁾, da ieg formoder at der vel skulde findes et andet skickeligt Subjectum²⁾ som imodtog dette Embede, allerheldst om han maatte nyde sit Kaldsbref Gratis, og allern[aadigst] Løfte om Promotion efter 6 aars troe tjeneste: Nest at Recommendere denne Sag til Deres Høygræfl. Excells: Naadige forsorg forbl: etc: etc: Riibe d 10 May 1751.

Nr 86

Til Hr Hammersteen i [Arrild]

En Paruqve-Mager i K:havn navnl: Christian Friderich Stef-fensen har andraget for mig at han efter indeliggende Regning hos Eders Velærværdighed har til Gode 6 rdr 1 mk d³⁾, og anmodet mig om at forhielpe ham til sin Betalning, som han paa anden maade icke har kundet erholde; Som ieg nu icke tviler paa at jo fordringen er rigtig, saa formoder ieg ogsaa at Eders Velærværdighed seer disse 6 rdr 1 mk: til den omm[elte] Niels Povelsen imod Qvittering paa anvisningen forderligst afbetalt hvorom ieg med første er Deres Giensvar forventende; forbl: i det Øvrige med ald Naades Ønske pp:⁴⁾ Riibe d 8 Iunij 1751.

Nr 87

Allerunderd: Erklæring.

Da Supplicanten Magr Westphal i Colding udi Hans til min allerunderd: Erklæring remitterede og herved tilbage følgende Memorial, allerunderd: har anholdet om, at han maatte nyde Deres Kongel: Majests allern[aadigste] Kalds Brev paa at kaldes Præst til Coldinghuus Slot, paa det han uden Dispute kunde ved Deres Kongel: Majests Naade forrette de Præstelige forretninger som forrefalder paa Coldinghuus Slot; Og ieg icke egentl: kunde vide hvad han ved saadan ansøgning intenderede⁵⁾, J henseende til der ingen sinde holdes Guds Tieneste i Slots Kirken, uden naar det Høy Kongel: Herskab der residerer, i hvilken tilfælde Deres Kongel: Majest: selv allern[aadigst] Befaler, af hvem Guds

¹⁾ station] stilling, embede. ²⁾ skickeligt Subjectum] passende person. ³⁾ d] danske. ⁴⁾ pp] præter plura, med mere. ⁵⁾ intenderede] havde til formål.

Tienesten skal forrettes; saa har ieg for derom at blive underrettet derover indhændtet Sogne-Præstens Hr Backes Erklæring, som herved allerunderd: nedleges, hvoraf Deres Kongel: Majest allern[aadigst] behager at Erfare, at anledningen til denne hans allerunderd: ansøgning skal være denne: at Amtmanden Hr Cammerherre Bülou i Colding og hans Frue for kort tiid siden haver begiert af Sogne-Præsten privatim at betienes med det Høyyværdige Sacramente i Slots Kirken (hvortil de efter Erklæringens formelding have en særdeles Kongel: tilladelse) hvilket Sogne-Præsten altsaa icke kunde nægte, men Capellanen derimod som prejudiceerligt for hans Embede har disputeret; Da ieg nu nærmere har over veyet hvad baade pro et Contra i denne Sag er anført, har ieg icke kundet see, at Capellanen ved denne Sogne-Præstens forretning i nogen maader kand ansees at være fornærmet; Thi

1.) Ere Amtmændene paa Coldinghuus Slot og over 100 Aar have været Lemmer af Colding Sogne-Kircke hvor de har søgt guds tienesten, ladet deres børn døbe, deres Døde begrave, deres Familie ja sig selv Copulere; Og Sogne-Præsterne have stedse forrettet alle Ministerial forretninger, som saaledes kunde forfalde paa Coldinghuus Slot.

2.) Siden andre Lemmer i Colding Meenighed som privatim Communicere lade sig betiene af hvilcken Præst de selv vilde, hvilcket ogsaa Magr Westphal ved anden Leilighed meget har urgeret¹⁾, saa formeenes ogsaa at Hr Cammerherre Bülou og Frue bør have samme Frihed, uden at Capellanen imod deres Villie bør paatvinge dem sin tjeneste, allerhelst

3.) af den hans Memorial vedlagde Kongl: Benaadni[n]g af 6te Martij 1584 klarlig er at see, at det derudi Mentionerede²⁾ havre og Byg er hannem tillagt for at facilitere³⁾ hans Befordring til Annexet Almind ligesom og samme Kongel: Benaadni[n]g i henseende til hans Betiening derfor paa Coldinghuus er allene Conditionel⁴⁾, og strækker sig ey videre end *Saa ofte det af Hannem bliver begiert*: Efter hvilcke saavel som flere i Sogne-Præstens Velgrundede Erklæring anførte omstændigheder ieg til deres Kongel: Majests allern[aadigste] Resol: allerunderd:

¹⁾ urgeret] fremhævet, gjort gældende. ²⁾ Mentionerede] omtalte. ³⁾ [facilitere] lette. ⁴⁾ Conditionel] betinget.

indstillter, om icke Amtmændene u-anseet de maatte have Kongel: Speciel tilladelse at lade sig betiene i Slots Kircken, fremdeles ligesaavelsom andre Lemmer i Colding Meenighed bør have frihed i saadanne tilfælde at betiene sig af den Præst til hvem de maatte have meest Confidence¹⁾ hvorved ansøgningen af sig selv bortfalder, da Capellanen i det Øvrige naar det af hannem maatte forlanges, efter den Kongel: Befalni[n]g til slig forretning er ligesaa berettiget, som han til denne hans allerunderd: derimod stridende ansøgning efter mine allerunderd: tancker er u-beføyet, ieg forbliver p p:²⁾ Riibe d 22 Iun: 1751.

Nr 88

Til Hr Provst Rosenberg i Lemviig

Da Ieg V: D:³⁾ har resolveret at Visitere i Schodborg Herred og derved at gjøre Begyndelse saaledes: Løverdagen d 4 Sept: i Møeborg, Søndagen 13 post: Trinit: d 5 Sept: i Lomborg og Tiisdagen d 7 Ejusd: i Gørring [o: Tørring], paa hvilke Stæder icke bliver Prædictet Søndagen undtagen men de Øvrige dage allene Catechiseret⁴⁾. Saa vilde Deres Velærværdighed dette u-fortøvet de Vedkommende Præster Communicere, at de derefter kunde tilvare deres Meenigheder til foreskrevne tiider og stæder sig betimelig og flittig at indfinde; Ved min Ankomst til Herredet skal Deres Velærværdighed om Visitatzen paa de Øvrige Stæder i Herredet nærmere vorde tilskrevet, ieg forbl: etc: Ribe d 24 Augst: 1751.

Nr 89

til H[ans] E[xcellence] Græven v Oertzen!⁵⁾

Det gjør mig særdeles ont, at ieg icke skulde være saa lykkelig at tale med Deres Excellence ved Deres sidste Nærværelse her,

¹⁾ Confidence] fortrolighed. ²⁾ Mag. Westphals ansøgning blev afslået ved kgl. resolution af 15.7.1751. ³⁾ V: D:] volente deo, om Gud vil. ⁴⁾ Brevet har betydning ved — ligesom flere tilsvarende — at vise den overordentlige vægt, Brorson har lagt på katekisationen, idet prædikenen her bortfalder undtagen om søndagen. Visitatsberetningerne viser, at dette i perioder har været hans fremgangsmåde, nemlig i de mange tilfælde, hvor præstens prædiken overhovedet ikke omtales, men kun katekisationen. Jfr. nr. 25 om katekisation. ⁵⁾ Greve Friderich v. Oertzen var stiftamtmand i Ribe 1750-54.

da der var adskillige ting af Vigtighed at afgjøre, særdeles an-
 gaaende Indrætning ved Fridericia Hospital hvormed det nu i
 saa lang Tiid formedelst D: E fraværelse, har henstaaet; Og som
 ieg saa giærne Ønskede at see den Sag jo før jo heller i Rigtig-
 hed deels fordj de fattig[e] i Fridericia saa inderlig Længes
 efter, deels ogsaa fordj ieg befrygter at min Helbred, som sær-
 deeles om Vinteren er kuns ringe icke siden skal tillade mig at
 kome der paa denne side Paaske¹⁾; Saa ihenseende til ieg ved
 Efterspørsel hos Mons: Lund endnu ingen fuldkommen Efter-
 rætning har kundet faae om D: E Tilbagekomst, tager ieg mig
 den Frihed herved at tilskrive D: E: selv, for at udbede mig Der:
 gunstige Underrætning, hvad Tiid det kunde blive D: E mueligt
 at komme her til Byen, og hvilken Dag D: E formener til Hospi-
 talets Jndvielse efter Deres Beqvemlighed at kunde berammes,
 da ieg [ikke] skal ermangle²⁾ at føye de udfordrende Anstalter.
 Ribe d 5 Nov 1751.

Nr 90

Allerunderdanigste Erklæring
 paa Paukerens Knap³⁾ i Colding Ansøgning om Dispensation for
 Kirkens Disciplin.

Da Supplicanten udj h[an]s herved tilbage følgende Aller-
 underdanigste Memoriale har besværet⁴⁾ sig over Præsten Hr
 Bakke i Colding og mig, at vi haver Nægtet ham uden fore-
 gaaende publique Absolution til det høyværdige Sacramente at
 admitteres med videre; Saa vilde Deres Kongel: Majet aller-
 naadigst tillade, at jeg i Allerdybeste Underdanighed maae Re-
 ferere denne Sags egentl: og sande Beskaffenhed. Under 24 Sept:
 sidstleden har Hr Rit Mester Waltersdorff i Colding til skrevet
 mig, at Regiments-Paukeren sammesteds haver været belagt
 med det Huus-Kors, at h[an]s hustru per inter valla⁵⁾ og fast
 i 2de Aar hafde været Berøvet hendes forstand, hvorover Man-
 den, deels fordj h[an]d ved saadanne Omstændigheder var me-
 get Uroel: deels fordj hustruen alletider vilde med ham til Sacra-

¹⁾ Brevet har interesse ved denne oplysning om Brorsons helbred. ²⁾ *ermangle*]
 undlade. ³⁾ *Paukerens Knap*] o: paukeslager Knaps. ⁴⁾ *besværet*] besværet. ⁵⁾ *per*
intervalla] med mellemrum.

mentet, i halfandet aar hafde afholdet sig derfra, men, da det nu hafde forandret sig med Konen, hiertel: længtes efter at blive deelagtig i det høyværdige Sacramente, hvorfore han anmodede mig, at tilskrive Hr Bakke, Pauckeren og hustrue dertil at antage. Da ieg nu derover indhentede Sogne-Præstens Erklæring og deraf erfarede:

1), at de icke hafde været til Sacramentet siden den 6te Mart: 1749 og følgel: paa 3 Aar afholdet sig.

2), at hustruen for nogle Aar siden har været temmel[ig] forvildet i hovedet, men at det var bekiendt, at hoved-Aarsagen dertil var, at Manden ej alleene dagl: haver overskiendet og forbandet, men endog pidsket, slaaet og Pryglet hende, da hun derhos ogsaa hafde den tancke om ham, at h[an]d levede i Horrerie med andre, Men at hun siden ved herrens Naade var Restitueret af denne sin Sygdom, og at det var ham gandske Ubekiendt, at hun har været afsindig i den Tid, de haver holdet sig fra Sacramentet, undtagen naar h[an]d ved sin U-Christel: og Uloflig Omgang hafde selv været en hoved Aarsag dertil, Saa haver jeg efter saadan Omstændigheder tilskrevet bemeldte Hr Bakke, at, saafremt det var beviisligt at hustruen i den tid de have holdet sig fra Sacramentet hafde været afsindig, og følgel: icke selv været Aarsag dertil, kunde hun efter Gudel[ig] forberedelse til privat Absolution antages. Men angaaende Manden, da vilde det have sit forblivende ved Lovens klare Bydende¹⁾, hvortil ieg hafde en dobbelt Grund.

1, at den af ham foregivne Aarsag icke kunde eragtes tilstreckel: at undskyldte h[an]s forbrydelse imod Loven og altsaa icke Dispensere ham for den i dette tilfælde Dicterede Straf,

2. At Kircke Disciplinen kunde derhos ansees som en slags Satisfaction for den ved h[an]s bekiendte Tyranniske Opførsel imod hustruen forargede Meenighed.

I det øfrige indstiller ieg alle ting Allerunderdanigst til Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution, forbl: Ribe d 29 Dec: 1751.

¹⁾ D. L. 2-5-25 og 27.

Nr 91
til Proust Bang i Balle

Af Deres Velærværdigheds Skrivelse under 19 Dec. sidstleden har jeg ugerne erfaret, at Skoeleholderen i Ielling Bye, uden Sogne-Præstens forevidende og tilladelse ofte skal reise bort fra Skolen, ja endog lang tid har betient Schougaards¹⁾ Bircke-Ting, som Ting Skriver, hvorved hand og hver Torsdag om Ugen er borte fra Skolen. Thi bliver derpaa Herved i Giensvar meldet, at, som det paaliger ham, efter Skoele-Instructionen for Rytter Districterne af 28 Mart: 1721 dens 1ste Articul dagl: at holde Skole, og den af ham anførte Undskyldning, at det endnu var Pløye-tid og Børnene endnu icke for Alvor vare komne i Skolen, icke k[an]d eragtes antagel:, i henseende til det i saadanne Tilfælde udj samme Instructions 6te Post er fastsat, at de Børn, som ere over 8te Aar, hvilcke om formiddagen have været i Skolen, om Eftermiddagen bliver hiemme, og at de der søge Skolen den eene Dag om formiddagen, skulde den anden Dag gaae i den om Eftermiddagen, saa deslige Børn have den halve Dag frie, naar forældrene det begiere; Saa vilde Deres Velærværdighed paa mine Vegne alvorl: betyde ham, at h[an]d her-efter icke understaaer sig at reise bort fra Skolen, uden Sogne-Præstens forevidende og tilladelse, el: befatte sig med Ting Skrivers Tienesten, hvorved Skolen uforsvarl: forsømmes, men i alle ting stricte efterkomme[r] sit Embets Pligt efter aller høysthem[eldte] Instructions yderligere formeldning. Og saafremt h[an]d dette Uagtet imod forskrevne i nogen Maade skulde handle, vilde De det ufortøvet indberette, da jeg efter h[an]s Kongel: Majets allernaadigste Befalning af 4 Oct: 1737 skal besørge, at h[an]d i følge Instructionen bliver afskaffet²⁾, og en anden Dueligere i h[an]s Sted antagen. forbl: Ribe den 4 Ian: 1752.

Nr 92
til Hr Provst Pontoppidan i Fridericia.

Da Deres Velærværdighed er tilforn bekiendt, at Capellanen til den Danske-Kircke i Fridericia³⁾ Hr Neumann til h[an]s

¹⁾ Schougaard] vel hovedgården Skovgård i Kollerup sogn. ²⁾ afskaffet] afsat. ³⁾ Trinitatis kirke.

Excellence Hr Greven¹⁾ og mig har erklæret sig at vilde Prædicke en Dag om Ugen i Hospitalet sammesteds, hvilket indtil videre k[an]d skee paa den for ham Bequemmeste Tid, og at opvarte Lemmerne med ald anden Embets forretning, imod derfor at Nyde de hannem ogsaa udj det Borge-Mester og Hospitals forstander Richter tilsendte Reglement aarl: bevilgede 50 Rdr. Saa vilde Deres Velærværdighed behage sligt Lemmerne i Hospitalet at bekienet gjøre, og formane dem at antage ham som Deres Lærere²⁾ og Siæle-Sørgere: Da der og desuden er accorderet Aarl: 12 Rdr til tvende Discipler³⁾, som skulde forrette den Daglige Morgen og Aften Bøn sammesteds, saa vilde Deres Velærværdighed tilkiende give Hr Rector Bøtker, at h[an]d beskicker 2de af de skickeligste og fattigste Disciple, om hvis gode forhold h[an]d er forsickret, og for hvis opførsel han selv bliver ansvarl:, til samme Bøn Morgen og Aften at forrette, hvorved bruges de til Chor-Sang Destinerede⁴⁾ Psalmer og Bag i Psalme-Bogen anførte Bønner⁵⁾, samt hvergang førrend Bønnen, læses et Capitel af Bibelen, om Morgenen af det gamle og om Eftermiddagen af det Nye Testamente, til hvilket Brug en Bibel paa Hospital[et]s Bekostning af dettes forstandere anskaffes, da det i øfrigt overlades til Deres Velærværdighed at betencke, hvad tid saavel om formiddagen, som Eftermiddagen, dertil baade for Lemmerne og Disciplerne kunde være den bequemmeste; Jeg forbl: Ribe d 4 Ian: 1752

Nr 93

til Proust Risom i Brande.

Capellanen Hr. Neuchs i Weyle, haver for mig andraget, hvorledes Catecheten sammesteds Thomas Lindvedt under 18 Nov: afvigte Aar til Deres Velærværdighed skal have besværget sig over ham, fordj hand icke vilde sende sin[e] Confirmations Børn til Underviisning hos ham, saa og at Deres Velærværdighed efter

¹⁾ Stiftamtmand, grev Fr. v. Oertzen, se nr. 89. ²⁾ Lærere] præst. ³⁾ Discipler] elever i latinskolen. ⁴⁾ Destinerede] bestemte. ⁵⁾ I Kingos salmebog findes der salmer »ved den daglige Chor-sang i Kirken, Formiddag og Eftermiddag« samt »Morgen- og Aften-Sukke og Bønner« til hver dag i ugen.

hans derover indhæntende Erklæring, hvorudj h[an]d formeener tydelig at have forestillet hans Rettighed til self at informere sine Confirmandos, desuagtet haver Resolvet, at de antagne Confirmations Børn, som behøver Underviisning, skulde sendes til Catecheten med videre, indtil det for Præsterne og Catecheten i Wejle anordnede Reglement anderledis bliver forklaret, hvorføre h[an]d til sin og vedkommendes Efterretning derom har forlangt min nærmere Resolution. Og, da jeg i den Anledning nøye har overvejet de i denne Sag pro et contra anførte Raisons¹⁾ har jeg icke kundet biefalde den af Deres Velærværdighed over bemeldte Reglement gifne forklaring, da samme udtryckeligen siger, at Catecheten skal antage under Information de Børn, som hannem af Præsterne tilsendes, og saaledis viser baade Præsterne Frihed self at informere deres confirmandos saa og Catechetens Skyldighed at undervise dem, som hannem tilsendes, hvilcket og aldeles er Conform med det Kongel: General Kircke Inspections Collegi[i] i lige tilfælde i Colding gifne Decision. Efter hvilcke saavel som fleere udj Hr Neuchs til Deres Velærværdighed indsendte Erklæring anførte og videre forestillede vigtige Omstændigheder jeg herved til videre forargel: Dispute at see forebygget, haver funden fornøden i conformite af²⁾ høybemeldte Collegii forberørte Decision herudinden³⁾ saaledes at Resolvete, at Sogne-Præsten saavel som Capellanen i Weyle haver frihed til at antage saa mange Børn til Præparation, som de k[an]d overkomme, men dem de ej kand overkomme, bør de henviise til Catecheten som en Persohn der er antagen in Subsidium⁴⁾, og som i saa fald er pligtig at præparere dem ham af Præsterne tilvises; hvilcken Resolution Deres Velærværdighed vilde behage de Vedkommende til Efterretning at bekiendt gjøre. I det øfrige hafde jeg ønsket, at Deres Velærværdighed hafde confereret med mig om denne Sag førrend De udgav den Resolution, da jeg kunde have meddelt Dem min Betænckning herom, hvorved denne for Dem og mig ubehagelige Affaire kunde været forebygget; forbl: Ribe den 29de Ian: 1752.

¹⁾ Raisons] grunde. ²⁾ i conformite af] i overensstemmelse med. ³⁾ herudinden] heri. ⁴⁾ in Subsidium] til hjælp el. som reserve.

Nr 94

til Hr Provst Rosenberg i Lemviig

Af Deres Velærværdigheds gode Skrivelse under 21 pass:¹⁾, som jeg for medelst min fraværelse icke før har kundet besvare, har ieg ugerne fornummet de Dennem Mødende Vanskeligheder ved at faae Møeborg og Nes Meenigheder i Vacancen forsynede²⁾, og [i] særdeleshed med forundring uventel: erfaret Hr Wolder i Reesen hans udviiste Uvillighed i at forrette efter Touren de forefaldende Ministeriale forretninger (da Hr Borgen³⁾ self forsyner Prædickeenerne) hvoraf vilde have [fulgt] stor Confusion og Anstød i Meenigheden, da samme dag var Kiercke Koners Introduction⁴⁾, Børne-Daab, Alter-gang, Syges Beretning⁵⁾, med videre, og et stort Ansvar for ham self, der som icke den gode Hr Schousboe i Beufling med sin tjenstberegivillighed sligt havde forebyget, og om endskiønt saadan Hr Wolders Conduite som i Adskillig henseende kunde være af Consequence⁶⁾ meriterede⁷⁾ Alvorl: at vorde anseet⁸⁾, saa har jeg dog i det haab at h[an]d sin herudinden begangne Overilelse ved nærmere Overleggelse erkiender og fortryder, for denne gang vilde[t] lade det blive derved, at h[an]d giver Prousten sin Skrifftl: Tilstaelse og Revers⁹⁾, at h[an]d herefter ligesom de andre herreds Præster, ej alleene ved denne, som nu V: D: snart ophører, mend endog¹⁰⁾ ved andre forefaldende Vacancer vil besørge Kircke-Tienesten, efter rigtig Omgang i herredet forsynet; Men skulde h[an]d imod forhaabning hertil findes Væger[ig] vilde Deres Velærværdighed det nærmere indberette, da h[an]d faar at tilskrive sig self de deraf flydende følge[r], jeg forbl: Ribe d 23 Maji Ao 1752.

Nr 95

til Hr Barron Juel til Ryssensteen.

Den af Deres Høy og Velb: kaldede Degn til Thorsted lens Pedersen Kirch haver for kort Tid siden paa min Visitatz i Ham-

¹⁾ pass:] f. m. ²⁾ forsynede] betjente. ³⁾ kaldet til sognepræst i Møborg 3.3.1752, men endnu ikke indsat. ⁴⁾ Om introduktion efter barnefødsel se nr. 60. Om moderen, der blev introduceret, sagde man, at hun holdt sin kirkegang, og hun kaldtes kirkegangskone, her Kiercke Kone. ⁵⁾ Beretning] beretelse o: hjemmealtergang. ⁶⁾ være af Consequence] drage følger efter sig. ⁷⁾ meriterede] fortjente. ⁸⁾ anseet] straffet. ⁹⁾ Tilstaelse og Revers] anerkendelse (af sin forpligtelse) og løfte (om at overholde den). ¹⁰⁾ endog] også.

merum herred indfunden sig hos mig for at blive examineret og der efter at Nyde Collatz Bref paa Embedet¹⁾. Men, da h[an]d ved Examen, som skeede i tvende Præsters Overværelse, befandtes meget Vankundig og saaledes Uskicket til Ungdommens Underviisning, som er dette Embets vigtigste forretning, saa har jeg icke med en god Samvittighed kundet give hannem Collatz Bref paa samme Embede hvilket jeg icke har skuldet mangle Deres Høy og Velb: herved at tilkiende give, ingenlunde tvilende, at jo En anden bedre skicket dertil saa snart skee kunde, bliver antaget. Og dersom det i henseende til Kaldets Ringhed skulde blive Vanskeligt el: eragtes umueligt at faae en bedre dertil, vilde jeg med Deres Høy og Velb: gunstige Tilladelse dertil have recommenderet forn[ævnte] Sr. Iens Pedersen Kircks yngre Broder, som haver gode Vidnesbyrd om et ustraffeligt Levnet, og derhos er meere bequem til et Degne Embedts Betiening, jeg vil have mig udbedet Hr: Baronens behagel: Giensvar, og næst at remittere det ommeldte Persohn meddelte Kalds Bref, forbl: Ribe d 2 Oct: 1752.

Nr 96

til Provst Rosenb[erg] i Lemviig

Paa D: V:²⁾ Skrivelse, hvorudj De besværges sig over Sogne Præsten Hr Borgen i Møeborg, at hand haver introduceret Præste Enken j Kaldet, Mad: Capelln, efter Hendes Barne Fødsel, og tilholdet sig³⁾ det der faldne Offer, med videre, meldes herved i Giensvar, at da det allene tilkommer Provsten i Herredet efter Ritualets Bog, 336⁴⁾ at forrette de Ministerialia, som falder i SognePræsters Huse, være sig dem Selv eller Deres Paarørende angaaende, og en Præste Enke omend skiønt hun efter Lovens almindelige Beneficium⁵⁾ bliver Naadsens Aaret siddende i Præstegaarden, derunder icke kand henregnes, men Allene er at ansee som et Lem i Menigheden, saa sees efter saadanne Omstændigheder icke rettere, at det jo tilkommer Sogne Præsten paa Stedet at forrette saadanne Ministerialia: Ligesom og den Controvers saaledes forhen er bleven decideret: I det øfrige kand

¹⁾ Jfr. nr. 78. ²⁾ D: V:] Deres Velærværdigheds. ³⁾ tilholdet sig] tilegnet sig. ⁴⁾ Ritualet kap. 9, slutn. ⁵⁾ Beneficium] begunstigelse.

ieg icke approbere Hr Borgens Conduite derudj, at hand icke har givet D: V: den sædvanlige Rettighed¹⁾ for hans Insettelse, vil og gierne om D: V: det forlanger, skrive Ham til derom, om end skiønt ieg allerhelst saae, at den Sag imellem Dem indbyrdes kunde blive afgjort; men saa fremt sligt efter D: V: Erindring²⁾ til Ham icke skeer, skal Hannem, saa snart ieg derom faaer Deres nærmere Brev, derom vorde tilskrevet. Jeg forb. Ribe ut supra [o: den 30. Octobr 1752].

Nr 97

til Greve von Holstein.³⁾

Efter at os var tilhænde kommet Deres Høygrevelig Excellences høystærede Skrivelse, angaaende at de Roman Catholske Patres i Fridericia hafde beklaget sig, at deres i forrige tider meddeelte originale Privilegium var dennem fra kommen, og at vi derfor skulde forfatte og til Kongel: allernaadigst Approbation indsende et Project til de Privilegier, som dennem efter disse tiders Omstændigheder kunde være at forunde, have Vi i saadan anledning tilskrevet Præsidenten, Provsten og øvrige Magistrat sammesteds hos de Catholske Patres at requirere en Copie af deres paaberaabte Privilegier, saavelsom at meddele os deres Erklæring om denne Sag, hvorpaa vi ogsaa have bekommet hos følgende Copie deraf sub Lit A:, som formodentlig maae være ligelydende med den til Cancelliet indsendte. Og da vi nærmere have igiennemgaaet disse Privilegier, som vi befinde at være langt større end Landets egne Børn ere forundte, ere vi derved bragte paa de tanker, at denne icke engang af dem verificerede Copie, hvoraf hverken i Stifts Kisten el: andre Steder nogen verificeret Gienpart har været at finde, er mistænkelig og urigtig, ligesom og deres foregivende om den dem fra komne Original en blot Invention⁴⁾ for at tilsnige sig nye Privilegier, i hvilken Tanke vi end ydermeere bestyrkes af en fra Magistraten og

¹⁾ *Rettighed*] der menes honorar. ²⁾ *Erindring*] påmindelse. ³⁾ En stiftsøvrigheds-skrivelse (stiftamtmanden og biskoppen). Den medtages som et tidsbillede. Her efter original, gen. kirkeinsp., indkomne sager, 1752, nr. 70. ⁴⁾ *Invention*] opfindelse, påfund.

Geistligheden i Fridricia paa een de Chatholiquers indgifne allerunderdanigste Memorial udj Aaret 1732 gifne og her forefundne Originale Erklæring, som klarligen viser, at de Catholske den gang have søgt saadane Privilegier, som efter denne Copie allerede skulde være dem forundte, hvilken Ansøgning om denne Copie var rigtig, umueligt kunde være skeet, og efter vore Tancker ligesaa lidet nu som den Gang, burde dennem accorderes¹⁾. Vi have altsaa, uden at kunde reflectere paa saadant af mange Omstændigheder mistænckeligt og uefterretteligt Document, efter denne Sags nøyeste Overlæggelse og de herom indkomne Relationers confrontation²⁾ forfattet det sub Lit B. følgende Project til deres Privilegier, hvorved de baade i alle billige ting ere soulagerede³⁾, og tillige i visse Poster indskrænckede, hvilket sidste er saa meget meere fornøden, som mand har de bedrøveligste Exempler paa, hvad Forargelser og ulykker de Roman-Catholske derpaa Stedet tiid efter anden har anrettet, icke alleene ved offentlig at bespotte vores sande Evangeliske Religion og forføre samt af Landet ud practisere hans Majestæts indfødde Evangeliske undersaatte, men endog ved offentlig opslagne Skand-Skrifter at triumphere over saadant, ja endog derudj aabenbarligen at bespotte Majestæte[n]. Og henstille vi saaledes bemeldte Project til hans Kongel: Majestæts allernaadigste Confirmation, i den visse Formodning, at dennem, særdeles deres Patres, ingen videre Privilegia vorder accorderede, da sligt vilde have saadane for Vores Kircke og sande Religion præjudiceerlige og farlige følger, som med tiden maatte blive kiendelige, men derhos vanskelige og maaskee umuelige at redressere⁴⁾; Sluttelig udbede vi os hos Deres Høygrevel: Excellence den godhed, at os i sin tiid en verificeret Gienpart af de dennem meddelende Privilegier til henlæggelse i Stifts-Kisten og underretning for fremtiden maatte communiceres og forbl: med allerskyldigste høygagtelse Deres Høy Grevelig Excellences skyldigste Tienere

F G v Oertzen H A Brorson

Ribe d 17 Nov: 1752.

¹⁾ accorderes] bevilges. ²⁾ efter de indkomne Relationers confrontation] efter at have sammenholdt de indkomne beretninger. ³⁾ soulagerede] lindrede, hjulpne. ⁴⁾ redressere] rette.

Nr 98

til Hr Baron, Conferentz Raad og Amtmand i Haderslef
[Gyldencrone]

Det gjør mig særdeles Ont af Deres Excel: meget Gunstige Skrivelse under 2 hujus at have erfaret, hvorledes min til Provsten, Hr Høhne i Westerwedsted under 13 Oct: sidstleden givne ordre om en lovformelig Iustitz Protocols Indretning for Geistligheden i Hvidding-Herred med videre er bleven D: Exc: ved Deres Nyelige Ankomst til Hadersleben forestillet at skulde være stridig imod det Kongel: Allernaad: Rescript af 6 Oct: 1727 samt til præjudice for Hadersleb Amt-huuses Rettigheder. Hvad nu egentl: ved saadan andragende er intenderet k[an]d jeg icke lettet: begribe saasom den omskrefne Protocoll allerede af Vedkommende er besørget indrettet, og af mig authoriseret, med mindre det maae være skeet for derved under foregiven Nidkierhed for Hadersleb Amthusetets Rettigheder, at vilde gjøre sig meriteret¹⁾ el: ved denne Leilighed, efter adskillige dette Lehns Geistliges gamle Sædvane, saa uformerkt at faae udstrød den Sæd, hvoraf i forrige tider saa stor Disharmonie imel: Amtmændene i Hadersleben og Biskopperne i Ribe er opvoxen, hvilket jeg dog gandske vist formoder saa meget mindre skal lykkes dem, som Deres Excel: vitberømte Retsindighed og Genereusite²⁾ gjør mig fuldkommen forsickret, at det er ligesaa lidet D: Exc: som min intention³⁾ at extendere⁴⁾ Deres Embets Myndighed uden⁵⁾ de rette Grendser, og saa lenge sligt icke fra nogen af Siderne tenteris⁶⁾, k[an]d alle slige fortrædeligheder forhaabentl: være forebyggede, da det ved saa mange tid efter anden udgangne Kongel: Befalninger noksom er fastsat og Afgiort, hvorvit baade Amtmandens i Hadersleb og Biskoppen i Ribe deres Verdslige og Geistlige Iurisdiction i det Thørning Lehnske strecker sig. Og da samme Kongel: Rescripter ventelig kunde give D: Exc:, som Nyelig ankommen til Amtet, et stort Lys udj denne og andre herefter forekommende Sager, saa har ieg holdet det for min Skyldighed deraf til D. Exc: behagelige Eftersyn at fremsende hos følgende Rigtige Gienparter fra No 1 til No 13 inclusive,

¹⁾ meriteret] fortjent. ²⁾ Genereusite] ædle tænkemåde. ³⁾ intention] hensigt. ⁴⁾ extendere] udstrække. ⁵⁾ uden] uden for, ud over. ⁶⁾ tenteris] forsøges.

samt derhos ved denne Leilighed at give D: Ex: en sandfærdig Idee om den egentl: Beskaffenhed med disse Thørning-Lehnske Geistlige, saaledes som følger. Det er vel en unægtel: Sandhed at de, som beliggende i Hadersleb-Amt og hertugdømmet Schleswig, udj Gields og andre Verdslige deres Jndkomster og Udgifter an-gaaende Sager sortere under de der brugelige Love, saa at de icke nyder Deres Jndkomster efter den Danske Lov icke heller svarer med andre Geistlige her i Stiftet enten ordinaires el: extraordinaires Paabudde¹⁾, (med mindre derfor er Kongel: Specielle Befalning, i hvilcke tilfælde slige Taxationer skeer af Amtmanden i Hadersleb og Biskoppen i Ribe), ligesom det ogsaa er vist at de der faldende Geistlige Skifter²⁾ forrettes ved et hvert Steds herredsfogedt. Men det er og bliver i alt dette uimodsige-ligt vist, at det

1.) med disse Geistlige, som derhos sorterende under Riber Stift, deres Vocation³⁾ ordination, introduction⁴⁾ etc: i alle Maa-der efter den Danske Lov og Ritual forholdes; Provsterne vælges paa den udj Loven og nærmere Kongel: Rescript for[e]skrefne Maade, og efter aflagde Eed at forestaa dette Embede efter Loven etc: af Biskoppen i Ribe ved Lande-Moderne, ligesom andre Provster i Stiftet dertil creeres⁵⁾). Præsterne faae, ligesom andre danske Præster, deres Kaldsbreve fra det Kongel: Danske Cancellie, ordineres af Biskoppen i Ribe, og efter hans Collatz Bref af Provsten indsettes, Degnene til alle de Meenigheder hvor Kon-gen self kalder Præster beskickes af Biskoppen, ligesom overalt i Stiftet (hvilcken Rettighed af Amtmanden Hr Greve Reventlou udj Aaret 1729, men forgiæves, blev Biskoppen Disputeret⁶⁾)

2.) at Provster, Præster og Meenige Clerecie, udj bem[eld]te Lehn, som henhørende under Riber Biskoppelig Iurisdiction have fra Reformationen af in omnibus Ecclesiasticis⁷⁾ skuldet rette sig efter Ordinantzen⁸⁾ og andre Kongel: Befalninger, ligesom de og siden 1684 have været undergivne den Danske Lov, samt de Kongel: forordninger, som i slige tilfælde enten udgifne ere el: herefter udgifne vorder.

3.) at Biskoppen i Ribe, som den Geistlige Øfrighed i Thør-

¹⁾ Paabudde] = skattepålæg. ²⁾ efter dødsfald. ³⁾ Vocation] kaldelse. ⁴⁾ introduc-tion] indsættelse. ⁵⁾ creeres] indsættes. ⁶⁾ Disputeret] bestridt. ⁷⁾ in omnibus Eccle-siasticis] i alle kirkelige sager. ⁸⁾ Kirkeordinansen af 1537.

ning-Lehn, fra ældgamle Tider haver Inspection med disse Geistliges Lærdom, Levnet og Vandel, og følger: icke alleene [er] berettiget men endog *ex officio*¹⁾ pligtig at lade saadanne Geistlige i fornødne tilfælde *actionere*²⁾, og, da saadanne Sager saaledes *Dependerer*³⁾ af Biskoppens foranstaltning, saa følger af sig self

4.) at de samme imod Geistlige Persohner, som befindes at have forseeet sig imod deres Eed og Loven, bør udføres for den Geistlige Ret, thi i vidrig⁴⁾ fald skulde [de] søges for Herreds Tinget, hvilcket icke alleene er stridigt imod Lovens og Geistlighedens Privilegier men endog vilde drage den Consequence efter sig, at de hafde een Lov at leve efter, og een anden derfra *Different*⁵⁾ at Dømmes efter, som vilde blive en Uhørt Rettergangs Maade og umelig k[an]d have Sted under en saa Naadig og Retfærdig Regiæring. Da nu saadan[ne] Sager efter den Danske Lov i Provste-Retten skal paakiendes, saa bliver deraf en fornøden følge,

5:) at de samme efter den udj Vores Danske Lov foreskrevne Rettergangs Maade skal udføres, hvilcket iblant andet erfares deraf, at saadane Sager Appelleres til Lande-Modet her i Ribe, og derfra til Kongens høyeste Ret udj Kiøbenhavn og da paa disse Stæder intet Document, uden det er bielagt med Kongel: Dansk Stemplet Papier, til Paakiendelse antages, saa er end ydermeere deraf klart,

6) at i saadanne Geistlige Sager icke bør bruges andet end det Danske Stemplede Papier (som ogsaa for de Allerfleeste udj dette Lehn nærmere og lettere k[an]d faaes fra Ribe end det Schlesvigske fra Hadersleb) medmindre mand vilde sige, at der udj een og den samme Sag skulde bruges Diverse Sorter Papierer for Under og Ober-Retterne. herforuden maae jeg endnu Melde dette, at da Alle Matrimonial-Sager⁶⁾ i Thørning Lehn, henhører under Tamper Retten⁷⁾ i Ribe, saa bruges dertil alleene Dansk Stemplet Papier, saa at alt hvad fra denne Ret udstædes, være sig Stefninger, Opsættelser, forelæggelser, Udtoge, Domme og Acter er paa Dansk Stemplet Papier ligesom og de Jndlegge, som en Haderslebhuuser der indgiver ligeledes bielegges med samme

¹⁾ *ex officio*] ifølge embedspligt. ²⁾ *actionere*] anklage. ³⁾ *Dependerer*] afhænger. ⁴⁾ *vidrig*] modsat. ⁵⁾ *Different*] afvigende. ⁶⁾ *Matrimonial-Sager*] ægteskabssager. ⁷⁾ *Tamper Retten*] gejstlig domstol for ægteskabssager.

Papier, hvoraf det bliver en fornøden følge, at, naar Verdslige Folck i Thørning-Lehn, som i det øfrige in totum¹⁾ sortere under herredstinget og Ober-Gerichtet i Slesvig, [i] saadanne Matrimonial Sager maae bruge det Danske Papier, fordj de føres for en Dansk ret, saa bør meget meere udj Geistlige Sager, som af een af Biskoppen befalet Actor imod en Geistl: Persohn for en Geistlig Dansk Ret efter den Danske Rettergangs Maade udføres, og for Danske Ober-Retter indstefnes, bruges de Dansk Stemplet Papirer, ligesom og af samme Aarsag de ved saadanne Retter brugende Iustitz Protocoller med samme Slags Papier efter Forordningen af 23 Jan: 1719 bør bielægges, hvilcket af foranførte bliver en saa fornøden Følge, at videre Deduction²⁾ herover maatte eragtes overflødig, ja ufornøden. Hvad nu videre angaar den qvestio³⁾, af hvem saadanne Protocoller bør authoriseres, da, som Biskoppen alleene uden den Verdslige Øfrigheds Concurrence⁴⁾ efter Kongl: Allernaadigste Rescript, anordner alle Provste-Retter; beskicker Actor til Sagernes Opførsel⁵⁾ med videre, saa seer jeg icke, hvorfor h[an]d icke skulde være ligesaa berettiget, eene at authorisere een Protocoll for de under h[an]s Iurisdiction sorterende Retter, da jeg end ydermeere formeener, at det ligesaa lidet k[an]d vedkomme en Verdsl: Øfrighed at authorisere de Geistl: Retters Protocoller, som det k[an]d tilkomme en Geistl: Øfrighed at authorisere Protocoller ved Verdslige Retter da enhver har sin separate Iurisdiction, hvorudj den eene icke bør præjudiceres af den Anden. Naar nu D: Exc: behager gunstigst at considerere⁶⁾ foranførte Omstændigheder, hvis Rigtighed udj de hosfølgende Kongel: Rescripter enten med klare og bare Ord stadfæstes, el: deraf per legitim[am] Consequentiam⁷⁾ tydel: k[an]d deduceres⁸⁾, formoder Jeg gandske Vist at D: Excel: self finder, at jeg ved foromm[eld]te Provst Høhne tillagde Ordre icke i Mindste Maader har fornærmet D: Exc:, som Amtmand i Hadersleb, udj den Dem tilkommende Iurisdiction, da det uimodsigelig alleene tilkommer den, som har den Geistlige Iurisdiction, at authorisere saadanne Protocoller og D: Exc: (at jeg derom skal bruge det under 20 Mart: 1750 ergangne, og

¹⁾ in totum] i det hele taget. ²⁾ Deduction] bevisførelse. ³⁾ den qvestio] det spørgsmål. ⁴⁾ Concurrence] medvirken. ⁵⁾ Opførsel] førelse. ⁶⁾ considerere] betragte. ⁷⁾ per legitimam Consequentiam] ved retmæssig følgeslutning. ⁸⁾ deduceres] udledes.

herhos under No 12. følgende Kongel: Rescripts egne Ord) følger[ig]¹⁾ de Kongel: Allernaadigste Ordres ikke bør befatte Dem med den Geistl: Iurisdiction i Thørning Lehn, da jeg end videre til Beviis paa, at jeg her udj icke har vildet gjøre andet end Hvad Ret var, k[an]d melde dette at jeg i forvejen, førrend jeg saaledes tilskrev Provsten, har informeret mig hos Vedkommende, hvorledes i lige tilfælde forholdes paa Ærøe og Als, hvor det med Iurisdictionerne haver den samme Beskaffenhed, som udj Thørning Lehn, at de in civilibus²⁾ sortere under Hertugdømmet Slesvig men in Ecclesiasti[ci]s³⁾ under Fyhn Stift, og derfra faaet det Svar, at saadanne Protocoller authoriseres af Biskoppen. Anlangende den nu ommeldte Gammle Protocoll, da har det dermed den Beskaffenhed, Efter at afgangne Biskop Anchersen hafde beordret Provsten Hr Peder Dahler⁴⁾ i Brøns at lade indrette en Protocoll for Geistligheden i Hvidding Herred, haver bem[eld]te Provst efter sin sædvanl: Jnclination⁵⁾ for at melere⁶⁾ Amtmanden i Hadersleben udj h[an]s Embede formeentl: uvedkommende Ting, ladet samme af hannem først authorisere, men at Sal: Biskoppen i denne Sag har været af lige Meening med mig, er af h[an]s needen paategnede Authorisation noksom kiendel: Imidlertid lod hand det saaledes den Gang passere men da bem[eld]te Provst derefter gick saa vidt i denne Sag at h[an]d, der h[an]d var indstefnet for Lande-Modet, at tilsvare h[an]s Behandling udj een imel: 2de Geistl: da svævende Sag, icke undsaae sig ved iblandt andet paa Fundamente, at h[an]s Protocoll var signeret med Slesvig Papier, og af h[an]s egen Amtmand og Biskop conjunctim⁷⁾ ratificeret⁸⁾, at excipere⁹⁾ imod Lande-Modet, og paastaae, at Sagen som dette foro uvedkommende burde henvises til sit rette Forum competens¹⁰⁾, til Paa-kiendelse af Amtmanden i Hadersleb og Biskoppen i Ribe, og derpaa erhold[t]es den Kongel: Resolution, at h[an]d tillige med sine Assessores for deres ubetæncksomme og usømmelige Expressioner¹¹⁾ samt utilladelige forhold skulde gjøre Stift Befalnings Manden og Biskoppen en Offentl: Afbigt i Lande Modet

¹⁾ følger[ig] ifølge. ²⁾ in civilibus] i borgerlige sager. ³⁾ in Ecclesiasticis] i kirkelige sager. ⁴⁾ Jfr. s. 219. ⁵⁾ Jnclination] tilbøjelighed. ⁶⁾ melere] indblande. ⁷⁾ conjunctim] i fællesskab. ⁸⁾ ratificeret] bekræftet. ⁹⁾ excipere] gøre indsigelse. ¹⁰⁾ Forum competens] retmæssige værneting. ¹¹⁾ Expressioner] ytringer.

og Betale til Stiftets Encke Cassa en Mulct af 20 R, saa og at den qvæstionerede¹⁾ Sag til Paakiendelse i Lande-Modet skulde antages; Saa haver Biskop Anchersen ved saadan anledning fundet sig beføyet at tilbage kalde bem[eld]te Protocoll som derefter i Stifts-Kisten blev henlagt. Og ligesaa lidet jeg efter saadanne Omstændigheder haver Casseret bem[eld]te Protocoll, ligesaa lidet k[an]d jeg befatte mig med at extradere²⁾ samme, saa som sligt icke kunde skee uden een slags præjudice for min Sal: Formand, hvis Ordre om Protocollens Indleveering icke var uden Aarsag, men saaledes af mig maatte annulleres, og det desuden er nu gandske uforholden, da en anden lovformel[ig] Protocoll, som forhen er Meldt, allerede efter min Ordre af den vedkommende er besørget indrettet og derefter af mig authoriseret.

Det er i det øfrige den Allerhøyeste Gud bekiendt, at jeg aldrig nogen sinde har tænckt mindre søgt at vilde melere mig med saadane ting, som enten var mit Embede uvedkommende, el: kunde være nogen anden enten directe el: indirecte til præjudice, ja at jeg meere end eengang af een Jnderlig Begiærlighed til fred og oprigtig Afskye for ald fortrædel: Collision, har overbaaret adskillige fra den Haderslebske Side mig tilføyede fornærmelser, hvorom jeg ved denne Leilighed icke kand forbiegaae i fortroelighed og alleene til D: Excl: egen Behagelige Underretning at anføre et par passager.

1) Hvorledes Hr Geheime Raad von der Lühe ved Sal: og høylovlig Jhukommelse Christiani Sexti dødel: Afgang indkaldede Geistligheden udj Thørning-Lehn til Hadersleb, for der at aflegge deres Troeskabs Eed³⁾, uanseet, at Hr Greve Reventlau, forhen værende Amtmand over Hadersleb Amt, som i Aaret 1730 ved det forrige Høy Kongel: Dødsfald, gjorde det samme, den gang fick den Erindring, at hand icke efterdags burde melere sig med Ting, som vare h[an]s Amt uvedkommende. og

2) efter at jeg endel: imod min Villie blev nødtvungen til paa sine Stæder at besværges mig over een h[an]s udgifne og mit Embede alt for nær gaaende Ordre til en Præst angaaende et til Barnefader udlagt Menniskes Antagelse til privat Absolution under 50 Rdr Brøde⁴⁾, og h[an]s Kongel: Maytt derpaa allernaad:

¹⁾ qvæstionerede] omstridte. ²⁾ extradere] udlevere. ³⁾ Jfr. s. 194. ⁴⁾ Brøde] bøde. Jfr. s. 216.

Rescriberede ham paa Nye at h[an]d icke efterdags skulde til- læge Præsterne i Thørning Lehn nogen Befalning i deres Embets forretninger, men overlade sligt til Biskoppen over Riber-Stift¹⁾, har h[an]d dog siden den tiid, ligesom tilforn, continueret med at give Præsterne i bem[eldt]e Thørning-Lehn Ordre, naar der enten skulde skee Bøn af Prædickestoelene for Vores, nu høy Salig Dronning Lovises Frugtsommelighed, el: derefter Tack- sigelse for hendes Naadige Forløsning, da dog sligt uimodsigelig er en Præstes Embets forretning, og følgel: saadant foretagende directe stridende imod Allerhøystbem[eldt]e Kongel: Befalning, hvorover jeg altsaa kunde have haft den største Anledning paa Nye at besværge mig om jeg dertil hafde nogen Lyst og inclination. Sluttel: tacker jeg endnu D: Excl: ydmygst og allerskyldigst for Deres meget gratieuse²⁾ Skrivelse og derudj gifne Gunstige Forsickring om Deres Priisværdigste Intention til en god og bestandig Harmonies Vedligeholdelse, hvorom jeg desuden tilfulde er persvaderet³⁾, forsickrende derhos oprigtig, at jeg aldrig med min Villie el: Vidende skal give Anledning til andet, men meget meere ved alle givende Leiligheder søge meere i Gierningen end i Ord at vise, hvormeget angelegen det er mig bestandig at kunde conservere D: Excl: særdeles Ønskel: Grace⁴⁾ og Bevaagenhed, og forbl: etc: Ribe d 8 Dec: 1752.

Nr 99

til Hr Baron Gyldenchrone i Hadersleb.⁵⁾

Saa hiertel: Ont det gjorde mig af D: Excel: høystærede Skri- velse under 2 hujus at maatte fornemme, hvorledes min Provst Høhne i Westerwedstedt givne Ordre om en Geistlig Iustitz Pro- tocoll[s] anskaffelse var bleven forestillet at være til fornær- melse for Hadersleb Amthuuses Rettigheder. Saa inderlig har det derimod glædet mig af D: Excel: seenere særdeles gracieuse Skrivelse at have erfaret, at D: Excl: ved Betragtning af den Dem tilmeldte egentlige Beskaffenhed med Iurisdictioner i Thør-

¹⁾ Jfr. s. 222. ²⁾ gratieuse] nådige. ³⁾ persvaderet] overbevist. ⁴⁾ Grace] nåde. ⁵⁾ Jfr. foregående brev.

ning-Lehn, selv haver funden hvor ubeføyet Vedkommende haver været til saadan andragende.

Hvad nu angaaer hvis¹⁾ D: Excl: derhos behager at melde om Authorisationens Jndretning, da som jeg aldrig inclinerer for at pointillisere²⁾, men meget meere i alle Muelige tilfælde at conformere mig D: Excl: Villie, skulde jeg om det hafde været giørligt meget gierne [i] Authorisation[en] udtryckelig have skrevet, at udj denne Protocoll icke burde indføres saadanne Sager, som sortere under den Civile Jurisdiction, men alleene de, som concernere³⁾ Geistlighedens Ministerialia et Jurisdiction, samt efter De Kongl: tiid efter anden ergangne Rescripser henhører under den Geistlige Jurisdiction, Men da jeg i mit forrige Bref har haft den Ære at Melde, at denne Protocoll allerede af mig var authoriseret, hvilcket er skeet i de sædvanlige Terminis saaledes:

Denne Bog bestaaende af 472 igiennemdragne, nummererede og forseglede Blade bliver herved til Iustitz Protocoll for Geistligheden i Thørning-Lehn udj Hvidding Herred af mig authoriseret. Ribe d 10 Nov: 1752.

Saa seer D: Excl: Aarsagen at jeg icke saa præcise har kundet efterkomme Deres Begiæring, da D: Excl: derhos kand være forsickret, at udj min Betienings tid aldrig nogen Sag, uden af for ommeldte Aarsag og Beskaffenhed, med min Villie derudj skal blive indført, og om sligt imod formodning af mine Efterkommere skulde vorde tenteret⁴⁾, k[an]d dog min formeentl: Juste⁵⁾ Authorisation icke dertil give den mindste Anledning, ligesom det og overalt⁶⁾ icke er at befrygte, at uvedkommende ting derudj skulde indrages, da det er en gammel Sædvane hos de fleeste af dette Lehns Geistlige endog uden mindste føye, (som D: Excl: i denne Sag har erfaret), enten aabenbare el: hemel[ig] at opponere sig imod Deres Biskops lovlige Ordres, hvilcket altsaa er meget meere ventel[ig] om nogen skulde blive befalet, som virckelig var til præjudice for Amthuset i Hadersleb. Jeg forbl: Riibe d 23 Dec: 1752.

¹⁾ hvis] hvad. ²⁾ pointillisere] stride om ubetydeligheder. ³⁾ concernere] angår. ⁴⁾ tenteret] forsøgt. ⁵⁾ Juste] korrekte. ⁶⁾ overalt] overhovedet.

Nr 100

til Hr Baron Gyldencrone!¹⁾

Saa meget D: Excel: særdeles gracieuse Skrivelse af 12 Dec: sidstleden haver fornøyet mig, i den fuldkomne Forsickring, at den ventilerede²⁾ Sag angaaende Iustitz Protocollen ved Hvidding Herreds Geistlige Ret hafde nu naaet sin ønskelige Rigtighed, da Deres Excel: self derudj har Declareret, at min Provst Høhne under sidstafvigte 13 Oct: gifne Ordre, om bem[eld]te Protocolls Indretning med Dansk stemplet Papier etc: icke kand være Hadersleb Amts Iurisdiction til nogen Slags præjudice, naar derudj icke indrages andre Sager, end de, som efter de Kongel: Tid efter anden udgangne Rescripter henhører under Biskoppen af Ribe. Saa meget bekymrer det mig af D: Excel: seenere under 29 ejusd: uformodentlig at maae fornemme, at forberørte Ordre nu har faaet Anseelse af et Nyt usædvanligt og den Haderslebiske Iurisdiction i Visse Maader præjudiceerligt foretagende. Hvad nu egentl: har anlediget D: Excel: til saadane sentiments³⁾ udj denne Sag, tilstaaer jeg at være mig saa meget mindre fatteligt, som de udj D: Excel: sidste høytærede Skrivelse der til anførte Grunde ere de samme som D: Excel: forhen udj Deres Skrivelse af 2 ejusd: har urgeret og jeg under 8 ejusd: nærmere Oplyst og besvaret, ja D: Excel: self udj paafulgte Svar af 12 ejusd:., efter derom gifne Declaration har frafaldet, og hvad der for Sagen i sig self Neml: Protocollens Jndretning og Authorisation af mig er angaaende, saa veed jeg nu intet videre dertil at svare end Referere mig til forom[meld]te min udj Skrivelse af 8 pas: giorte Deduction⁴⁾, som jeg formoder aldeles at være Conform med de om Iurisdictionerne udj Thørning-Lehn tid efter anden udgangne Kongel: Allernaad: Befalninger. Anl: dernæst Authorisationens Jndretning, da forsickrer jeg D: Excel: endnu som tilforn, at, da jeg med en jnderlig fornøjelse i alle Muelige Ting vil conformere mig D: Excel: Villie (hvilket ved givende Leiligheder i fremtiden skal vise sig icke at bestaae udj blotte Ord men at være saaledes udj Sandhed), saa skulde jeg ogsaa meget

¹⁾ Jfr. foregående 2 breve. ²⁾ ventilerede] drøftede. ³⁾ sentiments] meninger. ⁴⁾ Deduction] udvikling.

gjerne have indrettet Authorisationen paa den tilforn omskrefne Maade. Men da samme allerede den Tid var indført i Protocollen, og det, som jeg formeener, udj de rette og saadanne Terminis¹⁾ at de i ingen Maade k[an]d udtydes til Præjudice for Hadersleb Amts Civile Jurisdiction, saa vilde D: Excel: icke tage det ugunstigt, at jeg efter saadanne Omstændigheder har taget i Betænckning²⁾ at lade Protocollen tilføre den mig tilsendte³⁾ Concept. Gud skal være mit Vidne (højere k[an]d jeg icke skrive) at sligt icke vægres i den intention at vilde extendere⁴⁾ Riber Biskoppelig Jurisdiction uden for de rette Grendser, men alleene af følgende Aarsager.

1) fordj saadant tillæg icke kunde tilføres uden at erklære min formeentlig juste Authorisation for uefterrettelig el: u[til]strækkelig, hvilket udj en Offentl: Protocoll synes mig uden høyeste Nødvendighed meget betenckeligt.

2) fordj jeg befrygter, at Een el: anden af den Thørning-Lehnske Geistlighed, som formodentlig ved deres ubeføiede Andragende have giort Anledning til denne Paastand, naar de paa saadan Maade kunde faae deres Villie fremmet, deraf skulde tage Anledning i fremtiden at gaae end videre udj deres Annimositet imod mig deres Biskop, hvoraf jeg Alt har haft saa kiendel: Prøver, at jeg kunde haft Anledning om jeg hafde inclineret derfor, at besværge mig derover paa sine Stæder. At jeg icke skal tale om, at det

3) er en usædvanlig Authorisations Maade derudj at forsickre en anden Jurisdiction, at den derved icke skulde blive fornærmet⁵⁾, hvilket forstaaer sig af sig self, ligesom vel icke heller i Kongens Riger og Lande, skulde findes en Protocoll saaledes authoriseret da des foruden saadan forsickring udj en Offentl: Protocoll supponerer⁶⁾, at slig fornærmelse enten allerede var skeet el: i det ringeste intenderet. Imidlertid, som det i paakommende Tilfælde inderl[ig] skulde kræncke mig, om jeg icke hafde giordt alt hvad mig mueligt var, for at forebygge ald fortrædelig

¹⁾ Terminis] udtryk. ²⁾ taget i Betænckning] følt betænkelighed ved. ³⁾ tilsendte] nemlig fra Gyldencrone. ⁴⁾ extendere] udstrække. ⁵⁾ fornærmet] gået for nær. ⁶⁾ supponerer] forudsætter.

Collision, saa finder jeg mig Villig til ved Overskrift at forklare Authorisationen saaledes:

Denne Bog bestaaende af 472 igiennemdragne, numererede og forseglede Blade bliver herved til Justitz Protocoll for Geistligheden udj Hvidding herred udj de efter Kongel: Anordninger under Riber Geistlige Iurisdiction henhørende Sager, af mig Authoriseret.

Og da Meeningen saaledes, omendskiøndt icke Just Ordene self, bliver den samme, som den mig tilstødte¹⁾ Concept indeholder, saa formoder jeg gandske vist, at D: Excl: efter min til Deres vidtbekjendte Retsindighed havende store Tillid, derved acquiescerer. Men skulde D: Excel: des uagtet formeene sig beføyet derom at gjøre Allerunderd: forestilling (hvilcket i fald²⁾ jeg udbeder mig den grace³⁾ derom med et Par Ord til min Efterretning, at vorde underrettet,) saa beder og formoder jeg ydmygst at D: Excel: tillige indsender de Dennem communicerede Kongel: Befalninger, saavel som min til D: Excel: afladte⁴⁾ Skrivelse af 8 Dec: (thi omendskiønt udj samme, som icke er skrevet i den tancke, at den skulde komme for andre Øyne, alleene til D: Excel behagel: underretning, en og anden forhen indløben passage er anført, saa er dog derudj intet skrevet, uden det, som icke alleene er sandt, men endog udj fornødne Tilfælde beviisligt, da udfaldet siden vil ankomme paa h[an]s Kongel: Maytts Allerhøyeste Decision). Dog vil jeg endnu til Slutning aller indstændigst bede D: Excel: at De førrend der skrives til den extremitet udj een Sag af saa ringe Betydenhed, og saa uvis et Udfald, gunstigst vilde considerere alle denne Sags Omstændigheder, og deraf flydende Consequencer, bevidnende derhos, at det inderlig vilde smerte mig, om denne Sag af saa liden Importance⁵⁾ skulde give anledning til nogen Disharmonie imel: os, og det saa meget meere, som jeg udj mit jnderste hierte har glædet mig ved D: Excel: Ankomst til Hadersleben, og endnu intet meere Ønsker end fremdeles at kunde conservere D: Excel: mig forsickrede Grace og Bevaagenhed forbl:⁶⁾ Ribe d 5 Jan: 1753.

¹⁾ tilstødte] tilsendte. ²⁾ hvilcket i fald] o: i hvilket fald. ³⁾ grace] nåde. ⁴⁾ afladte] afsendte. ⁵⁾ Importance] vigtighed. ⁶⁾ Der er sikkert ikke sket mere i sagen, og Gyldecrone døde 12.10.1753, kun 50 år gammel.

Nr 101

til Hr Blichenberg i Ballum.

Dersom den omskrefne Hans Merchs i den tid h[an]d har holdet sig fra Sacramentet, har været forvirret i Hovedet, og saaledes icke selv været Aarsag der udj, k[an]d h[an]d, naar h[an]d ved Guds Naade er kommen til Rolighed igien, efter Gudel: forberedelse til privat Absolution antages, Men saafremt til forommeldte h[an]s Afhold har været anden bekiendt og for Meenigheden forargelig Aarsag, som jeg meget frygter for, og Eders Velærværdighed selv best k[an]d vide, k[an]d h[an]d uden foregaaende enten publique Deprecation el: Kongel: Dispensation dertil icke admitteres. I det øvrige ønsker jeg hiertel:, at det arme Menniske ved herrens Naade kunde bringes til sand Erkiendelse og Omvendelse forbl: Ribe d 15de Feb: 1753.

Nr 102

til Mr. Mørup [Morup]¹⁾

Naar jeg formedelst een eller anden Aarsag finder mig anlediget, at æske af de udj det mig Allernaad: anfortroede Stift værende Præster el[ler] Studiosis deres holdte Prædickeener er det deres Pligt samme uden videre Jndvending til mig at indsende, hvilcket jeg Nest at Referere mig til min ham ved Provsten tilkiendegivne Ordre om h[an]s Dom: p: Nat: Christi a: p:²⁾ i Nustrup Kircke holdte Prædickeens forderligste indlevering her ved udj Giensvar paa h[an]s sidste Skrivelse derom til h[an]s efterretning vilde have ham tilkiendegivet; forbl: Ribe, d 1 Mart: 1753.

Nr 103

Til General Kirke Inspections Collegium.³⁾

Den til hans Kongel: Majestæt fra Sogne-Mændene i Nørre Nissum her udj Stiftet indgifne og ved Deres Høygrevelig Excel-

¹⁾ Mr.] Monsieur. Om Morup, som har været teologisk kandidat (studiosus), altså ikke Hr., se s. 82. ²⁾ *Dominica post natiuitatem Christi anni prioris*] søndagen efter Kristi fødsel (o: jul) forrige år. ³⁾ Her efter original, gen. kirkeinsp., indkomne sager 1753, nr. 9.

lence og Høystærede Herrers Naadige og høytærede Skrivelse under 8 hujus mig communicerede Memorial angaaende den til bemelte Meenighed kaldede Sogne-Præst Hr Christian Bruun, har jeg dend Ære her indsluttet underdanigst og ærbødigst at remittere, Og da Deres Høygrevelig Excellence og Høystærede Herrers derhos haver givet mig den frihed i underdanig fortrolighed at indberette Aarsagen, hvorfor jeg paa nogen tiid hafde udsadt bemelte Hr Bruns Ordination, saa har jeg icke skuldet mangle herved underdanig og sandfærdig at Referere den Sags egentlige Beskaffenhed: Da jeg første Gang hørte bemeldte Hr Brun prædikke, og siden examinerede ham, blev jeg meget bekymret, ihenseende til han ikke syntes at besidde de requisita¹⁾ som til saa helligt og vigtigt et Embede udfordres, og da jeg altsaa forestillede ham, at jeg ikke saa strax kunde ordinere ham, men gierne vilde forunde ham nogen tiid, om han desimidlertid kunde recolere²⁾ sine Studia, har han med utrættet Fliid under manuduction af en her værende Retsindig og habil S: Sti: Ministerii Candidato³⁾ nafnl: Kannewurf, udj samme tiid faaet saadan Jndsigt og Smag udj de Ting i Theologien og Bibelen, som han endnu var uforfaren udj at jeg haaber, at det skal blive ham og hans anfortroede Meenighed til sand Nytte og Velsignelse, hvorfore ieg ogsaa i Herrens Nafn med glæde har ordineret ham til bemelte Kald. I det øvrige takker jeg Deres Høygrevelig Excellence og Høystærede Herrers underdanigst og allerskyldigst for den mig saa naadig forsikrede Assistance i slige tilfælde; Og dersom nogen tiid saadan Casus herefter skulde existere, som den Allers højeste kiender at være Een af mit Embets tungeste Byrder, vil jeg tage mig den underdanige Frihed at vende mig til Deres Høygrevelig Excellence og Høystærede Herrers, Hvis overalt bekiente høye Retsindighed og Forsorg for Guds Kirke gjør mig forsikret om ald Muelig Assistance udj saa betænkelig og vanskelig en Sag, jeg forb: Ribe d 16 Martij 1753.

¹⁾ *requisita*] fornødne egenskaber. ²⁾ *recolere*] genopdyrke. ³⁾ *Sacrosancti Ministerii Candidato*] kandidat til det højhelige embede o: teologisk kandidat.

Nr 104

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre!¹⁾

Efter at Deres Kongelige Majestæt for nogen tiid siden ved allernaadigst Recript til Rector og Professores ved det Kongel: Universitet i Kiøbenhafn, allernaadigst haver forundt forrige Capellan til Trinitatis Kirke sammesteds Peter Nicolaj Holst²⁾ Til-ladelse at maae fremdeeles forblive i Deres Kongelige Majestæts Riger og Lande, efter den mig deraf foreviiste vidimerede Copies yderligere formelding, haver bemelte Holst, som for nærværende tiid opholder sig her i Ribe, for Stifts Provsten Hr Peder Stockemarck tilkiendegivet sin inderlige Forlængsel efter at vorde deelagtiggjort i det høyværdige Sacramente, hvilcket ogsaa efter det under 3 Nov: 1741 til mig ergangne allernaadigste Rescript, hvorledes med de til Separatismum henfaldne men tiid efter anden til Eftertanke bragte Personers Antagelse skulde forholdes, var bleven Deres Kongelige Majestæt til forventende allernaadigste Resolutions erholdelse allerunderdanigst indberettet; Men da meerbemelte Holst just i samme tiid udj hans paakomne Svag-hed indstændig haver igientaget saadan sin Ansøgning om der-til uden videre Ophold at vorde antaget, og høystbemelte Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Rescript i saadane Tilfælde, hvor Opsættelse eragtedes at være farlig, og Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution ikke vel kunde oppebies, allernaadigst giver mig den Frihed at tillade vedkommende Præst saadane Personer strax at deelagtiggjøre i Kirkens Gode, saa er han ogsaa efter saadane Omstændigheder med min til-ladelse af Stifts Provsten med det høyværdige Sacramente til hans særdeles Trøst og Glæde bleven betient, hvilcket jeg i allerunderdanigst følge meer høystbemelte Kongel: Befalning herved aller-

¹⁾ Her efter originalen, Rigsarkivet, oversekretærens brevbog 1753, 188. ²⁾ Peter Nicolaj Holst (1699-1774) havde tidlig været påvirket af den separatistiske strømning inden for pietismen. Efter 1730 at være bleven kapellan ved Trinitatis kirke kom han snart i opposition til kirkens skriftemålspraksis med den ubetingede tilsigelse af syndsforladelsen (se II, s. 42). Det blev ham så tilladt at bruge en betinget formular og at bortvise dem fra nadveren, om hvis sande pønitense han tvivlede. Senere blev han endda fritaget for at uddele nadveren; men hans kirkekritik blev så voldsom, at han 1734 blev dømt fra embedet og landsforvist. Hans tilslutning til separatister i Tyskland blev dog ikke varig, og 1748 fik han lov til at vende tilbage til Danmark, hvorefter han levede som skoleholder i Ribe.

underdanigst indberetter, for derpaa Deres Kongelige Majestæts Allernaadigste Approbation at indhente, forbl: i allerdybeste Devotion etc: Ribe d 8de Iun: 1753¹⁾.

Nr 105

Stormægtigste Allernaadigste Arve Konge og Herre!²⁾

Efter at Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Rescript af 16 Mart: sidstleden, angaaende at Sogne Præsten for Hodde og Tiistrup Meenigheder her i Stiftet Hr Peder Fanøe skulde vocere³⁾ den ved Øsse og Nesberg Meenigheder staaende Capellan Hr Casten Biørn at være hans Capellan og Medtiener i Embedet med videre, var mig til hænde kommen. haver jeg ved Provsten udj Herredet under 20 ejusd: ladet hanem en Copie deraf til hans allerunderdanigste efterretning bekiendtgjøre. Men isteden for ieg derpaa hafde ventet at høystbemelte Kongel: Befaling uden videre Indvending af hanem allerunderdanigst var bleven efterlevet, maatte jeg af Provstens derom indkomende Relation forneme, hvorledes han endnu derudj fandtes vægerlig, under Paa-skud at det med Hr Biørn var ham uafvidende og endnu intet paa den af ham til Capellan afvigte aar proponerede Stud: Richs Ansøgning var Resolveret, saa torde han icke i denne Skynding resolve til at tage imod en anden Capellans vocation inden foranførte blev Deres Kongelige Majestæt allerunderd: andraget; hvorpaa ieg atter tilskrev Provsten, at han vilde betyde Præsten, at han ingen videre Resolution hafde at forvente, men uden videre ophold at vocere bemelte Hr Biørn: hvad nu derpaa af hanem er givet Provsten i Giensvar, sligt maatte det behage Deres Kongelige Majestæt af hosfølgende hans originale Skrivelse allernaadigst at erfare, neml: at han vel icke er uvillig til at tage Hr Biørn til Capellan, men formedelst Kaldets Ringhed og fattige Omstændigheder icke kand overkomme at holde og lønne ham; Og som jeg da nu icke seer videre ved Skrivelser til Provsten eller ham herudinden at kunde udrette, og jeg uden Samvittigheds Ansvar icke tør lade det med denne disse Meenigheder saa

¹⁾ Approbation givet 26.6.1753. ²⁾ Her efter originalen, Rigsarkivet, jyske register 1753, 273. ³⁾ *vocere*] kalde.

magtpaaliggende Sag længere henhvile, saa maae jeg Deres Kongelige Majestæt sligt herved i allerdybeste soumission indberette derhos allerunderdanigst bedende, at Deres Kongelige Majestæt allernaadigst vilde pardonere Præsten hans herudinden viiste forhold, i henseende til¹⁾ han er en ældgammel Mand, og, saa vit jeg veed, dertil af ildesindede Gemytter instigeres²⁾, og tillige allerunderdanigst indstillende, enten Deres Kongelige Majestæt selv allernaadigst vil beskikke bemelte Hr Casten Biørn at være hans Capellan og Medhjælper i Embedet, eller og ihenseende til Præstens andragne fattige Omstændigheder, som Provsten beretter at være saaledes, af særdeeles Kongl: Naade beskikke ham som Adjunctus og Successor³⁾ imod at han, saa længe den Gamle Mand lever, skal forrette Embedet uden at nyde derfor videre, end Huus Værelse⁴⁾, Kost, Lys og Varme i Præstegaarden. Jeg forbliver i allerdybeste underdanighed. Ribe d 3 Iul: 1753⁵⁾)

Nr 106

til Hr Wiibe i Maltbeck.⁶⁾

Af Eders Velærværd: sidste Skrivelse har jeg ugierne fornummet, den sig i Deres Meenighed tildragne Bedrøvelig Casus med Peder Michelsens hustrue, som har haft det onde forsæt at vilde Drukne sig self, og vilde jeg derpaa herved i Giensvar melde, det jeg icke paatviler, at jo Eders Velærværd:, efter Embets Pligt paa alle Muelige Maader søger at bringe hende til en sand Erkiendelse af denne hendes begangne Synd, som hun derefter for Meenigheden offentl: bør afbøde, da det i øfrigt overlades den Verslige Øfrighed som det vedkommer at see slig forhold andre til Exempel afstraffet, efter denne Sags befindende Beskaffenhed at føye de herudinden fornødne eragtede Anstalter jeg forbl: Ribe den 12 Nov. 1753.

¹⁾ i henseende til] under hensyn til. ²⁾ instigeres] ophidses. ³⁾ adjunctus og Successor] medhjælper og efterfølger. ⁴⁾ Huus Værelse] bolig. ⁵⁾ Da sagen blev forelagt gen.-kirkeinspektionen, erklærede denne, at af de 2 muligheder, Brorson havde indstillet, ville man foretrække den første, da kongen jo havde bestemt, at præsten skulle kalde Biørn som kapellan; men i betragtning af præstens høje alder og lange tjeneste ville man dog foreslå, at han af sær kongelig nåde fik lov til at få studiosus Rich til kapellan på de betingelser, hvorom de kunne enes, samt til successor. I overensstemmelse hermed resolverede kongen 9.11.1753. Om Rich se visitatsen i Hodde 4.4.1756. ⁶⁾ Maltbeck] præstegården i Malt sogn.

Nr 107

til Hr Qvedesten [Qvedensen]¹⁾

... anl: dernæst den i samme Deres Skrivelse ommeldte Mand, som over den i Loven anbefalede Tiid²⁾ haver afholdet sig fra Sacramentet, da refererer ieg mig til min forhen givne Resolution, at hand enten deprecere publice, eller derfor søger Kongl Dispensation, og naar hand bielægger Andsøgningen med Eders Velærværdigheds Attest, at hand icke formaaer de paagaende sædvanlige Udgifter at betale, kunde hand formodentlig have Haab om, at saadan Kongelig Dispensation, om den ellers vorder ham accorderet³⁾, tillige gratis bliver ham forundt, ieg forbliver næst et glædeligt og Lyksaligt Nytaars Erønskning. Ribe den 31 Dec: 1753.

Nr 108

Resolution paa Muurmester I: A: Bejendorffs Memorial om at antages i vor Evangeliske Kirke.

Efter de udi forestaaende Erklæring anførte Omstændigheder kand Sollicitantens⁴⁾ Ansøgning om at vorder antagen i vor Kirkes Samfund endnu icke accorderes, men, saafremt hand her efter viiser en sand Levnets Forbedring, og oprigtig Bekymring for sin Salighed, tviles icke paa, at jo sligt af Sogne-Præsten nærmere vorder indberettet, da min videre Resolution herudinden skal blive meddeelt. Ribe den 12 Febr 1754.

Nr 109

Allerunderdanigste Erklæring

Saa billigt og Christeligt det i sig self er at der i vigtige Tilfælde forundes visse og til slig Ansøgning af Samvittigheds Tvang drevne Personer allernaadigst Dispensation at communicere⁵⁾ hos een fremmet Præst som de kunde have meere Fortroelighed

¹⁾ Sognepræst på Vesterlands Fær. ²⁾ anbefalede] påbudte, D. L. 2-5-27: eet år var den længste tid, man måtte afholde sig fra sakramentet. ³⁾ accorderet] bevilget. ⁴⁾ Sollicitanten] ansøgeren. ⁵⁾ communicere] gå til alters.

til, end deres ellers ordentl: beskikede Lærere; Saa betænkeligt er det efter min allerunderdanigste formeening derhos, at enhver uden Forskiæl, efter derom under Paaskud af Samvittigheds Tvang gjørende Ansøgning, skulde meddeles saadan Kongel. Benaading, helst¹⁾ Forfarenheden lærer, at slige Supplicanter ofte søge saadan Tilladelse, for derved at have desto større Friedhed at leve som dennem self lyster, hvilket Øyemeed ogsaa saa meget lettere opnaaes, som den Præst til hvis Meenighed de egentl[ig] henhøre intet har med dem at gjøre, og den Anden, som formaaes til at tage dem til Skrifte og Communion, veed lidet af eller bekymrer sig om deres daglige Forhold i een anden Meenighed. Og da det af de udi Sogne-Præstens herover indhentede og herhos med sine Bilager følgende Erklæring deducerede²⁾ Omstændigheder ikke er at formode, at Supplicanten af forommelte antagelig Aarsag, men snarere af een Animositet imod Præsten søger saadan Bevilling, brugende til Anledning nogle af Præsten uden application udtalte, men af hannem uden Fornødenhed paa sig applicerede³⁾ Ord, det derhos ogsaa er vist at om saadan Dispensation skulde blive Supplicanten allernaadigst bevilget, vilde deraf flyde endnu større Foragt for Præstens Embede, og fleere Fortrædelige Chicaner for ham self, hvoraf han des uden har een tæmel[ig] Deel, hvilket hans Erklæring og især den derudi anførte og med tilstrekkelige Attester legitimerede af Ridefoged Muusmann imod ham for saa uskyldig en Gier[n]ing forøvede Forhold nock som udviser, saa formoder jeg allerunderdanigst at Deres Kongel. Majestæt i allernaadigste Betragtning af saadan for det vigtige Lære Embede flydende betydelige Consequencer, ikke forunder Supplicanten saadan Allernaadigst Bevilling, allerheldst, da bemelte Sogne Foged for mig har bekient, at hand fornemmelig af den Aarsag vilde søge Dispensation med Familie at communicere hos en anden Præst, fordi hand ikke vilde lade sin Søn, naar hand nu snart skulde præpareres til Confirmation, komme til Præsten i hans Huus som andre Bønder Dreng; og Sogne Præsten for Guds Ansigt forsickrer [at han] saaledes vil omgaaes ham, som hand baade her i Tiiden og hisset for Guds Dom agter at tilsvare. I det øvrige

¹⁾ helst] især da. ²⁾ deducerede] udledede. ³⁾ application, applicere] anvendelse (o: personlig hentydning), anvende.

vilde Deres Kongelige Majestæt ikke unaadig optage at det med denne min Allerunderdanigste Erklæring i nogen Tiid har hestaaet, af den Aarsag, at jeg først for kort Tiid siden har faaet Præstens herover uomgiængelig fornødne Erklæring, som hand indtil den Tiid af den i hans Erklærings Slutning anførte Aarsag har tilbageholdet. Jeg forbl. i Allerdybeste Underdanighed Ribe d 27 Iul 1754

Nr 110

Til Hr Provst Sadolin i Haderup [, Ginding Herred].

Paa Deres Velærværdigheds gode Skrivelse af 30 pass. angaaende Circulair Brevenes Befordring i Ginding herred bliver herved i Giensvar meldet at den af Dem giorte proposition neml. at slige Breve ved Degnene befordres fra Haderup til Sevel, derfra til Eising fra Eising til Estwad fra Estvad til Sahl og derfra igien til Haderup, fuldkommen approberes ligesom det ogsaa eragtes billigst og nærmest, at Brevene fra Haderup igien befordres ved Degnen til Bording imod at hand for saadan derved havende Besværing frem for de andre Degne i Sevel, Estwad, Eising og Sahl nyder af enhver af dem 2 Mk 8 Sk i tvende Terminer¹⁾ som da af ethvert Stæds Præst imodtages og med andre Contingenter til hvert Landemode til Deres Velærværdighed indleveres, hvilken min Resolution til Vedkommendes behørig Efterretning Deres Velærværdighed i Herredet vilde lade Cirkulere Jeg forbl. Ribe d 13 Sept. 1754.

Nr 111

til Hr Geheime Raad Holck²⁾ og Biskop Brorson i Aalborg

Af Deres Excellences og Høyærværdigheds for nogen Tiid siden til Os³⁾ afladte Høytærede Skrivelser have vi fornummet at de til Colding Kirkes Reparation allernaad: bevilgede Collecter ved hvilke overalt i Kiøbstæderne og paa Landet og ved Bøgger

¹⁾ Der tages hensyn til den lange afstand til Bording, der har en isoleret beliggenhed i forhold til det øvrige Ginding herred; nu henlagt til Hammerum Herred.
²⁾ Stiftamtmand. ³⁾ Os] stiftamtmand og biskop i Ribe, altså en stiftsøvrigheds-skrivelse.

i Kiøbstæderne, samt bygningshielp af Kirkerne for Aalborg Stift ere indkomne og efter de os tilsendte Designationers¹⁾ Udviisning beløber sig i alt den Summa 383 Rdr 5 Mk Og som vi hidindtil ikke har kundet faae nogen beqvem Leilighed at see disse Penge inddragne saa haver vi under Dags Dato hos det Kongel. Rente-Cammer gjort Ansøgning at samme paa Aalborg Amtstue maatte leveres, og igien af Amts forvalteren her i Ribe udbetales, hvilket vi ikke har skuldet mangle²⁾ Deres Excell. og Høyærværd. herved at tilmelde forbl. med ald Consideration Ribe den 8 Nov 1754.

Nr 112

Stormægtigste Allernaadigste Arve Konge og Herre.

Den til Deres Kongel: Majest: under 28 Nov: sidste Aar fra Anders Beyer i Kierbølling med fleere i Reisbye Sogn indkomne allerunderd: Memorial angaaende, at tvende Kirke-Værgere og Fattiges Forstandere der i Sognet maatte vorde beskikkede, bliver herved allerunderd: remitteret med den mig derover Allernaad: anbefalede Erklæring saaledes: Supplicanterne have i Begyndelsen af Deres Memorial allerunderd foredraget, 1, at de tvende Gange neml: den 20 Nov: 1752 og 25 Iunij 1753, hos mig have gjort Ansøgning at tvende suffisante³⁾ og dygtige Sogne-Mænd maatte beskikkes til Kirkens Værge og Fattiges forstandere, men 2, at de ikke derpaa har kundet erholde nogen Resolution med videre, som skal have anlediget dem til denne deres allerunderd: Memorial. For nu allerunderd: at vise, hvorvit saadan Andragende medfører Sandhed, maae jeg allerunderd: berette,

qvoad Imum⁴⁾, at Supplicanterne vel i deres første Ansøgning under 20 Nov: 1752: i sammes 3die punct, som alleene angaar denne Sag, melder saaledes: Som vores Kirke og Guds Huus maae savne sin Forsvar og Forsørgere, saa vilde Vi ønske, at det maatte behage Deres Høyærværdighed at udnævne og constituere 2de Sogne-Mænd til Kirke Iurater⁵⁾ og Forstandere, som efter dags kunde vare paa Kirkens Gavn og Beste. Ligesom og Anders Beyer udi den anden under 25 Iun: 1753: af hannem alleene paa egne

¹⁾ Designationer] fortegnelser. ²⁾ mangle] undlade. ³⁾ suffisante] pålidelige. ⁴⁾ qvoad primum] med hensyn til det første. ⁵⁾ Iurater] edsvorne, om kirkeværgere.

og med interessenters Vegne underskrevne Ansøgning haver igientaget forommelte hans og nogle af Sogne Mændene deres Ønske om 2de Kirke Værgers Beskikkelse, men at de hverken udi den første el: sidste haver rørt et eeneste Ord om Fattiges Forstanderes Beskikkelse og sammes Fornødenhed, hvilket de dog nu, som een heel specieux¹⁾ prætext²⁾ til deres allerunderd: Memorial ikke undseer sig ved for Deres Kongelige Majest: at berette, og det efter ald Formodning imod deres bedere Vidende, da Indhold[et] af begge Ansøgninger, ligesaavel som Deres i Memorialen rigtig anførte Data, upaatvilelig maae være Dem bekient:

qvoad 2dum³⁾ Da haver det dermed følgende Beskaffenhed: Kort efter forrige Sogne-Præstes Hr Luffes Dødel: Afgang kommer Anders Beier, som er Formand for Supplicanterne og upaatvilelig første Aarsag i disse Ophævelser, med deres første Begiering, og som jeg ikke kunde formode andet, end jo derved fornemmel: intenderedes, at hand enten eene, el: om det ikke kunde skee, da tillige med een anden vilde være Kirke Værger, ventel: for derved at blive raadig over Kirkens Penge og for paa den Maade destobedre at kunde soutinere⁴⁾ sin credit, som efter Formeening ikkun skal staae paa svage Fødder, men jeg saavel af denne, som andre Aarsager, fandt betænkeligt i saadan Ansøgning at føye ham, ansaa jeg efter slige Omstændigheder for raadel: at lade dermed beroe intil den nye Sogne Præst til Stedet var ankommen; hvad den anden Ansøgning af 25 Iunij 1753: angaaer, da som Hr Radoor⁵⁾ da alt var beskikket til Kirkens Værge og sligt ikke kunde være Anders Beyer, som der i Sognet boende ubekientd, fandt jeg ingen fornødenhed i at give videre skriftl: Resolution, i denne allerede afgiorde Sag, men da h[an]d desuagtet ved Kirke-Regnskabernes Forhør⁶⁾, som holdtes den 6te Sept, næstefter, atter mødte med igientagelse af sit forrige, blev hannem der givet det efterrettelige⁷⁾ Svar, at h[an]d skulde levere sin Kirke-Tiende til Sogne-Præsten Hr Rador der ogsaa samme Tid, som Kirke-Værger, var tilstæde. Hvoraf det da er

¹⁾ *specieux*] tilsyneladende, formentlig. ²⁾ *prætext*] påskud, skingrund. ³⁾ *qvoad secundum*] med hensyn til det andet. ⁴⁾ *soutenere*] støtte. ⁵⁾ *Hr Radoor*] den nye sognepræst. ⁶⁾ *Forhør*] revision, som for kirkerne i Tørninglen påhvilede Ribe biskop. ⁷⁾ *efterrettelige*] tydelige, udtrykkelige.

klart, at den Tviil, h[an]d og øvrige Supplicanter i deres allerunderd: Memorial lader sig merke med, ligesom de vel befrygtede, men dog ikke tilfulde vidste om Sogne-Præsten var bleven Kirkeværgere el: ikke, er fingeret og i sig selv gandske ugrundet. Af hvad Aarsag de ellers ved denne Leylighed besværges sig over Kirke-Skriveren Hr Cancellie Raad og herredsfoged Hoffmann¹⁾, ligesom [hand] ogsaa herudi skulde have været dem imod, kand saa meget mindre begribes, som forommelte deres til mig indgivne 2de Ansøgninger noksom viser deres havende Indsigt udi den egentl: forfatning med de Thorning Lehnske Kirker, neml: at det vedkommer mig alleene at beskikke Kirkeværgere, med mindre det er skeet i den Absigt, at, naar deres allerunderd: Ansøgning efter Deres Formodning blef dennem accorderet²⁾, Deres Kongel: Majest:s allernaad: Befalning derom da skulde blive expederet til Kirke-Skriveren og mig conjunctim³⁾, hvilket de ogsaa i Slutningen af deres Memorial allerunderd: begiærer, paa hvilken Maade da Kirke Skriveren kunde faae Anledning til den Paastand, at h[an]d ogsaa havde Rettighed tillige med mig at beskikke Kirke-Værgere, som hidintil har været, og forhaabentlig ogsaa herefter bliver hannem een uvedkommende Sag.

Ef[t]erat jeg nu dette i forveyen allerunderd: har maattet forestille, kunde jeg nu vel Postviis⁴⁾ igiennemgaae de af Supplicanterne til deres Paastands Bestyrkelse vitløftig anførde Grunde, men da D: Kongel: Majest: upaatvilel: self allernaad: skiønner, at samme ere deels ugrundede, deels Sagens egentl: qvæstion⁵⁾ uvedkommende, understaaer jeg mig ikke at opholde D: K: Majet med saadan uforvunden Vitløftighed, og derfor vil befatte⁶⁾ min allerunderd: contra demonstration⁷⁾ saavit Kirke Værgeriet angaar, i følgende Puncter:

1, at denne og andre i det Thorning Lehnske under Hadersleb Amt, Hertugdømmet Schleswig beliggende Kirker fra utænkelig Tiid have ligget og henhørt til Capitulet⁸⁾ her i Ribe, som har revideret og afgjort deres aarl: Regnskaber følgel: ogsaa beskik-

¹⁾ Georg Christian de Hoffmann, herredsfoged i Hviding og Nørre Rangstrup herreder, boende i Toftlund, Brorsons modstander i de tøringlenske sager. ²⁾ *acorderet*] bevilget. ³⁾ *conjunctim*] i forening. ⁴⁾ *Postviis*] punkt for punkt. ⁵⁾ *qvæstion*] spørgsmål, emne. ⁶⁾ *befatte*] sammenfatte. ⁷⁾ *contra demonstration*] modgående bevisførelse. ⁸⁾ *Capitulet*] domkapitlet.

ket Kirke Værgere med videre af saadan Inspection Dependende¹).

2), at saadan Forfatning, ved den bekiente Coldinger Afskeed den 13 Jan. 1576 og Chuur-Fyrstens af Sachsen, som udvalt Opmand hans derudi givne saakaldede Laudum el: Kiendelse er bleven stadfæstet, saa at Riber Capitul el: Archidiaconus²) siden den Tiid har haft og beholdet samme Rettighed.

3) at ved siste Archidiaconi Peder Lange til Kiergaard hans Afgang aar 1652 behagede det sal: og Høyl: Ihukommelse Kong Friderich den Tredie, at beskikke da værende Biskop Doctor Peder Kraglund at være tillige Archidiaconus i Kraft af hvilken høykongel: Benaading

4). Alle mine Antecessores³) ved Deres Kongl: Majetts: høysal: Forfædres og jeg ved Deres Kongel: Majetts: egen Naade intil denne Dag haver været og er i fuldkommen possession⁴) af forommelte Rettighed, som Capitulet her i Riibe i henseende til disse Thorning Lehnse Kirker efter omm[el]te Coldinger Afskeed haver haft, saaat

5) hvor frugtbare end forrige Tider have været paa inventi-
ner⁵) til Riber Geistlige Iurisdictionis intenderede⁶) Fornær-
melse⁷), vides dog aldrig nogensinde tilforn denne qvæstion om
Kirke Værgeres Beskikkelse at være moveret⁸); og da det

6), haver een anden Beskaffenhed med disse Thorning Lehn-
ske end andre Kirker i Danmark, saasom de første ikkun nyder
half Tiende imod de sidste (hvilket Supplicanterne nok skulde
vide at indvende, i fald til deres Kirke blev paastaaet Tiende
efter den Danske Lov), og altsaa i henseende til Indkomster ere
saa meget ringere, behøves desto nøyere Opsigt med Kirkernes
revenue⁹) til deres Vedligeholdelse, saa kand ogsaa

¹) *dependerende*] afhængige. ²) Ved et møde i Kolding i vinteren 1575-76 af repræsentanter for Frederik II og hertug Hans den ældre forhandlede stridsspørgsmålene mellem disse. For så vidt enighed ikke opnåedes, skulle kurfyrst August af Sachsen være opmand. *Den Coldinger Afskeed* var den erklæring af 13.1.1576, som gav resultatet af repræsentanternes mæglingforsøg. Et punkt, hvorom der var enighed, var Ribe domkapitels ret til at forhøre kirkeregnskaberne i Tørninglen. — *Archidiaconus*, ærkedegn, var et overordnet medlem af domkapitlet, som i det her omhandlede forhold var dets repræsentant. I det 17. århundrede gik der opløsning i domkapitlerne, og det var vel som et led i denne udvikling, at Frederik III overdrog stillingen som archidiaconus til biskoppen. ³) *Antecessores*] forgængere. ⁴) *possession*] besiddelse. ⁵) *inventioner*] påfund. ⁶) *intenderede*] tilsigtede. ⁷) *Fornærmelse*] forurettelse, skade. ⁸) *moveret*] rejst. ⁹) *revenue*] indkomster.

7). saadan Administration langt snarere ventes af een Præst, der i almindelighed supponeres at have meere baade Forstand og Redelighed til at besørge Kirkens Beste, med i rette Tide at besørge smaae forefaldende reparationer, betimel: at lade indkøbe gode Materialer, udsøge habile og redelige Arbeyds Folk, og have den fornødne Tilsyn, med Arbeidet, hvorved Kirken for mange dens paagaaende Udgifter kand menageres, da derimod sligt ikke med saa god Grund kand formodes af en Bonde, der oftest har nok i at bestyre sine egne Ting, og lidet forstaar sig paa, hvorudi een Kirkes sande[e] Interesse bestaar, desaaarsage det og

8) har været og endnu er een næsten almindel: praxis i dette Lehn, at Præsterne, med mindre de enten self begiære sig forskaanedes derfor, el: af andre Aarsager udeluckes derfra, anbetroes Kirkens Værgemaal, hvilken ogsaa hidintil er ført med saadan Conduite, at disse D: K: Majett: tilhørende Kirker, i Almindelighed bestandig ere holdne i forsvarl: Stand, uden at deres Reparation nogensinde har været enten Deres Majests Cassa til Besværing eller Publico til Udgift i nogen Maade: foruden foranførte

9e). Da Præsterne i Reishye Mand efter Mand nu næsten i 100 Aar have været Kirke-Værgere sammesteds, som Kirke-Regnskabs-Bogen udviser, og jeg til itzige Sogne-Præst Hr Radoor har den Tillid, at hand med ald tilbør: Troeskab skal Vigilere for denne Kirkes sande Beste, saa har jeg og

10). i Kraft af foromm[el]te paa een special Kongel: Benaading grundet Rettighed antaget Hr Radoor at være fornæfnte Kirkens Værges, og ligesom min Hensigt efter den mig paaliggende Omsorg for disse Kirke[r]s Conservation for Guds Ansigt har været Kirkens Bestes Forfremmelse ved een redel: og uinteresseret Administration, saa er jeg ogsaa forsikret, at saadant Øyemeed under hans curatel langt snarere skal opnaaes, end om samme blef betroet et Par Bønder, om hvis suffisance og Redelighed jeg ikke er forvisset.

Naar nu Deres Kongl: Majett: allernaad: behager at confrontere disse for den alvidende Gud sandfærdige Omstændigheder med Supplicanternes anførte Raisons¹⁾, saa haaber jeg aller-

¹⁾ Raisons] grunde.

underd: deraf lættel[ig] udfindes, hvor liden Grund og Føye Supplicanterne haver haft til deres Allerunderd: Ansøgning, saavit Kirke-Værgeriet angaaer, som de el: rettere Concepisten paa deres Vegne dog contesterer¹⁾ for Gud og Deres Kongelige Majest: at skee uden private Absichter alleene til Deres Kirkes Beste, Ligesom jeg og derfor lever i den allerunderd: Tillid til Deres Kongel: Majetts Naade, at jeg og mine Successores, som Archidiaconi ved titommelte i saa lang tiid hafde paa en Kongel Benaading grundet og indtil denne Dag udisputeret og uigienkaldet Rettighed, saa meget meere fremdeles allernaad: vorde maintenerede²⁾, som paa den eene Side min Samvittighed ikke reprocherer³⁾ mig, herudi at have handlet anderledes, end til Kirkens destobedre og vissere Conservation skee burde og jeg alt-saa alletider for Gud og Deres Kongel Majet kand være bekient, og derimod paa den anden Side den foromm[el]te Rettighed[s] af Supplicanterne, deels under utilbørl[ig]e Absigter, dels paa ugrundede og urettel[ig] applicerede argumenter formeentl: ansøgte Ophævelse vilde i fremtiden geraade Kirkerne til Skade, og befrygtel: tilsidst Deres Majests Cassa til Besværing, ligesom forfarenhed noksom viser at Deres Kongel: Majett: forbeholdne Kirker paa nogle Steder i Danmark, hvor Bønderne, skiønt under Præstens Med-Opsigt ere Kirke-Værgere, næppe k[an]d holdes ved lige af deres imod de Thorning Lehnske Kirker dobbelte Indkomster, saa at endog til saadane Kirkers Reparation tiid efter anden anseelige Penge Summer af Deres K. Majett: Cassa ere udbetalte.

Hvad dernæst angaar 2 Fattiges Forstanderes Beskikkelse, som efter Supplicanternes Formeening uomgiængelig skulde være samlet med Kirke-Værgeriet, men efter foranførte Beskaffenhed formodes at blive een a parte og Kirkens Værgemaal uvedkommende Sag, da som jeg tilforn allerunderd: har berettet, at derom i deres tvende paaberaabte Ansøgninger ikke er meldet et eeneste Ord, saa k[an]d jeg ogsaa allerunderd: forsikre, at mig om deres paaanke i dette Tilfælde ikke det mindste har været bekient, førend det nu af deres Allerunderd: Memorial er fornummet, ligesom de ikke heller derom paa nogen Maade har ud-

¹⁾ contesterer] vidner, forsikrer. ²⁾ maintenerede] opretholdte. ³⁾ reprocherer] bebrejder.

ladt sig for deres Sogne Præst, hvilket de dog billigen burde have giort, for først at prøve, om Sagen i Mindelighed kunde bleven afgiort; men da det ikke er skeet, saa synes deraf at være klart, at endskiønt de gjøre saa meget Væsen af denne Sag, sigtes dog derved ikke saa meget til det Fattige Væsens i Standsættelse, der kun vilde forvolde Sognet Udgift og Besværing, som til Kirke Værgeriet hvormed maae skee noget kunde blive at profitere, og hvorom Ansøgningen efter Conceptistens Tanker under Paakald af Nidkiærhed for de fattiges Væsen med desto større Eftertryk kunde pous[s]eres¹⁾, Og som de da formeentl: af foranførte Aarsag have skrevet saa vitløftig og deels i nærgaaende Expressioner angaaende de fattiges Væsen, for, om muel[igt], derved at gjøre Præstens Omgang mistænkel[ig], saa k[an]d jeg ikke forbiegaae, til hans Forsvar herudinden følgende allerunderd at berette

a, at de til dette Sogns Fattige legerede²⁾ og af Supplicanterne specificerede 3 Capitaler paa sikre Stæder imod 5 pro Cento ere udstaaende, saa deres foregivne Frygt om sammes Undergang formeenes at være uden Grund —

b, at af itzige Sogne Præst er bleven bekostet een Regnskabs Bog, hvorudi baade fornæfnte 3 Capitaler, med hosføyet Underretning for fremtiden hos hvem og imod hvad Rente de ere staaende, saavelsom og de deraf indkomne Renters, samt i de fattiges Blok forefundne Penges Distribution for hans Betienings Tiid specificeret ere indførte, ligesom

c. til desto større Sikkerhed for Præsten have og hans beskikkede Medhielpere, ved deres Underskrift i Protocollen bevidnet Distributionen, saaledes at være skeet efter Regnskabets udviisning; Og da altsaa intet staaer tilbage, uden at der for Capitalerne besørgeres lovl: Tinglyste Obligationer, hvilket ogsaa til Capitalernes desto større Sikkerhed eragtes fornøden, saa har jeg allerede derom givet Præsten behørig Ordre, hvorefter da den Post med første naar sin Rigtighed, og hvorudi Supplicanterne gierne tilforn kunde have faaet deres Villie, om de sligt enten af Præsten eller mig hafde vildet forlange, saasom mand gierne i alle billige Ting vil føye dem. I det øvrige finder jeg mig beføyet

¹⁾ pousseres] fremmes. ²⁾ legerede] testamenterede.

ved denne Leylighed allerunderd: at forestille D: K: Majett: at der efter Sogne Præstens Hr Radoors Beretning forrige Aar angaaende de Fattiges Væsen imel[lem] ham og Herredfogden Hr Cancellie-Raad Hoffmann er forefalden nogen Dispute, som skal have reyst sig deraf, at den sidste efter hans formeening herudi skal være gaaet uden for sit Embeds Grændser. Og som Sogne Præsten, i henseende til een fra Amthuuset i Hadersleben, uden hans foregaaende Erklæring, udvirket Resolution forestiller sig, at om denne Sag ved Amtmandens over Hadersleb Huus Amt Herr Cammerherre Klingenberges over denne Memorial tilforn indhæntede Erklæring, er allerunderdanigst begiert Deres Kongl: Majetts Allernaad: Resolution, saa ønsker hand sig allerunderd: den Naade at hannem allernaad: maatte tillades imod Herredsfogdens formeenentl: ubeføede Andragende, at indgive sin allerunderd: Besværelse, Og da saadan Hr Radoors Ansøgning grunder sig alleene paa Deres Kongel: Majetts allerhøyeste Naade endog imod den ringeste Undersaat, saa understaaer jeg mig ikke at dølge samme for DK: Majett:, men saa meget meere til allernaad: Bønhøring allerunderd: at recommendere, som jeg allerunderd: formeener, at, som Præstens Forretning i de Fattiges Væsen ikke kand ansees som civile quid¹⁾, men rettest henhører iblant de, ham som Præst paaliggende Embets Forretninger, saa formeenes ogsaa den forommelte fra Amthuuset i Hadersleben paa Herreds Fogdens blotte Andragende, og uden forregaaende undersøgning udi Herr Cammerherre og Amtmand von Klingenberges fraværelse udstedede Resolution at være til præjudice for Riber Geistlige Iurisdiction, og ikke conform²⁾ med Deres Kongel: Majests til forrige Amtmand i Hadersleb Herr Geheime Raad von der Lyhe, efter det mig under 20 Mart 1750 tilhænde komne allernaad: Rescripts Formelding ergangne Kongel: allerhøyeste Befalning, hvorved Amtmanden over Hadersleb Huus Amt paa ny allernaad: er befalet, ikke i fremtiden at tillæge Præsterne i Thorning Lehn nogen Befalning i deres Embeds Forretninger, men overlade Sligt til Biskoppen over Riber Stift³⁾. Ieg indstiller saaledes alle Ting allerunderd: til DK: Majett: allernaad: Resolution, og forbl. i allerdybeste Devotion Ribe d 6 Dec: 1754.

¹⁾ *civile quid*] et civilt (ikke gejstligt) anliggende. ²⁾ *conform*] overensstemmende.
³⁾ Se s. 222, noten.

Nr 113

Til Hr Thorning i Mandøe!

Da jeg meget uventelig har maattet erfare at Eders Velærværdighed for nogen Tid siden skal have tilladt een sig her i Byen opholdende Procurator nafnl. Schumacher at prædikke for Dem i Mandøe Kirke, og det just i den Tid, da bemelte Schumacher af vedkommende Skifte Ret her i Ribe var committeret ved Process og Lovmaal¹⁾, at inddrive hos en Deel Beboere der paa Landet deres bortskyldig Gield til afgangen Mad. Iunghansens Sterfboe hersammesteds; Og saadant usædvanl: foretagende ikke alleene er imod Loven, men endog eragtes anstødel: for Meenigheden, Saa maae jeg herved give Eders Velærværd: min Mishag over saadan Deres Conduite tilkiende, med den hosføyede Erindring, at De herefter ikke lader Deres Prædicke-Stoel betiene af andre, end saadanne, som enten med behørig Attest fra det Theologiske Facultæt, el: min Tilladelse, der til legitimere sig beretigede: I øvrigt venter jeg med forderl[igst]e Deres Indberetning, at dette er Dem til hænde kommen og forbl. Ribe d 9 Dec: 1754

Nr 114

Til Hr Thuun i Hjortlund.

Paa Eders Velærværd: forespørsel, hvorledes skulde forholdes med tvende Mænd i Deres Meenighed af Riberhuus Stafn²⁾, som berettes i dette Aar³⁾ at have holdet Iuule Stue meldes herved udi Giensvar at saadan deres Forhold nærmere vil anmeldes for den vedkommende Verdslige Øvrighed, hvis Embede det er at see samme efter Hans Majests Lov⁴⁾ samt derom ergangne nærmere Kongel Anordning vedbørligen anseet⁵⁾, da det ikke paa tviles, at jo de Vedkommende herudinden viser ald tilbørlig Assistance til sliq forargelses videre Forebyggelse Jeg forbl: i øvrigt etc. Ribe d 17 Febr: 1755

¹⁾ Lovmaal] retssag. ²⁾ af Riberhuus Stafn] som hører under Riberhus (Stafn = hjemstavn). Hjortlund hørte til Tørninglens provsti; men kun en del af sognet var slesvigsk; den kongerigske del hørte under Riberhus amt. ³⁾ må vel menes julen 1754. ⁴⁾ D. L. 6-3-11. ⁵⁾ anseet] = straffet.

Nr 115

til Hr Greve Holstein.

Da Sogne-Præsten for Voorbasse og Greene Meenigheder her i Stiftet Hr Marcus Nexøe ved Døden er afgangen; Saa haver nogle af Sogne-Mændene sammesteds indstændig anmodet mig paa deres Vegne at gjøre allerunderd: Ansøgning, at S. Sti Ministerii Candidatus Ioachimus Ewald¹⁾, som er Adjunctus paa det Kongel[ig]e Vaisen-Huus i Kiøbenhavn til Deres Sogne-Præst igien allernaad: maatte vorde beskikket, hvilket Deres Høy-Grevel: Excell af Deres herhos følgende Skriftl[ig]e Begiering naadigst vilde erfare. Og, da bem[eld]te Studiosus er mig bekient, som en retsindig og habil Candidatus, Og jeg ingenlunde tviler paa, at han ved Herrens Naade baade kand befordre, og vidre fortsætte det i Meenigheden begynte gode samt rette hvad derudi maatte staae tilbage, saa har jeg herved taget mig den underdanige Frihed at tilskrive Deres Høygrevel: Excel:, for underd: at bede, at denne disse Meenigheder saa meget magtpaaliggende Ansøgning til Deres Høygrevel: Excell:[s] Naadige Forsorg paa beste Maade maatte være recommenderet. Den allerhøyeste Gud igien velsigne Deres Høy Grevel: Excel: og gandske Høye Familie i Tid og Evighed, hvilket af gandske Hierte og med al underd: Soumission Ønsker etc: Ribe d 18 Febr: 1755:

Nr 116

til det Kongl Danske Cancellie.

Det Kongl Tydske Cancellie haver i Andledning een fra nogle Reisbye Sognemænd under Hadersleb Amt indkommen allerunderdanigste Ansøgning om at faae 2de Kirke Iurater og Fattiges Forstandere beskikkede af Meenighedens Lemmer²⁾ udi pro Memoria til det Kongl Danske Cancellie, angaaende Kirkens Værgemaal ladet forestille at

1) Da det vel ikke har været Intentionen, at Biskoppen i Ribe

¹⁾ Såvel M. Nexøe som Joachim Ewald var herrnhutisk sindede, se Jens Holdt i Ribe Bispesæde 948-1948, 1948, s. 140 flg. Ewald fik embedet. ²⁾ Samme sag som i nr. 112. De pågældende mænd i Rejsby er nu gået til det tyske cancelli med deres krav.

herved skulde see noget Jndgreb udi de ham tilkommende Rettigheder, hvorfore man nu ey heller vilde movere¹⁾ noget om hans Competence til at beskikke Kirke Iurater i Thorning Lehn private²⁾ end skjønt

2) den pro T:³⁾ Amtmand i Hadersleb ustridig er med Visitator i Thorning Lehn og skal efter Cancellie Raad Hoffmans⁴⁾ Beretning udi Begyndelsen endog alleene have beskikket Iurater saa dog

3) Efterdi der var største Billighed i, og overeenstemmelse med den Danske Lov, at Underdanere i Thorning Lehn og af hvem Kirkerne egentlig have deres Jndkomster, helst naar de det forlangede, tillige med Præsten tillades at forestaae Kirkens Værgemaal, saa

4) formodedes, at herudi skeede Forandring og den sig herimod indsnigende Uorden blev afskaffet.

Og, da Deres Kongel Majestet ved Hans Høy Grevelig Excellence Hr Geheime Raad i det Kongel Geheime Conseil og Ober Secretaire i det Danske Cancellie Hr Greve Holstein allernaadigst har ladet mig rescribere derover med forderligste at indsende min allerunderdanigste nærmere Betænkende, saa nedlegger ieg her ved i allerdybeste Soumission min allerunderdanigste Besvarelse paa foreskrevne Poster, saaledes

1) ang Vedkommendes Intention ved denne Ansøgning, da for med desto bedre Grund at kunde dømmе om sammes Beskaffenhed bliver efter min allerunderdanigste Formeening at undersøge, om Supplicanterne eller rettere Concepisten, som har opsatt og formaaet Dem til at underskrive denne i det Tydske de allerfleeste af dem uforstaaelige Sprog forfattede Memorial, der til har haft saa betydelige Aarsager, at samme kunde give Formodning til en god og uskyldig Intention paa deres siide, saadanne Aarsager skulde efter min allerunderdanigste Formeening være, at der hidindtil med Kirken og dens Revenuer⁵⁾ ikke paa den Maade som see burde, var omgaaet, samt at Kirkens Beste ved den intenderede Forandring bedre end ved itzige Forfatning kunde vorde observeret: Jngen af disse Aarsager haver Sted i dette Tilfælde, Supplicanterne har ikke været, og vel ikke heller

¹⁾ movere] fremføre. ²⁾ private] på egen hånd. ³⁾ pro T:] pro tempore, for tiden
⁴⁾ den til enhver tid værende. ⁵⁾ Se s. 271. ⁶⁾ Revenuer] indkomster.

skulde blive saa dristige at foregive det første, og om end saa skeede, burde de dog først beviise een saa nærgaende Beskyldning, som forhaabentlig skulde blive dem umueligt, og, hvorlidet den anden Aarsag haver nogen Grund, sligt formodes i min allerunderdanigste forrige Erklæring¹⁾ at være giort tydelig: og da der altsaa paa Deres Siide icke kand viides nogen solid Aarsag, hvorføre de meere end andre Sogne i dette Lehn eller og deres Formænd der paa Stedet skulde begynde med disse Ophævelser, saa kand Intentionen vel ikke være anden, end i visse Maader at gjøre mig Jndgreb udi de mig tilkommende Rettigheder, da de af ald Magt søge at indtrænge sig som Kirke Værgere, hvilket, om skulde have Fremgang i nogen Maade, vilde præjudicere den Rettighed mine Formænd og ieg indtil denne Tiid haver havt med at beskikke saadanne Kirke Værgere, som vi have formodet at besidde den fornødne baade Redelighed og Forstand til at vigilere for Kirkens Beste.

2) Anl at Amtmanden i Hadersleb ustridig er med Visitorator i Thorning Lehn, da negter ieg aldeles icke, at der jo ere visse Forretninger, hvorudi hand concurrerer med Biskopen i Ribe, men saa fremt hand vilde eller skulde ansees som Visitorator i Thorning Lehn paa samme Maade som i Hadersleb Provstie, hvor hand efter den Haderslebiske Consistorial forordning af 15 Mart: 1715 i Geistlige Sager agerer conjunctim med Provsten, maa ieg allerunderdanigst erindre, at det dermed i det Thorning Lehnske haver en gandske anden Beskaffenhed, da det i fornødne tilfælde med adskillige Kongl allerhøyeste Ordres kand beviises, at Amtmanden i Hadersleb icke bør befatte sig med den geistlige Iurisdiction i Thorning Lehn, hvilket og ved D: K Mts allernaadigste Rescript af 20 Mart: 1750 end ydermeere er fastsatt og afgiort,

Hvad dernæst angaaer Cancellie Raad Hoffmans Beretning at Amtmanden i Hadersleb af Begyndelsen endog alleene skal have beskikket Kirke Iurater da kand ieg vel icke fuldkommelig viise sammes formeenende Urigtighed, saa som mig ikke er bekiendt, hvorledes hand har søgt sligt at legitimere, men dog med Vished derom kand melde dette, at da her ved Stifts Kisten haves tilstrækkelig Oplysning om de Thorning Lehnske Affaires, saa

¹⁾ 6.12.1754, nr. 112.

har ieg dog ved nøyeste Eftersøgning ikke kundet finde mindste Tøddel, som kunde give Andledning til at formode end sige beviise saadan Berettnings Rigtighed, og naar D: K: M: derhos allernaadigst considererer a) at samme er stridig med den egentlige Forfattning med de Thorning Lehnske Kirker, som fra utænkelig Tiid har ligget under Capitulet her i Ribe, og siden ere henlagde under Biskoppernes Inspection, b) at det skulde være meere end forunderligt, at alle forrige Amtmænd, som icke kunde formodes at have været uvidende om denne Rettighed, stiltiende skulde have seet paa, at Dennem var skeet et saadant Jndgreb, hvorved de endog aldeeles ere excluderede fra Kirke Iuraters Beskikkelse, c) at Hr Cammerherre Klingenberg, til hvis Erklæring denne Memorial har været remitteret, og hvem altsaa saadan Cancellie Raad Hoffmans Berettning upaatvilelig maae være bekiendt, saa vidt kand skiønnes, ikke videre har urgeret den Post, d) at det Kongl Tydske Cancellie uanseet samme Berettning ikke har vildet moveret noget om min Competence til at beskikke Kirke Iurater privative, saa formeenes deraf med god Grund at kunde sluttes, at dette alleene er en simpel Berettning af Cancellie Raaden, og icke geleidet med¹⁾ saadanne Beviiser, som kunde depossidere mig fra²⁾ een i saa lang Tiid havde³⁾ udispu-teerlig Rettighed, hvilket ieg har anseet fornøden allerunderdanigst at forestille, for dermed at viise, at mig ved at concederes⁴⁾ Rettighed til Kirke Iuraters Beskikkelse privative⁵⁾ ikke er bevilget videre, end hvis⁶⁾ nødvendig følger af disse Kirkers mig efter Kongl Andordning paaliggende Inspection.

3) Da er det i sig selv gandske billigt, at D: K: M: Under-saatter nyder allernaadigst Biefald i de Andsøgninger, hvorved de uden nogen andens præjudice kunde have nogen lovlig Fordeel, men derimod formeenes allerunderdanigst, at naar een eller fleere bønder enten af Opiniatreté⁷⁾ eller efter andres Tilskyn-delse under utilbørlige Absigter supplicerer til D: K: M: om noget, som ikke alleene ikke kand være dem til nogen tilladelig Fordeel, men endog andre til præjudice, saa medfører det den største Billighed, at saadanne Andsøgninger ikke nyder Frem-

¹⁾ geleidet med] ledsaget af. ²⁾ depossidere mig fra] skille mig ved, fratage mig. ³⁾ havde] haft. ⁴⁾ concedere] indrømme. ⁵⁾ privative] på egen hånd. ⁶⁾ hvis] hvad. ⁷⁾ Opiniatreté] halsstarrighed.

gang, og af saadan Beskaffenhed formeenes denne Supplicanternes Memorial at være, thi det er ustridigt, at de af Kirkens Værgemaal, naar de samme retsindig og uinteresseret¹⁾ skulde forestaae, ikke kand vente nogen lovlig Fordeel, men snarere Ophold og Hinder i Deres egentlige Arbeyde, saa som den en Kirke Værger paaliggende Opsigt med Kirken fornemlig behøves om Sommeren, da de forefaldne Reparationer maae foretages, men de helst²⁾ i samme tiid haver meest med deres Bonde Arbeyde at gjøre. Derimod er det ligesaa vidst, at om Deres Andsøgning skulde allernaadigst blive accorderet, vilde sligt blive af betydelig Consequence for mit Embede, da det er bekiendt, at ieg har beskikket Sogne-Præsten til Kirke Værger, og min Omgang³⁾ i saa maade vilde blive anseet som uforsvarlig, hvilket D: K: M: selv allern: skjønner at vilde være saa meget meer sensible⁴⁾, som den alleryesteste Gud er mit Vidne at ieg herunder ikke har haft andet Øyemeed end Kirkens Bestes Befordring ved en redelig og uinteresseret Administration, at ieg ikke skal tale om, at andre Sogne befrygtelig heraf vilde tage Exempel at movere samme Paastand, som da vilde udfalde til en almindelig Confusion, og mange deraf flydende Fortrædeligheder. Anl: dernest, at deres Ansøgning er aldeeles overeenstemmende med den Danske Lov, da maa ieg derom allerund: berette, at ligesom det paa den eene side er en afgjort Sag, at Geistligheden i Thorning Lehn in omnibus Ecclesiasticis⁵⁾ staaer under den Danske Lov og Ritual, saa er det paa den anden siide ligesaa vidst, at det med Thorning Lehnske Kirker, som beliggende i Hadersleb Amt og Hertugdømmet Slesvig haver en gandske anden Beskaffenhed end med andre Danske Kirker, thi hværken nyde de Tiende og Jndkomster efter den Danske Lov ikke heller svare de med andre Danske Kirker de paabudne ordinaires eller extraordinaires Udgifter, og naar nogen Process og Eyendomme eller saa videre for disse Kirker skulde forefalde, henhøre de ikke for Danske men Slesvigske Underretter, og derfra appelleres til Ober Gerichtet i Slesvig, og saa lidet derfor den Danske Lov i foranførte Tilfælde kand tages pro norma⁶⁾, saa betænkeligt er det ogsaa, at høystsamme ihenseende

¹⁾ uinteresseret] uegennyttigt. ²⁾ helst] netop. ³⁾ Omgang] adfærd. ⁴⁾ sensible] føleligt, ubehageligt. ⁵⁾ in omnibus Ecclesiasticis] i alle kirkelige sager. ⁶⁾ pro norma] som rettesnor.

til Kirke Værgeres Beskikkelse, saalænge den øvrige itzige Forfatning vedvarer, der vorder introduceret; Thi allernaadigste Konge! Da Beboerne i dette Lehn i almindelighed ere Haderslebhuser og sortere under fremmede Jurisdictioner, saa skulde Biskopen i Ribe i Tilfælde, naar de enten icke kunde eller vilde præstere behørig Rigtighed for Kirkens Værgemaal, eller i andre Maader icke efterkomme deres Pligt, være forbunden til enten at søge dem for deres Værneting, som vilde blive Kirkerne ikke mindre bekosteligt end Biskopperne besværligt, eller og søge Assistance imod dem hos Amtmanden i Hadersleb eller Herreds Fogden paa stedet, hvilket vilde have en vitløftig Udseende og kunde udfalde til indbyrdes Collision og Besværinger til de Kongl Cancellier, da imidlertid¹⁾ Sagen saaledes pro et contra blev ventileret, Kirke Værgerne kunde gjøre at lade hvad de vilde, og det med Kirkerne vilde gaae som det kunde. Men saa befrygtelige saadanne Følger ere, naar Bønderne fik D: K: M: allernaadigste Resolution for, at de enten eene eller tillige [med] Sogne Præsten skulde tillades at forestaae Kirkernes Værgemaal, saa fuldkommen ere de derimod forebyggede, naar det fremdeeles som hidindtil maae staae i Biskoppernes Magt at beskikke enten 2 bønder, eller een bonde tillige med Sogne Præsten eller og Sogne Præsten alleene til Kirke Værger, ligesom hand efter Sogdenes størrelse og befindende Omstændigheder ansaae det raadeligst og fornøden, og naar derfor saa vel denne som forhen herudinden forestillede Omstændigheder tages i allernaadigst Betragtning, saa har ieg

4) den allerunderdanigste faste tilliid, at D: K: M: er alt for naadig til at kunde ansee den ihenseende til Kirke Værgeres Beskikkelse i Thorning Lehn hidindtil brugelige og i sig selv icke alleene uskyldige, men endog efter itzige Forfatning der fornødne Praxis, som en imod den Danske Lov sig indsnegen Uorden, ligesom ieg og allerund: formoder, at D: K: M:, som upaatvilelig allernaad: finder, hvor ubeføyet og i sig selv ufornøden Supplicanternes Ansøgning er, saa og af hvor betydelig og i meere end een Henseende skadelig Consequence den forommeldte usances²⁾ ansøgte Ophævelse vilde blive saa vel for mig og Successores, som disse D: K: M: tilhørende Kirker, ikke

¹⁾ imidlertid] medens. ²⁾ usance] sædvane.

herudinden lader Supplicanterne nyde allernaadigst Bønhøring, men meget meere allern: hanthæver og maintenerer¹⁾ mig og Successores ved den efter min forrige allerunderdanigste Erklærings videre Formeldning i saa lang en Tiid havde²⁾ paa en Kongl Benaadning grundet, og indtil denne Tiid udisputeret og uigienkaldet Rettighed, hvorom ieg herved paa nye understaaer mig saa meget meere paa egne og Successorum Vegne allerund: at implorere³⁾ D: K: M: Naade og Mildhed som ieg, med Sandhed og paa Fundamente af alle tiiders Forfarenhed allerunderdanigst kand bevidne, at af denne Sags Udfald meget dependerer⁴⁾, om Biskope[r]n[e] i Ribe i Fremtiden uden store Fortrædeligheder for dem selv og med nogen rettskaffen Nytte for disse Kirker skal have med deres Inspection at gjøre:

Hvad dernest angaaer, hvis det Kongl Tydske Cancellie ihenseende til den anden Post i Supplicanternes Ansøgning neml[ig] 2de Fattiges Forstanderes Beskikkelse, haver forestillet, da er min allerund: Erklæring derom kortelig denne, at det aldeles ikke nægtes, at jo Amtmanden i Hadersleb udi det Fattiges Væsen competerer⁵⁾ samme Iura⁶⁾, som Stiftamtændene i Danmark, ligesom og min forrige allerund: Erklæring viiser, at 2de af Reisbye Sognemænd, neml: Præstens beskikkede Medhielpere have været overværende ved, og tillige underskrevet Regnskabet for de Fattiges Penges Distribution, og at Sognemændene følgelig ikke kand siges at være reent udelukte fra samme Forretning, i det øvrige som den med det fattiges Væsen i det Thorning Lehnske eksisterende Uorden fornemlig hidrører deraf, at hverken de Kongl Danske eller Slesvigske herom udgangne Andordninger ihenseende til de melerede⁷⁾ differente⁸⁾ Iurisdictioner der in totum⁹⁾ ere applicable¹⁰⁾, saa indstiller ieg mig allerund: om D: K: M: for at afhielpes denne Mangel, icke allernaadigst maatte finde fornøden, at befale Amtmanden i Hadersleb og mig conjunctim at forfatte et Reglement, hvorleedes med bem[el]te Det Fattiges Væsen herefter skulde forholdes, og samme derefter til D: K: M: allern: Eftersyn og approbation allerunderdanigst at

¹⁾ maintenerer] hævder. ²⁾ havde] hafte. ³⁾ implorere] anråbe. ⁴⁾ dependerer] afhænger. ⁵⁾ competerer] tilkommer. ⁶⁾ Iura] rettigheder. ⁷⁾ melerede] blandede. ⁸⁾ differente] forskelligartede. ⁹⁾ in totum] i det hele. ¹⁰⁾ ere applicable] er anvendelige ∴ må anvendes.

indsende, da bem[el]te Reglement naar det først af D: K: M: allernaadigst var confirmeret, kunde være en bestandig Regel og Rettesnor, hvor efter alle vedkommende sig efter Dags kunde viide allerund: at rette, og saaledes indstilles alle ting allerund: til D: K: Mts allerhøyeste Resolution af mig, som i allerdybeste devotion forbliver¹⁾ Ribe d 4 Mart: 1755.

Nr 117

til General Kirke Inspectionen

Paa Deres Høygrevel: Excellences og Høystærede Herrers Naadige og Høystærede Skrivelse af 31 passat., angaaende at fastsætte een vis Tid og Alder, under hvilken intet Barn til Confirmation maatte antages med videre, skulde jeg ikke efterlade, herved i underdanigst og ærbødig Giensvar at melde, at, som saadant Reglement i henseende til de i høybemeldte Skrivelse anførte og vel oftere forefaldende Omstændigheder aldeles eragtes

¹⁾ Efter at Brorsons erklæring var afgivet, udtalte først amtmanden i Haderslev sig 18.10.1755 og derefter det tyske kancelli 29.1.1757, og nu hævdede de, at det tilkom amtmanden ene eller sammen med biskoppen at beskikke kirkeværger i Tørninglen, og de ønskede Rejsbymændenes ansøgning bevilget. Vi har ikke deres skrivelser, men ved om dem fra H. Stampe, Erklæringer II 1794, s. 135 flg. Stampe udtaler som generalprokurør 13.8.1757: »Ifald Biskopen i Ribe begierde at blive fritaget fra Inspectionen med disse Kirker, hvoraf han, efter al Anseende, maae have endeel Fortred og Møie, og derimod, saavidt mig er bekiendt, ikke haver mindste Fordeel, eller Bequemmelighed, saa tvivler jeg om, at han derudi blev føiet; ligesom jeg og tvivler om, at Kirkerne i saa Fald dermed vilde være vel tiente; men saalænge man ikke vil befrie ham for denne Byrde, bør man, saa meget mueligt, søge at gjøre ham den let, og vare sig for at gjøre ham den vanskeligere og besværligere.« Derfor bør man lade ham have frihed til at vælge dem, han anser for mest skikkede til at varetage kirkernes vedligeholdelse og ikke omstøde, hvad han i god hensigt har foranstaltet. I bedømmelsen af Rejsbymændene er Stampe enig med Brorson: De klager for at klage. Det bør derfor blive ved, hvad biskoppen har beskikket; men Stampe foreslår, at biskoppen og amtmanden træder sammen for at undersøge, hvordan det fra gammel tid af har været med disse kirker i Tørninglen — han kender øjensynlig ikke Brorsons første erklæring i sagen, — og derefter give forslag om et reglement for kirkeværgers beskikkelse i fremtiden. Generalprokurørens erklæring blev af det danske kancelli sendt til det tyske; men sagens videre gang kan vi ikke følge. Så meget synes dog at være klart, at det foreslåede samarbejde mellem biskoppen og amtmanden ikke er blevet til noget; for i så fald kunne Stampe ikke 6 år senere efter læsningen af Brorsons da lige givne redegørelse for, hvordan det fra gammel tid af havde været med de pågældende kirker, have udtalt, at der her var fremlagt data, som ikke havde været amtmand Klingenberg bekendt (se s. 285). Man har formodentlig blot ladet biskoppen fortsætte med at beskikke kirkeværgerne.

fornøden og nyttig, saa kunde efter mine Tanker samme ved en Kongl: allernaad: Befaling fastsættes saaledes: at i Almindelighed intet Barn maatte admitteres til Confirmation, førend det var 14 Aar gammel dog med den limitation¹⁾, at saa fremt hos et el: andet Barn skulde findes en særdeles Kundskab og Indsigt i de Guddommelige Sandheder, og derhos een ligesaa stor Begierlighed og Længsel efter at blive bekræftet i sin Daabes Naade, maatte saadant Barn af Præsten efter foregaaende Raadførsel med Provsten og Biskoppen dertil i sit 12 Aar antages, hvilket jeg saaledes overlader til Deres Høy Grevelige Excells og Høystærede Herrers nærmere Høye Eftertanke og Gotbefinden, forbl. Ribe d 26 Aug: 1755:

Nr 118

Til Hr Thorning paa Mandøe!²⁾

Paa Eders Velærværd: gode Skrivelse af 27 hujus, som først i Dag er indhændiget, meldes i Giensvar kortel:, at ihvorvel det kand siunes underligt, at de, som ere fødte døde kand nemme den sande Christelige Lærdom, da Troen er af Hørelsen og Hørelsen af Guds Ord³⁾; Hvorfor og some Præster uden Betænkning og forskiel har holdet dem fra Herrens Bord; Saa lærer dog Forfarenhed, at deslige ved Guds forbarmende besynderlig Naadevirkning under Forældres, Sødskenes el: andres Forestillinger med Gebærder og Betegninger ofte har fattet saadan Kundskab, at de igien med ganske klare Tegn har kundet tilkiende give ey alleene en særdeles Høyagtelse for Gud, men endog en inderlig Troe og Tillid til den korsfæste Frelsere, og smertelig Længsel efter hans hellige Legems og Blods Sacramente, i en ustraffelig og ofte meget exemplarisk vandring (hvilket altsammen jeg ogsaa hos saadan Person til min allerstørste forundring har seet og erfaret), desaarsage vor Evangeliske Kirkes fleeste og fornemteste Theologi paa det af Eders Velærværd: giorte Spørsmal om saadan een til Alterens Sacramente bør admitteres, altid har statueret affirmativum⁴⁾ vid: Brochm: Syst: Tom: 2 p. 3067⁵⁾.

¹⁾ limitation] begrænsning. ²⁾ Jfr. nr. 66. ³⁾ Rom. 10, 17. ⁴⁾ statueret affirmativum] svaret bekræftende. ⁵⁾ Casp. Erasm. Brochmand, Systema Universæ Theologiæ 1633 II, i Casus Conscientiæ X, An surdi et muti ad sacræ coenæ usurpationem admitti possint et debeant?

Og som Herrens hellige Naade Virkninger ogsaa ere gandske kiendelige i den indberettede døvfødde Pige Mette Hans Michelsen, d.¹⁾ paa Mandøe; Saa være det langt fra os at hindre hende fra den Salighed, som hun saa inderlig attraar, i det høyværd: Sacramente at nyde, Men Eders Velærværd: kand hende efter foregaaende hende ved Forældrenes Hielp givne Opmuntring og Formaning dertil i den Herres Iesu Navn tryggeligen og glædeligen antage og jeg er stedse med ald Herrens Naades inderl: Forønskning etc: Ribe d 30 Oct: 1755:

Nr 119

Til Hr Provst Einsperg i Schibbet.

Ved Skrivelse under 12 hujus har Deres Velærværd: indberettet, at een Mand i Schibbet Sogn nafnl: Peder Tralballes Hustrue, som over den i Loven befalede Tiid har tillige med fornæfnte hendes Mand holdet sig fra Sacramentet, men imidlertid er kommen i Barselseng og nu begierer paa sædvanl: Maade at holde sin Kirkegang med videre, og da Deres Velærværd: derhos har forespurt sig, hvorledes dermed skulde forholdes, saa vilde jeg derpaa i Giensvar have meldet at hende, som een Ægte-Kone, ikke k[an]d nægtes paa den omm[el]te Maade at vorde introduceret, men derefter bør hun tilligemed hendes Mand i Følge Loven efter Gudel: Forberedelse foromm[el]te Deres Forargelse publice deprecere, Anlangende dernest den omskrevne Niels Nielsen Stokholm, som endnu skal continuere i sin forargelige Opførsel, da, naar Gradus admonitionis efter Lovens Forskrift forgiæves ere prøvede²⁾, og hans omm[el]te Forhold ved tilstrækkel: og lovle: Beviiser er at oplyse, k[an]d Deres Velærværd: efter den for Viborg Manufactur og Tugthuus indrettede Fundatzes formelding ham dømme til Arbeide der i visse Aar, og derhos være forsikret at samme Dom, naar den befindes at have de fornødne Reqvisita³⁾, skal vorde approberet. Ieg forbl: Ribe den 23 Martj 1756.

¹⁾ d.] datter. ²⁾ Der sigtes med *Gradus admonitionis* til de 2 første trin i kirketugten: formaning først i enrum med præsten, derefter i medhjælpernes nærværelse, D. L. 2-9-8, 9. ³⁾ *Reqvisita*] hvad der udkræves, om grundlaget for dommen.

Nr 120

Til samtlige Provster i Stiftet.

Da Hans Kongel: Majest: allernaad: haver funden for got at lade anordne een Takke- Bod- og Bede-Fest, som skal holdes overalt i Hans Majests: Riger og Lande den almindelig Bede Dag 4de Fredag efter Paaske førstkommende, eendeel¹⁾ for med hiertel. Tacksigelse at erkiende den disse Riger og Lande beviiste Guddommelige Barmhiertighed i at spare Os for den Elenighed ved Iordskiælv og Vandfloder, som haver rammet mange andre Stæder til deres Ødelæggelse²⁾, eendeel ogsaa for ved alvorlig Bod og Bøn at forekomme saadan Guds Vredes Domme over os herefter. Saa tilskikkes Deres Velærværd: herved een rigtig Copie af Allerhøystbemelte Kongel: Rescript samt eet Exemplar af de Texter med Collect Bøn og Psalmer, som allernaad: ere approberede paa samme Dag at skal forklares og bruges, hvilke Deres Velærværd: iblant Herrets Præsterne ufortøvet vilde lade circulere, at de af begge Deelee kunde tage de fornødne Afskrifter og holde sig den Kongel: Befalnings Indhold i alle Poster allerunderd: efterrettel.: Ligesom Deres Velærværd: vilde foranstalte, at allerhøystbemelte Kongel. Befaling ved intimationen³⁾ Søndagen forud til desto meere Opmuntring for Meenighederne af Prædikke-Stoelene vorder aflæst, og i øfrigt med forderl: indberette, at dette med foromm[el]te: Copie og Exemplar rigtig er tilhænde kommet. Ieg forbl. med ald Naades Ønske etc: Ribe d 8 April 1756.

Nr 121

Allerunderdanigste Erklæring.⁴⁾

Supplicantindens herved tilbage følgende allerunderdanigste Memorial indbefatter 2de Besværing's Poster.

1 . . .

2 Over Amts Betienterne⁵⁾ i Hadersleb at hun formedelst den i Memorialen anførte Aarsag ikke kunde komme til at udstaae den i Mangel af Bødernes Betalning ved Forordningen dicterede

¹⁾ eendeel — eendeel] dels — dels. ²⁾ Der tænkes særlig på Lissabons undergang 1.11.1755, se III, s. 179 flg. ³⁾ intimationen] om tillysningen den forudgående søndag. ⁴⁾ Her efter originalen, Rigsarkivet, jyske tegnelser 1756, 43. ⁵⁾ Betienterne] embedsmændene.

Straf paa Kroppen¹⁾, da hun til den Ende sisterede sig²⁾ i Hadersleb, og derfor ikke heller kunde vorde antaget til publique Absolution med videre: Anlangende denne Post, da, som derover ikke havest Vedkommende Betienteres Erklæring, og altsaa ikke heller med nogen Vished kand vides Sagens egentlige Beskaffenhed, vil ieg allene i almindelighed allerunderdanigst forestille, at, da samme Klagemaal i Lige tilfælde af andre tilforn er ført, saa eragtes det efter mine allerunderdanigste Tanker og i conformite med Lovens 2 Bogs 9 Cap: 21 Art:³⁾ meget betænkeligt af saadan Aarsag i saa lang tiid at afholde slige Personer fra publique Absolution og det høyværdige Sacramente, naar de sig dertil Bodfærdig maatte anmelde, hvorfore ieg og allerunderdanigst indstiller, om det ikke allernaadigst maatte behage Deres Kongelige Majestæt ved een allerhøyeste Resolution at forandre den paaberaabte Anordning, som skal forbyde saadanes Antagelse til Sacramentet førend Bødernes Betalning, derhen, at Præsterne, naar de for Vedkommende Betientere hafde anmeldet de i deres Meenigheder begaaende Lejermaale, maatte vel have Friehed at admittere de skyldige til publique Absolution, men ikke at give dem deres Skuds Maal til Afskeedigelse fra Meenigheden, førend med Vedkommendes Attest blev beviist, at enten Bøderne vare betalte, eller og de skyldige hafde udstaaet deres Straff paa Kroppen⁴⁾, paa hvilken Maade den sig imod den Kongelige intention tiid efter anden indsnegne Misbrug kunde forebygges, og Deres Kongl: Majestæts høye interesse⁵⁾ naar Betienterne betimelig og behørig efterkome deres Pligt, ligefuldt allerunderdanigst kand vorde observeret, ieg forbliver. Ribe d 19 Maji 1756.

Nr 122

til Hr Storm i Egtwed.⁶⁾

Hvad Iens Madsen af Westerbye i Ødsted Sogn haver ansøgt, angaaende hans dumme⁷⁾ og døde Søns Antagelse til det Høy-

¹⁾ *Straf paa Kroppen*] med fængsel. ²⁾ *sisterede sig*] indfandt sig. ³⁾ D. L. 2-9-21: »Naar nogen for sin Forseelse bør at staa aabenbare Skrifte, og hand sig med et angerfuldt Hierte og gudelig Andagt dertil indstiller, da skal Præsten stæde hannem til Afløsning, om end skjønt Herskabet sin Rettighed ikke bekommet haver«. ⁴⁾ Se nr. 123. ⁵⁾ i bøderne. ⁶⁾ Jfr. nr. 66 og 118. ⁷⁾ *dumme*] stumme.

værdige Sacramente, Sligt kand Eders Velærværdighed af indlagte hans Memorial derom nærmere erfare; og da vore største Theologi ere af den Meening, at saadanne, naar de ved udvortes Tegn kand give deres inderlige Forlængsel derefter tilkiende, ikke bør nægtes Adgang til Sacramentet, og ieg hos bemeldte lens Madsens Søn, som har været hos mig ved min sidste Nær-værelse i Colding, selv har erfaret saadanne Kiendetegn, som giver den visseste Formodning om hans oprigtige Begjærlighed efter dette dyrebare Saligheds Middel; Saa veed ieg efter slige Omstændigheder intet Hinderligt i, at Hand jo til Sacramentet kand admitteres, naar ellers hans øvrige Opførsel er ustraffelig p p Ribe d 11 Iun: 1756:

Nr 123

til det Kongelig Danske Cancellie.

At Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Rescript¹⁾ dateret Altona den 10 hujus, anl at tilkiende give Præsterne her i Stiftet, at, naar de for vedkommende Betiente haver angievet de i deres Meenighed begaaede Leyermaale, maae de have Frihed at antage de skyldige til publice Absolution, men ikke give dem deres Skudsmaal til Afskeedigelse fra Meenigheden, førend med vedkommendes Attest er beviist, at enten Bøderne ere betalte, eller og de skyldige have udstaaet deres Straf paa Kroppen, rigtig er mig tilhænde kommen, sligt skulde ieg herved allerunderdanigst indberette forbliv: etc: Ribe d 22 Iun: 1756.

Nr 124

til Provst Høhne i Wester Wedsted.

Da Peter Holm og Hustrue af Brøns Meenighed have afholdet sig fra det høyværdige Sacramente over den i Loven bestemte Tiid, og altsaa giort sig skyldige til i Følge Loven derfor at udstaae Kirkens Disciplin; Saa staaer det ikke i Deres Velærværdigheds eller nogen Provste Rettes Magt derudinden at

¹⁾ Dette er den af Brorson i nr. 121 ønskede kgl. resolution.

dispensere, men saa fremt de vedkommende formeene at have antagelige Aarsager til deres Afhold fra Sacramentet, faaer de ved Memorial til Hans Kongl Majestæt allerunderdanigst at andrage samme, og derhos anholde om allerhøystbemeldte Hs Majestæts egen allernaadigste Dispensation, hvilket de vedkommende til efterrætning ufortøvet maatte communiceres. Jeg har ellers med Forundring anseet Deres Velærværdigheds udi Skrivelse til Stifts Befalningsmanden, Hr Cammerherre von Holstein og mig ved denne Anledning saa vel under Peter Holms som eget Navn brugte ubeføiede Raisonnements over min i denne sag givne og i Loven grundede Resolution¹⁾, og kunde have største Aarsag til derfor at paastaae en mit Embede convenable²⁾ Satisfaction; imidlertid som jeg vel formoder, at De ved nærmere eftertanke selv seer og bekiender Deres begangne Overilelse, saa lader ieg det og dennegang forblive ved den velmeente erindring, at De herefter entholde sig fra slig utilbørlig Skrivemaade, ligesom ieg Dem og herved en for alle Gange vil have tilkiende givet, at De herefter i slige og andre under den geistlige Jurisdiction henhørende Sager haver allene at skrive til mig³⁾ som Deres af Gud og Kongen foresatte Øvrighed alt i Conformite af Loven og derom udgangne Kongelige Anordninger, J øvrigt venter ieg med forderligste Deres Jndberetning, at denne min Ordre er Dem til hænde kommen. ieg forbl: Ribe den 18de Aug 1756

Nr 125

Høy og Velbaarne

Allerhøystærede Herr Cammer Herre og Amtmand!⁴⁾

Af Sogne Præstens for Høyrup Meenighed udi Thorning Lehn her under Stiftet Hr Iens Schiernings til mig indkomne Beretning har jeg maattet erfare, hvorledes Deres Høy og Velbaarenhed under 28 Iul. sidstleden har befalet hannem at extradere⁵⁾ til Anders Pedersen Bering hans ihænde havende Pass med Paa-tegning om hans sidste Alter-Gang med videre; Men da saadan

¹⁾ I brev fra Brorson til sognepræsten i Brøns, hr. Wind af 2.7.1756. ²⁾ *convenable*] passende. ³⁾ altså ikke til stiftsøvrigheden: stiftamtmand og biskop. ⁴⁾ Amtmand v. Klingenberg i Haderslev. ⁵⁾ *extradere*] udlevere.

Skudsmaales Meddelelse uimodsigelig henhører iblant hans Præstelige Embedes Forretninger, og den derom udstædede Ordre altsaa er stridende imod det under 20 Martj 1750 ergangne Kongel: Allernaad: Rescript¹⁾, hvorved Amtmanden i Hadersleben paanye er befalet ej i fremtiden at tillægge Præsterne i Thorning Lehn nogen Befalning i Deres Embedes Forretninger, men overlade sligt til Biskoppen over Riber-Stift. Saa kunde dette formentlige Indgreb udi den Geistlige Jurisdiction give mig billig Anledning til at besværge mig derover paa sine Steder, men som jeg intet hellere ønsker end fremdeeles at leve i god Forstaaelse og Harmonie med Deres Høy og Velbaarenhed, og altsaa paa min Side, og saa vit mig er mueligt, at forebygge alt det, som kunde foraarsage Collision imellem os, saa gjør jeg mig ogsaa Desto meere forsikret, at Deres Høy og Velbaarenhed i allerunderd: Følge Høystbem[el]te: Kongel. Befalning herefter forskaane[r] Præsterne udi det Thorning Lehnske for saadan Ordres i deres Embedes Forretninger, og derved Os begge for de ellers deraf flydende ubehagelige Consequencer. Hvad i det øvrige angaaer forommelte Passes Udlevering, da har jeg tilskrevet Præsten, at h[an]d extraderer samme til Anders Bering, dog uden nogen Paategning om hans sidste Altergang der i Meenigheden, som efter Loven og i henseende til de deraf formodentlige Følger ikke k[an]d el: bør meddeeles ham, saa længe h[an]d agter at forbl[ive] der i Meenigheden, Ligesom jeg og har befalet Præsten i denne hans Embede vedkommende Sag ikke videre at inklade sig for Amt Huuset i Hadersleben, Forblivende med største Respect Riber d 19de Aug: 1756.

Nr 126

til Herr Cammerherre von Klingenberg i Hadersleb.²⁾

Saa gierne ieg i Betragtning af Deres Høy Velbaarenheds ved Høystærede af 24 Hujus givne Forsikring vil tilstaae, at ved den til Præsten Hr Sciærning i Høyrup angaaende Anders Pedersen Berings Passes extradering med paategnet Skudsmaal [givne Ordre] ikke er intenderet³⁾ nogen fornærmelse for Riber

¹⁾ Se s. 222. ²⁾ Jfr. foregående brev. ³⁾ *intenderet*] tilsigtet.

Geistl: Jurisdiction, Saa ugierne maae ieg derimod ihenseende til Sagen i sig selv herved igientage, hvis¹⁾ ieg Deres HøyVelbaarenhed under 19 Hujus har tilskrevet, neml: at bemelte ordre naar den sin hele connexion²⁾, og fornemelig ihenseende til den anbefalede Paategning considereres³⁾, ikke kand ansees anderledes end stridig imod det allegerede⁴⁾ Kongel: allerhøyeste Rescript af 20 Mart 1750: thi da Deres HøyVelbaarenhed selv ved Sagens nærmere Eftertanke upaatvilelig tilstaaer, at status controversiæ⁵⁾ egentl: bliver denne: om de i loven Præsterne anbefalede Paategninger paa slige Passer, angaaende Personernes Altergang med videre, ere at ansee som Embets forretninger, eller om Loven paalægger dem at give saadane Skudsmaale saavit de ere Præster eller saavit de ere Beboere i Sognet; og det efter ald formodning saa meget mindre behøver noget Beviis at slige Paategninger ere dem, som Præster, paalagde og følgel: een Embets forretning, som Deres Høy Velbaarenhed i Deres Høystærede selv sligt tilstaaer, naar De behager at melde at det vel vilde fortryde Præsten, om Supplicanten beviste med et lovlig tings Vidne det som Præsten skulde allene i følge allerhøyeste forordning paa Embets vegne bevidne; Saa seer Deres Høy Velbaarenhed selv, at saa unægteligt det er, at Præsten er befalet at attestere om Anders Berings sidste Altergang, saa vist er det ogsaa, at tit bemelte ordre ikke kand ansees conform med min høystbemelte Kongel: Befalning, efter hvis udtrykkelige Formelding det ikke tilkommer Deres HøyVelbaarenhed men mig at udstædde ordres til Præsterne i Thorning Lehn i deres Embeds forretninger. Efter hvilke Omstændigheder ieg gandske vist formoder, at min til Deres Høy Velbaarenhed om denne sag afladte Skrivelse ingenlunde kand ansees som en frugt af nogen end sige særdeles sterk prevention⁶⁾ imod Dem, men som een ikke mindre velmeent end fornøden, forestilling til videre fornærmelsers forebyggelse: Hvad dernæst angaaer, hvis Deres HøyVelbaarenhed behager at melde at mand billig maae undre over, hvorfor Præsten vil nægte at attestere det h[an]d selv haver giort, og hele Meenigheden er bekient, neml: at h[an]d haver antaget ham til det høyværdige Sacramente da maae ieg derpaa kortel: svare, at, som slige

¹⁾ hvis] hvad. ²⁾ connexion] sammenhæng. ³⁾ considereres] betragtes. ⁴⁾ allegerede] anførte, se s. 292. ⁵⁾ status controversiæ] stridens genstand. ⁶⁾ prevention] fordom.

Attester allene er befalet at gives saadane, som flytte fra Sognet, paa det Præsten, til hvis Meenighed de ankomme kunde have Efterretning om Deres communion og øvrige forhold paa deres forrige Opholds Sted, og derefter dømmes, om han uden Ansvar i paakommende tilfælde kunde stæde dem Adgang til Sacramentet¹⁾; Saa hverken kand eller bør Præsten i Høyrup give saadan Paategning til Anders Bering, da han endnu ej agter at flytte fra Meenigheden, og saa meget mindre, som Anders Berings Absigt ved den ansøgte paategning allene skal være derved paa et andet Sted og under en fremmet Jurisdiction at vilde snige sig til Sacramentet, hvorfra Præsten i Høyrup formedelst vigtige og tildeels noksom bekiente Aarsager afholder ham, at ieg ikke skal tale om, at det er directe imod Loven, at opholde sig i een og communicere i een anden Meenighed²⁾ hvilk[et] ogsaa var de aarsager, hvorfor ieg har maattet give Præsten ommelte ordre. Anlangende videre den endnu fra Præsten om denne Sag forventende Erklæring, da, som han for sit Forhold i denne sit Embeds forretning ikke bør staae nogen til Ansvar uden den Geistlige Øvrighed, saa gjør ieg mig og fuldkommen forsikret, at Deres Høy-Velbaarenhed efter bekiente Retsindighed og propension³⁾ for alt det som Ret er, ikke videre urgerer⁴⁾ Resolutionens Efterlevelse i den Post, mindre ved noget [i] slig tilfælde ihenseende til Geistligheden usædvanligt og saavit vides ved ingen Lov eller forordning authoriseret Tvangs Middel dertil anholder⁵⁾ ham, hvorved da ogsaa denne Sag om Deres HøyVelbaarenhed saa behager uden videre Vitløftighed k[an]d være afgjort. Sluttel: takker ieg Deres HøyVelbaarenhed ydmygst og ergivenst for den gracieuse forsikring om Deres priselige intention til en bestandig Harmonies vedligeholdelse, med den oprigtige forsikring i alle optænkelige Maader samme bestandig at efterjage som med den største Respect har den Ære at forblive: Ribe d 31 Aug. 1756

¹⁾ D. L. 2-5-22: »Præsterne maa ingen Ubekiente annamme til Naderens Sacramente, med mindre de føre deris Bevis med sig om deris Liv og Levnet fra den Stæds Præst, som de ere komne fra«. ²⁾ D. L. 6-3-1: »Een hver [skal] søge sin egen Sognekirke, som hand hører til, og der bruge Sakramenterne, . . . og maa ingen paa Landsbyen legge Bønderne fra et Sogn til et andet«. ³⁾ *propension*] tilbøjelighed. ⁴⁾ *urgerer*] holder på. ⁵⁾ *anholder*] tilholder.

Nr 127

Til General Kirke Inspectionen.¹⁾

Ieg erkiender endnu med underdanig og skyldigst Taksigelse, at Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrer, i anledning af een imellem da værende Amtmand over Haderslebhuus Amt Sal. Geheime Raad von der Lyhe og mig, angaaende den Geistlige Jurisdiction i Thørning Lehn i Aaret 1749 forefalden Dispute, vare saa naadige, og Gunstige, ved Deres Forestilling for hans Kongel. Majestæt at udvirke et Kongel. allernaadigst Rescript af 20 Mart 1750²⁾ sub Litt. A: af den Indhold, at, som det for høybemelte Collegio var Beviist, at een Amtmand i Hadersleb følgerig³⁾ Kongel. allernaadigste Ordres ikke bør befatte sig med den Geistlige Jurisdiction i Thørning Lehn, saa var Amtmanden paa nye bleven befalet ikke herefter at tillægge Præsterne i Thørning Lehn nogen Befalning i deres Embedes Forretninger, men overlade sligt til Biskoppen over Riber Stift. Og da nu igien i bemelte Lehn er forefalden een Casus af næsten samme Beskaffenhed, og hvorved Riber Geistlige Jurisdiction formeenes tydelig at være fornærmet og samme Sag desuden er af den Beskaffenhed, at den ikke uden ved een Kongel. allerhøyeste Resolution kand afgiøres, saa tager jeg mig den Frihed atter med den fuldkomneste Tilliid at vende mig til dette høye Collegium for at udbede mig Deres Naadige og Kraftige Assistance udi bemelte Sag hvis anledning og videre Omstændigheder ere følgende:

Udj Foraaret 1754 befandtes een hos Ride-Fogden Iohan Christopher Muusman i Brøns Sogn tienende Qvinde Marie Iohans Datter fra Aael Sogn i Nørre Iylland at være frugtsommelig; Og, som det under høy Straf er paalagt Præsterne i bemelte Lehn strax at melde for Vedkommende Betientere de i deres Meenigheder begaaede Lejermaale, paa det den Kongel. interesse ihenseende til de derved forbrudte Bøder desto bedre kand werde observeret, saa fandt Sogne Præsten der paa Stedet Hr Matthias Wind, efter sædvane i slige Tilfælde, fornøden at sende Bud efter bemelte Qvinde, for baade paa sit Embets vegne at tale

¹⁾ Her efter original, gen.-kirkeinsp., indkomne sager 1757, nr. 35 a. ²⁾ S. 222, note. ³⁾ følgerig] ifølge.

med hende, saa og at høre og tage hendes Bekiendelse om hendes Barnefader til den anbefalede Indberetning paa sine Steder; og, endskiønt saadan hans Forhold saaledes ikke allene var gandske uskyldig, men endog af anførte aarsag fornøden, blev hand dog for den Sags Skyld paa en fast uhørt maade beegnet af bemelte Ridefoged i det denne, paa een ham, som een Kongelig Betient, meget uanstændig Maade, kommer ind i Præstegaarden, og der anfalder Præsten i sit eget Huus, i ord og Gierning med mange grove insolencer¹⁾ og siden offentlig paa Gaden i mange Menniskers paahør angriber ham med de ærerørigste Skiolds Ord, hvilket alt udførligere af vedlagde og paa samme tiid derom erhvervede Attester sub. Litt. B maatte erfares, ja denne Ridefogdens ubesindige Dristighed gik endogsaa saa vit, at han for at afværge Præstens Samtale med Qvinden, og ventelig derved den rette Sandheds opdagelse, lod hende Natten efter bortføre med sin egen Vogn og Karl fra Brøns her til Byen, hvorover Præsten, som imidlertiid havde hørt et spargement²⁾, at Ridefogdens egen Søn skulde være hendes Barne Fader, samt at hende skulde være aftvungen en Bekiendelse paa een Anden neml: een Land Soldat af Jylland navnl. Berthel, forlangede af mig at tilskrive Sogne Præsten Hr Eilskou i Aael, til hvis Mee-nighed Qvinden tilforn henhørte og nu igjen hafde begievet sig, om i tvende Mænds Overværelse at tage hendes Bekiendelse angaaende hendes Barne Fader og derom at indsende sin skriftlige Relation; hvorom da ogsaa bemelte Hr: Eilskou blev tilskrevet; men førend hans Svar derpaa erholdtes, indfandt sig hos Præsten Hr Wind den besvangrede Qvindes tvende Brødre fra Aael Sogn, som berettede at være af deres Hoshonde Proprietaire Rygaard paa Hesselmed³⁾ udsendte, for at give saavel Ridefogden som Præsten tilkiende, at hendes Bekiendelse om Land Soldaten var skeet efter Tilskyndelse af Ridefogedens Søn, og af frygt for Ridefogden selv, men i sig selv var urigtig, samt at Ridefogdens egen Søn nafnl: Hans Christian Muusmann var hendes rette Barne Fader, som sees af deres Attest sub Litt: C:; Og da denne Beretning end videre blev stadfæstet ved hendes egen for Hr Eilskou i Aael i tvende Vidners Overværelse giorte og fra

¹⁾ *insolencer*] uforskammetheder. ²⁾ *spargement*] rygte. ³⁾ *Hesselmed*] hovedgård i Al sogn.

hanem siden indsendte af begge Mænd underskrevne Forklaring, hvoraf fremlægges Copie sub Litt D:, saa har Præsten ikke allene sligt for Ridefogden, hvor slige Lejermaale skal meldes, angivet, men endog, siden Sagen var ham selv anrørende, og for ikke at gjøre sig deelagtig i den, ved Land Soldatens efter Qvindens egen frivillige Bekiendelse, falske udlæggelse, formodentlig intenderet defraudation¹⁾, i Hans Kongel: Majestæts høye interesse paa behørig Maade indberettet Sagen, ved anledning af den aarlige Attest om Lejermaale med videre, til Amtmanden over Hadersleb Amt Hr Cammer Herre Klingenberg: Hvorledes denne Sag der i Hadersleb er bleven behandlet, samt hvorvit de af Qvinden angifne høyst mistænkelige Omstændigheder har anlediget den, i Betragtning deraf, fornødne og behørige Undersøgning, er mig ubekient, og som noget mit Embede uvedkommende, her forbi-gaaes:

Imidlertid har det med denne Sag saaledes henstaaet fast i tvende Aar, uden at enten Præsten fra Amthuset har faaet mindste Notice om Qvindens sidste Bekiendelses skeede undersøgning og befundne urigtighed, eller at Ridefogden eller nogen af hans Familie nogensinde har meldet sig til Sacramentet; men, da Qvinden ved Skrifte Staaelse²⁾ i Dom-Kirken her i Ribe, hvor hun nu tiener, er vedbleven hendes forrige Bekiendelse, og offentlig har udlagt bemelte Ridefogdens Søn, Hans Christian til hendes Barne Fader, og Præsten Hr Wind i Brøns, efter Stifts Provstens Hr Peder Stokemarks skriftlige Tilmeldelse derom, i følge Lovens udtrykkelige Befalning³⁾ sligt for Brøns Meenighed haver tilkiendegivet, er han strax derefter af Ridefoged Muusmann bleven indstefnet for Hvidding Herrets Ting in puncto injuriarum hinc inde satisfactionis⁴⁾ som hosfølgende Copie sub Litt E udviser, og det paa Fundamente af Amtmandens Hr Cammer Herre Klingebergs dertil gifne Tilladelse ved Resolution

¹⁾ defraudation] bedrageri. ²⁾ Skrifte Staaelse] åbenbart skriftemål, som hun havde fået lov til at underkaste sig i Ribe. ³⁾ D. L. 2-9-20: »Dersom nogen, der aabenbarlig haver syndet paa et Stæd, og kand ikke saa lettelig komme did igien, . . . begærer hiertelig Afløsning paa det Stæd, som hand da befindis paa, kand det hannem og aabenbarligen tilladis. . . . Og, naar samme Person der er afløst, skal Sognepræsten den forrige Præst tilskrive det hos sig at være forrettet, at hand det derefter kand forkynde ogsaa aabenbarligen i sin Meenighed, som til at afbede den begangen Forargelse paa samme Persons vegne«. ⁴⁾ in puncto injuriarum hinc inde satisfactionis] angående injurier og i anledning heraf oprøjsning. Måske en skrivfejl, da hinc og inde synes at overlødigøre hinanden. I stævningen står kun hinc.

af 28 Dec: sidstleden sub Litt F:, Og, da Præsten, efter min ham paa hans derom giorte Forespørsel givne ordre, har protesteret imod Stefne Maalet og erklæret ikke at kunde el. torde indlade sig for dette uvedkommende foro i denne hans Embede vedkommende Sag sub Litt G:, saa har dog Herreds Fogden Cancellie Raad Hoffmann, som dog meget vel veed den egentlige Forfatning med Jurisdictionerne i Thørning Lehn, og ingenlunde kand formodes at være uvidende om den i Øster Linneth Sogn i samme Lehn aar 1749 existerede Casus (da der intenderedes ligesom nu for samme Aarsags Skyld og under samme Titul af Beskyldning for Injurier at inddrage Præsten Hr Buch under den civile Jurisdiction¹⁾), og hvorpaa fulgte den under Litt A fremlagde Kongel: allerhøyeste Befalning) desuagtet og formodentlig i Tillid til forventende Beskyttelse af forhen fremlagde Hr Cammer Herre Klingenbergers Resolution, ved interlocutorii Kiendelse²⁾ paalagt Præsten at møde for Hvidding Herrets Ting den 2den Maj førstkommande, med videre, som af de ved herrets Skrивeren Holm meddelte Udtogge sub Litt: H og I nærmere naadig og behagelig maatte erfares —

Dette er Naadigste og Høystærede Herrer! een kort og sandfærdig Relation om denne Sags Anledning og Beskaffenhed, som af de fremlagde Documenter tydelig ligger for Dagen: Deres Høy Grevelige Excellence og Høystærede Herrer seer deraf upaatvillig, at Præsten derudinden ikke har gjort andet, end det hans Embedes Pligt efter Loven og andre Kongelige Befalninger udfordrede, og han ikke kunde lade være ugiort, uden til sit store Ansvar i alle Tilfælde, at tilside sætte den Høystsamme skyldige allerunderdanigste Lydighed: samt at Ridefogden derimod paa een meget ublue Maade har veltet sig ind paa Præsten hans egen Siæle Sørgere, hvilket er saa meget strafværdigere, som han er een Kongelig Betient og derfor saadan Forhold saavel i det eene som det andet af hanem allermindst burde formodes; Imidlertid da Præsten, som af Begyndelsen, for at skaffe sig fred i sit eget Huus med videre, ansaae fornøden at lade ham indstefne for Ober-Gerichtet i Slesviig, siden for at u[n]dgaae videre Process og i den tanke, at hans visende Føyelighed skulde have bragt

¹⁾ Se nr. 63-64. ²⁾ *interlocutorii Kiendelse*] kendelse om en del af en retssag el. foreløbig afgørelse af et stridsspørgsmål.

Ridefogden til Retsindigere Forhold, var villig til at voldgive Sagen til 2de dertil proponerede Mænd, ja endog, da saadan Compromiss fandt sine Vanskeligheder og med begges Samtykke (hvorfor i fornøden Tilfælde kand fremlægges Cancellii Raad Hoffmanns, som Compromissarii¹⁾ paa Ridefogdens side hans Skrivelse til Præsten) blev ophævet, resolverede reent at skiænke Ridefogden sine imod hans Persohn forøvede Grovheder, saa vil jeg og ikke videre movere noget derom, men alleene til Deres Høy Grevel. Excellences og Høystærede Herrers egen høye Skiønsomhed have henstillet om det ihenseende til Ridefogdens endnu continuerende Opførsel imod Præsten og for at forekomme de deraf for Lære-Embedet flydende betydelige consequencer maatte ansees Ret og fornøden, at Ridefogden derfor i det ringeste alvorligen blev reprimanderet og paalagt at betale efter Amt Mandens sigelse een Mulct til Sognets Fattige, Ligesom jeg og overlader til Deres Høy Grevelige Excellences og Høystærede Herrers nærmere naadige og Retsindige Eftertanke, om De efter de ved denne Anmeldelse derom fremlagde Beviser angaaende Ridefogdens efter alle Omstændigheder saa mistænkelige, og for hennem, som een Eed soren²⁾ Kongel: Betient, dobbelt strafværdige Omgang med at vilde forføre et eenfoldigt Armt Qvinde Menniske til een urigtig Bekiendelse, maatte finde fornøden derom at gjøre Hans Kongel: Majestæt saadan Forestilling, at Vedkommende Fiscal paa Embets vegne blev befalet paa lovlig maade at undersøge og paa tale denne Sag, paa hvis Udfald manges øjne, skiønt i ulige Absigter, ere henvendte, og ved hvis tilbørlige Efter forskning, om end ikke den efter ald anseende fordulgte Sandhed fuldkomen blev lagt for Lyset, dog i det ringeste blev udrettet saa meget, at andre vilde afskrekkes fra enten at forføre eller lade sig forføre til den i sig selv saa horrible, som efter mange Retsindige Præste[r]s Klagemaal nu meere end tilforn almindelige Falske Bekiendelse, hvorved mange Synder endog de groveste, ustraffet passerer, og derfor desto dristigere øves, den Allerhøyeste til Fortørnelse, Meenighederne til Forargelse, de arme paagiældende Siæle til dobbelt Fare og Ansvar og endelig hans Majestæts høye interesse til kiendelig Defraudation og Fornærmelse —

¹⁾ *Compromissarius*] forligsmægler. ²⁾ *Eed soren*] edsvoren.

Men det, som ieg for denne sinde høyligen er aarsaget¹⁾ fornemelig at paaanke, er den af Hr Cammer Herre von Klingenberg udgivne og sub Litt F. fremlagde Resolution, hvorved Ridefogden er tilladt for den i hans Memorial anførte første aarsag neml: at Præsten har understaaet sig at afviise ham og hans Søn fra Sacramentet, at anlegge Sag imod ham ved Herreds Tinget: ieg vil ikke tale om, at saadan Ridefogdens Andragende efter Præstens Beretning er urigtig, da hverken han el. nogen af hans Familie, som forhen er meldet, siden den tiid har meldet sig til Sacramentet, hvilket endog kand sluttes deraf, at han i sin Begiæring om Stefne Maal til Cancellie Raad Hoffman forandrer sin Beskyldning derhen at Præsten skal have udladt sig med ikke at vilde tage ham og Søn til Sacramentet; Men allene have Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrer underdanigst og ærbødigst forestillet, at den udgivne ordre ikke kand ansees anderledes end et virkeligt Indgreb i Riber Geistlige Jurisdiction og aldeles stridig imod meer allerhøystbemelte Kongel: Rescript af 20 Mart 1750: Thi da Præstens Forseelse, hvorfore Ridefogden beskylder ham, og agter at erholde Satisfaction af ham, bestaaer efter Stefne Maalets udviisning i 2de Puncter, neml. at han skal have beskyldet Ridefogdens Søn Hans Christian for et begangen Lejermaal, og anført ham iblant de Brødeskyldige²⁾ samt at han skal have udladt sig med ikke at vilde antage enten ham eller Søn til Sacramentet, hvoraf Meeningen er eller bør være, at Præsten efter den ham paaliggende Pligt til Vedkommende har anmeldt det i hans Meenighed begangne Lejermaal, og ikke imod Loven og Forordningen af 23 Dec. 1735³⁾ tør antage enten Faderen eller Sønnen til Sacramentet, med mindre den første ihenseende til hans saa langvarige Afhold derfra enten underkaster sig Lovens Befalning⁴⁾ eller og ved hans Kongel: Majestæts egen allerhøyeste Dispensation derfra vorder frietaget, og den sidste i henseende til den paa ham giorte Bekiendelse enten lovligen fralægger sig samme, el. og paa een af forommelte Maader efterkommer Lovens og allerhøyst-

¹⁾ aarsaget] foranlediget. ²⁾ Brøde] bøde. ³⁾ Forordningen fastsætter bl. a. streng straf for præster, som uden kgl. dispensation fritager nogen skyldig for kirkens disciplin. ⁴⁾ D. L. 2-5-27: »Entholder sig nogen over et heelt Aar fra Naderens Sacramente, da skal hand udstaa Kirkens Disciplin«.

bemelte Forordnings Bydende; Saa seer Deres Høy Grevelige Excellence og Høystærede Herrer upaatvilelig, at disse Beskyldninger, endskiønt under det i Ridefogdens Tanker specieuse prætext¹⁾ af Injurier, dog allene hidrører af og vedkommer hans Embedes Forretninger; og, da han, ligesom alle andre Præster i det Thorning Lehn, i alle sit Embedes Forretninger endog ihenseende til Lejermaales anmeldelse (som end yder mere sees af det Kongel: Rente Cammers derom til mig afladte Skrivelse af 11te April 1752 sub Litt K:) sorterer under Riber Geistlige Jurisdiction og efter saa mange udgangne Kongel: Rescripter og sin ved sit Embets Tiltrædelse derpaa aflagde Eed skal allene rette sig efter den Danske Lov og udgangne Kongl: Forordninger, saa bliver det deraf een fornøden følge, at han i saadanne Tilfælde allene bør søges for den Geistlige, som efter Loven og Geistlighedens privilegier er hans forum competens²⁾, og umuelig kand tiltales for een Verslig Ret, hvor den Danske Lov og Forordninger ikke tages pro norma³⁾ medmindre mand vilde sige, at han under sit Embedes Forbrydelse skulde rette sig efter een Lov, men dømmes efter andre derfra Differente, hvilket umuelig kand have Sted under Hans Kongel. Majestæts saa vise og Retfærdige Regiæring.

Og saa øyensynlig det da heraf er, at denne Sag allene henhører under den Geistlige Jurisdiction paakiendelse, og saa lidet Amt Manden i Hadersleben efter meer høystbemelte: Kongel. Rescript bør befatte sig med den Geistlige Jurisdiction i Thorning Lehn, eller befale Præsterne noget i deres Embedes Forretninger, saa lidet kunde og burde han henvise saadan sag til det Verslige forum el. tilladt noget Søgmaal der imod Præsten at anlægges, men i Allerunderdanigste hørsomhed⁴⁾ for oftciterede Kongel: allernaadigste Befalning overladt sligt til Biskoppen over Riber Stift. Hvilket er een saa klar og uimodsigelig Sag, at ieg maatte ansees med uforføden Vitløftighed at opholde Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrer, dersom ieg noget videre derudinden vilde forestille: Naadigste og Høystærede Herrer! da jeg fuldkommen er forsikret, at Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrer ved Betragtning af alle foran-

¹⁾ *specieuse prætext*] sandsynlige påskud. ²⁾ *forum competens*] rette værneting. ³⁾ *pro norma*] som rettesnor. ⁴⁾ *hørsomhed*] lydighed.

førte Omstændigheder selv naadigst og gunstigst finder hvor fuldkommen beføyet ieg har været til denne Besværing over forommelte Hr Cammer Herre von Klingenberg's Resolution, Saa kand ieg tillige tilforladelig forsikre og erbyder mig i fornøden Tilfælde at bevise, at dette ikke er den første Gang der fra den Haderslebiske side saaledes er handlet imod den for saa faae aar siden ergangne Kongel: allerhøyeste Befalning, som jeg dog af een oprigtig afskye for ald fortrædelig collision, og for ikke uden den høyeste Nødvendighed at incommodere¹⁾ Deres Høy Grevelige Excellence og Høystærede Herrer, enten har tiet stille med, eller og søgt i mindelighed at afgjøre; men, da min saaledes fra tiid til tiid viiste føyelighed og inclination²⁾ til Fred og Eenighed synes at have hafdt den uventelige Virkning at derover desto meere ved givende Lejligheder intenderes Riber Geistlige Iurisdiction's Fornærmelse, og denne ved Retten allerede anhängiggjorte³⁾ Sag er kommen saavit, at den ikke uden een Kongel: Decision kand ventes at vorde afgjort, Saa understaaer ieg mig desto meere underdanigst og ærbødigst at bede, at Deres Høy Grevelige Excellence og Høystærede Herrer, som selv have udvirket den forrige Kongel. allernaadigste Resolution af 20 Mart 1750, endnu vilde lægge den Naade og Godhed til den forrige, at forestille hans Kongelige Majestæt denne Sag saaledes, at Amt Manden over Haderslebhuus Amt allernaadigst paanye maatte vorde befalet, ikke allene selv at entholde sig fra saadane hans Iurisdiction uvedkomende Sager, men endog at tilholde de verslige Rettens Betientere i Thorning Lehn, ikke herefter ved deres Retter at imodtage saadanne Sager til paakiendelse, men tilbørligen at henvise dem til deres rette Geistlige forum, Ligesom ieg og i lige underdanighed og ærbødighed maae bede, at Herreds Fogden Cancellie-Raad Hoffmann, det snarest see kunde, maatte blive tillagt den Ordre ikke allene at indeholde med den givne Kiendelses execution ihenseende til de Præsten idømte Omkostninger, men endog at entholde sig fra Sagens videre Foretagelse ved Herreds tinget, intil den ansøgte Kongel: Resolutions erholdelse, hvilket saa meget mere er fornøden, som der ellers med Præsten ventelig efter yderste Rigueur⁴⁾, uanseet hans saa

¹⁾ *incommodere*] besvære. ²⁾ *inclination*] tilbøjelighed. ³⁾ *anhængiggjorte*] indbragte. ⁴⁾ *Rigueur*] strenghed.

vel grundede protest, vorder forfaret¹⁾, hvilket især er at befrygte, i betragtning af een mod bemelte Hr Wind for nogen tiid siden forefalden passage²⁾, da han formeentlig uskyldig og for een Sag af saare liden Betydenhed ved militairisk Execution blev udpantet som ieg, for ikke at besværges Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrers med alt for stor Vitløftighed, dog under reservation³⁾ af behørig Demonstration⁴⁾ i fornødne Tilfælde, stiltiende forbigaaer:

J det øvrige Recommenderer ieg denne Sag paa beste maade til Deres Høy Grevelige Excellences og Høystærede Herrers Naadige og gunstige Forsorg, i den fuldkomne Forsikring, at ikke allene Præsten for det imod ham anlagede ubillige Søgemaal vorder libereret⁵⁾, men endog Riber Geistlige Jurisdiction ved de hidtil hafde rettigheder efter saa mange udgangne Kongel: allerhøyeste Befalninger imod ald Indtrængelse vorder mainteneret⁶⁾. Forblivende iøvrigt med ald underdanig soumission og særdeles Høysagtelse etc Ribe d 29 Martj 1757

Nr 128

Til General Kirke Inspectionen.⁷⁾

Under 29 Mart: sidstafvigte har ieg underdanigst og ærbødigst forestillet Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrers een i Thorning Lehn for kort Tid siden forefalden Casus med Sogne Præsten Hr Wind i Brøns, som formedelst sit Embedes Forretninger er indstefnet for Hvidding Herreds Ting med videre; og tillige hos Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrers udbedet den Naade og Grace for Præsten, at Herreds Fogden Cancellie Raad Hoffman maatte vorde tillagt den Ordre, ikke allene at indeholde med den gifne Kiendelses Execution, ihenseende til de Præsten idømte Omkostninger, men endog at entholde sig fra Sagens videre Foretagelse, intil den ansøgte Kongel: Resolution kunde erholdes; og da bemelte Cancellie Raad Hoffman, uanseet Præstens Lovgrundede protest, ikke allene har

¹⁾ forfaret] farefrem, handlet. ²⁾ passage] hændelse. ³⁾ Reservation] forbehold. ⁴⁾ Demonstration] bevisførelse. ⁵⁾ libereret] befriet. ⁶⁾ mainteneret] håndhævet. ⁷⁾ Her efter original, gen. kirkeinsp., indkomne sager 1757, nr. 36. Jfr. det foregående brev.

paalagt ham at *comparere*¹⁾ for Herrets Tinget, men endog ved Resolution af 24 Maji sidstleden Determineret²⁾ Omkostningerne til 25 Rdr: 15 lsk³⁾, som Præsten inden 6 Uger fra samme Dato sub poena Executionis⁴⁾ skulde betale, saa vilde Deres Høygrevelig Excellence og Høystærede Herrer naadig og gunstig tillade, at ieg tager mig den Frihed herved at igientage bemelte Ansøgning, og at Amt Manden Hr Cammer Herre von Klingenberg i Hadersleb, det snareste skee kunde, derom maatte vorde tilskrevet; og, som jeg fuldkommen haaber, at Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrer naadig og retsindig skiønner, hvor billig og fornøden denne Ansøgnings Bevilgelse er, saa lever ieg ogsaa i den faste Forsikring, at Deres Høy Grevelig Excellence og Høystærede Herrer efter vitbekiente høye Retsindighed herudinden lader Præsten nyde Deres Kraftige og Retfærdige Assistance og Beskiermelse, forblivende med ald underdanig soumission og særdeles Høvyagtelse Ribe d 9 Iun. 1757.

Nr 129

til Degnen Hans Iensen i Aggerskov

Siden Geistligheden⁵⁾ i det Thorning Lehnske i Henseende til deres Indkomster og Udgifter ikke kand unddrage sig fra den Haderslebiske Jurisdiction, holder jeg det raadeligst at møde efter Indkaldelse i Hadersleb til den ansatte Tid; og saafremt i⁶⁾ da for den indmelte Aarsag er sadt i Brøde⁷⁾, at begiere Copie af Resolutionen, og tillige Anstand i Sagen intil dens Omstændigheder til forventende nærmere Resolution kunde blive Hans Kongel[ig]e Majest: allerunderd: foredraget

J øvrigt venter jeg mig Udfaldet saasnart mueligt, indberettet, og forbliver Ribe d 22 Iunij 1757

Nr 130

Allerunderdanigste Erklæring.⁸⁾

Over Supplicantens Ridefoged Muusmanns herved tilbagefølgende allerunderd: Ansøgning har jeg indhentet Sogne-Præstens

¹⁾ *comparere*] give møde. ²⁾ *Determineret*] fastsat. ³⁾ *lsk.*] lybskilling. ⁴⁾ *sub poena Executionis*] under straf af eksekution \circ : udpantning. ⁵⁾ Degnene hørte til gejstligheden. ⁶⁾ *i*] \circ : I. En degn tiltaltes ikke med De. ⁷⁾ *Brøde*] bøde. ⁸⁾ Jfr. nr. 127 og 128.

Hr Winds Erklæring; Og, da han derudi omstændelig har Deduceret¹⁾ og med de vedlagde Documenter formeentlig beviist den gandske Sags egentlige og sande Beskaffenhed, og hans deraf noksom kiendelige Uskyldighed i de ham af Ridefogden Imputerede²⁾ Poster, saa bliver efter hans Forlangende samme Erklæring med sine Bielager til Deres Kongel. Majests: Allernaade: Eftersyn herved allerunderd: nedlagt, lige som og for det øvrige i Relation dertil, til Deres Kongelige Majests: Allernaade: Resolution allerunderd: indstilles, hvorvit efter slige Omstændigheder paa Supplicantens Anddragende og Ansøgning kand blive at Reflectere. Jeg forbl. i allerdybeste Devotion³⁾ Ribe d 28 Iulij ao. 1757.

Nr 131

til Hans Høy Grevel: Excellence Hr Grev Holstein.

Ved Skrivelse under 26 Pass. haver Sogne-Præsten Hr Bakke i Colding tilmeldt mig, at Lieutenant Iens Lange, sammesteds, som haver afholdet sig fra Sacramentet over den i Loven Determinerede Tid, nu begierer dertil at vorde antaget, forespørgende sig tillige, hvorledes hand i dette Tilfælde hafde at forholde sig, Og, da han derhos giver bemelte Lieutenant det Vidnesbyrd, at h[an]d med hiertel: Fortrydelse erkiender sit hidtil førte Levnet, og lover ved Guds Naade herefter at forbedre samme, Saa tager jeg mig den underdanige Frihed Deres Høy Grævel. Excell. denne Sag herved at Referere, og for bemelte Lieutenant Lange at

¹⁾ Deduceret] fremstillet. ²⁾ Imputerede] tilregnede. ³⁾ Den her gengivne erklæring fra Brorson findes som bilag ved Muusmanns sag, som fra det tyske kancelli er gået til det danske og af dette under 19.11.1757 er tilstillet general-kirkeinspektionen. I skrivelsen til denne meddeler kancelliet, at Muusmann, som på grund af striden med Wind i 3 år har afholdt sig fra altergang, nu har fået bevilling til med familie at lade sig betjene af udensogets præst. Men hans imod præsten anlagde injurien og diffamations sager skal nyde anstand, indtil den spørgsmål, om præsten ved den paaklagde afløsning af Prædikke Stoelen har forset sig eller ikke? ved Kirke Inspektionen er bleven afgjort. Det er ikke lykkedes at finde denne afgørelse eller den kgl. resolution, som det hele må være endt med. Men at udfaldet er blevet efter Brorsons ønske, kan der sikkert ikke være tvivl om. Kirkeinspektionen kan efter de klare ord i D. L. 2-9-20 umulig have ment, at Wind på det pågældende punkt havde forset sig, og desuden har vi Brorsons udtalelse i hans erklæring af 31.8.1763 (s. 361): *Jeg haver indtil denne Tiid erfaret, at Deres K: M: allernaadigst haver beskyttet mig ved mit Embeds Rettighed imod saa mange Indtrængelser, og allerunderdanigst kand rose mig af at min Uskyldighed er allernaadigst bleven kiendt i Alle de Tørning Lehnse Sager, som ere indkomne til Deres Kongl: M: allernaadigste Decision.*

ubede den Naade, at h[an]d fra den i dette Tilfælde i Loven Dicterede publicve Absolution allernaad: maatte Dispenseres, og Sogne-Præsten Hr Bakke ved et Kongel. Rescript til mig, tillades efter hans inderlige forlangende at admittere ham til hemelig Skriftemaal og Sacramentet; Jeg forbl. Ribe d 2 Nov. 1757.

Nr 132

Til Hr Bakke¹⁾

Hvad Deres Velærværd: under 26 Pass: har tilmeldet mig angaaende Hr Leutenant Langes afhold fra Sacramentet og hans Begiering om, dertil nu at vorde antaget, Sligt har jeg, for at facilitere²⁾ hans Ansøgning, refereret for Hans Høy Grævel. Excell. Herr Geheime-Conferentz Raad og Ober Secreterer Greve Holstein og derpaa erholdet Hans Kongel. Majestæts allernaade: Rescript dat: den 11 Hujus, hvorved, efter den derom skeede Forestilling, allernaadigst er bevilget, at bemelte Lieutenant lens Lange maae for Kirkens Disciplin være forskaanet og til privat absolution samt Herrens Nadvere antages; hvilket altsaa Deres Velærværdighed til allerunderdanigst Efterretning og videre Bekientgørelse for vedkommende herved communiceres. Jeg forbl.³⁾ Ribe d 16 Nov. 1757.

Nr 133

Til Hr Hegelund⁴⁾

Jeg tacker Ham hiertelig for Hans Skrivelse, og glæder mig inderlig over at Hand har Lyst til at arbejde. De 2 folke-rige

¹⁾ Se foregående brev. ²⁾ *facilitere*] lette, fremme. ³⁾ Ejendommeligt nok findes der fra de samme dage et eksempel på en modsat indstilling over for åbenbart skriftemål: at man ikke ønsker dispensation, men netop vil underkaste sig kirkens disciplin. En ung adelsfrøken på Tjele, Cathrine Eleonora Lüttichau var bleven forført af en samvittighedsløs officer og fødte 9.10.1757 en datter. Den 23. november stod hun åbenbart skrifte, ifølge kirkebogen »efter hendes egen skriftlige og Forældrenes indstændige Begjering udi Tiele Kirke, hvor hun publice blev absolveret for hendes begangne Horreriers Synd med en gift Mand, navnlig Georg Steen Kalcreutt, Capitain reformé ved Nordre jydsk National Regimente, som hun udlagde til hendes Barnefader, og samme Dag communicerede«. Hugo Matthiessen, Tjele, 1958, s. 34 flg. Hun var søster til den senere ejer af Tjele H. H. Lüttichau, der 1763 blev gift med frk. Johanna Maria Charlotta v. Brockdorf på Grundet, viet af H. H. Neuchs, der året efter udgav brudetalen med forord af Brorson, se III, s. 322 flg. Til den pågældendes ønske om åbenbart skriftemål jfr. den tankegang, Brorson fremsætter i nr. 28, s. 188. ⁴⁾ Om Peder Hegelund se s. 82; 160.

Meenigheders¹⁾ store trang, den dyre Betaling, som er given for Siælene og den ubegribelige store Naade-Løn, som Jesus snart vil give sine retskafne tienere, skal daglig gi[ø]re Dem det lættene og siden jeg skriver da i Herrens Navn til Hr Høier²⁾ derom og skal lade Ham hans giensvar vide, forblivende med ald Velsignelses inderlige forønskning³⁾ Ribe d 6 Julij 1758.

Nr 134

Til Hr Høyer⁴⁾,

Den Persohn, som deres Velærværdighed gjerne Ønskede sig til Personal Capellan, har jeg vel hørt en Prædiken af, men den var til deels ikke vel at fatte fordi hand ofte maatte tage sin tilflugt til Concepten; men det værste er, at hand har glemt sin Theologie, og ikke er i Stand til at beviise endog de Allervigtigste og bekjændteste Articulos fidei⁵⁾. Da jeg altsaa ingen muelighed saae til, at ham for nærværende Tiid kunde betroes dette saa vigtige Embede, saa indfinder sig just hos mig strax efter hans Bortreyse Magister Dyssel, Sogne Præst for Nustrup Meenighed, med Begiæring, at eftersom han der forefant⁶⁾ en Personel Capellan Hr Peder Hegelund, som hand ikke behøvede, og der nu var Leylighed for ham i Store Andst, bemelte Capellan maatte da dertil forflyttes ifølge Kongl. allernaadigst Rescript de dato 23 Decembris 1729⁷⁾. Og som det da efter Høystbemelte Rescript er Hans Kongl. Mayts allernaadigste villie, at Deris Velærværdighed imodtager ovenmelte Hr Hegelund, saa kand de gjøre det med desto større Glæde, da jeg med Sandhed kand forsikre, at han ey alleene er en duelig, arbejdsom, troe og veløvet Lærere; Men endog en særdeles taalmodig og føyelig Mand, saa de har Aarsag at prise Guds Forsyn for dem og Deris Meenighed: ieg formoder derfor, at de ey alleene med første Post tilmelder mig, at dette er dem indhændiget, men endog med forderligste tilsender mig hans Vocation⁸⁾, for derpaa ligeledes, i følge meer-

¹⁾ Anst og Gesten. ²⁾ Bertram Høyer, se s. 19; 57 flg.; 115; 182 flg.; 198. ³⁾ Flere skrivfejl: i l. 2 står der *ubegrivelige*, i l. 4 det meningsløse *og siden*, i l. 6 *underlige*. ⁴⁾ Jfr. det foregående brev. ⁵⁾ *Articulos fidei*] trosartikler o: punkter i tros læren. ⁶⁾ *forefant*] ved sin tiltrædelse af embedet. ⁷⁾ Ifølge reskriptet skulle, når der i stiftet var en kapellan, som ikke mere behøvedes, han og »ikke nogen Studiosus« ansættes, hvor der var brug for en kapellan. ⁸⁾ *Vocation*] kaldelse, kaldsbrev.

bemelte Rescript, nærmere at erholde Kongl: allernaadigst Approbation. Næst ald Naades Ønske forbliver jeg: Ribe den 7 Iulii 1758

Nr 135

til Monsr Vefling.¹⁾

Det som Han i sin Skrivelse siger at have hørt af Hr Høyer, er jo det samme, som jeg sagde Ham selv, neml. at jeg hverken var fornøyet med Ham i Hans Prædiken eller Examine: thi at ikke kunde bevise *Articulos fidei Fundamentales*²⁾ var ey at formode af een, der anmelder sig som *Candidatus Ministerii*: men naar Han dertil rættelig findes præpareret, tager jeg imod Ham med Glæde: Hvad Capellaniet i Andst angaaer, da findes der een i Nustrup, som der ikke behøves, hvorom jeg og har tilskrevet Hr Høyer, og tviler jeg ikke paa, det jo er Ham bekjendt: Ribe den ... Iulij 1758

Nr 136

Stormægtigste Monarch

Allernaadigste arve Konge og Herre

Saa unægtelig det er, at den omskrevne Pontop[p]idans Psalme Bogs Introduction³⁾ til almindelig Brug i Kirkerne vilde blive

¹⁾ Jfr. de 2 foregående breve. *Monsieur*] ikke hr., da han endnu ikke er ordineret. ²⁾ *Articulos fidei Fundamentales*] de grundlæggende led i tros læren. ³⁾ Om Pontopidans salmebog jfr. III, s. 381-387. Den var udgivet 1740 efter kongelig befaling som en kirkesalmebog, men nåede aldrig at blive almindelig indført i kirkerne undtagen i Sønderjylland. Den rummede praktisk talt hele indholdet af Kingos salmebog (8 salmer herfra var udeladt, men 9 til dels meget værdifulde af Kingo selv til gengæld optaget). Af det tilføjede salmestof var en betydelig del af Brorson, nemlig 92 salmer, hvoraf 25 originale. I alt havde Pontopidans bog 550 salmer mod 295 i Kingos salmebog. Den må siges at være et fremragende arbejde, som har givet et stort bidrag til danske og norske kirkesalmebøger i det 19.-20. århundrede, og det var i og for sig vel begrundet, når mange ønskede at få den indført til almindelig brug. At det ikke skete, skyldtes vel dens unægtelige præg af pietisme, og så langt fremme som 1758 havde desuden hele smagen sikkert undergået en afgørende ændring. Da det var denne bog, som for første gang bragte salmer af Brorson ind i kirkens gudstjeneste, måtte det alene af den grund være naturligt for ham at ønske den indført. Det er jo mærkeligt at tænke på, at når han prædikede i Ribe domkirke eller holdt visitats ude i stiftet, kunne han ikke lade sine egne salmer synge. Man kan dog ikke sige, at han presser på for at få indførelsen sat igennem. Hans erklæring har en saglig karakter. Resultatet blev jo, at Kingos salmebog blev stående

Meenighederne til megen Velsignelse, saa betænkeligt er det derimod, at een eller anden Meenighed skulde tillades at have en Kirke Psalme Bog for sig selv, hvorved den i Danmark og Norge hidtil herskende angennemme overensstemmelse i Lithurgien blev krænket, og ey liden Disharmonie heldst¹⁾ i de omgrændsende Meenigheder foraarsaget; med mindre det maatte allernaadigst behage Deres Kongl: Majt. at befale, at bem[el]te dyrebare Psalme Bog blev en almindelig Kirke Bog, og dette Lys sat paa sin rette Stage, og derved mange rætsindige baade Læreres og Tilhørers inderlig ønske opfyldt. Jeg tilstaaer gierne, at derimod findes ogsaa vigtige Jndvendinger: jeg vil ikke tale om, at de adskillige ubekjændte Melodier kunde synes at falde de eenfoldige besværlige; thi naar Præsten i Begyndelsen alleene brugte dem, som ere af bekjændte melodier, saa kom de andre med tiden lættelig i Vane; men det vigtigste synes at være, at mange i sær hvor der er slet Næring i Kiøbstæderne, eller stor Hoverie paa Landet, tit ikke har det tørre Brød i Huuset, end sige Evne til nye Bøgger at kiøbe. Derforuden da mange ey alleene af de Gamle, men i sær af Confirmatis et Confirmandis²⁾ med Besværlighed har faaet Psalme Bøgger med nye Testamenter tilsammen indbundne, saa vilde det falde dem endnu dobbelt besværligt baade paa nye at koste sig Psalme Bøgger, saa og foruden den nye psalme Bog, at føre den gamle med nye Testamente udj hver hellig dag i Kirken. Dog alle disse Vanskeligheder kunde med Tiden og efter min allerunderdanigst Formeening paa den Maade overvindes, naar ingen meere af de gamle psalme Bøgger jgien blev oplagte, efterdj alle dends psalmer findes ogsaa i den nye, og derfor ufor nød³⁾; men [man] derimod trykte mangfoldige af den nye fuldkomne⁴⁾ psalme Bog: thi deraf vilde da følge 1) at naaer der var ingen anden Kirke psalme Bog at faae end den Fuldkomne, saa bleve samme efter haanden distraherede⁵⁾ og

endnu i 40 år, og at Brorsons salmer — bortset fra Sønderjylland — måtte vente henvend 100 år på at komme ind i kirkerne. Men hans forslag er alligevel ikke uden interesse. — Erklæringen er foranlediget ved, at en sognepræst — hr. H. J. C. Lemvig i Hemmet og Sdr. Vium — har ansøgt kongen om tilladelse til at bruge Pontoppidan i kirken.

¹⁾ heldst] især. ²⁾ *Confirmatis et Confirmandis*] de konfirmerede og de, som skal konfirmeres. ³⁾ her mangler nogle ord. ⁴⁾ *fuldkomne*] om Pontoppidans salmebog, fordi den har det omfattende salmestof. ⁵⁾ *distraherede*] udbredte.

paa den Maade fast uformærkt almindelig indført, 2) naar Bogen fik Aftræk fra baade Danmark og Norge, samt angrændsende Hertugdømme Slesvig hvor den allerede paa adskillige Stæder offentlig bruges i Kirkerne, saa formodes, at den ey alleene kunde selges for en meget taalelig Priis, men endogsaa blive de Fattige skiænketh som det saaledes er gaaet med Pontop[p]idans Catechismi forklaring, og gaar da min allerunderdanigst Erklæring derhen, at dersom det allernaadigst maatte behage Deres Kongl Majt enten paa ovenskrevne eller anden Maade at anbefale¹⁾ at bem[el]te Pontoppidans Fuldkomne Psalme Bog skulde med Tiden, og saa snart beqvæmmelig skee kunde offentlig bruges i Kirkerne, saa kunde ey alleene Hr Lemvig for ud tillades bem[el]te psalme Bogs Brug i hans Meenigheder, naar hand efter eget Løfte gav et Exemplar deraf til hver Stoel²⁾ i hans Meenigheder, men den frihed kunde endogsaa enhver Præst forundes, som fant Udveye til samme Bøger uden den Fattige Almues Besværing i Meenighederne at indføre. jeg forbliver med allerunderdanigst Devotion Riibe d 6 October 1758

Nr 137

Allerunderd: Erklæring.
Stormægtigste —

Da det forholder sig saa i Sandhed, som Sogne-Præsten i Aggersk[ou] Hr O[tto Christensen] R[iese] allerund: har andraget, at Vejen til Toftl[und] er icke allene lang og besværlig, men endogsaa farlig, ja ofte impassabel, hvilket ieg endogsaa har fornømt, da ieg for nogle aar siden i en haard Vinter blev der opholdt af Vandet, og var nær ved at sette livet til. Saa er den følge unægtelig, at samme Menigheds opvartning³⁾ for Herreds Præsterne er icke allene besværlig, men endogsaa undertiden umuelig; hvilket og nødvendig maae foraarsage menigheden icke liden fortræd og Misfornøjelse. Men det er og aarsag til, hvorfor hver Christen Siel i samme Menighed desto inderligere sukker og beder, at Herren vilde bevæge D. K. Mtts milde hierte til at skiencke dem til Hyrde og Siele-Sørgere deres forrige gamle

¹⁾ anbefale] påbyde. ²⁾ Stoel] kirkestol. ³⁾ opvartning] betjening (i vakance).

herudj embedet Præstes¹⁾ i Lærdom og Levnet retskafne Søn I O²⁾ som troligen Vandrer i sin Faders Fodspor, og til hvilcken Meenigheden har større Fortrolighed og Kierlighed, end nogen anden kand vente sig. Des aarsage ieg og tilforn har taget mig den Dristighed bemeldte Persohn til dette Æmbede allerunderdanigst at foreslaa — Jeg forbl: Ribe d 23 Ian: 1759

Nr 138

Til Provsterne i Hamerum og Ginding Herreder.

Efterdj Foraaret nærmer sig, da mand kand vente, at Veyene blive passable for dem, som skal reyse en lang Vey herud til Ordination; Jeg ogsaa til den tiid kand haabe at samle nogle Kræfter igien, Saa vilde min Hr Provst behage at tilsige Hr Svitzer i Scharrild
Hr Mulvad i Eising
at hand bereder sig til at kunde reyse først i Martio; Dog tilforn afbie Brev om Tiidens nærmere Berammelse, eftersom omstændighederne det vil tillade, ieg forbl: Ribe d 28 Januar: 1759.

Nr 139

Til Hr Friis paa Fanøe.

Hvor elendig og jammerlig en Christendom der findes iblant os, det seer og hører mand ej alleene daglig af den megen Banden og Sværen, Guds ords foragt, ulydighed, ueenighed, letfærdighed, bagvaskelse, og deslige; men ytrer sig og undertiden paa en sær grov afgudisk og hednisk maade, naar der kommer en Koglere og Hexemestere, eller som vil passere derfor³⁾, mand eller qvinde. Thi da fare folck til, hvor de har syge, og søger raad hos Sathan, at mand maae skiendes⁴⁾ ved at see den allergroveste og barbariske Vankundighed i de lande, hvor mand har Guds ord saa klart og overflødigt, dersom mand icke desverre saae det, skulde

¹⁾ Christian Outzen, død 24.7.1758. ²⁾ I O må antages at være en skrivfejl for D O, idet Chr. Outzens søn hed Detlev O. Han var 1758 blevet kapellan i Bevtoft. Da Brorson 23. jan. 1759 skrev brevet, var embedet i Toftlund besat med Peder Gutfeld, udnævnt 27. okt. 1758, men han var på St. Croix og ankom først til København i slutningen af juli 1759 (Brorsons kopibog 7. aug. 1759). Brorson har formentlig ikke regnet med, at han kom hjem. A. Fabritius. ³⁾ *passere derfor*] gælde derfor. ⁴⁾ *skien-*
des] skamme sig.

mand aldrig troe, at det var de samme Mennisker, der ere døbte i Navn Gud Faders Søns og hellig Aands, der har gaaet i Skole og lært deres Christendom, der har hørt saa mange Predickener om Syndens Vederstyggelighed og straf, om Guds forunderlige Kierlighed, om hans Søns bitre og blodige pine og Død for ald Verdens Synder, der har gaaet hen tit til hans hellige legems og blods Velsignede Sacramente; Ia er det icke forferdeligt at tencke paa, at jo mere Gud i sit hellige ord saa alvorlig kalder, saa kierlig indbyder Menniskene til sin Naade, jo mere foragte de det, men kommer een i sathans Nafn, om hand end aldrig er saa Vankundig, taabelig og Naragtig, hand tør kun lade sig mercke med, at hand har noget med Sathan at gjøre, strax løber folck! Der er deres Gud! af ham venter de hielp, ham lider de paa; Den sande, ævige, uendelig gode Gud, som har skabt dem, som alene kand og vil give dem alt got til liv og Siel, som og har givet sin eenbaarne Søn i Døden for dem, ham troe de slet intet got til, og derfor ej heller vil søge ham i deres Nød. O elendige tider vi lever i! Og som de derudj viser den største foragt imod Gud, saa vises og deraf synlig og kiendeligst sathans Riges sorte Magt, som mand maae grues ved at tencke paa, thi naar det heder: den er forhexet, da er det som en helved Suurdej snart udbredes til uskyldige Mskrs bagvaskelse, til familiers beskiemmelse, da opkommer striid og bitterhed imellem de nærmeste paarørende, fortroligste Naboer, kiæreste Venner. Saa kiendelig hersker sathan, og folck vil dog icke skiønne, at hans Rige er saa stort iblant os. Endelig følger det deraf, at intet Msk, mand eller kvinde, kand vide sig fri for at blive holdet for en Hex. Det koster icke mere, end at et dievels barn siger det, saa troer fast hver mand det, eller har mistancke derom; forfarenhed har lært det, at naar een først af et løs og letsindigt Menniske er kaldet en Hex, saa breder det sig mere og mere ud, og inden de ved af, saa passerer de fast for Hexer tilsammen, tit mest de, som før aller meest har spottet de andre. Saa ingen til sidst veed hvem de skal troe, eller hvad andre anseer dem for. Men ach! hvo bekymrer sig over, at Dievelens Magt er saa stoer, hvo jamrer og græder over, at Guds nafn skal af Christne saa skiendig vanhelliges, og hvad under at Gud nu udøser sine bitre vredes Skaaler over Mennisker, hvad under at hans Christenhed maae derfor svømme

i blod¹⁾. Ia hvo kand vendte andet, end at de største plager ere gienste til os, som har Guds Ord klarest og gjøre mindst derefter. Efterdj ieg da fornemmer, at sliig Vederstyggelighed, som til min inderlige bedrøvelse har nogen tiid vidt udbred sig i vort land, ogsaa begynder at yttre sig i Deres Velærværdigheds Meenighed; Saa tviler ieg icke paa, at De jo bruger derimod ald muelig Vigilance²⁾, og ej alleene uafsladelig og ved ald leylighed særdeles i predicken og Ca[te]chisation viser Meenigheden hvilcken forskreckelig Synd det er saaledes at Vanære Gud, skiænde og bedrøve deres Næste, tiene ære og glæde Sathan med vidre, Men endogsaa formaner til desto større iver i Christendommen, og uafsladelig at vaage i ordet og bønner, mod Dievelens forferdelige Magt; fremdeles opmuntrer de troende til at bede Gud inderlig om, at hand vil lade saadanne Ære-skiændere blive aabenbare, at de kand falde under øvrigheds Retferdige straf, andre til skreck og afskye. Derimod foreholde dem, som uskyldig lide, at det jo i sig selv er ingen skam at spottes og bagvaskes af Sathan og hans Lemmer, hvilcket vor kiære frelsere, som af de onde Jøder blev udskieldt for en samaritan, der havde dievelen³⁾, hans Apostle og troe efterfølgere allermeest har maatt lide, og at det icke varer saalenge, førend Gud lader saadanne Skiende giæste blive aabenbare til skam og skiendsel for alle, som icke i naadens tiid vender tilbage til herren fra deres vederstyggelige Væsen.

Men skulde det imiidlertiid blive vitterligt og beviisligt, hvorfra dette onde Røgte er kommen, vilde Deres Velærv: behage mig det strax at tilmelde, Thi det er for Alting høyst magt paaliggende, at saadan giftig Kilde stoppes i tiide. Herren lade sit hellige ord voxe med magt, og knuse Sathan snarlig under vore fødder⁴⁾, det ønsker af inderste hierte med ald Velsignelse over Dem og Deres Menighed. Ribe d 21 Febr. 1759.

Nr 140

Til Hr Wind paa Venøe.⁵⁾

Det gjør mig hiertelig ont, at Eders Velærv: har forefunden Deres Præstegaard saa slet, dog det blev vel ændret, naar derom

¹⁾ Den preussiske syvårskrig 1756-63. ²⁾ Vigilance] årvågenhed. ³⁾ Joh. 8, 48. ⁴⁾ Rom. 16, 20. ⁵⁾ Om Venø se nr. 58; 65; 82.

blev skreven til Hr Consistorial Raad Iermin, hvileket ieg og, om det forlanges, gierne vil efterkomme, Men langt fra ieg enten turde raade Dem til at søge noget, inden den rette tiid (da De jo er kaldet til dette ringe Sted med Condition¹⁾) jcke heller give Dem tilladelse at reyse til Kiøbenhafn af den aarsag at søge translocation²⁾, som er imod Deres kalds brev. At bruge til motiv husets slette tilstand og for den skyld at vilde forlade sin Post ef[ter] saa faae aaringer kunde svecke Deres credit hos vedkommende, men derimod styrcke Politicos i den meening, at geistlige aldrig ere til freds, uden de har aldtiid deres gode commoditet³⁾. Hvad besværligheder lide ofte handelsmænd til Lands og Vands? Ia maatte mangen officerer, endog af høy stand, som anden steds Cantonerer⁴⁾ eller Champerer⁵⁾ have deres kierester og børn hos sig, hvor gierne behialp de sig i et lidet Rum. Mit Raad er, at De i Sommer seer, at faae Deres huus i stand, og saa giver sig i god taalmodighed til at opbie den rette tiid, da Deres befordring bliver med Guds hielp dobbelt ønskelig. Deres Formand⁶⁾ vilde og gierne anticiperet⁷⁾ forflyttelsen, Men hand fortryder icke, at hand fuldte mit Raad: at bie til rette tiid. Naar Frugten faaer sin Modenhed, eller sidder sin tiid ud, saa smager den ret. Vilde de soldte tienere i Jsrael aldtiid hastet efter frihed, saa havde de aldrig haft en fornøjjet stund; Men gick de med en god Villie deres tiid ud, o hvor glædelig blev da det 7de aar⁸⁾. Og saaledes bliver med Guds hielp og Hans 7de aar et Iubel-aar⁹⁾. Naar Tiiden bliver Ham lang, kand Hand tencke paa de gamle Propheter, som gick i huler og paa biergene¹⁰⁾; Ia! hvad meener Hand vel, om disse dyrebare Guds Mænd maatte haft det saa got, og i den sted siddet med Roe i deres huler. Eller hvor vilde mangen tro Christi tienere, hvor krigen raser, glædet sig ved at maatte sidde i fred paa Venøe. Lader os kun med andagt efterlæse Pauli svære arbeyde, farlige Reyser, trange Logementer, 2 Cor 6. 4. Cap: 11. 23, Ia foruden ald Ende vor søde Frelseres trange omstændigheder i hans fødsel, flugt, fristelse i ørken, Gethsemane, Jeru-

¹⁾ med Condition] på den betingelse at skulle blive der et bestemt åremål. ²⁾ translocation] forflyttelse. ³⁾ commoditet] bekvemmelighed. ⁴⁾ cantonerer] er indkvarteret. ⁵⁾ Champerer] f. camperer, ligger i lejr eller bivuak. ⁶⁾ A. F. Grib, på Venø 1750-56, Wind 1756-66. ⁷⁾ anticiperet] foregrebet. ⁸⁾ 2. Mos. 21, 2; 5. Mos. 15, 12, jfr. III, s. 273. ⁹⁾ Iubel-aar] det 50. år, som i Israel bragte frihed ikke blot for trællene, men også for deres børn, 3. Mos. 25, 39-41, jfr. III, s. 273. ¹⁰⁾ Hebr. 11, 38.

salem, Golgatha. Hand maae, min kiære Hr Wind icke tencke, at ieg icke har medlidenhed med ham eller ingen indsigt i hans besværlighed; Men for de arme Siæles frelses skyld maae jo een nu have disse Vanskeligheder, og dertil er nu ingen skyldig, uden Hand. Og efter min indsigt kand hand icke med god Samvittighed nu søge Forflyttelse, med mindre dertil ere andre vigtigere aarsager, som ere mig ubekjendte. Iesus siger til den Discipel, som hand elsker, da hand var paa Patmus¹⁾. Jeg er $\alpha \kappa[\alpha\iota] \omega$ ²⁾. (at det maae være hans hiertes klippe og deel Evindeligh), det ønsker ieg ham med gode kieriste³⁾, at denne vor $\alpha \kappa[\alpha\iota] \omega$ des rigeligere vil glæde Dem med sin søde kierlighed og derved samt ønskelig helbred desmeere forsøde Deres nærværende Vanskeligheder, og ieg er stedse. Ribe d 13 Marti 1759.

Nr 141

Til Hr Christopher Mulvad, kaldet til Eising
og Hanberg Menigheder.⁴⁾

Da det med min Helbreds Restitution, herren være lovet, endelig er kommen saa vidt, at ieg haaber ved hans naadige Bistand at kunne foretage Ordinationen strax efter *Dominicam Iudica*⁵⁾, Men det nu ej anderledes kand passe sig, end at hand predicker for mig her i Dom-Kircken samme Søndag til Aftensang over den sædvanlige Aften-Sangs Text⁶⁾; Saa bereder hand sig til at forklare af Ebr. 9 Cap: det 13de og 14de Vers, samt saaledes indretter sin Reyse, at hand V. D.⁷⁾ i det seneste Dagen tilforn her kand indffinde sig. Herren selv tage ham ved sin høyre haand og velsigne saaledes denne vigtige Reyse, at den maae være ham ja mange mange Siæle sød at tencke paa paa Deres sidste Reyse og i ald ævigheds ævighed. Amen. jeg forbl- Ribe d 16 Martii 1759.

Nr 142

Til Hgfl Excell. von Holstein.

Paa Deres Hgvl[e] Excell[ences] med denne Post inkomne Naadigste ordre, anlangendes at ieg, saasnart mueligt, skulde ind-

¹⁾ Ab. 1, 9. ²⁾ $\alpha \kappa[\alpha\iota] \omega$] alfa og omega, Ab. 1, 8; 21, 6; 22, 13, ω : den første og den sidste. ³⁾ *kieriste*] hustru. ⁴⁾ Jfr. nr. 138. ⁵⁾ *Dominica Iudica*] 5. søndag i fasten. ⁶⁾ Hebr. 9, 11-15. ⁷⁾ V. D.] *volente deo*, om Gud vil.

sende Fortegnelse paa de Kiøbstads Kald i Riber-Stift som agtes at være af 1000 Rixdaler aarlig indkomst og derover, meldes her ved i underdanigst Giensvar at af det slags kald gandske ingen findes her i Stiftet. Stifts Provst Stochemarch her i Ribe, som er Sogne-Præst til Domkircken hans aarlige Jndkomst, som er langt større, end hver af de andre Kiøbstad-Præsters, kand paa det nøyeste beregnet icke overgaae 900 Rixdaler. Men jcke des mindre er der Residerende Capellaner ved alle Stiftets Kiøbstad Sogne-Kirker undtagen 2de, neml: i Warde, hvor Sogne-Præsten for faae aar siden har faaet allernaadigste Tilladelse i steden for Residerende at holde Personell Capellan, og i Lemvig, hvor aldrig har været Capellan. Jeg forblr Ribe d 27 Martii 1759.

Nr 143

Til Hr H i T.¹⁾

Jeg tacker Deres Velærværdighed mangfoldig for Deres meget kiærlige Skrivelse og glæder mig hiertelig over, at De er ved Helbred. Hvad den omskrevne Casus Conscientiæ²⁾ er anlangendes, da gjør mig ont den fortræd De har af den omskrevne Meen Eedere; Dog fornøyer mig derhos, som ieg deraf formoder, at Meen Eed icke maae være saa gemeen³⁾ hos Dem, som andre Skov-Egne desværre ere berøgtede for; I sær at Deres Velærværdigheds Nidkierhed derimod gaaer saa vidt, som der kand være mueligt. Men at svare paa det Spørsmal; Om en læreres⁴⁾ forhold, naar hand er forsickret om, at Een af 2 i hans Menighed, som har vidnet mod hinanden paa Tinge, er en Meen Eedere, da præsupponerer⁵⁾ ieg, at mand har fuldkommen vished om at een af dem er det (Thi det skeer ellers tit, at 2 vidners udsigende kand være hver andre imod, som dog icke ere Meen-Eedere). Og er min Betenckning om Sagen, som den er indberettet, saaledes. 1), Er det Ret, at Deres Velærværdighed siden denne Eeds afleggelse har alvorlig talet med disse Mennisker, og trolig advaret dem om at give Gud Ære, og den skyldige at erkiende og bekiende sin Synd for Gud og Menniskene. 2), Er det icke Uræt, at

¹⁾ Barthold Hoë, sognepræst i Tavlov. ²⁾ Casus Conscientiæ] samvittighedsspørgsmål. ³⁾ gemeen] almindelig. ⁴⁾ lærere] præst. ⁵⁾ præsupponerer] forudsætter.

Deres Velærværdighed, da een af dem forlangede at komme til Guds Bord, holdt ham noget tilbage, for at see, om Samvittigheden icke ved den leylighed maatte røres paa den skyldige, eller i haab om, at Sandheden paa een eller anden Maade ved denne forhaling maatte blive opdaget. Men da 3), dersom desuagtet indtet vist kom frem, men enhver bliver ved at paastaae sin Uskyldighed, *qværitur*¹⁾): om da icke begge bør holdes fra Sacramentet, indtil den skyldige kommer for lyset: *R[e]s[ponsio]*²⁾): *Neg[atur]*³⁾): Thi a), *Disciplina Ecclesiast[ica]*⁴⁾ *excerceres*⁵⁾ ikke, uden imod *notorios peccatores*⁶⁾, hvorfor og icke engang Vor Kiære Frelser udeluckte Iudas fra Sacramentet, *Lucæ 22: 19. 20. 21.* fordj Synden var icke aabenbaret: vid:⁷⁾ Brochm. Syst: *Discipl. Eccles. p. m. 1003 et 1004*⁸⁾. b), Naar der tviles om en Persohn er skyldig eller uskyldig, da mand har *argumenta pro og contra*⁹⁾ lige stercke, saa kand derpaa ingen kiendelse grundes, men da bør *argumenta pro* have fortrin, dette gielder endog saa in *Iure civili*¹⁰⁾, og roses Ludovicus den Hellige i Franckrige, som iblant adskillige lovens forbedringer førte ogsaa dette ind: dersom beviserne vare lige stercke paa begge Sider, saa maatte Dommen falde til den anklagedes fordel. Efterdj Retten er altid villigere til at frikiende end fordømme, hvor meget mere in *Ecclesiasticis*¹¹⁾, hvor læreren er fader, som icke slaar, uden hand er tvungen ved aabenbare ulydighed. Derfor siger Iacobus: At Barmhertighed roser sig imod Dommen¹²⁾; om hvilcke ord den Weimarske Bibel¹³⁾ siger. Wenn auch zwischen dem Gericht oder Gerechtigkeit und Barmhertigkeit Gottes eine Vergleichung sollte angestellt werden, So würde die Barmhertigkeit die Oberhand behalten, weil sich dieselbe über alle wercke Gottes erstreckt. Ligeledes c), naar en lærere vel veed, at een af 2 er skyldig, men icke hvo, saa kand hand icke nogen tiid i nogen maade holde een af dem skyldig, indtil Herren aabenbarer det, Saafremt hand vil undgaae den fare, at dømme den uskyldige; Men hand maae

¹⁾ *qværitur*] spørges o: så er spørgsmålet. ²⁾ *Responsio*] svar. ³⁾ *Negatur*] det nægtes. ⁴⁾ *Disciplina Ecclesiastica*] kirketugten. ⁵⁾ *excerceres*] udøves. ⁶⁾ *notorios peccatores*] bevislige syndere. ⁷⁾ *vide*] se. ⁸⁾ Brochmand, *Systema Universæ Theologiæ*, 1633, II, i *De disciplina ecclesiastica, Quæstio VI, An notorii peccatores a sacra coena arceri possint?* ⁹⁾ *argumenta pro og contra*] grunde for og imod. ¹⁰⁾ *in Iure civili*] i den borgerlige ret. ¹¹⁾ *in Ecclesiasticis*] på det kirkelige område. ¹²⁾ Jak. 2, 13. ¹³⁾ Bibeludgave med forklaringer, 1640.

saalenge lade dem passere begge for uskyldige, og d), dersom de icke skulde til Guds Bord, førend een af dem blev kiendt skyldig; Som maaskee aldrig skeede i denne Verden, saa leed jo een af dem aabenbare, ja i sær en forskrekelig uræt, om hand var Naade-Hungrig. Derfor naar Deres Velærværdighed endnu een gang enten i eenrum eller og, om Dem saa got synes, i Medhielpernes overværelse, tiltaler dem bevægelig i den Sag. Saa kand De derpaa tage dem til Alters, naar de det forlanger, og dem forud tydelig er bleven lagt paa hierte, at de selv skal være Gud ansvarlige derfor, hvo som understaaer sig, at æde og dricke uværdelig¹⁾. De *occultis non judicat Ecclesia*²⁾. Dette vilde ieg icke unnlade at melde med samme Post, uanseet tiden er knap, baade fordi der er *periculum in mora*³⁾, da den eene af dem, saavidt ieg slutter, vil reyse til Kiøbenhavn; Saa og for at bede Deres Velærv: icke kræncke sig⁴⁾ over ting, som icke staaer i Vor magt; Men forsickre sig til, at Vor Herre for⁵⁾ den fortræd i Menigheden, og deslige, vil give Dem derimod megen glæde af andre — ieg forbl:⁶⁾ [Ribe, mellem 30.3 og 17.4.1759]

Nr 144

Attest given Hr A. S. Fibiger.

Da Sogne Præsten for Henne og Lønne Meenigheder her i Stif tet Hr Andreas Samsing Fibiger har i sinde at gjøre allerunderdanigst ansøgning om et andet Kald, og dertil været min Attest begiærendes: Saa kand ieg icke negte, at hand jo, foruden Kaldets merkelige formindskelse af Sandflugt og andre Vanskeligheder maae lide stor besværlighed med sin Reyse til annexet Lønne, som [er] en 5 fierding Vey igiennem store Sand-Bierge, og hand ofte om Vinteren icke kand gjøre uden helbreds fare. At ieg icke skal tale om, at de 30 Rixdl, som er hans sædvanlige aarlige Jndkomst af bemeldte annex icke kand betale hans befordring derhen. Og da hand dette Embede til dato upaaklagelig har forrettet, saa tviles icke paa, at hand jo samme anden steds med bedre lyst og kræfter kunde forestaae. Ribe d 10 Maj: 1759.

¹⁾ 1. Kor. 11, 27. ²⁾ *de occultis non judicat Ecclesia*] om de skjulte ting dømmer kirken ikke. ³⁾ *periculum in mora*] fare ved opsættelse. ⁴⁾ *krencke sig*] græmme sig. ⁵⁾ *for*] til gengæld for. ⁶⁾ Brevet giver et eksempel på den disputerekunst, som lærtes på universitetet.

Nr 145

Til Hr Ionas Zimmer i Ølstrup.

Den af Eders Velærværdighed forlangte permission, at reyse til Kiøbenhafn mod givne nøyagtig forsikkring om Æmbedets desimidlertiid forsvarlige opvartning¹⁾, bliver herved meddeelt, tillige med en attest, hvormed hans ommeldte ansøgning kand billegges, som dog icke maae skee, før hand efter inderlig og anholdende Bøn finder dertil frimodighed. Da ellers hans afskeed kunde blive ham tungere, end mand just forud kand forestille sig. Herren give ham en fornøylig og Velsignet Reyse ønsker: Ribe d 23 Maj: 1759.

P. S. den indlagde Attest kand hand vise den velsignede Hr Geheime Raad Scheel²⁾ ved ansøgningen for hans³⁾ Søn.

Attest.

Sogne-Præsten for Ølstrup og Hover Menigheder her i Stiftet Hr Ionas Zimmer, hvilcken ieg for hans retsindighed og den Velsignelse, som saa kiendelig følger hans troe arbeyde, nødig vilde miste af Stiftet, nødes ieg dog til allerunderdanigst at ønske Befordring til rigeligere Leve-Brød, efterdj hand ved sine ringe Jndkomster icke har kunnet subsistere, uden at besvære sig med information, som bliver ham tung lengere at udstaae. Ribe d 23 Maj: 1759.

Nr 146

Til Hr Provst Einsperg i Wilstrup.⁴⁾

Da ieg efter min forestaaende Colding-Reyse, agter om Herren vil at foretage en liden visitats i Deres Velærværdigheds Herred, neml fredagen d 1 Iunij i Schibet Kircke. Løverdagen den 2den Iunij i Bresten, Pindsedag i Nørup, anden Pindsedag i Iellinge⁵⁾ Saa vilde Deres Velærværdighed besørge dette for Menighederne betimelig bekiendt giort, samt videre foranstalte, hvad De til samme hellige forretning tienligt eragter, hvorved og i agt tages, at Predicken ingensteds varer over en halv time⁶⁾. Herren lade

¹⁾ opvartning] betjening. ²⁾ Formentlig Holger Skeel, stiftamtmand i Ribe 1748-50, derefter i København. ³⁾ hans] Zimmers. ⁴⁾ Præstegården i Skibet sogn lå dengang i Nørre Vilstrup. ⁵⁾ Visitatsberetningen viser, at planen er bleven forandret, se s. 131 flg. ⁶⁾ Brorsons i første del af 1759 svage helbred, se s. 131.

alting skee til sit allerhelligste Navns Ære ønsker tillige med
ald Velsignelse over Dem og D: huus og Menigheder — Ribe
d 25 Maj: 1759.

Nr 147

Pro memoria¹⁾ til Hr Cammerherre og Stifts
Befalnings Mand von Holstein²⁾.

Deres Excellence havde ieg vist havt den Ære strax at opvarte
efter min Hiemkomst for de sidst omtalte Ting at afhandle; men
da ieg efter min Reyse har funden nogen Hoved Vee men megen
Tunghed i Kroppen, nødtes ieg til igaar at aarelades, og til videre
at blive inde . . . Ribe d 11 Octobr. 1759.

Nr 148

Til Provst Pontoppidan i Fridericia.

Det er Deres Velærværdighed bekiendt, at Successiones³⁾ i den
Geistlige Stand ere af de Ting, som ikke uden extraordinarie
blive forestillede⁴⁾, desaaarsag ieg ikke heller pleyer at melere
mig derudi, førend det sendes til min Erklæring, imidlertid har
ieg dog skreven derom til H[an]s H[øy] G[revelig] E[xcellence]
von Holstein, og derudi sendt Deres Velærværdigheds Memorial,
hiertelig ønskende og haabende at alle ting maae udfalde til Her-
rens Ære Meenighedens Velsignelse, og Deres Velærværdigheds
fornøyelse. Imidlertid da det nu er med os gamle Stakkler mod
vor flytte færd, saa tænker ieg paa den gamle Simeon med Iesum
paa Armene:⁵⁾

See hvor det gamle Hierte slog
Af Himmel Glæde da han tog
Guds Søn paa sine Hænder
Og tæt ham lagde til sit Bryst,
her, sagde han, er Liv og Lyst
for alle Verdens Ender.

¹⁾ *Pro memoria*] erindringsskrivelse, brev. ²⁾ Georg Friderich v. Holstein (1717-72), stiftamtmand i Ribe 1754-60, se III, s. 237. Brevet har kun interesse med hensyn til Brorsons helbred. ³⁾ *Successiones*] ♂: udnævnelser af efterfølger. ⁴⁾ *forestillede*] der menes en indstilling fra biskoppen til kongen (kancelliet, kirkeinspektionen). ⁵⁾ Lk. 2, 25. 28 flg.

Hvor stod da Glæde Taarers Vand
 Som Perler i den gamle Mand
 Hans Himmel tændte Øye?
 for liden var ham Verdens Jord,
 Men han vil op i Himmel Chor
 Den Naade at ophøye.¹⁾

O hvad er det got at være saa vel bekiendt med vor søde Immanuel, inden vi komme ind i Døden, thi derfra er ingen Udgang uden ved ham, vi har et svart Regnskab, naar vor Frelsere i Evangelio taler om en, som var 10000 Pund skyldig²⁾ da forstaaer³⁾ han fornemlig Lærere, thi dem taler han med og taler om paa dette Sted, men dersom vi føler det, og ingen Rast eller Roe kand finde, førend vi med knuste Hierter søge til Iesum, som har baaret vore Synder, naar vi med den gamle Nicodemus troer Iesu Ord: uden nogen bliver født paa nye kand han ikke see Guds Rige⁴⁾, og i Troen seer ham for os ophøyet⁵⁾, ligesom Moses ophøjede Slangen i Ørken⁶⁾, naar han er os sød og liflig, som for Simeon, og vi ved ham har friemodighed til den Jndgang i Guds frydefulde Himmerige, ja saa maae Døden komme, naar den vil, jo før jo hellere, efterdi ieg er skrøbelig, og vi maaskee ikke tales mere i denne Jammerdal, saa skulde ieg ikke undlade, i hvor kort end Tiden er, saaledes at sige vor kiære gamle Senior farvel, med det inderligste Hiertens Ønske, at Herren selv vil berede os til en salig Afskeed, og samle os med Glæde for sit Ansigt i den salige Evighed, og ieg forbliver med oprigtig Ergivenhed p p⁷⁾ Ribe d 29 Ian: 1760.

Nr 149

Til samtlige Provster og Præster i Stiftet.⁸⁾

Da det sidste Hundrede Aar i den Danske Historie billig kaldes det gyldene Seculum ihenseende til de store og utallige Velsignelser, hvormed Herren har kronet vor kiære Fæderneland un-

¹⁾ Digtet er det første stykke af et lidt længere digt i Brorsons almanak for 1760, se III, s. 233-34. ²⁾ Mt. 18, 24. ³⁾ forstaaer] mener. ⁴⁾ Joh. 3, 3. ⁵⁾ ophøyet] på korset. ⁶⁾ Joh. 3, 14. ⁷⁾ p p] præter plura, med mere. ⁸⁾ I anledning af hundredårsfesten for enevoldsmagten, jfr. III, s. 235 flg.; 333 flg. og her s. 138.

der saa eyegode og dyrebare Kongers allertryggeste og huldrigste¹⁾ Eenevolds Scepter, og det nu har behaget vor allernaadigste Monarch for destomeere at udbrede og ophøye den Herrens Mis kundhed ved hosfølgende allernaadigste Rescript dertil at anordne en stor Høytiid og Iubel Fæst d 16 Octobris førstkom mende, som var just for hundrede Aar siden den lyksalige Dag, da den Allerhøyeste selv ved den souveraine Crone ophøiede de Danske Kongers Magt til den høyeste under Himmelen, og deres Rigers Velstand til den ønskeligste paa Jorden; Saa gielder det nu om mine Brødre! at Levi Børn²⁾ lader høre deres Iubell Basuner³⁾ saaledes, som Deres Kongel Majestet⁴⁾ det befaler, og som det saadan glædelig Høytid og deres vigtige Embede kand være anstændigt. Vel maae enhver tilstaae, at ingen fortien er Navn af en redelig Dansk Undersaat end sige en sand Christen, som ikke bevæges til Herrens Lov, naar de nu dertil opfordres af saadan Konge, hvis Kierlighed til sine Undersaatter ald Ver den admirerer⁵⁾, ja Stok og Steen!⁶⁾ som ikke inderlig røres over den Guds Naade imod os, at vor velsignede Monarch holder Iubel Fæst med sine Riger, naar andre svømmer i Blod, men, mine kiære Brødre! hvor stor er ikke Utaknemlighed paa Jorden, og i sær den almindeligste, naar intet mindre skiønnes⁷⁾ end de allerstørste Guds Velgiærninger, naar endog hans Høytider og Taksigelses Fæster formørkes ved Forfængeligheds Taage og hans kostbare Viingaard i den Høstens Tiid bringer de mange vilde Druer⁸⁾, og hvor snart kand da dets Gierde nedrives, visse lig maae alt dette gjøre C[hri]sti Tienere brændendes som him melske Fakler og Tilhørerne derved lysvaagne til i den Sted at begrunde⁹⁾ søge og smage Guds Godhed Kiærlighed og Sødhed i hans forunderlige og utallige Velsignelser baade til Liv og Siæl, ja saaledes foreene og opløfte Hierterne i Herrens Priis, at hver Blods Draabe, og alt det i os er, maa jubilere og triumphere i Iesu Christi inderlige Kiærlighed, men, jo meer det er fornøden, og jo mindre Kraft vi selv har dertil, jo inderligere lader os bede ald Naadens milde Fader, at han ved samme sin eenbaarne aller kiæreste Søn vil saaledes udøse sin Hellig Aand i vore Hierter til

¹⁾ huldrigste] mildeste. ²⁾ Levi Børn] præsterne. ³⁾ 3. Mos. 25, 9 flg. ⁴⁾ Deres Majestet] = Hans Majestæt. ⁵⁾ admirerer] beundrer. ⁶⁾ Stok og Steen] jfr. Tr. r. Kl., nr. 81, 10, 3. ⁷⁾ skiønnes] påskønnes. ⁸⁾ Es. 5, 2, 4. ⁹⁾ begrunde] overveje.

saadan Andagts Lue, at han maae glæde sig over vor Iubel Fæst med alle sine Engle i Himlen, og lystes ved¹⁾ at fornye sine store Miskundheder imod os, ja i sær af sin høye Himmel Throne overøse Sin Salvede vor allernaadigste Arve Konge og Herre hans umistelige Person hans Enevolds arve Stoel, ja det gandske Kongelige arve Huus med Naade og Velsignelse, med Held og Lykke, med Fred og Glæde, med Fryd og Salighed Dag fra Dag jo meere og meere foruden ald Ende Amen. Jeg forbliver med ald Velsignelses inderlige Ønske over Dem allesammen Deres Velærværdigheders Ribe d 25de Iun: 1760.

Nr 150

til Provst Zoega i Møgeltønder.

Paa det Spørmaal om Løstgige Personer kand slippe med den almindelige paabudne Straf, hvis begangne Synds Omstændigheder ere mere forargelige end sædvanligt svares kortelig, at større Grad i Synden ogsaa fordrer større Revselse end og²⁾ i den Ecclesiastiske³⁾ [Ret]; hvor Synden er bleven til saadan farlig Vane, som i de anførte Exempler sees, hvor hart pleyer det da at holde, inden saadanne kommer til en smertelig Følelse af deres store Jammer? desaaarsage⁴⁾ de baade desto oftere og alvorligere af Guds Ord vil tiltales, inden det pleyer at komme til Hiertets Knuselse og smertelig Længsel efter den Guds Naade i Christo. Ja naar der endog er Tegn til nogen sand Omvendelse, behøves ordinair⁵⁾ dog længere Tiid til sammes formodede Oprigtighed at prøve, og i sær bliver Tiden til saadannes Præparation⁶⁾ baade længere og besværligere hos hvilke som oftest findes en grov Vankundighed i de nødvendige Guddommelige Sandheder, som de dog uforbiegiengelig maae gjøre tilstrækkelig Rede for, inden de til aabenbare Skriftemaal og den hellige Nadvere kand antages, da og i særdeleshed i aabenbare Skriftemaalet deslige heslige Synder andre til desto større Afskye med sine aller-sorteste Farver afmales, hvorved dog ikke nægtes, at Trøsten bliver derved dobbelt sød og livlig⁷⁾ udøst, hvor en sand Hiertens

¹⁾ lystes ved] have lyst til. ²⁾ end og] også. ³⁾ Ecclesiastiske] kirkelige. ⁴⁾ desaaarsage] hvorfor. ⁵⁾ ordinair] sædvanligvis. ⁶⁾ Præparation] forberedelse, nemlig til åbenbart skriftemål. ⁷⁾ livlig] liflig.

Poenitentze hos saadanne er ret kiendelig og for andre opvækkelig; med et Ord: Kirke Disciplinen som i sin rette Brug altid er meget alvorlig, bør dog efter Forargelsernes Omstændigheder samt Synderens meere eller mindre viste Gienstridighed eller Lydighed imod Guds hellige Ord baade formildes og strænges. Om den anden Casu kand ieg intet svare i Mangel af tilstrækkelig Oplysning om Sagens omstændigheder. Jeg forbl Randerup Præsteg[aard] d 8. Aug 1760:

Nr 151

til Hr Evald i Vaarbasse.

Paa Hans gode Skrivelse meldes ihenseende til de nye Colonister¹⁾, at det dermed forholdes ligesom med andre ihenseende til deres Skrifte og Altergang Copulationer og deslige saa vel som og med Børne Daaben, thi om Faderen end er af en anden Religion, skal Børnene dog baade døbes efter vor Kirkes Ritual, saa og oplæres i vor Evangelisk Luthersk Religion efter de derom længe siden ergangne Kongel allernaadigste Befalninger. Ved Børne Daaben, om Faderen er Catholsk, bestilles Lutherske Faddere efter Ritualet²⁾, dog nægtes ey enten Faderen eller nogen paa hans Vegne at staae hos og overvære Daabens Forretning, ligeledes forholdes det og med Kirke gangs Konen, dog at man ihenseende til Offeret lempet sig efter deres Formue³⁾, eller lader dem selv mage det til videre, som de vil og kand, ligesom det og kand stilles til dem selv, paa hvad Maade de efter seneste Kongel allernaadigst Rescript vil introduceres. Hvad de forargelige Folk i Greene Sogn Iep Iensen Hans Andersen med deres Hustruer angaaer, som endnu continuerer i deres saa langvarige og skammelige Forbittrelse mod hverandre med videre, da efterdi Eders Vel: har brugt gradus Admonitionis⁴⁾ uden at merke ringeste Forbedring, faaer de at entholde sig fra det høyværdige Alterens Sacramente, indtil de viser bedre Omvendelses Frugter. Ribe d 6 Sept 1760.

¹⁾ Der sigtes til kolonister fra Sydtyskland, som blev bosat på en øde strækning i Vaarbasse sogn, hvor Frederik V 1761 lod bygge to bondebyer for dem: Frederiksnåde og Moltkenborg; de ankom imidlertid allerede i juni 1760 og boede i hytter, indtil husene blev færdige. Danske Atlas V, 1769, s. 874 flg. ²⁾ Ritual 1685, kap. 2, art. 1: »ærlige og uberygtede Folk«. ³⁾ Formue] evne. ⁴⁾ gradus Admonitionis] se nr. 119.

Nr 152

Til Geheime Raad von Holstein.

Efter at jeg til Cancelliet har indsendt min allerunderdanigste Erklæring anlangende Hr Dyssel, Sogne Præst for Hygom Mee-nighed i Riber Stift, hans allerunderdanigste Memorial, anlæn-gendes dend Mand i hans Meenighed, som har af det Tydske Cancellie faaet allernaadigst Dispensation at ægte sin afdøde hustrues kiødelige Søster¹⁾, Saa har jeg ved Sagens nærmere Eftertanke og for i alle tilfælde at befrie min Samvittighed end ydermeere i henseende til Qvæstionen²⁾ i sig selv, holdet for-nøden underdanigst at forestille, at ligesom saadant Egteskab i den Evangeliske Kirke stedse er bleven anseet som utilladeligt, og indtil denne Stund af alle Theologiske og Iuridiske Faculteter paa det alvorligste og bestandigste afraadet; Saa har jeg ikke heller ved Sagens allernøyeste Betragtning, nogensinde kundet blive overbeviist om anden Meening, og det af følgende Aar-sager:

1) Er det uægteligt at Skriften Lev.³⁾ 18, v: 24 til Enden viiser, at der ere forbuedne Egteskabs Grader til, som ikke hører til Jødernes Politie-Love, men til den Moralske og Samvittigheds Grund Lov, som Hedninger af naturlig Blusel kand viide, største Deels har efterfulgt 1 Cor: 5: 1: og, naar de have syndet derimod, haardelig ere blevne Straffede, ja endog plat udryddede Lev: 18, 24. hvori derfor ingen uden Gud selv kand Dispensere som baade begynder og slutter dette forbud med disse Majestætiske Ord: Jeg er Herren eders Gud Lev. 18, 1 [v: 2], 30. Ligesaa vist er det,

2) At under saadanne forbudne Grader begribes⁴⁾ ey alleene De som med klare Ord nævnes, men endog alle som kand agtes lige med samme, saa det forstaar sig selv at ingen Qvinde maa

¹⁾ A. C. Dyssel indgav 20.10.1760 ansøgning om, at en gennem det tyske kancelli udvirket kgl. dispensation for enkemanden Peder Hansen til at ægte sin afdøde bustrus søster måtte blive tilbagekaldt. Dyssel beråber sig på, at Hansen har fortiet, at såvel han som svigerinden i kirkelig henseende hører under Ribe biskop og det danske kancelli, idet Hygum ligger i Frøs herred, Tørninglen; han har kun opgivet, at han bor i Haderslev amt. Selve sagen finder præsten betænkelig, da et sådant ægteskab er noget uhørt i bispedømmet og vil vække stor forargelse, så han anmoder om, hvis dispensationen ikke kan tilbagekaldes, at blive fritaget for at foretage troløvelsen og vielsen. I sin erklæring til kancelliet støtter Brorson ham, men retter nu yderligere denne henvendelse til kirkeinspektionens præses. ²⁾ Qvæstionen] spørgsmålet. ³⁾ Lev.] Leviticus, 3. Mosebog. ⁴⁾ begribes] indbefattes.

ægte sin Datters Søn, skiønt det ikke nævnes med de samme Ord, og i hvilken henseende Deres Kongelige Majestæts over heele Christendom berømte Danske Lov¹⁾, ey alleene har forkast de i Guds Ord tydeligen nævnede forbudne Grader, men endog alle dem som kunde ansees at være af lige Beskaffenhed, hvorved saavel som i den heele Sag, vil bruges ald mueligste forsigtighed, efterdj det er nødvendigt

3) At Mand maae være gandske vis og af Guds Ord fuldkommen overbeviist, at et Egteskab i de Slegtskabs Grader er af Gud tilladt, førend mand understaaer sig samme enten at indgaa eller biefalde, allerhelst forbrydelsen derimod er saa høyt anskreven og hevnet end og paa de blinde hedninger, hvorfor ogsaa Deres Kongelige Majestæts Lov ikke uden allernaadigst Dispensation bevilger Egteskab i endog anden i sig selv tilladt Slægt- og Svoger-skabs Grad, for at sette en Giærde for Menniskens utidige Begiærlighed, som giærne aldtid vil vidre ud end tilladt er, og, hvad da den bem[el]te Casus angaaer, da er det ustridig vist

4) At ingen kand komme til fuld vished og forsikring om at det kand være nogen tilladt at ægte sin hustrues Søster; thi, da det i anførte Lev. 18, 16 Vers forbydes, at ingen Qvinde maae Egte sin Mands Broder, saa følger deraf, at ingen Mand maae egte sin hustrues Søster, hvad derimod kand indvændes, er af ingen Betydenhed, og formaaer i det høyeste intet meere, end maaskee at give anledning til en eller anden Tvil og Formodning, som langt fra ikke kand give Samvittigheden Tilladelse til noget. Thj at gjøre noget saalænge der er nogen Tviil tilbage, om det er af Gud tilladt eller ikke, det er en fordømmelig Synd, som Apostelen klarlig vidner Rom. 14, 23. men foruden alt dette er det ustridig vist, at

5) Saadant Egteskab vilde drage efter sig bedrøvelige Følger, og især give unge Qvinder Anledning til at legge sig efter deres Søstres Mænd, naar de kunde haabe siden at egte dem, hvortil især i hustruens jevnlige Svagheds Tiider gaves idelige anledninger, til uforbiegiængelig Ialousie Strid og Spliid imellem Sødskende indbyrdes, mellem Mand og Qvinde Forældre Børn, ja heele Familier, fremdeeles, da horerie desverre tager altid

¹⁾ D. L. 3-16-9-4.

meere og meere til i Landet, og agtes nu fast ikke meere for Synd, saa frygter jeg, at det Slags horerie iblandt de nærmest beslægtede og besvogrede vilde blive meere gemeen end det andet. At jeg ikke skal tale om —

6) Hvor ubilligt det er, da Verden er saa fuld af Mennesker, og ingen mere bunden til en vis Nation og Stamme, ved saadant Egteskabs utidige Begiærlighed at foraarsage, ey allene mange andre Slags Bekymringer og Forargelser, men endogsaa [i] sig selv den paa saadan Hidsig Søgning meestendels følgende desto større Koldsindighed, Kiedsomhed, allerstørste Misfornøjelse, ja et befrygtelig Svar Anstød for Samvittigheden, naar den eengang vogner, hvilket Excempler af de faa, som i Hertugdomet har egtet deres egne eller afg[angn]e: hustrues Søster-Døtre noksom udviiser, hvilken omstændighed alleene kunde afraade saadanne Egteskaber, om de end aldrig vare forbudne; allerhelst naar derhos betænkes at det

7) Vilde foraarsage ikke liden forundring og Alteration¹⁾ i Kongens Riger, naar det rygtes, at en Mand her i Stiftet har Sin afg[angn]e hustrues kiødelige Søster til Egte, Hvilket det gandske Land troer at være Syndigt og gandske utilladeligt.

Og da jeg ikke har kundet undlade til min Samvittigheds Befrielse at gjøre derom forestilling, saa indstilles underdanigst om Deres Høygrevelige Excellence efter tidernes omstændigheder maatte finde for got derom at lade indbendte summe Rev: Facultatis Theologicæ Hafniensis Responsum²⁾, Forbl: med underdanigst Soumission.³⁾ Ribe d 26de December 1760.

¹⁾ Alteration] forskrækkelse. ²⁾ summe Reverendæ Facultatis Theologicæ Hafniensis Responsum] en udtalelse fra det højærværdige teologiske fakultet i København. ³⁾ Sagens udfald har vi i en skrivelse af 27.1.1761 til det danske kancelli fra det tyske, hvori dette — med præsidentens, J. H. E. Bernstorffs underskrift — meddeler, at det har givet amtmand Klíngenberg i Haderslev pålæg om at kræve dispensationen tilbage og om at tilkendegive advokaterne derovre og embedsmændene i Tørninglen, at den slags dispensationsansøgninger fra Tørninglen skal sendes til det danske kancelli. Herfra får Brorson meddelelse i skrivelse af 14.2.1761, hvori det bemærkes, at slikt ægteskab her ikke plejer at bevilges. Man spørger uvilkarlig, om der er en forbindelse mellem denne udgang af sagen og det efterfølgende brev til Bernstorff. Sagen findes i Rigsarkivet, oversekretærens brevbog 1761, nr. 58. — Brorsons principielle betragtninger er vel for en stor del de samme, som gør sig gældende i England, hvor ægteskab mellem svoger og svigerinde stadig er forbudt.

Nr 153

[Til Oversekretær Johan Hartvig Ernst Bernstorff]¹⁾

Deres Excellence,
 Høy Velbaarne
 Herr Geheime-Raad i det Kon-
 gelige Geheime Conceill, Cammer-
 Herre og ober-Secreterer,
 Naadige Herre.

Da vi billig erkiender det, som een af Herrens store Miskund-
 heder og Velgierninger mod Kongens Riger og lande, at hand hid-
 indtil har opholdt Deres Excellence som en mægtig Støtte for
 alt det gode i Religionen og Staten at fremme og forsvare; Saa
 ønsker ieg desto mere af mit gandske hierte, at hand ald Naadens
 gode Gud for sin Barmhiertigheds skyld fremdeles vil op-
 holde Deres Excell: i mange, mange gode Aar til Kongens og
 landets glæde; overøse Deres Excell: og gandske høje Familie
 dag for dag, jo mere og mere med alle forønskelige timmelige,
 aandelige og omsider de evige Velsignelsers fylde, og, nest at
 recommendere mig fremdeles Deres Excell: uskatterlige Bevaag-
 enhed og mægtige Patrocinio²⁾, forbliver med ald underdanig
 Veneration Deres Excellences underdanige tienere

H A Brorson

Ribe d 2 Ian: 1761

Nr 154

Til det Konge[lige] Danske Cancellie.

Da ieg allerunderdanigst strax har sendt Sogne-Præsten Hr
 Schade i Stadel til Erklæring hans Sognemands Niels Høys Klage-
 maal over ham formedelst afhold fra Sacramentet samt hosfulgte
 Tingsvidne, har Provsten derpaa begiæret af mig, at efterdi det
 kostede Præsten mange Reyser og Besværligheder, ved Tings
 Vidne, i Notarial forretninger Attester og lovlige Beviser at igien-
 drive Niels Høys haarde Beskyldninger, ieg da hos Deres Kongl
 Majestet allerunderdanigst vilde udbede ham den dertil fornødne

¹⁾ Originalen i Rigsarkivet. ²⁾ *Patrocinium*] beskyttelse.

Dilation¹⁾), hvilket ieg og, saa meget des meere allerunderdanigst ønsker, da denne Niels Høy efter Provstens Vidnesbyrd er et meget ugudeligt Menneske, som forskrækkelig bander, gruesom truer, skielder og smelder, drikker sig fuld, og undertiden anstiller sig som afsindig, men, at imidlertid bemeldte Niels Høy ey ydermeere skulde klage over Naade Midlers Fornægtelse, indstilles herved allerunderdanigst, om ikke indtil Sagens Udfald bemeldte Niels Høy allernaadigst maatte tillades Altergang hos en Præst i Eggen, som dertil godvillig var at formaae, og med en god Samvittighed for Gud ham dertil kunde antage²⁾). Jeg forbl. Ribe d 29de Maji 1761.

Nr 155

til Samtlige Provster i Stiftet ang[aaend]e det paa
Kongl Befaling udgivne Skrivt: Flora Danica.

Da det ikke aleene er i sig selv meget fordeelagtigt, men ge-
raader endog Deres Kongl Majestet vor allernaadigste Arve Konge
til særdeles Behag, at dette Skrivt, hvorom herhos følger en trykt
Efterretning, bliver i Kongens Lande vidt og bredt bekiendt;
Saa er ieg desto mere forvisset om, at de kiære Brødre gjør sig
en særdeles Ære og Glæde af at see samme af saa mange, som
mueligt er, subscribered, og ieg forbliver p p Ribe d 13 Iul: 1761.

Nr 156

Til Hr Provst Moenich i Ring-Kløbing³⁾

Da jeg efter Herrens altiid gode Villie strax efter Landemodet
d 19de Iunij: faldt igien i en meget haard Sygdom, som med sin
Recidiv⁴⁾ endnu ikke er overvunden, skiønt jeg vel L. D.⁵⁾ er
oven Senge, men som et Rad⁶⁾ og saare afmægtig. Saa er Dette
Aarsagen, hvorfor jeg ikke før har kundet besvare Deres Vel-

¹⁾ Dilation] opsættelse. ²⁾ Denne ordning ville svare til den dispensation, som 1757 af kongen (kancelliet) var bleven bevilget ridefoged Muusmann i Brøns, se s. 305, noten. Man må huske, at forud for altergang gik privat skriftemål med lejlighed til sjælesorg og — om nødvendigt — åbenbart skriftemål. ³⁾ Brevet angår sagen med Niels Høy (se nr. 154), som sognepræst Schade har fået frem til højesteret, men derefter på egen hånd har forliget. Påfaldende virker Brorsons irriterede, nærmest oprevne sindsstemning, der så øjensynlig er udslag af hans sygdom. ⁴⁾ Recidiv] tilbagefald. Jfr. s. 150; 152. ⁵⁾ L. D.] laus deo, Gud ske lov. ⁶⁾ et Rad] en benrad (neutrum er vestslesvigsk, P. Diderichsen).

ærværdigheds skrivelse om den underlige Hr Schades Sag, som er ligere en Comoedie end Præstelig forhandling. Mon Manden ogsaa den Tiid var ved sig selv, Thi hvorledes kand ieg rime denne Action¹⁾ med det Begreb, som ieg har haft om hans Forstand. Vi leve i saadan Tiid, at Geistlighed, om ellers nogensinde burde bruge den alsomstørste Forsigtighed, saa kommer her saadanne Excempler frem, at folk maae Tænke dette Stift er et Barbarie, Thi i det ringeste har jeg som er over 67 Aar aldrig hørt slikt Excempel. En Præst kommer med en uvigtig Sag for høyste Ræt, den Sag er i næsten alles Munde og Døer aldrig, men kastes de Geistlige ved alle Leyligheder i Næsen, og sandelig mange vil komme til at liide over denne Forargelse. Ieg skammer mig ved at komme for Majestæten med saadan Sag, hvad maae Kongen Tænke om Os, men imidlertid, da det dog er uforbiegiængeligt, Saa vilde Deres Velærværdighed requirere af Hr Schade ey allene Speciem Facti²⁾ af dette forliig, men og hans Rationes³⁾, hvorfor han har gjort det, samt Svar paa disse Qvæstioner⁴⁾.

1) Om han ikke vidste at Geistlige Sager kunde ikke afgjøres ved verdslig Ræt.

2) Om han ikke gruer ved at tænke paa, at han egenmægtig har forliigt en Sag, som er indkommen under hans Kongl. Majestets allerhøyeste Kiændelse

3) hvordan han saa pludselig kunde resolve, at Tage denne Mand saa hastig til Alters, hvilket jeg mig med Deres Velærværdigheds Betænkning naar skee kand, vil vente tilskikket, samt efterrætning, om Manden ogsaa blev antaget til Herrens Bord efter forliiget paa Tinget, og hvordan hans Levnet siden har været, forbl: Ribe d 3die Aug. 1761.

Nr 157

Til General Kirke Inspections Collegium.⁵⁾

Da Deres Høy Grevelige Excellence Deres Excellence⁶⁾ og Høystærede Herrer General Kirke Inspectores ved naadigst og

¹⁾ Action] handling. ²⁾ Speciem Facti] kendsgerningens skikkelse o: hvad der faktisk er sket. ³⁾ Rationes] grunde. ⁴⁾ Qvæstioner] spørgsmål. ⁵⁾ Her efter original, gen. kirkeinsp., indkomne sager 1761 uden nr. ⁶⁾ Deres Excellence] Chr. Støcken, som var bleven gehejmeråd 1760.

gunstigst Skrivelse af 6te hujus forlanger min Erklæring, anlangendes den opkomne Stridighed imellem Sogne-Præsten Hr Iørgen Fog til Feuling¹⁾ og Holsted Meenigheder og de 2de Bønder Søren Pedersen Olling af Aatte og Holden Jacobsen af Aabølling i Feuling Sogn, saa indleveres herved underdanigst og ydmygst Sagen i sin rette Sammenhæng, saaledes som følger: J November Maaned 1759 anmelder ommeldte Sogne-Præst at benævnte Mænd ikke vilde lade den ene sin Søn og den anden sin Broder med andre Confirmandis gaae til Degnen, da ieg spurgte, om dem fattedes Kundskab, efterdi han vilde have dem til Degnen, svarede han, at han for den Skyld ikke forlangte dem derhen, men andre til Exempel, og det i følge Skole Instruxen af 23 Januar: 1739, som siger, at Degnene skal være forpligtet efter Præstens Anviisning at øve saadanne i det mindste engang om Ugen, samt Skole Fundatzen, som forbinder Degnen at føre dem til Perfection²⁾, at de til Confirmation og det høyværdige Alterens Sacramente kunde eragtes beqvemme at antages; Og, som ieg nu ansaae dette som en Jver hos Præsten for Ungdommens Underviisning, men de andres Forhold derimod som en Særsindighed og Gienstridighed, i sær da [d]engang kun blev forlanget, at de skulde lade Børnene gaae 5 à 6 Dage hos Degnen i Skole, saa resolverede ieg, at de skulde lade dem gaae den ommeldte Tiid i Skole, eller takke sig selv, om deres Børn til Confirmation ey bleve accepterede, men tilstaaer gierne, at ieg uden Tvivl var gaaet en anden Vey dersom de 2de Bønder, da de kom til mig med Bitterhed Pukken³⁾ og Truen, om de ikke strax fik den Ordre til Præsten, som de vilde, kunde i den Sted med Sagtmodighed stillet mig Sagen for, som den var i alle sine Omstændigheder, ieg ventede desuden aldrig andet end ved min Resolution at faae dem bevægede til Lydighed, og kunde ikke troe, at nogen var saa unaturlig at kunde udvælge for sig og sine saa stor Fortræd i steden for saadan liden Føyelighed, men de bleve ved deres Meening og Drengene af Præsten udelukte, ey aleene fra Confirmation, som var mig meget ukiært, men endog fra sin Information.

Nogen Tiid derefter nemlig d 6te Maji forlanger bemeldte 2de

¹⁾ Feuling] Føvling. ²⁾ Perfection] fuld dygtighed. ³⁾ Pukken] trodsen på deres ret.

Mænd af mig, at ieg ved en upartisk Provst eller Præst vilde lade offentlig for Meenigheden deres Børn examinere med de beste af dem, som vare blevne confirmerede, da de vilde beviise, at de ikke havde nær saa god Kundskab som deres Børn, men, ihvorigerne ieg igien vilde føye de stakkels Folk i alle muelige Ting, kunde ieg dog ikke resolve dertil, ieg ansaae det meget betænkeligt, ey allene, fordi det var Præsten meget imod efter hans Skrivelse til mig af 4de Nov: 1760, thi, dersom disse efter almindelig Formodning var bleven befunden dygtigere end de til Confirmation antagne, vilde det blive et haardt Anstød hos Almuen for Præstens Embede, som man gierne intet skaaner, men endog i sær fordi der var stor Spliid og Forvirring i Meenigheden over denne Sag, saa ieg frygtede for onde Hændelser, i fald saadant Examen var bleven foranstaltet, at ieg ikke skal tale om, at benævnte 2de Drengte vare blevne udelukte fra Confirmationen ey for Mangel af Lærdom men Lydighed. Men, efterdi Mændene paa-stode, at de behøvede saadant Beviis om deres Sønners Dygtighed til dermed at bilægge deres Klage, som de agtede at indgive paa høyere Steder, holdt [ieg] det raadeligere, at Provsten med Assessores for sig kaldte og examinerede dem for at erfare og bevidne deres Kundskab, samt om, og hvordan de fandtes beqvemme til at confirmeres, men, da Provsten var en Svoger af Hr Fog, foraarsagede det og Betænkning og Opsættelse, allerhelst da ieg erindrede, at de 2de Mænd i Skrivelse til mig af 6te Maji tilforn havde protesteret derimod. Jmidlertiid, som disse 2de Bønder meget tit kom her til Byen ja ofte til mig med deres Procurator anlangendes denne Sag, og ieg derved fandt mangen Leylighed til at forestille dem, hvilken jammerlig Tilstand i en Meenighed det var, naar der var Spliid imellem Lærere og Tilhørere, som burde staae i den største Eenighed til at forarbejde paa begge Sider deres Saliggjørelse med Frygt og Bævelse¹⁾, saa mærkede ieg aldrig hos dem saadan Forbittrelse og Gienstridighed som før, men derimod efter haanden mere og mere en Længsel efter at forliges med deres Sogne-Præst, forsikkrende, at de vilde gierne føye sig i alle Ting, saa vidt mueligt, den Sag anlangende Degnen skeede ikke af Motvillighed, de holdt deres Børn

¹⁾ Fil. 2, 12.

fra ham, ey aleene fordi de intet lærte der, men fordi Degnen havde Had til dem, saa de ikke kunde føre over deres Hierte at lade dem gaae derhen, vilde ellers gierne fornøye Degnen¹⁾ for deres Børn, og i det øvrige bevise, hvad de sagde.

Men, da dette gav mig paa den ene Side noget Haab om, i nogen Maade at faae denne Forargelse dæmpet, saa gjorde det mig derimod desto mere ont, at ieg ikke mærkede hos Præsten den Omhyggelighed til at vinde dem med Kiærlighed, som ieg ønskede, og i sær bedrøvede det mig, at da disse Mænd, saa vidt ieg mindes ved Juule Tider tilbød, at deres afviiste Børn skulde gaae med de nye Confirmandos til Præsten at underviises saa tit han vilde, at han endda lige stærk paastoed, at de skulde gaa i Skole hos Degnen. mig synes

1) Hvad de 2de Bønder angik, at havde de forseet sig, da havde de og derfor liidt tilstrækkelig, deres udstandne Fortræd, mangfoldige besværlige Reyser og Omkostninger var meget større end nogen skulde troe, og hvad

2) Børnene angik, da har ieg tilforn beklaget, at ieg i Begyndelsen kunde ingen ret Jndsigt faae i adskillige Ting i denne Sag, ihvormeget ieg end bemøvede mig, Præsten eller Provsten, som skulde givet mig samme, vare eller syntes interesserede²⁾ i Sagen, saaledes havde ieg kun en slet Tanke om de 2de Dreng, fordi de i Præstens Breve hede kun ulydige og gienstridige. Men, siden ieg mærkede, at han forstaaer³⁾ deres Ulydighed og Gienstridighed imod Kongens Forordning, nemlig at de ikke gik i Degnens Skole, og han vidste, at det var dem forbuden at gaae til Degnen, han og aldrig har givet dem Skyld for noget andet end det samme, følgelig var fra først af overbeviist om deres Uskyldighed, hvorfore giver han dem da de hæsligste Navne? hvorfore jog han de uskyldige bort fra sin Information? Da han aldrig har nægtet, at det jo kunde skee, kunde han ikke anklaget Forældrene hos Øvrigheden til Afstraffelse, naar de vare skyldige, og skaanet de uskyldige, ja med hvad præsteligt Hierte kand han udelukke saadanne fra Confirmation og det hellige Alterens Sacramente ey aleene paa et heelt Aar, men atter igien paa nye afvigte Qvasimodogeniti⁴⁾. ieg foreholdt ham, at den allernaadigste Instruxes

¹⁾ fornøye Degnen] yde ham offer. ²⁾ interesserede] forud indtagne, om partiskhed. ³⁾ forstaaer] mener. ⁴⁾ Qvasimodogeniti] 1. søndag efter påske.

Øyemeed nemlig Børnenes forsvarlige Underviisning var opfyldt, som før er beviist, derforuden staaer der vel, at Degnen skal være pligtig at lære, hvo ham anvises, men ikke at de skal gaae der i Skole, som det ikke behøve, ved den Perfection, som Degnen efter Fundatzen skulde føre dem til, forstaaes vel her ingen anden, end den han pleyede at give sine Discipler, at andre af dem tager ont Exempel, var en følge af hans unødige Paastand, thi i slige Tider følger hver sit Partie, alt dette faldt, naar man viiste Kiærlighed og Føyelighed, desuden var den Sag læt hiulpen, thi de, som ikke behøvede Degnens Information, var det Synd at jage derhen, det vilde give en slet Opmuntring hos flittige Discipler, om de skulde nødes til at holde Skolegang ud med de dovne bare for Exempels Skyld, her maae jo bruges Forstand i alle Ting, og derfor befaler den allernaadigste Instrux, at det skal skee efter Præstens Anviisning, som¹⁾ bør forstaae, hvo der bør og hvordan de bør underviises, de, som behøvede Degnens Information, og vilde ikke, kunde man læt lære det, nemlig foruden anden med den retfærdige Straf, som de 2de Drengene lidde uskyldig, og som vel ingen læt skulde lystes ved²⁾ at fortiene, her burde man for alle Ting faae den Forargelse i Meenigheden dæmpet, allerhelst det kunde skee med saa liden en Føyelighed, og i sær betænke, hvor langt det er fra den allernaadigste Instruxes Mening, ja hvor stridigt det er med vor allernaadigste Konges allermildeste Hiærte, at hans Forordninger bruges til at plage hans smaa uskyldige Undersaatter.

Af ovenbemeldte vilde da Deres Høy Grevelige Excellence Deres Excellence og Høystærede Herrere naadigst og gunstigt mærke

1) Hvad Bøndernes Paastand er, nemlig, at efterdi de har holdet deres Børn paa det allerflittigste i Skole, saa de vidste, hvad andre lærte hos Degnen, saa vilde de ikke, at de der skulde spille deres Tiid med videre, som oven er meldet.

2) Hvad Sogne Præstens Paastand er, nemlig, at Degnen er skyldig at undervise de unge efter den Kongel allernaadigste Instrux og Præstens Anviisning, og, da han nu har anvist disse 2de Drengene at gaae til Degnen, saa vil han blive derved til det

¹⁾ som] o: præsten. ²⁾ lystes ved] have lyst til.

yderste, og det er den Nidkiærhed han i sine Breve beraaber sig paa at viise imod Kongens Forordninger. Men, da her var nu intet Haab til nogen kiærlig Foreening, og de 2de Bønder igien-togte deres Begiæring om at faae deres Dreng^e examinerede, skrev ieg in Decembri 1760 til Provsten i nærmeste Herred Hr Iochum Friderich Neuman i Giørding, at han med tiltagne Assessores vilde indkalde bemeldte Mænds Børn, nøye overhøre dem i Salig-gjørelsens Kundskab, skrive hvert Ord, som blev spurgt og svart i en Protocoll, og mig samme derpaa tilsende. Men, inden denne Examen blev foretaget, indfandt sig hos mig oftomtalte 2de Mænd tillige med en forstandig Mand af deres Egn, som foreholdt mig mit Løfte om selv at komme til Feuling for at see Sagen ned-lagt¹⁾, det giorte mig hiærtelig ont, at ieg nu som tilforn ved svag Hælbred var hindret, allerhelst da ieg mærkede hos be-meldte 2de Mænd endnu større Længsel efter at forliiges med deres Præst, overtalede derfor Apotheker Carstensen her i Ribe, en Christelig forstandig og sagtmodig Mand, som er Svoger til oftbemeldte Hr Fog, først at reyse derhen til samme Forliig at stifte, hvilken ogsaa, da han mærkede Mændenes Attraa efter Fred, var strax villig, og tog Aftale med dem, at han vilde komme derhen anden Dagen derefter, og at de skulde holde sig hiemme, indtil der kom Bud til dem at møde ham i Præstegaarden. Da imidlertiid var ankommen Jndkaldelse fra Provsten i Giørding, at de skulde anden Dagen møde til ovenbemeldte Drengers²⁾ Exa-men, og de nu ikke vidste, hvad de helst skulde udvælge, beslut-tede de at søge Forliiget som dem da var meest angelegen³⁾, thi begge Steder kunde de ikke være, da Hunderup Kirke, hvor de skulde møde, ligger 2 Mile derfra, saaledes har Mændene svaret mig, da ieg spurgte, hvorføre de ikke mødte Provsten og Asses-sores i Hunderup Kirke, og det er den Ulydighed, hvilken Hr Fog taler om de har beviist mod Provst Neuman.

Jmidlertiid gik det mig nær, at ey aleene dette Examen, men endog ovenstaaende Forliig begge paa engang bleve hindrede; thi vel indfandt sig Apothekeren i Feuling, men Hr Fog, for-modentlig for at afskrække ham og en god Ven, som var med med ham i samme Ærende for at tale om Forliig, viiste dem mine

¹⁾ nedlagt] endt. ²⁾ Drengers] i kopibogen med Brorsons egen hånd: Drengenes.
³⁾ angelegen] magtpåliggende.

allerførste Breve i denne Sag, da den dog¹⁾ nu havde en gandske anden Skikkelse, og maatte de gode Mænd reyse af med den Tak: Om de ikke havde andet at bestille.

Hvor inderlig det krænkede mig²⁾, at saadan Striid og Forargelse, som end og udbredte sig i andre Sogner, skulde fremture ved bar stiv Paastaaenhed, kand ingen udsige, ieg skrev derfor en Ordre til Hr Fog af 26 Ianuar: sidst³⁾ om at antage disse Dreng og atter en af 6te Febr., da ieg samme Tiid faldt i en meget haard Sygdom, som varede hele Fasten igiennem. Da ieg kom mig lidet igien mod Paaske-Festen, og erfarede, at Hr Fog skulde atter vilde udelukke de 2de fattige⁴⁾ uskyldige Dreng, skrev ieg af 2 Martii paa nye en Ordre til ham, som alle 3 herved sub: Lit: A: B C underdanigst og ydmygst nedlægges, men, da ieg af hans Svar ey kunde see, hvad Vey han vilde, skrev ieg til Provsten i Herredet Hr Bytzov at, saafremt Hr Fog ikke vilde tage de 2de Dreng til Confirmation, Provsten da vilde kalde dem for sig, og naar han fandt dem beqvemme, antage dem iblandt sine Confirmanter. At Provsten har tilskreven Bønderne, men, at de ikke forstode, at Brevet var fra Provsten, beg[g]e⁵⁾ sees klart af deres Underskrift, Og det er den Ulydighed, som Hr Fog taler om, at de har beviist mod Hr Provst Bytzov, da de ey vidste, at han havde skreven dem til, vel skrev Provsten mig til, om han atter skulle indkalde dem, men, efterdi ieg fik Brevet for sildig, saa gik dette ogsaa over styre; Saa uhældig var ieg da og i dette Foretagende.

Men endelig at viise, hvordan han har baaret sig ad med mine Ordres om at antage de 2de Dreng til Underviisning iblandt hans Confirmanter, da vilde Deres Høy Grevelige Excellence Deres Excellence og Høystærede Herrer naadigst og gunstigst mærke, at han

1) Jntet har agtet paa de 2de første Ordres.

2) Da han havde faaet den 3die, tager han Drengene an, for ikke at vove det for yderlig.

3) Da ingen tvilede paa, og han selv aldrig kand nægte, at han jo havde i Sinde at vilde holde Confirmation afvigte Qvasimodogeniti, saa besluttede han ingen at holde, da disse 2de Dreng

¹⁾ da dog] skønt. ²⁾ krænkede mig] smertede mig. ³⁾ 1761. ⁴⁾ fattige] stakkels. ⁵⁾ begge] begge dele.

vare komne til ham, at han endnu kunde vise sin Myndighed, og derhos en subtil¹⁾ Maade, at illudere²⁾ sin Biskops Ordre paa.

Jeg tager mig herhos den underdanige Frihed at spørge.

1) Dersom end slet ingen af hans mange Confirmandis havde kundet antages til Confirmation, burde han dog ikke holdet Confirmation for disse 2de uskyldige Dreng, som det gandske Aar uskyldig havde været udelukket,

2) Om der da var falden nogen Casus³⁾ for, som syntes at kunde hindre det, burde han da ikke meldet mig det, og ikke saa egenmægtig handlet i saa vigtig en Sag, som havde kostet saa usigelig megen Fortrød og Møye, og paa hvis Udfald at see alles Øyne vare henrettede.

Dette skulde ieg ikke undladet strax at andrage for Deres Høy Grevelige Excellence Deres Excellence og Samtlige Høystærede Herrer General Kirke Inspectores, men maae bekjænde det er bleven hindret, ey aleene ved 2de siden den Tiid udstandne haarde Sygdomme, som ieg ey endnu har forvundet, men endog Ømhed⁴⁾ over at anklage bemeldte Hr Fog, førend ieg blev nødt der til.

Men, da dette nu er Sagens rette Sammenhæng, saa haaber [ieg] underdanigst og ydmygst, at Deres Høy Grevelige Excellence Deres Excellence og Høystærede Herrer, naadigst og gunstigst deraf bemærker

1) At Hr Fog ingen Føye har havt til sin Klage imod mig, at ieg har ladet mig overtale til at beordre ham at antage Børnene, samt at føye Bønderne, fordi ieg overløbes af dem, som⁵⁾ begge ere haarde, men Gud skee Lov! ufortiente Beskyldninger, men at meget meere af den hele Sag er aabenbar, at ieg

2) har staaet Præsten bide i hans Embede paa det yderste, saa længe han efter min Jndsigt havde Ret. Men, ligesom intet er Guds Kirke gavnligere og glædeligere end en gudelig alvorlig og kiærlig Myndighed i Lære-Standen, som aleene søger Guds Ære og Menneskens Opbyggelse, og derimod intet afskyeligere, end naar Kongens Lov og Forordninger misbruges til at drive Herredømme over Herrens Arv⁶⁾; Saa har ieg

¹⁾ subtil] snedig. ²⁾ illudere] drive gæk med. ³⁾ Casus] tilfælde, omstændighed. ⁴⁾ Ømhed] skånsomhed, betænkelighed. ⁵⁾ som] hvilke (klager). ⁶⁾ 1. Pet. 5, 3, ældre oversættelser.

3) billig havt Medlidenhed med de uskyldige Forurettede, og kunde hiulpet dem til rette, dersom Hr Fog havde statueret Subordination, men da ieg ey kand dølge længere, at han

4) Derimod har til Side sat mine Formaninger, meget lætsindig og foragtelig tracteret¹⁾ mine til ham ergangne Ordres, og derimod handlet mod sin dyre Eed, ja Deres Kongelige Majestets Lov og Befalinger, og der er ingen Ting, som finder større Medhold end ustraffed Egenraadighed; Saa nødes ieg til at udbede mig den Naade og Godhed hos Deres Høy Grevelige Excellence Deres Excellence og Høystærede Herrer, at ved Deres Høystformaaende Forestilling hos Deres Kongelige Majestet mit Embede maae nyde den allernaadigste Forsvar og Satisfaction, at Hr Fog kand lære i Fremtiden at vise den tilbørlige Lydighed. ieg forbliver med underdanigst Soumission ydmygst Respect og største Estime Ribe d 21 Augusti Ao 1761.

Nr 158

til det Konge[lige] Danske Cancellie²⁾

Paa Niels Høy af Stadel Sogn hans til Dr: Konge[lige] Majestet for nogen Tid siden indgivne og nu herved tilbagefølgende allerunderdanigste Memorial, hvorudi han saa haardelig har beskyldt sin Sogne-Præst Hr Lauritz Schade, han næsten i 2de Aar uden Føye allene af Had har nægtet ham Skriftemaal og Altergang, er vores

Allerunderdanigste Erklæring

At, naar alt hvis i denne Sag passeret er, overveyes, sees

1) at Præsten har beviist sit Forhold at være gandske lovmæssig, og ikke fortient for Dr: Konge[lige] Majt. saa grovelig at beskyldes, som No 1 Lt: C klarlig viiser, men derhos kand

2) Ey nægtes, at Præsten meget ubesindig er kommen af Sted, i det han derefter har forliget denne Sag, som er kommen ind til Deres Konge[lige] Majestets allerhøyeste Kiændelse³⁾ samt i at love at tage denne Niels Høy til Sacramentet saasnt han det

¹⁾ tracteret] behandlet. ²⁾ Jfr. nr. 154 og 156. ³⁾ i højesteret, hvor kongen præsiderede.

forlangede, da ald Verden vidste, at han endnu som før desværre i sin Ugudelighed continuerer, dog, naar man betragter den store Besværlighed, som han under Sagen uskyldig har lidt, kunde hans Mulct til fattige Præste Enker modereres til 15 á 20 Rdr men hvad

3) Niels Høy angaaer, som i saa mange Aar har været et aabenbart ugudeligt Menneske med Drukkenskab Fylderie Slagsmaal viist sig som en Skiænde giæst ey aleene mod adskillige andre smukke¹⁾ Folk, men endog i sær mod sin Hosbond og Sogne Præst, som af Lit: A allernaadigst kand erfares, burde han ikke komme til Alterens Sacramente, før han publice deprecerede i Stadel Meenighed, thi Gud bevare os fra at leve i saadanne Tider, at det høvyvelsignede Sacramente skulde staae aaben for aabenbare Aar efter Aar fremturende Syndere, som denne er beskreven; da han imod bedre Vidende og saa skammelig som gandske usandfærdig har diffameret²⁾ sin Sogne Præst, ja anklaget ham for Dr: Konge[lige] Mat. Selv, og forarsaget ham saa store Fortrædeligheder, burde han dog i det mindste gjøre ham en hiertelig Deprecation³⁾, men, at han endog ikke har skammet sig ved at bære aabenbar Løgn frem for Dr: Konge[lige] Majestets retfærdige Throne, har han ved saadan afskyelig formastelse fortient Tugthuset, men, om D: K: M. allernaadigst vilde moderere Straffen til en Mulct paa 100 til 60 Rdr, indstilles til D: K: M: Naade. Hvad angaaer Niels Høys Klage over forrige Stiftsamtmænd Hans Exc: Hr Geheime Raad Holstein og mig, da har Niels Høy eller Conceptist selv forvoldet den Forhaling i⁴⁾ at skrive derom baade til Stiftsbefalingsmanden og Biskopen; Thi, da Høybemeldte Hr Geheime Raaden saae, at Sagen var pure Geistlig og Hans Embede uvedkommende, lagde han det til en Side, og derefter overleverede mig det, til den Sag aleene at besørge, som og strax blev sendt til Provstens Erklæring, og, da der hørte Tiid til, naar saa vigtig og vitløftig en Sag skulde undersøges, saa er dette Aarsagen til Forhalingen, som Niels Høy klager over.

Endelig kand vi ey lade allerunderdanigst være umeldet, at denne vitløftige Sag af saamange mærkelige Omstændigheder

¹⁾ smukke] ordentlige. ²⁾ diffameret] bragt i vanry. ³⁾ Deprecation] afbigt. ⁴⁾ i] ved.

kunde formodentlig allerrigtigst afgjøres ved sit rette Forum Provste Retten i Hind Herred, allerhelst Sagen nu gandske kort kand afgjøres, og Niels Høy, som uden Aarsag har søgt Beneficium Paupertatis¹⁾ er efter sin Stand en velhavende og bemidlet Mand, som Acten sub Lit: A bevidner. Hvilket altsammen indstilles til Dr: Konge[lige] Majestets allernaadigste Behag og vi forbl: Ribe d 15 Sept: 1761.

H G af Schack²⁾ H A Brorson

Nr 159

til det Kongel Danske Cancellie.

Det fra det Kongl Tydske Cancellie til det Kongl Danske af-ladte Pro Memoria angaaende det Fattiges Væsen i Thorning Lehn bliver herved remitteret med min

Allerunderdanigste Erklæring saaledes.

Hoved Qvæstionen i denne Sag³⁾ bliver unægtelig denne, om den Thorning Lehnske Geistlighed Forretning ved det Fattiges Væsen er at ansee som Civil eller Ecclesiastisk, eller og om de har med det Fattiges Væsen at gjøre, saa vidt de ere Beboere i Sognet eller Saa vidt de ere Præster i Meenigheden.

Det første nemlig at det er Civile Qvid⁴⁾, synes at supponeres⁵⁾ i det ommeldte Pro Memoria og deraf at gøres den Slutning, at Præsterne i Thorning-Lehn, som in Civilibus⁶⁾ henhøre under Hadersleb Amt, altsaa i denne formeentlig verslige Forretning skal conformere sig⁷⁾ den Slesvigske Forfatning med videre.

¹⁾ Beneficium Paupertatis] betalingslempelse på grund af fattigdom. ²⁾ Når stiftamtmanden, grev Hans Schack har medunderskrevet, må grunden være den, at Brorson kunne siges at være part i sagen, fordi Niels Høy havde klaget over ham (og den forrige stiftamtmand). I øvrigt er Brorson jo den, der mest fører ordet i skrivelsen. ³⁾ Sagen er en udløber af den i nr. 112 og 116. Det er atter galt i Rejsby. Hr. Radoor har ifølge dansk lov på embeds vegne ladet en afdød fattigunderstøttet kvindes efterladenskab registrere, og herfor har øvrigheden — vel herredsfogden med amtmandens billigelse — idømt ham en mult på 100 rd. Nu skriver ganske vist det tyske kancelli til det danske, at kongen har eftergivet ham bøden, men holder samtidig på, at »det Fattiges Væsen« ikke vedkommer præsten, da det i Slesvig og dermed i Tørninglen hører til politi- og justitsvæsenet. Herom erklærer Brorson sig. H. Stampe, Erklæringer III, 1795, s. 569 flg. ⁴⁾ Civile Qvid — Ecclesiasticum Qvid] en borgerlig sag — en kirkelig sag. ⁵⁾ supponeres] forudsættes. ⁶⁾ in Civilibus] i borgerlige sager. ⁷⁾ conformere sig] rette sig efter.

Det sidste derimod, nemlig at det er Ecclesiasticum Quid, er efter min allerunderdanigste Formeening meere grundet baade i sagens Natur i Almindelighed og meere kommer overeens med den egentlige Forfatning af den Thorning Lehnske Geistlighed i Særdeleshed. Jeg vil intet tale om a) at Omsorg for de Fattige og deres Forflegning¹⁾ fra det nye Testamentes første Tiider er bleven anseet som et væsentlig Stykke af Lære Embedets Pligter, saa vi og derfor finde, at Apostlerne af Begyndelsen selv vare de Fattiges Forstandere og siden vel toge andre Apostoliske Mænd til Medhielpere²⁾, men aldrig [har] afladt paa alle muelige Maader at sørge for de Fattige b) hvor fornøden det i alle Tider bliver at Præsterne have med det Fattiges Væsen at gjøre, da de som Præster best kiender deres Meenigheders Tilstand, de trængende og tillige værdige Almisse Lemmer, og som Faderlige Forstandere efter deres bedre Kundskab have meere Medlidenhed med dem og Omsorg for dem, ligesom det og er bekjendt, at de Fattige i deres Nød og Anliggende ingen nærmere eller bedre har at holde sig til end deres Præst c) at dette upaatvilelig er Grunden eller Aarsagen, at Geistlige alle Tider har haft Deel i det Fattiges Væsens Indretning og Bestyrelse.

Men, da her egentlig er Qvæstio om den Thorning Lehnske Geistlighed, saa meener ieg ogsaa, at deres Concurrence³⁾ ved det Fattiges Væsen er at ansee som en Ecclesiastisk α : en af deres Embede hidrørende og fra deres Embede uadskillelig forretning, vel er det sandt, at de Ord Ecclesiastica Civilia paa adskillige Steder og efter et hvert Lands Praxis og Constitutioner tages i en meere og mindre indskrænket Meening, men her kommer det aleene an paa, i hvad Meening disse Ord tages ihenseende til Geistligheden i Thorning Lehn, og, da samme bruges om dem i de mange Tiid efter anden fra det Kongl Danske Cancellie udgangne Befalninger, saa meener ieg allerunderdanigst, at ved Ecclesiastica i Thorning Lehn forstaaes det samme som ved Ecclesiastica i Danmark, hvilket ogsaa harmonerer med den Geistlige Forfatning i Thorning Lehn. Der: Kongl Majestets Danske Lov i dens 1ste Bogs pag: 15⁴⁾ viser udtrykkeligen, hvilke Ting ihenseende til Geistligheden i Danmark skal ansees som Ci-

¹⁾ Forflegning] forplejning, forsørgelse. ²⁾ Ap. G. 6, 1-6. ³⁾ Concurrence] medvirken. ⁴⁾ D. L. 1-2-15.

vilia, saasom ang deres Eyendomme Ager Eng pp, og ligesom Geistligheden i Danmark sorterer under den civile Iurisdiction, naar Sagen ikke, som først bør prøves, for Provste Retten ved Forliig kand afgjøres, saaledes henhører Geistligheden i Thorning Lehn i lige Tilfælde — og paa lige Maade under en Slesvigsk Ret. Lovens 2den Bog derimod, som i Aldmindelighed angaaer Geistlige Personer og Forretninger taler i Særdeleshed Pagn: 361 art: 15 og 16¹⁾ om Præsternes Concurrence ved det Fattiges Væsen, og saaledes tydelig viser, at samme er Ecclesiastisk 3: Embeds Forretning, og, da det nu ved saa mange Kongl Anordninger er afgjort, at Geistligheden i Thorning Lehn in *omnibus Ecclesiasticis*²⁾ skal rette sig efter den Danske Lov Ritual og Forordninger, saa formener ieg dermed at have beviist, at alle de Præstelige Forretninger, som kaldes geistlige i Danmark, ogsaa ere og bør ansees som Geistlige Forretninger i Thorning Lehn, og følgelig, at det Kongl Rescript af 26 Aug: 1735³⁾ i det qvæstionerede Tilfælde ligesaa vel vedkommer den Thorning Lehnske som den øvrige Danske Geistlighed, da de første ligesaa lidet som de sidste i deres Embeds Forretninger haver noget med Slesvigsk Forfatning at gjøre, men ligesaa vel som de sidste i alle saadanne Ting bør rette sig efter den Danske Lov og Forordninger. Og, som ieg nu allerunderdanigst har oplyst det fornødne ihenseende til Hoved Qvæstionen saa maae ieg dernæst med faa Ord berøre de øvrige anførte Grunde, nemlig at Geistligheden i Thorning Lehn ikke haver noget Tvangs Middel, som dog i visse Tilfælde kunde være fornøden, samt at Skifterne i Thorning Lehn efter Geistlige forrettes af de verslige Betientere. Begge Deelee have vel deres Rigtighed i sig selv, men ikke sees at vedkomme denne Sag eller bevise noget i denne Sag; thi hvad det første angaaer, saa haver ikke heller Geistligheden i Danmark noget Tvangs Middel, og derfor ligefuldt kand forrette hvis⁴⁾ dennem ved det Kongl Rescript af 26 Aug: 1735 er befalet, og seer ieg ikke noget hinderligt i, at jo Præsterne i Thorning Lehn, ligesaa vel kand gjøre det samme, og, hvad det andet betræffer,

¹⁾ D. L. 2-19-15 og 16. ²⁾ Det understregede *omnibus* fremhæver, at det gælder alle — ikke blot nogle — kirkelige sager. ³⁾ Dette reskript pålægger præsterne at medvirke ved auktioner over de fattiges efterladenskab og hertil beskikke f. eks. degnen, hvad Radoor netop havde gjort. ⁴⁾ *hvis*] hvad.

da saa lidet Provsterne i Danmark som ere Skifte Forvaltere efter Geistligheden der, paa det Fundamente kunde anmasse sig denne Forretning, saa lidet kand og de Verslige Betientere i Thorning Lehn paa denne Grund ansees berettigede til samme: end ydermeere maae ieg allerunderdanigst forestille, at dette Kongl Rescripts Ophævelse ihenseende til Thorning Lehn kunde blive af skadelig Følge for de fattige, Præsterne, som nærværende, kunde med mindst Besværlighed besørge de afdøde fattiges Efterladenskab optegnet og ved Auction bortsolgt, de verslige Betientere derimod, som boe oftest langt derfra, naar de for den Skyld skulde reyse derhen, skjønt de skulde gøre Forretningen for intet, billig¹⁾ fik deres Vogn Leye frem og tilbage samt Fortæring gotgiort, hvilken Besværlighed de kunde forskaanes for, og bemeldte Omkostning blev den fattiges Stervboe til Deel, eller og, om det skulde beroe med sliig Efterladenskabs Optegning, indtil de ved Leylighed engang kom paa Stedet, saa kunde det og give endeel Vanskelighed ihenseende til de afdøde Fattiges Begravelses Bekostning, som først tages af deres Efterladenskab uden at tale om flere og for det Fattiges Væsen lidet profitable Følger, hvilket alt sammen saa vist er forebygget ved oftbemeldte Rescript, som det upaatvilelig vilde flyde af dets Ophævelse. Efter hvilke Omstændigheder og, da ieg allerunderdanigst kand forsikkre D: K: M:, at det Fattiges Væsen i Thorning Lehn uden nogen mig vitterlig Klage af de Fattige hidindtil i sær ved Præsten og Kirke Værgeren er bleven besørget saa vel som noget andet Sted i Danmark, saasom deels findes Donationer, hvoraf Gienparterne her til Stifts Kisten efter deres Jndhold ere indleverede, og Renterne have tilstrækket til Sognets Fattiges Underholdning, deels ogsaa Beboerne, som i Almindelighed velhavende tillige have været velvillige imod de fattige, eller og dog ved Præsternes kiærlige Formaninger bragte til deres Pligt i dette Tilfælde at efterkomme, ieg allerunderdanigst indstiller²⁾, om det ikke derudinden bør forblive paa samme Fod det hidindtil har været, hvorved de Fattige ligesaa vel som ved nogen

¹⁾ billig] efter rimelighed. ²⁾ ieg allerunderdanigst indstiller er eftersætning i den lange periode, der begyndte med: *Efter hvilke Omstændigheder og, da teg allerunderdanigst kand forsikre o. s. v. Brorsons latinsk prægede prosa, jfr. III, s. 259; 329.*

anden nye Anordning blive forsørgede, og Præsterne, som dog Byrden enhver for sit Sogns Fattige fornemlig ligger paa, ved at see sig hanthævede imod de Jndtrængelser¹⁾, som paa visse Folkes Side ikke saa meget hidrører af Kiærlighed eller Omsorg for de Fattige, som *particulair*²⁾ Absigter og Animositet imod Præsterne, derved desto meere vilde opmuntres til med bestandig Fliid og Nidkiærhed fremdeles at antage sig og behørig sørge for deres Fattiges Underholdning. Eller, om i Tiden nogen Forordning til Forbedring i det Fattiges Væsen skulde foretages, saa maae ieg allerunderdanigst forestille, at det i saafald vilde være høyst fornøden, at en særdeles Anordning for det Fattiges Væsen i Thorning Lehn maatte gøres, efterdi den Tydske Forordning for Hertugdømmet Slesvig ihenseende til Geistligheden der ingenlunde er *applicable*³⁾, og de derfor enten aldeles maatte udelukkes fra det Fattiges Væsen, hvilket er uhørt og vilde blive af alt for betydelig og bedrøvelig Consequence for de Fattige, eller og Sagen sættes paa saadan Fod, at de kunde gøre deres Embeder uden Chicaner og Fortrædeligheder, som de allerede har haft nok, og endnu vil faae meere af, naar deres Forretning med det Fattiges Væsen skulde ansees som Civile Qvid, og de under den Prætext⁴⁾ skulde inddrages under den verslige Iurisdiction: Aller-naadigste Konge! de vigtigste Aarsager nøder mig til allerunderdanigst at implorere Der: Kongl Mts allerhøyeste Protection for dette Lehns Geistlige i dette Tilfælde, Forfarenhed har fuldkommen viist, hvorledes en og anden af Præsterne under Paaskud, at de ere under Hadersleb Huus Amt, ere blevne bebyrdede med adskillige directe imod Der: Kongl Majestets høyst salige Forfædres og egne allerhøyeste Befalninger til Vanære for deres Embeder og Beskiemmelse for deres Meenigheder udgivne Resolutioner, dicterede utaaelige Mulcter og ihenseende til Geistligheden uhørlige Trusler med Militairisk Execution hvorover tilforn deels er bleven klaget, og Der: Kongl Mats allerhøyeste og Retfærdigste Resolution til Hanthævelse for Præsterne er erhholdet, hvorpaa det Exempel med Hr Radoor, som nu ogsaa ved Deres Kongl Majestets Naade og Retfærdighed er bleven reddet, kand tiene til Beviis, uden at tale om flere Passager⁵⁾, som ieg

¹⁾ Jndtrængelser] overgreb. ²⁾ *particulair*] private. ³⁾ *applicable*] anvendelig. ⁴⁾ *Prætext*] påskud. ⁵⁾ *Passager*] hændelser.

kunde havt Aarsag at paaanke, dersom ieg ikke undsaa mig ved uden høyeste Nødvændighed med saadanne odieuse Ting at incommodere Deres Kongl Majestets Høye Collegier. Hvad endelig angaaer, at mig ved den nye Anordning i det Thorning Lehnske kunde tilstaaes samme Ret som General Superintendenten i det Slesvigske, da [er] mig ikke ubekient det paa den Haderslebske Side fra mange Tider havde¹⁾ Principium, at Biskopen i Ribe skulde ansees som General Superintendent i det Thorning Lehnske, hvoraf da siden vilde flyde eller drages den Slutning, at Amtmanden i Hadersleb og Provsterne i Thorning Lehn ligesom i Provstiet²⁾ skulde afgjøre alle Geistlige Sager i bemeldte Lehn. Men, da en Amtmand i Hadersleb efter Deres Kongl Majestets egen allerhøyeste Decision af 20 Martii 1750 ikke bør befale Præsterne der noget i deres Embeds Forretninger eller befatte sig med den Geistlige Jurisdiction i Thorning Lehn, der aleene tilkommer mig der i Lehnet, ligesom over alt udi det mig allernaadigst anbetroede Stift, saa kand ieg hverken i dette eller andre Henseender ansees som General Superintendent, hvis Embede saa lidet i de allerfleeste Poster har nogen Overensstemmelse med mit, som den Slesvig-Holsteenske Forfatning med den Danske Lov og Forordninger, hvorføre ieg og allerunderdanigst formoder, at mit Embeds Myndighed saa vel i Thorning Lehn som overalt i Stiftet ved Deres Kongl Majestets allerhøyeste Protection som hidindtil saa og herefter for mig og Efterkommere vorder ufornermet.

Sluttelig maae ieg allerunderdanigst indberette, at Aarsagen til den hermed skeede Ophold har været en mig strax efter³⁾ paakommen dødelig Sygdom, og siden paafulgte Recidiv⁴⁾, som ieg endnu ikke nær har forvunden. Jeg forbliver pp⁶⁾ Ribe ut supra [d 22 Sept: 1761]

¹⁾ havde] hafte. ²⁾ Provstiet] Haderslev provsti. ³⁾ strax efter] efter modtagelsen af sagen til erklæring. ⁴⁾ Jfr. s. 152. ⁵⁾ Generalprokurørens erklæring 3.8.1762 fremhæver først det ubegribelige i, at præsten har kunnet mulkteres, fordi han har efterkommet et reskript, som er meddelt ham af hans foresatte. Dernæst giver han biskoppen ret i, at præsterne i Tørninglen skal rette sig efter dansk lov, der pålægger dem pligter over for fattigvæsenet. Men det har også rimelighed, når det fra den modsatte side betones, at Tørninglen i det verdslige hører under Slesvig, hvor for sorgen for de fattige er led i Politi- og justitsvæsenet. Når ingen af parterne vil give efter, må, som biskoppen mener, en ny kgl. anordning til om fattigvæsenet i Tørninglen, og så undgås det næppe, at præsten bliver udelukket fra denne opgave, hvad der vil blive til skade for administrationen og især til stor og ubodelig skade for de

Nr 160

Udskrift af Riber Landemodes
Protocol.¹⁾

[Varde landemode 7.10.1761]

Rescript til Cammerherre og Stiftsbefalings Mand Hr Greven af Schach og Biscop Hr Hans Adolph Brorson, anlangende for Consistorio²⁾ at indkalde Sogne-Præsten Hr Iørgen Fogh, og at Stiftsbefalings Manden tilrettesetter ham for hans imod Biskoppen og hans ordres viiste opsetzighed og ulydighed ved at have vegret sig for at antage 2de unge Mennisker af Feuling Sogn til Confirmation, og derfra afholdt over 1½ aar, fordi de ikke havde gaaet til Degnen at undervises, samt tillige paalegger ham at betale 10 rdr: Mulct til fattige Præste-Enker i Stiftet med videre. Fredensborg Slot d 25 Sept 1761.

Nr 161

til Hr Friis i Grimstrup

Da ieg ej andet kand fornemme³⁾, end at den arme Delinqvent⁴⁾ i Tinghuset⁵⁾ endnu intet Besøg af Præsterne har bekommet, da der er Dispute⁶⁾ imellem de nærmeste, hvem det efter Forordningen tilkommer, som⁷⁾ gjør mig meget ondt; Saa beder ieg Deres Velærværdighed for Guds Skyld, som gav sin Søn hen for alle arme Syndere, at De indtil videre endelig rejser til den arme Fange, søger ved Herrens Naade at faae ham reddet af Sathans Baand og indsatt i Guds Søns Livsalige Rige⁸⁾, samt meddeele [r] mig Deres gode Betænkning om Fangens Tilstand, og hvordan han billigst⁹⁾ og ønskeligst i denne vigtige Sag fremdeles kunde tienstes, da De ikke skal graves¹⁰⁾ længere, end Herren giver Dem

fattige. Han indstiller da, at der skrives til det tyske kancelli, om det ikke var bedst, at det i Tørninglen blev ved, hvad der hidtil har været praksis. Denne indstilling fulgte kancelliet ved skrivelse af 21.10.1762. Ligesom ovenfor s. 305 må man formentlig slutte, at dette også er blevet resultatet.

¹⁾ Jfr. nr. 157. ²⁾ Consistorio] landemodet. ³⁾ fornemme] få besked om. ⁴⁾ Han var morder, se nr. 162. ⁵⁾ Gørding, Malt og Skads herreders tinghus lå i Vejrup sogn, anneks til Gørding. ⁶⁾ Dispute: uenighed. ⁷⁾ som] hvad der. ⁸⁾ Kol. 1, 13; Ap. G. 26, 18. ⁹⁾ billigst] rimeligst. ¹⁰⁾ graves] besværes.

Evne og Kræfter dertil, men alting gaae efter Billighed og Christen Kiærlighed, og [man] visselig maae vente, at Herren vil selv være særdeles med Dem i denne vigtige Forretning og velsigne Dem derfor i Tiid og Ævighed. Jeg forbl. Ribe d 6 Marts: 1762.

Nr 162

Til Cancelliet¹⁾

For Deres Kongl: Majestet maae jeg herved allerunderdanigst andrage, at, efter at det ved Forordning af 13de Martij 1761 nærmere allern: er fastsat, hvorledes med Delinqventers Underviisning af Præsterne i deres Christendom og Saligheds Sag imedens de sidde Arresterede, skal forholdes, har det tildraget sig, at en Karl af Nye Kirke Sogn i Schads herred, navnl[ig] Peder Hanssen har uden for Grimstrup Bye i samme herred ihjelslaget en Mand af Lem Sogn Nørbye Gaard ved Ring-Kjøbing, navnl[ig] Iens Poulsen, hvilken Delinqvent strax derpaa er satt i arrest udj Giørding Malt og Schads herreders Tinghuus. Nu befaler vel allerhøyst bem[el]te Forordning, at naar Misdædere sidde fængslede paa Landet, da skal til Lettelse for dend Præst, som fornemmelig bør antage sig Delinqventen, de andre herredets Præster efter dend Orden, Som Provsten derom har at gjøre, gaae ham til haande, saa at Misdæderen hver anden Dag, om ikke af en Præst, da af en Degn eller Skoeleholdere kand have Leilighed at høre Guds Ord; som der da for alle Tre herreder Giørding Malt og Schads er ikkun et Ting og Arrest huus, har Provsten Hr Neuman i Giørding forestillet mig, at som samme er opbyggt for alle 3 Herreder bør det efter hans formeening ligesaavel tilkomme Malt og Schads som Giørding herreds Geistlighed at besøge Misdædere, efterdi de 2de første herreders Geistlighed ellers aldrig vilde faa med Delinqventer at bestille; og heele Byrden ligge paa den sidste Herred allene hvor Ting huset er. Men, da Forordningen i dette Tilfælde intet determinerer, saa understaar ieg mig allerun: at udbede D: K: Mts: allern: Resolution, om ikke Geistlighederne i alle 3 ommelte herreder i Betragtning af de

¹⁾ Jfr. det foregående brev.

af Provsten forestillede og oven til af mig allerun: andragne Omstændigheder bør skiftes med at besøge og undervise de Delinquenter, som der bliver satt i arrest, dog at Byrden efter derom af Provsterne gjorde Orden, saa vidt mueligt, bliver lige taalelige for alle, saa at de som har længst Vey ikkun engang naar de som ere nærmere ved Delinquenten 2 eller 3 gange kommer til ham, jeg forbl: Ribe d 19 Martii 1762.

Nr 163

Til Hr Fog i BechBølling¹⁾

Hr Provst Neuman i Giørding, haver ved Skrivelse til mig forestillet, om ikke samtl[ige] Giørding Malt og Schads Herreds Geistlighed bør besøge og underviise den for begangne Mord udj bemelte Herreders Tinghuus arresterede Karl Peder Hanssen af Nye Kirke Sogn. Som jeg dog i Betragtning af de af ham andragne omstændigheder anseer sligt i sig selv gandske billigt, men dog siden den Kongl: allern: forordning af 13de Marti 1761 intet i dette Tilfælde, naar 3 herreder har kuns et arresthuus, determinerer derom, hos hans Kongl: Majestet maae gjøre allerun: forespørsel: Saa vilde Eders Velærværdighed som Senior i Malt herred efter Hr Provst Bützovs Død, paa det der imidlertid og ind til den Kongl: allernaadigste Resolution erholdes, intet skal blive forsømt udj bem[el]te Delinquentes saa højfor nødne Underviisning, strax føye den anstalt, at naar Giørding herred-Geistlighed har været hos ham, han da derpaa af Malt herreds Geistlighed kand nyde den anbefalede Underviisning, og i sær see vel til, at Byrden saa vidt mueligt, kand blive lige taalelig for alle saa at de længst fraværende kun engang, naar de som ere nærmere Delinquenten 2 a 3 gange besøger ham. I det øvrige vilde Eders Velærværdighed correspondere med bemelte Hr Provst Neuman item Hr Provst Friis i Alslev hvilke jeg under denne Dags dato og har tilskreven at føye den anstalt i Deres Herreder, ang: hvad Tiid det saaledes vil tilkomme enhver herreds Geistlighed at begynde. ieg forbl: Ribe d 20 Martii 1762.

¹⁾ Jfr. de 2 foregående breve.

Nr 164

Allerunderdanigst Erklæring.¹⁾

Da der er fast ingen ting her i Stiftet besværligere end Skolernes Jndrettelse og Vedligeholdelse paa Landet, ej aleene fordi Degnene ere saa slet aflagde, men endog, fordi de fleste Steder findes ingen Byer som kunde holde en Skolemester, men oftest kun eneste²⁾ Huuse og Gaarde, som ligger tit langt fra hverandre. Saa findes og mange Steder ej fleere jævnlig Skolehold end hos Degnen, de andre maae mestendels behiælpe sig med Omgangs Skoleholdere indtil det Aar, de gaae til Confirmation, da de ordinaire³⁾ ere forbundne⁴⁾ at søge Degnens Skole. og ihvorvel det samme, ihenseende til den lange vej og kolde Vinter-Dage, ofte falder Børnene tungt nok, og fra Skolernes Jndrettelses Begyndelse ofte derover er bleven klaget, har dog derimod paa de fleeste Steder intet Raad været at udfinde, ihvorigærne man end altid har ønsket at finde nogen Lejlighed til at lætte saadanne Børns besværlige Skolegang, imidlertid, som det dog kand hænde sig, at deslige langt bortliggende Bønder kand have Lykke til en god Skoleholdere, som tilstrækkelig kand undervise deres Børn, saa maatte man ej aleene gierne unde saadanne, men ønske altid meere og meere Forskaansel med Tiden fra saa besværlig en Skolegang, og, da dette er det, hvor over Supplicanterne understaaer sig allerunderdanigst at begiære Deres Kongelige Majestets allernaadigste Resolution: om de Børn, som i deres Christendom fuldkommen findes oplyste, eller og hiemme i deres Skoler kand faae den fornødne Oplysning, ikke maae blive antagne til confirmation, med mindre de først har gaaet til Degnens Skole? Saa sees i slige Tilfælde ingen billig Aarsag, hvorfor saadanne Børn skulde tvinges til Degnens Skole, naar ham derved intet afgik, er dog Tilhørerne ikke for Degnens Skyld, men Degnen for deres Skyld. Jeg har vel gjort mig ald optænkelig Umage for at udfinde et Middel, hvorved denne Vanskelighed

¹⁾ Her efter originalen, Rigsarkivet, jyske tegnelser 1762, 60. Erklæringen gælder en ansøgning fra Søren Pedersen Olling (se s. 331) og Søren Pedersen Smed af Atte by i Føvling om, at deres børn må blive konfirmeret uden først at gå i degnens skole. Altså en udløber af sagen med hr. Fog (nr. 157; 160), som nu virkelig igen sætter sig imod bøndernes ønske. ²⁾ eneste] enkeltvis beliggende. ³⁾ ordinaire] i almindelighed. ⁴⁾ forbundne] forpligtede.

allevegne kunde hemmes, imidlertid dersom det maatte behage Deres kongelige Majestet allernaadigst at tillægge Degnene her i Stiftet, isteden for den saare ringe Del Korn, som de faaer paa Skiæppen, Degne-Trave, om ikke 3die Del imod Præsterne, saa dog den 5te, saa kunde man til saadanne Embeder faae dueligere Personer, hvorved Skole-Væsenet upaatvivlelig vilde kiændelig blive forfremmet, og Almuens besværlige Skolegang paa mange Maader lindret og lættet¹⁾. Hvilket altsammen allerunderdanigst indstilles til Deres Kongelige Majestets allernaadigste Behag²⁾. Jeg forbl: Ribe d 23de Martii 1762.

Nr 165

Til Provst Friis i Alslev³⁾

Da Hans Kongelige Mayestet ved Rescript af 16de April indeværende Aar allernaadigst haver behaget at fastsette, at samtlig Giørding Malte og Schads Herreders Geistlighed skal skiftes ved at besøge de delinqventer, som udj ermeldte herreders Ting-Hus vorder satte i Arrest⁴⁾, saa kand ingen undtagen Geistligheden paa Fanø, hvor der ey alleene er et Arrest-Huus, men endog hvorfra det vilde blive alt for vanskeligt ja saa got som umueligt helst om Vinteren at komme til saadanne Delinqventer, derfra Exciperes⁵⁾, Deres Velærværdighed vilde altsaa foranstalte at Geystligheden i Guldager og Alslev ligesaavel som de øvrige Schads-Herreds [Præster] efterdags indfinder sig, allerheldst ingen i Malte og Giørding Herred, som har lige saa lang og længere Vey end Deres Velærværdighed og Hr Krag⁶⁾ derved har vegret sig, og, som det er befunden at Veyen fra Grimstrup til Ting Huset ey skal være længere end fra Ravnsøe, saa vilde Deres Velærværdighed ogsaa besørge, at Præsterne paa bemeldte Steder i Fremtiden lige ofte kommer til Arrestanterne, og i øvrigt efter beste Jnd-

¹⁾ Brorson vil med sit forslag opnå 2 ting: dels at få dygtigere degne, dels at, når degnen på denne måde bliver forsørget, kan der blive råd til at ansætte skoleholdere i udkanterne, så børnene slipper for den lange vej til hovedskolen. ²⁾ Ved kgl. resolution af 14.5.1762 tillodes det, at ansøgenes børn måtte konfirmeres uden at have gået i skole hos degnen, dog at denne intet derved måtte afgå i sin rettlighed. Desuden blev biskoppen bemyndiget til at føje samme Anstalt paa alle de Stæder i det ham anfortroede Stift, hvor duelige Skoleholdere allerede ere, eller herefter blive antagne. ³⁾ Provst i Skads herred. ⁴⁾ Se nr. 162, jfr. nr. 161; 163. ⁵⁾ Exciperes] blive undtaget. ⁶⁾ Sognepræst i Guldager.

sigt og Skiønsomhed saaledes see arbejdet og byrden alle tildeelt, at ingen videre Klage skal indkomme. Jeg forbliver Ribe d 7 Aug 1762.

Nr 166

Allerunderdanigste Erklæring.

Saa som den til Thorsted kaldede Hr Grønvolds Skrivelse til Iohanne Peders Daatter Sørensen af 26 April: sidst afvigte Sub Lit: a klarligen viser, at hand har været forlovet med hende, og tilladt hende at gjøre det bekiendt for alle og enhver, ligesom hun ogsaa hans Begiering har accepteret, og hendes ja ord skriftlig meddeelt: og det derfor er ham, som en candidato Ministerii, dobbelt uanstændigt at bryde dette Løfte. Saa synes det billigt, at han paa nogen maade stiller hende til freds, eller i dessen mangel anbefales at give hende de prætenderede¹⁾ 300 Rdr: allerhelst hun for hans skyld har afslaaet et andet convenabelt²⁾ Egteskab. Men skulde hand icke være i stand til, samme paa en gang at betale, var det efter min[e] allerunderdanigste uforgribelige ringe tancker, billigt, at hand, saa lenge hun er ugift, maatte betale hende en Encke-Pension, eller Ottende Parten³⁾ af hvad Præste Kald hand desimidlertid betiener, thi hvad [hand] derimod i sin allerunderdanigste Erklæring sub Lit. b: indvender puerilitet⁴⁾ og uformuenhed, da har hand lige saa slet ære af det første, som hun satisfaction⁵⁾ af det sidste, og hvad angaaer den misforstaaelse imellem dem, som hand vil bevise af hendes Brev Lit: c, Saa sees af hans sub Lit: a, at den da lengesiden var glemt. Jeg forbliver⁶⁾. Ribe d 30 Aug: 1762.

Nr 167

Allerunderdanigste Erklæring.⁷⁾

Da mig icke er bekiendt, med hvilcke conditioner Colonisterne her i landet ere antagne; Saa kand jeg om Supplicanternes aller-

¹⁾ prætenderede] forlangte. ²⁾ convenabelt] passende. ³⁾ Jfr. D. L. 2-13-10. ⁴⁾ puerilitet] barnlighed, nemlig da de indgik forlovelsen. ⁵⁾ satisfaction] oprejsning, skadeserstatning. ⁶⁾ Sagens udfald ses i kancelliets supplikprotokol 1762, nr. 67, under 8.9.1762: »Forbliver ved Lands Lov og Ret. Cons[eilet]: 9. Sept: Ligeleedes. Biskoppen har siden indberettet, at Sagen er forligt, og at hun Revocerer sin Klage». ⁷⁾ Jfr. nr. 151.

underdanigste ansøgning ey andet tencke, end at det synes betenckeligt, om fremmed Religions forvandt¹⁾ paa landet eller andre steder, end allerede skeet er, skulde tillades liberum Religionis exercitium²⁾; Thi, at jeg icke skal tale om hvad striid og uroe af saadan Blanding i fremtiden kand befrygtes, saa skal vel de³⁾ Catholske paastaae at nyde samme frihed, som Gud dog naadelig vilde afvende. Efterdi, saa farlige, som deres Religions Principia ere for Staten ey mindre end Kirken, saa umueligt bliver det siden at faae saadan Klinte udryddet. Hvilket alt-sammen til D: Kongl: Mts allerhøyeste Skiønsomhed og Lands-faderlige Mildhed allerunderdanigst indstilles p p Ribe d 30 Aug: 1762.

Nr 168

Til Hr Bay i Raunsøe⁴⁾

Da den arme Delinquent Peder Hansen i Schads Herreds Arrest Huus⁵⁾ har tilkiende givet mig sin Lengsel efter at Deelagtig gøres i den hellige Nadvere, med Begiering, at Deres Velærv: maatte paatage sig den Møye ham dertil ved Herrens Naade at præparere⁶⁾ og admittere⁷⁾, saa tvivler jeg icke paa, at Deres Velærv: jo gerne efterkommer denne arme fanges ønske, som den hand har meest fortrolighed til og tilsidst har været hans Skriftefader. Herren velsigne saaledes dette Deres vigt[ig]e Ar-beyde at den arme Siel derved ey allene maa kiende, hvor Sathan har bunden den, men og i troen erfare fuldkommen frelse og forløsning i Ham, som for vor skyld er regnet iblant Misdædere⁸⁾, og jeg forbl: Ribe d 9 Sept: 1762.

Nr 169

Allerunderdanigst Erklæring

Da Sogne-Præsten for Vilberg og Timring Meenigheder her i Stiftet Hr Lorentz Helt er en retsindig Mand, ja en af de habile-

¹⁾ Der må hermed være tænkt på reformerte, se det flg. ²⁾ *liberum Religionis exercitium*] fri religionsøvelse. ³⁾ Der står *det*. Denne såvel som enkelte andre små øjensynlige skrivefejl hos en noget ringe skriver i 1762 er her rettet, de andre uden bemærkning. ⁴⁾ Sognet er Vester Nykirke, nu anneks til Grimstrup, dengang selvstændigt med præstegård i Ravnsø. ⁵⁾ Jfr. nr. 161; 162; 163; 165. ⁶⁾ *præparere*] forberede. ⁷⁾ *admittere*] give adgang, antage. ⁸⁾ Es. 53, 12.

ste og forsigtigste Lærere i den heele Egn, og ieg ved Eftersøgning ej andet har kundet erfare anlangendes den af Supplicanten¹⁾ anmeldte Dispute, end at det er bleven Præsten, som sidder i et meget fattig Kald, ilde optaget, at han ikke vilde lade et Bryllup fare, som ham med rette tilkom; Saa skiønner ieg ikke, at Velb[aarn]e Hr Linde har havt Aarsag at klage over sin Lærere, end sige at begiære en anden Siæle-Sørgere; men maae derimod allerunderdanigst bekjænde, at saadan Vexel og Val af Skrifte Fædre uden sand og vigtig Aarsag geraader ofte til stor Forargelse og Anstød for Meenighederne i sær naar de allernaadigst meddelte Konge[lige] Dispensationer misbruges til at udvælge sig saadan Lærer, som ikke er meget omhyggelig for Siælens Frelse, eller dog saa langt borte, at han ofte veed Lidet eller intet om saadanne Confitenters²⁾ Opførsel, som undertiden kand være forargelig, men ved retskaffene nærværende Siæle Sørgeres troehiærtige Formaninger forekommes³⁾, hvilket allerunderdanigst indstilles til Deres Konge[lige] Majestets allerhøjeste Skiønsomhed. J det øvrige maae allerunderdanigst meldes Aarsagen til, at denne allerunderdanigste Erklæring saa sildig indsendes, som er, fordi denne allerunderdanigste Memorial blev først sendt til Biskoppen i Aarhus Stift, hvor Møltrup længe forgiaeves blev søgt, før det endelig derfra mig for kort Tiid siden blev tilsendt. Jeg forbl Ribe ut supra [d 25 Febr: 1763]

Nr 170

til Hr Bering i Nør Omme.

Deres Velærværdighed har for nogen Tiid siden ladet sig mærke med at ville gierne have 2 Skoler i Breininge⁴⁾ Sogn, hvorfor ieg og ved Skrivelse til Dem eller Hr Provsten forlangte Deres Velærværdigheds Forslag den Sag angaaende, thi i mit Embede er mig intet kiærere end Skolernes Velstand; Men, da ieg længe har ventet derefter, saa seer ieg nu af Deres ærede af 5 hujus, at den Sag er allerede afgjort, som vel og faaer til videre at passere, paa det Skoleholdet ej gandske skal cessere⁵⁾.

¹⁾ Den nedennævnte hr. Rudolph H. Linde, ejer af hovedgården Møltrup i annekset Timring. ²⁾ Confitenter] skriftebørn. ³⁾ forekommes] hindres. ⁴⁾ Breininge] anneks til Nørre Omme. ⁵⁾ cessere] ophøre.

Jmidlertiid, som ieg dog inderlig ønsker, at samme maatte sættes paa en bedre Fod maae ieg herved igientage min Begiæring om et Project til 2de Skoler i Breininge Sogn, thi, naar ieg betænker, hvorlidet de fleeste Løbe-Skolemestere udretter, er ieg kiæd af at høre dem nævne. Jeg forbl: Ribe d 26 Febr 1763

Nr 171

til Hr Provst Friis i Alslev.

Da det er saa højt fornøden, at en Skole Fundatz for Guldager Sogn, saa snart mueligt være kand, oprettes, som det er beklageligt, at dette saa langsommelig en Tiid er bleven forhindret; Saa vilde Deres Velærværdighed med allerførste have den Godhed at meddeele mig Deres Tanker om, hvordan Skolehold der i Sognet ej alleene for Almuen¹⁾, men i sær for Børnene bekvemmeligst kunde indrettes, samt meddeele mig Deres Erklæring over indlagde, og ieg forbl. Ribe ut supra [d 26 Febr 1763].

Nr 172

til Provst Seidelin i Stenderup

Da ieg har befrygtet og ved Eftersøgning befundet, at en grov Vankundighed hos Hyrden Anders Sørensen af Sønder Vilstrup er Aarsag til Hans Forsømmelse ihenseende til det højværdige Alterens Sacramente, hvilken vel og hos hans Kone kand være at befrygte; Saa var det vel, at de i den Tilstand ikke tiere har været til Herrens Bord. Men, naar Deres Velærværdighed besørger, at de lærer Lutheri Lille Catechismum, saa de kand gjøre Rede for de fornemmeste Saligheds Lærdomme, og derhos bevidner saa vel en inderlig Længsel efter dette dyrværdige²⁾ Saligheds Middel, som et alvorligt Forsæt herefter at vise retskaffen Iver for deres udødelige Siæles Salighed, kand de til privat Absolution og den hellige Nadvere accepteres, men ellers ikke. Jeg forbl: Ribe d 5 Maji 1763.

¹⁾ for Almuen] der menes: for befolkningen, som let lader sig bestemme af frygt for bekostningen og derover glemmer børnenes tarv. ²⁾ dyrværdige] dyrebare.

Nr 173

Til det Kongl: Danske Cancellie¹⁾

Det fra det Kongl: Tydske Cancellie indkomne Pro Memoria²⁾ med hosfølgende Hr Cammerherre og Amtmand von Klingenberg's Skrivelse ang: de Schrydstruppers Tiende Sag³⁾ med videre remitteres herved med min allerunderdanigste Erklæring saaledes.

Hovet Quæstionen i denne Sag er denne: Om Amtmanden i Haderslef kand de jure⁴⁾ tilegne sig nogen Ret at melere sig i de under Archidiaconatet⁵⁾ liggende Tørning Lehnske Kirke-Sager eller samme tilkommer alleene Biscoppen i Ribe? Det l[s]te neml[ig] at Amtmanden har dertil Rettighed formeener Hr Cammerherre Klingenberg og det paa følgende Fundamenter.

1 Fordj disse Tørning Lehnske Kirker ligge i Haderslef Amt og altsaa skal høre til Haderslef eller under Amtmanden i Haderslef hans Jurisdiction.

2 Fordj Archidiaconatet er efter Hans Formeening kun en Titul og altsaa ingen Ret kand give Biscoppen i Ribe til eene at administrere disse Tørning Lehnske Kirker.

3 Formeener Hr Cammerherre Klingenberg at Hans Paastand er Grundet i Sagens Natur og

4 søger at bestyrke bem[el]te sin Prætension⁶⁾ med det Kongl: Rescript af 6 octob: 1727 at J Kirke-Sager Collecter, og Deslige ting i[kke] uden Amtmanden i Haderslef hans Forevidende, Samtykke og Concurrence⁷⁾ noget af Biscoppen i Ribe skal anordnes og foretages, og

5 til sidst beraaber sig paa at Hand en og anden Gang tilligemed mig har underskrevet visse Ordres ang: Kirketiendernes Bortforpagtning.

For nu allerunderdanigst at oplyse hvor svage disse Amtmandens grunde efter min Formeening ere, og hvor god Adkomst

¹⁾ Jfr. nr. 112. ²⁾ *Pro Memoria*] erindringsskrivelse. ³⁾ Sagen drejer sig om, hvem det tilkommer at råde over kirketienderne i Tørninglen — i dette tilfælde i Skrydstrup — ved at lade dem stille til auktion, fæste dem bort o. s. v. ⁴⁾ *de jure*] rets-gyldigt. ⁵⁾ *Archidiaconatet*] den biskoppen i Ribe overdragne stilling som archidiaconus med hensyn til Tørninglen, se s. 271 flg. ⁶⁾ *Prætension*] krav. ⁷⁾ *Concurrence*] medvirken.

Biscoperne i Ribe derimod eene have til disse Kirke-Sagers Bestyrelse finder jeg fornødent at igiennemgaae hvær i sær.

1 Heder det at de Tørning Lehnse Kirker bør staae under Amtmanden i Haderslef hans Jurisdiction fordj de ligge i Haderslef Amt. Hvortil svares: Der ligge andre Kirker i Haderslef Amt, som i slige tilfælde ikke staae under Amtmandens Jurisdiction, hvilket umueligt kand være Hr Amtmanden ubekiendt, og ligesom derfor dette Argument ikke giver ham Rettighed til andre Kirker, saa ikke heller til de Tørning Lehnse, med hvilke det har følgende Beskaffenhed.

a) have de Tørning Lehnse Kirker fra den Tiid den christel: Religion blev etableret og Kirker bygt i Danmark, bestandig hørt under Riber Stift, Riber Dom-Capitel, det Danske Cancellie og saaledes Aldeeles til Danmark.

b) Saa er og i den Coldingske Afskeed¹⁾ de Tørning Lehnse Kirkers Regnskaber med udtrykkelige ord reserveret Riber Dom-Capitel, som fra gammel tiid af alleene haver revideret og approberet samme, med videre af saadan Iurisdiction dependere[n]de. derforuden er

c) og det Ius Patronatus²⁾ til Kirkerne, som samme tiid blev reserveret Hertug Johan sen³⁾, siden igien til Deres Mayt hiemfalden og Riber Dom Capitel derved stadfæstet i sin gamle Rettighed.

2 Objiceres:⁴⁾ At Archidiaconatet er kun en Titel og efter Formeening ingen Ret kand give Biscoperne i Ribe til alleene at administrere de Tørninglehnske Kirke-Sager. Denne Exception⁵⁾ som flyder enten af en virkelig eller forstilt Uviidenhed om Archidiaconatets Beskaffenhed, bortfalder af sig selv, naar Deres K: M: allernaadigst betragter, at Archidiaconatet ikke er en blot Titel, men et virkeligt og vigtigt [Embede], hvilket ieg beviiser paa følgende Maade:

a) Under Archidiaconi Jnspection ligge fra gammel Tiid foruden andre Kirker i Løe Herret 18 Kirker i Tørning Lehn

b) Ved dette Embede, det fornemste Prælatur ved Riber Dom

¹⁾ den Coldingske Afskeed] se s. 272, noten. ²⁾ Ius Patronatus] patronatsret o: ret til bestyrelse af en kirke. ³⁾ Johan senior] Hans den ældre (1521-80), Christian III's broder. Ved hans død kom Tørninglen under kongen. ⁴⁾ objiceres] der indvendes. ⁵⁾ Exception] indvendning.

Capitel i Pavedømmet, tælles før Reformationen 19 Archidiaconi

c) Ligesom og samme Embede er af Deres K: M: høysalige Forfædre bestandigen conserveret efter Reformationen, saa der have været 7 Archidiaconi indtil

d) Fridericus 3tius salig og høylovlig Jhukommelse ved den sidste Archidiaconi Velbyrdig Peder Lange til Kiærgaard hans dødelig Afgang Ao 1652 lagde dette Embede til Biscop Krage-lund i Ribe og hans Successores, hvilket sees af hosfølgende Extract af Riber Capitels Jordebog 1669 under Lit. A.

e) Saa at 8 Bisper alleene have forestaaet forbem[el]te Kirker uden nogen Andens Concurrence nu langt over 100 Aar som ikke alleene vedfølgende Udskrift af Biscop Kragelunds Copie bog, men endog de ligesaa gamle Kirke Regnskaber udviise.

f) hvilket klarligen viiser ikke alleene at Archidiaconatet er et gandske betydeligt Embede, men endog at samme giver Biscoperne i Ribe alleene Rettighed at forestaae Archidiaconatets Kirker: Saa det er meere end underligt, hvorledes Amtmanden i Haderslef kand de jure tilegne sig nogen Concurrence derudj:

Saa er det og langt fra hvad

3die Jndvendes: At Hans Paastand er grundet i Sagens Natur da det synes at forholde sig tvertimod, efterdj ingen Kirker i heele Riber Stift ere saa nær forbundne med Ribe som Tørning Lehns; thi

a) ligger Ribe i Tørning Lehn i Hvidding Herret, omgiven af Tørninglehn paa alle sider, af hvis Kirker de fleeste ligge ikke over 2 og ingen over 4 Miil fra Ribe.

b) have Lectores Theologiæ¹⁾ i Ribe altiid tilforn været Sogne Præster til den Tørninglehnske Kirke Vester Vedsted.

c) ere begge Capellanerne til vor Frue og Catharinæ Kirker i Ribe Compastores²⁾ til den Tørninglehnske Seem Kirke ja

d) Efter Kongl allernaadigst Befaling af 24 Iunii 1683 hafte Capellanen til Catharinæ Kirke længe siden ogsaa været Sogne Præst til den Tørning Lehnske Kirke Fardrup³⁾, dersom der ikke var skeet allerunderdanigst Forestilling at bem[el]te Præst ved

¹⁾ *Lectores Theologiæ*] Til domkapitlet hørte en teologisk »læsemester«, som på latin skulle holde forelæsninger over den hellige skrift. ²⁾ *Compastores*] i fællesskab præster. ³⁾ *Fardrup*] Farup.

høye Vande undertiiden umuelig kunde komme ud til bem[el]te Kirke.

e) Ligesom de 2 Øverste Collegæ her i Skolen ere Degne til Dom-Kirken og Catharinæ Kirke; Saa ere de 3 nederste Collegæ Degne til de 3 Tørning Lehnse Kirker Fardrup, Vester Wedsted og Hvidding.

f) Som og Disciplerne af Mester Lectien¹⁾ fra Gammel Tiid have været Degne til omliggende Tørninglehnske Kirker, hvorføre og de nu beskikkede Degne aarligen svare Pension²⁾ til Riber Latinske Skole.

4de grunder Amtmanden i Haderslef bem[el]te sin Prætension paa det Kongl allernaadigst Rescript af 6 octob: 1727 at i Kirkesager Collecter og deslige ting ikke uden den Haderslebiske Amtmands forevidende, Samtykke og Concurrence noget af Biscoppen i Ribe skal anordnes og foretages. Ved hvilke Kirkesager ikke kand forstaaes noget som henhører under Bispedømmets ordinaire Embede, hvilket Ham alleene vedkommer efter Sal: og høylovl: Ihukommelse Christiani 5ti Rescript af 23 Iulii 1684 og Deres Kongl: Mayts egen allerhøyeste Befaling af 20 Martii 1750 at Amtmanden i Haderslef ikke maae befatte sig med den Geistlige Iurisdiction i Tørning Lehn, men overlade samme til Biscoppen, langt mindre tales der mindste Ord om Archidiaconatu, Efterdj

a) her tales ikke om det, som Biscopperne altiid alleene have forestaaet men hvad de tilforn have haft Coniunctim med Amtmanden, saasom Collecter og Deslige neml: Taxationer, Skatter, Contributioner ihenseende til Geistligheden, eller hvad Deres Kongl: Mayt allernaadigst maatte anbefale.

b) Og da Amtmanden tilligemed Biscoppen i Ribe³⁾ hafte Ao 1726 anordnet den allernaadigst paabudne Udgift til den Bergen-Grønlandske Handels Fortsættelse, hvortil Geistligheden i Tørning Lehn ogsaa gav Deres Contingent, saavel som i det følgende Aar ved det Viborgske allernaadigste Paabud, saa er det just saadant, som ved det allegerede Rescript bliver afskaffet: Da

¹⁾ Mester Lectien] øverste klasse i latinskolen. ²⁾ Pension] indbetaling, afgift. ³⁾ Amtmanden tilligemed Biscoppen i Ribe] Ordene i Ribe hører både til Amtmanden og til Biscoppen, så der menes stiftamtmanden i Ribe, se det efterfølgende punkt d.

derimod¹⁾ samme Kongl: Rescript ikke ansees som en Decision i en Sag, der den tiid ikke blev ventileret²⁾).

c) Og hafte da værende Amtmand Revent[lov] anderledes forstaaet Rescriptet, da er aldeles ikke at tvivle paa, at hand som [med] saa kiendelig og stor Auctorité urgerede Amtets Rettigheder, jo ogsaa herudj hafte observeret samme: Saa at det oftemeldte Rescript

d) er egentlig ikke saa megen en Decision imellem Amtmanden i Haderslef og Biscoppen, meget mindre Archidiaconum, som imellem Stiftamtmanden i Ribe og Amtmanden i Haderslef hvem af Dem med Collecter og deslige med Biscoppen skulle Concurrere. Ligesom jeg og efter Kongl: allernaadigst Befaling haver concurreret med Amtmanden i Haderslef i Skatte-Commissionen 1744, og ligeledes ved den allernaadigst paabudne Skat 1757. Det

5te ja i sig selv det eeneste, som med noget skin mig kan objiceres er

a) at Amtmanden een og anden Gang tilligemed mig haver underskrevet visse Ordres ang Kirketiendernes Bortforpagtning. Jeg refererer mig herudj til hvis ieg den Sag ang: i min allerunderdanigst Erklæring af 29 Janv: 1762³⁾ haver anført, og uden at berøre hvorledes ieg i Steden for god Forstaaelse og deraf forventede Publici Velgaaende haver fundet mange fortrædeligheder: Alleene allerunderdanigst maae forestille: At enten det skal kaldes hos mig en Føjelighed eller Forseelse, ja hvor stor

¹⁾ da derimod] hvorimod. ²⁾ ventileret] drøftet. ³⁾ I denne erklæring, som mest handler om tidligere auktioner over Skrydstrup kirketiende, hedder det: *Da ieg efter Jndtrædelse i dette mit Embede (som Archidiaconus) formodede, at Kirkernes Jndkomst ved Auction kunde formeeres, allerhelst Thorning Lehns Kirker har kun halv Tiende imod Kirkerne baade i Danmark og de øvrige Kirker i Hadersleb Huus Amt, og nogle vendte sig og den Sag angaaende til Amtmanden i Hadersleb, som det ikke angik, saa tilstaaer ieg, at ieg ikke satte mig imod, at samme tillige med mig underskrev en og anden Ordre anlangende nogle Kirke Tienders Auction, ieg haabede ved den Føjelighed at bane Vejen igien til god Forstaaelse og Harmonie imellem Amtmændene i Hadersleb og Biscopperne i Ribe, men vandt intet andet, end at man strax søgte egenmægtig at befale i disse Kirke Sager . . . Endskiønt det Dem slet intet angik, saa var det dog saa vidt godt, at man kunde see, hvad der intendedes, og derfor i Tide abstrahere derfra.* Det gik formodentlig sådan til, at amtmanden uden videre satte det pågældende dokument op, underskrev det og sendte det til biskoppen med anmodning om hans medunderskrift, ganske som Klingenberg i 1764 forsøgte over for stiftsprovst Stockemark (se s. 370). Brorson, som dengang ikke forstod, at det var et tilsigtet indgreb, fandt det for uhøfligt at sende dokumentet tilbage med protest og skrev under.

den endog kand andsees, dog aldrig kand de jure give Amtmanden i Haderslef noget Fundamente til saadan Concurrence; da det i det foregaaende er beviist, at Deres K: M: høysal: Forfædre have lagt Archidiaconatet alleene under Biscoperne i Ribe.

b) Hvad det af Amtmanden paaberaabte Brev af 26 Janv: 1736 fra afg[angne] Biscop Anchersen angaaer, da haver det gaaet forbem[el]te min Formand som mig, at vi deels af oprigtig Af-skye for ald fortrædelig Collision deels for ikke uden den høyeste Nødvendighed at incommodere¹⁾ Deres K: M: enten ganske have tiet stille dermed eller og søgt paa en slags Maade i Mindelighed at afgjøre det.

c) Hvad ellers forbem[el]te afg: Biscop skriver om Stolestadernes Deeling i Brøns som af Amtmanden og Biscopen burde Approberes, da er det ikke imod Archidiaconum, som aldrig haver tilegnet sig alleene at deele Stolestader, men dem som det tilkommer: og at Amtmændene i Haderslef ved Rescriptet tillegges den samme Magt i Tørning Lehn som Stiftamtmandene, det rører ikke Archidiaconatet, og ingenlunde er et Argument imod men meere for Mig; Thi udj Riberhuus Amt Løe Herret ligge 5 Kirker, som høre under Archidiaconatet og hvis Regnskaber Biscopen, som Archidiaconus, alleene, forhører. Og saa lidet nogen Stiftamtmand, som tillige er Amtmand nogensinde har befattet sig med disse Archidiaconatets Kirker, fordj de ligge i Riberhuus Amt, hvilke alleene ligge under Biscopen: Saa lidet kand og Amtmanden i Haderslef paa Fundamente at de ligge i Haderslefhuus Amt, tilegne sig nogen Rettighed i det quæstionerede tilfælde.

Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Ieg formoeder tydeligen at have beviist, at Biscopen som Archidiaconus har Rettighed at administrere de Tørninglehnske Kirker under Archidiaconatet uden Amtmandens Concurrence: Ieg kand med god Samvittighed bevidne, at disse Kirker, som staae under min Administration, ere i ligesaa god stand som nogen Kirke enten i Danmark²⁾ eller Provstiet³⁾, som staaer under Amtmanden i Haderslef, skiønt Kirkerne i Tørning Lehn have kun

¹⁾ *incommodere*] besvære. ²⁾ *Danmark*] kongeriget. ³⁾ *Provstiet*] Haderslev provsti.

halv tiende imod de Andre. Ieg haver indtil denne Tiid erfaret, at Deres K: M: allernaadigst haver beskyttet mig ved mit Embeds Rettighed imod saa mange Jndtrængelser og allerunderdanigst kand rose mig af at min Uskyldighed er allernaadigst bleven kiendt i Alle de Tørning Lehncke Sager som ere indkomne til Deres Kongl: M: allernaadigste Decision: Hvorfor ieg i Støvet takker Deres M: for Herrens Ansigt: Og lever altsaa i det allerunderdanigste Haab, at Deres K: M: i denne i henseende til sine Consequencer for mig og Efterkommere saa betydelig Sag, allernaadigst hanthæver os ved den Rettighed som Biscopperne i Ribe nu over 100 Aar har haft, og befaler Amtmanden i Haderslev ikke at melere sig i de Sager, som angaae Archidiaconatet, uden naar jeg maatte finde mig foraarsaget at begiere Hans, som Øvrigheds Assistance, og saaledes soumitterer¹⁾ Sagen Deres K: M: allernaadigste Resolution²⁾.

Ribe d 31 Augusti 1763 —

H: A: Brorson

¹⁾ *soumitterer*] undergiver. ²⁾ I sin indstilling (27.9.1763) om sagen udtaler generalprokurør Stampe, at Brorsons erklæring indeholder data, som ikke har været amtmanden i Haderslev bekendt, hvorfor denne erklæring bør sendes til det tyske kancelli. Der er, siger Stampe, meget, som taler for Brorson. Det er klart, at så længe andre end biskopperne i Ribe har været forlenet med arkidiaconatet, har amtmændene i Haderslev ikke haft noget at bestille med de dertil hørende kirker, og amtmændene kan ikke i den henseende have fået større ret ved, at arkidiaconatet er lagt til bispestolen. Når de alligevel er kommet med ved underskrivelsen af nogle derhen hørende resolutioner, skyldes det jo dels de sidste to biskoppers føjelighed, dels deres ukendskab med forholdet i begyndelsen af deres embedstid. Derfor bør man henstille til det tyske kancelli at få sagen afgjort i mindelighed ved, at amtmanden frafalder en ret, som han kun har fået ved en slags surprise (overraskelse). Men vil han ikke det, er der vel ikke andet for end at lade ham beholde det, han på den måde er kommen i besiddelse af, og biskoppen må så tage følgen af, hvad der er sket. I Stampes trykte Erklæring IV, 1796, s. 253 flg., sluttet der med, at kancelliet 14.11.1763 resolverede: »Expederes efter General-Prokureurens Erklæring«. I det danske kancellis skrivelse til det tyske, 26.11.1763, hvor Brorsons erklæring vedlægges, hedder det, »om det var ikke muligt at . . . bringe Amtmanden i Haderslev til, at renunciere paa en Ret, som hand ikke synes at have anden Adkomst til, end en slags feyltagelse«. Muligheden af en vægning fra hans side omtales ikke. — Sagens akter i det videre forløb er det ikke lykkedes at finde. Men Brorsons nedenstående brev (nr. 178) af 29.5.1764 til Klingenberg viser, at nogen afgørelse på det tidspunkt endnu ikke er kommen: amtmanden har ikke frafaldet sit krav, biskoppen er ikke berøvet sin ret. Sagen ligger, som Brorson skriver, »under kongens resolution« og venter på sin afgørelse.

Nr 174

Til Hr Hammer i Hvidding.

Paa Eders V: skrivelse til mig under d 12te denne om den Døve og stumme Michel Erichsen af Hvidding, som agter at indlade sig i Ægteskab med Karen Christensdotter sammesteds meldes udj Giensvar: At naar bem[el]te Michel Erichsen fremstiller 2de trygge Forlovere for sig, som tilligemed Ham selv møder for Deres V og begiere at De ville troelove og Copulere Ham til Hans udsøgte Fæste-Møe samt at begge Forlovere tillige fremstille sig saavel ved Troelovsens som Copulations Acten for paa Hans vegne at svare paa de Quæstioner¹⁾, som efter Ritualet tilspørgeres Ham: Saa sees ikke at Hans medfødte Døvhed og Stumhed kand hindre Ham fra Hands besluttede Ægteskabs Fuldbyrdelse.

Hvad Hans Antagelse til det høyværdige Alterens Sacram: an-gaaer, da kand Ed: V derom nærmere correspondere med mig, Ellers naar Hand ved gebærder og Tegn kand give tilkiende nogen Længsel og Attrae efter dette dyrebare Saligheds Middel og lader see kiendetegn til de Requisita²⁾, som nødvendig udfordres til en værdig Altergang, er det langt fra at ieg, naar Saadanne Omstændigheder findes, er derimod, allerhelst intet Menniske kand viide hvad Naade-Virkning den Hellig Aand kand forarbeide hos saadanne Mennisker, som Gud efter sit skiulte Raad har ladet savne de Organa, hvorved de tydeligen kunde udøse Deres Hiertes Anliggende. Jeg forbl. Ribe d: 18 Ianv: 1764

Nr 175

Til det Danske Cancellie

Hvad Supplicanten Anna Errichs i sin allerunderdanigste Memorial andrager forholder sig saaledes i Sandhed. Hun var forlovet med en ærlig og troe Brudgom, som inderligen elskede Hende; Men at Deres forehavende Ægteskab ikke lovligen blev fuldbyrdet dertil var alleene Aarsag deels den i hendes allerund: Memorial omm[el]te Ophold i³⁾ fæste-Contracten, deels Hendes

¹⁾ Quæstioner] spørgsmål. ²⁾ Requisita] krav. ³⁾ Ophold i] opsættelse af.

Fæstemands nødvendige Ægte¹⁾ til Armeen, som Hand self af mangel paa Tieneste Folk maatte paatage sig, hvorover de maatte opsætte Deres besluttede Ægteskabs Fuldbyrdelse til Hands Hiemkomst, som vist formodedes snart at skulle skeep; Men som Hand til Hendes store Hierte-Sorg døde, førend Hun kunde blive Hands ægte-Hustrue, som vist hafte skeet, om Hand var kommen hiem, og efterloed Hende frugtsommelig: Saa blev Hun tilligemed Hendes 5 faderløse og uopdragne Børn satt i saare bedrøvelige og kummerlige Omstændigheder, hvilke end ydermeere forøgedes ved den allerunderdanigst anførte Vandhæld med Hendes Hæste paa forbem[el]te Reise i Deres Kongel Mayts Tieneste, hvis Tab var saa meget meere smertelig, som sammes Anskaffelse den Tiid [var] dobbelt bekostelig: Saa at Hun ikke var i stand til at betale den sædvanlige Landgilde af Hendes i fæste havende Gaard mindre de ansatte Bøder, hvorfor Hende ogsaa af vedkommende Oppebørsels-Betient er bleven forundt en lang Tiids Dilation²⁾ til sammes Afbetaling: Og hvad Bøderne i sig selv angaaer, da som Hun sorterer under Riber Stifts geistlig Jurisdiction, saa er Hun og efter dend Danske Lov derfra billigen frietagen. Som da denne bedrøvede Enke ikke kand reddes fra den befrygtede yderste Trang og Armoed uden af Deres K: Mayt Selv ved allernaadigst at friekiende hende fra de ansatte Bøders Betaling: Saa bliver Hendes væemodige Ansøgning derom til Deres Kongl Mayts Naade og Milhed imod alle Høystbetrængte Undersatter desto inderligere allerunderdanigst indstillet af mig, som i allerdybeste Devotion forbliver Ribe d: 20 Ianv: 1764.

Nr 176

Til Hr Holm i Aael.

Da Eders V: ved skrivelse af 14 hujus haver indberettet: At en Qvinde i Deres Menighed formedelst Tyverie er paagreben, dømt og pidsket i Varde, og nu begierer at admitteres til det høyværdige Sacramente, men at Ed: V formeener at Hun efter Lovens allernaadigste Bydende bør først udstaae Kirke-Disciplinen, hvorfra Hun meener sig befriet under Paaskud: at Hun alle-

¹⁾ Ægte] ægt, pligtkørsel. ²⁾ Dilation] opsættelse.

rede haver udstaaet sin Straf; saa meldes herpaa udj Giensvar: At jeg biefalder Ed: V. meening at denne Qvinde bør publice Deprecere dend Forargelse, som Hun ved forbem[eld]te Hendes Tyverie haver givet Menigheden, hvilket ej alleene haver Grund i Lovens 2 Bogs 5te Cap: 18 art: men endog i Forordningen af 23 Decb: 1735. Hvad ellers dend Jndvending angaaer, at Hun formeener sig derfra befriet fordi Hun haver udstaaet den af den Verslige Øvrighed tildømde Straf, Da henfalder dette Paaskud naar distingveres¹⁾ imellem dend civile Straf og Kirke-Disciplinen; dend første ophæver ikke den sidste; fordj Forseelsen er straffet dermed er dend derved givne forargelse for Menigheden ikke tillige afbedet: Naar en for Lætfærdighed er bleven straffet paa Kroppen, saa har vel dend civile Iurisdiction, men ikke Kirken, faaet Satisfaction . . . Ribe d 19 Martii 1764.

Nr 177

Til General Kirke Inspections Colleg:

Deres Excellence og Høystærede H[err]er foraarsages jeg her ved underdanig og ærbødig at indberette følgende Sag imellem Hr Knud Lang, Sogne-Præst for Wilslef og Hunderup Menigheder her i Stiftet og een af Hans Tilhørere Peder Christensen Møller i Jedsted Mølle²⁾ i bem[el]te Wilslef Sogn.

J Aaret 1754 begyndte Mølleren først at ytre sin Ondskab imod forbem[el]te Hans Sogne-Præst, hvortil Hand tog Anledning af en kort Tiid tilforn opkommen forargelig Ueenighed imellem Ham og en i Nærværelsen³⁾ af Møllen boende fattig Huusmand og Kone i Sognet, som Hand tracterede saa ilde med Skiolds ord, Hug og Slag, at Præsten efter deres derover til Ham førte Klage-maale raadede Dem til at selge og forlade Huuset og opsøge sig anden Boepæl i Sognet, for at leve i Fred og Roelighed, Hvormed Mølleren selv anstillede sig at være fornøyet, men fortrød dog hemmelig paa, at Hand skulde slippe disse Naboer, som havde været Ham til daglig Tieneste, og end meere at hand skulle betale det af Dem forladte Huus med en liden Penge af 10 Sdr.⁴⁾,

¹⁾ *distingveres*] skelnes. ²⁾ *Jedsted Mølle*] vandmølle ved Kongeåen tæt ved Gredstedbro. ³⁾ *Nærværelsen*] nærheden. ⁴⁾ *Sdr.*] sletdaler, som kun var $\frac{2}{3}$ af en rigsdaler.

efterdj Hand ikke vilde unde nogen Fremmed det, men tænkte at kunde have aftvungen dem det for intet, endskiønt det paa ingen Maade tilhørte Hans Mølle: Hand besluttede derfor at hævne sig paa Præsten, siden hand ikke videre kunde faae sin Hævn udført paa Beboerne selv, og ofrede Ham til de paafølgende Høytids Dage alleene 6 skd:¹⁾ for sig og sin Hustrue i steden for dend forhen sædvanlige Offer af Møllen 4 mkd.²⁾ Dette taa- lede Præsten i nogle Aar i Haab til Forandring; Indtil hand om- sider, for ej at lade sin Rettighed bortgaae uden Paatale, ved et eedeligt Attestatum under Rettens Haand og Seil sub Lit: A i Aaret 1757 beviiste hvad Hans Rettighed var af Møllen efter den i Mands Minde brugte Usance³⁾, som Mølleren selv tilstaaer i sin i Aaret 1761 til Præsten giorte Deprecation⁴⁾ Lit[ter]a B pag 17. samme indsendte Hand til Hr Cooper, Inspecteur for det Castel- liske Gods⁵⁾ med Begiering at tilholde Mølleren at give Ham sin Rettighed, men, efter en indhentet skeet Erklæring fra Mølleren, blev hand affærdiget med en Decret sub Lit[ter]a C, hvorved Sagen blev henviist til Lands Lov og Ret. Derved loed Præsten det forblive, efterdi hand hellere vilde lide Uret end indvikle sig i en vitløftig og bekostelig Proces, som mueligt i Hands Livs Tiid ikke kunde komme til Ende igiennem alle Vitløftigheder i det Slesvigske⁶⁾; Men Mølleren blev deraf des meere fræk og forhærdet, og for sig og Hustrue ofrede Præsten til hver Høytid i mange Aar derefter ikkun 2 skd til Spot, men Degnen gav Hand derimod 24 sk foruden mange andre Præsten tilføyede Chicaner, som Hand selv udtrykkeligen tilstaaer Lit[ter]a B pag 12 hvilket alt Præsten overbar med Taalmodighed, indtil Mølleren, som meere forbitredes end forbædredes af Præstens Sagtmodighed, giorte det i Aaret 1761 paa en Beviislig Maade saa grovt ved skammelige Skiolds Ord, Løgnagtige Beskyldninger, Skiændig Spotdrivelse med Hans Person og Embede og haarde Trueseler imod Hans timelige Velfærd, at Præsten maatte nødes til at an- legge Sag imod Ham, som vel i Begyndelsen pukkede⁷⁾ og trac-

¹⁾ skd.] skilling danske. ²⁾ mkd.] mark danske. ³⁾ Usance] sædvane. ⁴⁾ Depreca- tion] atbigt. ⁵⁾ det Castelliske Gods] det adelige gods Lindeved i Store Vi sogn, Vis herred, Slesvig, som med udstrakte besiddelser helt op til Kongeaen tilhørte den grevelige slægt Castel-Remlingen. ⁶⁾ Jested mølle ligger i den del af Vilslev sogn, som hørte til Kalvslund herred i Tørringlen, Slesvig. ⁷⁾ pukkede] trodsede.

terede¹⁾ Stævnings Mændene paa en Volsom Maade pag: 8, 9. Men siden ved nogle Gode Mænds Mellemlhandling overtalede Præsten til at frafalde Sagen imod Ham som hand selv saae og tilstoed ville drage ulykkelige Følger efter sig for ham pag[in]a 14. og til den Ende giorte Præsten en sømmelig Deprecation for Retten ved Hunderup Birke-Ting, hvor udj Hand udtrykkelig tilstaaer ald sit strafværdigt Forhold pag[in]a 14. og afbeder samme, men lover tillige den bedste Forbedring, og i Mangel deraf at underkaste sig ald dend straf hans forrige Opførsel haver fortient, som da gandske skal staae Ham aaben for pag: 15 ja end meere til Beviis paa hans foregivne forandrede Sindelav erbyder sig til ey alleene at betale de afvigte Aars Præsten saa uforsvarlig forholdte Høytiids Ofringer efter Usance pag[in]a 16. men endog uvægerlig at give Ham herefter som sædvanlig 4mk til hvær Høytiid for sig og Hustrue, som hand udtrykkeligen tilstaaer at være Præstens Rettighed, efterdj hans Formænd og hand hværken haver nydt eller nyder andet af Møllen saasom Korn- Qvæg- Tiende, smørbrør eller anden smaae Redsel, uden alleene det stipulerede Offer pag. 17; Men hvor slet og ilde Hand har meent og opfyldt sit giorte Løfte saavel i det eene som andet, kand deraf sees, at hand ikke alleene i de paafølgende Aar og indtil denne Tiid hværken har betalt af det resterende Offer, mindre ofret det ringste til Præsten, som i alle disse Aar ikke har nydt dend mindste deel af dette Sted: Hvilket hand dog med en bestandig Taalmodighed har maattet ladet passere uden mindste Paatale, endskiønt hand dertil har haft dend største Føye: Men det som er det værste, Mølleren har siden den tiid ytret den største Bitterhed, Had og Foragt i Ord og Gierning imod bem[el]te sin Sogne Præst og hans hellige Embede.

Ao 1762 skrev hand med egen Haand i en efter Kongel: Ordre ombaaren Collect-Bog til Nørre Sogns Kirke i Viborg: Gud vel-signe Kirken men Fanden tage Præsterne, som sees af Tingsvidnet Lit[ter]a D pag. 26. 39. 46. Jhiælskiød af blot Malice endeel af Præstens smaae Creature pag: 23: 45: indtil Hands Ondskab endelig gik saa vit, at Hand d 28 Ianv: sidst afvigte indfandt sig i Vilslef Kirke til Skriftemaal med Andre af Sognet, hand

¹⁾ tracterede] behandlede.

opgik til Skriftestolen i en Skiden og uanstændig Dragt for derved at bevidne sin Foragt mod Præsten og Hans hellige Embede, og i steden for Skriftebøn og sømmelige Gebærder udraabte høyt til Præsten: At hand vel for saa vit var kommen her, men vilde reent ud sige, at hand hverken havde mindste Lyst til at gaae til Alters, eller mindste Nytte deraf, ja ikke kunde taale at see Præsten for sine Øyne pag 12 seq: 34. 41. 51.

Endskiønt Præsten paa saa uventet en Maade paa dette Sted var bleven beegnet, saa dog med ald Sagtmodighed formanede Hand Ham til at betænke sig og erindre sin Pligt, men hand gik strax bort fra Skriftestoelen og med megen Bulder ud af Kirken pag[in]a 14, 15. 34. 42 og da hand kom i Vaabenuuset udstødte Hand med høy Røst disse ugudelige og bespottelige Ord: Jeg vil ligesaa gierne lade mig betiene af Rakkeren i Ribe, som af Præsten pag[in]a 15, seq: 42. 53. hvorved Hand paa en skiændig Maade har bespottet Naademidlerne, Guds hellige Ord og Sacramentet selv, hvorover Hand haver sat Lærerne til at være Huusholdere¹). Da det nu er bekiendt, at Præsten er en Mand som i ald hans Embeds Tiid har været elsket og æret af sin Menighed, hvilket hands egen Fiende Mølleren selv maae tilstaae i sin egen giorte Deprecation i Aaret 1761 vid[e]²) Tingsvidnet Lit[ter]a B pag: 15. det ogsaa er beviist at Præsten aldrig nogensinde hverken før eller efter hands onde Forhold imod Ham har gjort Mølleren dend allermindste Fortræd i ord eller Gierning, men tvert imod belønnet ont med got, og bestandig søgt at vinde Ham ved Kierlighed og allehaande Tienestes Beviisning, ja med en besynderlig Taalmodighed tiid efter anden overbaaret og fordøyet de personelle Forbrydelser imod Ham, for derved om mueligt at bringe Ham til en sand og alvorlig Eftertanke pag: 12: Altsaa kand ey andet sluttes end at bem[el]te Møller jo maae være eet i høy grad ont og ugudeligt Menneske, som uden allerringeste Grund har fattet et bittert og uforsonligt Had imod Præsten, hvilket befrygtelig i fremtiden vil drage farlige og ulykkelige Følger efter sig mod Præstens Person, ja Liv og Velfærd, hvis ikke Hænderne i tiide blive bundne paa et saa ugudeligt Menneske, foruden dend store Forargelse, som heraf maatte følge,

¹) 1. Kor. 4, 1. ²) vide] se.

naar saadan Hans skiændige Opførsel skulle hengaae uden vedbørlig Straf: Men som det ville falde Præsten alt for tungt, vitløftig og bekosteligt at udføre Sagen til Doms imod Mølleren: Saa indstiller jeg underdanig og ærbødig om Det ikke maatte behage Deres Excellence og Høystærede Herrer at forestille Hans Kongel Mayt [Sagen] paa dend Maade at Mølleren skulde publice deprecere dend ved Hans ugudelig Forhold Menigheden givne store Forargelse samt stille Præsten nøyagtig og gyldig Caution at Hand hværken directe eller indirecte i fremtiiden vil tilføye Præsten eller Hans mindste skade paa Ære Gods og Liv, og i Mangel af at kunde præstere denne Caution, da at arbeide i nærmeste Fæstning paa nogle Aar, paa det Hand ikke længere med sit utaaeligt Forhold skulle qvæle¹⁾ Præsten og forarge Menigheden.

Og da det letteligen kunde blive en Skik, at Efterkommende Jedsted Mølles Beboere intet ville give til Præsten, som denne nu næsten i 10 [Aar har] giort, naar de see at det kand passere, Saa var det en stor Velgierning imod Præsten og Hands Efterkommere i Kaldet, om De Naadig og Høystærede H[err]er tillige vilde udvirke en høykongel allernaadigst Resolution, at den Retlighed skal gives Præsten uforkrænket, som af Alders Tiid er beviist sub Lit[ter]a A at have været en uforanderlig Usance, allerhelst det er beviist, at Præsten intet andet nyder af Stedet end det blotte Offer alleene, og dend Danske Lov pag 417 art: 11²⁾ udtrykkelig befaler enhvær at fyldestgiøre Præste[r]n[e] for deres Umage og tjeneste, som de der ere Deres Løn Værde³⁾. leg recommenderer underdanig og ærbødig denne Sag i Deres Excellences og høystærede Herrers Naadig og priisværdig Forsorg for Guds Kirkes sande bedste og forbliver stedse med underdanig Soumission og særdeles Høyagtelse Deres Excellences og Høystærede Herrers Ribe d 3 April 1764.

¹⁾ qvæle] pine. ²⁾ D. L. 2-23-11. ³⁾ Lk. 10, 7.

Nr 178

Til Hr Cammerherre von Klingenberg i Hadersleben.
 Høyædle og Høy-Velbaarne Hr Cammerherre
 Allerhøystærede Hr Amtmand!

Anlangende de udj Deres Høyvelbaarenheds høystærede Skrivelse af 27de hujus ommeldte Nustrup og Schrydstrup Kirke-Tiender, og hvoe der har Rettighed samme at lade udleje eller licitere, da har jeg til Hans Kongel Mayt derom giort allerunderdanigst Forestilling¹⁾ at Amtmændene i Hadersleben ikke nogen-sinde have med mine Formænd i Embedet, som have været 7 Biscoper, haft nogen Fælledskab eller Communion ihenseende til Archidiaconatets Embede, ikke heller er saadant hørt, uden at det i min Tiid er skeet en eller anden Gang, og det ikke af nogen Nødvendighed, men af bar Føyelighed, som er kommen mig dyre at staae: Hvilket alleene er Aarsag til at jeg er bleven nød til at holde tilbage og ikke agere gemeinschaftlig²⁾ med Deres Høyvelbaarenhed i slige Ting, og efterdj jeg da forhaaber at have beviist, at jeg derudj har den klare Ret paa min side, som ligger under Hans Kongl: Maytts allernaadigste Resolution og Forsvar; Saa skiønner og Deres HøyVelbaarenhed Selv, at det ikke var mindre præjudiceerligt for mit og Efterkommeres Embede, end i sig selv formasteligt egenmægtig at handle noget i de Ting som staae under Hans Kongl Mayts allerhøyeste Crisi³⁾, og derfor har den visse Tilliid til Deres HøyVelbaarenhed, at De vilde behage at oppebie og imidlertid lade Sagen blive in statu quo⁴⁾, da intet skal være mig kierere, som jeg og vist formoder, end at denne Sag derved skal komme til den saa længe forønskte Eenighed og Endelighed, hvorefter jeg i mit nu over 23 aars Embede uafsladelig har tragtet, og derfor søgt det paa de Veje, som siden have faldet anderledes ud: Og hvor meget meere maae dette være mit Hiertes ønske, da jeg nu er 70 Aar gammel⁵⁾, mestendels afmægtig og sængeliggende, og hvert Øjeblik saare længes efter at komme ud fra denne uroelige Verden⁶⁾. Det øvrige er, at ald Naade og Velsignelse til ald forønskelig legemlig og aande-

¹⁾ Se nr. 173. ²⁾ *agere gemeinschaftlig*] handle i fællesskab. ³⁾ *Crisis*] dom, afgørelse. ⁴⁾ *in statu quo*] som den er nu. ⁵⁾ Brorson var født 20. juni 1694. ⁶⁾ Brorson døde 5 dage efter, 3. juni 1764.

lig Velgaaende bestandig maae hvile over Deres Høyvelbaarenhed og ganske høye familie, det ønsker af inderste hierte til sidste Stund jeg, som haver den ære med største Respect at forblive Deres HøyVelbaarenheds ydmygste Tiener¹⁾

Ribe d: 29 Maji 1764 —

H A Brorson.

¹⁾ Som ovenfor omtalt (s. 361, noten) viser dette brev, at mellemværendet mellem amtmænd og biskoppen stadig har henstået uafgjort. Klingenberg lod sig imidlertid ingenlunde bevæge af Brorsons opfordring til at afvente kongens afgørelse. Under vakancen i bispeembedet søgte han at få stiftsprovst Stockemark til som fungerende biskop (og archidiaconus) at efterkomme hans krav. Stockemark svarede iflg. kopibogen: *Deres Høy Velbaarenheds høyrespectivne skrivelse af 8de hujus med derudj indlagte Proclama ang Schrydstrup Kirke-Tiendes Bortforpagtning haver ieg med Gaar Dags Post haft dend Ære at modtage. Men da Sal Biscop Brorson, med Hvem Deres Høy Velbaarenhed har corresponderet i samme Sag, har under 29. Maji a. c. tilkiendegivet Deres Høy Velbaarenhed sine Tanker om Schrydstrups, som en under Archidiaconatet liggende Tiendes Bortforpagtning eller Licitation; Saa refererer ieg mig herudj til samme Skrivelse i underdanig Vente Deres Høy-Velbaarenhed ikke ugunstig optager, at ieg ikke kand entrere conjunctim i denne Sag, allerhelst samme staaer under Hans Kongl. Mayts allerhøyeste Resolution: Hvorfore det sendte Proclama herved remitteres fra mig, som med underdanig Høygættelse haver dend Ære at leve P. Stockemark. Ribe 13 Iulii 1764.* — Sagens videre forløb kan vi ikke følge. Den må længe have ligget hen uden afgørelse. At den igen er bleven rejst af biskop Tønne Bloch, viser et brev til ham fra Klingenberg (8.9.1776), hvori denne hævder sit standpunkt gennem en, som det synes, ikke helt korrekt fremstilling af forholdet (Ribe bispearkiv, arkidiaconatets dokumenter vedr. Tørninglen 1576-1778, Abenrå). Men det endelige resultat kan ses i Danske Atlas VII, 1781, s. 164, hvor det om Tørninglen hedder: »Kirkernes Regnskaber i Calslund- og Frøs-Herreder høres af Amtmanden over Hadersleb-Amt . . . De øvrige Kirker i dette Lehn (undtagen Gram, som er under Gram-Gaard, samt Manøe, som ligger under Ribe-Stifts geistlige og verdslige Øvrighed) haver Biskoppen i Ribe, som Archidiaconus, under Opsyn, saavel med at høre Regnskaber, som at bortfæste Tienderne og Eyendommene med videre«. Brorsons (og det danske cancellis) standpunkt havde altså sejret for den del af lenet, hvor Skrydstrup ligger. Var det som et plaster for amtmanden, at han fik revisionen af kirkeregnskaberne i de to nordligste herreder?

BREVE FRA STRIDEN OM KATEKISMUSFORKLARINGEN 1742-48

Varde Landemode d. 10. 10. 1742.

Af monita.

... 4 Saa som mand iche uden største forundring maae erfare, at end ogsaa iblant Præsterne skal findes dem som vegrer sig ved at indføre Pontoppidans Catechismi Forklaring, kaldet Sandhed til Gudfrygtighed¹⁾, i deres Meenigheder; Saa vilde D[omi]ni Præpositi²⁾ naar deres der om giorte aldvorlige formaninger og forestillinger indtet kand frugte, ufortøved hos vedkommende requirere deres skriftlige Erklæring paa: af hvad aarsag de negter at indføre en Bog i Meenigheden, som der til er iche alleene af Facultate Theologica³⁾ approberet, men End og saa af Deres Kongl: Maytt Self allernaadigst anbefalet, og mig samme saa snart mueligt tilsende. Riibe d 12te Novembr 1742⁴⁾

Allerede ved landemodet i Ribe den 20. juni 1742 havde Brorson udstedt et monitum, der indskærpede brugen af Pontoppidans Forklaring. Men efter Vardelandemodet om efteråret har han fundet det nødvendigt at udstede det ovenstående, som blev det, der gav stødet til striden.

Der var nemlig blandt stiftets præster to brødre, Niels Tøxen i Verst og Manasses Tøxen i Sdr. Felding, som var skarpe tilhængere af ortodoksien og derfor bestemt modsatte sig at indføre Pontoppidans pietistisk prægede bog, og da det nu af biskoppen blev krævet, at de, der nægtede dette, skulle meddele deres grunde, sendte den ældste, Niels, ham den 8. december et brev, hvori han gjorde gældende, dels at han overhovedet ikke kunne tro, at denne bog virkelig var den, som kongen havde påbudt, da den ikke var censureret af samtlige teologiske professorer, dels at bogen efter hans mening indeholdt falsk lære. Som påvisning af dette sidste vedlagde han nedenstående erklæring, idet han tilføjede, at den tidligere havde været forelagt Brorsons forgænger, biskop Anchersen og dengang havde bevirket, at Tøxen var bleven fri for at indføre bogen.

¹⁾ Jfr. s. 173. ²⁾ *Domini Præpositi* d'hr. provster. ³⁾ *Facultate Theologica* det teologiske fakultet. Ved censur repræsenteredes fakultetet normalt af een professor, i dette tilfælde professor Chr. Langemach Leth. ⁴⁾ Datoen viser, at Brorson har tilføjet dette monitum efter at være kommen hjem til Ribe.

Niels Tøxens erklæring.¹⁾

Aarsager, hvorføre ieg underskrefne kand icke med en God Samvittighed antage eller Biefalde dend Catechismi Forklaring, som kaldes Sandhed til Gudfrygtighed, ere, som følger:

1.

I dend 42 qvæstion²⁾ understaaer Author sig uforsvarligen at corrigere dend ævige viisdom Christum Self, som befatter³⁾ Os Loven udj de 2de store Bud om Kiærlighed til Gud og Vor Næste og siger at ald Loven og Propheterne hænge der udj Math: 22. [37-40]. Men denne indfører Os falskeligen det 3^{die} Bud om Kiærlighed til Os Self, Hvilken Loven dog ingen steds befaler. Og hvor stor Behag hand finder i denne sin Konst, kand mand der af merke, at Hand paa adskillige Steder igientager det samme, besynderlig udj Indholden af dend anden Tafle⁴⁾, hvor Hand svadser⁵⁾ heel unyttig om dend ordentlige Kiærlighed til sig Self⁶⁾, saa det lader sig ansee, Hand agter icke stort om Christi egen Forklaring, mindre, de Gamle Gudfrygtige Fædres, som uden Tviifl alle forklare Christi ord hos Mathæum saaledes: Proximum, inquit Christus, diliges. Non dicit, te ipsum, nam hoc alioquin plus Satis facimus, sed proximum ... *Nihil itaq[ue] ineptius est quam quod de ordinata dilectione Sophistæ tradunt, qvæ ordinatur a nobis ipsis ...*⁷⁾

2.

I dend 316 qvæst:⁸⁾ viger Authoren fra Guds Ords reene Sandhed og følger (1) Hine Pelagianer, som i dend Augsburgiske

¹⁾ Gen.kirkeinsp., indkomne sager 1743, nr. 83. ²⁾ *qvæstion*] spørgsmål. Pontoppidans forklaring er formet som spørgsmål med efterfølgende svar. I svaret i nr. 42 hedder det, at loven indeholder »Guds uforanderlige og bestandige Villie til alle Mennisker i alle Tider, som er Kierlighed imod Gud, sig selv og Næsten«. ³⁾ *befatter*] sammenfatter. ⁴⁾ Det 1.-3. bud tænktes at have stået på den ene af de to stentavler, som Moses fik på Sinaj (2. Mos. 31, 18; 32, 15 flg.; 34, 1 flg. 29), det 4.-10. bud på den anden. ⁵⁾ *svadser*] snakker, vrøvler. ⁶⁾ Pontoppidan, nr. 141 flg. ⁷⁾ »Kristus siger: Du skal elske næsten. Han siger ikke: dig selv; thi dette gør vi for øvrigt mere end nok, men næsten ... Intet er derfor tåbeligere, end hvad sofisterne lærer om den anordnede kærlighed, den, som anordnes af os selv.« Formentlig et citat fra Luther, beslægtet med Weimaru. I, s. 654, linie 14 flg. (Hal Koch). ⁸⁾ Pont. 316: »Kand mand da holde Guds Lov eller Bud? Ja, dersom man ret elsker Gud, da baade maa og kand man ved Christi Kraft holde Guds Bud i en Evangelisk Aands Oprigtighed, endskiønt ikke efter Lovens yderste Strenghed, og derfor ey til nogen Fortieneste, men til sin Troes og Kierligheds Beviisning. Joh. 14, 23. 1. Joh. 5, 3.«

Confession fordømmes med disse ord: *Damnans Pelagianos; qvi somniant hominem legi Dei satisfacere posse*¹⁾ (2) følger Hand Papisterne, som in concil: Tridentino²⁾ slutte saaledes: Si quis dixerit, homini renato et in gratia Dei constituto, legem Servare esse impossibile, anathema sit³⁾. Men hvor er der vel fundet nogen iblant de allerhelligste som har tordt understaae sig at sige, at hand har elsket Gud af gandske hiærte, af gandske Siæl, af gandske Sind, af ald magt, og sin Næste som sig Self? Hyklere og Øyen skalke, som forstaae ikke Loven ret, og indbilde sig, at den taler alleene om udvortes Giærninger, de lade sig vel tykke, at de kunde lettelig holde den, som Pharisæeren i Templen Luc 18 [, 10-12] og den unge Persohn Matth: 19 [, 20] samt hine usle Munke i Pavedømmet, som indbildte sig at have saa stor Overflødighed af gode Giærninger, at de vel og kunde selge andre der af; og andre des liige. Men imod saadan ublu Foregiffvende vidner ikke alleeniste Guds Ord; men end og Samvittigheden selv, og den øyen siunlige og Haandgribelige daglige erfaringer overbeviser Os, at det er os plat umueligt at holde Guds Lov Rom: 8-3 Gal: 3.21 Act:⁴⁾ 13-38 Act 15-10 Act 7-53 Joh: 7-19 Ja, naar Vj end ere forløste fra Diævelens Rige, oversatte i Guds Naades Rige, og benaadede med Aandens første-Grøde, saa kunde vj dog ikke gjøre det. Thi Arve Synden bliver dog siddende i os, saa længe Vj ere her i Værden, og Vor forventede onde Kiød strider stedse imod Aanden. Derfor skriver Phil: Melancht: in Apolog: Aug:⁵⁾ pag: m: 93 *Lex semper accusat, cum legi nunquam satisfaciamus, id quod tota Ecclesia confitetur*:⁶⁾ ... Billigen sette Vj derfor imod Papisternes foranførte Forbandelse en Anden forbandelse beskrevet af S: Hieronymo saaledes: *Maledictus, qvi dixerit legem esse possibilem homini, in hac nimium depravata natura existenti et corpus peccati genti*.⁷⁾ Endelig (3) følger Author her udj hine blinde Veder

1) »Man fordømmer pelagianerne, som drømmer om, at et menneske kan fyldestgøre Guds lov.« Findes ikke i konfessionen, men minder om art. 2 og 18. 2) in concilio Tridentino] i tridentinerkonciliet. 3) »Dersom nogen siger, at det for et genfødt og i Guds nåde befæstet menneske er umuligt at overholde loven, være han forbandet.« Sessio sexta, canon 18, unøjagtigt citat (Leif Grane). 4) Act.] Ap. G. 5) in Apologia [Confessionis] Augustanæ] i apologien for den augsburgske konfession. 6) Ap., art. 3, 45 flg., frit citat: »Loven anklager altid, da vi aldrig fyldestgør loven, hvilket hele kirken bekender.« 7) »Forbandet den, som siger, at loven er mulig for et menneske, der lever i denne alt for fordærvede natur og bærer syndens legeme.«

Døbere¹⁾ og Swenkfeldianer²⁾, som raabe med fuld Hals, at det er en Christen ikke alleene mueligt; men end og let at holde Loven, tvært Imod den H[ellige] Skrift, som vidner allevegne, at Christi Aand begynder vel i de troende en nye Lydighed; men formedelst Syndsens Levninger i Kiødet kommer samme dog icke her til nogen fuldkommenhed; men Vi have alleene Aandens første Grøde Rom: 8[, 23) og Vendte i Aanden formedelst Troen, dend Retfærdighed som Mand skal haabes til Gal: 5[, 5]. Forgjæfves beraabe Hine Veder-Døbere sig her paa Apostelens Johannes Ord om det igienfødde Menniske, som icke synder, efter som Apostelen taler da alleeniste om dødelige Synder, som icke hersker hos de Jgienfødde. Thi efterdj Johannes skriver udtrykkeligen 1 Epist: 1[, 8]. Der som Vj sige: vj have ikke Synd, da forføre Vj Os Self, og Sandhed er icke i Os. Saa kand og maa det foranførde Sprog som følger efter Cap: 3[, 9] (Hvo som er født af Gud, Hand gjør icke Synd) ingenlunde forstaaes anderledes, end om Kiødets udvortes Giærninger, som opregnes Gal: 5[, 19-21]. Thi ellers skulde Apostelen sige sig Self Imod, hvilket være langt fra en Christen at tencke! . . . Det var der for at ønske, at denne Author maatte henvises til det Selskab, Hand har udvalt sig, og lade Guds Kirke hos Os være uforvirret med saadanne grove vildfarelser at de unge icke skulle nødes til, lige som med Melcken at inddricke den aller skadeligste forgift, Hvilket visseligen vil blive Ham til et hart Ansvar for Guds Dom.

3.

Ikke bedre bærer Author sig ad i dend 76de qvæst:³⁾ hvor Hand i sit spidsfindige Svar statuerer dog, at mand kand rettelig frygte Gud, elske Hannem og forlade sig paa Hannem. Nu spørges her, hvad Hand paa dette Sted vil have forstaaet ved det ord (ret) Skal det her være det samme, som (Fuldkommenligen) da er det allerede nock refuteret⁴⁾. Men skal det forstaaes, som Hand forklarer det med sin Nye Tale-Maade i dend 316 qvæst: neml: at Mand kand i saa maade holde loven i en

¹⁾ *Veder Døbere*] gendøbere. ²⁾ *Swenkfeldianer*] tilhængere af spiritualisten Caspar Schwenckfeld (1489-1561). ³⁾ Pont. 76: »Kand nogen ret elske, frygte, og forlade sig paa Gud, saa længe hand ey rettelig kiender ham? Ney, det er umueligt; men kiende vi hans Retfærdighed, da frygte vi ham, hans Godhed, da elske vi ham, og hans Almagt, da forlade vi os paa ham.« ⁴⁾ *refuteret*] gendrevet.

Evangelische Aands Oprigtighed, da taler Hand her udj icke bedre, end den lutherske Kirkes arrigste Fiender, Jesuiterne, af hvilke endeel uden Blusel foregiver, at dette Bud om Kiærlighed til Gud, forpligter os icke til dend allerfuldkommeligste Kiærlighed; men alleene til saadan en Kiærlighed, som kand passe sig med Vore Kræfter og opfyldes af Os, saa at naar Loven befaler at Elske Gud af gandske Hiærte og ald magt, skulde det intet videre bemerke¹⁾, end at elske inderlig, og saa viit os mueligt er i denne Vor fordervede Tilstand, Hvor udover de skamme sig og icke ved at beskyldte og haardeligen at anklage dend Sal: Doct: Luther, fordj Hand har lært, at det er Mennisken u-mueligt at holde de 2de store Bud. Men hvad under er det, at denne Sl: Guds Mand maa lide sligt af aabenbare Fiender, naar De, der giver sig ud for den Augsburgiske Troes Bekiendere, ville ikke skaane hannem? saa som denne Author, der i saa maade blæser i eet Horn med disse Jesuiter. Men mand maa agte hvad sammenhæng og Sandhed der er i Hans Ord. Naar Hand siger, icke alleeniste her, at Mand kand rettelig kiende Gud, elske Hannem og forlade sig paa Hannem; men end og i forbem[el]te 316de qvæst: at mand kand og skal holde Loven og Guds Bud i en Evangeliske Aands Oprigtighed, skiønt icke efter Lovens Strænghed, Da begaar Hand der udj 2de vildfarelser. Dend eene, at mand kand holde Loven, skiønt icke efter Lovens Strænghed, Hvilket er en puur Contradiction²⁾, efter Jacobi ord C: 2[, 10]: om nogen Holder den gandske Lov, og synder i eet, Hand er skyldig i dem alle. Dend anden at Hand siger, at mand kand holde Loven i en Evangelische Aands Oprigtighed, hvilket er jo det samme, som Jesuiterne sige, at naar mand gjør saa vidt mueligt er, saa er Loven holden, Men var nu Loven her med holdet, og fordrede den alleene saadan en Lydighed af Os, som kunde fuldkommes ved en Evangeliske Aands Oprigtighed, saa var den icke et utaaeligt Aag Act: 15-10 saa kunde dend og gjøre levende, saa var Retfærdighed og af Loven Gal: 3-24 [o: 21]. Saa var Christus død forgieves 1 Cor: 15. 16³⁾. Saa det er der for kuns et Skin, Author bruger, naar Hand legger disse ord til »og derfor ey til nogen fortieniste« neml: paa det Hand icke strax skal ansees som den, der er plat afviget fra dend Augs-

¹⁾ bemerke] betyde. ²⁾ Contradiction] modsigelse. ³⁾ Der må være ment Gal. 2, 21.

burgiske Confession og dend sande Troes Bekiændelse: ... Hieron[ymus]: Epist: 70 ad Ctesiph[ontem] adv[ersus] Pelagianos. Hæc sola hominibus perfectio est, si imperfectos se esse noverint¹).

4.

I dend 395 qvæst:²) beskriver Authoren os Naade-Standen paa en Confus og fremmet Maade, og deeler ikke (som en Retsindig Lærere bør) Sandheds Ord rettelig³), men mænger det eene iblandt det andet, sætter Foreeningen med Gud og Igiensfødselen for ved⁴) Retfærdiggjørelsen, og i saa maade siunes at vilde formørke os dend salige Lærdom om Syndernes forladelse, som uden Tvifl er dend første og fornemmeste Velgiærning, Vj have af Vor Herre Jesu Christo, uden Hvilken vj ikke kunde blive deelagtige i de andre: thi hvor er det mueligt, at Vj kunde blive foreenede med Gud, førend Vj først have faaet Deel i Retfærdiggjørelsen, ... Naaden bestaaer i Syndernes Naadige Forladelse, dend Naadige Antagelse og Forligelse med Gud, hvor udj Troens Frugter slet Indtet kunde gjøre, maae ikke heller der udj indmænges som Authoren heel uforsigteligen (at ieg ikke skal sige det verre) bærer sig ad pag: 223 i dend Nye Saliggjørelsens Orden, Hand der indfører og foreskriver de unge⁵), Hvor Hand paragr: 30 siger, at Troen strax (førend hand eengang næfner Retfærdiggjørelsen) beviser sig virkende i Kiærlighed til Gud og sin Næste, og i saa Maader lige som indfører os Papisternes fidem Formatam⁶) in Articulo Justificationis⁷); Hvor udofver Hand og vel kand fortiene samme refutation⁸), som Hine, af Philip: Melancht: in Apolog: Aug:

¹) Epistula 133, 6, 4, lidt unøjagtigt citat: »Dette er for mennesker den eneste fuldkommenhed, hvis de har forstået, at de er ufuldkomne.« ²) Pont. 395: »Hvad er Naade-Standen? En salig Samfund og Forening med Gud, som for Christi skyld ved sin Aand igiensføder den syndige Siel, forlader den sine Synder, beklæder den med Christi Retfærdighed, udfrier den af Syndens og Satans Strikker, og daglig fornyer den til sit Billedes Liighed igien. Eph. 2, 4-6.« ³) 2. Tim. 2, 15 (ældre oversættelser). ⁴) for ved] foran, før. ⁵) Bag i Pontoppidans bog findes *Kort Begreb af den saliggjørende Sandhed, forestillet i sin naturlige Sammenhæng, til desto større Tydelighed for de Unge og Eenfoldige*, i 42 punkter. Her hedder punkt 30: »Samme Troes rette Natur er, at den strax beviser sig virkende i Kiærlighed til Gud og Næsten, samt i Hiertets daglige Renselse.« ⁶) Efter katolsk opfattelse er troen i sig selv ikke frelsende; først, når kærligheden kommer til, bliver troen »formet« (*fidem formata*) og får derved frelsende betydning. ⁷) in *Articulo Justificationis*] i artiklen om retfærdiggjørelsen. ⁸) *refutation*] gendrivelse.

Confess: pag: m: 92 Excogitarunt etiam cavillum, qvo eludunt, Dicunt, de fide formata accipi debere, hoc est, non tribuunt fidei justificationem, sed tantum dilectioni. Qvorsum hoc pertinet, nisi ut promissionem iterum aboleant, et redeant ad legem. Si fides accepit remissionem peccatorum propter dilectionem, semper erit incerta remissio peccatorum, qvia nunqvam diligimus tantum, qvantum debemus¹⁾ ... Naar derfor Apostelen siger, at Troen arbejder formedelst Kiærlighed²⁾, da beskriver Hand med disse Ord, ikke Troens Substantz og væsen; men Alleeniste dends Virkning, ... Vel er denne Troe Aldrig død; men Arbejder Alle tid formedelst Kiærlighed; dog gjør dend ikke Retfærdig, saa vidt dend ytrer sig i Kiærlighed og nye Lydighed; men Alleeniste saa viit dend i Ordet annammer Guds Barmhiærtighed og Christi Fortieniste ...

5.

I dend 486. qvæst:³⁾ bliver Author ved at sammenmænge uden tilbørlig Forskiæl de adskillige⁴⁾ Naadens Giærninger, og vil endelig have Igienfødelsen for ved Retfærdiggjørelsen, da det er dog høyt fornødent at observere dend rette Orden imellem dem, paa det dend sande Trøst af dend retfærdighed, som tilregnes Os ved Troen alleene, kand bevares puur og reen, at dend icke skal berøfves de beængstede Samvittigheder ... Ja, da Hafde Hand icke i dend 503⁵⁾ qvæstion kaldet Retfærdiggjørelsen Igienfødelsens Frugt, som er snarere tvert imod. Ey heller i dend 487

¹⁾ Ap., art. 4, 109 flg., lidt unøjagtigt citat: »De har også udtænkt et sofisteri, hvorved de slipper udenom. De siger, at de [o: de steder i skriften, som lærer retfærdiggørelse af tro] bør udlægges om den formede tro, d. v. s. de henfører ikke retfærdiggørelsen til troen, men kun til kærligheden. Hvad fører det til, uden at de atter tilintetgør forjættelsen og vender tilbage til loven. Dersom troen har modtaget syndernes forladelse på grund af kærligheden, så vil syndernes forladelse altid være usikker, fordi vi aldrig elsker så meget, som vi bør.« ²⁾ Gal. 5, 6. ³⁾ Pont. 486: »Hvad forstaaes ved det Ord Helliggjørelse? I en viitløftig Mening begriber det i sig disse tre uadskillelige Ting, Igienfødelsen, Retfærdiggjørelsen og Fornyselsen. Ellers betegner det ofte allene den daglige Fornyse.« ⁴⁾ adskillige] forskellige. ⁵⁾ Pont. 503: »Hvad er da Retfærdiggjørelsen? Den er Igienfødelsens allernærmeste Frugt, og bestaaer derudi, at den Tre-enige Gud, af idel Naade, for sin Dom frikiender en sand bodfærdig og troende Syndere, baade fra sin Synd og dens fortiente Straf, og derimod tilregner ham Christi Retfærdighed, ja anseer ham i Christo, ligesom hand aldrig havde syndet.«

qvæst:¹⁾ kaldet Igienfødselen Troens Meddeelelse: thi at troen gaaer for Igienfødselen vidner Evangelisten Johannes Cap 1 [,12]. Saa mange som annammede Hannem, dem gav hand magt til at vorde Guds Børn, de som troe paa Hans Nafn. Hinc²⁾ Arndius Hom: 3. in Dom: Trin: pag: m: 24³⁾. Ergo regeneratio ex fide⁴⁾, Darumb ist die neue Geburt aus dem Glauben. Derfor siger og Lutherus i de ord, som tilforn af Authoren self ere anførde⁵⁾, ikke som Hand, at Igienfødselen meddeeler Os Troen; men tvert imod, at Troen føder Os paa nye, det er meddeeler Os Igienfødselen. Ligeledes har det sig og med Jersins Lifsens Vey, som Authoren og recommenderer; men kuns lidet følger. Men mand kand lettelig merke, at hand Haver større Behag i Spener, Starke⁶⁾, Franke, Freylinghausen etc: som Hand Siden opregner, af hvilke nogle have kuns et slet rygte i dend reene Lutersche Kirke. Frankes i sær kand Mand see af Hans slette dimission fra Erffurt in decreto Sen[atus] Erffurtensis d. 28de Sept: 1691⁷⁾.

6.

I dend 485. qvæst:⁸⁾ sigter Author icke til meget got: thi enddog Hand her forblummer sin Meening under et tvetydigt ord: menneskelig Lærdom, saa kand mand dog lettelig merke af Svaret, at Hand forkaster ald dend Kundskab, som mand ved menneskelig Fornuft og Flid, kand have af Guds ord, og kalder samme, at imodstaae Guds Ords Kraft, det er, Hand forkaster

¹⁾ Pont. 487: »Hvad er Igienfødselen, eller den nye Fødsel? Det samme som en levende Troes Meddeelelse, eller Opvækkelse af den aandelige Død, Omvendelse og Oversættelse fra Mærket til Lyset, fra Satans Magt til Gud.« ²⁾ hinc] herudfra. ³⁾ Johan Arndt (1555-1621), Postilla, 2. udg. 1620, II, Trinitatis søndag, 3. prædiken, 2. del I og II 3, fol. 12 b. ⁴⁾ »Altså er genfødselen ud af troen.« ⁵⁾ Pont. 494: Luthers ord: »Troen er en levende dristende Fortrøstning om Guds Naade; den er en Guds Gierning i os, som omskifter og nyføder os af Gud, dræber den gamle Adam, gjør os til gandske andre Mennisker af Hierte, Mod, Sind og alle Kræfter og fører den Hellig Aand med sig.« ⁶⁾ Starke] Johan Friedrich Starck (1680-1756), præst ved vajsenuset i Frankfurt, forfatter til opbyggelsesskrifter i pietistisk ånd. ⁷⁾ Francke var 1690-91 præst i Erfurt; men et flertal af præsterne udvirkede hos byrådet (*Senatus*), at han blev afsat. ⁸⁾ Pont. 485: »Siig mig den egentlige Forskiel paa menneskelig Lærdom og guddommelig Oplysning? Hiin læres ved menneskelig Fornuft og Flid af Guds Ord, hvis Kraft da imodstaaes. Denne virkes ved samme Ord af den Hellig Aand, som da faaer Sted og boer i Sielen. Hiin er ikkun i Hiernen allene, og en blot historisk Kundskab, denne indtager Hiertet, og er samlet med en levende Forfarenhed. Hiin lader Mennisket blive i sin Ondskab, denne begynder at borttage Villiens Gienstridighed.«

aldeeles det, som Theologi kalde Carnale Studium¹⁾). Om denne Post haver Kirken en stor Strid med Fanaticis²⁾), og bestaaer samme i disse 2de Poster: 1. om et Menneske, som endnu ikke er Jgiefødt, kand aldvorligen høre Guds Ord, og med fliid og Ærbødighed overveye det samme. 2 Om Gud vil vise sig kraftig ved samme Menniskelige Flid, Hørelse og Betragtelse, og gifve Menniskene dend Hellig Aand og Troen. Hine sige Ney; men Vj sige Ia til Begge Deele, og beviise sligt (1) med Pauli Ord. Rom: 1. 19, 20, 21 (2) med Skriftens Exempler. Nicodemus, da Hand endnu icke var Igiefødt, kom til Christum, og gaf Ham Vidnesbyrd om Hans Lærdom, at dend var af Gud, enddog Hand var der om alleene bleven overbeviist ved Miracklernes Kraft Joh: 3 [,2]. Kammer-Svenden af Moerland læste Skriften, enddog Hand havde endnu ingen Kundskab om Christo. Act: 8 [,28]. Paulus, som endnu icke var omvendt eller Igiefødt, Svarede, saa snart Hand hørde Røsten af Himlen: Herre, Hvo est du, og hvad vil du, at ieg skal giøre Act: 9. 5-6. Saadanne Exempler have Vj og i Cornelio Act: 10 Lydia Act: 16 [,14] Berrhoenserne³⁾ Act: 17 [,11], Thi Ordenen, som Gud har ladet sig Behage at bruge i Menniskernes Omvendelse er denne. Dend allerførste Grund til omvendelse legges af Gud Self, og det ved det Himmelske Kald, som kommer af idel uforskyldt Naade og forvaltes ved Ordets Prædiken. Der paa maa endelig for det (2^{det}) følge Ordets hørelse, og det icke paa en lunken, koldsindig og efterladen Maade; men aldvorlig, med god fliid og overvejelse. Og saadan hørelse, saadan Menniskelig fliid Har Gud (3) lovet at velsigne saaleedes, at der paa skal følge Menniskets Oplysning og omvendelse. Det første stadfæster Apost: Rom: 10 [,14-17] med saadant et Sprog, Hvor udj Hand giver tilkiende, at der kand hverken være Paakaldelse, eller Troe, eller Hørelse, naar der skeer ingen Sendelse, ingen Prædiken . . . Saa er da Ordets hørelse, som fattes med Natuurlig Sands og med udvortes Legemlig Øren ja med Menniskelig fornuft og fliid, et langt større Mittel, end denne Author agter det at være, det er visseligen et Mittel, som Gud har beskicket, at Hand der ved vil Formedelst sin Hellig Aand arbejde krafteligen i Tilhørernes Hiærter, og op-

¹⁾ Carnale Studium] kødeligt studium. ²⁾ Fanaticis] fanatikkerne. ³⁾ Berrhoenserne] beboerne i Berøa.

tænde Nye Bevægelse i Menniskens Sind og villie. og i hvor vel, det er saa langt fra, at et Menneske, naar Hand hører Ordet, skulde af sig Self kunde troe og Bie-falde det, at det naturlige Menneske end icke eengang kand forstaae det samme 1 Cor: 2 [14]: Med mindre Gud Self opliuser Hannem ved ordet, saa har det dog behaget Gud, at bruge dette udvortes Middel, paa det at Menniskene skulde have afskye til Enthusiasterie¹⁾, og holdes inden Lydigheds Grendser, og for at sette et vist maael, som Menniskens flygtige og u-stadige Sind skal lade sig binde til i de Guddommelige Ting. Dette maae jo endelig tages i agt for Hine fanatiske Aanders Skyld, som og Lutherus in 3 Tom: Jen: fol: 69²⁾ gifver i saa Maade god underviisning imod hine Himmelske Propheter, som foregafve, at de udvortes Ting (neml: at Høre og Lære Guds Ord, og at annamme Sacramentet udvortes) nytter indtet til Salighed; men Aanden, Aanden, sige de, maa gjøre det. Der imod lærer D. Luther saaledes. Gud handler med Os paa 2de Maader Først udvortes ved ordet og Sacramenterne. Der næst indvortes ved dend Hellig Aand og Troen, i saadan en Orden, at hand vil ikke gifve Os det indvortes anderledes end ved det udvortes, at Hand saaledes vil have sit ord og Evangelium af Os u-foragtet. Dette kunde hine fanatiske Aander hverken begribe eller fordrage ...

7.

Uden mindste Skin af Sandhed, ja, uden ald Samvittighed statuerer Author i dend 587 qvæst³⁾: At Guds villie kand skee paa Iorden af Menniskene, lige som dend skeer af Englene i Himmelen. Ach Herre Gud! Hvor kand dog Sathan Forblinde Menniskene med en Pharisaiske Stolthed, at de kiende aldeles intet til Deres egen Skrøbelighed og Elendighed. Men monne den Sl. Luther haver lært Hannem saaledes at forklare den 3die Bøn i Vor Hellige Fader Vor? Ney! Der er saa stor forskiæl imellem Luthers og Hans Forklaring, som imellem Lyset og Mørket. Denne tilskriver her Menniskene alle ting, ja end og i høyeste

¹⁾ *Enthusiasterie*] sværmeri. ²⁾ Der dritte Teil aller Bücher und Schrifften des Mans Gottes D. M. Lutheri, Jena 1556: Wider die himlischen Propheten. ³⁾ Pont. 587: »Kand Guds Villie skee paa Jorden af Menniskene, ligesom den skeer i Himmelen af Englene? Ja, skjønt ikke i ligesaadan Fuldkommenhed, dog med saadan hiertelig Oprigtighed, med Glæde og Alvorlighed.«

Grad, nemlig at de kunde fuldkomme Guds villie baade efter Loven og Evangelium (som Hand beskriver dend i dend foregaaende 583 qvæst:¹⁾) og det med lige saadan Oprigtighed, Glæde og Aldvorlighed som Englene i Himmelen. Men hvorfor icke da i lige saadan Fuldkommenhed? thi hvad udretter Author andet med denne sin Subtile²⁾ distinction, end at Hand der med gjør sig Self absurd, og indvikler sig, som Hand fortienner i idel contradiction. Lutherus der imod betager Os Mennisker og Vore Kræfter alle ting i at fuldkomme Guds villie, og tilskriver Gud Herren det alleene, som Hans ege[n] Giærning, saa at der som Guds Villie skal skee hos Os, da maae Gud (1)³⁾ forhindre alle Vore onde Raad, og alle Vore ugudelige jdrætter, med hvilke Vj forhindres, at Vj icke hellige Guds Nafn,⁴⁾ ... Saadan en Bekiendelse befatter visselig denne Hellige Bøn i sig, men samme er langt fra denne Author og Hans Liige. De tache Gud med Pharisæeren, at Guds villie kand skee af dem her paa Iorden, med saadan hiertelig Oprigtighed, Glæde og Aldvorlighed, som dend skeer af Englene i Himmelen, og det baade efter Loven og Evangelium, som tilforn mældt er. Men Vj tacker Authoren, at Hand icke længere skiuler Skalken; men blotter sig her saa kiendelig, at Vi tør icke meere ved at tvifle eller spørge Hvad Hans hiertes meening er i dend 316 qvæst:⁵⁾ (i hvor meget omsvøb Hand end samme steds bruger for at skiule dend) neml: at mand kand holde Loven i største Fuldkommenhed til Punkt og Prikke, eftersom Hand her tilskriver sig og Sine lige saadan Oprigtighed, Glæde og Aldvorlighed, det er med et Ord sagt, lige saadan Fuldkommenhed i at gjøre Guds Villie, som der kand findes hos Englene i Himmelen. Gud frelse sin Arme Kircke fra saadanne Lærere! Disse ere de vigtigste Poster, for hvis Skyld ieg icke kand med en God Samvittighed antage eller Biefalde denne Catechismi Forklaring, men vil hellere lide, Hvad Gud behager at tilskicke ...

¹⁾ Pont. 583: »Hvad er Guds Villie? Guds Villie er vores Helliggjørelse ved Troe og Kierlighed efter Loven og Evangelium. 1. Joh. 3, 23. 1 Thess. 4, 3.« ²⁾ Subtile] spidsfindige. ³⁾ Dette (1) fortsættes lige efter med et *Item*, som indleder en længere, her udeladt udvikling. ⁴⁾ Da Pontoppidans bog er bygget over Luthers lille katekismus, står Luthers forklaring til den 3. bøn på sit sted; men de ord deraf, som Tøxen her anfører, bliver hos Pontoppidan gentaget i nr. 585: »Hvorledes skeer da denne Guds Villie? Naar Gud forhindrer alle vore onde Raad og alle etc.« ⁵⁾ Se s. 372.

Ved den 153 qvæst:¹⁾ burde været i agt taget, at der var nogle ugudelige, som mand maa hade, neml: Kiætttere og Sværmere, og alle dem, der sette sig trodselig imod Gud og Hans hellige Ord, efter Davids Exempel: Herre, ieg hader dem, som hade Dig, ieg hader dem med et fuldkommen Had Ps: 139 [,22] Dem maa og skal mand holde for fiender, efter Hans Exempel Psal: 119 [,98]. Du gjør mig viisere med dine Bud, end mine Fiender; . . .

Vierst d 8de Decembr: 1742:

Niels Tøxen.

Brorsons svar på Tøxens brev og erklæring.²⁾

Velærværdige

høystærede kiære Hr Pastor!

Deres Velærværdigheds bærede af 12 Dec: a: p:³⁾ tillige med hos følgende Aarsager, hvor fore de, efter formening, iche har kundet antage eller bifalde den Catechismi Forklaring, kaldet Sandhed til Gudfrygtighed, har ieg rigtig erhholdet, men at samme iche tilforn er bleven besvaret, der til er aarsag, eendeel fordi Deres skrivelse ankom til den tiid, da ieg ved de mange mod aarets udgang forefaldende forretninger var særdeles occuperet⁴⁾, eendeel fordi ieg i Lang tiid daglig har vendtet, at den af Deres kiære Broder saa lenge siden requirerede Erklæring om samme Post⁵⁾, dog endelig skulde indløbe, da ieg, i fald hans og Deres meening, og rationes⁶⁾, maatte være de samme, kunde, for den kostbare tiid at vinde, besvaret begge paa eengang; men som fra hannem indtet er endnu indkommen, saa har ieg mit Svar icke lengere kundet holde tilbage.

Deres Velærværdigheds Hovet-Paastand imod oven bemeldte Pontopp: Catech: Forklaring er 2 Slags.

Den Første er en Tviil hos Dem, om samme er af Hans Kongl: Mayestæt anbefalet, da Deres ord i bemeldte Deres Skrivelse ly-

¹⁾ Pont. 153: »Maa jeg da ikke hade en Ugudelig? Ney, jeg bør sørge for hans Beste saa vel som for nogen andens, men dog vogte mig, at jeg ey bifalder hans Synd, og meest elske hans Siel, samt sørge for den.« ²⁾ Gen. kirkeinsp., indkomne sager 1743, nr. 83. ³⁾ *anni prioris*] forrige år. ⁴⁾ *occuperet*] optaget. ⁵⁾ *Post*] punkt, sag. ⁶⁾ *rationes*] grunde.

der saaledes: *Jeg kand icke tro, at den forklaring kaldet Sandhed til Gudfrygtighed, er den, som os i Hans Kongl: May[e]stæts allernaadigste Rescript af Dato 22de Aug: 1738 er bleven anbefalet*; men hvor af Deres Velærværdighed kunde finde den allermindeste aarsag til den allerringeste Tviil, end sige icke at kunde troe, gaar langt over mit Begrib, da 1. Sagen er det hele Land bekiendt. 2. Bogen svarer saa tydelig til allerhøyst bemeldte Kongl: allernaadigste Rescript: og viser, at den er, og ingen anden kand være Den allernaadigst anbefalede Catechismi forklaring neml: Baade af Facultate Theologica approberet og i Waysenhuset tryckt, som ogsaa ey allene paa titel-Bladet, og i fortalen, men endog i den pag: ult:¹⁾ anførde Extract af Hans Kongl: Maytts allernaadigste Privilegio, dateret Friderichsborg d 19de Julij 1737, viser udtryckelig, at det er den, som efter Hans Kongl: Maytts allernaadigste Befaling til almindelig Brug i Skoler og Kircher i begge Kongeriger skal introduceres: og posito²⁾, at der endnu, skiønt uden ald grund, kunde været nogen Tviil til overs, saa burde dog samme været hævet ved mit Monitum Synodi Ripensis³⁾ 1742, saaledes lydendes: Domini Præpositi vilde uophørligen drive paa, at ey alleene Catechisationen allevegne af vedkommende med ald gudelig fliid og munterhed øves og fortsettes, men endogsaa den af Hans Kongl: Maytt for saa lang tiid allernaadigst anordnede Pontoppidans Catechismi Forklaring, kaldet Sandhed til Gudfrygtighed, alle stæder læres og bruges, og hvor den endnu maatte fattis, uden videre forhaling introduceres; Men skulde deres aldvorlige formaninger til vedkommende paa et eller andet Stæd, være frugtesløse, da vilde Provsterne det ufortøvet hos Mig anmelde, og tillige forklare, hos hvem skylden findes, være sig Lærere eller tilhørere, paa det Mand kand see sig i fremtiden uden ansvar. Disforuden tilstaaer De jo self i Bemeldte Skrivelse, ved de mig tilsendte Rationes at have udvircket saa meget hos afg[angne] Biskop Anchersen, at De blev fri for at besvære Deres og Deres tilhøreres Samvittighed, neml: med oven skrevne Catechismi forklaring, og der med beviser, at De da har anseet den, som en Bog der var Dem og Deres Tilhørere anbefalet. Saa her kunde

¹⁾ *pagina ultima*] sidste side. ²⁾ *posito*] forudsat. ³⁾ *Monitum Synodi Ripensis*] monitum fra Ribe landemode 20.6.1742, se s. 371.

plat ud ingen Tviil have Stæd, et posito non concessio¹⁾), saa kand det umueligt paa Nogen maade lade sig forsvare, at Deres Velærværdighed iche i allerunderdanigst uforbigengelig Lydig-
hed imod Deres Kongl: Maytts allernaadigste Befalinger, har gjort betimmelig forespørsel, om denne var den allernaadigste anbefalede Forklaring, eller hvor den var at finde?

Den Anden Paastand er, at ovenbemeldte Catechismi Forklaring er iche saaledes, at De den med en god Samvittighed kand antage eller Bifalde, til hvilken ende De da fremfører mange haarde Beskyldninger imod Bogen og dens Author, som begge kand defendere²⁾ sig self, og behøver iche min forsvar, følgelig Jeg iche svarede et ord der paa, der som det iche skeede i forhaabning at convincere³⁾ Dem, og der ved, om mueligt, megen fortræd og ulæmpe at forekomme, til hvilken Ende ieg giver Dem paa Deres anførte Rationes efterfølgende at Betenke:

Ad Causam 1^{mam}4)

Hr Tøxens ord lyder saaledes; *J den 42 qvæst:*⁵⁾ understaar Author sig uforsvarligen at corrigere den evige Viisdom, Christum Self, som Befatter Os Loven i Tvende store Bud om Kiærlighed til Gud og Vor Næste, men denne indfører Os falskeligen det 3^{die} Bud om Kiærlighed til Os Self, hvilken Loven Os dog ingensteds befaler; Hr Pontoppidans ord, hvor af Hr Tøxen formerer ovenstaaende Beskyldning, lyder af 42 qvæst: saaledes: Dend Moralske Lov Grunder sig paa Guds hellige og retfærdige Natuur, og alt saa indeholder Guds uforanderlige og bestandige Villie til alle Mennisker i alle tider, som er Kiærlighed Jmod Gud, sig Self og Næsten. Efterdj Hr Tøxen her anstiller sig, som hafde hand aldrig hørt om den uskyldige Kiærlighed til sig Self, eller at det er Guds Villie til alle Mennisker saaledes at elske sig Self, maae ieg bede ham læse Rambachs Theol: Moral: p: m: 395⁶⁾), hvor den Sag gandske tydelig og grundig udføres og bevises: Conf: Buddei Theol: Moral: pag: 494 et Seqv:⁷⁾ i sær

¹⁾ *posito non concessio*] forudsat, ikke indrømmet, nl. at der kunne være tvivl.
²⁾ *defendere*] forsvare. ³⁾ *convincere*] overbevise. ⁴⁾ Til den første grund. ⁵⁾ Se s. 372. ⁶⁾ *Johan Jacob Rambach* (1693-1735), *Theologia Moralis*, findes ikke på Kgl. Bibl. el. Univbibl. ⁷⁾ *Johan Franz Buddeus* (1667-1729), *Institutiones Theologiæ Moralis*, 1727, cap. III, sect. III, § 1 flg.

en merkværdig den gamle Excellente Theologi Danhaveri definition in Hodosophia p: 514¹). *ἐαυτοφιλία* — est affectus animæ humanæ, et virtus, qva homo se ipsum, corpus suum, animam, vires, qvatenus sunt Dei Creaturæ, et condita ad ejus imaginem, agnoscit, æstimat, ponderat, sibi bene vult, bonum suummet qværit, corpus, vitam, famam pro viribus tuetur, *δλοκαρδίως* promte voluntarie, ardentem, gratuito, constanter, legitime, post Deum Summe —.²)

At denne uskyldige egen Kiærlighed har været in Statu Confectionis³), ligger aabenbare i tingen i sig self, thi da Vore første Forældre havde Guds Billede, følgelig elskede alt det, som Gud elsker, uden exception⁴), saa maatte de jo nødvendig da elske sig self, som vare da saa meget yndige og elskelige for Gud. At den Egen Kiærlighed ved Syndefaldet blev med Guds Billede fordervet, behøver foruden den bedrøvelige forfarenhed ingen vidre Beviis, allerhelst Hr Tøxen det self concederer⁵); men mon nogen kunde tvile paa, at den, som bliver fød af Gud, annammer den hellig Aand, forenes med sin Frelser, faar den sande Tro og en oprigtig Kiærlighed til Gud, om hand da icke faar ogsaa en oprigtig Kiærlighed til sig Self.

Dette er jo uimodsigeligt, og ligger Aabenbare i Christi ord: Du skal Elske din Næste som Dig Self, hvor *ἐαυτοφιλία* ⁶) icke allene af Christo supponeres⁷), men end og saa approberes⁸) og fast settes, som en uforanderlig og Guddommelig Regel hvor efter ald oprigtig Kiærlighed til Vor Næste skal prøves og maales. Men dersom Vj med Hr Tøxen vilde sige, at ingen har anden egen Kiærlighed end den uordentlige og Syndige, hvad blev da meningen i Jesu Ord, naar hand efter tuam hypothesin⁹) befaler: Du Menniske maae plat ud paa ingen maade elske dig self, men du skal elske din Næste som dig self; og da ald Egen

¹) Johan Conrad Dannhauer (1603-66), Hodosophia (»Himmelvejens Visdom«) 1649, findes ikke på Kgl. Bibl. el. Univibibl. ²) »Selvkærlighed er en følelse i menneskesjælen og en dyd, hvorved mennesket erkender, skatter, værdsætter sig selv, sit legeme, sjæl, evner, for så vidt de er Guds skabninger og skabt i hans billede, vil sig selv vel, søger sit eget bedste, efter evne drager omsorg for sit legeme, liv, rygte, helhjertet, villigt, af egen drift, brændende, uden løn, trofast, tilbørligt, højest næst efter Gud.« ³) in Statu Confectionis] i fuldkommenhedens stand o: før syndefaldet. ⁴) exception] undtagelse. ⁵) concederer] indrømmer. ⁶) *ἐαυτοφιλία*] selvkærlighed. ⁷) supponeres] forudsættes. ⁸) approberes] billiges. ⁹) tuam hypothesin] Deres grundsætning eller mening.

Kiærlighed, *Secundum Te*¹⁾), maa nødvendig formindskes ved Guds Kiærligheds formerelse i hiærtet, saa kand den io umuelig være *norma et Regula Charitatis erga proximum*²⁾).

Hvo tilstaar icke giærne, at den uordentlige Egen Kiærlighed er Kilden til ald jammer som er paa den gandske jord og i det dybe helvede, men der imod er det og saa vist, at den ordentlige Egen-Kiærlighed baade hindrer ubeskrivelig meget ont og beforder ligeledes det Gode, hvorføre ogsaa Guds forjættelser og trusler grunder sig derpaa³⁾); Og da her af let sees, hvor fornøden det er at distingvere inter *Amorem sui ipsius ordinatum et inordinatum*⁴⁾), saa vises og saa der ved tydelig, at de Talemaader at fornegte sig self, afdøe sig self etc: icke kand forstaaes om Persohnen i sig self, neml: saa vidt som hand er endten en Guds Skabning, eller Guds Barn, Jesu Brud, den hellig Aands tempel, Guds arving og Christi medarving, men om den gamle Adam, syndige Natuur, fordervede Lyst og Begiærighed i Mennisket, Lige som Christus paa den Maade og icke anderledes befaler Os at afhugge og udrive haand, fod, Øye. Mat: 18 [8-9].

De af Hr Tøxen anførte den gamle Læreres ord beviser indtet, thi da hand skriver med store Bogstaver: *Nihil itaq[ue] ineptius, qvam qvod de ordinata dilectione Sophistæ tradunt*⁵⁾), da skulde hand ogsaa skrevet med stoere Bogstaver; qvæ *ordinatur a nobis ipsis sc: Sophistis, non autem qvæ vel qvatenus Ordinatur à Spiritu San[c]to*⁶⁾). Lige som alle 12 af Hr Tøxen mod den af Gud befalede egen Kiærlighed anførte Argumenter⁷⁾ lettelig Solveres⁸⁾ med den bare Distinction inter *amorem sui ipsius* ord: et inord:⁹⁾ og hr Pontoppidans egen tydelige forklaring i qvæst: 144 ad 149¹⁰⁾).

¹⁾ *Secundum te*] efter Deres opfattelse. ²⁾ *norma et Regula Charitatis erga proximum*] målestok og rettesnor for kærlighed til næsten. ³⁾ Både ved sine forjættelser og trusler appellerer Gud til menneskets ønske om at blive frelst. ⁴⁾ *distingvere inter Amorem sui ipsius ordinatum et inordinatum*] skelne mellem den ordentlige og den uordentlige egenkærlighed. ⁵⁾ »Intet er derfor tåbeligere, end hvad sofisterne lærer om den anordnede [egen]kærlighed«. ⁶⁾ »den, som anordnes af os selv, d. v. s. af sofisterne, men ikke den, som — eller for så vidt den — anordnes af den Helligånd«. ⁷⁾ 12 nummererede korte sætninger, hvori Tøxen præciserer sin opfattelse, ikke medtaget her. ⁸⁾ *solveres*] løses, opløses. ⁹⁾ *Distinction inter amorem sui ipsius ordinatum et inordinatum*] sondring mellem den ordentlige og den uordentlige kærlighed til sig selv. ¹⁰⁾ Pont. 144-149: »144. Hvori bestaaer den ordentlige og uskyldige Egen-Kiærlighed? I en af Gud indplantet Attraa

Og er det da den største ubillighed, at Oftbemeldte hr hof-prædikant beskyldes at have tillagt det 3^{die} store Bud, og der ved uforsvarlig corrigeret den evige viisdom, thi Christus begriber¹⁾ i det andet af de 2 Store Bud baade Kiærligheden til os selv og vor Næste. in mandato Dilectionis proximi etiam dilectio nostri involvitur²⁾ siger Hollazius de verbo legis Qv 25. p: 26³⁾ og Casp: Loescher⁴⁾ in Dissersatione de amore sui ipsius p: 4 skriver: Tametsi ratione sui unicus tantum est amor, dirimitur tamen hoc loco a Christo respectu objectorum, in amorem tum Divinum quo Deum, tum humanum *quo nos metipsos* atq[ue] proximum complecti debemus⁵⁾, et porro⁶⁾ p: 9. Qvi dicit: amabis proximum ut te ipsum, is duo dicit, nempe amabis proximum et *amabis te ipsum*, monstrato simul amoris ordine, qv od unus quisq[ue] primo *se ipsum*, deinde proximum, ad exemplum amoris sui ipsius debeat amare⁷⁾, hvor Auctor og saa beraaber sig paa Osiandr: Theol: Cas: p. 1192⁸⁾.

Nu maae Hr Tøxen dømmе, om der er et eneste ord uræt i de anførte og saa hardt taxerede hr Pontoppidans Ord, og da vel betencke, hvad han vil fange an⁹⁾ med sin haarde Beskylding imod ham.

efter at befordre sin sande Velfærd og Salighed. 145. Hvad skal du meest see paa og sørge for at befordre til Velfærd? Sielen, som den ædelste og udødelige Deel. Matth. 16, 26. 146. Maa jeg da ogsaa sørge for Legemet? Ja, i sin rette Orden og til Nødtørft. Eph. 5, 29. 147. Skal da Kiødet ey korsfæstes? Jo visselig, thi ellers strider det imod Sielen, efterdi Synden boer ogsaa i Kiødet, og kaldes Kiød. 1 Cor. 9, 27. Col. 3, 5. Rom. 13, 14. 148. Hvad lærer mig den anden Tavle i Henseende til min Næste? Jeg skal være sindet imod ham paa samme Maade, og ved al Leylighed bevise ham det samme, som jeg selv vilde hændes og have. Matth. 7, 12. 149. Hvorledes kand jeg da efter denne Regel finde, hvad Ret og Uret er i Omgang med min Næste? Naar jeg setter mig i Næstens Sted, og betænker, om jeg af ham vilde slaaes, bandes, bedrages, bestieles, bagtales, og i det min Egenkiærlighed siger ney, er den mig en Regel for Kiærlighed imod min Næste, viser og, hvad Got jeg bør giøre ham i det Ondes Sted.◀

¹⁾ *begriber*] indbefatter. ²⁾ »i budet om kærlighed til næsten indesluttet også kærlighed til os selv.« ³⁾ David Hollaz (1648-1713), Examen Theologicum acroamaticum, 1707, II, pars III, sect. II, cap. I, qvæstio 25, prob. c. ⁴⁾ Caspar Loescher (1636-1718), luthersk teolog. Bogen findes ikke på Kgl. Bibl. el. Univibibl. ⁵⁾ »Skent kærlighed ved sit eget væsen kun er een, adskilles den dog på dette sted af Kristus med henblik på dem, der er genstand, i dels guddommelig kærlighed, hvormed vi bør omfatte Gud, dels menneskelig, hvormed vi bør omfatte os selv og næsten.« ⁶⁾ *et porro*] og fremdeles. ⁷⁾ »Den, der siger: du skal elske din næste som dig selv, han siger to ting, nemlig: du skal elske din næste, og: du skal elske dig selv, idet samtidig kærlighedens orden er påvist, at enhver bør elske først sig selv, derpå næsten efter forbilledet af kærligheden til sig selv.« ⁸⁾ Johan Adam Osiander (1622-97), Theologia Casualis, 1680, pars II, cap. III. Bogen tilegnet Carl XI af Sverige. ⁹⁾ *fange an*] stille op.

Ad Causam 2^{dam}.

Det Spørsmal, om Mand kand holde Loven, kand og bør efter Skriften besvares med baade ja og ney; *pro diversitate subjectorum*¹⁾, og det med en tydelig og grundig distinction. Efter Chemnitii formaning:²⁾ *loco de lege*³⁾). In singulis Præceptis hæc doctrina diligenter inculcanda est, et quomodo Lex sit impossibilis, et quomodo impletionem ejus habere possimus, utrinq[ue] enim periculose, et sæpe non ex ignorantia, sed ex petulantia erratur —⁴⁾). Der som ieg har for mig Epicuræer, syndsichre Verdens Børn, som styrcher Sig i Deres kiødelige tryghed, med at ingen kand holde Loven, og plæt ud iche vil vide af, at noget Menniske paa nogen maade kand leve Retscaffens Gud behagelig, ligesom forfarenhed lærer, at mand neppe kand tale til en forvildet Siæl om dens elendige tilstand, at det jo strax heder: ingen kand holde Loven, saa dette ord som i sin rette mening er en evig Sandhed, men i den mening, som saadanne Verdens Børn tager det, er den største usandfærdighed, bruges til en hovet festning imod omvendelsen og Guds naade⁵⁾, See da skal ieg paastaae med fuld Kraft vished og overbeviisning, at Guds Børn ved den hellig Aands Krafft kand holde Loven Gud behagelig i Jesu Christo, det er oprigtig elske Gud og Mennisken, efter Skriftens allertydeligste og allerklareste ord paa utallige stæder, særdeles: Joh: 14 v: 15.21.24. Cap: 15.10. 1 Joh: 2. v: 3.4.5.6. 1 Joh: 5.3.

Thi vil en Lærere, som i denne Verdens lunckne tiid skulde opvecke Menniskene af Syndsens Søfn i Samtale og Prædiken nude et crude⁶⁾ uden retscaffen Limitation⁷⁾, lære og drive, at ingen kand holde Loven, saa har den sichre Verden et got Pude at sove paa.

Men der imod der som ieg har for mig Papister, Pelagianer, Pharisæer, som, i deres uomvendte, hyckelske, opblæste sind,

¹⁾ *pro diversitate subjectorum*] efter forskellen mellem dem, det gælder. ²⁾ Martin Chemnitz (1522-86), *Loci Theologici*, ed. 9., 1610, pars II, cap. VIII, s. 99 flg. ³⁾ *loco de lege*] på stedet (o: i afsnittet) om loven. ⁴⁾ »Ved de enkelte bud bør denne lære omhyggeligt indprentes, både i hvilken forstand loven er umulig, og i hvilken forstand vi kan have opfyldelsen af den; på begge sider fejles der nemlig farligt, og ofte ikke af uvidenhed, men af frækhed.« ⁵⁾ Jfr. Tr. r. Kl., nr. 8; 110; 132, 2-5. ⁶⁾ *nude et crude*] nøgent og rått o: simpelt hen. ⁷⁾ *Limitation*] begrænsning.

spørger om mand kand holde Loven, det er af egne Kræfter, efter Lovens fulde fordring, ja endog der med at kunde fortiene noget, da svarer ieg med fuld mund: Ney: ingenlunde og umueligen, iche det allerringste kand noget Menniske paa ovenskrevne maade holde, eller paa nogen optenckelig maade fortiene, men af alt det onde, som saadanne Pap: Pelag: og Pharisæisk sindede gjør, er deres formeente gode gierninger endnu det aller-
verste, efterdj de iche allene er bar og blot naturlige kiødelige gierninger, men at de endog forlader sig paa dem, og just med det samme forsmaar Guds søde Naade, foragter Jesu Blod, og omstøder den gandske Evangelii Grund, Efterdi det er en evindelig umuelighed, at noget Menniske kand blive salig, uden af den blotte og bare naade, aldeles uden ald fortieniste alleniste for Vor allerfuldkomneste og eniste Frelseres Jesu dyrebareste fortienestes skyld.¹⁾ og der om taler hr. Pontoppidan i det an-
fægtede 316. Spørsmal²⁾ tydelig og grundig, som ordenes efter siun strax uden allermindste vandskelighed viser. Og endskiønt min Sag her er alleneste ex officio³⁾, om mueligt, at convincere Dem, og ikke at defendere hans Bog, som defenderer sig self, saa kand ieg dog icke undlade at melde, at ieg settes i en stor forundring over, hvor dan de paa dette stæd icke undseer sig ved at beskyldte ham for Papistisk og Pelagiansk kietterie, da hans ord iust paa det selv samme stæd ere lige tvert imod oven skrevne Kietterier, og tydelig viser at Guds Børn kand indtet holde, uden ved Christi Kraft, iche efter Lovens yderste streng-
hed, og ey til nogen fortieniste. Saa det gaar denne Bog, som Guds Børn i Verden, naar mand absolut vil forfølge dem, og ingen uret finder, saa gribes deres uskyldige ord og giærninger an, men iust det samme er det kraftigste Beviis paa deres uskyldighed. Thi var der nogen uret, havde de iche Behov at gribe

¹⁾ Brorsons udvikling i dette stykke om både ja og nej til det spørgsmål, hvorvidt en kristen kan holde loven, har en særegen interesse ved sit slægtskab med den paradoksi — det dobbeltsyn på kristenlivet, — som vi møder i 1. Johannesbrev. I dette brev hævdes det nemlig i afsnittet 1,5-2,2, at syndsbeholdelse og syndsforladelse er det altid fornødne for en kristen, og det betones med voldsomhed, at den, der ikke erkender sin synd, bedrager sig selv og gør Gud til en løgner. Men i afsnittet 2,28-3,22 forkyndes det med samme styrke, at den, som er født af Gud, ikke synder, ja end ikke kan synde, og at den, der synder, er djævelens barn. Modsat mange eksegeters forsøg på ved »fortolkning« at få dette dobbeltsyn fjernet fra brevet ser vi hos Brorson en lignende tankegang. Jfr. L. J. Koch, Fortolkning til Johannesbrevene, 1943, s. 98-104. ²⁾ Se s. 372. ³⁾ ex officio] i embeds medfør.

det uskyldige an. Saaledes maae det og tiene til denne Catechismi forklarings ære og dens uskyldigheds Beviis, at der som der var nogen virkelig og beviislig uret i den, havde mand iche Behov at stride imod saa uskyldige og tydelige Sandheder. Men sligt kunde Hr Tøxen nock overladt til Vore Religions fiender, og gjort sig en Samvittighed af, der ved at give Modstanderne aarsag til at spotte Vor Evangelische Kircke. Hvad i det øvrige angaar den oven til med skriftens ord forsvarede talemaade: At holde Loven, som er ret en Torn i hr Tøxens Øyen, da vil ieg til hans Desto mere overbeviisning henvise ham iblant mange andre Theologos til Chemnitium loco de lege samt til de i følgende styche forekommende D: Brochmands Ord. Og Hollazii 41 qvæstion de verbo legis¹⁾; Possunt ne renati legem Dei perfecte implere?²⁾ hvor hand Obs: 3 saaledes svarer: accurate distingvendum est inter perfectionem absolutam, sive consumptionis, et comparatam, sive Sinceritatis, renati in hac vita nunquam assequuntur perfectionem absolutam, comparate tamen dicuntur perfecti, respectu aliorum, qvi vel hypocritæ sunt, vel sine ullo pudore peccata proæretica committunt; at renati sincere legem Dei servant, nec ex proæresi peccant, sed summo studio ad perfectionem tendunt.³⁾

Ad Causam 3^{tiam}

Dend Talemaade: ret at frygte Gud, ret at elske Gud, bliver her med ald vold og magt angreben, der som de ord maae staae: at frygte Gud, at elske Gud, saa skal dog det ord *ret* absolut være galt og uret, ja hr Tøxen troer iche, i hvordan mand end vrier og vender det, at der kand komme andet der ud af, end en grov og heslig kietterie, hvad maa hand da tencke om Jacobo, som fordrer en reen og ubesmített Guds dyrkelse⁴⁾, om Paulo, som vil have kiærlighed af et reent hiærte⁵⁾, om David, som

¹⁾ D. Hollaz, anf. skr., II, pars III, sect. II, cap. I, qvæstio 41, obs. 3. ²⁾ »Kan de genfødte fuldtud opfylde Guds lov?« ³⁾ »Der bør omhyggeligt skelnes mellem den absolutte fuldkommenhed eller den, som hører fuldendelsen til, og den sammenligningsvise eller den, som ligger i redeligheden. De genfødte opnår i dette liv aldrig absolut fuldkommenhed; dog kaldes de sammenligningsvis fuldkomne, med henblik på andre, som enten er hyklere eller uden nogen undseelse begår forsætlige synder; men de genfødte tjener Guds lov redeligt og synder ikke med forsæt, men stræber med højeste iver mod fuldkommenheden.« ⁴⁾ Jak. 1, 27. ⁵⁾ 1. Tim. 1, 5.

siger, at hand havde Gud hiærtelig kiær¹⁾, om Ezechia, som bekiender, at hand har vandret for Gud i Sandhed og med et fuldkommet hierte²⁾.

Her var god lejlighed til at tale om Nidkierhed og hvad forskiel der er imellem den ild, som varmer og gafner Menniskene, og den ild, som går uden sine Grendser, skaanner ingen ting, men brænder og skiender, hvad den forekommer³⁾, men for Kortheds skyld at gaae til Sagen selv, da er der vel ingen Kiærlighed til Gud, som jo er ret, der som det er ellers en Kiærlighed, men efterdj meget giver sig ud der for, som iche er det, der for siger mand: en ret Kiærlighed til Gud, naar mand vil skille den fra en hyckelske Kiærlighed, som Johannes kalder at elske iche med ord eller med Tunge men med *giærningen*, at den er virkende, og *Sandhed*, at den er virkelig i hiertet⁴⁾, see det er en Sag, som det allereenfoldigste Guds Barn, uden min forklaring, kand vide, og ieg dog her nødvendig har maat saaledes explicere⁵⁾, og i hvor vel ieg iche kand tro, at Hr Tøxen, naar hand besinder sig, skal kunde tvile om dette ords uskyldighed: *ret at frygte Gud, ret at elske Gud*, saa vil ieg dog til overflødighed anføre de forhen citerede Sal: Doctor Brochmands ord de Lege, Qvæst: 3. p: 34⁶⁾. allerhelst da de og saa ere som en Giærde for andre uskyldige anfgtede talemaader: Novum, inqvit, dilectionis præceptum *sincera dilectio est*, qvam Christus, abrogatis ceremoniis præscripsit suis, ad qvam præstandam Spiritum suum largitur, et qvæ Deo probatur, modo *vera* sit et *non simulata*, licet summe perfecta non sit, idq[ve] qvia Christus factus est sub lege, ut *δικαίωμα τῆ νόμου* impleretur in nobis. Rom: 8.3.4. qvam ob causam Præceptum de Dilectione in N. T. respectu credentium, non dicit amplius Præceptum Mosis, sed Christi, atq[ve] sic novum, teste ipso Christo, Joh: 13.34. hinc et Paulus hanc dilectionem appellat Legem Christi, et *a nobis impleri posse* dicit, ob inchoatum illud obseqvium, qvod Deus propter Christum acceptat, juxta illud Apostoli, Gal: 6.2. Et pag 38 [o: 33]. Pii dilexisse dicuntur Deum et proximum ex toto corde, non qvod ea dilectionis perfectione Deum et proximum amarint, qvam Lex

¹⁾ Sl. 18, 2. ²⁾ 2. Kg. 20, 3. ³⁾ *hvad den forekommer*] hvad der møder den. ⁴⁾ 1. Joh. 3, 18. ⁵⁾ *explicere*] udvikle. ⁶⁾ Casp. Erasm. Brochmand, Systema Universæ Theologiæ 1633 II.

urget et requirit, sed quod Deum proximumq[ue] serio, sincere sine hypocrisi et simulatione dilexerint (vide eadem fere verba penes Chemnitium de lege. p: m: 9)¹⁾ hvor Vores dyrebare Salig D: Brochmand forklarer Pontoppidans: *ret at elske Gud*, per: serio, sincere, sine hypocrisi et simulatione amare, etc.²⁾. Men her i dette stycke er ingen Ende paa Kietter-magerier, og io mere tydelig Hr Pontoppidan taler, jo mere mistenkeligt og farligt skal det hede, snart heder det Schwenchfeldiansk og Anabaptistisk, uden ringeste Grund eller Anledning, snart formeres³⁾ atter 2de vildfarelser, hvorfor icke 10, thi paa den maade kunde det skee med een umage, mand feyer omkring efter spindeløv, hvor ingen er, og sparer hverken Glase eller Speyle, og under er det, at et eneste Ord bliver upaaanket, naar og saa det hos Theologos saa gemene⁴⁾ og brugelige ord Secundum Rigorem Legis⁵⁾ skal lade sig saa ubarmhertig hegle⁶⁾ og forkiettre.

Der som der findes i en ærlig Mands Skrift et mørkt eller tve-tydigt ord, som kunde tagis i 2 meeninger, saa bør mand lade det beholde en god mening, saa lenge det er mueligt, og om der ved noget kunde forbedres, da i Kierlighed conferere med Authore, saa fremt hand er i Live, eller andre vedkommende, og, som dette er enhver saa i særdeleshed dem anstændig, som skal forkynde fredens Evangelium, efter Pauli formaning, herrens tienere bør det icke at stride, men være venlig mod alle, beqvem til at lære — 2 Tim. 2.24. Ja, der som der end og i en ærlig Mands Skrift kunde være noget forseet, saa var det dog ugudeligt, strax at forkiettre ham, possum errare, non tamen ideo

¹⁾ »Det nye bud om kærlighed, siger han, *er redelig kærlighed*, som Kristus efter afskaffelsen af ceremonierne har foreskrevet sine; til at vise den skænker han sin Aand, og den er Gud til behag, blot den er sand og ikke forstilt, selv om den ikke er absolut fuldkommen, og det, fordi Kristus er født under loven, for at lovens krav skulle opfyldes i os, Rom. 8, 3. 4. Af den grund hedder kærlighedsbudet i det nye Testamente med henblik på de troende ikke mere Moses' bud, men Kristi bud og for så vidt nyt, hvad Kristus selv vidner om, Joh. 13, 34. Herudfra kalder også Paulus denne kærlighed for Kristi lov og siger, at den *kan opfyldes af os* på grund af den begyndende (ordret: begyndte) lydighed, som Gud anerkender for Kristi skyld efter apostelens ord Gal. 6, 2. Og side 38 [o: 33]: De fromme siges at have elsket Gud og næsten af hele deres hjerte, ikke fordi de har elsket Gud og næsten med den kærlighedens fuldkommenhed, som loven indskærper og kræver, men fordi de har elsket Gud og næsten *alvorligt, redeligt, uden hykleri og forstillelse* (se omtrent de samme ord hos Chemnitz om loven, s. 9).« ²⁾ »ved: at elske alvorligt, redeligt, uden hykleri og forstillelse o. s. v.« ³⁾ *formeres*] dannes. ⁴⁾ *gemene*] almindelige. ⁵⁾ *Secundum Rigorem Legis*] efter lovens strengthed. ⁶⁾ *hegle*] gennemhegle, kritisere.

sum hæreticus¹⁾), icke vildfarelse, men motvillig fremturenhed gjør en kietter.

Men da af begge dele icke er anført den allermindste prøve, lige som ieg og saa sicherlich formoder, at det icke hellere skal af nogen kunde anføres, efterdj Bogen er skreven icke allene grundig, men og saa, i sær for de unges skyld, tydelig, saa i stæden for at tage den klare rene og rigtige mening ud af ordene, saa skal her med magt indføres en anden mening i de alleruskyldigste og rigtigste ord, og hvad under da, at her forekommer saadanne Argumenter, som ligner mere Closter-exercitier²⁾ naar der exercitii gratia³⁾ skal contradiceres⁴⁾), endten mand kand eller icke, end en beknyt⁵⁾ Samvittigheds ivrige paastand, for Guds ære og Menniskens Salighed, som det dog vil ansees for, men om dette er handlet endten efter det første eller andet store Bud i Loven, maae enhver retskaffen Christen dømmе i.

Og da ieg er keed af at læse mere af saadan Haar-Klyven⁶⁾), og min tiid er mig alt for kostbar til at passere⁷⁾ den i saadanne Sager, mere end høyeste Nødvendighed udkræver, saa vil ieg i det efterfølgende allene efter see de under Hr Tøxens skarpe Censur tagne loca⁸⁾ og de imod dem giorte Beskyldninger, uden denne sinde at tage mig tiid til, at igiennemlæse eller examinere⁹⁾ de vitløftige og her gandske unødvendige Digressioner.

Ad 4^{tum}

Naade-Standens beskrivelse i den 395te Qvæst:¹⁰⁾ er icke confus, men tydelig, naar mand forstaaer ved de første ord Naade-Standen i sig Self, og ved de efterfølgende, Veyen og Midlerne til at komme og blive i samme salige Tilstand.

Ad 5^{tam}

Det er bekiendt at begge¹¹⁾ skeer paa eengang, thi saa snart den Saliggjørende troe er der, saa er baade Regeneratio¹²⁾ og Ju-

¹⁾ »jeg kan fejle, dog er jeg ikke derfor en kætter. ²⁾ Closter-exercitier] kloster-øvelser o: studenternes disputereøvelser, som holdtes i en bygning, kaldet klosteret, ved Københavns universitet. ³⁾ exercitii gratia] for øvelses skyld. ⁴⁾ contradiceres] siges imod. ⁵⁾ beknyt] ængstet. ⁶⁾ Haar-Klyven] hårkloveri. ⁷⁾ passere] tilbringe. ⁸⁾ loca] steder. ⁹⁾ examinere] undersøge. ¹⁰⁾ Se s. 376. ¹¹⁾ begge] genfødselen og retfærdiggørelsen, se s. 377. (Pont. 486). ¹²⁾ Regeneratio] genfødselse.

stificatio¹⁾ der, og fordj de ikke kand nefnes ud paa eengang, saa setter somme Theologi Regenerationem, andre Justificationem først; Jmidlertid kand iche negtes, at naar mand skal tale paa det accurateste, sættes Regeneratio for ved Justificatio, efterdj ratione ordinis, et conceptus nostri, fidei accensio, qvæ est ipsa regeneratio, præcedit ejusdem imputationem, qvæ fit in Justificatione:²⁾ uden nogen vilde sige, at Gud retfærdiggjør Nogen, førend hand har faaet troen til Jesum, som³⁾ er imod Skriften. Sal: Doctor Wandalinus⁴⁾ in Hypotyposi Cap: 7 pag: 158 taler herom meget tydelig saaledes, fidem in regeneratione omnibus non proterve repugnantibus confert, credentes vero sola in Christum fide justificat⁵⁾. Lige som hand og saa siden bruger den selv samme orden, og afhandler den Articul de Regen[eratione] for den Articul de Justif[icatione] og Hollazius de Reg: qv: 23⁶⁾ siger: Ordine naturæ Justificationem et renovationem præcedit Regeneratio seu donatio fidei, sine qva, uti Deo non placemus, ita nec Justificamur, nec renovamur, nisi simus regeneriti⁷⁾. Jeg vil her icke tale om, hvad interesse nogen kand søge ved, endelig at vilde have Retfærdiggjørelsen for Jgienfødselen, det veed ieg nock, at den vankundige og Syndsichre hob vil aldeles have det saaledes forstaaet, at de nock kand faae Syndernes forladelse i Skrifte-Stoelen, endskiønt deres hierter bliver uforandrede: Herren fri os fra, med allermindste mine at styrche dem derudj, men give Os naade til uophørlig at vise dem den rette saliggjørelses orden, neml: omvendelse og Syndernes forladelse⁸⁾, at de maae omvendes fra Mørcket til Lyset, fra Sathans magt til Gud, at de kand faae Syndernes forladelse, og Lod med dem, som ere helligede ved Troen til Jesum⁹⁾.

¹⁾ *Justificatio*] retfærdiggørelse. ²⁾ »efter rækkefølgen og vort begreb går antændelsen af troen, som er selve genfødselen, forud for dens tilregnelser, som sker i retfærdiggørelsens«. ³⁾ som] hvilket. ⁴⁾ Joh. Wandalinus (Hans Wandal, 1656-1710), *Hypotyposis* 1703, cap. VII, s. 127, første stykke. ⁵⁾ »troen meddeler han [o: Gud] i genfødselen til alle, som ikke skammelig strider imod; men dem, som tror, retfærdiggør han alene ved troen på Kristus«. ⁶⁾ D. Hollaz, *anf. skr.*, II, pars III, sect. II, cap. VII, qvæstio 23, prob. a. ⁷⁾ »Forud for retfærdiggørelsen og fornyelsen går efter naturens orden genfødselen eller meddelelsen af troen, uden hvilken vi icke behager Gud og følgerlig hverken bliver retfærdiggjort eller fornyet, når vi icke er genfødt«. ⁸⁾ Lk. 24, 47. ⁹⁾ Ap. G. 26, 18.

Ad 6^{tam}

J den 485te Qvæstion¹⁾ forkaster Author icke menneskelig Lærdom, men alleeniste fremsetter den som utilstrekkelig til Salighed, hvilket af hans ord er Soele-Klart.

Ad 7^{timam}

Der som Hr Tøxen havde forklaret de sidste Ord efter de første²⁾, som nødvendig maae see, Juxta sanam inter pretandi Regulam³⁾, (uden hand vilde sige, at Hr Pontoppidan statuerer paa eengang duo contraria⁴⁾, nemlig at de fromme paa Jorden kand icke fuldkomeligen gjøre Guds villie som Englene, og strax der paa, at de kand her paa Jorden gjøre Guds villie saa fuldkommen som Englene) saa hafde den forferdelige Censur⁵⁾ bleven tilbage⁶⁾, som ieg mangfoldig forundrer mig over, og haanes ved⁷⁾ i dette skrift allevegne at antræffe isteden for Jesu Kiærligheds og sagtmødheds fodspor, da ieg icke mindes i noget skrift af dette seculo, og saa faae blade, at have funden saadan mængde af de allerbitreste ugrundede Beskyldninger, som ieg derfor in honorem Ministerii⁸⁾ ønsker at maatte lenge siden have været død og begravet.

Og efterdj disse oven anførte Poster ere de Hovet-Momenta, hvorfor Hr Tøxen efter formening icke med en god Samvittighed har kundet antage og bifalde bemeldte Pontoppidans Catechismi forklaring, vil ieg og denne sinde icke gaa vidre, men bede Deres Velærværdighed, at De upassioneret⁹⁾ vil overveye ovenskrevne, og det med den alvorlighed, som Sagens vigtighed udfordrer. Herren som randsager Hierter og Nyrrer¹⁰⁾, er mit vidne, at ieg af inderste Hiertens Grund vil Dem vel, og hvor inderlig ieg vilde glæde mig, der som de her ved lod sig convincere og overtale til at antage Bogen, som da blev icke allene dem Self til Gavn og glæde, men og saa til en stor Velsignelse for Deres Menighed, Jeg har med glæde seet, hvorledes ungdommen i Stiftet ved denne Catechismi forklaring har allerede Giort ønskelig fremgang i deres Saligheds Kundskab, og kand Vj aldrig nock tache Gud for den herlige frugt som der af i fremtiden ufeyl-

¹⁾ Se s. 378. ²⁾ Se s. 380 (Pont. 587). ³⁾ *Juxta sanam interpretandi Regulam*] efter sund fortolkningsregel. ⁴⁾ *duo contraria*] to modsatte ting. ⁵⁾ *Censur*] her = kritik. ⁶⁾ *hafde . . . bleven tilbage*] var udebleven. ⁷⁾ *haanes ved*] skammer mig over, T. r. Kl., nr. 240, 3, 5. ⁸⁾ *in honorem Ministerii*] til embedets ære. ⁹⁾ *upassioneret*] lidenskabsløst. ¹⁰⁾ Sl. 7, 10; Ab. 2, 23.

barlig vil komme. Sagen er endnu imellem os, og skal fremdeles blive, der som De i Herrens Nafn resolverer strax at tage Bogen an, og ved Guds Naade søger at oprette, hvad derudj hidindtil er forsømt, det er Menniskeligt at forsee sig, at erkiende bekiende og bedre det ved Guds Naade, er hæderligt og ærværdigt, men at fremture er bittert. Rekke De mig nu smuckt Deres Samfunds høyre Haand¹⁾, til at stride icke imod en uskyldig ja saa nøttig og gudelig Bog, men imod alt det, som tvært imod hindrer Jesu Riges fremvext iblant os, og forarbeyde Vores egen og de os anbettede saa dyrekøbte Sieles Salighed med Frygt og Bævelse²⁾, at blive ret ivrige, nidkiære og Brendende i Jesu sødste Kiærlighed, som har liid saadan forferdelig Marter for os, saa skal denne controvers udfalde til Vores desto større Glæde og Hiærtens inderlig forbindelse i ham, hans evige naade og Kiærlighed til Lof og priis i tiid og Evighed. Men skulde denne min kierlige Begiering være frugtesløs, og at De des uagtet icke vil antage og introducere bemeldte Bog, og det efter saa lang tiids modsigelse, saa erkiender De vel selv at ieg, uden mit Embedes Beskiemmelse icke kand sidde ørkesløs og see paa, at hans Kongl: Maytts allernaadigste Befalinger vitterlig og forsetlig forbigaaes, og vil ieg da give Dem Self at betencke, hvordan Vor allernaadigste Konge kand ansee Det, naar Lærere self, som burde prise Gud allermeest for saadanne herlige anstalter, vil, saa meget det staaer til dem, hindre Kongens nidkierhed i at udbrede det gode, at ieg icke skal tale om, hvordan en mand, som sidder i saadanne vigtige Embeder³⁾, vil forstaae det, saa uforskyldt at belegges med de allergroveste og abominabelste⁴⁾ Kietter nafne. Og saa fremt De da icke kand beqvemme sig til, ovenskrevne Catechismi forklaring at antage og introducere, maae det mig uden allerringeste vidre forhaling skriftlig tilmeldes, at ieg da der efter kand vide at tage mine Messurer⁵⁾, og Jeg forbliver med beste Ønske

Deres Velærværdigheds
tienstergivneste Ven og tiener

Ribe d 15 Jan: 1743

H A Brorson

¹⁾ Gal. 2, 9. ²⁾ Fil. 2, 12. ³⁾ Pontoppidan: hofpræst, ekstraordinær professor i teologi, medlem af missionskollegiet. ⁴⁾ abominabelste] afskyeligste. ⁵⁾ Messurer] forholdsregler.

P: S: Jmidlertid¹⁾ dette Brev har biet efter Befordring ved sicher Lejlighed²⁾, indkom med sidste Post Deres kiære Broders skriftlige erklæring af 17de Dec: 1742 og efterdj hans Paastand er den samme, kortelig befattet, som Deres Velærværdighed vitløftigere har udført, neml: at Bogen efter hans formening icke er af Facultate Theologica censureret icke heller i alt indeholder den rene Kundskab, som hans dyre Eed forpligter ham til at lære, og samme i dette mit Brev er besvaret, saa vilde Deres Velærværdighed besørge at hand ogsaa, saasnart mueligt faaer dette mit Bref at læse, da hand iligemaade der paa ufortøvvet indsender til mig sin endelige resolution om hand Bogen vil antage eller icke. Riibe d 1te Febr: 1743.

H A Brorson

Tøxens svar til Brorson.³⁾

Høy-Edle og Høyærværdige Hr Biskop
Høy-Gunstige Velyndere!

Deres Høyærværdigheds Gunstige Besvaringer paa de, af mig indgifne Aarsager, hvorfore ieg icke kand antage eller Biefalde den Catechismi Forklaring, kaldet Sandhed til Gudfrygtighed, haver ieg dend 5te sidst afvigte Febr: ved min Hr Provst⁴⁾, som er af samme Resolution, som ieg, med underdanigst respect annammet, glædende mig inderlig over Deres Høyærværdigheds store Godhed, at de vilde værdige mig fattige Mand i denne min stoere nød og fare med sit gunstige Svar, skiønt ikke, efter første anseende, saa trøstelig, som ieg kunde ventet, Hvilket letteligen kunde foraarsages ved andre høye og vigtige occupationer⁵⁾, der mueligt icke have tilladt Deres Høyærværdighed Tiid nock, som ieg kand slutte, tilstrekkeligen at overveye mine anførte rationes og Argumenta; saa dog saaledes, at det giver mig God Forhaabning om Bedre ved Tiid og Lejlighed, Hvor til dend Barmhiærtige Gud forlæne sin Aand og Naade. Ieg skulde icke foraarsaget Deres Høyærværdighed saa megen umage med at betage mig det fattede Tvifl om Hans Maytts høye villie og viden-

¹⁾ jmidlertid] medens. ²⁾ Brorson har ikke villet sende det med posten. ³⁾ Gen. kirkeinsp., indkomne sager 1743, nr. 83. ⁴⁾ Peder Blæhr, sognepræst i Skanderup og provst i Anst herred, død i juli 1743. ⁵⁾ occupationer] beskæftigelser.

skab om forn[ævn]te Bog (da dog samme Tvifl har hos mig fattet saa dybe Rødder, at det icke lettelig staar til at udrydde) hvis icke ieg endnu, som da, var i den faste Forsickring (formedelst de mange høye Gudelige Formaninger ieg finder i endeel af Høystbem[el]te Vor Allernaadigste Konges udgangne Forordninger, til Bestandighed i dend reene Lærdom) at høyst bem[el]te Hans Maytts villie, nest Guds Ord og Vor Embedes høye Pligt, langt bedre af Os efterlefves, naar Vj af ald magt setter Os imod falsk Lærdom, være sig under hvad Nafn Skin og prætext det og skulde ville indsnige sig hos Os, end om Vj enten for timelig Baades¹⁾ skyld, eller af utidig frygt for Menniskens Vrede, ville samme antage og forplante, til Guds høye fortørnelse, Hans Kirkes forstyrrelse, Vort Kiære Fæderne-Lands Ulycke og fordervelse, Vor egen og Vore Tilhøreres ævige fordømmelse. Hvor fra Gud naadelig Bevare Os for Iesu Christi skyld. I denne Forsikring lader ieg det endnu i Herrens Nafn ved mine 2de Hovet-Paastand beroe, og beder der hos alledyngst Deres Høyærværdighed ville, efter sin sædvanlige Fromhed, gunstigst eftersee og betragte disse mine forrige Aarsagers ydermeere Bekræftelse.

Confirmatio Causæ 1^{mæ}2)

For den megen Faderlige Omsorg, som Deres Høyærværdighed her bærer, for at ville overbevise mig, at Kiærlighed til Os Self, er Os af Gud in Decalogo³⁾ befalet (Hvilket alleene er og bliver Status controvers[iæ]⁴⁾) tacher ieg underdanigst og bekiender derhos, at der som ieg her udj hafde fundet eet eeniste Sprog, af den Hellige Skrift, som sligt klarligen beviiser, skulde ieg strax, uden forhaling, give tabt. Men efterdj Samvittigheden lader sig icke tilfredsstillende med Menniskelige fornuftige Slutninger, uden Guds Ord, beder ieg ydmygst, Deres Høyærværdighed icke unaadig optager, at ieg de anførte Argumenta viidere efter Guds Ord examinerer, . . .

Det er saa langt fra, at Ieg med Deres Høyærværdighed kand troe, at et Menniske ved Igienfødelsen, Fornyelsen og Foreenin-

¹⁾ Baade] fordel. ²⁾ *Confirmatio Causæ primæ*] bekræftelse af den første grund. ³⁾ in *Decalogo*] i de ti bud. ⁴⁾ *Status controversiæ*] stridens genstand.

gen med sin Frelser, skulde bekomme en oprigtig Kiærlighed til sig Self, at Ieg snarere og hellere troer det, som er tvert imod, som sees af Apostelen Johannis Ord 1 Epist: 3-16. Der paa kiende Vj Guds Kiærlighed, at Hand lod sit Liv for Os, og Vj skulle og saa lade Vort Lif for Vore Brødre. Samt af Mosis og Pauli Exempler. Exod:¹⁾ 32-32. Rom 9-3. Ieg haver icke nægtet dend medfødde *εαυτοφιλιαν* ²⁾, men begiærer alleeniste Beviis af Skriften at samme Os in Decalogo er Befalet, . . .

Confirmatio Causæ 2^{dæ}

Hvor udj findes meget, som icke med Taushed kand eller maa forbigaaes. Den Sl: Chemnitii Gyldene Ord, af Deres Høyærværdighed anførte³⁾, tager ieg imod med begge Hænder, og agter indtet paa min Side i denne Materie tienligere. Aliud enim est, posse legem implere; aliud, posse habere legis impletionem (Sc: in Christo) in utraq[ue] errare æqve periculosum est, maxime si fit ex petulantia⁴⁾ . . .

Men at mand, som Deres Høyærværdighed behager at mælde, kand og bør, efter Skriften at besvare det Spørsmal (at mand kand holde Loven) baade med et Ia, og Ney, pro diversitate subjectorum, og det med en tydelig og Grundig distinction, Bekiender ieg, at ieg icke forstaaer: thi ieg holder for, at Sandheden er kun een, og kand der for icke bekræftes for dend eene og nægtes for dend anden. . . .

Men at komme til Hovet-Meeningen her udj, da er det ufejlbarlig vist og Aabenbare, at Vj ere pligtige til at holde Guds Bud. Men om Vj kunde gjøre dette, eller, om Vj gjøre det, er et andet Spørsmal; Authoren maa self tilstaae, at en Christen kand icke holde Guds Bud fuldkommeligen og i saa maade igiendrifver sig Self, og gifver der med til kiende, at Hand imod sin egen Samvittigheds Tilsigelse lærer, at mand kand holde Guds Bud; thi hvo der Overtræder Buddene i en eeniste Stycke, Hand holder dem icke; men blifver skyldig i dem alle, efter Iacobi Ord C: 2-10 . . .

¹⁾ Exodus] 2. Mos. ²⁾ *εαυτοφιλία*] selvkærlighed. ³⁾ S. 388. ⁴⁾ »En ting er nemlig at kunne opfylde loven, en anden at kunne have lovens opfyldelse (nemlig i Kristus); i begge dele er det lige farligt at fejle, især hvis det sker af frækhed«.

Spørges her, om vj kunde holde Guds Bud, da maae Vj alle-tider, allevegne, for alle og enhver, være sig hvo det er, svare reent og tydeligen Ney! (Giøre Verdens Børn sig her af Puder at sove paa, som Deres Høyærværdighed klager, det kommer paa dennem Self, Skylden er jo hverken hos Lærdommen, eller hos Os, icke heller tør Vj tæncke, at Vj med dend sande Lærdom ville i slige tilfælde hafve bedre Skiæbne, end Christus, Prophe-terne og Apostlerne hafve haft for Os.) ...

Confirmatio Causæ 3^{uæ}

Hvad denne tredie Post er angaaende¹⁾ maae ieg med smærte fornemme, at ieg, uden nogen af mig given Aarsag, maae an-sees af Deres Høyærværdighed, som dend, der vilde sette sig op imod en sand Guds Frygt, eller nægte, at samme findes, og bør findes hos alle Dem, der sig til Gafn Og Salighed vilde bære Nafn af Christo. Ieg har ved Guds Bistand nu nesten i 29^{ve} Aar, da ieg Prædicke-Embedet paa adskillige Steder betiendt haver, saaledes forholdet mig i Lærdommen og Lefnet, at ieg i denne min Skrøbelighed, hvor af ieg alleene har at rose mig, har beflittet mig paa, ved begge deele at befordre en sand Guds frygt hos mine tilhørere og mig Self, og haaber, med frimodig-hed at træde mine Fiender under Øyne, naar de mig her imod vilde angribe; men Aarsagen, hvorføre Deres Høyærværdighed mueligt har fattet saadanne tancker om mig, bestaaer vel der udj, at De icke ræt har begrebet min meening, som er denne, at efterdj Authoren icke alleeniste statuerer i det 76 qvæst: at der som mand kiender Guds Retfærdighed Godhed og Aldmagt, da kand mand ræt frygte og elske hannem, og forlader sig paa Hannem; men end og i Oftt Bem[el]te 316de qvæst: at, der som mand ræt elsker Gud, da maae og kand mand ved Christi Kraft holde Guds Bud i En Evangelische Aands Oprigtighed etc: ... Og det skal forstaaes paa dend maade, som Jesuiterne foregifve, at naar mand kun giør, saa vidt mand kand, saa har mand holdet Buddet, og dette er det, ieg sammestæds har refuteret, efter som ieg icke anderledes kand forstaae det, hand kalder en Evangelische Aands Oprigtighed, hvilket ieg fornemmer Deres

¹⁾ Se s. 374; 390.

Høyærværdighed her forklarer Som inchoatam obedientiam¹⁾, der findes hos de Troende. Men der med er jo Loven icke heller holdet, som ieg i mit forrige indgifne har demonstreret . . .

Men her om indtet videre denne Gang; men beder alleeniste allerydmyst at Deres Høyærværdighed icke vil an see sligt for Haarklyven eller Closter-Exercitier, hvor udj neppe nogen kand være mindre forfaren, end ieg, der aldrig ved Academiet²⁾ har været enten Opponents eller Respondens, saa som ieg for Fattigdoms skyld icke formaaede at opholde mig der længere end 2 Maaneder, og er der for gandske uskyldig i slige Ting, som ellers vel i disse bedrøvelige Tider kunde haft sin Nytte.

Jeg tilstaaer, at om dette³⁾ hafde været et privat Skrift, hvor udj Authoren hafde gifvet sit Nafn tydeligen tilkiende, da hafde Det icke været ubilligt at tractere det paa dend Maade, som Deres Høyærværdighed behager at mælde⁴⁾; men med dette publicque Skrift, der derforuden er uden noget tydeligt Nafn⁵⁾, lod sligt sig icke gjøre. Og hvad Svar skulde mand vel vendte andet, end det mand faaer endnu? Det skal biefaldes og antages, og der maa ingen uret findes der udj; saa at dend der her imod taler eet ord, maa ansees for at have rørt Vandet; men Vj svare med Petro og Johanne Act: 4-19 Dømmer I Self, om det er Ret for Gud, at Vj lyde Eder meere end Gud.

Confirmatio 4te Causæ

Ieg vilde ønsket, at Deres Høyærværdighed hafde haft bedre Tid og Leylighed til at explicere sig i denne Post, Naade-Standen angaaende: thi det som følger efter dend salige Samfund og Forening med Gud, som Authoren her taler om, neml: Igiensfødelser, Retfærdiggjørelsen, Befrielsen fra Syndsens og Satans Stricker og Snarer etc: kand jo icke ansees som Midler og Veyen til at komme i Naade-Standen; men det er, uden Tvifl, Naaden og Naade-Standen self, saa vel som det forrige. Ved Midlerne, hvor ved vi komme i saadan Naade hos Gud, forstaae vj intet andet paa Guds Side, end ordet og Sacramenterne, Hvor ved Gud tilbyder og skiencker Os saadan sin Naade, og paa Vor

¹⁾ *inchoatam obedientiam*] begyndende (egl. begyndte) lydighed. ²⁾ *Academiet*] universitetet. ³⁾ *dette*] Pontoppidans forklaring. ⁴⁾ S. 392. ⁵⁾ *Katekismusforklarin-gen* bærer ikke Pontoppidans navn på titelbladet; under fortalen står: E. P.

Side agte Vj Troen for det eeniste Middel, Hvor ved vj saadann Guds Naade annammer . . .

Confirmatio 5te Causæ

Her er ingen Dispute de ordine vel methodo docendi¹⁾, som kunde være lige meget, endten Mand først fremstiller dend Lærdom om Igienføddelsen, eller dend om Retfærdiggjørelsen; men alleeniste de ordine naturali actuum gratiæ²⁾, som ingen lunde maa confunderes³⁾: thi skeer dette, da bliver dend gandske Christelige Lærdom fordervet . . .

Confirmatio 6te Causæ

Ieg kand forsichre Deres Høyærværdighed, at det, som De her agter at være Soele-Klart, er endnu skiult for mine Øyne: thi at sige om en Lærdom, som, efter Authorens foregifvende, læres af Guds Ord, at dend er en Menniskelig Lærdom (scilicet, qualis causa, talis effectus⁴⁾) at Guds Ords Kraft der ved imodstaaes, at dend bliver alleeniste i Hiærnen, at dend lader et Menniske blive i sin ondskab, Hvad er det andet end at forkaste samme Lærdom? som dend og er værd at forkastes, naar dend er icke bedre.

Om den Guddommelige Opliusning siger Authoren, at dend læres af samme Guds Ord; men hvorleedes maatte man spørge? Skeer saadant uden Menniskelig Flid, uden Læsen, uden høreelse, uden Betragtelse? saa have Vj jo fanaticismum. Eller skeer det ved saadan Menniskelig Flid, Saa bliver jo denne Opliusning, efter Hans forrige hypothesin⁵⁾ til menniskelig Lærdom, og nyttet intet.

Hvo formaaer vel her udj at finde reede? Saa viit ieg kand see og slutte, er her i dette Styche, saa Lidet som det er, en heel Reede fuld af de Vildfarelser, som Andreas Osiander⁶⁾, Svenkfeldius⁷⁾, Neophotiniani⁸⁾, Ent[h]usiaster⁹⁾, Anabaptister, Rath-

¹⁾ *de ordine vel methodo docendi*] om rækkefølgen og metoden i undervisningen. ²⁾ *de ordine naturali actuum gratiæ*] om nådehandlingernes naturlige orden. ³⁾ *confunderes*] bringes i uorden. ⁴⁾ *scilicet, qualis causa, talis effectus*] »det er klart: sådan som årsagen er, sådan er virkningen.« ⁵⁾ *hypothesin*] grundsetning. ⁶⁾ *Andreas Osiander* (1498-1552), luthersk teolog med afvigelse i retfærdiggørelseslæren. ⁷⁾ *Svenkfeldius*] se s. 374. ⁸⁾ *Neophotiniani*] kætternavn, brugt om socinianerne. ⁹⁾ *Enthusiaster*] sværmere, som lærer, at man modtager Anden uden ordet.

mannus¹), Movius²), Latermannus³) etc: imod dend Hellige Skriftes Virkning i at opliuse og omvende Menniskene, have ført paa Banen. Beholde sig derfor saadanne for sig self! Gifve Gud, de maatte snart udryddes af Kirken!

Hvad den 7de Post er angaaende, lader ieg med meere, for at icke bemøye Deres Høyærværdighed med alt for meget, forblive ved mit forrige Indgifne. . . .

J [det] Øfrige aflægger ieg her min underdanige og hiærtelig Tachsigtelse for Deres Høyærværdigheds stoere Gunst, Bevaagenhed og faderlige Godhed imod min ringe Persohn, som ieg iche nu først, men nogle Gange tilforn i giærningen har befunden, og kand med ald Sandhed forsichre, at ingen ting kand falde mig saa tung og besværlig, at ieg jo, om det kunde være Deres Høyærværdighed til nogen Behag eller Tieniste, vilde med ald reedebonhed paatage mig det, naar ieg alleene kand og maae (som ieg endnu for Christi skyld inderlig beder) beholde min Samvittighed Frie og Frelst, uden hvilken at lædere i høyeste grad, ieg icke kand biefalde eller imodtage Ofst-Bemelte Catechismi Forklaring, men vil hellere lide, hvad dend Fromme Naadige Gud behager at tilskiche. hvilket er og bliver, saa vidt Gud forleener mig sin Naade, mit hiærtets faste og stadige forsett og slutning⁴). Gud styrcke mig der udj med sin gode Aand for Iesu Christi skyld Amen! Ieg forbliver med ald underdanighed og Lydighed i alle optænkelige, og mig muelige Maader,

Deres Høy Edle Høyærværdigheds
Ærbødigste og ydmygste Tiener

Niels Tøxen

Vierst d 26de Febr 1743.

Efter dette var det klart, at Brorson ikke ville kunne opnå noget ved yderligere forhandling, og han affattede derfor følgende skrivelse til general-kirkeinspektionen⁵):

¹) Herman *Rahmann* (1585-1628), luthersk teolog med en særlig lære om forholdet mellem skriften og Anden. ²) Georg Friedrich *Movius* ? (1701-54), luthersk teolog, knyttet til Jena og Halle. ³) Johannes *Latermann* (1620-62), luthersk teolog med synkretistisk præg. ⁴) *slutning*] beslutning. ⁵) Gen.kirkeinsp., indkomne sager 1743, nr. 83.

Høyvelbaarne Hr Geheime-Conference Raad, Geheime-Raad i Conseillet etc. etc. Høyædle og høyærværdige, høyædle og velbaarne, samt velædle og høyærværdige samtlige General-Kirche-Inspectores!

For det høye General-Kirche-Inspections Collegium nødes ieg til herved underdanigst at andrage, hvorledes tvende Præster, som ere Brødre, her i Stiftet, dend eene Niels Tøxen i Vierst i Andstherret, dend anden Manasses Tøxen i Felding i Hammerum Herret, vegrer sig hart og fremturende ved at imodtage og introducere dend af hans Kongl. Maytt allernaadigst anbefalede Catechismi forklaring, kaldet: Sandhed til Gudfrygtighed, hvilket af medfølgende naadigst og gunstigst kand eragtes¹⁾. Paa det korteste at melde om Sagen, er saaledes tilgaaet: Efterat ieg forleden aar fik Brev fra Provsten i Hammerum-Herret, at ovenbem[el]te Manasses Tøxen ikke vilde agnoscere²⁾ eller introducere bem[el]te Bog, gav ieg iblant andre Monita Synod: Johan: 1742³⁾ det, som findes anført L[itte]ra] B. p. 2, befalede ogsaa Provsten at æske skriftlig Svar af ham, hvorfor hand vegrede sig ved, at antage en Bog, som ikke alleene af Facultate Theol: var approberet, men endogsaa af hans Kongl: Majtt Selv til almindelig Brug allernaadigst anbefalet; men i stæden for at faae Svar fra ham kom endelig indlagte L[itte]ra] A.⁴⁾ fra hans Broder i Vierst, tillige med et Brev, hvori hand melder, at hand ikke kunde tro, at denne Bog var dend, som af H. Kongl: Maytt allernaadigst var anbefalet, beraabende sig for resten paa Lit: A, hvori findes hans aarsager, hvorfor hand ikke kunde antage dend, foregivende derved at have udvirket hos afg. Biscop Anchersen, at hand og hans Meenighed blev fri for at besvære deres Samvittighed, da og endelig indkom svar fra Manasses Tøxen gandske kort, dog af samme meening, som hans Broders. I Forhaabning at faae dem bragt paa andre tanker skrev ieg derpaa medfølgende Lit. B⁵⁾, men at ieg dermed intet har udrettet, beviser hans giensvar sub Lit. C⁶⁾. Jeg har siden dend tid patienteret⁷⁾ for ikke at overiile dem⁸⁾ i saa vigtig en sag, for-

¹⁾ eragtes] skønnes. ²⁾ agnoscere] anerkende. ³⁾ Monita ved St. Hans landemode, se s. 371 og 383. ⁴⁾ Her s. 372-82. ⁵⁾ Her s. 382-97. ⁶⁾ Her s. 397-403. ⁷⁾ patienteret] vist tålmodighed. ⁸⁾ overiile dem] tvinge dem til en forhastet afgørelse.

vendtendes imidlertid, at de skulde besinde sig, eller ieg mueligt finde et eller andet middel til deres Conviction¹⁾, men forgiæves. Og da ieg nu ikke længere understaaer mig, at tie dermed, saa indstilles herved underdanigst under de Naadig og høygunstige Herrers Crisin²⁾ denne betydelige Sag, paa hvis udfald det heele Stift med særdeles attention vendter og ikke en ringe deel af Kirchens Rolighed dependerer. ieg forbliver med underdanigst Soumission og største Veneration

Deres Excellences

og samtlige høye General Kirche-Inspectorum
underdanigste og ydmygste

Tienere og forb[edere]

H A Brorson

Ribe d. 11 Maji 1743:³⁾

Brorson havde imidlertid ikke opgivet håbet om at nå en fredelig udgang. Derfor satte han ikke dato på brevet og sendte det ikke direkte til kirkeinspektionen, men fik en hører fra Ribe latinskole til at bringe det med alle sagens akter over til hans broder Nicolai, præsten ved Nikolaj kirke i København. Nicolai Brorson lod Tøxens fordums elev, professor H. P. Anchersen gøre sig bekendt med hele sagen, og Anchersen skrev så den 7. maj 1743 et smukt og meget hjerteligt brev til Tøxen, hvori han indtrængende bad ham om at give efter, da han ellers ville gøre sig selv ulykkelig. Han fortalte, at biskop Brorsons brev til broderen var fuldt af højagtelse og kærlighed over for Tøxen, og at Nicolai Brorson havde de samme tanker om ham. Tøxen kunne have ret i meget, skrev Anchersen; men at lyde kongen var jo ikke til at komme udenom, om der så var 100 fejl i Pontoppidans bog. Det stod ham jo frit for at forklare bogen, som han ville, og påpege, hvad han fandt burde ændres og forbedres i den. Anchersen havde set, hvordan Nicolai Brorson i sit eget eksemplar havde gjort sådanne rettelser. Der ville nu ikke ske noget, før Tøxens svar kom, og han behøvede kun at skrive til biskoppen, at skønt han i sin samvittighed stadig var overbevist om det, han tidligere havde skrevet, så havde han dog indset, at kongens ordre måtte efterleves, og var derfor villig til at søge at få bogen indført i sin menighed; han ville så forklare den, som Guds Ånds nåde gav ham at kunne gøre med uskadt samvittighed. Med et sådant svar ville biskop Brorson fuldt ud være fornøjet.

Tøxen ville imidlertid ikke give efter. Han svarede professor Anchersen den 15. maj, at han følte sig bunden af sin præsteed, der forpligtede ham til »hellere at udgyde sit blod end at billige falske

¹⁾ til deres Conviction] til at overbevise dem. ²⁾ Crisis] dom. ³⁾ 11 Maji 1743 er tilføjet med en anden skrift og en helt anden slags blæk. Brevet viser i øvrigt Brorsons egen hånd.

og fanatiske lærdomme«, og han kunne ikke besmykke de groveste vildfarelser med, at man kunne ændre og forbedre, hvad der stod. På den måde kunne man jo forelægge sine tilhørere, hvad lærdom man lystede, om det så var alkoranen. Intet ville være ham kærere, end at sagen kom til offentligt forhør, hvor han håbede, det skulle blive bevist, hvem der adlød kongen bedst og stemte overens med den rene lære efter Guds ord og den augsburgske konfession.

Herefter havde Nicolai Brorson ikke andet at gøre end at indlevere sagen til general-kirkeinspektionen. Han skrev som dato på broderens brev *d. 11 maj 1743*, et tidspunkt, der kunne passe, når brevet tænktes at komme direkte fra Ribe.

I kirkeinspektionen gjorde der sig en modsætning gældende mellem biskop Hersleb og de andre medlemmer, hvad der førte til en ren Zigzagkurs. Hersleb stod nemlig kritisk over for Pontoppidans Forklaring¹⁾. Han ønskede Tøxens udtalelser forelagt for det teologiske fakultet for at få dets betænkning om, hvorvidt han havde haft grund til sin modstand, og dette gik kollegiet med til. Som fakultetet så ud, kunne man vistnok regne med en udtalelse, der ikke var gunstig for bogen. Men da Pontoppidan fik nys om dette, skrev han og gjorde indsigelse imod, at hans bog på den måde skulle underkastes censur for anden gang. Så gjorde kollegiet omkring. Man lod sekretæren sende Tøxen et advarselsbrev for at få ham til at give efter. Forgæves! Derpå fik Hersleb igen overhånd, og det blev besluttet helt at lade sagen falde. Hofpræst Bluhme fik det hverv at meddele Brorson dette, og en ny protest fra Pontoppidan fik kun det svar, at nu ville man have striden dæmpet ned. Selv da han gik til kongen, som forlangte at få sagen forelagt, holdt man på, at det hele vilde falde bort, når Tøxen døde, og foreslog desuden, at det skulle overdrages Hersleb og det teologiske fakultet at lave en forkortet udgave af katekismusforklaringen. Dette sidste kan Brorson næppe have vidst noget om; men Bluhmes brev betød jo nederlag for de interessier, Brorson havde hævdet, og dette var baggrunden, da han sendte kirkeinspektionen følgende brev²⁾:

Høy-Velbaarne Herr Geheime Conferentz Raad

Høy og Velædle, Høy og Velærværdige Herrer General-Kirke-Inspectores.

Saasnart Deres Høyærværdighed Hr Hoff Predikant Bluhme havde tilskrevet mig om Hr Niels Tøxens Sag i Veerst, beslut-

¹⁾ Til præster, som havde indvendinger mod bogen, havde Hersleb sagt, at der var kongelig ordre, som de skulle rette sig efter, at der var ingen skadelig lærdom i forklaringen, og at det, som ikke var tydeligt, kunne forklares de enfoldige, det, som var uforødent, kunne forbigås. Han havde udstedt to monita om dens indførelse. Men han fandt bogen for lidt enfoldig og alt for stor og så den gerne forandret. Beretning 28.6.1745. Khist. Saml., 5. række I, s. 640 flg. Skarpere udtaler han sig 1747: »flere gandske urigtige Lærdomme«. Jens Møller, Theologisk Bibliothek V, 1813, s. 172. ²⁾ Gen.kirkeinsp., nr. 7, uprotokollerede breve og diverse dokumenter 1737-57.

tede ieg i taalmodighed og Taushed at lide ald den foragt, som mit Æmbede derunder har maat været undergivet, ja da indlagde fra Proust Bering i Hamrum herred¹⁾ blev mig tilsendt, har ieg ingen raad seet eller veedst at give ham, efterdj Subordination og Æmbedets Myndighed gaaer øyensynlig til grunde. Men da ieg paa min reyse til Aalborg hørte adskillige i de andre Stifter hart at klage over den Catechismi forklarings foragt i Riber-Stift, som foraarsagede, at eendeel der ogsaa torde forkaste bogen, efterdj de saae, at det gick ustraffet bort i Riber-Stift²⁾, og ieg daglig faaer meer overbeviisning om, at den Sag vil udfalde til største forvirring og elendighed, dersom der icke endnu i tide bliver statueret exempel; Saa vil ieg med Guds hielp paa den Dag være angerløs, naar ieg det forud har meldet og beklaget, og trøste mig ved, at ieg icke er aarsag i, at Guds ære saa aabenbare hindres, thi at den bog, hvor den bruges, jo skaffer ubeskrivelig nytte, det skal kiendes paa hiin dag. Og dette er da aarsagen, hvorfor ieg icke har kundet undlade medfølgende Provst Berings Skrivelse herved underdanigst at indsende. ieg forbliver med ald underdanig Soumission og største respect

Deres Excellences

og

samlige Herrer General Kircke Inspectorum
underdanigste og ydmygste tiener

H A Brorson

Ribe d 21 Aug: 1744.

Efter dette tog sagen igen en anden vending. Kirkeinspektionen indstillede den 15. oktober 1744 til kongen at befale biskoppen at anordne en provsteret og indstævne Tøxen for denne, og den 19. oktober billegede Christian VI dette, idet han samtidig forlangte undersøgt, om Pontoppidans katekismusforklaring var indført i alle stifter efter hans

¹⁾ Om modstanden mod katekismusforklaringen i den da nylig afdøde Manasses Tøxens sogne, Sdr. Felding og Assing. ²⁾ Biskop Hygom skriver i sin beretning om visitatsen i Mårslet 18.11.1744: »Hos Ungdommen fandt ieg slæt fornøjelse, og den allernaadigst anordnede Catechismi forklaring syntes at være dem saare lidet bekendt. Aarsagen dertil har ieg under Haanden udforsket, og er fornømmelig denne, at der gaaer et Røgte, hvorledis en visse Præst udi Riber Stift Colding-Huus Amt skal bestandig have opponeret sig imod denne Bog, og negtet at bruge den i sine Sogner, uden derfor at worde tiltalt, hvilket, enten det forholder sig saaledis eller ikke, haver hidindtil været en Anstøds Steen, og til en stor bestyrkelse for mange selv-kloge og egensindige Lærere, endog i andre Stifter.«

befaling. Herom blev der tilskrevet alle biskopperne i Danmark og Norge. I virkeligheden var sagen dermed udspillet. Pontoppidans Forklaring havde sejret.

Tøxens proces for provsteretten fik et mærkeligt forløb. At det måtte tegne sig alvorligt for ham, var givet. D. L. 1-1-6 siger: »Giver Kongen nogen Befalning ud til een eller anden, og hand den ikke med allerunderdanigste Lydighed efterkommer, saa fremt det staaer i hans Magt . . ., da skal hand derfor af Kongens Fiskal tiltalis, og om hand noget Embede, Geistlig eller Verdslig, haver, bør hand det efter dom at have forbrut«, og i 6-4-13: »Befindis nogen at opsette sig, eller at raade andre til at opsette sig, imod Kongens Befalninger, eller Forordninger, naar de paa Tinge, eller andenstæds, forkyndis, have [han] forbrut Ære, Liv og Gods«. Disse bestemmelser gjorde anklageren¹⁾ da også gældende. Men efter at processen havde været fra november 1744 til marts 1746, endte det med, at kongen efter kirkeinspektionens indstilling ophævede aktionen og bestemte, at der af sær kongelig nåde skulle gives Tøxen et halvt års betænkningstid, og hvis han derefter ikke faldt til føje, skulle biskoppen sætte ham en personel kapellan til at forrette hans embede. Den mand, Tøxen ønskede til kapellan, ville Brorson imidlertid ikke gå med til, da han formentlig ville blive ganske afhængig af Tøxen, og alle andre var bange for at komme der; derfor blev resultatet, at der den 18. november 1746 blev bevilget Tøxen endnu en måneds betænkningstid og derefter afsked med pension.

I hans pastorat synes der efter hans bortrejse ikke at have været efterdønninger. Brorsons beretning om visitatserne i Verst 20.4.1750 og 5.5.1757 giver indtryk af, at der har været ro, selv om det ved den sidste kan se noget påfaldende ud, at der var mødt så få mænd i kirken.

Helt anderledes gik det i Sdr. Felding og Assing, hvor Manasses Tøxen havde været præst. Skønt han var død²⁾, mens striden stod på, vedblev befolkningen at gøre heftig modstand mod katekismusforklaringen. Brorson havde visiteret der 30.4.1747 og fundet ungdommen *maadelig*. Når han i beretningen skriver om sine formaninger til at antage forklaringen, sigter han sikkert til nedenstående brev³⁾, som han, inden han forlod Hammerum herred, sendte sognepæsten, åbenbart i den mening, at det skulle oplæses for menighederne, og vel i den tro, at det skulle kunne udrette, hvad provsten og præsten forgæves havde søgt at opnå:

Velærværdige og Vel Lærde Hr Bering!

Da ieg ved min Visitatz her i Herredet med Bedrøvelse har maat erfahre, at Sogne Folckene i begge Deris Meenigheder Felding og Assing i saa langsommelig en Tiid og endnu til denne

¹⁾ Når Brorson til anklager beskikkede Bertram Høyer i Anst, som han ellers havde grund til at være utilfreds med (se s. 19; 57 flg.; 115; 182 flg.), må årsagen formodentlig have været, at de andre, som der kunne være tale om, helt eller delvis var meningsfæller af Tøxen, sådan som den tidligere provst i Anst herred havde været (se s. 397). ²⁾ Han døde i april 1744. ³⁾ Dette og de følgende breve findes i Rigsarkivet, jyske missiver 1748, nr. 59.

dag undslaaer sig for at antage den af Hans Kongl: Maytt: allernaadigst anbefalede Catechismi forklaring kaldet Sandhed til Gudfrygtighed, saa mangfoldige af vedkommende giorte alvorlige forestillinger uagtet, og ieg, uden at sætte mig Selv i fahre, og høy ansvar, med den Sag, som ieg dog har haabet ved sagtmodighed og Taalmodighed at kunde overvindes, iche Lengere kand tie, men nødes til samme Sogne Folckenes omgang med alle sine omstændigheder for Deres Kongelig Mayestæt Selv allerunderdanigst at andrage. Vilde ieg dog for min bort reise her af Herredet prøve, om Gemytterne iche ved min hiertelige og kiærlige formaning vil lade sig overtale til at efterleve Hans Kongl: Mayestæts Befaling i henseende til at bruge bemelte Catechismi Forklaring baade i Kirker og Skoeler, som er grundet paa indtet andet end Skriftens sandhed, og sigter alleene til deris evige Velfærdt og Salighed; Og vilde Deres Velærværdighed til dend Ende og paa mine vegne alvorligen og kiærligen tilspørge Sogne Folckene, og der paa tage deres svar, som mig siden skriftlig tilmældes, næmlich, hvad i ald verden der dog har kundet bevæge dem til saa formastelig at imodsætte sig saadan en Bog at antage, som saa mange, ja over alt Provster og Præster i alle Stifter i Begge Kongens Riger med saadan glæde har indført, med saadan forønskelig nytte har brugt, at ieg dens frugt i mine Visitater aldrig nocksom kand beskrive og Gud derfor tacke og priise, og de godt Folck selv det nocksom letteligen kand erfahre, naar de kommer i andre Sogner, hvor den Bog med alvorlighed bliver brugt, hvad, siger ieg, der dog har kundet bevæge dem til at sætte sig imod saadan Bog allerhelst sammes Brug over alt i Skoler og Kirker af Hans Kongelig Maytt allernaadigst og bestandigst er anbefalet, hvilket ieg og herved i Hans Kongelig Maytts høje navn paa Embeds vegne bekiender og paastaar at være Hans Kongelig Majts allernaadigste og alvorlige villie, og at de, som samme Bogs offentlige Brug forkaster eller hindrer maae og skal vide, at de ere Hans Kongelig Mayts Mandaters motvillige overtrædere. Dette vilde Deres Velærværdighed dem paa mine vegne paa det allerkieiligste og alvorligste forholde¹⁾, og mig deres giænsvar med det allerforderligste tilsende. Jeg forbliver med ald velsignelses ønske over Dem og Deres Meenig-

¹⁾ [forholde] foreholde.

heder og i inderlig Lengsel at see ald Deres forestaaende fortræd og ulempe forebyggt.

Deres Velærværdigheds tjenstberedvilligste tienere
Hans Adolph Brorson

Giellerup Præstegaard
paa Visitatz d: 13 Maj 1747.

Sognefolkene sendte følgende svar:

Høy Ædle Og Velærværdige Hr Biskop

Det gjør Vel Meenige Mand i Felding og Assing Sogner meget ont at deres forfølgeris uforskyldte hadefulde Sind icke kand efter forhaabning omvendes til Christelig Kierlighed. Dog naar Eftertænckes at de End icke undseer dem for Deres Høyærværdighed paa Deris Reise, i Deris høje Magt Paaligende forrættninger, at tilføye ulæilighed, Maaske for i Deris Høye Nafn at See os undertrøkte, Følger Det Eene af det andet. Hvorover Vi som fattige og Eenfoldige Bønder, Veed eller forstaar icke andet at Svare paa Derisz Høyærværdighedsz skrivelse til Vores kiere Siæle Sørger End at Indskyde osz under Deris Høyærværdigheds egen Høye Forsvar. Den Nye forklaring er der Ventelig Mange stæder som den icke bruges, og hvor den bruges forklares de uforstaaelige Talemaader som der i findes udi Et stædsz paa en, og et stæds paa en anden Maade, og Hvordan, om vi maa sige det, Kand den da Være for Eenfoldige Bønder en Ræt forklaring, Naar den behøver en andens forklaring, Saa at fattige og ulærde folck over saa stor Vitløftighed, kand meere forvirris end opbygges. Gud forbyde at lade osz leve den Dag, at vi paa Nogen forsætlig Maade skulle blive Vores Allernaadigste Konges Mandatters overtrædere, Nei vi ved icke der er udgangen Nogen Befalling, at denne Ny Bog Alleene skulle bruges og ingen Anden, Men saa vit vi veed skal der Siden Efter Kongel: allernaadigste Befalling ald Samvittighedsz Tvang være forbuden, Samt og at her Efter som hid indtil skal Lovens 2 Bogs 1 Capitel¹⁾ Være

¹⁾ D. L. 2-1-1: »Den Religion skal i Kongens Riger og Lande alleene tilstædis, som overeens kommer med den Hellige Bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbolis, og den Uforandrede Aar 1530 overgigen Augsburgiske Bekiendelse, og Lutheri liden Catechismo.«

en u-afvigelig Regel for alle Kongens undersaatte, hvilket hr: Bischof veed bedre end vi. Foruden dette har Prousten ved sin Sidste Visitatz i Assing Kircke for 5 Aar siden, Snart fra Sollens opgang til dends Nedgang, med trusseler og mange blodige Eeder og Bander¹⁾ i gudsz Huusz, giort sig Selv og Bogen meere for-tænkelig²⁾).

Thi da Vi for Kort tid Siden har haft den Lycke, at deres Høyærværdighed, paa deres visitats ogsaa var hosz osz, og over-hørte begge Meenigheder, udi deres Christendom og Troes Bekiendelse, fandt deres Høyærværdighed sig vel fornøyet og paa deres gjorde Spørsmaal til Vores Siæle Sørger hr: Christian Bering, havde hand icke heller Noget paa osz at Klage, Vi icke heller Noget paa hannem, heldst hand icke fremfører ordet for os, udi Høye og dybe thalemaader hvilkes Meeninger eller bøger, Vi som Eenfoldige Bønder icke kunde begribe, mindre have Nøtte af, Mens paa en Eenfoldig og Grundig Maade, efter den hellige skrift og Lutheri Lærdom, hvor ved vi og tilforladelig troer at frelse Vore siæle Paa hiin dag, Saa kom vi Veedd at Vi skal blive Sallig ved Vores Egen tro, Men icke Ved en andens, og i disze henseende gaf Deres Høyærværdighed, osz iblandt Mange andre sine opbyggelige og Trøstelige formaninger og befallinger ogsaa denne, at Vi skulle blive ved Lutheri liiden Chathechismum og den Hellig Aand Som skulle leede osz i ald Sandhed³⁾, Samt og den Ny Testament Det Vi og af Hiertet, Villigst som Skyldigst skal og vil Efterleve, Saaleedis, at Naar Deres Høyærværdighed, hvisz dage vi ønsker maatte blive til aar udi ald selvbehagelig glæde og fornøyelse behage her igien at visitere skal ved Gudsz Naades Bistand Hansz Hellige ord icke være frugteszløs iblandt osz og at den gode Hellig Aand maa Fremdeelis regiere og størche Deres Høyærværdighed i sit høye anbetroede Embede at forrette Gud til ære sig sielf og mange til Salighed Ønskes af Hr Biskopens ydmygste som skyldigste Tienere. Paa samtlig bege Miening-heders Vegne

Felding Og Assing d: 28 Iunij Anno 1747

37 underskrifter

¹⁾ blodige Eeder og Bander, jfr. I, s. 62, åbenbart en almindelig talemåde. ²⁾ for-tænkelig] mistænkelig. ³⁾ Brorsons visitats fandt sted på 4. søndag efter påske med evangelium Joh. 16, 5-15, hvorover han åbenbart har talt, se v. 13.

I sin erklæring over dette brev påviser provsten, hr. Vitus Bering i Rind (4.8.1747), at brevskriverne taler mod bedre vidende, når de hævder, at de ikke ved, der er udgået en kgl. befaling om at bruge katekismusforklaringen. Han har selv i 1742, da han visiterede i Assing kirke, for de af begge menigheder indkaldte sognefolk oplæst kongens reskript af 22.8.1738 med påbudet om bogens indførelse, og da han indsatte Manasses Tøxens eftermand, havde han formanet til lydighed mod kongens bud, hvad der blot gav anledning til, at han blev afbrudt i sin tale med råb og skrig. Den nye sognepræst har gjort, hvad han kunne, men har fået til svar, at man før ville lade sit liv end tage imod en bog, som den forrige ærlige præst havde forbudt, og at hvis bogen var ren, tog hr. Niels Tøxen i Verst nok imod den. Ordene om de *blodige Eeder og Bander* har oprørt provsten. Alle ved, at han ikke bander; men da sognefolkene ved den pågældende visitats afbrød ham med ytringer om hyklere, havde han efter apostelens eksempel i 2. Kor. 1, 23 kaldt Gud til vidne på sin sjæl, at han ikke talte andet, end hvad han mente i sit hjerte. Han henstiller, om der ikke kunne udvirkes en særlig kgl. befaling til Felding og Assing sognefolk om straks at antage bogen og ellers takke sig selv for den påfølgende straf.

Brorson ventede imidlertid næsten et år. Men efter et nyt brev fra provsten, der viste, at modstanden stadig var den samme, afsendte han følgende skrivelse¹⁾:

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Beboerne i Felding og Assing Sogner under Hamerum herred her i Stiftet have intil denne Dag været uvillige i at antage den af Deris Kongelige Majestæts høyst salige Herr Fader allernaadigst anbefalede Catechismi Forklaring, kaldet Sandhed til Gudfrygtighed, af aarsag, fordj Deres forrige Sogne Præst Hr Manasses Tøxen ansaae Bemelte i sig self saa nyttige og opbyggelige Bog med de samme øjne som hans Broder hr Niels Tøxen forhen Sogne Præst for Weirst og Beche Meenigheder og derfor efter bemelte hans Broders Exempel intil hans Døds Stund nægtede at introducere den i hans Meenigheder; Og omendskiønt Provsten der i Herredet saavel for som efter bemelte hr Tøxens Død har gjort sig ald umage for at bringe disse deels vanvittige²⁾, deels egen Raadige Bønder paa retsindigere tancker og til den allerunderdanigste pligtskyldigste Lydighed imod Deris Kongelige Majestæts allernaadigste Befalninger, og Sogne-Præsten hr Bering paa alle optænckelige Maader har intenderet³⁾ det samme,

¹⁾ Alle de i skrivelsen anførte bilag (litt. a-d) findes ved sagen (jyske missiver 1748, nr. 59). ²⁾ *vanvittige*] uvidende el. tåbelige. ³⁾ *intenderet*] tilsigtet, bestræbt sig for.

ja, for des lættre og snarere at naae sit øjemeed self paa egen Bekostning kjøbt nogle Stycker af Bemelte Catechismi Forklaring, og dennem blandt Børnene uddeelt; Saa har det dog altsammen aldeles været forgiæves, ja Bøndernes egenraadighed er gaaet saavit, at de icke have undseet sig for at bære Præsten de af ham blandt Confirmandos uddelte Forklaringer tilbage, siden de icke vilde, at deres Børn i samme skulde undervises. Jeg har icke heller derudj efterlat at efterkomme mit Embets Pligt, men haabet og indtet hellere ønsket end at de ved Sagt Modighed og Kiærlighed dog engang kunde vindes, i hvilcken henseende ieg icke allene ved alle Lejligheder skriftlig og muntlig har formanet baade Provsten og Præsten, at de vilde stræbe ved Sagt Modighed at overtale dem; men end og ved min sidste nærværelse der i herredet tilskrevet bemelte Sogne-Præst, som hosfølgende Copie sub Litt A¹) udviser, hvorpaa ieg fick det svar som herved sub Litt B²) med Provstens derover indhæntede Erklæring sub Litt C, begge in originali allerunderdanigst nedlægges; Og som nu Allernaadigste Konge! saavel der af, som [af] Provstens sidst indkomne Skrivelse af 16 pass: sub Litt: D: allernaadigst kand erfares, hvorledes de ubevægelig vedbliver i en fremturende Foragt imod Guds ord³) og Deris Kongelig Majestæts allernaadigste og til Deres egen ævige velfærdt sigtende Befalninger (uagtet de have seet udfaldet paa hr Niels Tøxens Sag, som mand stedse har forhaabet at skulde tiene dem til eftertancke) og alle til Deres ulempe at see forebygget i saa lang tiid brugte saa kiærlige og alvorlige advarseler og Formaninger aldeles intet have frugtet; Saa nødes ieg herved Sagen med forberørte omstændigheder for Deris Kongelige Majestæt allerunderdanigst at andrage, ligesom ieg og i allerdybeste underdanighed understaaer [mig] til slig onde at see forekommet, at gjøre følgende allerunderdanigste Forslag: næml: om det icke maatte behage Deris Kongelige Majestæt af høy Kongel. Naade for disse ulydige undersaatte, som stedse, ligesom i forberørte Deres Bref til mig, undskyldte sig med uvidenhed om Deris Kongelige Majestæts allernaadigste villie, angaaende bemelte Forklarings almindelige introduction over alt i Skoler og Kirker,

¹) Her s. 408 flg. ²) Her s. 410 flg. ³) Rom. 13, 1-2; 1. Pet. 2, 13-14 om lydighed mod øvrigheden; på sidstnævnte sted nævnes kongen.

allernaadigst udtrykelig at befale, at oftbenæfnte Catechismi Forklaring kaldet Sandhed til Gudfrygtighed i Felding og Assing Sogners Skoler og Kirker allene skal læses og bruges, med det allernaadigste Løfte, at Deres hidtil [udviste] ulydighed og opsætsighed af høy Kongel: Naade skal være dem skiencket og eftergivet, saafremt de herefter lade Deris Kongelige Maits allernaadigste Befalning være sig allerunderdanigst efterrættelig, men med den tillige hosføjede Retfærdigste commination¹⁾ at de, som end ydermere, uagtet Deris Kongelige Majestæts dem tilbudne Naade, vegre sig ved at lade deres Børn undervise i den allernaadigst anbefalede Catechismi Forklaring, skal som Deris Kongelige Maits allernaadigste Befalningers motvillige og fremturende Foragtere, uden videre process paagribes, og til nærmeste Fæstning henføres, for der at arbejde i Iern enten deris lifs tiid, eller saa længe det Deris Kongelige Majestæt allernaadigst behager²⁾. Hvilket efter mine allerunderdanigste uforgribelige tanker er det eneste, endnu uprøvede Middel, hvorved disse selfraadige undersaatte kunde bringes til eftertancke, Guds ære reddes, de selv frelses og den vit og bret foraarsagede forargelse opføres; og saaledes allerunderdanigst indstilles til Deris Kongelige Maits allernaadigste Resolution af mig, der i allerdybeste underdanighed forbliver

Deris Kongelige Majestæts

allerunderdanigste arve-undersaat og forbedere hos Gud

Riibe d 9 Jul 1748

H A Brorson.

Ved kirkeinspektionens møde den 8. august vedtoges: »Biskoppens Forslag approberes uden den tillagde Straf, og gøres forestilling til Kongen om et Rescript til Amtmanden, for at det bliv[er] bekiendt giordt ved Tingene, og derom gives Biskopen Efterretning«. Den 30. august kom reskriptet, hvori kongen pålagde amtmanden at bekendtgøre for bønderne, at det var hans udtrykkelige vilje og befaling, at Pontoppidans katekismusforklaring ligesom overalt i skoler og kirker således også i Felding og Assing skoler og menigheder alene skulle indføres og bruges og ikke nogen anden. Ingen »commination«.

Herefter blev der ro. Ved visitatsen i Sdr. Felding 18.9.1752 ser vi, at katekismusforklaringen nu var i brug, og at Brorson var ret vel tilfreds med katekisationen og ungdommen (*skickelig*) ligesom også ved den senere visitats 24.5.1758.

¹⁾ *commination*] trussel. ²⁾ Ifølge D. L. 6-4-13 var straffen for at sætte sig op mod kongens forordning at have ære, liv og gods forbrudt, jfr. s. 408.

PERSON- OG
STEDNAVNEREGISTER

Ved Albert Fabritius

Registret omfatter såvel sted- som personnavne i en alfabetisk række. Stednavnene, der fremtræder *kursiveret*, er identificeret gennem tilføjelse af sogn (sg.) og herred (h.). For personnavnenes vedkommende er der, hvor det har været muligt, meddelt personhistoriske oplysninger i det omfang, kommenteringen udkræver; for de ikke få personer, det ikke har været muligt nærmere at bestemme, er tilføjet oplysning om årstal og sted, hvor de forekommer. Ved titelangivelser er i vid udstrækning anvendt de normale forkortelser — pr. for provst, sgpr. for sognepræst, sgkpl. for sognekapellan o. s. v.

- Aabølling*, Føvling sg., Malt h., 331.
Aabølling, V.-, Brøns sg., Hviding h., 162.
Aabølling, Ø.-, Roager sg., Hviding h., 162.
Aadam, se Oddum.
Aagaard, Ø.-, Starup sg., Brusk h., 164.
Aal sg., V.-Horne h., 32, 66, 102, 156, 295 f., 363.
Aalborg by og stift, 268 f., 407.
Aale, Andreas (1758), degn i Avlum, 125.
Aalkær, Nustrup sg., Gram h., 155.
Aarhus by og stift, XIII, 51, 353.
Aarre, se Orre.
Aarup, Gram sg., Frøs h., 155.
Aastrup, sg., Gørding h., 17, 56, 99, 140.
Aatte, Føvling sg., Malt h., 331, 349.
Abildhede, Øse sg., Skast h., 141.
Agerholm, Bertel Andreas Christensen (d. 1754), sgpr. i Oddum 1724, 37, 77.
Agerskov, sg., N.-Rangstrup h., XIX, 7, 55, 88, 104, 131, 304, 310.
Agersø, V.-Flakkebjerg h., XX.
Alexandersen, Lars (1752), degn i Ørre, 79, 125.
Allerup, Toflund sg., N.-Rangstrup h., 154.
Allerup, Barbara Helene Hansdatter, g. m. sgpr. T. M. O. Steenberg, (152).
Allerup, Christen Christensen (1663-1747), sgpr. i Lem 1693, pr. 1718, 21.
Allerup, Hans (1666-1744), mag., sgpr. i Varde 1705, i Ringkøbing 1721, pr. 1742, 176, 181.
Almind, sg., Brusk h., 75, 152, 239.
Almstok, Randbøl sg., Tørrild h., 132.
Als, øen, 254.
Alstev, sg., Skast h., 18, 94, 136, 148, 348, 350, 354.
Altona, 290.
Ambders, Johann Christian (d. 1775), compastor på Helgoland 1734, præst sst. 1735-1739, informator i Bunzlau, Schlesien, XVI.
Ammesbøl, Ødsted sg., Jerlev h., 164.
Amrum, øen, XI, 12, 39, 67, 110, 145, 184.
Anchersen, Hans Peter (1700-1765), professor, 405.
Anchersen, Mathias (1682-1741), biskop i Ribe, 217, 254 f., 360, 371, 383, 404.
Andersen, Anders (1755), skoleholder i Vejrup, 99.
Andersen, Gregers (1756), degn i Ølgod, 107.
Andersen, Hans (1760), i Grene, 324.
Andersen, Jens (1753), skoleholder i Raasted, 83.
Andersen, Niels (1754), medhjælper i Bredstrup, 89.
Andersen, Nis (1763), degn i Roager, 162.
Andersen, Søren (1762), skoleholder i Odden på Fanø, 157.
Andkiær, Anders (1754), skoleholder i Hjarup, 90.
Andkær, Gaverslund sg., Holmans h., 101.
Ansager, sg., Ø.-Horne h., 18, 62, 108, 160, 164.
Anst, h., XVIII, 19, 36, 56, 61, 90, 114, 133, 160, 404.
Anst, sg., Anst h., 19, 57, 115, 133, 160, 182, 198, 307 f.
Anst, St., Anst sg. og h., 160, 307.
Antschou, Pierre d' til Haraldskær (d. 1751), oberstløjtnant, 197 f.
Arensbierg, Johan Pedersen (1702-o. 1749), sgpr. i Hvejsel og Givskud 1732, 31.
Arnborg, sg., Hammerum h., 126.

- Arndt, Johan (1555-1621), teolog, 378.
- Arnum, Højrup sg., Hviding h., 123, 200 f.
- Arrild, sg., Hviding h., 14, 58, 238.
- Askou, Peder (f. ca. 1719), degn i Darum (til ca. 1793), 106, 142.
- Asserbøl, Lindknud sg., Malt h., 175.
- Assing, sg., Hammerum h., XXXII, 37, 79, 407-14.
- Astrup, Brøns sg., Hviding h., 162.
- Avlum, sg., Hammerum h., 38, 78, 125.
- Avsumgaard, hgd., Vejrum sg., Hjerem h., 235.
- Baadsbøl, Ballum sg., Lø h., 94, 146.
- Bagger, Oluf Hansen (1696-1754), sgpr. i Thorstrup og Horne 1741, 18, 65.
- Baggesen, Jens (ca. 1708-62), degn i Føvling, 114.
- Baggesen, Søren (1762), skoleholder i Vejrs, 156.
- Bakke, Mathias Lorentsen (1709-1767), sgpr. i Kolding 1746, pr. 1758, 75, 120, 184, 204, 236, 239, 241 f., 305 f.
- Bakkesen, se Baggesen.
- Balle, Bredsten sg., Tørrild h., 191, 227, 243.
- Ballum, sg., Lø h., XIX, 20, 56, 94, 145, 261.
- Ballum, Niels (1758), degn i Nøvling, 125.
- Balslev, Andreas Kjeldsen (1712-87), sgpr. i Stavning 1738, XIV, XXVIII, 21, 53, 98.
- Bang, Jens Jensen (1710-59), skoleholder i Vinding, 101.
- Bang, J., degn i Brørup, 82, jfr. Bang, Peder.
- Bang, Hans Jørgensen (1728-1806), adj. sgpr. i Sønder Omme og Hoven 1753, sgpr. i Vester Vedsted 1794-1804, 109, 159.
- Bang, Jørgen Hansen (1693-1781), sgpr. i Bredsten 1724, pr. 1749, sgpr. i Dejbjærg og Hanning 1755, 27, 77, 98, 191 f., 227, 243.
- Bang, Peder (1753), degn i Brørup, 82, 150.
- Basse, Jep (1754), medhjælper i Taulov, 89.
- Bastrup, Jens Sørensen (1754), medhjælper i Hjarup, 90.
- Bay, Jens Bertelsen (1706-1786), sgpr. i Kvong og Lyne 1738-80, 44, 77, 147.
- Bay, Lauritz Bertelsen (1712-1779), sgpr. i Vester Nykirke og Faaborg 1759, 142, 352.
- Bech, Lars (1754), medhjælper i Sevel, 91.
- Bech, Lars (Laurits) (1716-83), degn i Sneum, 136.
- Beck, Christen Jensen (1683-1750), sgpr. i Ferring 1710, pr. 1736, 12, 49, 173 f., 186, 225 f.
- Bejendorff, I. A. (1754), murmester, 266.
- Bentzen, Jonas Christian (d. 1735), sgpr. i Møborg og Nees 1712, 5.
- Berg, Morten Sørensen (1684-1760), sgpr. i Fjaltring og Trans 1717, 10, 48, 118, 225.
- Berg, Thomas Nielsen (1692-1743), sgpr. i Nørre Nissum 1728, 6.
- Bergendal, Jens Jensen (1684-1750), mag., sgpr. til Trinitatis k. i Fredericia 1718, 43.
- Bergendahl, Jens Jensen (1727-1777), pers. kpl. ved Fredericia Michaelis k. 1756, res. kpl. sst. 1760, sgpr. sst. 1764, 133.
- Bering, Anders Pedersen (1756) i Højrup, 291-94.
- Bering, Christian Pedersen (1701-1754), sgpr. i Sønder Felding og Assing 1744, 37, 79, 411 f.
- Bering, Hans Pedersen (1697-1769), sgpr. i Tyregod og Vester 1722, 31, 69, 109, 159.
- Bering, Jens Jensen (d. 1792), sgpr. i Nørre Gørding, Vem og Bur 1754, i Marie-Magdalene 1761, i Skern 1761, 120.
- Bering, Mathias Hansen (1726-1780), sgpr. i Nørre Omme og Brejninge 1757, 127, 353.
- Bering, Nicolai Galthen Hansen (1729-1791), adj. sgpr. i Tyregod og Vester 1760, sgpr. i Balling og Volling 1774, 159.
- Bering, Peder (1762), degn i Tyregod, 159.
- Bering, Peder Jacob Samuelsen (1722-1764), sgpr. i Ikast 1748, 124.
- Bering, Peder Lauritsen Vitusen

- (1731-1789), sgpr. i Gylling 1758, 126.
- Bering, Vitus Pedersen (1694-1766), sgpr. i Rind og Herning 1722 pr. 1734-65, 37, 79, 126, 205, 207, 407 f., 412.
- Bernstorff, Johan Hartvig Ernst greve (1712-72), gehejmeråd, 327 f.
- Berthel (1757), landsoldat, 296.
- Bevtoft*, sg., N.-Rangstrup h., 7, 55, 96, 154.
- Beyer, Anders (1754) i Rejsby, 269 f.
- Bhie, Peder Pedersen (1699-1741), sgpr. i Bøvling og Flynder 1724, 5.
- Bhie, Peder Sørensen (d. 1758), sgpr. i Hygum 1728, 11, 70, 119, 186, 225-27.
- Biermann (1758), student (måske identisk med passkriver i Helsingør Christian B., 1727-1800), 126.
- Biermann, Johan Georg Cortsen (1721-1760), sgpr. i Sønder Felding og Assing 1755, 126.
- Bierum (1749) (måske identisk med den Jens Hansen B., der blev student i Ribe 1699, æt. 21), 227.
- Billum*, sg., V.-Horne h., 102, 147.
- Binderup, Erik (c. 1728-78), degn i Anst, 115, 160.
- Bisted, Arnt Nielsen (1697-1758), sgpr. i Skarrild og Arnborg 1724, 79, 126.
- Bjert*, N.-, sg., Brusk h., 75.
- Bjørn, Carsten Jørgensen (1720-60), pers. kpl. i Øse, 56, 264 f.
- Bjørn, Søren Jensen (1694-1758), sgpr. i Vodder 1733, 14, 58.
- Blaavand*, Oksby sg., V.-Horne h., 156.
- Bladt, Hans Christian Pedersen (1706-51), sgpr. til Agersø og Omø 1736, XX.
- Blangsted, Ditlev Mathiesen (1706-70), sgpr. i Rødding og Skrave 1734, 10, 51, 98, 137.
- Blech, Otto Friderich (1759), skoleholder i Hostrup, 136.
- Blechingberg, Frederik Danielsen (1707-65), sgpr. i Ballum 1732, 20, 56, 94, 261.
- Blicher, Jens Nielsen (1711-1765), sgpr. i Øster Starup og Nebel 1747, i Gaverslund 1760, 76, 120.
- Bloch, Lars Frederiksen (1693-1742), sgpr. i Ramme 1724, 172.
- Bloch, Niels Jensen (1700-1747), sgpr. i Malt og Folding 1733, i Hemmet og Sdr. Vium 1744, 170.
- Bloch, Tønne (1733-1803), biskop i Ribe 1775, i Odense 1786, 370.
- Bluhme, Johannes Bartholomæus (1681-1753), hofpræst, 3, 406.
- Blæhr, Peder Ludvigsen (1686-1743), sgpr. i Skanderup 1719, pr., XXVIII, 19, 397.
- Blæhr, Theodosius Pedersen (1714-1757), adj. sgpr. i Nørre Omme og Brejninge 1743, 72.
- Bollerup, Niels Nielsen (d. 1790), sgpr. i Lem 1745, 52, 97.
- Bondæus, Johannes (d. 1741), kpl. i Stege 1710, XXI.
- Bonifacius, Valentin Johansen (1697-1764), res. kpl. til Fredericia St. Michaelis k. 1733, sgpr. sst. 1760, 43, 89, 134.
- Borbjærg*, sg., Hjerm h., 40, 91.
- Borch, Ancher Laugesen (1717-1795), sgpr. i Ringgive, Gadbjerg og Lindeballe 1744, 30, 151.
- Borch, Christen (1759), degn i Guldager, 136.
- Borch, Lambert Mathiesen (1727-1763), sgpr. i Ho og Oxby 1755, 156.
- Borch, Peder Lauritsen (1721-1777), mag., pers. kpl. i Grejs og Sindbjerg 1746, kpl. 1751, sgpr. sst. 1770, 78.
- Borch, Søren Andersen (1720-1773), sgpr. i Sønder- og Nørre-Bork 1749, 103, 147.
- Borch, Thomas Hansen (1684-1749), sgpr. i Vejlø og V.-Egesborg 1727, pr., XXI.
- Borchman, Antonius (1759), degn i Alslev, 136.
- Bording*, sg., nu Hammerum h., 39, 93, 268.
- Borgen, Peder Jensen (1726-1776), sgpr. i Møborg og Nees 1752, 118, 246-48.
- Bork*, se Nørre-Bork og Sønder-Bork.
- Borris*, S.-, sg., Bølling h., 22, 52, 96.
- Borup*, sg., Støvring h., XXII.

- Borup, Jacob (1755), skoleholder i Sæding, 96.
- Bovlund*, Agerskov sg., N.-Rangstrup h., 131.
- Boysen, Andreas Jacobsen (d. 1790), sgpr. i Spandet 1750, i Arrild 1774, 122.
- Boysen, Broder (1760), skoleholder i Klintum på Før, 144.
- Braad, Hans (1713-64), degn i Sale, 91.
- Braad, Laurits Pedersen (1713-47), sgpr. i Haderup 1741, 39.
- Bramdrup*, N.-, sg., Brusk h., 120.
- Bramminge*, hgd., Bramminge sg., Gørding h., 13, 194.
- Bramminge*, sg., Gørding h., 142.
- Brande*, sg., Nørvang h., 31, 69, 109, 159, 230, 244.
- Branderup*, sg., N.-Rangstrup h., 7, 55, 88, 142 f.
- Brandt, Peder (1756), degn i Brande, 109.
- Brasch, Christian Arnt Christensen (1716-1780), sgpr. i Dybe 1742, pr. 1750, XIV, 11, 49, 118, 225, 227.
- Brasch, Søren Michael Christensen (1715-o. 1782), sgpr. i Tim og Madum 1743, 46, 83.
- Bredballe*, Hornstrup sg., Nørvang h., 151.
- Bredenbergh, Jens (1757), degn i Malt, 115.
- Bredsten*, sg., Tørrild h., 27, 77, 132, 191 f., 319.
- Bredstrup*, sg., Elbo h., 44, 89, 134.
- Bredstrup*, Andreas Sørensen (1732-1776), sgpr. i Skibet 1761, 143.
- Bregninge*, sg., Bølling h., 127, 353 f.
- Breum, Jan Lorentz (1698-1775), degn i Lunde og Ovtrup, 136.
- Brinch, Johannes (c. 1716-1779), degn i Jerne, 85, 157.
- Broager, Iver Nicolai Lorentzen (d. 1749), sgpr. i Staby 1739, 46.
- Brochmand, Jesper Rasmussen (1585-1652), biskop, XXIX, 390 f.
- Brochmann, Wilhelm (f. 1715), degn i Eltang, 75, 120.
- Brockdorff, Johanne Maria Charlotta v. (1741-1816), g. 1763 m. H. H. v. Lüttichau, 306.
- Brockdorff, Schack (1712-1761) til Grundet, major 1750, oberstløjtnant 1756, oberst 1757, 229.
- Brockman, Niels Abrahamsen (c. 1703-1758), degn i Grindsted, 110.
- Broders, Broder (1760), skoleholder på Amrum, 145.
- Broholm, Henrich (1697-1763), degn i Ringkøbing, 180 f., 199.
- Brohren, Peter (1760), skoleholder på Før, 145.
- Brorson, Broder (1692-1778), biskop i Aalborg 1737, 268.
- Brorson, Cathrine Steenbek (1753-1836), g. m. justitsråd Laurids Fogtman, XI f.
- Brorson, Johan Herman Hansen (1730-1799), sgpr. i Lunde og Ovtrup 1756, i Gram 1780, 136.
- Brorson, Johan Peder Nicolaisen (1726-1791), sgpr. i Døstrup 1754, pr. 1778, XIV, 117, 158.
- Brorson, Nicolai (1690-1757), sgpr. ved Kbh. St. Nikolai k. 1738, XVI, 117, 405 f.
- Brundlund*, Nustrup sg., Gram h., 155.
- Brusk*, h., 13, 36, 75, 120, 163.
- Bruun, Anders Pedersen (1718-1766), sgpr. i Branderup 1752, diakon i Tønder 1756, 88.
- Bruun, Christian Pedersen (1723-1768), sgpr. i Nørre Nissum 1752, 262.
- Bruun, Hans Jensen (1707-1760), degn i Borris, 97.
- Bruun, Jacob (1758), degn i Vilslev, 128.
- Brygger, Hans Lassen (f. c. 1721), degn i Verst, 115.
- Brylov, Johannes (Hans) Christensen (1717-1767), øverste kollega i Fredericia, 134.
- Bryrup*, sg. Tyrsting h., XXIII.
- Brændstrup*, Rødding sg., Frøs h., 137.
- Brøgger, Jeremias (1761), skoleholder i Lindballe, 151.
- Brøgger, Peder (1761), degn i Ringgive, 151.
- Brøndum*, sg., Skast h., 19, 59, 101, 156.
- Brøns*, sg., Hviding h., XXVII, 26, 117, 162, 254, 290 f., 295-97, 303, 329, 360.
- Brønsdorff, Peder Lauritsen

- (1708-1762), sgpr. i Ramme 1742, 10, 48, 118.
- Brørup*, sg., Malt h., 81, 150, 175, 203.
- Buch, Anders Anthonisen (1754), medhjælper i Skanderup, 90.
- Buch, Anthoni (1744), medhjælper i Skanderup, 187.
- Buch, Jens Jacobsen (1704-1759), sgpr. i Hjarup og Vamdrup 1732, pr., 20, 57, 90.
- Buch, Jens Jacobsen (1744), i Døllerup, XXVIII, 186 f.
- Buch, Marcus Jacobsen (1708-1764), sgpr. i Øster Linneth 1734, 10, 50, 116, 216, 221, 298.
- Buchholtz, Lorentz Caspersen (d. 1774), sgpr. i Bredsten 1755, 132.
- Buddeus, Johan Frantz (1667-1729), XXIX, 384.
- Bull, Hans (c. 1715-1788), degn i Pjedsted og Gaarslev, 101, 143.
- Bure*, sg., Hjerm h., 120.
- Byen*, Nordby sg., Fanø, 157.
- Bylov, Christopher (1755), degn i Holmsland, 97.
- Bülow, Ludvig Vilhelm v. (1699-1785), kmhr. 1737, amtmand i Kolding 1746-1773, ghkfrd. 1769, 196, 239.
- Bützow, Niels Joachim Olufsen (1690-1762), sgpr. i Vejen og Læborg 1720, pr. 1738, 58, 114, 336, 348.
- Bæk*, Nustrup sg., Gram h., 116, 155.
- Bækbølling*, Føvling sg., Malt h., 170, 348.
- Bække*, sg., Anst h., 115.
- Bækmark*, hgd., Flynder sg., Skodborg h., 5.
- Bøgh, Niels Pedersen (d. 1759), sgpr. i Vester Nykirke og Faaborg, 1727 pr., 22, 60, 100.
- Bøgvad, Jens Hansen (1710-1755), res. kpl. i Ringkøbing og Rindom 1742, 45, 85.
- Bølling*, h., XIX, 21, 52, 96, 98.
- Bølling* sg., Bølling h., 22, 52, 96, 127.
- Bønnelykke, Lauritz (1760), skoleholder i Gaarslev, 143.
- Bøtcher, Casper Christoffer (1720-1759), rektor i Fredericia, 244.
- Bøtcher, Johannes Tobiasen (d. 1792), sgpr. i Jerne og Skast 1748-1789, 85, 157.
- Bøvling*, sg., Skodborg h., 5, 10, 48, 118, 246.
- Bøysen, Mikkel Christiansen (1704-1774), sgpr. i Lintrup og Hjerting 1732, 9, 68, 99, 137, 176, 179.
- Cappelen, Anna, født Pedersdatter Stauning, enke efter sgpr. J. G. v. Cappelen (d. 1752) i Møborg, 247.
- Cappelen, Johan Gabrielsen v. (1710-1752), sgpr. i Møborg og Nees 1735, 5, 70.
- Carstensen, Christen (1754), skoleholder i Hjerm, 92.
- Carstensen, Gert (1723-1755), sgpr. i Nørup og Randbøl 1749, 68.
- Carstensen, Hieronymus (1722-1774), apoteker i Ribe 1746, 335.
- Carstensen, Maturin Caspersen (1669-1747), mag., sgpr. i Jerne og Skast 1701, pr. 1739 (Wi-berg ang. åbenbart fejlagtig dødsdagen til 11. juli), 41.
- Castell-Remlingen, slægten, 365.
- Castoff, Jens (1744), i Sdr. Omme, 187.
- Chemnitz, Martin (1522-1586), tysk teolog, XXIX, 388, 392, 399.
- Christensdatter, Apollone (1742), af Kalvslund sg., 176.
- Christensdatter, Johanne (1741), g. m. Mads Terkelsen i Bækbølling, 170.
- Christensdatter, Karen (1764), g. m. Mikkel Eriksen i Hviding, 362.
- Christensdatter, Marie, g. m. P. H. Moss (s. d.).
- Christensen, Hans (1755), skoleholder i Pjedsted, 101, 143.
- Christensen, Jørgen (1760), skoleholder i Henne, 146.
- Christensen, Marcus (1759), skoleholder i Hygom, 135.
- Christensen, Niels (1760), skoleholder i Darum, 142.
- Christensen, Niels (1752), degn i Harte, 75.
- Christensen, Niels (1759), skoleholder i Lime, 132.

- Christensen, Peder (1764), møller i Jested Mølle, 364-68.
- Christensen, Peder (1760), skoleholder i Nørre Bork, 147.
- Christian VI. (1699-1746), konge 1730-1746, 169, 219.
- Christiansen, Jens (1751), degn i Daler, 68, 111.
- Christiansen, Søren (1759), skoleholder i Lintrup, 137.
- Chrystalsin, Augustinus Andersen (1697-1761), sgpr. i Bevtoft og Tislund 1727, pr. 7, 96.
- Claudi (1762), student, 155.
- Clausen, Enok (1761), skoleholder i Ringgive, 151.
- Clausen, Hans (1757), skoleholder i Bække, 116.
- Clausen, Jens (1757), skoleholder i Fjaltring, 118.
- Clausen, Jens Christiansen (1710-1759), pers. kpl. i Emmerlev 1739, res. kpl. sst. 1744, 21, 68, 111.
- Clausen, Johan Hieronymus Nikolajsen (1708-1778), sgpr. i Mjolden 1736, i Visby 1754, pr. 1763, 9, 79.
- Clausen, Nicolai Ottesen (1698-1746), kpl. til Ribe domkirke og compastor til Sem 1732, 7.
- Clod, Marcus Pedersen (1715-1786), res. kpl. ved Trinitatis k. i Fredericia 1744, sgpr. sst. 1750, pr., 43, 89, 133.
- Colding, Søren (1751), degn i Nørre Nebel, 67, 103, 147.
- Curtz, Hans Poulsen (1714-1764), adj. sgpr. i Darum og Bramminge 1745, 60, 106, 142.
- Custi, Iingen (1742), af Garding, 181.
- Dahl, Peder (1754), skoleholder i Sir, 92.
- Daler, sg., Højer h., 21, 68, 111.
- Daler, Peder Ægidiisen (d. 1746), sgpr. i Brøns 1691, pr., 26, 219, 254.
- Damstrøm, Christian Johan Lauritzen (d. 1744), sgpr. i Gudum og Fabjerg 1715, 6.
- Dannhauer, Johan Conrad (1603-1666), tysk teolog, 385.
- Darum, sg., nu Gørding h., 60, 106, 142.
- Darum, Lille-, Darum sg., Gørding h., 142.
- Dedeken, Georg (1564-1628), tysk teolog, 224.
- Dejbjærg, sg., Bølling h., 21, 53, 98.
- Diderichsdatter, Inger Cathrine (1750), i Anst, 232.
- Diderichsen, Harmen (1763), degn i Skærbæk, 162.
- Dimmersen, Hans (1760), skoleholder i Lyne, 147.
- Dinesen, Peder (1762), skoleholder i Bevtoft, 154.
- Dollerup, Skanderup sg., Anst h., 133, 186.
- Donstund, Hejnsvig sg., Slavs h., 158.
- Dorschæus, Johannes Mikkelsen (1720-1790), degn i Borbjerg, 91.
- Dorschæus, Terkel Mikkelsen (1718-1786), sgpr. i Vinding og Vind 1749, 72, 127.
- Dover, Lintrup sg., Frøs h., 137.
- Drejer, Casper Eberhard Hansen (1694-1756), sgpr. i Henne og Lønne 1734, 32, 66, 102.
- Drejer, Jørgen (1759), degn i Kollerup, 135.
- Drengsted, Døstrup sg., Lø h., 158.
- Drostrup, Læborg sg., Malt h., 163.
- Due, Clemend (1759), skoleholder i Bredstrup, 134.
- Due, Mickel (1754), skoleholder i Bredstrup, 89.
- Duntzum, Før, 145.
- Dybe, sg., Vandfuld h., XVII, XVIII, 11, 49, 118, 225, 227.
- Dynesen, se Dinesen.
- Dyssel, Christian Arnold Eilersen (1718-1777), sgpr. i Hygum 1754, 115, 325.
- Dyssel, Johan Arent Eilersen (1726-1789), mag., sgpr. i Nustrup 1758, i Sandby 1764, i Østoft 1774, 99, 155, 307.
- Dyvelsrække, Grindsted sg., Slavs h., 158.
- Døstrup, sg., Lø h., XIX, 20, 72, 117, 158.
- Ebbesen, Lauritz (1758), degn i Skarrild, 126.
- Eg, Grindsted sg., Slavs h., 158.

- Eggers, Peder (1728-1777), sgpr. i Haderup 1773, 103, 157.
Egtved, sg., Jerlev h., 29, 85, 289.
Eqvad, sg., N.-Horne h., 107.
 Eilert, Johan Jørgensen (1706-1761), sgpr. i Lomborg og Rom 1737, 5, 70.
 Eilschou, Niels Andersen (d. 1763), sgpr. i Aal 1734, 32, 66, 102, 156, 296.
 Einsperg, Christopher Elovius Jacobsen (1716-1761), sgpr. i Skibet 1746, pr. 1755, 77, 131, 287, 319.
Ejsing, sg., Ginding h., 40, 90, 268, 311, 315.
Elbo, h., 43, 88, 133.
 Eleitz, Friderich Johansen (1758), degn i Arnum, 123, 201.
 Elert, se Eilert.
 Elling, Jacob Ingvarsdens (1713 (14)-1778), pers. kpl. i Kollerup 1744, i Smidstrup og Skærup 1746, sgpr. sst. 1751, 28, 61, 100.
Eltang, sg., Brusik h., 75, 120.
Emmerlev, sg., Højer h., XIX, 20, 67, 111, 189.
Endrupskov, Gram sg., Frøs h., 155.
Engbjærg, sg., Vandfuld h., XVIII, 11, 49, 119, 225 f.
 Eriks, Anna (1764), 362.
 Eriksen, Christian Carl (1714-1775), sgpr. i Idom 1749, 72.
 Eriksen, Michel (1764), af Hviding, 362.
Estvad, sg., Ginding h., 40, 91, 268.
 Evald, Frederik (1760), degn i Branderup, 142.
 Ewald, Hans (1757), degn i Hygum, 115.
 Ewald, Jochum (1725-1826), sgpr. i Vorbasse og Grene 1755, i Hviding 1764-1807, 150, 278, 324.
 Ewald, Niels (1718-1756), pers. kpl. i Brøns 1744, sgpr. i Pjedsted og Gaarslev 1747, i Skodborg 1748, 26.
 Ewald, Peder (1757), degn og organist i Brøns, 117.
Faaborg, sg., Skast h., 142.
 Faaborg, Jacob (c. 1708-1763), skoleholder i Højen, 85.
 Fabricius, Vilhelm Johansen (1702-1767), sgpr. i Varde 1748, 67, 102, 224.
 Falchenberg, Jens Frederiksen (f. 1734), substitut i Vejle, degn i Vinding c. 1760, 151.
 Falck, Anders (1762), skoleholder i Gesten, 160.
 Falck, Michel (1755), degn i Bølling, 96, 128.
Fanø, 41, 94, 103, 157, 311, 350.
 Fanøe, Gregers Laugesen (d. 1748), sgpr. i Ikast 1740, 39.
 Fanøe, Lauge Pedersen (1713-1780), skoleholder i Grene, 150.
 Fanøe, Peder Laugesen (d. tidl. 1756), sgpr. i Hodde og Tistrup 1706, tit. pr., 18, 62, 108, 264.
Farup, sg., Ribe h., 123, 357 f.
Faster, sg., Bølling h., 97.
Faurskov, Holsted sg., Malt h., 170.
Felding, N.- sg., Ulvborg h., 72, 127.
Felding, S.-, sg., Hammerum h., XXXII, 37, 79, 126, 404, 407-14.
Ferring, sg., Vandfuld h., 12, 49, 119, 173, 186, 225 f.
 Fibiger, Andreas Samsing (1730-1788), adj. sgpr. i Henne og Lønne 1754, sgpr. i Øster Linnet 1764, i Fanefjord 1769, 103, 146, 318.
Fjaltring, sg., Vandfuld h., 10, 48, 83, 118, 225.
 Fjord, Christopher Jensen (1695-1764), sgpr. i Jernved 1733-1763, 17, 81, 142.
Flynder, sg., Skodborg h., 118.
 Fog, Anders Rasmussen (1713-1759), sgpr. i Skærbæk 1741, 26, 117.
 Fog, Clemens Jørgensen (1681-1763), sgpr. i Hviding 1706, pr. 1746-1752, 25, 233, 236.
 Fog, David Rasmussen (1731-1805), sgpr. i Bredstrup 1757, ved Ribe Cathrine kirke 1764, i Faaborg og Diernisse 1787, 120, 134.
 Fog, Hans Clemensen (1726-1771), sgpr. i Vejen og Læborg 1759, 163.
 Fog, Jørgen Clemensen (1712-1775), sgpr. i Føvling og Holsted 1738, pr. 1762, XXVIII, 28, 81, 114, 170, 331-38, 346, 348 f.
 Fogtmann, Hans Bertram Søn-

- nichsen (1736-1814), sgpr. på Manø 1766, i Sønder og Nørre Bork 1774, 116.
- Folding*, sg., Malt h., 82, 115.
- Fole*, sg., Frøs h., 10, 52, 98.
- Foss, jfr. Voss.
- Foss, Jens Lauritzen (1694-1749), sgpr. i Sønderho på Fanø 1739, 41.
- Foss, Lauritz Jensen (1729-1791), degn i Ho, 156.
- Foss, Ove Thiesen Jensen (1737-1791), adj. sgpr. i Sønderho 1761, 158.
- Fossum (1742), byfoged i Ringkøbing, 177.
- Francke, August Herman, professor i Halle (1663-1727), 169, 378.
- Francke, Gotthilf August (1696-1769), professor i Halle, 169.
- Frandsen, Ole (1755), medhjælper i Skern, 96.
- Fredericia*, XI, 43, 89, 133 f., 164, 198, 243, 248 f., 320. — hospital, 241.
- Frederiksdatter, Margaretha (1742), 175.
- Frederiknaade*, Vorbasse sg., Slavs h., 324.
- Freuchen, Nicolai (1678-1752), sgpr. i Branderup 1712, pr. 1744, 7, 55.
- Friberg, Niels Nielsen (1705-1777), sgpr. i Herslev og Viuf 1734, 76, 120.
- Fridsch, Lars Andersen (1757), skoleholder i Kastrup, 116, 155.
- Friis, Christen (1756), degn i Sønder Omme, 109, 159.
- Friis, Hans (1755), degn i Grimstrup, 100, 141.
- Friis, Hans Hansen (1686-1747), sgpr. i Grimstrup og Orre 1710, 23.
- Friis, Hans Lauritsen (1685-1763), mag., sgpr. i Alslev og Hostrup 1720, pr. 1747, 18, 94, 136, 348, 350, 354.
- Friis, Hans Christian (1757), degn i Dybe, 118.
- Friis, Hans Christian Hansen (1717-1799), sgpr. i Grimstrup og Orre 1747-1785, pr. 1762, 23, 59, 100, 141, 346.
- Friis, Jens (1757), skoleholder i Bække, 115.
- Friis, Mathias (1750), student (måske identisk med den M. F. (1721-1774), der 1757 blev præst i Flensborg), 58.
- Friis, Niels Hansen (1706-1797), sgpr. i Nordby på Fanø 1739-1777, 41, 103, 157, 311.
- Friis, Ole Andersen (1758), degn i Sønder Felding, 126.
- Frisenberg, Christian Peder Eriksen (1731-1818), adj. sgpr. i Sale 1755, sgpr. sst. 1760-1800, pr. 1775, 91.
- Fritz, Andreas (1758), degn i Sunds, 125.
- Frueboll, Lars (1756), degn i Odum, 107.
- Frørup*, sg., S. Tyrstrup h., 25.
- Frøs, h., XIX, 9, 19, 50, 68, 86, 98, 115 f., 137, 325, 370.
- Fyn*, stift, 254.
- Fædder, Johan Christian Jørgensen (1718-1746?), adj. sgpr. i Smidstrup og Skærup 1743, 30.
- Før*, gen, 12, 39, 67, 110, 144, 173, 184, 266.
- Føvling*, sg., Malt h., XXVIII, 28, 81, 114, 170, 331, 335, 346, 349.
- Gaarslev*, sg., Holmans h., 29, 143.
- Gabel, Christian Carl (1679-1748), ejer af Bramminge m. m., stiftamtmand i Ribe 1725, gehejmeråd 1731, XXVII, 13, 177, 193 f., 205.
- Gabøl*, Nustrup sg., Gram h., 116, 155.
- Gad, Jørgen Jensen (1717-1786), sgpr. i Aastrup og Starup 1745, i Vejby og Tibirke 1753, 56.
- Gadberg, Christen Jensen (1762), skoleholder i Aal, 156.
- Gadberg, Jens (1755), degn i Aastrup, 99, 140.
- Gadbjerg*, sg., Tørrild h., 30, 151.
- Gadgaard, Christen (1754), medhjælper i Sevel, 91.
- Galten, Niels (1761), skoleholder i Bredballe, 151.
- Gammelby*, Læborg sg., Malt h., 163.
- Gamst*, Anst sg. og h., 160, 198.
- Garding*, Sydslesvig, 181.
- Gastrupgaard*, Hjerting sg., Frøs h., 137.
- Gaverslund*, sg., Holmans h., 29, 61, 101, 143, 152.

- Gelballe*, Skanderup sg., Anst h., 133.
- Gellerup*, sg., Hammerum h., XX, 38, 79, 124, 410.
- Gerndrup*, Brørup sg., Malt h., 175.
- Gerner*, Henrik Pedersen (1703-1768), degn i Sevel, 91.
- Gesing*, Brøndum sg., Skast h., 156.
- Gesten*, sg., Anst h., 115, 160, 307.
- Gestrup*, Agerskov sg., N.-Rangstrup h., 131.
- Giessing*, Søren Christophersen (1694-1743), mag., sgpr. i Vinding, Bryrup og Vrads 1739, XXIII.
- Gimsing*, sg., Hjerm h., 93, 222 f., 235, 237.
- Ginding*, h., 39, 93, 268, 311.
- Give*, sg., Nørvang h., 109, 127, 160.
- Giædberg*, se Gadberg.
- Gjesten* (1751), af Ribe, 233.
- Gjesten*, Hans Andresen (1701-1774), sgpr. i Sevel 1731, 39, 91.
- Gjesten*, Jacob Scharschou Hansen (1733-1769), sgpr. i Sunds 1756, i Snebjerg og Tjørring 1758, 124, 126.
- Gram*, h., 4, 46, 82, 116, 154.
- Gram*, h., 4, 46, 82, 116, 155, 370.
- Gram*, Laurits Nielsen (1701-1775), professor, sgpr. i Emmerlev 1744-1757, i Sorø 1757, i Stege 1759, 20, 67, 111, 189.
- Gramgaard*, hgd., Gram sg., Frøs h., 232, 370.
- Gravlund*, Øse sg., Skast h., 141.
- Gredsted*, Heinrich (1758), degn i Nørre Omme, 127.
- Gredstedbro*, Jærnved sg., Gørding h., 364.
- Gregersen*, Jens (1677-1754), sgpr. i Visby 1701, pr. 1736-1743, 60.
- Gregersen*, Poul (1758), skoleholder i Ikast, 124.
- Grejs*, sg., Nørvang h., 78, 135, 177-79.
- Grene*, sg., Slavs h., 150, 211, 278, 324.
- Grib*, Adam Frederik Pedersen (1720-1761), sgpr. på Venø 1750, i Rudkøbing 1756, konsistorialråd 1758, 224, 235, 237, 314.
- Grimstrup*, sg., Skast h., 23, 59, 100, 141, 346 f., 350, 352.
- Grimstrup*, Peder (1759), skoleholder i Øster Snede, 135.
- Grindsted*, sg., Slavs h., 110, 158, 196, 211 f.
- Grundahl*, Laurits (1727-1805), sgpr. ved Ribe domkirke 1786, 135.
- Grundet*, hgd., Hornstrup sg., Nørvang h., 229, 306.
- Grønlund*, David Mogensen (1716-1784), sgpr. i Darum og Bramminge 1777, pr. 1780, 114.
- Grønvold*, Christen Hansen (1730-1782), sgpr. til Torsted 1762, 351.
- Gudum*, sg., Skodborg h., 6, 71.
- Guldager*, sg., Skast h., 19, 59, 136, 350, 354.
- Gutfeldt*, Peder (1727-1797), sgpr. i Bevtoft og Tislund 1760, i Søllerød og Hørsholm 1788, i Skærbæk 1789, 154.
- Gydesen*, Niels (1762), skoleholder i Aal, 156.
- Gydesen*, Svend (1754), medhjælper i Seest, 90.
- Gyldencrone*, Matthias lensbaron (1703-1753), amtmand i Haderslev 1753, 250, 256, 258, 260.
- Gynther*, Henrik (dvs. Henning) Hermansen (f. c. 1707), degn i Janderup, 65, 102, 147.
- Gørding*, h., 17, 55, 81, 86, 99, 140, 142, 347 f., 350.
- Gørding*, sg., Gørding h., 17, 55, 99, 140, 335.
- Gørding* sg., Hjerm h., 50, 120, 222.
- Haagen*, Claus Mikkelsen (1699-1767), sgpr. i Grindsted og Hejnsvig 1728, 110, 158, 211.
- Haagen*, Lauritz Johansen (1713-1787), sgpr. i Harte og Bramdrup 1753-1785, 120.
- Haar*, Ude Sørensen (1694-1789), sgpr. i Ølgod og Strelluf 1728, pr., 18, 62, 107.
- Haarslund*, Laurits Nielsen (1674-1755), sgpr. i Kollerup og Vindelev 1709, 28, 77.
- Haasum*, Mikkel Hansen (1712-1755), sgpr. i Øster Nykirke og Give 1746-1754, XXVIII, 69.

- Hadelser, Christian Carl** (1756), degn i Øster Nykirke, 109.
Hadelser, Gustav (1762), skoleholder i Give, 160.
Hadelser, Niels (1758), degn i Øster Nykirke, 127.
Haderslev, by og amt, 50, 193 f., 215-18, 250-60, 271, 276, 278-80, 282-85, 288 f., 291 f., 295, 297, 301 f., 304, 325, 327, 340, 344 f., 355-61, 369 f.
Haderup, sg., Ginding h., 39, 93, 268.
Hagelund, Iver Pedersen (1712-1772), sgpr. i Verst og Bække 1747, 56, 115.
Hald, Jens (1757), skoleholder i Trans, 118.
Halle, Tyskland, 132, 169.
Halling, Lauge Jensen (1713-1765), degn i Smidstrup, 100, 143.
Halstrup, Øse sg., Skast h., 141.
Hammer, Frederik Christian Lauritsen (1725-1764), sgpr. i Hviding 1751, 128, 362.
Hammer, Jens Christian Nielsen (1713-1770), pers. kpl. i Janderup og Billum 1745, sgpr. sst. 1751, 32, 65, 102, 147.
Hammer, Niels Jensen (1683-1758), sgpr. i Janderup og Billum 1720-1751, 32, 65.
Hammerich, Christian Bartram (1713-1772), degn i Lønborg, 107.
Hammerich, Friderich Christian (1711-1766), degn i Skern, 96.
Hammerich, Just Frederik (d. 1761), sgpr. i Skern 1706, XXVIII, 21, 52, 96.
Hammersteen, Christopher (d. 1759), sgpr. i Arrild 1745, 58, 238.
Hammerum, h., XVIII, XIX, 37, 39, 78, 205, 246 f., 268, 311, 404, 407 f., 412.
Handbjerg, sg., Ginding h., 90, 315.
Hansdatter, Mette (1755), på Manø, 287.
Hansen, Frederik (formentlig 1702-1757), degn i Sønder Gørding, 99.
Hansen, Gotthard (1731-1815), sgpr. i Mjolden 1759, 163.
Hansen, Ib (1762), skoleholder i Blaa vand, 156.
Hansen, Iver (1754), medhjælper i Taulov, 89.
Hansen, Jacob (1755), skoleholder i Smidstrup, 100.
Hansen, Jacob (1757), skoleholder i Tiset, 116.
Hansen, Jens (1760), skoleholder i Lille Darum, 142.
Hansen, Jens (1754), skoleholder i Seest, 90.
Hansen, Jess (1749), i Stenderup, Ø. Linnet sogn, 50, 215 f., 221 f.
Hansen, Jørgen (1751), degn i Henne, 66, 146.
Hansen, Laurids (1750), kornmåler på Gram, 232.
Hansen, Mads (1763), degn i Mjolden, 163.
Hansen, Mads (1755), degn i Sønderho, 103, 158.
Hansen, Magnus (1759), skoleholder i Øster Snede, 135.
Hansen, Marius (1754), medhjælper i Bredstrup, 89.
Hansen, Peder (1757), skoleholder i Holsted, 114.
Hansen, Peder (1760), i Hygum, 325.
Hansen, Peder (1762), af Nykirke, arrestant, 347 f., 352.
Hansen, Thomas (1712-1752), sgpr. i Torsted 1745, 72.
Haraldskær, hgd., Skibet sg., Tørrild h., 197.
Harboøre, sg., Vandfuld h., XI, XVIII, 11, 119, 226 f.
Harte, sg., Brusik h., 13, 75, 120, 164.
Hassing, Tyge Pedersen (1715-?), degn i Harboøre 1744-1750, 227.
Hastrup, hgd., Tyregod sg., Nørvang h., 159.
Hatting, Niels (1755), degn i Sønder-Bork, 103, 147.
Hauch, Jørgen Hansen (1698-1779), sgpr. i Borris og Faster 1722, pr. 1756, 22, 96.
Haunstrup, Jørgen Eskilsen (1726-1799), sgpr. i Nørup og Randbøl 1755, 132.
Havervad, Brøns sg., Hviding h., 162.
He, sg., Hing h., 45, 82.
Hedehusum, Før, 145.
Hee, Peder Hassing Lauritsen (1722-1782), degn i Gudum 1748, pers. kpl. i Gudum og Fabjerg 1757, sgpr. sst. 1765, 71.
Hee, Thomas Christensen (1701-

- 1760), sgpr. i Borup og Hald 1729, XXII.
- Heerfordt, Christopher Hansen (1703-1767), sgpr. i Høje Taastrup 1738, XX.
- Hegelund, Peder Madsen (1720-1809), pers. kpl. i Nustrup 1756, i Anst 1759, præst til Kolding hospital 1767, sgpr. i Meirup 1776, i Daubjerg, Mønsted og Smollerup 1787, 82, 116, 160, 306 f.
- Heide, Svend Christian Mogensen (1695-1748), sgpr. i Vejrum 1730, 40, 190.
- Hein, Frederik (d. 1751), til Steensgaard, etatsråd, 66.
- Heit, Jeppe (d. 1755), kpl. i Hjerm og Gimsing 1749, 92.
- Hejnsvig, sg., Slavs h., 110, 158.
- Helgoland, øen, XVI.
- Helsing, Hans Knudsen (1687-1746), sgpr. i Ansager 1720, 18.
- Helsted, Johan Jørgensen (1700-1785), sgpr. i Lønborg og Egvad 1737, pr. 1755, 45, 77, 107.
- Helt, Lorentz Lorentzen (1715-1771), sgpr. i Vildbjerg og Timring 1753, i Ikast 1765, XV, 125, 352.
- Hemmet, sg., N.-Horne h., XIX, 44, 77, 107, 309.
- Henckel, Andreas Johansen (1700-1766), sgpr. i Nøvling og Sinding 1724, 38, 78, 125, 207.
- Henne, sg., V.-Horne h., 32, 66, 102, 146, 318.
- Hennegaard, Henne sg., V.-Horne h., 146.
- Henriksdatter, Anne (1742), af Hjerting, 179.
- Herrenhut, Tyskland, 25, 189.
- Hersleb, Peder (1689-1757), biskop, XVII, XVIII, XX, XXIX, 3, 234, 406.
- Herslev, sg., Brusk h., 36, 76, 120.
- Hessel, Hans (1759), degn i Ager-skov, 131.
- Hesselmed, hgd., Aal sg., V.-Horne h., 296.
- Hielmcrone, Christian Hansen (1722-1789), sgpr. i Borbjerg 1748, 91.
- Hillerup, Thomas Nielsen (1727-1777), sgpr. i Højrup 1763, i Darum og Bramminge 1765, 102.
- Hing, h., XVIII, 45, 82, 84, 97, 340.
- Hjarup, sg., Anst h., 19, 57, 90.
- Hjemsted, Skærbæk sg., Hviding h., 117.
- Hjerm, h., 6, 40, 50, 71, 91, 120, 177, 222.
- Hjerm, sg., Hjerm h., 40, 92, 190, 208, 222 f., 235-37.
- Hjerm, Christen Jensen (1719-1787), degn i Hjerm, 92.
- Hjerm, Emmicke Olufsen (1693-1765), mag., sgpr. i Vandborg og Ferring 1717, 11, 49, 119, 186.
- Hjerrild, Ole (1708-1788), sgpr. i Øse og Næsberg 1750, 99, 140.
- Hjersing, Dines Jensen (1703-1775), sgpr. i Sunds 1736, til-lige i Rind og Herning 1750, i Ørslevkloster 1756, pr. 1769, 38.
- Hjerting, sg., Frøs h., 137, 179.
- Hjerting, Guldager sg., Skast h., 18, 136.
- Hjortkær, Grimstrup sg., Skast h., 141.
- Hjortlund, sg., nu Ribe h., 86, 137, 277.
- Hjortlund, Niels (1747), i Grindsted, 196, 209-12.
- Ho, sg., V.-Horne h., 66, 156.
- Hobolt, Peder (1759), degn i Nørup, 132.
- Hodde, sg., Ø.-Horne h., 18, 62, 108, 143, 264.
- Hodsager, sg., Ginding h., 125.
- Hoe, Barthold Bartholdsen (1722-1784), sgpr. i Taulov 1752, 88, 134.
- Hoe (Høberg), Thomas Nielsen (c. 1677-efter 1762), degn i Brøndum, 101, 156.
- Hoffmann, Georg Christian (c. 1710-senet 1779), herredsfoged, kancelliråd, 221 f., 271, 276, 279-81, 298-300, 302 f.
- Hoffmann, Michael (1755), kor-degn i Varde, 102.
- Holberg, Ludvig (1684-1754), ba-ron, forfatter, 227.
- Holch, Eiler (1703-1780), degn i Vejrum, 93.
- Holck, Iver lensbaron (1701-1781), stiftamtmand over Aal-borg stift 1736-1773, ghkfrd., 268.
- Holdgaard, Augustinus (c. 1688-1770), degn i Skanderup, 133.
- Hollaz, David (1648-1713), tysk teolog, 387, 390, 394.

- Holm (1757), herredsskriver i Hviding h., 298.
- Holm, Andreas Frederiksen (d. 1801), sgpr. til Aal 1763, 363.
- Holm, Hans Anton Bertelsen (1699-1755), sgpr. i Skanderup 1743, 19, 57, 90, 186.
- Holm, Jens Nielsen (1751), degn i Øster Nykirke, 69.
- Holm, Peter (1756), i Brøns, 290 f.
- Holm, Ægidius Peter (1763), degn i Brøns, 162.
- Holmans, h., XIX, 29, 61, 100, 143.
- Holmsland Klit, sg., Hing h., 45, 97, 205, 213.
- Holst, Jacob (1754), degn i Naur, 92.
- Holst, Peter Nicolai (1699-1774), kpl. ved Trinitatis k. i Kbh. 1730, dømt fra embedet 1734, skoleholder i Ribe 1748, 263.
- Holst, Søren Christensen (1707-1775), degn i Staby, 84 f.
- Holstebro, 13, 71.
- Holstebro, Laurids Jensen (1756), degn i Tyregod, 109.
- Holsted, sg., Malt h., 114, 331.
- Holsten, hertugdømmet, 188.
- Holstein, Georg Friderich v. (1717-1772), stiftamtmand i Ribe, 291, 320.
- Holstein, Johan Ludvig greve (1694-1763), statsminister, 3, 230, 237, 248, 278 f., 305 f., 315, 325, 339.
- Horne, sg., Ø-Horne h., 106.
- Horne, N.-, h., XIX, 37, 44, 103, 107, 147.
- Horne, V.-, h., XIX, 32, 44, 65, 76, 85, 102 f., 136, 146 f., 156, 210.
- Horne, Ø.-, h., 18, 62, 65, 106 f., 160, 164.
- Hornemann, Henrik Wilchensen (1702-1749), sgpr. i Velling 1729, pr., 45, 175, 213.
- Hornstrup, sg., Nørvang h., 62, 151, 229.
- Horskiær, Hans (1762), skoleholder i Anst, 160.
- Horup, Jens (1759), degn i Taulov, 134.
- Hostrup, Øse sg., Skast h., 141.
- Hostrup, sg., Skast h., 136.
- Houlbjerg, sg., Houlbjerg h., XXII.
- Hove, sg., Vandfuld h., 11, 50, 119.
- Hoven, sg., N.-Horne h., 109, 159.
- Hover, sg., Tørrild h., 132, 228-30, 319.
- Humblet, Christen Mathiesen (1709-1797), sgpr. i Seest 1737, pr., 57, 90.
- Hundrup, sg., Gørding h., 128, 335, 364, 366.
- Husby, sg., Ulvborg h., XVIII, 46, 84.
- Hvejsel, sg., Nørvang h., XIX, 31, 69, 108.
- Hviding, h., XIX, XXVII, 7, 14, 20, 25, 30, 46, 58, 76, 86, 117, 144, 162, 219, 250, 254, 257 f., 260, 271 297 f., 303, 357.
- Hviding, sg., Hviding h., XIX, 25, 128, 233, 236, 358, 362.
- Hviid, Matthias (1703-1759), Holmens provst, 3.
- Hvolgaard, Augustinus (1754), degn i Skanderup, 90.
- Hübschmann, Ludvig (1757), degn i Nustrup, 116, 155.
- Hygom, Jens Jacobsen (1690-1763), sgpr. i Randerup 1729, XIV, 9, 81, 163.
- Hygom, Peder Jacobsen (1692-1764), sgpr. i Hygom 1732, ved Aarhus Vor Frue k. 1736, ved Aalborg Budolphi k. 1737, biskop i Christianssand 1738, i Aarhus s. a., XIII, XVI, XIX, XXII, 19, 51, 407.
- Hygum, sg., Frøs h., XIX, XXVII, 19, 51, 115, 325.
- Hygum, sg., Vandfuld h., 11, 51, 70, 119, 186, 225 f.
- Hygum, Kollerup sg., Tørrild h., 135.
- Hyllerslev, Janderup sg., V.-Horne h., 147.
- Hærup, Jens (f. c. 1704), degn i Taulov, 88.
- Høberg, se Hoe.
- Høeg, Christian Hansen, se Hielm-crone.
- Høeg, Peder Nielsen (d. 1754), sgpr. i Estvad og Rønbjerg 1723, pr., 40.
- Højne, Jens Vilhelmsen (1706-1779), sgpr. i Vester Vedsted 1738, pr., XXVIII, 8, 76, 250, 253, 256, 258, 290.
- Højberg, Andreas (c. 1708-1790), degn i Vinding, 127.
- Højen, sg., Jerlev h., 29, 85, 164, 183, 215.
- Højenhoff, Johan (1762), skoleholder i Øster Nykirke, 159.

- Højer*, h., XIX, 20, 67.
Højer, jfr. *Høyer*.
Højer, Hans (1759), skoleholder i Sindbjerg, 135.
Højer, Hans Christensen (1689-1767), sgpr. i Fol 1729, pr., 10, 52, 98.
Højrup, sg., Hviding h., XXVII, 20, 47, 123, 200, 291 f., 294.
Hørløk, Skrydstrup sg., Gram h., 155.
Høstmark, Jens Nielsen (1732-1793), sgpr. i Anst og Gesten 1759, 101, 160.
Høstmark, Niels Jensen (1704-1772), sgpr. i Pjedsted og Gaarslev 1747, pr. 1750, 61, 101, 143.
Høxbroe, Jørgen (1761), skoleholder i Gadbjerg, 151.
Høy, Niels (1761), i Stadil, 328 f., 338-40.
Høyer, jfr. *Højer*.
Høyer (1747), af Borbjerg (måske Hartvig Hansen H. f. 1722), 40.
Høyer, Bertram Jochumsen (d. 1759), sgpr. i Anst og Gesten 1723, 19, 57, 115, 182, 198, 307 f., 408.
Høyer, Hans Wandal Mouritsen (1711-1746), sgpr. i Brøndum og Vester Nebel 1739, 19.
Høyer, Jens Ottesen (d. 1806), sgpr. i Øster Starup og Nebel 1760, i Rerslev og Vindinge 1771-1804, 163.
Høyer, Mourits Mouritsen (1678-1750), mag., sgpr. i Vejle og Hornstrup 1724, pr. 1733, 13, 177 f.
Høyer, Mourits Ottesen (1696-1760), sgpr. i Uldum og Langskov 1729, 31, 69, 108, 178.
Høyer, Otto Offesen (1695-1757), sgpr. i Hee 1739, 45, 82.
Høyer, Peder Hermansen (1715-1799), sgpr. i Oddum 1754, 107.
Høyland, Eskild (1721-1785), degn i Vandborg, senere i Engbjerg, 119.
Høyland, Ole (1757), degn i Hove, 119.
Idum, sg., Ulvborg h., 72.
Ikast, sg., Hammerum h., 39, 124.
Ilsted, Gørding sg. og h., 140.
Iversen, Anders (1755), degn i Stavning, 98.
Iversen, Morten (1755), skoleholder i Rødding, 98.
Jacobsen, Holden (1761), af Aabølling, 331.
Jacobsen, Christen (1754), medhjælper i Sir, 92.
Janderup, sg., V.-Horne h., 32, 65, 102, 147.
Jansen, Thøger Jacobsen (1722-1786), res. kpl. i Skærbæk 1757, sgpr. i Roager 1768, 117, 162.
Jelling, sg., Tørrild h., 27, 77, 132, 190-92, 227-30, 243, 319.
Jensen, Anders (1762), skoleholder i Tiset, 155.
Jensen, Clemens (1750), rytter, 231, 236.
Jensen, Hans (1755), degn i Agerkov, 104, 131, 304.
Jensen, Jacob (d. 1745), sgpr. i Skibet 1707, pr., 27, 190.
Jensen, Jep (1760), i Grene, 324.
Jensen, Jørgen (1760), skoleholder på Rømmø, 146.
Jensen, Niels (1759), skoleholder i Limskov, 132.
Jensen, Niels (1742), af Gerndrup, 175.
Jensen, Søren (1757), degn i Hygom, 119.
Jerlev, h., 29, 85, 110, 158, 164.
Jerlev, sg., Jerlev h., 164.
Jerne, sg., Skast h., 41, 85, 157.
Jepsen, Boe (1755), skoleholder i Sønder Gørding, 99.
Jepsen, Hans (1757), degn i Skrydstrup, 116, 155.
Jepsen, Mads (1759), skoleholder i Torne, 137.
Jerlou, Mads Jensen (1732-1810), adj. degn i Bredstrup, senere i Starup til 1808, 134.
Jermiin, Thomas Just Jensen (1711-1778), sgpr. i Hjerm og Gimsing 1739-1777, pr. 1742-1762, konsistorialråd, 92, 177, 208, 223, 235, 314.
Jersin, se *Hjersing*.
Jessen, Abraham Sørensen (1721-1787), pers. kpl. i Alslev og Hostrup 1748, adj. sgpr. sst. 1755, konsistorialassessor, 94, 136, 148.

- Jessen, Jes Sørensen (1719-1769), pers. kpl. 1744, sgpr. i Ansager 1745, 18, 62, 108, 164.
- Jessen, Mathias (1756), student, 108.
- Jested Mølle*, Vilslev sg., nu Gørding h., 364 f., 368.
- Johansdatter, Marie (1754), af Aal, 295.
- Johansen, Andreas (1763), skoleholder i Astrup, 162.
- Johansen, Frederik, se Eleitz.
- Johansen, Jes (1757), degn i Øster Starup, 120, 163.
- Johansen, Lorentz (1760), skoleholder i Tuftum på Før, 144.
- Juel, Christian Frederik baron (1716-82), til Baroniet Rysenstein, oberst, 246.
- Junghans, Hans Christian (d. 1750), sgpr. på Manø 1725, g. m. Christine Morup, 30, 233 f.
- Jæger, Nicolai Jørgensen (d. 1740), sgpr. i Stege 1737, pr. 1738, XXI.
- Jærnvad*, sg., nu Gørding h., 17, 81, 142.
- Jørgens, Maren (1741), i Møgel-tønder, 169, 171.
- Jørgens, Mette (1748), på Rømø, 202.
- Jørgensen, Christen (1763), skoleholder i Læborg, 163.
- Jørgensen, Hans (1757), degn i Toftlund, 122.
- Jørgensen, Jens (1760), skoleholder på Rømø, 146.
- Jørgensen, Kjeld (1754), medhjælper i Hjarup, 90.
- Jørgensen, Lauge (1762), i Hør-løk, 155.
- Jørgensen, Lauge (1754), skoleholder i Skanderup, 90, 133.
- Jørgensen, Mads (1759), skoleholder i Dover, 137.
- Jørgensen, Oluf (1748), af Brørup, 203.
- Kaalund, Hans Wilhelm Jensen (1709-67), mag., sgpr. i Vorbasse og Grene 1743, afsat 1745, lejlighedsdigter i Kbh., 208.
- Kaars, Jørgen Henriksen (1676-1753), sgpr. i Nørre Omme og Brejninge 1716, 72.
- Kalckreut, Georg Steen (1726-1766), kaptajn, 306.
- Kalsgaard*, Øse sg., Skast h., 141.
- Kalvslund*, h., 9, 50, 68, 86, 98, 365, 370.
- Kalvslund*, sg., Ribe h., 137, 176.
- Kanneworf, Johan Vilhelm Nielsen (1719-1803), res. kpl. i Holstebro 1753, sgpr. i Idom 1775-1799, 262.
- Kastrup*, Gram sg., Frøs h., 116, 155.
- Katkjær, Christen (1744), af Hygum, 186.
- Keldbjerg*, Læborg sg., Malt h., 163.
- Kelst*, Billum sg., V.-Horne h., 147.
- Kierkegaard, Michael Pedersen (1756-1838), hosekræmmer, 128.
- Kingo, Niels, Arctander Hansen (1702-1755), sgpr. i Ho og Oksby 1729, 66.
- Kirch, Jens Pedersen (1752) i Torsted, 246 f.
- Kirkeby*, S.-Omme sg., Nørvang h., 159.
- Kirkeby*, Roager sg., Hviding h., 162.
- Kirkerup, Jens Simonsen (1730-1782), res. kpl. i St. Laurentii på Før 1756, sgpr. sst. 1762, 144.
- Kiær, Christen Olesen (1758), skoleholder i Snejbjærg, 126.
- Kiærgaard, Graus (1754), medhjælper i Naur, 92.
- Kiærgaard, Niels (1754), medhjælper i Naur, 92.
- Klagenberg, Albert Christopher Hieronymussen (1712-1776), sgpr. i Brøndum og Vester Nebel 1746, 59, 101, 156.
- Klingenberg, Frederik (1716-1783), amtmand i Haderslev 1753, 276, 281, 285, 291 f., 297 f., 300, 302, 304, 327, 355, 359, 361, 369 f.
- Klink*, Hejnsvig sg., Slavs h., 158.
- Klintum*, Før, 144.
- Knap (1751), paukeslager i Kolding, 241.
- Knub, Lucas Knudsen (1682-1748), sgpr. i Pjedsted og Gaarslev 1731, 29.
- Knude, Michel (1744), i Skern, XXVIII, 21.
- Knudsen, Damianus Christensen (1717-1776), sgpr. i Nørre Felling og Tvis 1749, 72, 127.

- Knutten, Hartke (1751), degn på Amrum, 67, 110, 145.
- Koch, Johan Joachim Henrik Hansen (1723-1754), sgpr. i Snejbjerg og Tørring 1750, 52, 78.
- Koed, Hans (1760), skoleholder i Smidstrup, 143.
- Kolding, by og amt, XI, 13, 75, 120, 152, 183 f., 196, 204, 209, 228, 236, 238 f., 241, 245, 268, 290, 305, 319.
- Kollerup, sg., Tørrild h., 28, 77, 135, 243.
- Kolsnap, Nustrup sg., Gram h., 155.
- Konnings, Eva (1749), i Vejle, 214.
- Krag, Johannes Nicolaisen (d. 1772), sgpr. i Guldager 1727, 19, 59, 136, 350.
- Kraglund, Hans Schack Pedersen (1720-1792), pers. kpl. i Gram 1751, sgpr. i Lidemark og Bjevskov 1757, i Vallø 1761, i Højelse og Lellinge 1770, pr. 1778, sgpr. i Herfølge og Sæder 1785, 82.
- Kraglund (Wellejus), Peder Christensen (1681-1751), sgpr. i Gram 1729, pr. 1737, 4.
- Kraglund, Peder Jensen (1602-1681), sgpr. i Faarevejle 1628, slotspræst på Dragsholm, biskop i Ribe 1650, dr. theol. 1653, 272, 357.
- Krogsgaard, hdg., Tjæreborg sg., Skast h., 157.
- Kruse, Christopher Jørgensen (1692-1749), sgpr. i Spandet 1730, 14, 46.
- Kvong, sg., V.-Horne h., 44, 77, 147.
- Kynde, Ebbe Clemensen (1715-1789), sgpr. i Holstebro og Maa-bjerg 1749, pr. 1758, ved Aalborg Vor Frue k. 1773, stiftspr., 71.
- Kærbølling, Rejsby sg., Hviding h., 269.
- Kærgaard, hgd., Hundrup sg., Gørding h., 272, 357.
- Kærsing, Brøndum sg., Skast h., 156.
- Kærup, Janderup s., V.-Horne h., 147.
- København, 228, 238, 252, 263, 314, 318 f.
- Københoved, Skrave sg., Frøs h., 98, 137.
- La Grolet, Johan (1757), degn i Gørding, 120.
- Lang, Jørgen Knudsen (d. 1754), sgpr. i Dejbjerg og Hanning 1717, 21, 53.
- Lang, Knud Jørgensen (1718-1781), sgpr. i Vilslev og Hundrup 1744, 86, 128, 364.
- Lange, Jens (1757), løjtnant 1756, afsked 1765, 305 f.
- Lange, Joachim (1670-1744), professor i Halle, 169.
- Lange, Peder (d. 1661), til Kærgaard, landsdommer, 272, 357.
- Langendorph, Hans Jørgen (1748), i Kolding, 204.
- Langetved, Skrave sg., Frøs h., 138.
- Larsen, Niels (1763), skoleholder i Randerup, 163.
- Lassen, Christen (1749), i Varde hospital, 224.
- Lassen, Hans Lauritsen (1709-1757), sgpr. i Ulvborg og Raa-sted 1742, pr. 1748, 46, 83, 233.
- Lassen, Oluf (1749), 224.
- Lassen, Otto Lauritsen (1706-1749), sgpr. i Snejbjerg og Tjørring 1734, 38.
- Latermann, Johannes (1620-1662), 403.
- Lauridsen, Hans (1752), skoleholder i Harte, 75.
- Lauridsen, Jep (1755), degn i Lem, 97.
- Lauritzdatter, Kirsten (1749), i Øster Linnet, 215.
- Leh, Laurits Christensen (1664-1746), mag., sgpr. i Kolding 1699, pr., 13.
- Lein, Christen Mogensen (1753), degn i Husby, 84.
- Lejrskov, sg., Anst h., 36, 61.
- Lem, S.-, sg., Bølling h., 21, 52, 97, 347.
- Lemming, Erik Sørensen (1712-1778), sgpr. i Nørre Nissum 1743, i Ude- og Oppe-Sundby 1752, 71.
- Lemvig, 6, 70, 181, 193, 207, 240, 246 f., 316.
- Lemvig, Hans Jørgen Caspersen (1716-1774), sgpr. i Hemmet og

- Sønder Vium 1747, XIX, 44, 77, 107, 309 f.
- Lerche, Michel (d. 1756), sgpr. i Houlbjerg 1730, XXII.
- Leth, Christian Langemach (1701-1764), professor, 371.
- Leth, Palle (1754), skoleholder i Sevel, 91.
- Leuchter, Mouritz Christophersen (1704-1744), adj. sgpr. i Lem 1738, 21.
- Licht, Christopher, se Lucht.
- Lihme, Rasmus Pedersen (1682-1747), sgpr. i Tem 1707, XXIII.
- Lime, Nørup sg., Tørrild h., 132.
- Limskov, Nørup sg., Tørrild h., 132.
- Lind, J. Lauritzen (1760), skoleholder i Faaborg, Skast h., 142.
- Lindbjerggaard, hgd., Ølgod sg., Ø.-Horne h., 164 f.
- Linde, Christian de (1684-1753), godsejer, 5.
- Linde, Rudolf Henrik de (1722-1788), godsejer, 353.
- Lindeballe, sg., Tørrild h., 151.
- Lindeman, Christian Jacobsen (1701-1781), mag., sgpr. til Toksværd 1729, pr. 1750, til Tvede og Linde 1756, Harlev og Framlev 1761, XXI.
- Lindet, V.-, sg., Nørvang h., 159.
- Lindet, V.-, Gram sg., Frøs h., 155.
- Lindet, Ø.-, Frøs h., XXVII, 10, 50, 116, 215 f., 221, 298.
- Lindeved, Store Vi sg., Vis h., 365.
- Lindknud, sg., Malt h., 150, 175.
- Lindved, Thomas (c. 1720-1754), kateket i Vejle, 244.
- Linroth, Claus (1758), degn i Gellerup, 124.
- Lintrup, sg., Frøs h., 9, 68, 98, 137, 176, 179.
- Lissabon, Portugal, 288.
- Listoe, Søren Madsen (1714-1773), sgpr. i Vejrum 1748, 93.
- Livstrup, V.-Nebel sg., Skast h., 156.
- Lobedantz, Johan (1759), skoleholder i Fredericia, 133.
- Lobedantz, Peder Nielsen (1719-1790), sgpr. i Haarby 1763, 143.
- Lomborg, sg., Skodborg h., 5, 70, 240.
- Londemann, Laurits Gertsen (1684-1764), mag., sgpr. i Smidstrup og Skærup 1715, 30, 61.
- Loutrup, Døstrup sg., Lø h., 158.
- Loutrup, Gørding sg., og h., 140.
- Loxtorph, se Luxdorph.
- Lucht (Licht), Christopher (f. c. 1732), student, degn i Taulov, 134.
- Ludvigsen, Jens Daniel (1762), degn i Døstrup, 158.
- Ludvigsen, Peder (1757), degn i Døstrup, 117.
- Luffe, Johannes (Jon) Johansen (1705-1752), sgpr. i Rejsby 1733, 26, 270.
- Lund, Gregers Knudsen (1719-1796), sgpr. i Ferring, 119.
- Lund, Hans Mathias Jørgensen (1702-1761), sgpr. i Ølby, Asp og Fausing 1727, 6, 71, 190.
- Lund, Josva (1754), degn i Bording, 94.
- Lund, Laurits Pedersen (1663-1745), mag., sgpr. i Aastrup og Starup 1704, pr. 1710, 17.
- Lund, Mads (1752), skoleholder i Bjært, 75.
- Lund, Morten Mortensen (1710-1755), mag., sgpr. i Ørre og Hodsager 1743, 38, 79, 203, 205, 207.
- Lund, Niels Pedersen (1698-1753), sgpr. i Ølstrup og Hover 1740, 22, 52.
- Lund, V. (1759), skoleholder i Fredericia, 134.
- Lund, Westi Thomsen (1751), byfoged i Ribe, fuldmægtig hos stiftamtmanden, 241.
- Lunde, sg., V.-Horne h., 44, 76, 136 f.
- Lunde, Christian Johan Andersen (1706-1759), sgpr. i Bredstrup 1736, 44, 89.
- Lunde, Jens (1751), degn i Torstrup, 65, 106.
- Lundenæs, hgd., Skern sg., Bølling h., 21, 92.
- Lunderskov, Skanderup sg., Anst h., 133.
- Lundholm, Christian (1760), skoleholder i Vejrup, 140.
- Luxdorph, Henrik (1755), skoleholder i Skærup, 100, 143.
- Lydum, sg., V.-Horne h., 103, 147.
- Lydumgaard, Lydum sg., V.-Horne h., 210.
- Lühe, Joachim Christoph v. d. (1696-1756), amtmand i Ha-

- derslev 1740, i Aabenraa og Løgumkloster 1752, 50, 194, 215, 217, 221, 255, 276, 295.
- Lyne*, sg., N.-Horne h., 147.
- Lyngs*, Lars (1762), skoleholder i Hejnsvig, 158.
- Lütken*, Nicolai Joachimsen (1683-1751), sgkpl. i Bølling og Sæding 1724, sgpr. 1745, 22, 52.
- Lüttichau*, Cathrine Eleonora (1734-1762), 306.
- Lüttichau*, Hans Helmuth (1740-1801), til Stamhuset Tjele, kfrd. 1769, kmhr. 1775, 306.
- Læborg*, sg., Malt h., 144, 163.
- Lø*, h., XIX, 9, 12, 20, 39, 56, 60, 67, 72, 79, 81, 94, 110, 117, 144, 158, 163, 188, 356, 360.
- Lønborg*, sg., N.-Horne h., 45, 77, 107.
- Lønne*, sg., V.-Horne h., 32, 318.
- Lønstrup*, Jørgen Sørensen (1711-1774), sgpr. i Mejrup 1745, pr., 40, 93.
- Loescher*, Caspar (1636-1718), tysk teolog, 387.
- Maarslet*, Ning h., XXIII, 407.
- Madsen*, Bertel (1759), skoleholder i Vindelev, 135.
- Madsen*, Christen (1759), skoleholder i Hjerting, 136.
- Madsen*, Gravers (1711-1772), degn i Handbjerg, 90.
- Madsen*, Jens (1756), i Ødsted sg., 289 f.
- Madsen*, Thøger (1759), degn i Kalvslund, 137.
- Malt*, h., 28, 58, 81, 114, 150, 163, 347 f., 350.
- Malt*, sg. og h., 115, 170, 201, 265.
- Maltbæk*, Malt sg. og h., 28, 170, 201, 265.
- Mandix*, Jens Jørgensen (1720-o. 1763), sgpr. i Hvejsel og Givskud 1749, 69, 108.
- Manø*, 30, 233, 277, 286 f., 370.
- Marcussen*, Peter (1757), skoleholder i Gram, 116, 155.
- Matthiesen*, Johannes (1763), skoleholder i Aagaard, 164.
- Mechlenburg*, Frederik Jørgensen (1710-1778), sgpr. på Amrum 1738, 12, 39, 67, 110, 145.
- Mejlby*, Lintrup sg., Frøs h., 137.
- Mejrup*, sg., Hjerm h., 40, 93.
- Melchior*, Michael (1720-1795), degn i Højen, 85, 164.
- Merchs*, Hans (1753), i Ballum, 261.
- Meyer*, Bendix (1705-1742), sgpr. i Møgeltønder 1741, 169, 171.
- Michelsen*, Hans (1755), på Manø, 287.
- Michelsen*, Hans (1752), skoleholder i Eltang, 75.
- Michelsen*, Lauge (1760), skoleholder i Rurup, 143.
- Michelsen*, Lorentz (1759), skoleholder i Nebel, 134.
- Michelsen*, Lorentz (1754), skoleholder i Taulov, 88.
- Michelsen*, Peder (1742), 176.
- Michelsen*, Peder (1753), i Malt, 265.
- Mjolden*, sg., Lø h., XIX, 9, 79, 117, 163.
- Moltkenberg*, Vorbasse sg., Slavs h., 324.
- Monrad*, Frederik Pedersen (1709-1757), pers. kpl. i Tømmerup 1739, sgpr. 1741, XXI.
- Morsing*, Jens Henriksen (1709-1774), sgpr. i Estvad og Rønbjerg 1754, 91.
- Mortensen*, Niels (1754), degn i Haderup, 93.
- Mortensen*, Niels (1757), skoleholder i Folding, 115.
- Mortensen*, Niels (1755), adj. degn i Lintrup, 99, 137.
- Mortensen*, Terman (1757), degn i Vejen, 114, 163.
- Morup*, Christine, g. m. H. C. Jung-hans (s. d.).
- Morup*, Ivar (Jens) (1679-1758), mag., sgpr. i Nustrup 1733, 4, 46, 82.
- Morup*, Ivar Ivarsen (1753), 82, 261.
- Morville*, Henrik Gregersen (1708-1764), sgpr. i Lejrskov og Jordrup 1740, 61.
- Mosevraa*, Oksby sg., V.-Horne h., 156.
- Moss*, Peder Henriksen (1688-1750), mag., sgpr. i Jelling og Hover 1743, g. m. Marie Christensdatter, 27, 190-92, 227-30.
- Movius*, Georg Friedrich (1701-1754), teolog, 403.
- Mulvad*, Christopher Berntsen (1729-1802), sgpr. i Ejsing og Handbjerg 1758, 311, 315.

- Munch, Peder (1715-1770), degn i Bøvling, 118.
- Muusmann, Hans Christian (1754), 296 f., 300.
- Muusmann, Johan Christopher (1754), ridefoged i Brøns, 267, 295, 297, 304 f., 329.
- Myhlenstet (d. 1750), klokker i Vejle, 231.
- Müller, Jens Jacobsen (1694-1771), sgpr. i Ørting og Falling 1738, XXII.
- Müller, Terkel Nielsen Friis (1736-1807), sgpr. i Horslev og Gerning 1768, i Ormslev og Koldt 1795-1799, tit. pr., 159.
- Møborg, sg., Skodborg h., XI, XVIII, 5, 70, 118, 240, 246 f.
- Møgeltønder, birk, 67.
- Møgeltønder, h., 110 f.
- Møgeltønder, sg., nu Tønder h., 68, 110, 171, 232, 323.
- Møinich, Rasmus Clausen (1701-1773), sgpr. i Ringkøbing og Rindom 1745, pr. 1749, sgpr. i Vordingborg 1762, XIV, 45, 84, 199, 202, 226, 329.
- Møller, Christen (1755), degn i Bevtoft, 96, 154.
- Møller, Christian (1759), skoleholder i Vejle, 135.
- Møller, Hans (1760), skoleholder i Bramminge, 142.
- Møller, Henrik (1755), degn i Øster Snede, 101, 135.
- Møller, Jens (1757), degn i Herslev, 120.
- Møller, Jens Nielsen (1701-1782), sgpr. i Ejsing 1730, till. i Handbjerg 1735, 40, 90.
- Møller, Jens Ole Christensen (1742), landsoldat, 173 f.
- Møller, Rasmus (1763), skoleholder i Ødsted, 164.
- Møller, Thomas (1758), degn i Snejbjærg, 126.
- Møltrup, hgd., Timring sg., Ulvborg h., 353.
- Mørch, Jørgen Ottesen (1691-1752/3), sgpr. i Harte og Bramdrup 1734, 13, 75.
- Mørup, se Morup.
- Navr, sg., Hjerm h., 40, 92.
- Nebel, Amrum, 145.
- Nebel, V.-Nebel sg., Skast h., 156.
- Nebel, Taulov sg., Elbo h., 134.
- Nebel, N.-, sg., V.-Horne h., XIX, 32, 66, 103, 147.
- Nebel, V.-, sg., Skast h., 102, 156, 164.
- Nees, sg., Skodborg h., 118, 246.
- Neuchs, Christian (identisk med Hans Christopher N. (f. 1726), degn i Vorbasse 1752-1754, derefter i Jelling), 132.
- Neuchs, Hans Henrik Christopher- sen (1719-1785), pers. kpl. i Vejle og Hornstrup 1746, res. kpl. sst. 1750, sgpr. sst. 1768, pr. 1772, XII, XIV, XIX, XXIX, 61, 68, 100, 151, 195, 214, 231, 244 f., 306.
- Neuchs, Johannes Christopher (1717-1776), mag., rektor i Fredericia 1759, ved Metropolitan- skolen 1770, 133.
- Neumann, Jochum Frederik Johansen (1706-1779), sgpr. i Sønder Gørding og Vejrup 1734, pr., 17, 55, 99, 140, 335, 347 f.
- Neumann, Johannes Johansen (1701-1776), hører i Fredericia 1729, kpl. til Fredericia Trinitatis k. og Vejlbj 1750, 44, 89, 133, 243.
- Neve, Christian Gerhardsen (1693-1771), sgpr. på Rømø 1733, 202.
- Neve, Rasmus (1725-1794), pers. kpl. på Rømø 1761, sgpr. sst. 1771, 145 f.
- Nexøe, Marcus (1712-1755), sgpr. til Vorbasse og Grene 1745, 278.
- Nielsdatter, Maren (1742), i Velling, 175.
- Nilsen, Anders (1760), skoleholder i Henne, 146.
- Nielsen, Christian (1759), skoleholder i Melby, 137.
- Nielsen, Jacob (1758), skoleholder i Sæding, 128.
- Nielsen, Jens (1762), skoleholder i Mosevraa, 156.
- Nielsen, Mads (1759), skoleholder i Hjerting, 137.
- Nielsen, Michel (1751), i Hviding, 236.
- Nielsen, Michel (1755), medhjælper i Skern, 96.
- Nielsen, Michel (1762), medhjælper i Sønderho, 158.
- Nielsen, Milther (1755), skoleholder i Faster, 97.

- Nielsen, Niels (1762), organist i Ure, 159.
- Nielsen, Oluf (1762), skoleholder i Bække, 155.
- Nielsen, Oluf (1757), skoleholder i Gabøl, 116.
- Nielsen, Oluf (1753), degn i Hee, 82.
- Nielsen, Peder (1762), degn i Brande, 159.
- Nielsen, Peder (1759), skoleholder i Københoved, 138.
- Nielsen, Peder (1755), skoleholder i Nørre Vium, 97.
- Nielsen, Peder (1753), substitut i Ulyborg, 83.
- Nielsen, Poul (1760), skoleholder i Rosthøj, 141.
- Nielsen, Stephan (1750) (måske student fra Varde 1701, æt. 20), degn i Sneum, 58, 106.
- Nislev, Christian Christophersen (1717-1763), sgpr. i Naur og Sir 1749, 92.
- Nissen, Henning Mortensen (1690-1768), sgpr. i Højrup 1729, 20, 47, 200.
- Nisum, N.-, sg., Skodborg h., 6, 71, 261.
- Nordby, sg., Fanø, 94, 103, 157.
- Norddorf, Amrum, 145.
- Nustrup, sg., Gram h., 4, 46, 82, 116, 155, 261, 307 f., 369.
- Nyboe, Niels (1758), degn i Ikast, 124.
- Nybroe, Jess Christensen (f. c. 1705), degn i Ansager, 108, 164.
- Nykirke, V.-, sg., Skast h., 22, 60, 100, 141, 347 f., 352.
- Nykirke, Ø.-, sg., Nørvang h., XXVIII, 69, 109, 126, 159.
- Nysogn, Holmsland, Hing h., 97.
- Næsbjerg, sg., Skast h., 99, 141, 264.
- Nør, Peder (1757), degn i Ferriug, 119.
- Nørager, Christopher Christiansen (1724-1776), pers. kpl. i Fjaltring 1756, sgpr. i Grinderslev og Grønning 1762, 83, 118.
- Nørby Gaard, S.-Lem sg., Bølling h., 347.
- Nørholm, Johan (d. 1746), sgpr. til Østbirk og Yding 1703, XXII.
- Nørre-Bork, sg., N.-Horne h., 147.
- Nørup, Grimstrup sg., Skast h., 142.
- Nørup, sg., Tørrild h., 27, 68, 132, 319.
- Nørvang, h., XIX, 31, 68, 78, 101, 108, 134, 159, 177-79.
- Nøvling, sg., Hammerum h., XX, 38, 78, 125, 207 f.
- Odden, Nordby sg., Fanø, 157.
- Oddum, sg., N.-Horne h., 37, 77, 107.
- Oksby, sg., V.-Horne h., 66, 156.
- Oldsum, Skt. Laurentii sg., Før, 144 f.
- Olesdatter, Karen, g. 1° P. H. Bhie, 2° J. N. J. Schouboe, 5.
- Olesen, Christen (1758), skoleholder i Sinding, 125.
- Olesen, Søren (1758), skoleholder i Sunds, 125.
- Olivarius, Niels Hølgersen (1711-1779), sgpr. i Aastrup og Starup 1753, 99, 140.
- Olling, Søren Pedersen (1761), af Aatte, 33, 349.
- Olufsdatter, Ellen (1749), i Vejle, 215.
- Olufsen, Niels (1758), skoleholder i Ørderup, 122.
- Omme, V.-Nykirke sg., Skast h., 142.
- Omme, N.-, sg., nu Hing h., 72, 127, 353.
- Omme, S.-, sg., Nørvang h., XIX, 31, 69, 109, 159, 187.
- Omø, V.-Flakkebjerg h., XX.
- Orre, sg., Skast h., 100, 141.
- Osiander, Andreas (1498-1552), teolog, 402.
- Osiander, Johan Adam (1622-1697), teolog, 224, 387.
- Ottersbøl, Mjolden sg., Lø h., 163.
- Ottesen, Erik (1758), skoleholder i Arnborg, 126.
- Outzen, Christian Ditlevsen (1691-1758), sgpr. i Toftlund 1723, XIV, 7, 47, 88, 122, 154.
- Outzen, Ditlev Christiansen (1724-1789), blev cand. theol. 1748, pers. kpl. i Bevtøft og Tislund 1757, sgpr. i Branderup 1759, i Bevtøft og Tislund 1788, 55, 122, 142.
- Outzen, Johs., se Ditlev.
- Overbeck, Nicolai Georg Conradsen (1720-1792), sgpr. i Vodder 1759, 144.
- Ovtrup, sg., V.-Horne h., 136.

- Pedersen, Anders (1758), 123.
 Pedersen, Christen (1762), degn i Aal, 156.
 Pedersen, Hans (1758), degn i Farup, 123.
 Pedersen, Jens (1759), skoleholder i Brændstrup, 137.
 Pedersen, Jens (1757), skoleholder i Nustrup, 116.
 Pedersen, Jens (1758), skoleholder i Tvis, 127.
 Pedersen, Jess (1755), degn i Vor-god, 97.
 Pedersen, Johannes (1711-1756), diakon ved Skt. Laurentii k. på Før 1740(41), res. kpl. sst. 1742, 12, 67.
 Pedersen, Jørgen (1759), degn i Hjortlund, 137.
 Pedersen, Lauge (1689-1775), mag., sgpr. i Sønder- og Nørre Bork 1715, pr. 1737, 44.
 Pedersen, Lauritz (1760), skoleholder i Grimstrup, 141.
 Pedersen, Lauritz (1759), skoleholder i Randbøl, 132.
 Pedersen, Lauritz (1760), substitut på Rønmø, 146.
 Pedersen, Marcus (1758), degn i Toftlund, 122, 154.
 Pedersen, Michel (1760), skoleholder i Hjortkær, 141.
 Pedersen, Michel (1757), skoleholder i Hygum, 116.
 Pedersen, Morten (1759), skoleholder i Vimtrup, 137.
 Pedersen, Niels (1759), skoleholder i Lunde, 137.
 Pedersen, Niels (1762), skoleholder i Oksby, 156.
 Pedersen, Niels (1755), skoleholder i Stavning, 98.
 Pedersen, Ole (1758), skoleholder i Sønder Felding, 126.
 Pedersen, Oluf (1726-1800), sgpr. i Gellerup 1758-1796, pr. 1766, 124.
 Pedersen, Peder (1755), skoleholder i Skrave, 98.
 Pedersen, Peder (1755), degn i Øse, 99, 141.
 Pedersen, Simon (1759), skoleholder i Hover, 132.
 Pedersen, Thomas (1754), degn i Ballum, 94, 146.
 Peper (1757), degn i Gram, 116.
 Peters, Olde (1760), skoleholder på Amrum, 145.
 Peters, Sønnich (1760), i Oldsum på Før, 145.
 Pjedsted, sg., Holmans h., 29, 61, 101, 143.
 Pontoppidan, Erik (1698-1764), biskop og prokansler, XXIX f., XXXII, 371-414.
 Pontoppidan, Henrik Ludvigsen (1679-1760), mag., sgpr. ved Fredericia St. Michaelis k. 1708, pr. 1718, 43, 89, 133, 243, 320.
 Pontoppidan, Ludvig Theosophus Christiansen (1728-1793), sgpr. i Torstrup og Horne 1755, i Hygum 1777, 106.
 Poulsen, Jens (1762), i Lem, 347.
 Poulsen, Magdalene (d. 1759), g. m. sgpr. V. J. Fabricius, 67.
 Poulsen, Niels (1751), 238.
 Præstkær, Brørup sg., Malt h., 203.
 Qvam, Niels (1758), degn i Nørre Felding, 127.
 Qvedensen, Christian Carl (1728-1762), adj. sgpr. på Før St. Laurentii k. 1756, 111, 144.
 Quedensen, Philip (1700-1762), sgpr. til St. Laurentii på Før 1723, 12, 39, 67, 111, 144, 266.
 Qvist, Jens Jensen (c. 1697-1757), degn i Hornum 1737, i Engbjerg 1750, 119.
 Qvist, Michael (1759), degn i Grejs, 135.
 Raaberg, Michel (1744), 186.
 Raasted, sg., Ulvborg h., 83.
 Radoor, Anders Pedersen (1718-1794), sgpr. i Rejsby 1752, XIV, 86, 270, 273, 276, 340, 342, 344.
 Rafn, Jørgen Jensen (1718-1763), adj. sgpr. i Vedersø 1746, 46, 84.
 Rafn, Poul Zacharias Olsen, se Ravn.
 Rahr, Hans (1715-1779), sgpr. i Skærbæk 1759, 162.
 Rahtmann, Hermann (1585-1628), teolog, 403.
 Rambach, Johan Jacob (1693-1735), XXIX, 384.
 Ramløse, Holbo h., XXI.
 Ramme, sg., Vandfuld h., XVIII, 10, 48, 118, 172.

- Randbøl*, sg., Tørrild h., 132.
- Randerup*, sg., Lø h., XIX, 9, 81, 163, 324.
- Rangstrup*, N.-, h., XIX, 7, 55, 88, 96, 104, 131, 142, 154, 271.
- Rantzau, Anna Sophie, se Schack.
- Rasch (1742, 1754), forvalter på Lundenæs, 92, 177.
- Rasch, Jens Christian (c. 1689-1760), degn i Nordby, 103.
- Rasmussen, Jes (1758), skoleholder i Stenderup, 122, 154.
- Rasmussen, Søren (1756), degn i Hodde, 108.
- Ravn, Poul Zacharias Olsen (1711-1766), sgpr. i Sønderho 1749, 103, 158.
- Ravnø*, V.-Nykirke sg., Skast h., 22, 142, 350, 352.
- Reedtz, Margrethe (d. 1697), til Rydhave, enke efter Malte Sehested til Rydhave og Boller, 92.
- Reekoff, Lorentz (1751), degn i Aal, 66, 102.
- Reimer, Christian (1696-1749), sgpr. i Naur og Sir 1728, 40.
- Rejsby*, sg., Hviding h., XIV, XIX, XXVII, 26, 86, 269, 273, 278, 284, 340.
- Renderne*, Nordby sg., Fanø, 157.
- Resen*, sg., Skodborg h., 6, 71, 193, 246.
- Reventlow, Conrad Ditlev greve (1704-1750), amtmand i Haderslev 1725, afsked i unåde 1731, 251, 255, 359.
- Ribe*, by og stift, XI, 185, 189, 193 f., 211, 218, 263, 271, 316, 371.
- Rich, Poul Andresen (1726-1787), adj. sgpr. i Hodde og Tistrup 1753, 108, 264 f.
- Richter, Henrik Molrath (d. 1777), borgmester i Fredericia, kammerråd, 244.
- Richter, Jochum Ditlev (1735-1773), degn i Kvong, 147.
- Riese, Johanne Christine (1710-1795), g. m. H. A. Brorson, (XII).
- Riese, Otto Christensen (1697-1779), sgpr. i Agerskov 1734, 7, 55, 88, 104, 131, 310.
- Riis, Niels (1758), skoleholder i Timring, 125.
- Riis, Poul Christian Nielsen (1720-1778), mag., sgpr. i Engbjerg og Harboøre 1749, 49, 119.
- Rind*, sg., Hammerum h., 37, 79, 126, 205, 207.
- Rindum*, sg., Hing h., 202.
- Ringgive*, sg., Nørvang h., 151.
- Ringkøbing*, XVIII, 45, 84, 176, 180, 199, 202, 226, 329, 347.
- Risbøl*, Hejnsvig sg., Slavs h., 158.
- Risom, Jens Lauritzen (d. 1758), sgpr. i Brande 1717, konsistorialassessor 1754, pr., 31, 69, 109, 230, 244.
- Roager*, sg., Hviding h., 20, 58, 162.
- Roost*, Arrild sg., Hviding h., 58.
- Rosten, Anders Jespersen (c. 1695-1751), kordegn i Vejle, 230 f.
- Rosten, Jesper (f. 1728), kordegn i Vejle, 100, 134.
- Rose, Peder Ove Arensberg (1733-1801), degn i Sønder Gørding, 140.
- Rosenberg, Hans Frantsen (1694-1753), sgpr. i Lemvig og Nørlem 1722, pr. 1733, 6, 70, 181, 193, 206 f., 240, 246 f.
- Rosenberg, Hans Hansen (1727-1792), sgpr. i Resen og Humlum 1754, pr. 1768, 70, 85.
- Rovst*, Grimstrup sg., Skast h., 141.
- Rovsthøje*, Grimstrup sg., Skast h., 141.
- Rurup*, Branderup sg., N.-Rangstrup h., 88, 143.
- Ryberg, Christian Frederik Pedersen (d. 1766), sgpr. i Bording 1735, 39, 93.
- Rybjerg*, Randbøl sg., Tørrild h., 132.
- Ryde*, sg., Ginding h., 92.
- Rydhave*, hgd., Ryde sg., Ginding h., 92.
- Rygaard, Peder (1760), skoleholder i Billum, 147.
- Rygaard, Søren (d. 1768), kancelliassessor, 296.
- Rysensten*, hgd., Bøvling sg., Skodborg h., 10, 49, 246.
- Rødding*, sg., Frøs h., 10, 51, 98, 137.
- Rømer, Hans Larsen (1729-1792), sgpr. i Hygum 1758, 119.
- Rømø*, 56, 60, 145, 202.
- Rønne, Laurids (1755), skoleholder i Gaarslev, 101.

- Sadolin, Jesse Jacobsen (1678-1746), sgpr. til Ramløse og Anisse 1727, XXI.
- Sadolin, Knud Henrik Olsen (1705-1773), sgpr. i Haderup 1747, pr. 1755, 93, 268.
- Sale, sg., Ginding h., 40, 91, 268.
- Satterup, Laurits Pedersen (1732-1788), sgpr. i Dannemare og Tillitse 1770, 164.
- Satterup, Nicolai Pedersen (1715-1782), sgpr. i Bølling og Sæding 1751, 96, 127.
- Saxesen, Peder (d. 1788), til Lindbjerggaard, kancelliråd, 164.
- Schack, Anna Sophie grevinde, født Rantzau (1689-1760), til Gram, enke efter stiftamtmand, lensgreve Hans S., 137, 232.
- Schack, Hans lensgreve (1735-1796), stiftamtmand i Ribe 1760-1768, 340, 346.
- Schackenborg, grevskabet, Møgel-tønder sg., 171, 189.
- Schade, Laurits Pedersen (1703-1768), sgpr. i Stadil 1732, pr., 46, 84, 328-30, 338.
- Schandorph, Frederik (1758), degn i Vildbjerg, 125.
- Schandorph, Johan Andreas Jepsen (d. 1752), sgpr. i Taulov 1729, i Middelfart 1743, påny i Taulov 1743, 44.
- Schandorph, Tule Ibsen (1714-1778), sgpr. i Ørre og Hodsager 1755, 125.
- Schierning, Jens Hegelund Madsen (1725-1763), sgpr. i Højrup 1752, 123, 291 f.
- Schindler, Marie Elisabeth, g. m. sgpr. N. G. C. Overbeck, 144.
- Schiwe, Morten Christensen (1723-1776), sgpr. i Vandborg 1758, 119.
- Schiønning, se Skiønning.
- Schmidt (1751), degn i Tørring, 70.
- Schmidt, Christian Nielsen (1708-1767), sgpr. i Roager 1740, 20, 58, 162.
- Schou, Hans Johansen (1728-1807), sgpr. i Mjolden 1754, kpl. i Højer 1758, sgpr. sst. 1763-1800, 117.
- Schou, Jacob Rasmussen (1706-1770), sgpr. i Gellerup 1729, i Ulvborg og Raasted 1757, 38, 79.
- Schouboe, Jens Nicolai Jespersen (1708-1789), mag., sgpr. i Bøvling og Flynder 1741, 5, 10, 48, 118, 246.
- Schouboe, Urban Christian Jesper-sen (1712-1780), sgpr. til Hove 1740, 11, 50, 119.
- Schougaard, Claus Svendsen (1709-1785), mag., sgpr. i Husby og Sønder Nissum 1740, XIV, 46, 84.
- Schourup, Peder (1754), degn i Hjarup, 90.
- Schrader, Johan Hermann (1684-1737), pr. i Tønder 1728, konsistorialråd, 136.
- Schultz, Christopher Johansen (1714-1796), sgpr. i Møgeltøn-der 1742, ved Roskilde Domkirke 1756, pr., 110, 232.
- Schumacher, Andreas Gottfried (d. 1762), prokurator, 277.
- Schwartz, Frederik (1749), farver i Vejle, 214.
- Schwenckfeld, Caspar (1489-1561), 374, 402.
- Seem, sg., nu Ribe h., 7, 114.
- Seemann, Søren Mikkelsen (d. 1748), sgpr. i Borbjerg 1721, 40.
- Seest, sg., Anst h., 57, 90, 133, 152.
- Seidelin, Jørgen Hansen (1697-1782), sgpr. i Eltang og Vilstrup 1727, pr. 1746, 75, 120, 354.
- Selland, Peder Christensen (1762), skoleholder i Allerup, 154.
- Selland, Peder Hansen (1762), skoleholder i Ordrup, 154.
- Sellund, Hans (1758), skoleholder i Højrup, 123.
- Selmer, Johan Henrik Mathiesen (1715-1780), sgpr. i Øster Snede 1739, 31, 69, 101, 178.
- Serup, Jørgen Henrik (1725-1810), degn i Hemmet, 107.
- Sevel, sg., Ginding h., 39, 91, 268.
- Sidelmann, Hans Hansen (1709-1770), sgpr. i Sneum og Tjæreborg 1736, pr. 1763, sgpr. i Kolding 1767 og pr., 23, 58, 106, 135.
- Sindberg, Anders (1761), degn i Hornstrup, 151.
- Sindbjerg, sg., Nørvang h., XIX, 31, 135, 177-79.
- Sinding, sg., Hammerum h., 125.
- Sir, sg., Hjerm h., 92.

- Sirich, Hans Hansen (1671-1749), mag., sgpr. i Øse og Næsborg 1722, 17, 56.
- Skamstrup*, Øse sg., Skast h., 141.
- Skanderup*, sg., Anst h., XVII, 19, 57, 90, 133, 186 f.
- Skarrild*, sg., Hammerum h., 38, 79, 126, 311.
- Skast*, h., 17 f., 22, 41, 56, 58, 85, 94, 99, 101, 103, 106, 135, 140, 156, 347 f., 350, 352.
- Skast*, sg., Skast h., 157.
- Skeel, Holger (1699-1764), stiftamtmand i Ribe 1748, over Sjællands stift 1750, gehejmeråd 1755, 319.
- Skern*, sg., Bølling h., XXVIII, 21, 52, 96.
- Skibelund*, Nustrup sg., Gram h., 155.
- Skibet*, sg., Tørrild h., 27, 77, 131, 190, 197, 287, 319.
- Skjønning, Johan (1753), degn i Ulvborg, 83.
- Skjoldager*, Gram sg., Frøs h., 155.
- Skodborg*, h., XVIII, 5, 10, 48, 70, 118, 173 f., 240.
- Skovgaards* hirketing, 243.
- Skovsende*, S.-Omme sg., Nørvang h., 159.
- Skrave*, sg., Frøs h., 98, 137.
- Skrydstrup*, sg., Gram h., XXVII, 4 f., 46, 82, 116, 154, 355, 359, 369 f.
- Skærbæk*, sg., Hviding h., 26, 117, 162.
- Skærup*, sg., Holmans h., 143.
- Slange, Andreas Clausen (d. 1745), sgpr. i Arrild 1720, 14.
- Slavs*, h., 85, 110, 150, 158, 164.
- Slesvig* by og hertugdømme, 188, 207, 251-54, 271, 282, 298, 340, 344 f.
- Smid, Jens (1748), i Vorbasse, 210.
- Smidstrup*, sg., Holmans h., XIX, 30, 61, 100, 143.
- Snede*, Ø-, sg., Nørvang h., 31, 69, 101, 135, 178.
- Snedstrup*, Nicolai Jensen (d. 1749), sgpr. i Avlum 1730, 38.
- Snejbjerg*, sg., Hammerum h., 38, 78, 124, 126.
- Sneum*, sg., Skast h., 23, 58, 106, 135.
- Sneumgaard*, hgd., Sneum sg., Skast h., 157.
- Snitker, Peder (f. 1715), degn i Egtved, 85.
- Sonnen, Oluf (1751), degn i St. Laurentii på Før, 67, 111, 144.
- Spandet*, sg., Hviding h., 14, 46, 122.
- Spandet, Peder Nielsen (1710-1780), kpl. på Holmsland 1745, 97, 205.
- Spangsbjerg mølle*, Brøndum sg., Skast h., 156.
- Spend, Christen Nielsen (1702-1753), sgpr. i Vildbjerg og Timring 1734, 38, 78, 207.
- Staby*, sg., Ulvborg h., 46, 83, 85, 233.
- Stabye, Clemend Christensen (1758), skoleholder i Nørre Omme, 127.
- Stadil*, sg., Hing h., 46, 84, 328, 338 f.
- Stallknecht, Lorents Caisen (1724-1799), pers. kpl. i Kollerup og Vindelev 1749, sgpr. i Øster Nykirke og Give 1754-1798, XXVIII, 78, 109, 126, 159.
- Stampe, Henrik (1713-1789), generalprokurør, XXVI f., 285, 361.
- Starck, Johan Friedrich (1680-1756), præst i Frankfurt, 378.
- Starup*, V., sg., nu Skast h., 99, 140.
- Starup*, Ø-, sg., Brusik h., 36, 76, 120, 163.
- Stauning, Anna Pedersdatter, se Cappelen.
- Stauning, Karen Christensdatter, g. m. sgpr. Niels Bollerup, 53.
- Stauning, Peder Jørgensen (1710-1749), sgpr. i Nørup og Randbøl 1737, 27, 197.
- Stauning, Offer Pedersen (1742), i Ringkøbing, 176.
- Stauning, Søren Pedersen (d. 1754), sgpr. i Gørding, Vem og Bur 1704, 50.
- Stavning*, sg., Bølling h., XIX, XXVIII, 21, 53, 98.
- Steenberg, Hans Burchardsen (1712-1795), sgpr. i Avlum 1749, i Vorgod og Nørre Vium 1765, 78, 125.
- Steenberg, Thiis Martin Ovesen (1710-1760), sgpr. i Gaverslund og Vinding 1743, 29, 61, 101, 144, 152.

- Steendorph, Jens (1735-1801), degn i Ulvborg 1763, sgpr. i Nørre-Gørding, Vem og Bur 1776, 93, 124.
- Steffensen, Christian Friderich (1751), parykmager i København, 238.
- Stege*, XXI.
- Stenderup*, Ø.-Lindet sg., Frøs h., 50.
- Stenderup*, Toftlund sg., N.-Rangstrup h., 122, 154.
- Stenderup*, N.-, Eltang sg., Bruskh., 354.
- Stepping*, sg., S.-Tyrstrup h., 187.
- Stilling, Mikkel Pedersen (1694-1749), degn og sgkpl. i Skærbæk 1725, res. kpl. 1742, 26.
- Stock, Christian (1758), degn i Spandet, 122.
- Stokholm, Niels Nielsen (1756), i Skibet, 287.
- Stokkemark, Peder Andersen (1695-1766), sgpr. i Balslev og Ejby 1725, ved Ribe Domkirke 1741, stiftspr., 211, 263, 297, 316, 359, 370.
- Storm, Jens Pedersen (1702-1768), sgpr. i Højen og Jerlev 1736, pr. 1742, 29, 85, 164.
- Storm, Knud Nielsen (1703-1774), sgpr. i Egtved og Ødsted 1733, 29, 85, 289.
- Strellev*, sg., nu N.-Horne h., 108.
- Stroberg, Johan Carl (1759), degn i Bredsted, 132.
- Støcken, Christian (1694-1762), etatsråd 1735, medl. af general-kirkeinspektionskollegiet 1739, kfrd. 1743, kmhr. 1746, ghrd. 1760, 3, 330.
- Størsbøl*, V.-Nykirke sg., Skast h., 142.
- Støvring, Jørgen Mortensen (1702-1782), degn i Møborg, 70, 118.
- Sunds*, sg., Hammerum h., XX, 38, 124.
- Svarver, Jens Pedersen (1740-før 1799), skoleholder i Højen, 164.
- Svendstrup, Ancher Christensen (d. 1754), sgpr. i Hygum 1736, 19, 51.
- Svitzer, Christen Clausen (1728-1773), sgpr. i Skarrild og Arnborg 1758, 126, 311.
- Svitzer, Rasmus Eriksen (d. 1747), sgpr. til Varde St. Nikolaj k. 1721, Varde St. Jacobi k. 1731, pr., 224.
- Süddorf*, Amrum, 145.
- Sæding*, sg., Bølling h., 22, 128.
- Søltoft, Knud Peder Christensen (1718-1762), sgpr. i Brande 1757, 109, 159.
- Söderblom, Nathan (1866-1931), svensk ærkebiskop, XVII.
- Sønder-Bork*, sg., N.-Horne h., 44, 103, 147.
- Sønderho*, sg., Fanø, 41, 94, 103, 158.
- Sønderjylland*, 189, jfr. Slesvig.
- Søndernæs*, Brøns sg., Hviding h., 162.
- Sørensen, Anders (1763), hyrde i Sdr. Vilstrup, 354.
- Sørensen, Jens (1760), skoleholder i Lydom, 147.
- Sørensen, Jens (1759), skoleholder i Skibet, 131.
- Sørensen, Jørgen (1741), af Favrskov, 170.
- Sørensen, Johanne Pedersdatter (1762), 351.
- Sørensen, Lars (1741), af Favrskov, 170.
- Sørensen, Niels (1761), degn i Alminde, 152.
- Sørensen, Niels (1758), skoleholder i Gellerup, 124.
- Sørensen, Peder (1743), af Vindinge, 183.
- Taastrup*, Høje-, Smørum h., XX.
- Taftebjerg, Peder Jensen (1715-1774), sgpr. i Holmsland 1747, pr. 1773, 45, 97, 205.
- Tang, N. (1761), degn i Vorbasse, 150.
- Tange*, Gørding sg. og h., 140.
- Taulov*, sg., Elbo h., 44, 88, 134.
- Teilmann, Christian (d. 1749), amtmand over Lundenæs og Bøvlings amter 1724, etatsråd, 44, 193.
- Tem*, Vrads h., XXIII.
- Terchelsen, Mads (1741), af Føvling, 170.
- Terpager, Søren (1754), medhjælper i Skanderup, 90.
- Thiim, Christen Mouritzen (1753), degn i Tim, 83.
- Thissenius, Christen Christiansen (1724-1773), sgpr. i Kollerup og Vindelev 1755, 135.

- Thisted*, 22.
 Thomsen, Morten (1688-1756), mag., sgpr. i Lunde og Ovtrup 1736, pr. 1747, 44, 76.
 Thomsen, Niels (1754), medhjælper i Sir, 92.
 Thorlund, Jørgen Henrich Poulsen (1716-1801), degn i Rind, 79, 126.
 Thorning, Ove Andersen (1725-1801), sgpr. på Manø 1750, i Toftlund 1760, i Sevel 1774, 154, 233 f., 277, 286.
 Thorstensen, Anders (1754) (måske identisk med A. T., som blev student fra Ribe 1716, æt. 24), degn i Bredstrup, 89, 134.
 Thorup, Anders Andersen (1702-1780), sgpr. i Gram 1751, 82, 116, 155.
 Thun, Peder Nielsen (1708-1783), sgpr. i Hjortlund og Kalvslund 1741, i Øster Lindet 1778, 86, 137, 277.
 Tiim, sg., Hing h., XVIII, 45, 83.
 Timring, sg., Ulvborg h., 125, 352 f.
 Tiset, Gram sg., Frøs h., 116, 155.
 Tislund, sg., N.-Rangstrup h., 154.
 Tistrup, sg., Ø.-Horne h., 108, 264.
 Tjele, hgd., Tjele sg., Sønderlyng h., 306.
 Tjæreborg sg., Skast h., 136.
 Tobøl, Føvling sg., Malt h., 114.
 Toftlund, sg., N.-Rangstrup h., XIV, 7, 47, 88, 120, 154, 271, 310.
 Toftnæs, Alslev sg., Skast h., 136.
 Toftum, Før, 144.
 Toksværd, Hammer h., XXI.
 Tornum, Lintrup sg., Frøs h., 137.
 Torsted, sg., Hing h., 72, 246, 351.
 Torstrup, sg., Ø.-Horne h., XVI, 18, 65, 106.
 Toxværd (1756), degn i Hveisel, 109.
 Tralballe, Peder (1756), i Skibet, 287.
 Tranders, Jens (Hans) Jensen (1718-1748), præst ved Børnehuset i Kbh. 1744, sgpr. i Varde 1747, 199.
 Trane, Hans Christian (1754), degn i Seest, 90.
 Trans, sg., Vandfuld h., 118.
 Truelsen, Peder (1759), skoleholder i Tjæreborg, 136.
 Trøjborg, hgd., Visby sg., Tønder, Højer og Lø h., 189.
 Tudsborg, Grindsted sg., Slavs h., 158.
 Tuesbøl, Brørup sg., Malt h., 150.
 Tvede, Niels (1759), degn i Skibet, 131.
 Tvis, sg., Hammerum h., 127.
 Tyregod, sg., Nørvang h., 31, 69, 109, 159.
 Tømmerup, sg., Arts h., XXI.
 Tørning len, XXIV, XXVI, 189, 193 f., 215, 217-19, 221 f., 250-59, 270-72, 274, 276 f., 279-85, 291-93, 295, 298, 301-04, 325, 327, 340-46, 355-60, 365, 370.
 Tørrild, h., 27, 68, 77, 131, 228 f.
 Tørring, sg., Skodborg h., 70, 240.
 Tørskind, Bredsten sg., Tørrild h., 132.
 Tøxen, Manasses Pedersen (d. 1744), sgpr. i Sønder Felding og Assing 1723, 37, 371, 404, 408, 412.
 Tøxen, Niels Pedersen (1686-1755), sgpr. i Verst og Bække 1728-1747, XXVIII, XXIX, XXXI, XXXII, 19, 37, 371-414.
 Uldum, sg., Nørvang h., 31, 69, 108, 178.
 Ulv, Hans Pedersen (1761), skoleholder i Lindknud, 150.
 Ulvborg, h., XVIII, 46, 71, 83.
 Ulvborg, sg., Ulvborg h., XVIII, 46, 83, 233.
 Ure, Brande sg., Nørvang h., 159.
 Urne, Lauritz Andersen (1716-1763), degn i Nordby på Fanø, 157.
 Ursin, Jacob Nielsen (c. 1692-1763), degn i Gaverslund, 101.
 Urup, Grindsted sg., Slavs h., 158.
 Ussing, Jens Lauritz Nielsen (1705-1769), sgpr. i Grejs og Sindbjerg 1727, 78, 177-79.
 Ussing, Peder Clemensen (d. 1784), pers. kpl. i Brørup og Lindknud 1752, sgpr. sst. 1754, i Torstrup og Horne 1777, pr. 1769, 81, 150.
 Wadum, Laurits Jensen (1706-1755), sgpr. i Tørring og Hel-dum 1732, 70.

- Waltersdorff, Casper Lorentz, ritmester 1749, afg. 1763 som major, 241.
- Wandal, Hans (1656-1710), professor, XXIX, 394.
- Vandborg, sg., Vandfuld h., 11, 49, 119.
- Vandfuld, h., XVIII, 10, 48, 70, 118, 173 f., 186.
- Vang, Anders Nielsen, se Vong.
- Wang, Thomas Hansen (1705-1787), sgpr. i Skrydstrup 1733, i Nustrup 1764, pr. 1756, 5, 46, 82, 116, 154.
- Varde, 67, 85, 102, 185, 198-200, 204, 214, 224 f., 231, 316, 346, 363, 371.
- Wassard, Henrik Hansen (1711-1777), sgpr. i Nørre Nebel og Lydom 1741, 32, 67, 103, 147.
- Wedel, Peder Nissenii (d. 1761), sgpr. i Stavning 1722, i Frederiksborg slotssg. og Herlev 1738, XXVIII, 21.
- Wedel, Poul Pedersen (1724-1782), sgpr. i Jelling og Hover 1750, 77, 132.
- Wedel, Svend Christensen (1698-1762), sgpr. i Sale 1731, 40, 91.
- Wedel, Søren Nissenii (d. 1754), sgpr. i Døstrup 1722, pr. 1743, 20, 72.
- Vedersø, sg., Hing h., 46, 84.
- Vedsted, V., sg., nu Ribe h., XXVIII, 8, 76, 250, 256, 290, 357 f.
- Vedsted, Michael Pedersen (1715-1785), degn i Vester Nykirke, 60.
- Vefling, Christopher Christensen (1733-1792), sgpr. i Ljøslev og Ørding 1772, 308.
- Weje, Jens (1751), i Tørring, 70.
- Vejen, sg., Malt h., 58, 114, 163.
- Vejers, Oksby sg., V.-Horne h., 156.
- Veje, XI, XIX, 13, 62, 68, 100, 134, 151, 177 f., 183, 195, 198, 214, 230 f., 236, 244 f.
- Vejlø, Hammer h., XXI.
- Vejrum, sg., Hjerm h., 40, 93, 190, 235.
- Vejrup, sg., Gørding h., 99, 140.
- Wellejus, se Kraglund.
- Vellejus, Johannes (1732-1808), degn i Grindsted, 158.
- Wellejus, Johannes (1755), degn i Rødding, 98.
- Wellejus, Laurids (1755), degn i Lintrup, 99, 137.
- Vellejus, Thomas Hansen (1689-1762), sgpr. i Sønder Omme og Hove 1714, 31, 69, 109, 187.
- Vellerup, Agerskov sg., N.-Rangstrup h., 131.
- Velling, sg., Hing h., 45, 85, 175, 213.
- Wellinge, Jens (1756), degn i Uldum, 108.
- Venø, Skodborg h., 208 f., 222-24, 235-37, 313 f.
- Verst, sg., Anst h., 19, 37, 56, 114, 404, 408.
- Vester, sg., Nørvang h., 109, 159.
- Vesterby, Ødsted sg., Jerlev h., 289.
- Vesterbæk, Roager sg., Hviding h., 162.
- Vesterbæk, Øse sg., Skast h., 141.
- Vesterlund, Vester sg., Nørvang h., 159.
- Westphal, Ole Nielsen (1715-1772), res. kpl. i Kolding og sgpr. i Alminde 1750, 75, 152, 238-40.
- Vi, St., sg., Vis h., 365.
- Wibe, Peder Mortensen (1712-1765), sgpr. i Malt og Folding 1744, i Todbjerg og Mejlby 1763, 28, 82, 115, 201, 265.
- Viborg, Nørre Sogn, 366. —, tugthus, 190, 287.
- Vilbjerg, sg., Hammerum h., XV, 38, 78, 125, 207 f., 352.
- Vilslev, sg., Gørding h., 86, 128, 364-66.
- Vilstrup, N., Skibet sg., Tørrild h., 190, 319.
- Vilstrup, S., sg., Brusk h., 354.
- Vimtrup, Lintrup sg., Frøs h., 137.
- Winckel, Jørgen (1754), degn i Ejsing, 90.
- Wind, Frederik Wilhelm Jensen (1728-1801), sgpr. på Venø 1756, i Skive og Resen 1766-1800, 313-15.
- Wind, Mathias Pedersen (d. 1781), pers. kpl. i Grejs og Sindbjerg 1742, sgpr. i Brøns 1746, blev s. å. g. m. Brorsons datter, 31, 117, 162, 291, 295-97, 303, 305.
- Vindelev, sg., Nørvang h., 135.
- Windelin, Jens Christiansen (1720-1792), sgpr. i Staby 1749, 84, 233.

- Winder (1757), degn i Skærbæk, 117.
- Winder, Mathias (1719-1761), degn i Vildbjerg, 78.
- Vinding, sg., Holmans h., XIX, 61, 100, 151, 183.
- Vinding, sg., Tyrsting h., XXIII.
- Vinding, sg., Ulvborg h., 72, 127.
- Winding, Peder Christensen (d. 1754), sgpr. i Brørup og Lindknud 1720, 81, 175, 203.
- Winther, Christian Henrik Pedersen (1696-1772), sgpr. i Vejle og Hornstrup 1750, pr. 1758, 68, 151, 183, 214.
- Winther, Ole Danielsen (1700-1774), sgpr. i Maarslet 1727, i Viby og Tiset 1756, XXIII.
- Winther, Peder (1759), student, 135.
- Winther, Peder Pedersen (1716-1792), mag., sgpr. i Skanderup 1756, pr. 1759-1790, 133.
- Vinum, Døstrup sg., Lø h., 158.
- Vis, h., 365.
- Visby, sg., Lø h., 60.
- Visselbjerg, hgd., Alslev sg., Skast h., 148.
- Vium, N.-, sg., Bølling h., 97.
- Vium, S.-, sg., N.-Horne h., 107, 309.
- Vodder, sg., Hviding h., 14, 58, 144.
- Vogelius, Mathias Jacobsen (1710-1764), sgpr. i Vorgod og Nørre Vium 1743, pr., 22, 52, 97.
- Wolder, Anders Bertelsen (1691-1755), sgpr. i Resen og Humlum 1719, 71, 246.
- Wolf, Christian (1679-1754), professor i Halle, 169.
- Vollum, N.-, Brede sg., Tønder, Højer og Lø h., 158.
- Volquartz, Carsten (1721-1808), sgpr. i Farup 1753, i Kolding 1770-1803, pr., 123.
- Vong, Anders Nielsen (d. 1777), til Hastrup, 159.
- Vonge, Ø.-Nykirke sg., Nørvang h., 159.
- Wonsild, Thomas (1759) (måske student fra Kolding 1751), degn i Rødding, 137.
- Vorbasse, sg., Slavs h., 150, 158, 208 f., 278, 324.
- Vorgod, sg., Bølling h., 22, 52, 97.
- Voss, jfr. Foss.
- Voss, Jørgen Eriksen (1710-1753), sgpr. i Daler 1741, 21, 68.
- Vrads, sg., Tyrsting h., XXIII.
- Wøldike, Sebastian (d. 1774), godsejer, 148.
- Uttersum, Før, 145.*
- Zimmer, Jonas Andreas Jacobsen (1722-1767), sgpr. i Ølstrup og Hover 1753, i Alsted og Fjenneslev 1761, 97, 319.
- Zoëga, Wilhad Christian Jørgensen (1721-1790), sgpr. i Daler 1753, i Møgeltønder 1756, pr. 1758, 111, 323.
- Ærø, 254.*
- Ødsted, sg., Jerlev h., 164, 289.
- Ølby, sg., Hjern h., 6, 71, 190.
- Ølgod, sg., Ø.-Horne h., 18, 62, 107.
- Ølstrup, sg., Bølling h., 22, 52, 97, 319.
- Ørbeck, Hans Martinus (ca. 1735-1810), adj. degn i Smidstrup, 143.
- Ørderup, Toftlund sg., N.-Rangstrup h., 122, 154.
- Ørre, sg., Hammerum h., 38, 79, 125, 203, 205, 207.
- Ørting, sg., Hads h., XXII.
- Ørting, Rasmus Sørensen (1692-1749), sgpr. i Engbjerg og Harboøre 1729, 11 f., 49.
- Oertzen, Friderich greve v. (1712-1779), stiftamtmand i Ribe 1750-1754, ceremonimester 1754, ghrd. 1760, 240, 244, 249.
- Øse, sg., Skast h., 17, 56, 99, 140, 264.
- Østbirk, sg., Vor h., XXII.
- Østerby (Hjerndrup sg., S.-Tyrstrup h. ?), 155.
- Østerby, S.-Omme sg., Nørvang h., 159.

Den nørrejyske del af Ribe stift.

Den sønderjyske del af Ribe stift (angivet ved den indtegnede grænselinie) med Manø, Rømø, Vesterlands Føer og Amrum.